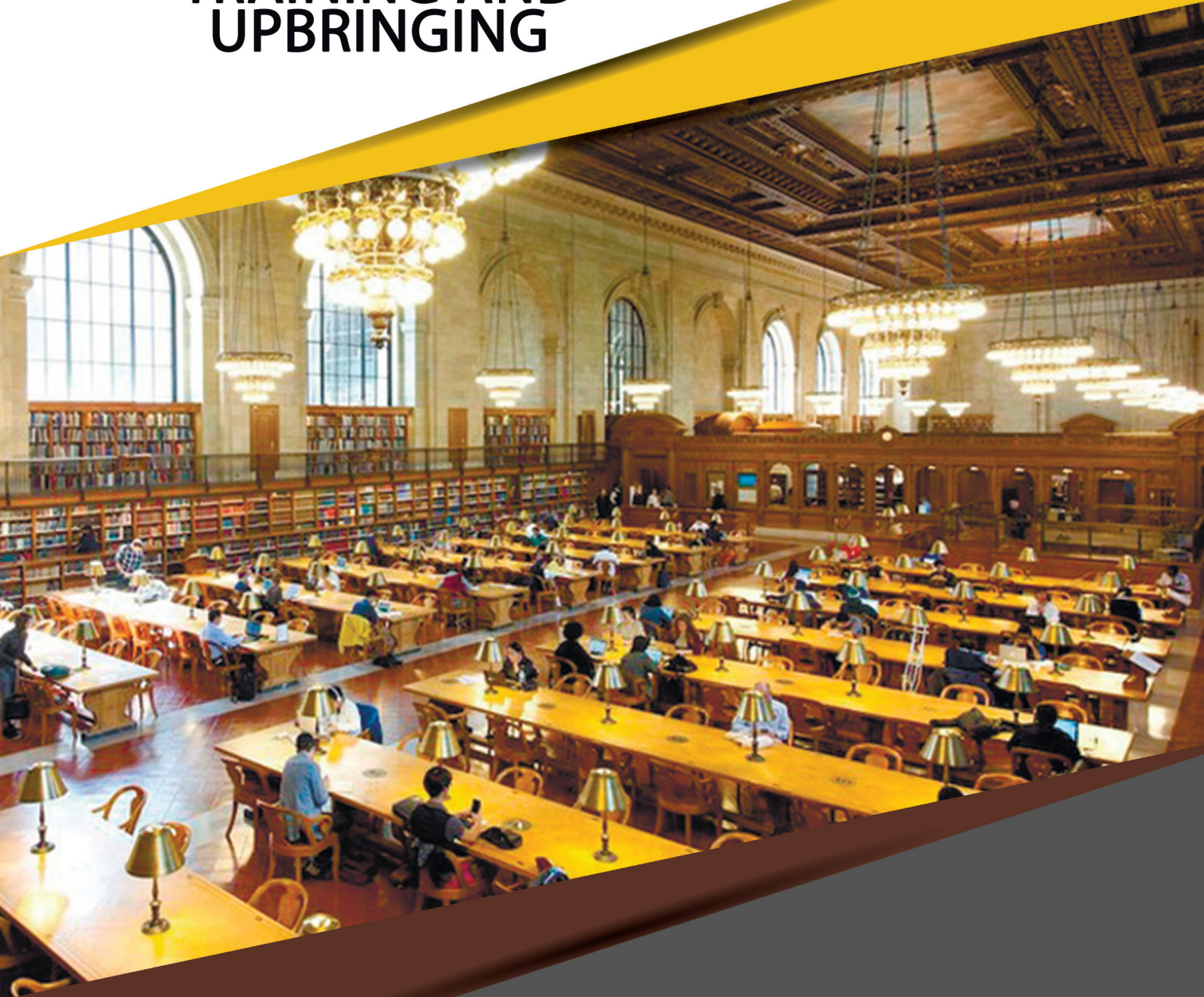

MONOGRAPH

MODERN EDUCATION, TRAINING AND UPBRINGING

DOI 10.46299/ISG.2021.MONO.PED.I
ISBN 978-1-63732-137-9
BOSTON (USA) – 2021
ISG-KONF.COM

ISBN - 978-1-63732-137-9
DOI- 10.46299/ISG.2021.MONO.PED.I

*Modern education, training
and upbringing*

Collective monograph

Boston 2021

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

ISBN - 978-1-63732-137-9

DOI - 10.46299/ISG.2021.MONO.PED.I

Authors - Abdullayev A., Rebar I., Bielova O., Gurtova T., Tsovkh L., Ponomarev S., Hritchenko T., Loyuk O., Prokhorova L., Nepsha O., Hryshko S., Zavalova T., Ivanova V., Protsenko A., Kotova O., Sukhanova H., Ushakov V., Kupreenko M., Sidorova I., Voloshchuk I., Yurko N., Romanchuk O., Styfanyshyn I., Protsenko U., Zaverikin A., Stadnyk V., Kuspish A., Бірюк Л.Я., Пішун С.Г., Васильєва О., Дмитренко К., Кротенко В., Пальм Г., Хомич О., Ніколаєв С., Войтович В., Войтович І., Швай О., Валькевич О., Павленко В., Павленко Є., Подворчан А.З., Чепурна В., Чуєва І., Сидорук А., Люта Д., Криволапов Е., Кошель А., Кошель В., Міненок А., Zakhozhay Z., Радзієвська І.В., Степанова Г.М., Роман Н.М., Bezgrebelna O., Nezhoda S., Zubritsky Y., Borysenko O., Mustafa O., Koryahin V., Blavt O., Serbo Y., Miroshnyk S., Semenyshyna I., Mushenyk I., Shandra N., Fonariuk O., Yelchaninova T., Dyachuk N., Rudenko Y., Shvay R., Shayner H., Kushka B., Yashchuk S., Zhuravska N., Бойчук О., Отчич Н., Роздайбіда Н., Деркач Л., Кирчата І.М., Кузікова С., Пшенична Л., Купчишина В., Майданенко С., Тарабасова Л., Швидун Л., Олефір Н., Максютов А., Мельник Л.М., Грек І.М., Музика О., Мірошніченко В., Новікова О., Романів Л., Пішак О., Сипченко О., Тулашвілі Ю.Й., Марчук В.І., Лук'янчук Ю.А., Шевяков О.В., Сергієні О.В., Горіна О.Т., Демчук Т.П., Шумейко О.М., Шпирало-Запоточна Л.Р., Vocheliuk V., Panov M., Ovchunnikov A., Ткаченко І., Чабаненко Н.А., Чубіна Т., Федоренко Я., Косяк С., Chaplyk V., Sheptytska L., Chaplyk O., Dekusar G., Davydova N., Duda T., Duda O., Navrylenko O., Shayner H., Vilkhovchenko N., Tokareva N., Tsehelska M., Аксьонова О., Авдєєва С., Мінакова І., Півненко Ю., Бабінцева Л., Дерпак Ю., Кучер О., Мороз Г., Видиборець С., Бойчук Ю., Казачінер О., Галій А., Горностаєва О., Кравченко Г., Дичка Н.І., Гураль О.І., Колесник О., Голєва Т., Романюк О., Марценюк Н., Кашуба О., Кравчук Т., Навольська Г., Онішук І., Кирилашук С., Ключко В., Бондаренко З., Ковальчук В., Білецька Л., Стасів Н., Силюга Л., Козлов В., Томашевська Т., Копилов В., Медведь О., Кравченко Г., Котелевець О., Муратова О., Радіонова Т., Омельковець Р., Омельковець Я., Петрушова Н., Кравченко В., Сокол І., Стадниченко К.

Published by Primedia eLaunch

<https://primediaelaunch.com/>

Text Copyright © 2021 by the International Science Group(ism-konf.com) and authors.

Illustrations © 2021 by the International Science Group and authors.

Cover design: International Science Group(ism-konf.com). ©

Cover art: International Science Group(ism-konf.com). ©

All rights reserved. Printed in the United States of America. No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required.

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe and Ukraine. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science.

The recommended citation for this publication is:

Modern education, training and upbringing: collective monograph / Abdullayev A., Rebar I., – etc. – International Science Group. – Boston : Primedia eLaunch, 2021. 594 p. Available at : DOI - 10.46299/ISG.2021.MONO.PED.I

TABLE OF CONTENTS

1.	EDUCATION	
1.1	Abdullayev A., Rebar I. PEDAGOGICAL POTENTIAL OF THE COURSE «SPORTS WRESTLING WITH TEACHING METHODS» IN THE TRAINING OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS	12
1.2	Bielova O. FEATURES OF SPEECH DEVELOPMENT IN CHILDREN WITH CEREBRAL PALSY	17
1.3	Gurtova T., Tsovkh L., Ponomarev S. CONTENT FULL OF PHYSICAL EDUCATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF PHYSICAL EDUCATION OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	20
1.4	Hritchenko T., Loyuk O. PEDAGOGICAL POTENTIAL OF THE INTEGRATED COURSE “I EXPLORE THE WORLD” IN THE CONTEXT OF CROSS-CUTTING CONTENT LINES IMPLEMENTATION	25
1.5	Prokhorova L., Nepsha O., Hryshko S., Zavialova T., Ivanova V. READINESS OF FUTURE GEOGRAPHY TEACHERS FOR ENVIRONMENTAL EDUCATION IN SECONDARY SCHOOLS	34
1.6	Protsenko A., Kotova O., Sukhanova H., Ushakov V., Kupreenko M. PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	39
1.7	Sidorova I. THE LATEST METHODS OF TEACHING VOCAL-CHORAL DISCIPLINES IN HIGHER PEDAGOGICAL SCHOOL	44
1.8	Voloshchuk I. METACOGNITIVE LEARNING: HOW TO NURTURE INNOVATIVE PEOPLE	49
1.9	Yurko N., Romanchuk O., Styfanyshyn I., Protsenko U. TEACHING ONLINE: THE KEY PECULIARITIES	66

1.10	Zaverikin A., Stadnyk V., Kuspish A. CHANGING THE TARGET ORIENTATION OF THE SYSTEM OF PHYSICAL EDUCATION OF STUDENTS: THE NEED AND PROSPECTS	71
1.11	Бірюк Л.Я., Пішун С.Г. КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ	76
1.12	Васильєва О. ПРОБЛЕМА МОДЕРНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЗАДОВОЛЕНОСТІ НАВЧАННЯМ	86
1.13	Дмитренко К., Кротенко В., Пальм Г., Хомич О. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В ЕПОХУ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ	93
1.14	Ніколаєв С., Войтович В., Войтович І., Швай О., Валькевич О. ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	98
1.15	Павленко В., Павленко Є. СТУДЕНТСЬКИЙ СПОРТ ЯК СИСТЕМА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	102
1.16	Подворчан А.З. КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ	111
1.17	Чепурна В. ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	116
1.18	Чуєва І., Сидорук А., Люта Д., Криволапов Е. УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ ТА ЯКІСТЮ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ГЕНЕЗИ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ	121

2.	GENERAL AND PRE-SCHOOL PEDAGOGY	
2.1	Кошель А., Кошель В., Міненко А. ДО ПРОБЛЕМИ ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	127
3.	HISTORY	
3.1	Zakhozhay Z. VISION OF EDUCATION IN EASTERN GALICIA IN THE 20–30S OF THE TWENTIETH CENTURY	134
3.2	Радзієвська І.В., Степанова Г.М. АНАЛІЗ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДЖЕРЕЛ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ МЕДИЧНИХ ТА ФАРМАЦЕВТИЧНИХ СПЕЦІАЛІСТІВ В УКРАЇНІ У ХХ СТОЛІТТІ	140
3.3	Роман Н.М. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ФАХОВОГО НАВЧАННЯ БАНДУРИСТІВ НА СЛОБОЖАНЩИНІ	152
4.	INNOVATION IN EDUCATION	
4.1	Bezgrebelna O., Nezgoda S., Zubritsky Y. MODERNIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS OF PHYSICAL EDUCATION OF STUDENTS IN EXTRA-CURRICULUM ACTIVITIES: SEARCH OF INNOVATIVE APPROACHES	157
4.2	Borysenko O., Mustafa O. PANDEMIC: MODERN WAYS AND METHODS FOR LEARNING AND IMPROVING LANGUAGE COMPETENCE IN ENGLISH (AS A FOREIGN LANGUAGE) WITH THE HELP OF DIGITAL TECHNOLOGIES	162
4.3	Koryahin V., Blavt O., Serbo Y. IMPLEMENTATION OF PHYSICAL EDUCATION OF STUDENTS USING DISTANCE LEARNING TECHNOLOGIES: ASPECT OF HEALTHCARE	168

4.4	Miroshnyk S. LAS PECULIARIDADES DE LA ENSEÑANZA DE LOS TRADUCTORES EN INSTITUCIONES DE EDUCACIÓN SUPERIOR DE ESTADOS UNIDOS, ESPAÑA Y UCRANIA	173
4.5	Semenyshyna I., Mushenyk I. INTRODUCTION OF AN ELECTRONIC TEXTBOOK INTO THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT	178
4.6	Shandra N., Fonariuk O., Yelchaninova T., Dyachuk N., Rudenko Y. INNOVATIVE PEDAGOGICAL EDUCATIONAL TECHNOLOGIES	188
4.7	Shvay R., Shayner H., Kushka B. THE ROLE OF PEDAGOGY OF CREATIVITY IN THE CONTEXT OF THE MODERN PARADIGM OF TEACHING PHYSICS	205
4.8	Yashchuk S., Zhuravska N. ASSOCIATIONS ET INITIATIVES SOLIDAIRES EN FRANCE: INNOVATIONS EN GESTION	214
4.9	Бойчук О., Отчич Н., Роздайбіда Н. СУЧАСНИЙ ФОРМАТ ОСВІТИ ЯК ВИКЛИК ПАНДЕМІЇ	219
4.10	Деркач Л. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН	225
4.11	Кирчата І.М. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ	231
4.12	Кузікова С., Пшенична Л. ДОСЛІДНИЦЬКО-ТРЕНІНГОВЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ САМОРОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ	236
4.13	Купчишина В. ІННОВАЦІЇ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ	248

4.14	Майданенко С., Тарабасова Л., Швидун Л., Олефір Н. ГОТОВНІСТЬ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ	256
4.15	Максютов А. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В СЛОВАЧЧИНІ	261
4.16	Мельник Л.М., Грек І.М. ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ТА СОЦІАЛЬНО-ПОВЕДІНКОВИХ ДИСЦИПЛІН У СТУДЕНТІВ ЗВО АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ	266
4.17	Музика О. ЦІННІСНИЙ ДОСВІД ДОСЯГНЕНЬ І РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ САМОЕФЕКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ	270
4.18	Мірошніченко В. МЕТОДИКА ПЛАНУВАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИКОРДОННИКІВ	275
4.19	Новікова О. ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ У ВНЗ УКРАЇНИ	281
4.20	Романів Л., Пішак О. ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТІ	286
4.21	Сипченко О. ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАГІСТРІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	292
4.22	Тулашвілі Ю.Й., Марчук В.І., Лук'яничук Ю.А. АДИТИВНІ ІТ-ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІНЖЕНЕРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	299
4.23	Шевяков О.В., Сергієні О.В., Горіна О.Т., Демчук Т.П., Шумейко О.М. ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА СТУДЕНТІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ	304

4.24	Шпирало-Запоточна Л.Р. ОСВІТНІ ПРОЦЕСИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО РИНКУ	310
5.	SOCIAL PEDAGOGY	
5.1	Bocheliuk V., Panov M., Ovchynnikov A. METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF CONFLICT PREVENTION	318
5.2	Ткаченко І. КУЛЬТУРОЛОГІЧНА СКЛАДОВА У ПІДГОТОВЦІ ПЕДАГОГА-ВИХОВАТЕЛЯ ДО РОБОТИ В ЛІТНІХ ОЗДОРОВЧИХ ЦЕНТРАХ	327
5.3	Чабаненко Н.А. ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	332
5.4	Чубіна Т., Федоренко Я., Косяк С. ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ	336
6.	THEORY, PRACTICE AND TEACHING METHODS	
6.1	Chaplyk V., Sheptytska L., Chaplyk O. OPTIMIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	346
6.2	Dekusar G., Davydova N. GENERAL AND SPECIALIZED METHODS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE OF PROFESSIONAL ORIENTATION	351
6.3	Duda T., Duda O. TRANSNATIONAL EDUCATION IN CHEMISTRY: SOME DIFFICULTIES, SOLUTIONS AND IMPACT	357
6.4	Havrylenko O. STRENGTHENING OF THE APPLIED COMPONENT IN GEOECOLOGICAL TRAINING OF HIGHER EDUCATION GRADUATES	362

6.5	Shayner H., Vilkhovchenko N. PRACTICAL WAYS OF ENHANCING STUDENTS' MOTIVATION OF NONLINGUISTIC UNIVERSITIES IN A FOREIGN LANGUAGE LEARNING	368
6.6	Tokareva N., Tsehelska M. PREDICTORS OF OPTIMIZATION OF TEACHING ENGLISH TO HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS STUDENTS	378
6.7	Аксьонова О., Авдєєва С., Мінакова І., Півненко Ю. МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ЕФЕКТУ НАВЧАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ ПЕДАГОГАМ НА КУРСАХ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ)	393
6.8	Бабінцева Л., Дерпак Ю., Кучер О., Мороз Г., Видиборець С. ДЕЯКІ СКЛАДОВІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ НА КАФЕДРАХ ФАКУЛЬТЕТУ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ ІМЕНІ П.Л. ШУПИКА МОЗ УКРАЇНИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ ЛІКАРЯ	406
6.9	Бойчук Ю., Казачінер О., Галій А. ВИДИ КАЗОК ТЕРАПЕВТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ	412
6.10	Горностаєва О., Кравченко Г. ПІДГОТОВКА ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ В ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	420
6.11	Дичка Н.І., Гураль О.І. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ІТ-СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	426
6.12	Колесник О., Голєва Т., Романюк О., Марценюк Н. СУТНІСТЬ ПРОБЛЕМНОГО ПІДХОДУ В НАВЧАННІ	444
6.13	Кашуба О., Кравчук Т., Навольська Г., Оніщук І. ВИКОРИСТАННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗВО	448

6.14	Кирилашук С., Клочко В., Бондаренко З. ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ІТ	453
6.15	Ковальчук В., Білецька Л., Стасів Н., Силюга Л. ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ВИДІВ ПОВТОРЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ З МАТЕМАТИКИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	467
6.16	Козлов В., Томашевська Т. ПІДГОТОВКА БУХГАЛТЕРІВ В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ	472
6.17	Копилов В., Медведь О. ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ	483
6.18	Кравченко Г., Котелевець О. ПРОЦЕС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ З ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ	491
6.19	Муратова О., Радіонова Т. ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ УПРОВАДЖЕННЯ STEAM-ОСВІТИ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ	504
6.20	Омельковець Р., Омельковець Я. РЕСУРСИ ПЛАТФОРМИ MOODLE ЯК ЗАСІБ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-БІОЛОГІВ (НА ПРИКЛАДІ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ «ЗАГАЛЬНА ЦИТОЛОГІЯ Й ГІСТОЛОГІЯ» ТА «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)	511
6.21	Петрушова Н., Кравченко В. ВИКОРИСТАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ТЕКСТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ТУРИЗМ» (РОЗРОБКА ПРОГРАМИ ДИСЦИПЛІНИ «ІНОЗЕМНА МОВА У СИТУАЦІЯХ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ»)	519

6.22	Сокол І., Стадниченко К. ВІДЕОСЕРВІСИ В РОБОТІ ВЧИТЕЛЯ: МОЖЛИВОСТІ, ІНСТРУМЕНТИ, НАВЧАННЯ ПЕДАГОГІВ	526
	REFERENCES	533

SECTION 1. EDUCATION

1.1 Pedagogical potential of the course «Sports wrestling with teaching methods» in the training of future physical education teachers

The course «Sports wrestling with teaching methods» is taught to second-year students majoring in 014.11 Secondary education (Physical Culture) at Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University.

The purpose of teaching the course is to acquire skills and abilities of teaching wrestling in educational institutions and the formation of physical culture of the future teacher.

In the process of teaching the discipline the following main tasks are solved:

Educational:

- training in motor skills and abilities;
- training in techniques of freestyle wrestling;
- training in various combinations, as well as training in pairs;
- learning the rules of conduct in the classroom;
- training in the rules of competition judging.

Developing:

- health promotion through physical culture;
- formation of the need to maintain a high level of physical and mental performance;
- self-organization of a healthy lifestyle;
- formation of cognitive activity;
- development of conditioning and coordination skills;
- mastering motor skills (techniques and tactics);
- creating conditions for the full realization of the student's creative abilities;

Educational:

- moral, aesthetic, spiritual and physical development of students during the educational process, organized on the basis of modern general scientific and special technologies in the field of theory, methods and practice of physical culture and sports.

Students fix the lecture material in practical classes. To do this, the university has created the necessary material and technical base, such as a gym with a wrestling mat and related simulators.

The wrestling workshop in the main department combines two academic hours of 40 minutes each and consists of three interconnected parts: preparatory, main and final.

The preparatory part includes questions of the organization of students, the general strengthening of an organism and its preparation for more intense work in the basic part of employment. The teacher checks the presence of students, the conformity of the form, explains the content of the lesson. After that warm-up exercises in the form of walking, running with various tasks, the general developing exercises which have to be simple, various on influence are carried out.

On the body, as well as preparatory exercises, taking into account the content of the main part. Exercises should correspond to the studied methods of struggle. The preparatory part of the lesson lasts from 10 to 30 minutes [1,2].

In the main part of wrestling classes solve the following tasks:

- formation and improvement of applied skills;
- development of physical, special and mental qualities;
- increasing resistance to negative factors;
- education of moral and volitional qualities.

In the main part the technique and tactics of kinds of sports wrestling are studied and improved. Much attention is paid to improving the health of students.

The content of most classes includes games, competitions, relay races, comprehensive training, control exercises, which are used for collective and independent action.

It is most effective at the beginning of the main part of the lesson to learn the technical actions associated with speed, agility, complex and coordinated exercises. In the end – to use exercises for strength, endurance, games, competitions, comprehensive training [3].

The time allotted for the main part is from 30 to 70 minutes.

In the final part of the lesson, exercises are used that help to bring the body to a calm state: walking, slow running, breathing exercises and relaxation exercises.

Teachers can use different ways to increase interest in classes. For example, the competitive method causes students positive emotions and the desire to engage, which, in turn, increases the effectiveness of learning. New exercises add variety to classes, relieve fatigue. However, the exercises must be accessible and at the same time present certain difficulties in performance. Students' interest increases in classes when the places of classes are well equipped, sanitary and hygienic norms are constantly observed, there are modern wrestling carpets, good simulators [4].

During the lessons the teacher builds his work using the following teaching methods [1,3,4]:

Frontal – in which students in a group perform the same exercises under the direct guidance of a teacher.

Group – the study group is divided into several subgroups that perform different exercises with the subsequent change of places. In each group the senior is appointed, and the teacher supervises and helps.

Single – used in individual training, usually with the lagging behind or in preparation for the delivery of control standards.

Individual-group – is that in the main part of the class students in several subgroups in separate places in turn perform individual tasks under the supervision of the teacher.

Independent work – students perform previously learned exercises individually or in pairs, helping each other, which increases learning activity, allows you to cultivate the ability to self-analysis and self-esteem. The teacher provides control and assistance.

After completing the course "Sports wrestling with teaching methods" students must have solid knowledge for conducting physical education classes with elements of wrestling in their further pedagogical activities.

As a result of studying the discipline the student must know:

- subject and tasks of the freestyle wrestling course;
- classification, systematics and terminology of freestyle wrestling;

- organization and conduct of classes at the Faculty of Physical Culture, CYSS;
- hygienic requirements for wrestling classes;
- content, forms of organization and methods of conducting freestyle wrestling classes;
- injury prevention in the classroom;
- medical control, self-control, first aid, massage and self-massage in freestyle wrestling classes;
- features of the methodology of conducting freestyle wrestling classes with children;
- preparation of places of employment;
- organization of competitions and methods of judging in freestyle wrestling.

Be able:

- have a voice when giving commands;
- find the right choice of place for exercise and control;
- select preparatory and special exercises, games, relay races that help to master the techniques and tactics in freestyle wrestling;
- perform the tasks of the teacher to compile and conduct individual parts of the lesson, followed by its analysis;
- show and analyze the technique of wrestling, the sequence of learning techniques. Find errors in execution and ways to correct them;
- equip a place for wrestling classes.

Practically own:

- exercises for the development of motor skills;
- methods of pedagogical control in the process of freestyle wrestling;
- methods of using auxiliary and non-standard equipment for freestyle wrestling in physical education classes at school and CYSS;
- methods of working with scientific and methodological literature;
- methods of conducting educational work in the classroom, section, during classes and competitions in freestyle wrestling;

- the technique of coups: the lever, various grips of the torso, the grip of the neck from under the shoulder, the grip of the hand on the key;
- holding and exiting the bridge in one way;
- technique of transfer to the ground floor: jerk by hand, kidney by hand with the capture of the neck and shoulder from above;
- technique of throwing through the back;
- conducting a training match in the rack and ground floor.

Solving specific problems, physical education of students on the example of the subject «Sports wrestling with teaching methods» plays a significant role in physical, moral, volitional and aesthetic development, makes a significant contribution to the training of highly qualified and well-developed future specialists in physical culture.

1.2 Features of speech development in children with cerebral palsy

In scientific work, the theoretical analysis on the problem of studying the speech readiness of preschool children with psychophysical and intellectual disorders with the presence of speech pathology is carried out. The purpose of the study is a theoretical study of speech readiness for the schooling of preschool children with speech pathology. Objectives of the study: to highlight the theoretical analysis of the scientific literature, both classical and modern research, on the problem of study; consider the causes of speech disorders, features of speech development and speech readiness in school for older preschool children with cerebral palsy.

Certain aspects of pediatric speech pathology indicate the specifics of psychophysical disorders. Speech readiness for the schooling of children depends on specially selected educational and correctional programs. The basis of speech readiness is considered to be the formation in children of all components of speech phonemic (perception of speech sounds), phonetic (correct pronunciation), lexical (understanding the meaning of words, enriched vocabulary), grammatical (morphological and syntactic correctness of speech), discursive, narration, translation dialogue, etc.), socio-cultural (use of speech in social situations), ethnocultural (respect for the cultural speech values of different peoples).

Research on children with cerebral palsy is aimed at studying the specifics of psychophysiological disorders (Kozyavkin, 2011; Martyniuk, 2016; Mironova, 2010; Romanenko, 2010; Shipitsina, & Mamaychuk, 2001; Bax, Goldstein, & Rosenbaum, 2005), substantiation of classifications (Semenova, 1973; Yatsenko, 2015; Onegin 2006; Delacy, Reid, 2015; Bax, Goldstein, & Rosenbaum, 2005), description of unformed speech functions (Voitenko, 2016; Prikhodko, 2014), which depend on the degree and expressiveness localization and severity of brain damage. Scientists (Danilova, 1977; Koval, 2011; Lopatina, 2004; Mastjukova, & Ipolitova, 1985; Prykhodko, 2014, etc.) determine the underdevelopment of all components of speech readiness for school in children with cerebral palsy; consider ways of correctional training, education (Voitko, 2016; Danilova, 1977; Chebotaryova, 2013; Khanzeruk,

2015) and rehabilitation (Simonova, & Levchenko, 2015).

Cerebral palsy or cerebral palsy, according to scientists (Kozyavkin, 2011; Martyniuk, 2016; Mironova, 2010; Shipitsina, & Mamaychuk, 2001; Bax, Goldstein, & Rosenbaum, 2005, etc.), combines low motor syndromes (paresis), paralysis, hyperkinesis, ataxia), which occur due to organic lesions of the central nervous system in the prenatal, intranatal and early natal periods. The clinical symptom is the persistent impaired motor function (reflex, tone, paresis), changes in nerve and muscle fibres, joints, tendons in combination with other disorders, such as epileptic seizures, speech disorders, intellectual disorders, pathology of vision, hearing and other organs.

In scientific literature, the classification of cerebral palsy is not unambiguous (Bax, Goldstein, Rosenbaum, 2005). Now specialists focus on the position of Semenova (1973), which identifies five main forms: double hemiplegia (tetraparesis), spastic diplegia, hemiplegic, hyperkinetic and atonic-astatic. However, according to the observations of physiologists and doctors (Yatsenko, 2015; Onegin 2006, etc.), there are also mixed forms of cerebral palsy.

Prikhodko (2014) and other scientists note that in all children of this category, the features of speech disorders, their degree and severity depend on the location and severity of brain damage. Speech disorders are based not only on the damage of important speech centres but also on their late formation or underdevelopment. Each form of cerebral palsy is characterized by specific speech disorders. According to the descriptive data of Voitenko (2016), in children with *double hemiplegia* (severe) speech is absent, has the form of anarthria or dysarthria; with spastic diplegia (lesions of the arms and legs) in 70-80% of children speech is impaired and depends on the severity of cerebral palsy; in the *hemiparetic form* (unilateral lesion of the body) in 20-35% of children speech underdevelopment is usually accompanied by pseudobulbar dysarthria, less often – motor allele; in the *hyperkinetic* form of cerebral palsy, speech dysfunctions occur in 90% of patients, more often in the form of hyperkinetic dysarthria; in the atonic-astatic form (paresis, low muscle tone), speech disorders are observed in 60-75% of children in the form of cerebellar or pseudobulbar dysarthria. Speech disorders also occur in mixed cerebral palsy.

Speech readiness for school is due to the formation of appropriate components, which, according to scientists (Danilova, 1977; Ipolitova, 1985; Koval, 2011; Lopatina, 2004; Mastyukova, 1985; Prihodko, 2014, etc.) (Якщо чоловік ,то забрати а), preschoolers with cerebral palsy are underdeveloped. In children, there are disorders of articulatory motility (due to lesions of the upper extremities), which affects the phonetic norms of speech, persistent disorders of the pronunciation of sounds; underdevelopment of phonemic perception, which affects the difficulty of sound analysis; slow development of active vocabulary (passive – comprehension of speech are more developed), intonation, rhythmicity, expressiveness of speech. Children find it difficult to correlate the meaning of a word with the corresponding subject, action; communication with close surroundings is limited; simple sentences (of two or three words); problems with word coordination in a sentence; incorrect use of case endings; underdeveloped grammatical structure of speech due to lexical disorder; problems in understanding spatial, temporal, object representations; insufficient formation of coherent speech; problems related to written speech.

Peculiarities of speech disorders in children with cerebral palsy are widely presented in scientific research. Problems of speech readiness for school are related to the insufficient formation of vocabulary, written speech, phonetic-phonemic, intonation, lexical-grammatical and coherent understanding of speech in older preschoolers. These shortcomings in primary school, according to scientists, can create difficulties for children to master verbal and cognitive knowledge.

1.3 Content full of physical education in the educational process of physical education of students of higher education institutions

The course of physical education in non-core higher education institutions involves the formation of general physical education. This involves in particular the acquisition of basic theoretical physical education knowledge, practical skills and abilities necessary to ensure the effectiveness of physical education in higher education [29]. It is proved [28, 30] that the low level of scientific knowledge in the field of physical culture has a negative effect on students' physical education, on their attitude to physical culture. The value of theoretical classes is great, because in some cases it is the only way to teach students the necessary knowledge related to the use of physical culture. In this case, it is impossible to get a quality result of physical education during the student's education in university [26].

First of all, we consider it expedient to specify the concept of "Physical Education" in terms of the terminological system of our study from a general scientific and general practical standpoint. Thus, physical education is an active, creative process and the result of students' mastery of theoretical knowledge to study the biological, psychological, social, ideological, physical, aesthetic, behavioral aspects and reserve capabilities of the body in the process of their motor activity. In addition, this process is aimed at physical development, functional improvement of the body, the formation of students' values to their health and mastery of health skills [30].

In the future we define the content of the concept itself. Theoretical training of students in physical education is necessary not only for full mastery of skills. It is an integral part of the solution of the problem of providing students with the need for physical improvement and systematic independent physical education [29]. It is not enough for students to receive a certain amount of classes. It is necessary to ensure students' understanding of their development and relationships, gaining confidence in their knowledge. It is believed [26, 27] that the situation with the health of students (the negative dynamics of which can be traced from year to year) - is the result of their low level of knowledge about the rational formation, preservation and strengthening of their own health throughout life through physical education .

Educational material that forms the content of physical education can be presented in the interaction of teacher and student and carried out in the form of a specialized course of lectures, lectures, discussions, debates, meetings on the basics of physical education. The scope and content of physical education is determined on the basis of general pedagogical principles and goals and objectives of non-academic forms of classes. It is important to ensure interdisciplinary links: information about physical education should be combined with the knowledge that students acquire when studying other subjects [29, 30].

The basis of the formation of the city of education - the laws of learning. The list of regularities of training which are factors of selection and construction of the maintenance of education is defined:

- educational nature of education;
 - the presence of purposeful interaction between teacher and student;
 - active activity of students in the educational process;
- there is a strong relationship between purpose, content and methods.

In general, the goal of physical education, as well as any educational system is training, education and personal development. The purpose of physical education is defined as the need to form the necessary knowledge, skills, skills of a healthy lifestyle and use them in everyday life. The leading task should be the acquisition by students of ideas about the biology of their own body, physiological processes that occur in it, ways to prevent disease, maintaining their physical and mental condition in the norm [29]. In addition, students should be able to rationally use the potential of their body and the desire to acquire knowledge, skills and abilities to maintain and promote health. Therefore, by forming a positive attitude to the active support of their own health throughout life, which is considered as a result of the effective implementation of physical education students ensure the effectiveness of physical education classes [27].

Physical education of students has its own structure, consists of certain elements that are interconnected. The latter are included not just in the process of interaction, but the main feature of their relationship is the interaction aimed at achieving the goals of learning, education and personal development. This provides controlled

management of the process of mastering physical education. At the same time, it is determined that the development of the student in the process of mastering educational knowledge as a person and a subject of activity is an indispensable condition for the effectiveness of physical education [29].

In the selection and development of theoretical materials, the main task is that the student's activities were aimed not only at improving self-education and creative development of knowledge based on individualization of the process of physical education, elective educational trajectory, but also to educate them to a healthy lifestyle. In this case, students' physical education is not only a means of developing skills and abilities, but also a means of acquiring new knowledge for independent acquisition of skills and abilities in physical education.

Physical education will be effective if:

- to systematize the existing positive experience and justify the possibility of its use at present;
- highlight the main trends of its development in modern conditions;
- anticipate ways to further improve it.

The specifics of the discipline "Physical Education", the peculiarities of the content and construction of its program determine a number of requirements for drawing up plans of theoretical material, which form the content of physical education. Below is the required list of actions.

1. Planning should begin with determining the content of each program topic and clarifying the scope of this content, taking into account the preferences of students and the allowable time limit for the presentation of relevant information in the classroom. The whole set of theoretical material offered by the program is combined into a holistic system of knowledge, which must be mastered by students within a specific topic, section of the program, annual cycle, and the course of study in general.

2. In determining the place of specific topics in the educational process it is necessary to take into account the terms and educational orientation of the content of physical education.

3. The presentation of theoretical material by volume should be planned in such parts that fit into the structure and content of a particular cycle of classes without compromising physical activity. This requires a division of voluminous topics into logically related subtopics. Presenting them consistently in a series of lessons ensures the systematic knowledge and contributes to the effectiveness of their assimilation.

4. One of the main features of the full value of planning - a clear definition of goals and objectives. The planning of each topic should be based on the principle of providing information in the optimal amount.

We allocate means of physical culture education which we subdivide into two subgroups. Some of them are educational, which include programs for theoretical training of competent care for their health and the formation of a culture of student health, education of motivation for regular physical education.

Taking into account the main factors of ensuring the quality of physical education in the Free Economic Zone, it is possible to organize effective work only by taking into account the determinants that affect this process. Physical education, summarizing the professional culture of the future specialist and self-improvement of the individual, education about his health and healthy lifestyle, as well as mastering the whole arsenal of practical skills that ensure the preservation and strengthening of health [30]. Theoretical knowledge that forms such education should provide a significant increase in the quality and level of education of students on maintaining their health, and the role of a healthy lifestyle in this context, towards the soundness of the content component of physical education, its methodology and techniques [29]. Such integration of forms of physical education should guarantee the inclusion of physical culture in the lifestyle of students in order to achieve the optimal level of their physical activity.

Finally, we note that the main task of physical education - the restructuring of students' consciousness. Reforming higher education in the context of the implementation of the health function, which involves significant changes in the organization of the educational process, the approval of personality-oriented development of personality requires a broad humanistic understanding of the quality

of physical education. In relation to the purpose of physical education and the results achieved, its quality acts as an integrated result of the entire organization of the educational process of physical education.

1.4 Pedagogical potential of the integrated course “I explore the world” in the context of cross-cutting content lines implementation

The state standard of primary education, developed within the framework of the New Ukrainian School project, orients primary school teachers to structuring the content of primary education on the basis of an integrated approach to learning [31]. The integrated course “I explore the world” is a propaedeutic basis for the formation of a holistic world picture in junior high school students in its organic unity and diversity of nature and society, some personal competencies in relation to emotional and value attitude to the world.

Integrated course “I explore the world” is a subject aimed at forming in junior schoolchildren a holistic view of the world through the development of natural, civic and historical, social and health, technological, information, mathematical, linguistic and literary educational areas of the State Standard of Primary Education.

This subject covers a certain system of ideas and basic scientific concepts that are adapted to the age characteristics of the mental development of primary school children and the general education objectives, defined in the State Standard of Primary Education (2018). *The concepts system* is the knowledge of any science as a reflection of a certain part of reality, which is the subject of its knowledge.

The integrated course “I explore the world” involves the acquisition of knowledge about:

- objects and phenomena of nature and society;
- relationships and dependencies in nature and society;
- methods of different types of educational and cognitive activities;
- special methods of objects cognition of nature and society;
- practical activity ways with natural / social and man-made objects;
- ways of valeological and ecological behavior;
- general ways of educational and cognitive activities self-management;
- norms of ethical, aesthetic, moral attitude to natural and social objects;

–student’s communication and behavior norms in the process of joint activities with other students and the teacher, etc.

After analyzing the content of educational areas that are part of the integrated course “I explore the world”, we have identified universal content lines: “Man as a biological and social being”, “Environment and human activity in it”, “Native land”, “Ukraine: geographical, socio-historical, state aspects”, “Man on the planet Earth”, “Today’s global problems”.

In order to implement didactic integration within one educational field and within several educational fields, we have developed a correspondence educational content table of linguistic-literary, mathematical, natural, civil and historical, technological, informative, social and health-preserving educational fields (which we have posted in the table vertically) and universal semantic lines (placed in the table horizontally). At the intersection of each semantic line and each educational field – in the table elements – is presented the academic content (What children should know?) and its practical implementation (What children should be able to do? How to apply knowledge? What should be their attitude to...?).

In this approach, the results of vertical integration in each semantic line are the abilities that make up the essence of the cross-cutting semantic lines.

Cross-cutting content lines are a means of educational branches integration in the State Standard of Primary Education; socially significant cross-curricular topics that contribute to the formation of students’ ideas about society as a whole, develop the ability to apply the acquired knowledge in different situations [32].

The Ministry of Education and Science of Ukraine has identified the following cross-cutting content lines:

1. Environmental safety and sustainable development.
2. Civil liability.
3. Health and safety.
4. Entrepreneurship and financial literacy.

Let’s consider in more detail the essence of each content line and the possibility of an integrated course “I explore the world” in their implementation.

Cross-cutting content line “Environmental security and sustainable development”

Environmental security is “such environment state and conditions, which ensure ecological balance and guarantees the environmental protection: biosphere, atmosphere, hydrosphere, lithosphere, cosmosphere, species of fauna and flora, natural resources, preservation of human health and life” [33].

Sustainable development is the society development that meets the needs of present generations and does not jeopardize the ability of future generations to meet their own needs” (“*Our Common Future*”, report of the UN Commission led by Gro Harlem Brundtland, 1987) [34].

The cross-cutting content line “Environmental Security and Sustainable Development” is aimed at forming students’ social activity, responsibility and environmental awareness, as a result of which they will treat the environment carefully and responsibly, recognizing the importance of sustainable development for the environment and society [32].

By means of the integrated course “I explore the world” teachers orient students on skills / attitudes:

- 1) to perceive nature as a holistic system, to understand the relationship between man and the environment and the consequences of his irrational actions on the latter;
- 2) to study natural and man-made objects;
- 3) to discuss issues related to environmental protection;
- 4) to identify moderate and excessive human needs;
- 5) to design their own actions to protect the environment and conserve resources;
- 6) to understand the importance of economic, social, cultural development of the region and the state; the importance of cooperation between countries in economic management, cultural exchange;
- 7) to get acquainted with the world of professions, to establish the dependence of people’s well-being on the responsible performance of everyone’s professional duties;
- 8) to understand the need to learn for successful self-realization;
- 9) to be tolerant of different peoples’ cultures and customs diversity;
- 10) to establish communications for joint creativity, cooperation, training, games;

11) to carry out charitable activities; to understand the importance of a healthy lifestyle;

12) to treat persons of the opposite sex as equals;

13) to be vigilant about suspicious objects and suspicious people.

Effective development of the content line is through:

- solving plot problems of social content;
- implementation of various projects;
- group work and partner technologies;
- disclosure of domestic / world science achievements and coverage of scientists' contribution to the natural and social sciences development;
- creating an atmosphere of openness, free choice, tolerant attitude, respect, equality, freedom, justice.

Cross-cutting content line “Civil Responsibility”

Civic responsibility is a conscious attitude of the individual as a society member to its requirements, the ability to be responsible for their own lives, actions, deeds. Its signs are: an active life position, self-analysis, self-control, self-organization, a conscious attitude to civic duties performance, persistence, honesty, willingness to take responsibility for their own actions [35].

The implementation of the cross-cutting content line “Civic Responsibility” will contribute to the formation of a responsible member of community and society who understands society principles and mechanisms, identifies himself as a citizen of Ukraine, relies on cultural traditions and development vectors, appreciates cultural diversity. The content line has been designed to form social and civic competence [36].

By means of the integrated course “I explore the world” teachers orient students to skills / attitudes:

1) to understand the necessity of biological, mental and social components in the structure of the Human “I”; to understand the relationship between a man and the environment, navigate in it and in a large amount of information; to be aware of their own responsibility for everything around them;

2) to know and respect the state symbols, history, culture of Ukraine; take an active part in local community and country life; to understand the importance of country's economic, social and cultural development;

3) to be aware of their rights and responsibilities, the role of laws in society and the willingness to consciously accept and voluntarily comply with them; anticipate the consequences of their actions and deeds;

4) to cooperate and communicate with other people, show a tolerant attitude towards them; to make joint decisions; to adhere to the behavior culture in different life situations; to carry out charitable activities;

5) to understand the social value of the individual or collective project, the importance of cooperation between countries in matters of management, cultural exchange.

Effective development of this content line occurs through the following activities:

- solving problems of legal content;
- research, information, art projects;
- interactive teaching methods (group work, simulations or simulation games, “Associative bush”, “Microphone”, “Incomplete sentences”, “Circle of ideas”, “Simplified court hearing”, etc.);
- methods of development of critical thinking (method “Press”, “Loans position”, “We know – we want to know – we have known”, etc.);
- methods of developing creative thinking (“Search for common”, “List of possible reasons”, “Think and choose”, “What would happen if...?”, etc.);
- techniques of vitagenic learning (initial actualization of students' life experience, retrospective analysis of life experience, creative modeling of ideal educational objects, etc.);
- modeling and solving problem situations;
- staging of fairy tales, stories, life situations;
- role-playing games;
- competitions, quizzes, excursions;

- children’s volunteering, etc.

Cross-cutting content line “Health and Safety”

Health is a state of a living organism in which all organs are able to perform their vital functions [37]; state of complete physical, mental and social well-being (World Health Organization (WHO)).

Security is the state of life protection, values and interests of the security subject (object) from threats and dangers, which provides optimal conditions for its life, development and self-realization [38].

The content line “Health and Safety” promotes the implementation of key health competencies, focusing on student’s formation as a spiritually, emotionally, socially and physically full-fledged citizen who adheres to a healthy lifestyle, is actively involved in creating a safe environment for life and work [36].

By means of the integrated course “I explore the world” teachers orient students to skills / attitudes:

- 1) to understand the dependence of each person’s health on the state of the environment;
- 2) to recognize the positive and negative factors that affect human health;
- 3) to understand the importance of following the hygiene rules, exercise and sport; the need to maintain cleanliness and order in your own home;
- 4) to coordinate their daily routine, clothing, activities and recreation in accordance with seasonal and daily changes; to act safely depending on natural features of native land;
- 5) to distinguish between healthy and unhealthy foods;
- 6) to understand the harm to one’s own life and health from careless actions in the environment;
- 7) choose a safe way to travel;
- 8) show a responsible attitude to their own health.

Effective development of content line occurs through:

- role games; staging of fairy tales, stories;
- project activities;

- use of physical training minutes and minutes of relaxation;
- solving problems of practical content, situational exercises;
- actions organization (e.g., “Healthy teeth – a healthy body”, “We are for a healthy lifestyle!”), holidays, thematic weeks;
- first aid modeling, etc.

Cross-cutting content line “Entrepreneurship and financial literacy”

Entrepreneurship is a personality trait, the principles of which are the installation of a constant search for new opportunities beyond existing resources, self-development and self-realization; effective activity in conditions of uncertainty, the result of which is the creation and implementation of objectively or subjectively new ideas, technologies and social projects [39, p. 101].

Financial literacy is a set of citizens’ worldviews (attitudes), knowledge and skills on the effective management of personal finances and the ability to competently apply them in the financial decision-making process [40, p. 65].

The content line “Entrepreneurship and Financial Literacy” aims to develop leadership initiatives, the ability to operate successfully in a rapidly changing technological environment, providing students with a better understanding of practical aspects of financial issues (savings, investment, borrowing, insurance, lending, etc.) [32].

By means of the integrated course “I explore the world” teachers orient students to skills / attitudes:

- 1) to understand the concepts of “money”, “material values”, “pocket money”, “the change”; to operate with money in the imaginary and real process of buying and selling; rationally distribute funds at the time of purchase;
- 2) to be aware of their own financial needs, showing thrift and moderation; to analyze your own economic situation, family budget; to understand the interdependence between the needs, expectations and economic realities of their family;
- 3) to navigate a wide range of services and goods on the basis of clear criteria, make consumer choices;

4) to initiate projects, define goals, plan it; to produce ideas and implement them; formulate their own proposals and decisions; to predict the consequences of their decisions;

5) to be aware of one's own weaknesses and strengths, to learn from one's own mistakes, to overcome difficulties, to act in conditions of risks and unpredictable situations;

6) to identify leadership qualities; to present yourself, created products and other results of individual and group activities;

7) to participate in the definition and solution of problems in community, Ukrainian society;

8) to be aware of the relationship of life success with all health components; demonstrate a positive worldview in behavior.

Effective development of this content line occurs through:

- living in simulated situations;
- strategy games aimed at developing the ability to take responsibility;
- dialogues and reflexive exercises;
- application of critical thinking development methods;
- application of interactive teaching methods;
- project activities;
- organization of excursions to financial institutions;
- use of schoolchildren's life experience;
- solving practical problems of business planning and real assessment of their own capabilities;
- drawing up a family budget;
- formation of economical attitude to natural resources, etc.

The introduction of the content lines provides content restructuring and educational process objectives in order to form in junior schoolchildren interdisciplinary and key competencies, specified in the State Standard of Primary Education (fluency in the state language; ability to communicate in foreign languages;

mathematical competence; competences in science, engineering and technology; innovation, environmental competence, information and communication competence, lifelong learning, civic and social competences, cultural competence, entrepreneurship and financial literacy). These competencies will contribute not only to the successful children's adaptation in a changing social and information environment, but also to activities for the preservation and further development of human society and nature. The implementation of cross-cutting content lines has been actively promoted by the integrated course "I explore the world" because it has significant pedagogical potential in competencies formation as individual's integrated abilities through the use in its study of intra-subject and interdisciplinary links.

1.5 Readiness of future geography teachers for environmental education in secondary schools

In modern conditions, when there is the deepest and most diverse impact of society on the environment, the ecological education of students is becoming increasingly important. Ecological education is designed to shape the ecological worldview, morality and ecological culture of people. To achieve these goals requires the integration of all knowledge about the natural and social laws of the environment [41].

Currently, more and more often there is a dangerous mistake about the predominance of the individual over the public. Therefore, the development of confidence in the priority of universal environmental values over the selfish interests of individuals and groups has become a complex moral issue. It is no secret that in the pursuit of earnings, industrial leaders often forget that we are all an integral part of nature.

The formation of ecological culture and worldview hinders the notion that humanity in its economic activity has not yet crossed the boundaries of ecologically permissible transitions. Hence the misconception about the possibility of continuing economic development through an infinite increase in the consumption of natural resources: mineral, water, land, forest, biological, recreational and others.

Awareness of the need for socio-environmentally sound consumption restrictions should be a central part of the ecological worldview and culture. Meanwhile, the ideology of consumers prevails in the world, so the formation of ecological worldview and appropriate behavior is the most difficult task.

Problems of environmental education should not be considered in isolation, but in connection with the moral, aesthetic, physical formation of the level of personal development.

Environmental education is a new branch of pedagogy, which differs from the traditional acquaintance with nature. The basis of the formation of ecological culture is the understanding of the significant dependencies and connections that exist in the world of nature, the interaction of animate and inanimate nature [45].

That is why today teacher training in higher education should be based on humanization and personal orientation, science and cultural awareness.

Currently, students focus mainly on environmental and environmental knowledge. Acquisition of skills of application of this knowledge in various situations in practice at students in most cases is absent.

Creating a new attitude of man to nature – a task not only socio-economic and technical, but also moral. It is based on the need to cultivate an ecological culture, to form a new attitude to nature, based on the inseparable connection of man with nature. One of the means of solving this problem is environmental education, where education in the broadest sense of the word means education, development [41].

The purpose of environmental education is to form a responsible attitude to the environment, which is based on environmental awareness. This requires compliance with the moral and legal principles of nature management and the promotion of ideas for its optimization, active study and protection of nature.

Nature itself is understood not only as an external environment to man – it includes man.

The attitude to nature is closely connected with family, social, production, interpersonal relations of the person, covers all spheres of consciousness: scientific, political, ideological, art, moral, aesthetic, legal.

Responsible attitude to nature - a complex characteristic of personality. It means understanding the laws of nature that determine human life, manifested in the observance of moral and legal principles of nature, in active creative activities to study and protect the environment, promoting the ideas of rational nature management, in the fight against everything harmful to the environment [41].

The condition of such training and education is the organization of interdependent scientific, moral, legal, aesthetic and practical activities of student youth, aimed at studying and improving the relationship between nature and anthropogenic activities [45].

The criterion for the formation of a responsible attitude to the environment is the moral concern for future generations.

The purpose of ecological education is achieved in the unity of solving the following tasks:

- educational – the formation of a system of knowledge about environmental problems of today and ways to solve them;
- educational – the formation of motives, needs and habits of environmentally sound behavior and activities, a healthy lifestyle;
- developing – the development of a system of intellectual and practical skills for the study, assessment and improvement of the environment; development of the desire to be active in environmental protection: intellectual (ability to analyze environmental situations), emotional (attitude to nature as a universal value), moral (will and perseverance, responsibility) [41,45].

Students majoring in 014.07 Secondary education (Geography) need a basic level of environmental education and culture for their further pedagogical activities. Specific knowledge covering value orientations, knowledge and skills at the basic level of environmental education is required. This is facilitated by a certain content based on the integration of disciplines of the physical-geographical cycle: general geology (human activity appears as the driving force of the anthroposphere), physical geography of continents and oceans (man is considered the only conscious component of all ecosystems); geography of soils with the basics of soil science (anthropogenic transformation of soil cover), environmental protection (basics of environmental protection, geographical factors of environmental pollution) [44].

The content of environmental education includes a system of norms (prohibitions and regulations) that follow from the value orientations that are fundamentally different from existing ones.

From the traditional point of view, the world exists for man, who is the measure of all things, and the measure of nature is its usefulness. Hence the consumer attitude to nature.

In contrast, the new value system is based on an understanding of the uniqueness and self-worth of nature. Thus the person is considered as a part of the nature, and at the characteristic of the nature its multifaceted value for the person is underlined.

The interdisciplinary composition of the content of environmental education is revealed, which can be grouped into three components – scientific, value, normative and activity.

Scientific – leading ideas, theories and concepts that characterize human health and the environment; origin, evolution and organization of natural systems as objects of use and protection.

Value – ecological orientations of the person at various stages of history of a society; goals, ideals, ideas that characterize man and nature as universal values; the concept of economic assessment of the environment, the damage caused to it, the costs necessary for its restoration and prevention of damage.

Normative – a system of moral and legal principles, norms and rules, regulations and prohibitions of environmental nature.

The problem of environmental education has existed and will exist throughout the development of society. The formation of moral and ecological concepts is one of the conditions for the effectiveness of environmental education and upbringing. This requires the involvement of young people in various activities: educational, research, tourism and local lore, advocacy, environmental, etc. It should be noted that only an organic combination of different activities can ensure the solution of all problems of environmental education and upbringing of student youth [41,45].

At the Department of Physical Geography and Geology of Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, teachers have been working for many years on the problem of practical application of environmental knowledge. During this type of educational work, such as educational practice, students study various natural components: geological, structure, soil, flora and fauna, hydrological objects, atmospheric phenomena and their current ecological status. At each of the practices it is mandatory to develop a field trip with students to study the nature of the native land [42,43,46].

Currently, environmental education is seen as part of the comprehensive development of personality. In this case, future teachers of geography should know:

– the content and objectives of environmental education of schoolchildren;

- forms and methods of ecological education;
- on the relationship of environmental education with mental, labor, moral, aesthetic and physical education.

Most people learn one or another belief from childhood, before they have the opportunity to critically interpret the information received. Therefore, special attention should be paid to the content of production practices, which includes the task of environmental content. It is possible to implement the tasks of ecological education without special difficulties when students-geographers conduct trial and credit lessons at school on the subjects of natural-geographical cycle. Therefore, it is necessary to include tasks of ecological content in trial lessons in physical education, history, biology, as well as in mathematics lessons and others [44,47].

Based on the above, we can conclude that the interaction with nature really has great psychological and pedagogical potential. But without the readiness of the individual to properly perceive the environment, it is impossible to implement many functions. For example, animals and plants can only act as communication partners when a person is ready for them as subjects, otherwise they remain an «environment» that meets the needs of that person. In recent years, there has been a trend to consider environmental education as one of the most important aspects of socialization of the individual, the active adaptation to the environment, adoption and responsible implementation of the laws of human existence in nature and society. You don't have to be an environmentalist to love nature.

1.6 Professional training of future physical education teachers in higher education institutions

In the last decade, with the development of democratization of public life, changes taking place in all spheres of science and education, there have been significant, radical transformations aimed at humanistic positions and the formation of a person as a person, including in higher pedagogical education.

The modern stage of scientific and technological progress raises the requirements for special vocational and pedagogical training of teachers of general education schools, including physical education. The success of training, the development of personal qualities, an increase in working capacity, strengthening the health of students and, as a consequence, the development of intellectual potential, undoubtedly depend on the correct solution of the problems posed.

Currently, the most important task of the pedagogical process of training a teacher of physical education should be considered the transformation of a student into a teacher of a professional who is able to solve any problems related to training, education and health improvement. Improving the process of professional training of a physical education teacher requires not only new and effective approaches to organizing the educational process in higher pedagogical education, but also some changes, changes in the structure and content of special training for students of specialty 014.11 Secondary education (Physical education) [55].

Methodical training is a unified system that consists of a lecture course, seminars, practical, independent and individual work with a teacher. The learning process ends with the level of readiness for professional pedagogical activity on the basis of pedagogical knowledge and skills, personal qualities of students, which determine the degree of their preparedness. The level of training should be considered from the standpoint of a differentiated approach in teaching students of a pedagogical university using various means of physical education [56].

The effectiveness of the training process for future physical culture teachers is largely determined by the course of the didactic process, including the student's

personality in the activity, the activation of cognitive processes of perception of the complex training process. The pedagogical education system of the stage-by-stage training of future physical education teachers is an integral process, the purpose and objectives of which is to ensure continuity, complexity and professional-pedagogical training of future physical education teachers with the help of a wide range of means.

The development of the theoretical foundations of the professional training of teachers is one of the most pressing issues of pedagogical science of our time. Professional training of a future physical education teacher is the formation of a personality, which occurs in accordance with professional and pedagogical activities. An important factor in the formation of the personality of a teacher of physical education is the awareness of the importance of their own achievements, achievements, prospects for their spiritual and professional growth, which corresponds to the process of physical education.

In this aspect, we note that the training of future physical culture teachers cannot be carried out in isolation from the problems and trends that cover the education and upbringing system of the younger generation. One of the central problems of modern education is the professional training of future physical culture teachers.

Analysis of literary sources on the problem of training teachers of physical education in professional activity showed that the main role is played by the assimilation of the system of professional skills, which makes it possible to deeply comprehend the tasks of physical education, consistently solve complex educational situations that arise in physical education lesson, predict and simulate physical culture, recreational and sports work.

Before considering the problem of training physical education teachers in professional activity, let us consider the essence of the concept of «professional activity».

Professional activity has two components: the first is a system of means aimed at learning the profession and the area of knowledge that are included in its theoretical basis, the second is a system of actions aimed at students' cognition of themselves, at self-development, self-determination of the individual in order to achieve confidence

in yourself, which contributes to the development of competence in the practice of professional activity.

In the psychological and pedagogical dictionary, it is determined that «professional activity» is a type of activity that is constantly performed and the specificity of which is determined in the psychological and pedagogical influence on students, taking into account their age and individual characteristics, needs, interests, spiritual world and, at the same time, purposeful management of the learning process and personality development.

In our work, we adhere to the traditional interpretation of the concept of «professional activity», namely: «the versatile purposeful organization of the student's life throughout the years of study, thanks to the programs, ensures his professional readiness.» The features of the teacher's professional activity were considered by F. Ganabolin, E. Klimov, N. Kuzmina, K. Levitan, E. Rogov, etc. Thus, N. Kuzmina identified the main components of the teacher's professional activity: constructive (the ability to design personality, content, means of achieving pedagogical goals); organizational and communicative (the ability to establish relationships with pupils); gnostic (the ability to acquire and apply knowledge) [52].

Summarizing the above, we note that for a teacher, understanding the structure of professional activity is of theoretical and practical importance. Considering it, it is possible to establish a connection between the inclinations, special abilities and creative potential of a person, which is of great importance when choosing a profession.

The professional activity of a physical education teacher is determined by the specifics in general education schools and requires a physical education teacher, along with the acquisition of knowledge and skills in the process of professional training, to have well-developed physical abilities at the level of physical qualities. It is the combination of professional knowledge, skills with physical abilities that provides an opportunity for a teacher of physical education to bring creative ideas into physical culture lessons and out-of-class physical culture and health-improving and sports-mass events [49].

Analyzing the scientific and pedagogical literature [48,53,55] on the training of physical culture teachers in professional activity, we determined that the training of physical culture teachers is understood as a process reflecting scientifically and methodologically substantiated measures of universities aimed at the formation of a specialist capable of a high level organize the process of physical education of various strata of the population in accordance with the general trends of society in the formation of the physical, mental and social health of the population of Ukraine.

Since «training» is understood as «a stock of knowledge, experience gained in the process of teaching, practical activity», in a higher pedagogical educational institution the professional training of a future teacher of physical education becomes an integral process of mastering and consolidating general pedagogical and professional knowledge, skills, advanced teaching experience. The result of professional training is the state of readiness of future physical education teachers for professional activities in general educational institutions [53].

One of the indicators of preparing students for professional activity is their professional mobility, which depends on:

- the student’s readiness not for one type of professional activity, but for different ones;
- understanding of the principles of functioning of not one social community, but different ones;
- design of relevant activities.

Therefore, professional mobility is the result of mastering not one type of preparation for professional activity, but historically composed separate forms and means of activity. According to our opinion, other conditions are needed to improve the training of a teacher of physical education in professional activity. This is, first of all, the technological support of the educational process in physical culture and the introduction of profile training in the sports direction [51].

As a result of the research, we were convinced that the professional training of future physical education teachers in the higher pedagogical school of Ukraine is characterized by the following facts, namely: a decrease in the number of hours

allocated for the introduction of active teaching methods; updating the content of methodological training and finding ways to intensify the educational process through the integration of all disciplines of the curriculum. When training specialists of a wide profile, it is inappropriate to plan a significant amount of training sessions. The main task of the university is to familiarize future teachers with the basic concepts and provisions [54].

It is necessary to ensure the preparation of a physical education teacher at a high subject, pedagogical, humanitarian and methodological level with a wide range of professional opportunities for work in a general education school; to form in the course of the pedagogical process the personality of the teacher of physical culture:

a) motivation for learning; desire to master the profession of a teacher, improve their sports skills, strengthen health;

b) knowledge, motor skills and abilities;

c) adaptive capabilities.

Forming the creative activity of the personality of the teacher of physical culture, it is necessary to create favorable conditions and ensure the development of the professional qualities of the personality of the future teacher of physical culture:

a) teaching skills;

b) sports and physical improvement;

c) strong-willed and intellectual qualities;

d) functional mechanisms of the psyche [50,54].

Considering the above, the pedagogical process can be defined as a scientifically controlled process, the purpose of which is to achieve a high level of professional readiness of future physical culture teachers to perform the functions of teaching, upbringing and development of students by means of physical culture.

1.7 The latest methods of teaching vocal-choral disciplines in higher pedagogical school

The issue of teaching specialized disciplines in higher pedagogical school has always been in the discussion of teachers, scientists, methodologists. In particular, the teaching of vocal and choral disciplines requires constant attention, discussion, implementation of new ideas, modern methods, which is due to the modernization of the educational environment and the requirements for the professional development of music teachers. The teacher-musician must have a professional culture that contains not only psychological and pedagogical qualities, but cultural, artistic, musical. At the same time, the future teacher must be in constant scientific search, work on their self-improvement and self-development, organize continual self-education. The influence of musical art on the development of aesthetic culture of the future specialist, the integration of professional artistic and artistic-pedagogical training in the institution of pedagogical education has inexhaustible potential. Under such conditions, it can be assumed that the formation of art and pedagogical culture of students, their professional development depends, to some extent, on the teaching of a cycle of vocal and choral disciplines. Mastering the knowledge, skills and abilities in these subjects contributes to the formation of worldview, the development of the reflexive and cognitive sphere of the future teacher by means of choral and vocal art.

The latest methods of teaching vocal and choral disciplines in higher pedagogical school involve the use of modern pedagogical methods, techniques and approaches in the study of the full range of the necessary knowledge base and skills for successful further activities. Also, the teacher's use of something new and relevant in their work will improve the development of performing culture of students and help them «successfully pass all stages of complex, multilevel, complex process of professional development of future music teachers – from student to socially mature specialist» [57, p. 172]. This applies to both group and individual classes. Consider in more detail the introduction of certain modern methods in choral classes.

Choral class is a necessary activity of teaching students who master music and pedagogical education. This discipline provides a comprehensive base of both theoretical and practical knowledge of vocal and choral performance. The purpose of the choir class is to «develop students' skills of singing in the choir, managing the choir on the basis of mastering the methods of working with the choir, didactic principles and knowledge of the psychophysiological process that takes place in the human body during singing; development of students' musical abilities, vocal and intonation skills in the specific conditions of the choral system and ensemble, emotionality, artistic taste, sense of collectivism; acquisition by students of skills of the conductor-performer, development of organizational abilities, will, ability to establish psychological and creative contacts with each of participants of choir and with choral collective all in all» [58, p. 5]. In order to solve these problems with the greatest result, both standard and non-standard methods and techniques in the work of a teacher-choirmaster can be used.

To the standard classical methods, in this case, we include visual: visual-auditory (showing by the choirmaster an example of performance of a musical work, a separate choral part, playing a choral work on an instrument, etc.); demonstrably-visual (display of visual material: notes of choral works or a separate part, etc.); visual-motor (conducting a choral work). Among the new methods before learning choral works we can single out watching videos of their performance by young creative groups, listen to modern arrangements using new directions in choral music (aleatorics, sonoristics, harmonic complexes, tonal definiteness, tonic vibrations, tonal differentiation of several lines), make an artistic analysis of records. You can also offer to listen to new arrangements of famous folk songs performed by a virtual choir. For example, you can watch the «Virtual Choir in Ukraine», which set a national record with the song «Do not stand, willow, over the water» (<https://youtu.be/jOjDv5ttqeQ>) , shown in Fig. 1. https://shotam.info/wp-content/uploads/2020/05/Screenshot_1-9.jpg

Figure 1. «Virtual choir in Ukraine», project №1

In this way, the choir members can get acquainted with modern composer's innovative means of musical expression, where the role of timbre, sonar colors, register comparisons, the use of chromaticization, polyaddition, polyrhythm, etc. is growing. The use of such techniques in the work significantly enriches the impression of choral music, motivates and inspires young people.

For a clear understanding and mastery of the didactic principles and knowledge of the physiological process that takes place in the human body during singing, you can use a video review of laryngoscopy studies of scientists in this field. Recordings can contain information about the structure of the vocal apparatus, the work of the vocal folds, fragments of inhalation and exhalation, the appearance of vocal folds at rest, during conversation and singing, the work of vocal folds of different types of voices, singing in high, medium and low tessitura.

Among the verbal methods it should be used the classic: conversations (actualizing, musical), dialogue, story, explanation, and so on. You can also use modern methods, among which are popular discussion, conference, interviews, catechetical conversation, which serve not only the accumulation of necessary information, but also the image-psychological mood, aimed at spiritual communication with music. In this case, communication should be figurative, not domestic. If we consider the catechetical conversation, it is used to fix in the memory of students the exact knowledge needed to work in the specialty. For example:

- how is the diatonic sound intoned upwards ?;
- which means of musical expression is the most important ?;
- what ensemble is used in works with a wide arrangement of chords ?;
- what is considered a sound source ?.

One of the methods, which should be used during choral classes, is formalization – is a method of studying various musical and choral terminology and other musical phenomena by reflecting their structure in symbolic form. If there are problems in the pure performance of the work, we are talking about the system in the choir, namely melodic (horizontal) and harmonic (vertical). Here is expedient visual demonstration of the symbols, namely the arrows of intonation of sounds: «stable» →; «Persistently-acute» _↑; «hostile» ↑; «blunt» ↓ . It is also possible with the help of various hand gestures, finger direction, nod, facial expressions to indicate the necessary intonation of sounds.

«In the process of calculating the duration of the notes «once – and – two – and – three – and –...», we call the beginning of a natural number. And such names of duration of notes as «half», «quarter», «eighth», «sixteenth», etc. are denoted by fractions» [57, p. 5]. In this way, you can get a clear idea of the duration ratio. To understand the metrorhythm of the work, the following record of dimensions is used:

- dichotomous simple – $2/4$ (contains strong and weak share),
- three-part simple – $3/4$ (contains strong and two weak parts),
- two- part (two simple measures) – $6/8 = 3/8 + 3/8$,
- three-part (three simple measures) – $9/8 = 3/8 + 3/8 + 3/8$,
- four- part (four simple measures) – $12/8 = 3/8 + 3/8 + 3/8 + 3/8$.

In addition, there is a size denoted by the letter C (whole note, counted as $4/4$) and \mathcal{C} (half whole, counted as $2/2$). The main musical dimensions are shown in Fig. 2.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/64/Common_time_signatures.gif

Figure 2. The main musical dimensions

At the beginning of the choir class, it is recommended not to sing right away, but to spend a few minutes relaxing the muscles of the neck and back. You can use exercises to relieve tension in the muscles of the neck and torso before singing. To do this, everyone needs to stand up near their seats, put their feet shoulder-width apart, head and arms in a relaxed state down. Do five times lifting the head up, throwing it back a little and lower it, turn the head five times to the right and left. Then make torso turns to the right and left, back and forth. You should try to do all the exercises very slowly without straining. These techniques will contribute to the successful development of vocal and choral skills without forcing and tension of the singing sound and activate the work process during the lesson.

Thus, the introduction of innovative teaching methods in the field of music enable the full acquisition and practical use of a set of knowledge, skills and abilities that a student acquires while studying at a higher pedagogical school.

1.8 Metacognitive learning: how to nurture innovative people

Abstract

The concept of metacognition as the ability to think critically, analytically, reflectively, creatively and to teach students how to apply different thinking processes to different tasks within their learning. Metacognitive thinking and reflective skills improve and deep students understanding of the thought processes used in university learning, they also help to sharpen research skills and inspire creativity to avoid plagiarism and copyright. Such thinking processes enrich transferable skills and capability to manage tasks and solve problems as well as foster technology adoption in higher education to nurture innovative people.

Key words: metacognition, transferable skills, innovative people, knowledge acquisition, high quality learning environments.

Today Ukraine survives the crucial problem of migration among students from all Ukrainian universities. The key reason for such phenomenon can be explained by many factors: knowledge-centred instead of subject-related competences methodology, poorly equipped labs for researching, obscure employability etc. All of these impede the need of reforms in Ukrainian education paradigm, and methodology of learning and thinking in particular. The driven force to restrain students' migration lies in enhancing their motivation which has mostly economic grounds and elicits new thinking process which is the prerogative of the academic process. Having well-honed thinking skills is important in learning as well as in researching because a need to employ critical thought when responding to rapidly changing, complex information means that it is essential to be able to evaluate facts and figures precisely and quickly, arrive at a viewpoint on them and present a cogent position, either in writing or in speech. When students analyse the instructions used in writing assignments it is necessary to take into account what type of thinking process are asked to carry out. Thinking about thinking in this way involves an advanced level of insight, known as

metacognition. It includes understanding how you think and how you apply different thinking processes to different tasks. A common students' symptom is shallow thinking, which illustrates the lack of analytical and critical skills. Being analytical, in contrast to descriptive, involves explaining the importance and context of information and showing an understanding of what it means.

Critical thinking and Reflective skills improve and deep understanding of the thought processes used in university learning, they also help to sharpen research skills and inspire creativity [61]. Moreover to avoid plagiarism and copyright it is necessary to develop a methodological thinking: logical approach is required; reflective thinking, when self-analysis is expected; creative thinking when you need to be innovative; critical thinking - the ability to analyse the problem and present a solution to it.

Critical thinking is an integral part of learning process – it requires incisive seeing through complexity, skills of analysis, synthesis, and judgment. In the context of thinking creativity and originality include: novelty - meaning that no-one else has thought this way; invention – suggesting a new approach to the use of ideas, imagination – signifying radical new thoughts or jump in thinking, intuition - spontaneous solutions, without an apparent reasoning process, problem-solving – valuable outcome from the process. However, many university lecturers regard reflective writing as an evidence of reflective and critical thinking. In assessed reflective writing, they will expect students to be self-aware, analytical and able to arrange thoughts in the relevant academic and professional context. One of the keys to critical thinking is to ask 'why?' when coming across a new fact, concept or theory. Developing this habit of questioning means that you are constantly seeking the underlying reasons for things being the way they are. Nearly all critical thinking is the result of asking questions.

Thinking within education involve six different processes which imply typical question instructions: **knowledge acquisition** (define, describe, identify), **comprehension** (contrast, discuss, interpret), **application** (demonstrate, calculate, illustrate), **analysis** (analyse, explain, compare), **synthesis** (compose, create,

integrate), **evaluation** (recommend, support, draw a conclusion) [60]. All above-mentioned thinking strategies enrich transferable skills and capability to manage tasks and solve problems and students to think methodically, reflectively and creatively. Such significant challenges foster technology adoption in higher education to nurture innovative people.

Thus, the first strategic priority to Ukraine is to create and enhance high quality learning environments by rethinking the role of educator and redesigning of learning environment focusing on measuring learning. To customise the measuring learning environment, it is crucial to consider: students' cognition by sequencing of text and multimedia, intent and actual learning outcomes and process of critical thinking and reflection. This environment will be shaped on meta-cognition: cognitive engagement – active learning, meaningful learning – learning analytics, self-reflection – in-depth reflective dialogue, constructivism – summarising information, construct reality and knowledge in an individual way, blended learning – integrating formal and informal learning (in class and e-learning). It is clearly seen that emerging of new academic technologies (e-learning), especially online or web-enhanced courses, have a significant role in the creation of metacognitive learning environment. The National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute” strategic priorities are to challenge faculties and staff to use academic technologies to create and enhance high quality learning environments (open-learning) by designing internet based tools: course management system, webquest (inquiry - oriented activity), digital storytelling – to help students tell their own “true stories” in an emotionally engaging and compelling way, semantic web – reflection of information. Such progressive metacognitive learning provides multiple activities that help students to develop critical thinking and problem-solving skills.

Open Learning (OL) is an innovative education movement that focuses on the needs of the learner. The main idea is to give all students access to quality education by interactive learning; learner-centred pedagogies; the usage and creation of open educational resources (OERs). Every University has on-line courses, but they are battle on the value and legitimacy of on-line education.

To meet the requirements of open educational resources in order to upbringing innovative people the teaching staff has to be introduced with the following criteria to meet a good course design. The basic design for this course is good if it includes:

1. In-Depth Analysis of Situational Factors. It is based on a systematic review of all the major situational factors, in order to define the situational constraints and opportunities of the course.

2. Significant Learning Goals. It includes learning goals focused on several kinds of significant learning, not just “understand-and-remember” kinds of learning. Learning Goals, is what you want from students to get out of the course. What is important for them to learn and retain, 2-3 years after the course is over? What kind of thinking or application abilities do you want them to develop? How do you want them to keep on learning after the course is over? The course learning objectives, or course/program competencies, describe outcomes that are measurable.

3 The module/unit learning objectives or competencies describe outcomes that are measurable and consistent with the course-level objectives or competencies and are suited to the level of the course.

4. Educative Feedback and Assessment The basic question here is: What will students do to demonstrate they have achieved the Learning Goals we set for the course? This will usually involve some written tests but we will probably need to include other activities as well. It includes the components of educative assessment: forward-looking assessment, opportunities for students to engage in self-assessment, clear criteria and standards, and feedback. These allow the feedback and assessment to go beyond auditive assessment. The advantage of working on the Feedback and Assessment is that when we become clear about what constitutes successful student performance, it is much easier to develop effective teaching/learning activities. The course provides learners with multiple opportunities to track their learning progress.

To sum up what effective teachers actually do in terms of metacognitive learning, I have found that good teachers incorporate all three components of such learning: provide information and ideas, experience, and reflective dialogue directly; at other times it is done indirectly or even online in a variety of ways. Metacognitive learning

environment includes learning activities that engage students in active learning by incorporating powerful forms of thinking, as well as ways of getting basic information and ideas.

Metacognitive opportunities for students to construct and track their learning progress is to incorporate in learning environment the aspects of acmeology - a science studying laws of professional development.

ACMEOLOGICAL MODEL OF STUDENTS' PROFESSIONAL GROWTH

Keywords: *motivational education, acmeology, portfolio, multimodal literacy.*

In-Depth Analysis of Situational Factors: to ensure high-quality competitive education in Ukraine, the need to introduce a new element of innovative education - motivational education. Such education will contribute to the ability of students to set and achieve specific goals in productive professional activities. Examining the rules of motivation of Harvard students, it was found that the vector of their motivation is aimed at finding personal meanings in learning that correlate with the strategies of their personal life [61,62]. To improve the adaptability of learning environment and to popularize syllabuses, we at the Faculty of Linguistics of the National Technical University "KPI" named after Igor Sikorsky, offer students in the first year of bachelor's degree the professional psychological adaptation course "Acmeological model of the translator - climbing to professionalism". This course is design to develop metacognitive skills as well as reflective ones. It comprises such element:

The module/unit learning objectives or competencies

- the acquaintance first-year students with the passport of their future profession, qualification standards, professionally important qualities that need to be developed and honed for successful translation activities.

- formation of the ability to effectively perform professional activity.

- acquisition of professional competence,

- the shaping psychometric knowledge of their own mental characteristics (aptitude, interests)
- building emotional literacy for instance the awareness of their values and meaning of their own existence and the existence of other people.

The course "Acmeological model of a the translator - climbing to the professionalism" is, firstly, an applied psychological approach of anthropological study of a human being from the point of professional realization and secondly, is the integration of such disciplines as theory of creativity and creative thinking (heuristics), psycholinguistics and axiology. Our course focuses on students designing the plan or path of their individual and professional growth at all levels of education (Bachelor's, Master's, Doctor of Philosophy, Doctoral). In the first year, students' initial intentions include only the desire to learn something and as a result get a profession. However, the general perspective of the future profession of translator is deprived of certain professional - orienting components such as personal qualities which are necessary for these profession, psychocognitive abilities, level of erudition, level of proficiency in native and foreign languages. Hence the need to develop a certain personality-oriented program for the development of competencies, skills and abilities of students during their studies at the university is obvious. Such an individual program of action will allow students to see the whole perspective of their ascent to the top of professionalism by revealing their own resources: originality of thinking, critical, analytical thinking, imagination, emotional literacy, talent, initiative, creativity and more. Creativity is interpreted primarily as a human activity in the transformation of reality, which ends with the creation of a new original product. It is important to understand creativity as a conceptual - enriching process that integrates activities such as **perception, cognition and communication**. Hence there is the need to activate the following areas of the student individuality of the would- be translator, namely his perceptual, cognitive, communicative sphere. To the cognitive sphere we include acmeological knowledge: integrative (human being as an individuality - personality - expert), professional (formation of professionally important knowledge in accordance with the qualification standard of the translator, providing diagnostic knowledge for self-improvement and

the realization of their own potential) and metacognitive knowledge (multimodal). To activate the cognitive sphere, we, within our course "Acmeogram of the translator - climbing to the professionalism" implement training for the development of analytical and interpretive skills and abilities with the following techniques:

- rapid analysis of information with the selection of semantic centers - modes,
- prediction of semantic development of speaker thoughts,
- ability to compile terminological dictionaries using computer programs,
- skills of quick search, selection for classification of information,
- ability to analyze and synthesize expressions,
- determine pragmatic attitudes of communicators,
- ability to quickly analyze complex syntactic constructions and use the syntactic transformations in translation,
- mnemonics ability.

To analyze the dynamics of the growth of their professional skills, students compile a portfolio (own translations, articles, glossaries, creative achievements), which increases their motivation and conscious attitude to mastering the profession.

To activate the perceptual sphere of the future translator, we introduce a module aimed at forming psychometric knowledge that helps future translators to create their own psychogram and develop receptive skills (trainings for quick switching from the original language to the target language, translation of the original text for and back). The communicative sphere of the future translator is activated by acquiring knowledge in the disciplines of heuristics, rhetoric and intercultural communication. We develop the heuristic potential of the individuality which involves the development of oratory competence through digital storytelling technique. The principle of communication is the leading methodological process in teaching foreign language translators. Communicative situations used in foreign language teaching have typical real-life situations in the relevant field of communication. The ability to model speech within a certain communicative situation (the task of transcoding information in a certain situation with the definition of communicative purpose, the ability to predict

information through incomplete statements, the ability to understand and comprehend the interference of languages and cultures.

Educative Feedback and Assessment: Thus, after mastering the course, students - future translators will be able to create a perspective of their educational and cognitive activities, in which the results of professional training correlate with personal meanings and strategies of their own lives. The outcome of mastering the course is the development of a professional profile - a path of professional and personal growth, in which the student seems to try on a future profession for himself, taking into account their psychological characteristics and professional intentions. To sum up the productive, motivated learning - professional activity of the student of the future translator is analyzed: the path of his actions is formed and means of acquisition of competences are chosen.

The inventory to design a professional profile – on the path of students professional and personal growth is being built within the implementation in motivational learning environment an employability course “Successful recruitment **strategies for the industry**”.

Employability as a key point of self-actualization. Employability ie set of achievements – skills, understandings and personal attributes - that make individuals more likely to gain employment and be successful in their chosen occupations, which benefits themselves, the workforce, the community and the economy. Workplace excellence inventory refers to the attainment and demonstration of the knowledge, skills, and abilities that broadly prepare individuals to successfully transition into the workplace and to perform a job with excellence. This course enables students to shape the essential competencies that prospective employees should master to become members of a strong, productive workplace.

Career orientation, as an element of the concept of "I am a professional" of students, is a value-oriented disposition that reflects the priority direction of professional growth of the student, having for him both a stable meaning in life and serving as the main motivator of his educational activities. Participating in the processes of meaning

formation, career orientation generates in students' motivation the personal meanings of their professional growth and the intention to work on the translation specialty. The main types of students' career orientation are vertical (striving for advancement in the socio-professional hierarchy) and horizontal (striving for professional and personal growth) orientation. Representing a value-orientation disposition, students' career orientation directly influences the motivation of their learning activities, and is also influenced by a number of social and psychological factors that determine their socio-psychological development. Social factors are the status of education, as dominant in the social lift, and the educational level of their parents. The following were identified as psychological factors: students' satisfaction with the chosen profession and career opportunities, the system of aspirations, value orientations, the meaning of work, what constitutes their professional self-awareness and, accordingly, the desire to achieve self-actualization in the profession.

The motivation of students' learning activities will increase provided that the conceptual provisions of metacognitive learning are introduced in the course of their study. The aim of which is to help students improve both their professional competencies and their practical knowledge of building a successful career path on the way of their self-actualization. It is obvious that the content and technologies of education, learning motivation, personal meaning, career orientation determine the revealing students' potential. It should also be borne in mind that in metacognitive education there are different types of student activities: scientifically oriented, professional, social and organizational oriented etc. Of course, each of them with certain objective and subjective values becomes dominant, determining the development of personality.

The complex of all these specific activities, interconnected and complementary to each other can be combined into one integrative metacognitive process: a personal development is shaping a professional growth, which has the following features: it depends on the main psychological changes of students disposition and within metacognitive stimulating environment students shape and rebuild value - motivational dispositions of their career path as well as employability skills.

The implementation of the methodological foundations and conceptual provisions of metacognitive learning allowed us to formulate the following **conclusions**: personal and professional development of the student is considered as the main goal, which increases their motivation at all stages of the vocational education process. Technologies of career orientation (acquaintance with the profession through training, mastering the profession through practice, identification with the image of a professional through simulation of case study) motivate both students' learning activities and increase their professional self-awareness, thus blurring the line between learning and practice.

Successful employment of student depends on the system of interacting factors, objective (features of the dynamic development of modern society) and subjective (professional development and career orientations). Thus, the solution of employability problems namely lies in two aspects: clarification of the preconditions and factors that contribute to or hinder the employment of youth, adaptation of university graduates to their new status – employee through career orientation course.

Analyzing the statistics of employment centers, we claim that every second client looking for work is a young person. The main categories of young people are graduates of universities and colleges of different levels of accreditation, who have no experience and are applicants for the first job. It so happened that due to lack of practical experience, lack of professional knowledge, absence of emotional literacy for competition, young people today have a problem to exercise their right to work, as employers prefer experienced professionals, and inexperienced candidates are offered meager wages or vacancies very far from the acquired profession. For the most part, such conditions cannot meet the expectations of an ambitious young person. At the same time, young people differ quite favorably from other categories of the population in their ability to be creative, high efficiency and mobility, receptivity to innovation, health, and a endure to work.

Career-oriented learning technologies are considered as a system of organization and systematization of purposeful practical activity of teachers and students, the intention of which is to achieve the goals of professional training of future specialists.

And the goal of any professionally oriented learning technology is the professional growth of each student [66, p.36].

Let's focus on the subjective factors of successful employment of university graduates, namely their professional growth, the vector of which is the students career orientation. Being, an element of the concept of "I am a professional" it reflects the priority of professional growth and serves as the main motivator of his learning activity. Career orientation generates in students the personal meanings of their professional growth, as it is part of the process of meaning formation and spur them to work in the specialty. It follows that representing a meaningful disposition, the career orientation of students directly affects the motivation of their educational activities, as well as is influenced by social and psychological factors that determine their socio-psychological development. Among the psychological factors there are students' satisfaction with the future profession and career opportunities, the system of aspirations, values and their general desire to work, so all the components that determine the professional self-awareness of students and affect the successful employment.

Successful employment of students is realized under the conditions of introduction in the

learning process of higher education of conceptual provisions of developing professional training. Since the leading activity for universities is vocational education, so we, in our context, will consider such activities as personally developing professional training. The practical implementation of such training has led us to develop and implement in the

learning environment of NTUU "KPI" credit module **“Successful recruitment strategies for the industry”**”, which is included in the optional part of the curriculum for students of first educational level "Bachalour" component of professional and practical training. This course is aimed at a holistic representation of the national, regional labor market, in particular its youth segment.

In-Depth Analysis of Situational Factors The course **“Successful recruitment strategies for the industry”** serves

- to systematically master the prerequisites and factors that promote or hinder youth employment,

- adaptation of university graduates to their new status - employee,

- research on social guarantees and the need for support from young professionals.

At the same time, the course develops employability knowledge, methods and strategies of job search and the ability to implement the acquired knowledge in specific situations that arise in interviews with the employer, as well as during the probationary period at a particular workplace.

The aim of the course is to form students' competencies for their effective employment.

Significant Learning Goals:

1) mastering of methods of collecting, processing and analysis of information concerning job search;

2) the formation of the ability to overcome failures at the stage of job search;

3) generalization and deepening of students' knowledge about job search methods: requirements of employers, psychological tests in the interview process;

4) formation of students' knowledge, skills and abilities to create their own resume, cover letter and norms of behavior during the interview;

5) development of skills and abilities to model your own career, through the use of introspection, self-motivation, and self-presentation.

The module / unit learning objectives or competencies

- main directions of regulation of the labor market, employment and working conditions;

- requirements of national legislation in the field of employment;

- labor market and their functions;

- modern system of the state employment service as a center for the implementation and regulation of state employment policy;

- powers of employment agencies, recruitment agencies, recruitment agencies;

- general requirements for writing a resume, its specifics and functions;
- opportunities for professional competence as the main factor of effective start and career growth.

The learning outcomes of the designed course:

Students will be able to:

- to define the qualification characteristics and requirements of their future profession;
- have basic concepts of the code of professional ethics;
- be able to determine the features of the standards of written and oral translations of modern English and Ukrainian languages;
- navigate the regulatory framework in the field of employment of graduates of higher education institutions;
- be able to correctly write a resume, job search announcement and write a cover letter;
- develop individual career growth programs, present their own professional and creative potential.
- be able to summarize and analyze personal characteristics by interpreting the results of psychological tests.

As part of the practical component of the course, it is proposed to introduce professional-oriented technologies (science of professiography), which will help improve both professional competencies of students and their acquisition of practical knowledge to build a successful career path.

Educative Feedback and Assessment:

- assess the student reflection in terms of disclosing their individual qualities that he needs both during the interview and adaptation in corporate culture (knowledge of himself);

- compare the assessed qualities with different professional environments and pre-determine their place in them (modeling the image of I-professional);
- assess the cognitive base of students in terms of their knowledge about future profession (professiography);

The above tasks are implemented using the method of D. Holland [63]. The peculiarity of this technique is the characterization of seven types of professional environments in the content of which professional values, professionally important qualities, specifics of professional activity, etc. are distinguished. The scientist noted that each personality type is focused on a certain professional environment: realistic type - on the creation of material things, maintenance of technological processes and technical devices, conservation and rational use of natural resources, maintaining a balance between wildlife and man-made civilization and preserving the environment; intellectual type to study and comprehend phenomena, events and objects in the scientific and theoretical aspect, the nature of the tasks of this professional environment requires a high level of intelligence, creativity and abstract thinking; social type of personality - to interact with the social environment, focused on the ability to communicate with people, serve, educate, constructively resolve conflicts based on intuition and emotional contact; conventional type - for clearly structured activities, the approach to solving the problems of this environment is practical and specific; entrepreneurial type - to manage people and business; artistic - for creativity, non-standard approach to solving professional problems.

The type of personality is determined by the following principle: personal characteristics, interests, abilities, desired professional activity, conditions of the professional environment, typical professions that are part of a particular professional environment. In the process of performing this technique, students conduct information and reference descriptions of professions aimed at highlighting the economic, technological, medical and psychological characteristics of their future professional activities, thus expanding the cognitive knowledge they need for more

detailed analysis and understanding of future professions. Therefore, such a description includes a general description of the profession, economic, technological, medical and psychological sections and is used as a methodological tool for a more detailed analysis of the profession. The functional description includes normative characteristics of professionally important qualities and medical contraindications to professional activity. This description includes informational and methodological psychogram and psychographic characteristics of the profession.

The information-methodical psychogram the technological operations and specific psychological functions that implement these operations are described. The formation of the student's ability to independently analyze the future profession is realized through their work with professional methods, which are aimed at more detailed acquaintance with the specific requirements of the profession and professionally important qualities necessary for an expert.

Psychographic description of the profession characterizes mental processes, functions, ways of their implementation by a professional during the reception, storage and processing of information, ability to control attention, emotional and volitional sphere, psycho-motility, and personal characteristics that are essential in professional activities.

The following methodological methods are used to form students' ability to analyze future professional activity (professional self-analysis):

1. Training in the ability to identify the classification features of professional activity, to conduct a comparative analysis of professions and to formulate professions.
2. Comparison of different professions based on the correspondence of personality types with the types of professional environments according to the classification of D. Holland.
3. Development of special descriptions of professions that reveal the specifics of the type of profession, a brief description of technological, psychological parameters of the professional, the selection of values of the profession, and on the basis of the classifier of professions to identify characteristic types of professions that belong to a particular professional environment.

4. Creating your own professionograms according to a given scheme.

The use of such descriptions of the profession allows us to assess the ability of students to analyze professional activities, ie the level of their employability knowledge. In the process of active learning of professional information, deep study and understanding of meaningful components of professional knowledge, values of professions the students' ability to analyze professional activities is soled.

The methods that we used during the teaching of the course include the following:

- information and reference: (professionograms, reference literature, information and search systems);

- methods of career guidance diagnostics (help in self-knowledge): questionnaires, compilation of own psychograms, which create a reflective understanding of personal qualities of graduate students, conversations, etc .;

- explanatory-illustrative methods that serve to enhance personal and professional reflection;

- activating methods: modeling of different types of interviews, solving problem situations (for each situation the arguments “for” and “against” different points of view were thought out in advance in order to actualize the problem);

- value-forming: storytelling; disputes aimed at establishing cause-and-effect relationships, comparing, predicting and discussing the problem and defining a clear position;

We grouped professionally-oriented technologies as follows: information retrieval technologies (problem solving situations, heuristic conversations); projective technologies (compilation of professional programs, construction of personal-professional plan), technologies of vocational diagnostics (questionnaires, compilation of own psychograms). Such professionally-oriented technologies provide a reflective understanding of the personal qualities of graduate students and promote their employment.

In addition, they serve as a practical embodiment of professional and educational activities, which will be transformed into personal development, ie motivating. It is

obvious that the content and technology of metacognitive learning environment, learning motivation, shaping of personal meaning in their study, career orientation etc. will reveal the students' potential. It should be noted that all types of student activities are involved in metacognitive training: educational-cognitive, research, motivational, educational-professional, etc. Each of them under certain conditions becomes dominant, which determines the personal as well as professional growth.

Conclusions: personal and professional development of students is considered as the main goal that increases their motivation at all stages of the educational and professional process and as the result of this process is the successful employment of graduate students. Introduction of professionally-oriented learning technologies (acquaintance with the profession through training, mastering the profession through practice, identification with the image of a professional through professiography) motivates the professional self-awareness of graduate students, while blurring the line between the process of learning and education. Further research is needed to study the issues of social guarantees and the need for support of young professionals by the state; analysis of needs and motives that determine the migration orientations of graduates.

1.9 Teaching online: the key peculiarities

Online teaching implies the process of educating others by means of the internet with the help of various methods, primarily such as video calls, webinars or video conferencing. The current challenges and new technology offers teachers novel ways of instructing and educating their students. Online learning, often referred to as e-learning, is a type of distance learning.

Online learning is the newest and most popular form of distance education today. Distance learning has a long history and there are several types available today, including: correspondence courses conducted through regular mail with little interaction, tele courses delivered via radio or television broadcast, mobile learning by means of devices such as cellular phones and digital audio players, and online learning with internet-based courses offered synchronously or asynchronously [67].

Due to the internet, there have been significant changes in the way we communicate with one another, access, share and facilitate information. The issue is no longer concerned with how to use technology to teach, but with the way the world is developing, the significance of online literacy and the role that collaboration and online engagement plays in student learning.

E-learning attempts to recreate more traditional face-to-face learning environments, whilst simultaneously trying to leverage the obvious differences between the bricks and mortar classroom and the virtual one. Online tutoring is similar to face-to-face tutoring, with the most obvious difference being that online tutors will rarely meet course participants and will therefore need to work harder to emulate the social atmosphere and group dynamic characteristic of the face-to-face course [68].

Teachers all around the world are in the same position – and it can be hard to know where to start [69]. Software and technology changes very rapidly, and it can be difficult to keep up with these developments. It is important therefore to focus on understanding effective pedagogical strategies for online teaching rather than the technology itself.

Online teaching has been becoming more and more prominent in recent years, but for many of us, we have been suddenly thrown into it due to the Coronavirus outbreak.

The conversation usually starts with which apps and platforms to use, but it is important to remember these are only tools; how you use them is what makes or breaks the class. Once you have chosen your software, it is all about keeping the students engaged and willing to work together online [70].

Delivering online learning requires different approaches and skills to delivering lessons in a physical classroom. Traditional classroom teachers have to adapt and learn themselves in order to teach students online. For online or remote learning to work effectively, the content has to be of a very high standard, tailored to the online learning environment. Much like a successful physical class, a great deal of preparation and understanding of teaching theory and practice is required of digital education.

Much attention has long been paid to various educational issues [71, c. 6, c. 7, c. 8, c. 9, c. 10, c. 11, c. 12, c. 13, c. 14, c. 15]. However, there is a necessity of more detailed focus on teaching online. Subsequently, the purpose of the survey is to examine and analyse the main peculiarities of online teaching. Due to monitoring and comparative analysis of the internet resources [67, c. 2, c. 3, c. 4], the key peculiarities of teaching online appear to be as follows.

Accessibility of tools, technology and platforms. Anyone with an internet connection can attend livestream lectures, learn via video-call, or video conferencing, etc. Software for course management system is utilized greatly today. It allows instructors to design and deliver their courses within a flexible framework that includes a number of different tools to enable learning and communication to occur. The popular low cost and open sources of course management system include Etudes, Moodle and Angel. They offer functionality, which allows instructors to deliver course content, enable communications, and conduct evaluations. Their most common tools comprise schedule, announcements, syllabus, modules, assignments, discussion board, messaging, tests and gradebook.

There are many platforms to choose from, though a need of something relatively simple is the priority. Hence, it is possible to simply use Skype, offering video, text chat, screen sharing and recording. Some teachers choose using Google Classroom, which is a free online learning management service, facilitating collaboration, creativity, file

sharing and grading. There is also Zoom, a video conferencing and teaching platform that has exploded in popularity recently. It comes with file sharing, chat features and a generous free plan, though sessions can only last up to 40 minutes with the necessity to restart the lesson to continue. The simplicity is the main advantage, as it is very easy to get started.

Aside from an online teaching platform, all you need for e-learning is a device with a built-in camera and a stable internet connection. For efficient administering the course, broadcasting the class, interacting with students and grading their work, teachers need a laptop, a desktop computer or a professional tablet. Students also need a laptop or computer if they want to fully participate in the classes, smartphones or tablets with an internet connection can be used as well. However, there are some points to take into account. It is the camera that takes up a lot of the bandwidth in a connection, so too many cameras could lead to issues. While computers have built-in mics, it is recommended to use a headset, as the mic is closer to mouth and it will limit the amount of feedback that can be caused by everyone having a mic on. Generally, to teach online, you need to be reasonably comfortable with computers and the internet.

Flexibility of time, location, communication and sharing the information. Online teaching provide an excellent method of course delivery unbound by time or location allowing for accessibility to instruction at anytime from anywhere. Learning and teaching can occur at times that are more convenient and productive for both students and teachers. Students can work at their own pace within a given framework and the online learning and teaching engagement process can be broken into smaller more frequent portions of time, with an opportunity for reflection in between. The minimum requirement for students to participate in an online course is access to a computer, the internet, and the motivation to succeed in a non-traditional classroom.

Many teachers mistakenly assume that they will feel isolated from their online students. To their surprise, most instructors find that online courses actually provide a high degree of personal contact, and many say that they get to know their online students much better than their students in a classroom. Online courses offer many opportunities for reflection, in-depth discussion and interaction than traditional courses, as everyone

in the class can be involved in group-level discussions. Far from being an impediment to communication, the online learning format facilitates and enhances communication and interaction in ways that would be impossible in other situations.

Learners find the online environment as one of the most convenient ways to fit education into their lives. Learning and teaching can take place in any location and can include students and teachers from diverse geographical locations. Online education provides opportunities to access and share a greater depth and breadth of resources and information more easily and readily. Teachers and students are able to join online communities of practice based on their area of interest rather than their geographic location. The ability to access a course from any computer with internet connection, twenty-four hours a day, seven days a week is a tremendous incentive for many of today's students.

Efficient and easy classroom organisation. Online classrooms can be easier to manage than physical ones. It is unlikely that students whispering at the back of the class will interrupt you. However, you might be interrupted if students have their microphones on while you are speaking, and they can talk to each other via chat box and get distracted with irrelevant online content. It is a good idea to have students mute their microphones while you are delivering input and have them close all other windows on their computers, so they are only focused on your class.

Some platforms will allow you to mute participants' microphones too. This can be a good idea, as it ensures the lesson runs smoothly and avoids unnecessary distractions and background noises. But be sure to let your students know why you are doing this, so they do not feel like they are being forcibly silenced or isolated. Tell students they can ask you questions in the chat box, either publicly or privately, so they feel comfortable and supported throughout the lesson.

Online teaching lets you deliver instructions to all your students verbally and in written format. You can also ask students to confirm their understanding in chat boxes and speak to individuals if they are unclear about what to do. Unlike in a physical class, every student can do this at the same time, so you can check everyone is on track. Depending on which platform you use, there is a good chance you will also be able to

share your materials, documents and presentation slides, and display and use other activities like online quizzes and games with the class, which will help them follow along with ease.

Set aside a dedicated area to teach from. Make sure you have all the visual aids and materials you need to hand. This will help you feel you are in a classroom and will help you be more spontaneous and creative during your lessons. This is especially important when you might need to change the pace of the class using some audio or visual material. Encourage your learners to do the same and set up a designated study area. This will help them get in the right frame of mind to focus on learning.

It can be difficult for students to adjust to online learning, especially when they are joining your class from their homes. Bring them into your lessons by starting all your classes with learning objectives. Use your chat box or screen share to explain what you expect from your students. This will help students focus and feel like they are in a regular classroom. Do your best to develop a routine in the classroom. This will help your students feel they are in a safe learning environment and makes giving instructions faster and more efficient.

On the grounds of the above survey outcomes, the following conclusions can be made. The online model emphasizes an interactive learning environment, designed to stimulate dialogue between instructor and students and among students themselves. The course content in an online class is usually identical to that of a face-to-face class on the same topic. Sometimes the workload is more demanding than a regular face-to-face class, as it is necessary to be more motivated and self-directed. Successful online students and teachers tend to share such characteristics as self-motivation, good organization and time-management skills, familiarisation with computers and the internet and resourceful problem-solution. The online process requires both instructor and students to take active roles. The instructor will often act as a facilitator, organizing activities that engage students directly rather than relying too heavily on lectures and memorization. Moving your class online gives you an opportunity to rethink your teaching, be able to tackle some of the limitations of classroom learning, and renew your approach to teaching.

1.10 Changing the target orientation of the system of physical education of students: the need and prospects

Among the priorities of youth policy of our country now an important place is occupied by the development of mass sports, physical culture, the formation of a healthy lifestyle of young people [83]. Therefore, the proposals about the need to develop new conceptual positions and areas of physical education for students of university, the transition in this process to the paradigm of health as a means of improving its quality and one of the criteria of effectiveness [84, 85].

Nowadays more than 50% of students of university can not perform physical training tests and from up to 30.8% of them already have abnormalities in health, poor functional status and physical development, low level of physical fitness, more than 80% graduates are not ready for military activity [83, 85]. Therefore, the problem of improving the health of students poses quite difficult challenges for physical education professionals.

Student youth is a special social group, whose life is associated with a high level of learning and emotional overload caused by mental work in conditions of lack of time, nervous tension and stress [82]. In addition, an important factor that motivates professionals to appeal to the improvement of the process of physical education in the free economic zone are the low social factors of our society. First of all, low life expectancy, high mortality rate of people of working age and bad habits among all categories of the population [83, 85].

That now physical education in university is, on the one hand, physical culture and sports activities, and on the other - a discipline aimed at fulfilling the social order - training a comprehensively developed harmonious personality that meets the requirements of educational and qualification characteristics [83].

The processes of modernization at the present stage of development of society primarily affect the education system [83]. Currently, the conceptual definition of "modernization" is positioned as a defining feature of pedagogy. In particular, the Law "On Higher Education" (2014) emphasizes the need to modernize educational activities in higher education institutions on the basis of an innovative approach [85].

In the pedagogical interpretation, modernization involves innovations to improve the course and results of the educational process [86]. In the future, we coordinate our study by considering the process of modernization as a change in the elements of basic physical education of students in order to rationalize its course and heuristic solutions that can be implemented in the pedagogical process. We believe that given the limited number of program hours of physical education in the Free Economic Zone, the use of modernized new techniques is a significant opportunity to achieve a positive result in this process. It is in fact an opportunity to respond to new challenges on the path of innovation and reform.

Changing educational paradigms, Ukraine's entry into market relations have changed the socio-cultural situation in various spheres of life, including education. In a developed society, higher education institutions perform their main task - to promote the formation of an educated, well-developed specialist, ready for highly productive work in the field of production. Physical education is an integral part of the system of student education and one of the means of training qualified professionals. The priority goal of this process is the formation of a harmonious, competitive, with great potential for personal health [82, 85].

The negative trend in educational institutions of Ukraine in the permanent deterioration of the health of student youth at the present stage of development of higher education, leads to the search for ways to optimize their physical education, which is now an important social problem. The main tasks of physical culture and health activities of students are the following:

- formation of motivational and behavioral orientations of a healthy lifestyle;
- creating conditions to meet the needs of students in health, physical and spiritual development;
- increasing the volume of motor activity of students;
- improving the quality of the educational process in physical education;
- optimization of the process of physical education of university students.

It seems correct to specify the tasks of physical culture and health activities of students in higher education. We are impressed by the opinion [82, 84, 86] that the

knowledge of interests, motives, factors of involvement of students in physical culture and health activities, will contribute to the full solution of their health problems.

The vector of social behaviour in the student environment to choose ways to achieve success in life, is seen as a motivational incentive for the formation of mass sports and leisure activities, as a tool for creating the desired image, which is an important component of a healthy lifestyle.

The deformation of the values of physical culture in the youth environment was a consequence of the limited physical education without taking into account the motivational sphere of interests. At the same time, understanding the need to take care of one's own health as an important component of lifestyle, is now crucial in achieving career and life success. Undoubtedly, the formation of interests and needs of students for physical culture and health activities should be a long-term and positive result of physical education in higher education.

Realization of it demands creation of conditions for satisfaction of needs of students in strengthening of health, physical and spiritual development [82, 85]. Reforming higher education in the context of the implementation of the health function, which involves significant changes in the organization of the educational process, the approval of personality-oriented personal development requires a broad humanistic understanding of the quality of education. In relation to the purpose of physical education and the achieved results, the state of health of students is defined as an integrated result of the educational process of physical education. The significance of physical culture and health activities is that it is an important reserve for improving the effectiveness of physical education. In this direction in the literature we find messages [83, 85, 86] about the need to change the target orientation of the current system of physical education in higher education. The current regulated nature of physical education classes does not allow to take into account the physical culture and sports interests and needs of students. Changing the target orientation of the system of physical education involves the transition to personality-oriented systems of physical education. Such systems open the possibility of creating new tools and forms of organization of physical culture and health activities in universities, which should

become one of the main factors in attracting students to regular physical education classes. Various forms of classes, organized taking into account the interests and desires of the students themselves, should help them to organize their leisure time wisely and help to develop a habit of daily physical education [82, 83]. We agree on the positive impact of exercise, which is possible only if they are performed systematically, which grows into a habit and a need. At the same time, physical culture and health activities should have a clear purposeful nature, and students should be clearly aware of its need [85].

It is also interesting to think [84] about the physical culture and health activities of students who acquire forms of active recreation, which ensures the continuity of the process of physical education. The form of such classes is morning hygienic gymnastics, sports break, active rest during the school day, hardening procedures and activities, as well as sports and health and sports activities in the breaks between studies. Such activities provide healthy rest and satisfaction of emotional needs related to meaningful entertainment (health days, active recreation in the bosom of nature, weekend hiking, attending sports competitions). The latter belongs to the so-called health and recreation activities, the share of which in the total motor activity of students is constantly increasing. This area of work with students also includes the rational organization of recreation during the winter and summer holidays. At the same time, one of the main points in the organization of these classes is the choice of strategic areas in which they can be organized, according to their individual aptitudes and abilities.

Thus, the analysis and generalization of the above allows us to state that physical culture and health activities, as an important factor in optimizing the physical activity of students, will primarily improve the quality of their physical education. Through the implementation of health, recreational and educational functions, such activities are the most important means of developing the human potential of society. The basis of physical culture and health activities in universities are ideas, technologies and techniques, the application of which overcomes the existing contradictions between society's need for specialists with a high level of physical health and the state system

of physical education, which does not provide the required amount of physical activity. The effectiveness of mass physical culture and health work is directly dependent on the dominant motives, interests and needs, as well as the development of adequate mass sectional forms that can create optimal conditions for the rational use of health physical culture in students' free time and actively promote their comprehensive development.

1.11 Культурологічний підхід як методологічна основа процесу професійної підготовки майбутніх учителів молодших класів

Характерні для сучасного суспільства глобальність і динамізм соціально-економічних перетворень в усіх сферах життя й діяльності людини, активне осмислення моральних цінностей, звернення в засобах масової інформації, мистецтві, літературі, у побуті до серйозних проблем освоєння й нарощування культурного потенціалу, соціальні, економічні, екологічні катаклізми, що все частіше пов'язують з людиною, об'єктивно потребують відтворення й створення культури як розвивальної системи духовних цінностей та творчості. Людина стає особистістю, набуваючи соціального й культурного досвіду, виробленого в суспільстві. В даний час в системі сучасної освіти особливого значення набуває культурологічна парадигма, оскільки загальнолюдська культура рухається не шляхом міграції в просторі та часі, а шляхом накопичення цінностей. Вони не змінюють одна одну, нові не знищують старі, а приєднують, збільшують їх значущість. В умовах світової кризи освіти формується нова культурологічна парадигма освіти, фундаментом якої є уявлення про гуманістичний тип особистості. На зміну періоду, коли прогрес і раціональне улаштування пов'язувалися лише з окремими суспільствами, прийшла епоха їх вирішення у всесвітньому масштабі з урахуванням культурного досвіду.

Модель освітньої стратегії тією чи іншою мірою враховує події, що відбуваються в соціумі, стосується, перш за все, підсистеми загальноосвітньої підготовки учнів і має на увазі розвиток, в першу чергу, культурологічної компоненти загальноосвітньої підготовки та komponування дисциплін навколо культурології та лінгвокультурології. Цю модель, стверджує А. Я. Флієр, можна назвати «культурологічною парадигмою освіти» [93]. На жаль, у наш час роль культури в суспільстві, в історичному процесі, у цивілізації знижена: проблеми культури не беруться до уваги під час організації освітньої макросистеми в країні.

Причиною такої кризи є прірва між освітою й культурою, яка постійно збільшується, оскільки, на жаль, учимо знанням, а не цінностям. Заклади вищої освіти педагогічної орієнтації повинні бути центрами підготовки людей з

широкою загальною культурою. Пріоритети навчання в них повинні розставлятися так: першочергово належить готувати людину з широкою загальнокультурною базою, потім – педагога, і лише в останню чергу – предметника (історика, мовника, математика тощо). Нині справа поставлена діаметрально протилежним чином.

Необхідність цього обумовлена низкою причин, серед яких слід особливо виділити три. По-перше, у сучасному світі зростає соціальна роль культури. По-друге, існує нагальна потреба в підвищенні культурного рівня педагогічних кадрів. По-третє, якщо спеціалізована освіта залишає в тіні моральну сторону виховання, то культурологічне знання спрямоване на розкриття сутнісних сил людини, її внутрішнє багатство [87, с. 8].

Теоретичною основою культурологічного підходу в педагогіці є положення сучасної філософської науки про культуру та культурний потенціал особистості (Д. Антонович, А. Арнольдів, Н. Злобін, М. Каган, Є. Маркарян, І. Огієнко, В. Сластьонін). Аналіз і обґрунтування змісту, методів, педагогічних умов культурологічної підготовки майбутнього вчителя здійснено у роботах В. Данильченко, М. Булигіної, Т. Іванової, Е. Ємеліна, Л. Настенко, Ю. Юрченка та ін. Питання реалізації культурологічного підходу, його ролі для педагогічної теорії та практики обґрунтовується у роботах В. Біблера, Є. Бондаревської, І. Зязюна, М. Кагана, О. Рудницької, Н. Щуркової та ін. Методологічні й теоретичні проблеми культурологічної підготовки фахівця досліджуються у роботах А. Арнольдова, Л. Буєвої, І. Кефелі, І. Луцької, В. Маслова, О. Попової, Р. Розіна, Н. Сердюк та ін. Запровадженню у навчання культурологічного матеріалу в контексті діалогу культур та цивілізацій присвячено праці В. Сафонова, Л. Цурікова та ін. [92, с. 209].

Незважаючи на різні підходи щодо тлумачення феномена «культура», більшість дослідників визнають органічний зв'язок культури з претворювальною діяльністю людини, єдність діяльності та її загальнозначущих результатів, а також розуміють культуру як співвідношення особистого й суспільного. Поняття культури розглядається з двох сторін: культура як сукупність матеріальних і

духовних цінностей та способів їх створення – статистичний зріз; культура як процес освоєння й творення культурних цінностей, духовно-творчого розвитку людей – динамічний зріз (А. Арнольдов, В. Межуєв, М. Іовчук та ін.).

Для психолого-педагогічних досліджень методологічно важливим є положення про органічний зв'язок культури з людською діяльністю, виходячи з чого не всяка діяльність збагачує культуру, а лише та, в результаті якої розвивається й удосконалюється індивід. Таким чином, культура, з одного боку, акумулює результати творчої діяльності людини, а з другого – формує її саму як творця, вдосконалюючи духовно-творчі можливості особистості, тому особливий інтерес становить ідея співвідношення творчості й культури [89, с. 66]. З огляду на синкретичний характер будь-якого виду людської діяльності, творчість і репродукування в культурі взаємообумовлені – творчий початок виступає одним із аспектів культури, діалектично пов'язаним із репродуктивним. Абсолютизація творчості в культурі порушує цей діалектичний взаємозв'язок, обмежує уявлення про культуру як про цілісну «наскрізну систему».

Відповідно до конкретних носіїв культури виділяють такі її види: *міська, сільська, професійна, молодіжна, класова, станова, сімейна, масова, окремої людини*.

Можна стверджувати, що культура обумовлює упорядкування життя сукупності людей, що проходить шляхом структурування й ціннісного відбору їх соціального досвіду. Аналіз цього процесу може вестись за допомогою таких понять:

– мови культури (вербальна, образна, графічна, тілорухів, жестів, машинна), письмо, традиція, звичай, обряд, закон, норма, знання, ритуал, інституціоналізація (наприклад, політичних рухів, наукової школи, естетичного напрямку, художньої школи тощо);

– надання смислової спрямованості (орієнтації на будь-які соціальні процеси – формування смислових конструктів соціальних дій).

Зміст цих смислів виражається в поняттях цінність, ідея, ідеал. Основною категорією серед цих понять є цінність. Цінності бувають інструментальні і смислові;

– забезпечення спадковості поколінь за допомогою їх соціалізації, учіння культурі. Основні поняття, за допомогою яких аналізуються процеси засвоєння індивідом даної культури: ціннісно-нормативні координати поведінки, діяльності й взаємодії, ідентифікація (норми-заборони, норми-рамки, норми-ідеали, правові норми й мораль), картини світу, маргинальність особистості (групи), поведінка з відхиленням (девіантна), аномія, конформність, соціокультурний зразок, етикет;

– інтегрування людей в єдині соціокультурні континіуми (загальнокультурне поле). Аналіз цього процесу, а також – протилежного йому – диференціювального – ведеться за допомогою таких категорій, як мова (мови культури), література, мистецтво, знання, семіотична система, ментальність, етнокультура, субкультура, міжкультурне спілкування, взаємодія культур.

Дослідниками визначено три групи функцій культури. До першої групи віднесено : когнітивна, інформаційна, семіотична.

Когнітивна чи гносеологічна функція культури найбільшою мірою проявляється в науці та досягненнях науково-технічного прогресу. У продуктах культури людина пізнає навколишній її світ і саму себе, систематизує своє пізнання. У культурній діяльності розширюються й поглиблюються знання.

Інформаційна чи репрезентативна функція культури полягає в тому, що вона є засобом фіксації досягнень духовної і матеріальної діяльності людей (від творів мистецтва до предметів побуту), передачі цих продуктів у часі й просторі та забезпечення наступності поколінь. Кожний продукт культури несе в собі період його існування й розвитку. Без виконання культурою інформаційної функції неможливе взаєморозуміння представників народу в певну епоху і між епохами.

Семіотична чи знакова функція культури, поглиблюючи репрезентативну, полягає в тому, що будь-який продукт культури є водночас показником її рівня, якості, національної і соціальної незалежності.

Друга група функцій культури пов'язана з виконанням культурою правил регуляції поведінки людей та оцінки їхньої поведінки, дій з точки зору певних наказів, норм. Це аксіологічна, регулятивна й експресивно-емоційна функції.

Аксіологічна чи ціннісна функція культури дає можливість з'ясувати та оволодіти системою цінностей, що існують в кожній культурі: поняття про добро й зло, звички, традиції, обряди, науки, твори мистецтва тощо.

Регулятивна функція культури полягає в підтримці соціальної рівноваги, порушення якої призводить до соціальних катаклізмів, війн і революцій.

Експресивно-емоційна функція характерна для релігійних жанрів, для всіх видів мистецтв.

Третя група функцій пов'язана із соціальним у культурі. Це функція *розмежування й інтеграції соціальних, національних спільнот людей* та функція *переходу від соціалізації до індивідуалізації* і навпаки.

Усі перераховані групи функцій культури допомагає реалізовувати її *комунікативна функція*.

Таким чином, з'ясовано, що культура виконує різноманітні функції, а також функціонує на різних рівнях. Зважаючи на це, можна говорити про загальну культуру особистості.

Загальна культура, як характеристика особистості, виявляє максимальний ступінь розвитку певної якості, властивості особистості, має історичний характер, оскільки вона опосередкована культурою епохи суспільного розвитку, залежить від соціальних еталонів і норм, має свій національний характер, залежить від звичаїв і традицій народу. Індивідуальний характер культури особистості відображає її унікальність і неповторність. При цьому кожна особистість самодостатня, оскільки є джерелом збереження, комунікації й перетворення культури.

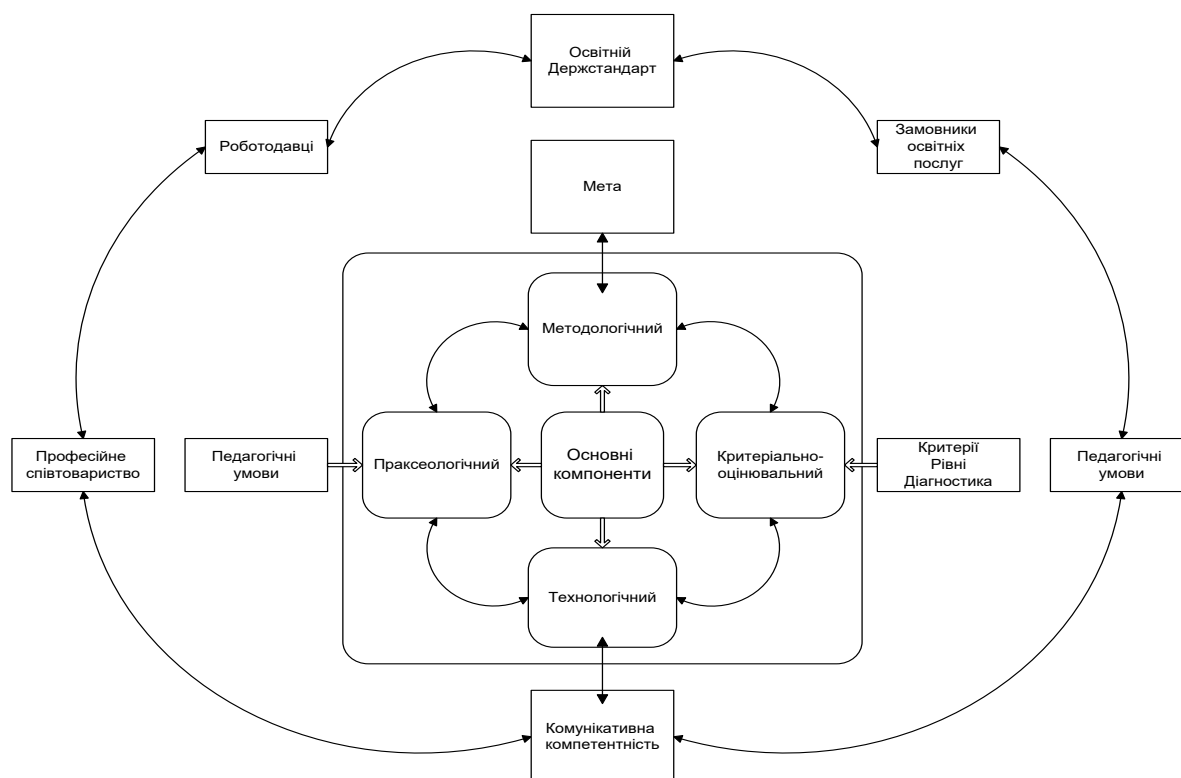
Поділяємо думку вчених, що культурологічна компетентність ... містить сукупність професійних компетенцій, які є складовою компетентності майбутнього фахівця і допомагають не лише вирішити професійні вузькофахові проблеми засобами діалогу культур, але й сприяють професійному саморозвитку та самовдосконаленню особистості [91, с. 152].

У педагогічних дослідженнях, присвячених з'ясуванню методологічних засад сучасної вищої професійної освіти, особлива увага акцентується на підсиленні культуромісткості професійної підготовки майбутніх фахівців й упровадження культурологічного підходу. З. Донець зазначає, що система освіти й система культури поза взаємопроникненням не можуть виконувати головної своєї місії – гуманітарної (людиноформної) [90, с. 157].

Результати наукового пошуку дають підстави стверджувати, що на формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів впливає комплекс психолого-педагогічних чинників:

- зовнішніх (навчально-виховний процес у ЗВО;
- позааудиторна робота;
- студентське самоуправління й внутрішні, особистісні особливості;
- ставлення до загальнолюдських цінностей;
- мотивація на професію;
- самовиховання, особистісний і професійних саморозвиток.

З позицій культурологічного підходу, професійна культура фахівця розглядається як системна духовно особистісна якість, а не як «мозаїка окремих видів культур», що відображає ставлення професіонала до світу соціальних і професійних цінностей, забезпечує відповідний рівень професійної діяльності, що орієнтовно може бути представлено в наступній моделі (див. мал.).

Малюнок 1. Модель культурологічної компетентності майбутнього вчителя молодших класів

Успішність формування педагогічної культури майбутнього вчителя початкових класів у ЗВО значною мірою залежить від розробки й упровадження відповідної технології. Виходячи з результатів наукового пошуку О. Янкович [94, с. 11] зазначимо, що формування такого типу культури майбутніх учителів передбачає:

1. Здійснення діагностики особистісних якостей щодо відповідності вимог до педагогічної культури майбутнього вчителя.
2. Формування в майбутнього вчителя теоретичної бази з проблем професійно-педагогічної культури як її невід’ємної складової.
3. Створення програми саморозвитку основних компонентів професійної культури.
4. Виконання вправ з формування особистісної культури (навичок спілкування, морально-етичних, управлінських та інших якостей) з метою

використання набутих умінь і навичок у ході педагогічних практик і подальшій професійній діяльності.

5. Самоконтроль і самодіагностика набутих професійних якостей.

Вищезазначене дає підстави для висновку про те, що процес формування професійної культури майбутніх учителів початкових школи складається з трьох етапів. На першому етапі відбувається усвідомлення студентами ролі організаційної культури вчителя в професійній діяльності, вивчення індивідуальних особливостей, формування мотиваційної установки на самовдосконалення й самовиховання. Другий етап передбачає спрямованість на оволодіння студентами теоретичними й емпіричними знаннями з основ організаційної культури, розвиток відповідних умінь і навичок. Третій етап має характеризуватися застосуванням майбутніми фахівцями набутих знань, умінь і навичок у навчально-пізнавальному процесі ЗВО, під час педагогічної практики, пред'явленням вимог до себе й однокурсників у контексті соціальних вимог до студента як професіонала в майбутньому.

Таблиця 1.

Методологічний базис концептуальних засад особистісної культури майбутнього вчителя молодших класів

Концептуальні засади	
Змістовий компонент	Процесуальний компонент
Фіксація спрямованості на вивчення характерних рис процесу формування організаційної культури майбутніх учителів початкової школи, представлених аксіологічним, культурологічним, антропологічним, парадигмальним, та компетентнісним підходами тощо.	Розкриває особливості практичного здійснення досліджуваного процесу, визначає психолого-педагогічний механізм і процедури його реалізації у професійній підготовці та сформований особистісно-діяльнісним, андрагогічним, системно-синергетичним, людиноцентричним і технологічним підходами.

Методологічні засади й орієнтації культурологічного підходу стають перспективними щодо проблеми культури педагогічної праці й педагогічної

освіти. Зв'язок освіти з культурою є не просто обумовленим, а сутнісно взаємозалежним, що й виявляється в одному з провідних принципів існування й розвитку освіти – *принципові культуровідповідності*. Цей принцип, сформульований ще А. Дістервергом, передбачає навчання в контексті культури, орієнтацію освіти на характер і цінності культури, на засвоєння її досягнень, на прийняття людиною соціокультурних норм та їхній подальший розвиток.

Важливою для нас є думка про те, що педагогічна культура «має дві форми прояву: статичну й динамічну. Статична форма відображає її як наявний рівень, який забезпечує подальший розвиток. Динамічна форма педагогічної культури виявляється в розвитку вміння реагувати на зміни, що відбуваються в дійсності й оточенні, удосконалювати себе відповідно до умов навколишнього середовища. Завдяки динамічній формі в процесі педагогічної діяльності створюються умови для розвитку особистості та її педагогічної культури. У цьому процесі розвитку вбачаємо сутність і діалектику педагогічної культури: статична форма переходить у динамічну, яка потім, заперечуючи саму себе, переходить у статичну, але на більш високому рівні розвитку культури вчителя. Прояв як статичної, так і динамічної форм, їх діалектична взаємодія відбувається лише в процесі професійно-педагогічної діяльності та спілкування, відображаючись у кожному з компонентів педагогічної культури [88, с. 22].

У висновку хочемо наголосити на наступному. Можна констатувати, що осмислення методологічних основ процесу професійної підготовки майбутніх учителів молодших класів відбувається в руслі загальної гуманізації науки, культури та освіти. До їх числа можна віднести й формування культурологічної компетентності випускників закладів вищої освіти як складника загальної професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Ідеї філософії культури, філософії освіти, а саме: культурологічний розвиток особистості, діалог культур, збереження і відтворення багатства культурно-історичних, морально-духовних цінностей і смислів, підготовки студентів закладу до оволодіння методами пізнання й практики їх реалізації, можуть служити теоретико-методологічним змістом вектора культурологічної

парадигми освітньої діяльності та формування професійної компетентності у цій царині.

1.12 Проблема модернізації навчального процесу в контексті розвитку задоволеності навчанням

Інтерес до навчання сприяє його ефективності. Радикальне зростання ефективності навчального процесу пов'язане не тільки з удосконаленням організації та засобів навчання, а й розробкою нових його методів і способів, і, відповідно, підвищенням педагогічної майстерності викладачів. Під майстерністю розуміють особливості діяльності педагога, які забезпечують підвищення ефективності процесу навчання і виховання. Серцевина майстерності – це те, що змінює в сприятливому напрямку показники ефективності. Отже, педагогічну майстерність потрібно розуміти як роботу викладача, в результаті якої: відбувається більш повне досягнення мети навчання і виховання з витратами мінімального часу; зростає міцність результатів навчання; зменшуються труднощі здобувачів освіти в оволодінні знаннями; зростає задоволеність навчанням і поліпшується ставлення студентів до нього. Майстерність викладача полягає в тому, що з усього різноманіття методів і способів треба обрати і вдало застосувати найбільш дієві.

Система зовнішніх і внутрішніх елементів, що є складовими діяльності педагога, представляють і компоненти майстерності. До таких можна віднести: установку викладача на професійне самовдосконалення; вміння поєднувати навчання і виховання; знання і використання психологічних закономірностей навчання і виховання; практична реалізація основних принципів дидактики і виховання; вміння використовувати специфіку конкретних форм навчання; майстерність спілкування.

Розвиток майстерності викладача нерозривно пов'язаний з професійним і загальним самовдосконаленням його особистості, з розвитком його здібностей, з розробкою і випробуванням нових способів і засобів навчання, узагальненням старого і придбанням нового педагогічного досвіду, поглибленням психолого-педагогічних знань і умінь. Найбільш сприяє розкриттю педагогічної майстерності його вміння подати лекційний матеріал [95]. Лекція - це школа

мислення. Аналізуючи вплив на людину зорової та слухової інформації, відомий французький вчений - медик Ф. Відаль стверджував: «Книга бездушна, і на її сторінках думка закрита в тісний, незмінний вираз. Лекція - це життя, вона схожа на дійство яке відбувається перед вами, і лектор повинен користуватися усіма даними, допоки не відчує, що в думки слухачів проникла та ідея, яку він хотів відобразити » [96].

Аналіз наукової літератури і власні спостереження доводять переваги і широкі можливості лекції в сприянні задоволеності студентів навчанням. Під задоволеністю навчанням ми розуміємо емоційно-оціночне ставлення здобувачів освіти до навчання і умов в яких воно відбувається, показник ефективності навчання, пов'язаний з отриманням освіти і системою міжособистісних відносин [97]. Лише добре підготовлений лектор може реалізувати ці переваги, а позитивний результат залежить не тільки від змісту пропонованого матеріалу, а й значною мірою від здатності лектора максимально зорієнтувати слухачів на активну роботу, також його майстерності, захопленості предметом, умінням зацікавити аудиторію проблемою, умінням висвітлити її в нових несподіваних ракурсах, і т.п..

Неоціненна роль вступної лекції. Здобувачі освіти завжди виявляють підвищену цікавість до першої лекції. Їх в однаковій мірі цікавить як нова дисципліна, так і новий лектор. Але якщо, прослухавши вступну лекцію, вони спокійно розійдуться, то очевидно викладачеві не вдалося встановити зворотний зв'язок з аудиторією, викликати у студентів інтерес до предмету, а, отже, і інтерес до її самостійного вивчення. Навряд чи студенти будуть відчувати радість від навчання на заняттях такого викладача.

Ми визначили за допомогою, розробленої нами анкети, основні причини незадоволеності студентів навчанням під час лекцій. Серед них:

студенти не усвідомили перших розділів курсу, а в подальшому весь матеріал виявився незрозумілим;

загальний рівень підготовки потоку не відповідає рівню викладання курсу лектором;

лекційний матеріал подається в дуже швидкому темпі для даного потоку;
 здобувачі вважають що даний предмет не потрібний для їх спеціальності;
 лекції дуже близькі за змістом з підручником;
 не виразна мова лектора;
 лекції читаються монотонно, без емоцій, без відриву від конспекту;
 незрозуміла перспектива застосування лекційного матеріалу, тощо.

Незацікавленість студентів предметом призводить до їх пасивності на заняттях, а іноді навіть до конфліктів з викладачем через невиконання його вимог. Чим менше володіє викладач аудиторією, тим більше він вдається до деспотизму, зокрема до примусового відвідування занять, залякування майбутнім іспитом, прагне пригнітити студентів своїми знаннями, а на іспиті висуває підвищені вимоги. Очевидно, подібна діяльність не тільки підриває авторитет викладачів ЗВО в цілому, але і завдає непоправних психологічних збитків студентам, знижує задоволеність навчанням.

Великий вплив на емоційний стан здобувачів освіти мають такі традиційні навчальні засоби, як підручники і навчальні посібники. Дуже актуальною була і залишається проблема пошуку шляхів підвищення їх ефективності. Суть в тому, що найбільш економний і швидкий шлях до кардинального підвищення якості навчання і виховання, відбувається через вирішення проблеми організації і культури розумової праці. Специфіка розумової праці полягає в тому, що її вихідним і кінцевим продуктом найчастіше є текстова інформація, яку людина так чи інакше повинна переробити, зрозуміти, освоїти, організувати.

Ефективність навчальних текстів залежить принаймні від двох причин: від початкового ставлення здобувача освіти до того чи іншого конкретного тексту, і від структури даного тексту, способів розкриття в ньому системи понять. Розуміння навчальних текстів визначає якість знань, сприяє задоволеності навчанням. У розв'язанні проблеми підручників, а ширше - проблеми навчального тексту закладені передумови для загальної модернізації навчального процесу. Саме посібник, його якість і рівень не тільки з науково-

змістовної сторони, але і з психолого-педагогічної сторони визначають можливість розширення обсягу самостійної роботи здобувачів освіти.

Актуальність якості навчальних посібників в тому числі і електронних очевидна, адже в умовах реорганізації освітнього процесу обсяг самостійної роботи здобувачів освіти збільшується. Тому підручники повинні виходити на рівень розуміння, на рівень мислення, носити проблемний характер, сприяти зростанню емоційної якості такого виду праці як учіння. З метою підвищення ефективності вивчення дисципліни та з метою продуктивного використання часу здобувачами, педагогам доцільно періодично проводити огляд навчальної літератури та рекомендувати до вивчення студентам підручники, на сьогодні, найбільш якісні з методичної та наукової точки зору.

Дослідження показують, що немає кращого способу навчити людей чогось, ніж пробудити у них високі духовні якості, допомогти в зміцненні і розвитку цих якостей. Саме викладач - центр, головний нерв, головна діюча особа системи освіти. Освіту неможливо звести лише до навчання професійним умінням і навичкам. Не можна забувати, що навчання нерозривне з вихованням. Щоб втілювати в життя ці важливі функції необхідний педагогічний хист. Щоб його розвивати і формувати необхідне визнання потреби в поглибленні своїх психолого-педагогічних знань викладачами. Мотивація криється в усвідомленні зв'язку між умінням викладача впливати на розумовий і соціальний розвиток особистості здобувача освіти і ефективністю його навчальної роботи, задоволеністю процесом навчання.

Задоволеність особистості навчанням формують багато факторів, але серед них є один дуже впливовий - це морально-психологічний клімат в групі членом якого є дана особа.

Під морально-психологічним кліматом розуміється сукупність і рівень вимог, що пред'являються до окремої особистості. У різних групах свій морально-психологічний клімат. Він залежить від своєрідності індивідів, що входять до цієї групи, їх життєвого досвіду, ціннісних орієнтацій, та від особливостей характеру.

У процесі формування навчальної групи, в ході спільної діяльності студентів, складаються певні стосунки між ними. Ці взаємини багато в чому залежать від того, які ціннісні орієнтації в співтоваристві є пріоритетними. Їх зміст і визначає межі бажаної і допустимої поведінки, в межах конкретної групи, вимоги до певної особистості, її відповідальність за їх дотримання. Якщо знайдуться серед здобувачів освіти не згодні з деякими правилами поведінки або вимогами, виробленими групою, вони відчують дискомфорт, незадоволеність, в тому числі і навчанням. Така ситуація негайно знайде відбиток на основних критеріях стану морально-психологічного клімату студентської групи, а саме: успішності, дисциплінованості, активності в громадській роботі. Динаміка цих показників дозволяє приймати відповідні управлінські рішення метою яких є корекція громадської спрямованості ціннісних орієнтацій, що переважають у групі, а також надання, при потребі, індивідуальної психологічної допомоги студентам групи. Таке управління здійснюється через залучення психологів (психологічна служба ЗВО), педагогів, адміністрації, громадських організацій, студентських лідерів.

Надійним гарантом успіху навчання і задоволеності ним є своєчасна допомога студентам з боку викладача. Цього можна досягти тільки регулярно контролюючи роботу здобувачів освіти. Існують різні форми контролю знань, але в якій би формі не проводився контроль, його основною метою має бути рівень володіння студентом знаннями і шляхи ліквідації прогалин в знаннях, якщо такі виявляться. На нашу думку, більш об'єктивним є контроль, побудований на спілкуванні викладача і студента (маєвтичний метод). Такий спосіб контролю дозволяє активізувати студента, впливати на його емоційний стан, допомагає формуванню власної думки студента при зіткненні зі словом викладача, а навичка користування словом сприяє розвитку і становленню студента як особистості.

Щодо форми контролю з використанням системи тестів, треба відзначити, що на наш погляд, вона спрямована на перевірку не знань, а перш за все умінь. Завчивши на пам'ять деякий набір формул, висновків, положень і

використовуючи варіанти відповідей до тестів багато студентів здатні завуалювати прогалини в своїх знаннях і повірити в наявність знань, якими вони насправді не володіють. Така ситуація загрожує згаданим студентам стати в перспективі не лише некомпетентними фахівцями, а й мати неприємності пов'язані з проявами неосвіченості. Очевидно оптимальний варіант - це комплексний підхід до контролю знань.

Також емоційна якість навчання здобувачів освіти знаходиться в прямій залежності від ставлення до праці і свідомого вибору майбутньої професії. Незважаючи на те, що сучасна школа має певні педагогічні засоби для формування в учнів згаданих якостей (курси навчальних дисциплін, організація виховних заходів і т.п.), наші дослідження показують, що випадковість вибору професії характерна для значної частини абітурієнтів ЗВО.

Правильний вибір професії тісно пов'язаний з підвищенням рівня внутрішньої мотивації, отже, і емоційної якості навчання, а в майбутньому і роботи за спеціальністю. Від того наскільки правильно людина обере свій життєвий шлях залежить, яке місце в суспільстві вона буде займати. Помилки у виборі професії обертаються не тільки негативними емоціями особистості в процесі навчання і роботи за фахом, а й величезними збитками для країни в цілому (допуск браку на виробництві, низька продуктивність праці, плинність кадрів, сімейні проблеми, правопорушення і т.п.). Тому проблема усвідомленого вибору професії особистістю має державне значення. Найважливішою тенденцією є: максимальне врахування схильностей і можливостей людської особистості і використання їх для розвитку і зміцнення економічних і політичних основ суспільства. Українські школи, як і школи зарубіжжя, мають різні методики профорієнтації молоді. Ці методики мають багато спільного, але є й відмінності. Одна з відмінностей стосується віку особистості, з якого рекомендується проводити профорієнтаційну роботу. Ми підтримуємо думку вчених, які активну фазу цього процесу позначають віком 13-15 років на який припадає пік виявлення переваг і схильностей дитини, здатність до аналізу і

обґрунтування зробленого вибору. Велика роль в профорієнтації також належить родині, вчителям так як вони краще за всіх знають здібності дитини.

Спираючись на узагальнені результати аналізу наукової психолого-педагогічної літератури можна визначити ряд головних чинників здатних допомогти в модернізації навчання і впливу на його емоційну якість, а саме: узгодження позицій влади та громадськості щодо проблем освітньої політики; висока кваліфікація викладачів, їх педагогічна майстерність і такт; якість підручників і навчальних посібників; морально-психологічний клімат в колективі; умови навчання; турбота адміністрації і т.п ..

1.13 Особливості соціалізації в епоху невизначеності

Для вітчизняної психолого-педагогічної науки досить традиційним є розуміння процесу соціалізації як послідовного оволодіння все більш складними видами діяльності і формами відносин. Такий підхід досить наочно виявляється, наприклад, у визначенні основних стадій соціалізації – дотрудової, трудової, післятрудої. Але соціально-діяльнісна модель соціалізації «досить успішно функціонувала на суспільному рівні, проте вона має і низку суттєвих недоліків. По-перше, вона виявляється ефективною тільки за умов стабільного, традиційно спрямованого суспільства і не діє в умовах швидких динамічних соціальних змін. По-друге, хоча теоретично стверджується ідея індивіда як соціального суб'єкта й особистості, проте жорстка система абсолютного пріоритету суспільних цінностей над особистими позбавляє реального індивіда свободи вибору і дії, тобто позбавляє його суб'єктності та особистісного виміру життєдіяльності. По-третє, ця система покладає надмірні очікування на педагогіку, а щодо всіх можливих відхилень змушена вводити дуже жорстку систему контролю і покарань, тобто вся система соціалізації стає педагогічною і репресивною водночас» [98, с.509–510].

Тож виникає необхідність створення нових моделей соціалізації з урахуванням особливостей світу, в якому ми всі зараз живемо. Вирішення цього завдання має дозволити побудувати модель психолого-педагогічного супроводу процесу соціалізації, що буде адекватною умовам сьогодення.

Якщо зупинитися на психологічному змісті соціалізації, необхідно зауважити, що вона не може відбуватися інакше, ніж у взаємодії з іншими людьми, за умови включення у певні сфери соціального життя. Таке розуміння приводить нас до вузького визначення соціалізації, яке запропонував Ю.М. Швалб, спираючись на концепцію генези особистості С.Д. Максименка. Соціалізація розглядається як «процес набуття здатності до самостійної побудови і відтворення систем соціальних зв'язків і відносин. Іншими словами,

у процесі соціалізації індивід поступово стає суб'єктом різних відносин, а якість цих відносин буде характеризувати його особистість» [98, с.511].

Розвиток цієї особливої здатності складає сутність процесу соціалізації. У такому розумінні соціалізація – це розвиток соціальних компетентностей, адже соціальна компетентність – здатність вирішувати певні задачі соціальної взаємодії. Для визначення основних задач соціальної взаємодії на різних вікових етапах ми скористалися розумінням етапів соціалізації, що виокремлені відповідно принципу генезу особистості та окреслили соціальні здатності, які виступають умовою вирішення цих задач [99]. Виникає питання, як ці основні вікові задачі трансформуються під впливом особливостей сьогодення.

Особливості сучасної епохи найбільш вдало описує уявлення про VUCA-світ. VUCA – це акронім, утворений початковими літерами чотирьох слів: Volatility (мінливість), Uncertainty (невідомість), Complexity (складність), Ambiguity (багатозначність). Volatility передбачає, що ситуація змінюється так швидко і непередбачувано, що ґрунтуючись на даних про ці зміни, неможливо планувати подальші дії та намагатись передбачити майбутню ситуацію. Uncertainty – невизначеність ускладнює визначення прийдешніх змін. Complexity – проблему утворюють комплекс складних для розуміння фактів, причин, чинників. Ambiguity передбачає неоднозначність, неясність, невизначеність у відповідях на запитання «хто?», «що?», «коли?», «чому?» [100].

Саме в такому світі сьогодні людина мусить вирішувати задачі соціальної взаємодії, такий світ вимагає розвитку особливих соціальних здатностей.

Якщо розглядати наведені характеристики VUCA-світу як певні «виклики» сьогодення, то можна запропонувати і «відповіді» у вигляді необхідних соціальних компетентностей.

1. Стабільні соціальні відносини неможливо побудувати без *усвідомлення власних цінностей і смислів*. Постійна необхідність вирішувати «задачі на сенс», пов'язана із мінливістю світу взагалі та кожної ситуації зокрема. Фокус зміщується на формування базових смислів. Смыслові системи – це завжди результат певного співвіднесення окремих ситуацій, вчинків з більш широким

контекстом, з тим, що вище індивідуального життя. Додати чомусь сенс – це значить відповісти на запитання «Заради чого?». Коли «задачу на сенс» вирішено, людина усвідомлює власні найзагальніші смислові утворення – особистісні цінності. Якщо особистісні сенси не завжди усвідомлюються, особистісні цінності – це усвідомлені і ухвалені людиною загальні сенси її життя, що у кожній ситуації дають відповідь на питання «Заради чого?».

2. *Критичне мислення* вважається однією з ключових компетентностей людини XXI сторіччя, що зафіксовано в усіх «глобальних моделях» компетентностей, розроблених міжнародними організаціями на підставі узагальнення досвіду реформування освіти в різних країнах світу. Ми розуміємо критичне мислення як здатність вирішувати задачі в умовах багатозначної інформації [101]. Це, як правило, задачі з більшим ступенем невизначеності (коли, наприклад, умови містять неповну інформацію і / або задача не передбачає єдино можливе рішення). Саме вирішення таких задач розвиває здатність аналізувати нестандартні ситуації і може гнучко застосовуватися до здавалося б зовсім різних ситуацій і сфер.

3. У багатьох дослідженнях креативність, інноваційність особистості пов'язують сьогодні з розвитком *толерантності до невизначеності*. Толерантність до невизначеності є одним з психологічних феноменів, що дозволяють особистості успішно функціонувати в непередбачуваному просторі сучасного світу. Встановлено, що володіння особистісною толерантністю до невизначеності дозволяє суб'єкту бачити в світі, що змінюється, нові можливості, намагатися знайти компроміс між собою і навколишнім світом. Людина толерантна до невизначеності приймає зовнішній і внутрішній світ і взаємодіє з ним у діалогічній формі [102].

4. Все більше наукових досліджень показують, що емоційна негнучкість – «фіксація» на думках, відчуттях і лініях поведінки, що не є ефективними у VUCA-світі, викликає ряд психологічних проблем, включаючи депресію і тривожність. Навпаки, *емоційна гнучкість* – гнучкість думок і почуттів, що

дозволяє оптимально реагувати на повсякденні ситуації, – веде до благополуччя та успіху.

Інтегральною компетентністю, найважливішою умовою успішної соціалізації сьогодні можна вважати *життєстійкість* особистості.

Поняття життєстійкості було введено Д.О. Леонт'євим [103], який запропонував саме так позначати термін С. Мадді *hardiness*. У перекладі цей термін означає «стійкість, витривалість, сміливість». *Hardiness* є системою переконань людини про себе, про світ, про відносини зі світом. С. Мадді визначає цей термін як «психологічну живучість і розширену ефективність» людини, що є показником її психічного здоров'я.

На думку С.Мадді *hardiness* включає в себе три порівняно автономних компоненти:

1. Залученість (commitment) – переконаність у тому, що участь у подіях, які відбуваються, дає максимальний шанс знайти щось важливе й цікаве для особистості. Людина з розвиненим компонентом залученості одержує задоволення від власної діяльності.

2. Контроль (control) – переконаність у тому, що боротьба дозволяє вплинути на результат, навіть якщо цей вплив не є абсолютним, а успіх не є гарантованим. Людина з розвиненим компонентом контролю відчуває, що сама обирає власну діяльність, свій шлях. Контроль мотивує до пошуку шляхів впливу на результати стресогенних змін, на противагу впадання у стан безпорадності та пасивності.

3. Прийняття ризику (challenge) – переконаність людини в тому, що все те, що з нею трапляється, сприяє її розвитку. Така людина готова діяти у разі відсутності надійних гарантій успіху, вважаючи прагнення до простого комфорту та безпеки такими, що обідняють життя. В основі прийняття ризику лежить ідея розвитку через активне засвоєння знань із досвіду і наступне їхнє використання.

Головною функцією життєстійкості є забезпечення позитивного ставлення до невизначеності, формування уміння побудувати ефективну взаємодію в межах соціальних груп, знайти свій шлях саморозвитку в складних життєвих ситуаціях, перетворити труднощі в можливості особистісного

зростання. Саме цією функцією життєстійкість впливає на успішність соціалізації, адже остання передбачає створення людиною суб'єктивної картини світу та визначення свого місця в ній як активного суб'єкта. В усіх сферах соціалізації життєстійкість відіграє важливу роль і сприяє розвитку особистості.

1.14 Фізичне виховання як чинник формування здоров'язбережувальних цінностей у студентів педагогічного закладу вищої освіти

Розуміння сутності здоров'язбережувальних ціннісних орієнтацій студентами педагогічних закладів вищої освіти є першочерговим завданням так, як від ступеня володіння здоров'ям залежить рівень задоволення практично всіх потреб людини. Автори С. М. Канішевський [106], Г. Ю. Куртова [108], І. Литвиненко [109], О. Марченко [110], І. О. Павленко [111] в своїх працях наголошують, що формування ціннісних орієнтацій на здоровий спосіб життя має велике значення для розвитку та удосконалення молодої людини, збереження і зміцнення здоров'я студентів в період навчання та підготовка їх до професійної діяльності є важливим завданням вищої професійної освіти і творчого довголіття майбутніх фахівців. І. Алексейчук [104], Е. В. Єгоричева [105], І. О. Павленко [112] вважають, що фізична культура, має великий потенціал, як засіб поліпшення фізичної підготовленості і здоров'я, так і як засіб формуючого впливу на особистість студента, тому, як ніяка інша діяльність може бути спрямована на вирішення низки психофізичних, соціально-психологічних, естетичних завдань.

У вищій школі фізична культура представлена як навчальна дисципліна і як важливий компонент формування цілісного розвитку особистості студента. Вона входить обов'язковим розділом в компонент освіти, значущість якого виявляється через гармонізацію духовних і фізичних сил [110].

Інтереси студентів у галузі фізкультурної діяльності тісно пов'язані з їх соціальною активністю, на яку істотний вплив здійснюють такі стійкі елементи психічної структури, якими є ціннісні орієнтації. І вони виступають важливими критеріями вільного вибору виду фізичної культури. Знання викладачами ціннісних орієнтації студентів дозволяє доцільно і з високою ефективністю застосовувати засоби фізкультурної активності, оцінювати результати діяльності та чітко координувати їх в динаміці [106].

Саме тому, особливе значення набуває формування здоров'язбережувальних цінностей у студентів педагогічних закладів вищої

освіти до занять фізичними вправами. Фізичне виховання допоможе сформувати особисті ціннісні орієнтації, мотиви, інтереси і потребу в заняттях фізичним вихованням [107].

Дослідження проводилось на базі Волинського національного університету імені Лесі Українки. В ньому прийняли участь 132 студенти 1 – 4 курсів педагогічного факультету.

В ході проведеної дослідницької роботи, ми з'ясували, що для навчальних занять переважне значення мають такі чинники: стан навчальної бази – 92,42 %; стан здоров'я – 96,97 %; особистість викладача – 95,45 %; стан інвентаря та обладнання, які використовуються – 99,24 %; рівень висунутих вимог – 89,39 %; спрямованість навчальних занять – 72,73 %; стан місць занять – 92,42 %.

Нами були виявлені мотиви позитивного ставлення студентів до занять із фізичного виховання, а саме: мотив фізичного вдосконалення, пов'язаний з прагненням прискорити темпи власного розвитку, зайняти гідне місце в своєму оточенні, домогтися визнання, поваги – 94,70 %; мотив дружньої солідарності, бажанням бути разом з друзями, спілкуватися, співпрацювати з ними – 61,36 %; мотив повинності, пов'язаний з необхідністю відвідувати заняття з фізичної культури, виконувати вимоги навчальної програми – 66,67 %; мотив суперництва, що характеризує прагнення виділитися, самоствердитися у своєму середовищі, домогтися авторитету, підняти свій престиж, бути першим, досягти якомога більшого – 29,55 %; мотив наслідування, пов'язаний з прагненням бути схожим на тих, хто досяг певних успіхів у фізкультурно-спортивній діяльності або володіє особливими якостями, придбаними в результаті занять – 61,36 %; процесуальний мотив, при якому увага зосереджена не на результаті діяльності, а на самому процесі занять – 77,27 %; ігровий мотив, як засіб розваги, нервової розрядки, відпочинку – 90,91 %; мотив комфортності, що визначає бажання займатися фізичними вправами у сприятливих умовах – 96,97 %.

У заохоченні студентів до занять фізичною культурою та спортом також важливі інтереси. Вони відображають вибіркоче ставлення людини до об'єкту, що володіє значимістю і емоційною привабливістю. Відомо, що коли рівень усвідомлення інтересу невисокий, переважає емоційна привабливість, а чим

вищий цей рівень, тим більшу роль відіграє об'єктивна значимість. У інтересах відображаються потреби людини та засоби їх задоволення. Якщо потреба викликає бажання володіти предметом, то інтерес – познайомитися з ним [105].

Якщо ж людина не має певних цілей у фізкультурно-спортивної діяльності, то він не виявляє інтересу до неї. Відносини задають предметну орієнтацію, визначають соціальну й особистісну значимість фізичної культури в житті. Таким чином, неможливо судити про фізичну культуру особистості, спираючись лише на розвиток її фізичних можливостей, без урахування її думок, почуттів, ціннісних орієнтації, спрямованості і ступеня розвиненості інтересів, потреб, переконань [113].

Для виявлення провідних чинників, які впливають на інтерес до занять фізичною культурою у студентів, ми провели опитування і отримали такі результати: задоволення процесом занять (динамічність, емоційність, новизна, різноманітність, спілкування) – 95,45 %; результат занять (придбання нових знань, умінь і навичок, оволодіння різноманітними руховими діями, випробування себе, покращення результату) – 75,00 %; перспектива занять (фізична досконалість і гармонійний розвиток, виховання особистісних якостей, зміцнення здоров'я) – 72,73 %.

Пріоритетні мотиви студентів у фізкультурній діяльності можна умовно об'єднати в наступні групи:

- задоволення студентів від самого процесу фізкультурної діяльності (емоційність, динамічність, різноманітність, новизна, спілкування і т.п.);
- отримання підвищених результатів в процесі занять вибраним видом фізичної культури (придбання знань, умінь, навичок, і т.п.);
- перспективи в процесі фізкультурної діяльності (фізична досконалість, спортивна майстерність, виховання характеру, волі, наполегливості, та ін.).

Таким чином, здоров'язбережувальні цінності студентів педагогічного закладу вищої освіти допомагають визначитись з розумінням їхнього змісту, оскільки, ми вважаємо, що сутність полягає у свідомому ставленні до власного здоров'я, формуванні системи знань з фізичної культури та здорового способу життя, необхідних у процесі життєдіяльності, навчання, професійній діяльності

студентів вищої школи.

Отже:

1. Здоров'язберезувальні цінності студентів педагогічного закладу вищої освіти дозволяють розглядати фізичне виховання як фундамент психофізичного розвитку і фізичного вдосконалення студентської молоді.

2. Цілеспрямоване та інтенсивне формування здоров'язберезувальних цінностей є найважливішим завданням фізичного виховання студентської молоді в педагогічних закладах вищої освіти.

1.15 Студентський спорт як система фізичного виховання у закладах вищої освіти

Реформування системи фізичного виховання та спорту у закладах вищої освіти України зумовило появу нових викликів для фахівців галузі. Основними чинниками удосконалення фізкультурно-спортивної діяльності студентів стають уподобання суб'єктів цієї діяльності. Створення умов у закладі вищої освіти з метою максимального залучення студентів до фізичної активності, поширення можливості до ефективного поєднання занять спортом і навчальною діяльністю стає пріоритетною основою перспективи особистісного розвитку студентів [117, 121].

Фізична активність забезпечує загальну та спеціальну фізичну підготовку і є одним із засобів формування всебічно розвиненої особистості, збереження і зміцнення здоров'я, оптимізації фізичного та психофізіологічного стану студентів у процесі професійної підготовки.

Одним із найважливіших завдань, котрі поставлені перед системою фізичного виховання у закладах вищої освіти України, є зміцнення здоров'я та підвищення рівня загальної і спеціальної професійно-прикладної фізичної підготовленості студентської молоді, сприяння інтегруванню масового спорту і спорт вищих досягнень.

Життєвий цикл від 18 до 25 років, який припадає на студентське життя, є найвищий період розвитку фізичної культури особистості. Тому рівень розвитку здоров'я в цей період може служити контролем ефективності всієї системи заходів, що проводяться на попередніх етапах онтогенезу при сформованому образі життя, і регламентують подальшу діяльність з оздоровлення молодого покоління, вносячи необхідну корекцію.

Таким чином студентський період, по суті, остання можливість одержання мінімуму знань, вмінь і навичок з фізичного виховання в рамках державної системи освіти.

Фізична активність певною мірою складається з життєдіяльності та рухової

активності студентів що характеризується не тільки оздоровчими заходами, активного відпочину, рухових ігор, а й тренувальних засобів, що повинні використовуватися як в процесі навчальних занять, так і під час самостійних занять фізичними вправами для розвитку психофізичних якостей, поліпшення стану здоров'я та підвищення спортивної майстерності в обраному виді спорту.

Державою студентський спорт розглядається як суттєве соціальне явище, що має багату історію, до якого залучена значна частина суспільства і на яке покладається вирішення багатьох завдань, котрі виходять за межі навчання молоді у закладах вищої освіти [115].

Аналіз стану фізичного виховання і спорту у закладах вищої освіти України показав, що саме вища школа є останнім кроком майбутніх фахівців до самостійної життєдіяльності і саме це покладає на них велику відповідальність за стан здоров'я та рівень фізичної підготовленості студентів.

Студентський спорт являє собою узагальнену категорію діяльності студентів у формі змагання і підготовки до нього з метою досягнення спортивних результатів у вибраній спортивній спеціалізації. Це вимагає від студента прояву максимальних психологічних кондицій, мобілізації його резервних можливостей [118].

Заняття спортом виступають формою самовираження і самоутвердження студента, визначаючи його спосіб життя, загальнокультурні і соціально значущі пріоритети. На передній план в спорті висувається прагнення до успіху, заохочується прагнення особи до реалізації таких можливостей в рамках певного спортивного сценарію. Результатом пов'язаної навчальної й спортивної діяльності студентів є формування соціально значущих якостей: соціальної активності, самостійності, впевненості в своїх силах та також честолюбства [116, 122].

Розв'язання проблем організаційного, методичного, фінансово-матеріальних, морально-естетичного характеру у вирішенні питань студентського спорту на сучасному етапі стане запорукою розвитку студентського спорту у закладах вищої освіти, підґрунтям резерву національної

збірної команди України.

Проведення багаторівневих спортивних студентських змагань надасть можливість залучити максимальну кількість студентів до процесу фізичної активності масовими видами спорту та вдосконалити систему організації роботи з фізичного виховання та спорту в закладах вищої освіти.

Активізація наукових досліджень з проблематики студентського спорту припадає на завершення ХХ – початок ХХІ століття, що викликано зростанням зацікавленості суспільства різними соціальними практиками спорту та окремими його видами. Значну частину наукових досліджень, присвячених студентському спорту, спрямовано на вивчення окремих аспектів його існування в різних країнах світу, з'ясування значення студентського спорту у формуванні культури особистості молодого людини.

Обґрунтування загальних проблем міжнародного студентського руху, опис історіографії студентського спорту України, практичний досвід організації та проведення спортивних заходів серед студентської молоді, сучасні погляди, пропозиції щодо розвитку студентського спорту в Україні висвітлюються у роботах провідних українських вчених – О. Ю. Ажиппо, Г. Л. Апанасенка, С. Н. Бубки, М. М. Булатової, Л. В. Волкова, С. С. Єрмакова, Г. П. Грибана, О. Д. Дубогай, В. А. Запорожанова, Л. Я. Іващенко, С. М. Канішевського, О. К. Камаєва, А. І. Крисоватого, Т. Ю. Круцевич, М. Г. Мельника, В. В. Муліка, М. О. Носко, С. І. Операйло, В. М. Платонова, Є. Н. Приступи, Р. Т. Раєвського, С. І. Степанюка, Дж. Х. Уилмор, М. О. Третьякова, Б. М. Шияна, Ю. М. Шкрєбтія та багатьох інших.

Суттєвою особливістю фізичного виховання студентів сьогодні є те, що фізкультурно-спортивна діяльність особистості може бути реалізована завдяки різноманітному змісту фізкультурної освіти. Це може відбуватися через заняття легкою атлетикою, східними єдиноборствами, спортивними іграми тощо.

У теорії фізичної культури виділяються чотири основні форми функціонування фізичної культури студентів: неспеціальна фізкультурна освіта, спорт, фізична рекреація і фізична реабілітація.

Необхідність розвитку студентського спорту визначається актуальними потребами суспільства у створення специфічного засобу виховання та розвитку (біологічного та соціального) людини. Спорт є однією з найбільш ефективних і привабливих для студентів форм організації занять фізичною культурою. Студентський спорт має наявні прогресивні тенденції розвитку, внаслідок чого займає все вагомніше місце в активному житті студентів.

Мотивація студентів на навчальних заняттях з фізичної культури до занять фізичними вправами має можливість істотно посилитися, якщо виконання цих вправ буде передбачати підготовку до майбутніх змагань, що виступає суттєвою ознакою студентського спорту. Таким чином важливе місце у фізичному вихованні студентів повинна займати організація змагальної діяльності студентів та, відповідно, цілеспрямована підготовка до неї.

Можливість займатися фізкультурою з урахуванням спортивних інтересів є потужним мотиваційним чинником, тому в багатьох навчальних закладах використовують ефект спортизації навчального процесу для підвищення ефективності навчальних занять. Організація та проведення секційних занять дає потужний стимул до поглибленого вивчення матеріалу, підвищення спортивної майстерності, що позначається на спортивних досягненнях студентів, а значить мотивує студентів до відвідування занять [119].

Розв'язання проблеми активізації і позитивного ставлення студентів до занять з фізичного виховання у закладі вищої освіти фахівці вбачають у використанні засобів студентського спорту. Основними шляхами цього є створення спортивних секцій з видів спорту та загалом розвитку студентського спортивного руху.

Розглядаючи організацію студентського спорту з об'єднанням завдань з фізичної культури, можна виокремити різні напрями фізичної підготовки. Фахівці вказують, що розповсюдженим є приклад, коли в університеті утворюються чотири основні напрями. Вони містять рухову активність, у тому числі із залученням занять спортом стосовно розвитку силових якостей (армспорт, пауерліфтинг, важка атлетика, види боротьби тощо), загальної

витривалості та координаційних здібностей (аеробіка, фітнес, чарлідінг тощо), комплексного розвитку на основі ігрових видів спорту (футбол, баскетбол, волейбол тощо) [119, 120].

Проведений аналіз свідчить про те, що в Україні в студентському середовищі існує чотири можливих напрями впливу спорту на формування особистості студентів: а) спортизовані заняття з фізичного виховання в межах навчального процесу; б) спортивні секції; в) бюджетні спортивні клуби; г) спортивні клуби, які функціонують на комерційній основі [124].

Студентський спорт в Україні має певні особливості через участь молоді в університетських змаганнях різного рівня, від змагань окремого університету до Всесвітньої Універсіади. Багатоступеневість спортивних заходів студентської молоді починаючи від факультетських спортивних змагань університету, обласної Універсіади серед студентів закладів вищої освіти, Всеукраїнської Універсіади до Всесвітньої Універсіади формує здоровий спосіб життя у молодого покоління. Присутність глядачів на всіх етапах змагань, зустрічі з видатними спортсменами забезпечує активізацію рухової активності студентської молоді та розвитку студентського спортивного руху в країні.

Сучасний студентський спорт відзначається своєю багатогранністю, що обумовлює розвиток та функціонування на різних рівнях.

Студентів-спортсменів об'єднує в своїх лавах міжнародна спортивна організація. Міжнародна федерація університетського спорту (FISU, фр. *Fédération internationale du sport universitaire*, англ. *International University Sports Federation*) – міжнародна спортивна організація, створена для розвитку і просування спорту серед студентів всього світу.

Всесвітні універсіади одні з наймасштабніших та значущих міжнародних спортивних змагань після Олімпійських ігор. Їх організатором є Міжнародна федерація університетського спорту, в яку входить 174 національних федерацій студентського спорту, що входять в її склад в тому числі Спортивну студентську спілку України.

В Європі для розвитку студентського спорту створена Європейська спортивна асоціація університетів (EUSA). Європейська спортивна асоціація університетів надає студентам різну можливість конкурувати на міжнародному рівні. Чемпіонати та ігри в європейських університетах є надихаючими подіями, де зустрічаються студенти з усієї Європи, конкурують у душі спортивного життя та знайомляться з друзями та досвідом, які тривають протягом усього життя.

За роки незалежності України, починаючи з 1990 року у розвитку студентського спорту в нашій державі спостерігається хвилеподібна тенденція розвитку. Державою студентський спорт розглядається як суттєве соціальне явище, що має багату історію, до якого залучена значна частина суспільства і на яке покладається вирішення багатьох завдань, котрі виходять за межі навчання молоді у закладах вищої освіти.

Становлення студентського спорту охоплює період з 1990 по 2005 роки коли необхідно було привести нормативно-правові документи галузі фізичної культури і спорту, фізичного виховання до вимог сьогодення. Передбачалась передача управлінських функцій громадським організаціям.

Зародження новітньої структури розвитку студентського спорту України відбувалося у складних політичних, економіко-правових умовах, в умовах вибору стратегії взаємодії державних та громадських структур спорту тощо [125].

Першим кроком у цьому було утворення у 1992 році Центрального спортивного клубу «Гарт» у структурі Міністерства освіти України, на який покладалися завдання державного управління спортом та фізкультурно-оздоровчою роботою серед дітей та молоді.

Саме Центральний спортивний клуб «Гарт» разом з органами державної виконавчої влади, громадськими та спортивними організаціями випала місія комплектувати та провадити підготовку збірних команд України для участі у Всесвітніх універсіадах, Гімназіадах, чемпіонатах світу та Європи серед студентів. Під патронатом «Гарту» студенти-спортсмени України у 1993 році

вперше виступили самостійною командою у XVI зимовій Всесвітній Універсіаді у Закопане (Польща) та XVII літній Всесвітній Універсіаді у Баффало (США).

Студентський спортивний рух в Україні має державну підтримку, що позитивно позначається на динаміці розвитку студентського спорту й успіхах українських студентів спортсменів національних та міжнародних літніх та зимових Універсіад.

Одним з напрямів розвитку фізичної культури і спорту стає програма розвитку студентського спорту в Україні, що реалізується через організацію та проведення студентських змагань з видів спорту [123].

Розв'язання багатьох питань пов'язаних з розвитком фізичного виховання в навчальних закладах системи освіти стає створення при Міністерстві освіти і науки України структурного підрозділу Комітету з фізичного виховання та спорту.

Системним вирішенням залучення студентської молоді до занять спортом, активного дозвілля студентів стає розробка та впровадження Комітетом з фізичного виховання та спорту Міністерства освіти і науки України багатоступеневих змагань що об'єднала Всеукраїнська Універсіада. Динаміка проведення Універсіади України відображає ступень залучення студентів до фінальної частини змагань та кількість закладів вищої освіти, що беруть участь у загальному заліку всеукраїнських змагань.

Перший Голова Комітету з фізичного виховання та спорту Міністерства освіти і науки України С.І. Операйло створив основу в яку закладено було ідеологію становлення організаційної структури що забезпечила організації роботи з фізичного виховання та спорту у навчальних закладах України. Як наслідок системна робота по залученню студентської молоді до систематичних занять сприяла розвитку масових видів спорту що стала резервом та основою збірної студентської команди України. Перші успіхи на Всесвітній Універсіаді збірної студентської команди України стали ствердженням вибраного шляху по розвитку студентського спорту на Україні.

Послідовники С.І. Операйла в різні роки становлення та розвитку Комітету з фізичного виховання та спорту Міністерства освіти і науки України вносили зміни та доповнення до системи організації проведення всеукраїнських змагань що значно активізувало діяльність кафедр фізичного виховання в закладах вищої освіти в напрямку розвитку масових видів спорту.

Комітет з фізичного виховання та спорту Міністерства освіти і науки України очолював Гамов В'ячеслав Григорович з 2006 по 2012р.р. Баженков Євген Володимирович з 2012-2014р.р., Мельник Михайло Григорович з 2014-2016 р.р. За цей період збірна студентська команда Україна увійшла до лідерів світового студентського спорту, перебуваючи у 10 найкращих команд на Всесвітній Універсіаді.

Підтримуючи традиції розвитку студентського спорту та впроваджуючи нові ідеї розвитку основних напрямів діяльності системи освіти з 2016 року очолює Комітет з фізичного виховання та спорту Міністерства освіти і науки України Стеценко Вадим Григорович.

Черговим поштовхом для активізації розвитку студентського спорту в Україні стає відповідна нормативно-правова база, що дозволяє здійснювати в установленому порядку державну підтримку громадським організаціям фізкультурно-спортивної спрямованості та залучати їх до виконання державних програм і заходів з питань фізичної культури та спорту. Це створення Спортивної студентської спілки України, як громадської організації фізкультурно-спортивної спрямованості до основного завдання якої відноситься залучення студентів у позанавчальний час до фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності у закладах вищої освіти.

З 1993 року починає діяти Спортивна студентська спілка України, яка представляє національні інтереси у міжнародному студентському спортивному русі та у всіх заходах, які проводить Міжнародна федерація університетського спорту. Очолив Спортивну студентську спілку України – Президент академії педагогічних наук України Василь Григорович Кремень. З цього часу розпочато

відлік розвитку студентського спорту в Україні та успішного виступу українських спортсменів на світовій арені.

На регіональному рівні створюються обласні спортивні спілки студентської молоді. Спортивна Спілка студентської молоді має на меті сприяти та допомогти активізувати спортивно – оздоровчий рух серед студентської молоді області, надати практичну допомогу в створенні первинних організацій в навчальних закладах освіти.

Для більш ефективної роботи створюються спортивні клуби закладу вищої освіти. Спортивні клуби є закладами фізичної культури і спорту, які забезпечують розвиток визначених напрямів фізичної культури і спорту, видів спорту, здійснюють фізкультурно-оздоровчу та/або спортивну діяльність, надають фізкультурно-спортивні послуги.

Перспективним напрямком розвитку студентського спорту повинні стати Центри студентського спорту закладів вищої освіти, де зосереджена робота по забезпеченню та створенню умов для поєднання навчання у закладі вищої освіти та підготовки студентів, зокрема, до участі у чемпіонатах Європи та світу серед студентів з видів спорту, визнаних в Україні, Всесвітніх універсиадах [114].

Спортивна конкуренція в університетському спорті є важливим засобом розвитку як особистості та набуття навичок, необхідних пізніше в робочому житті. Ці враження повинні бути визнані академічним, також для елітних спортсменів, які часто отримують диплом про вищу освіту під час спортивної кар'єри.

1.16 Комуникативний аспект у професійній підготовці майбутніх правоохоронців

Сьогодні розвиток нашої держави розглядається у загальному контексті міжнародної інтеграції, розширенні політичних, економічних та культурних зв'язків з іншими країнами, входження у світове співтовариство правових держав. Успішна реалізація даного процесу в освітній системі України значною мірою залежить від формування освіченої, висококваліфікованої, творчої особистості майбутнього фахівця, готового до ефективного ділового спілкування, у тому числі й на міжнародному рівні. Комуникативний аспект у навчанні студентів-правників, націленість навчання на вирішення професійних, соціальних, міжособистісних проблем, пов'язаних з комунікацією, є важливою складовою їх майбутньої професійної компетентності.

Актуальність вивчення професійно-комуникативної компетентності майбутніх працівників правоохоронних органів обумовлена цілим рядом обставин – від глобальних завдань розвитку українського суспільства до відомчих завдань, що вирішуються з метою забезпечення ефективності діяльності правоохоронних органів. Враховуючи вищенаведене, суспільство і держава висувають високі вимоги до особистості, до якості та результативності професійної діяльності працівників правоохоронних органів.

Для фахівців у сфері юриспруденції, професійна діяльність яких передбачає інтенсивну соціально-психологічну взаємодію, ефективне ділове спілкування, комуникативні контакти мають велике значення. Наприклад, як свідчить Концепція розвитку вищої юридичної освіти в Україні, на сучасному етапі високої актуальності набули проблеми перебудови існуючої системи підготовки майбутніх юристів як фахівців, які отримали сучасні спеціальні знання, з високим рівнем культури, моральності, професійної етики, громадянської та соціальної самосвідомості, та які повинні здійснювати свою діяльність по захисту прав і законних інтересів клієнта з урахуванням публічного статусу держави[127].

Тому сьогодні повинна бути позначена нова модель професіонала-юриста, яка б відповідала вимогам майбутнього. У такому контексті змінюється роль вищої юридичної освіти як основного інструменту, за допомогою якого юрист отримує не лише належну професійну кваліфікацію, але й стає професіоналом з такими високими моральними ідеалами, як повага прав і свобод людини та міжнародних вимог про свободу здійснення юридичної професії.

Сьогодні юридична професія стала ще більш престижною. І в залежності від того, до якого профілю юридичної діяльності готуються фахівці, повинна оновлюватися відповідна програма їх навчання, де поряд з фундаментальними знаннями передбачається надання здобувачам вищої освіти спеціальних знань з урахуванням специфіки тієї сфери, в якій їм доведеться працювати, відповідного рівня професійної культури і культури ділового спілкування, риторичних навичок та норм професійної етики, комунікативних умінь і навичок іншомовної компетентності.

Підкреслимо, що при підготовці фахівців зі спеціальності «Правоохоронна діяльність» у вищому навчальному юридичному закладі повинна здійснюватись не лише передача знань, а й формування особистості громадянина, тому процес навчання має бути тісно пов'язаний з вихованням цієї особистості, формуванням у неї активної громадянської позиції, енциклопедичних знань, особливої логіки мислення, високого рівня інтелектуальної та професійної культури, багатьох практичних навичок, здатності орієнтуватися у суміжних галузях знань – економіці, політиці, філософії, соціології та інших. Для нинішнього фахівця володіння іноземною мовою – невід'ємна частина особливої інформаційної культури його особистості та нового мислення. Крім того, оволодіння іноземною мовою розглядається як набуття студентами комунікативної компетенції для практичного користування мовою: робота з відповідною іноземною літературою за фахом, участь в бесідах та міжнародних конференціях, написання наукових статей та інших наукових матеріалів на іноземній мові, спілкування з іноземними партнерами.

Знання та володіння комунікативною компетентністю є показником професійної культури співробітника органів внутрішніх справ, ступеню його відповідності сучасним вимогам. У межах правоохоронної діяльності комунікація часто має специфічний, навіть екстремальний характер: співробітникам правоохоронної сфери доводиться часто взаємодіяти з категорією громадян, не схильною контактувати з представниками правоохоронних органів, при виконанні службових завдань співробітники часом опиняються у екстремальній ситуації, буває, що підозрювані озброєні. Специфіка комунікабельності співробітника правоохоронних органів полягає в тому, що він спілкується за родом професійної діяльності з людьми різного віку, різних професій, які мають різний правовий статус. На відміну від загальноприйнятого уявлення, комунікабельність працівника правоохоронних органів повинна бути в межах нормативних правових дій. У певні моменти необхідною буде акторська майстерність, імпровізація та перевтілення, потайливість та яскрава індивідуальність, треба вміти викликати довіру, викликати співрозмовника на відвертість, приховати власні наміри та виявити ризики розвитку ситуацій взаємодії. Особливість діяльності співробітників органів внутрішніх справ виражається в надзвичайній широті і багатоплановості, спонтанності, унікальності професійного спілкування та високого ступеню конфліктності. Загалом перераховані особливості спілкування є стресовими і пред'являють підвищені вимоги до особистісних, комунікативних якостей співробітників органів внутрішніх справ

Високий рівень сформованості комунікативної компетентності визначається усвідомленням здобувачами вищої освіти правоохоронного напрямку значущості комунікативних якостей у професійній діяльності, а також володінням ними, що передбачає:

- усвідомлення значущості розвиненого мовлення у професійній діяльності;
- ефективність мовленнєвого впливу і володіння нормами мови (орфоепічні, лексичні, морфологічні, синтаксичні, орфографічні та пунктуаційні норми);

– комунікативна досконалість у використанні державної мови (точність, правильність, доречність, зрозумілість, чистота, багатство і різноманітність, виразність мови);

– вміння вести бесіду, вирішувати конфлікти;

– знання мовного етикету і формул ввічливого спілкування;

– знання жаргонної лексики певних соціальних груп населення;

– володіння іноземною мовою, формулами вітання, прощання і звернення;

– володіння основами інформаційного зв'язку (радіо, телефон, рація, мобільний

телефон, факс, електронна пошта) для отримання і передачі оперативної інформації, системами оповіщення, станцією оперативного зв'язку, пультом оперативного зв'язку, знання правил службового спілкування і мови телефонного діалогу, вміння визначати щирість і нещирість висловлювань людини, надавати першу психологічну допомогу постраждалим (телефон довіри);

– знання основних функцій комп'ютера, вміння створювати документи в системі Word, володіння основами комп'ютерної техніки (оперативна обробка і передача інформації);

– вміння оформляти ділові папери і документацію (службова заява, пояснювальна записка, автобіографія, резюме, протокол допиту, рапорт), знання офіційно-ділового стилю як різновиду української літературної мови;

– вміння заповнювати зошит оперативного чергового.

Комунікативна компетентність у майбутніх співробітників органів внутрішніх справ – необхідна складова їх професійної культури, що містить, по-перше, сукупність теоретичних знань, практичних умінь та навичок, що забезпечують ефективний перебіг комунікативного процесу, орієнтованість у різних ситуаціях спілкування; по-друге, систему внутрішніх ресурсів особистості, необхідних для побудови продуктивної комунікативної взаємодії з громадянами, заснованої на законах, правових і моральних нормах.

Основи комунікативної компетентності, сформовані у здобувачів вищої освіти, є фундаментом становлення духовно розвиненої особистості сучасних співробітників органів внутрішніх справ. Комунікативна компетентність – це насамперед досвід спілкування, вона формується і актуалізується в умовах безпосереднього людської взаємодії, у різних видах вербальної та невербальної поведінки, у результаті спеціальної психолого-педагогічної підготовки співробітників, а отже, повинна вдосконалюватися в динаміці навчального та розвиваючого міжособистісної середовища.

Для удосконалення формування комунікативної компетентності у майбутніх працівників органів внутрішніх справ необхідне створення наступних педагогічних умов:

- усвідомлення значущості комунікативної компетентності в професійній діяльності як здобувачами вищої освіти, так і викладачами;
- упровадження у навчальний процес спецкурсу «Комунікативна компетентність працівника Національної поліції»;
- моделювання комунікативних ситуацій в процесі навчання, які забезпечують вільне входження здобувачів вищої освіти в процес спілкування;
- індивідуальний і диференційований підхід до здобувачів вищої освіти в процесі формування у них комунікативних здібностей.

Формування основ комунікативної компетентності відбувається в процесі отримання здобувачами вищої освіти інтегрованих систематизованих знань, що забезпечують осмислення комунікативних знань, прийняття і застосування їх в практичній діяльності.

1.17 Професійне становлення студентів інженерно-педагогічних спеціальностей як педагогічна проблема

Формування особистості людини триває все життя, втім період навчання у вищій школі відіграє особливу роль у цьому процесі. Саме в цей час у студента закладаються основи тих якостей спеціаліста, з якими він увійде у нову для нього атмосферу професійної діяльності, де відбуватиметься його подальший розвиток як особистості. Для цього система навчально-виховного процесу повинна ґрунтуватися на гармонізації розвитку студента і як особистості, і як майбутнього кваліфікованого фахівця.

Проблема становлення людини є однією із найдавніших філософських проблем, що визначали специфіку шкіл Платона і Аристотеля. У платонівському розумінні, становлення – суть єдності буття й небуття, рух до буття, причетність до буття, поступальний крок до того, щоб бути. У контексті психології ця проблема знайшла відображення у працях Е. Фромма, де процес становлення особистості, пов'язаний із самовизначенням людини в соціумі, в якому відбувається її розвиток, у діяльності та спілкуванні з іншими людьми. Е. Зеєр тлумачить становлення як неперервний процес цілеспрямованої прогресивної зміни особистості під впливом соціальних дій і особистої активності. С. Рубінштейн розглядав процес становлення людської свідомості і всіх специфічних особливостей людської психіки як становлення людини у цілому, вважаючи, що становлення особистості є тривалим процесом, органічно пов'язаним з розвитком трудової діяльності. Як зазначають психологи різних методологічних підходів до вивчення особистості (М. Кляйн, А. Адлер, Е. Еріксон, З. Фрейд та інші), що сам акт народження вже запускає механізм становлення особистості.

У педагогічній теорії та практиці, становлення характеризується у нерозривному зв'язку із розвитком або формуванням. У педагогічних дослідженнях розвиток особистості визначається як стадіальний процес становлення типологічних соціально значущих якостей людини і його

індивідуальності, а формування особистості – це процес становлення її соціально важливих якостей, переконань, поглядів, здібностей, особливостей характеру людини.

Професійне становлення – тривалий життєвий процес, один з аспектів загального розвитку особистості, де важливого значення набуває розуміння особистістю самої себе як професійно підготовленого фахівця. Цей процес складається з формування адекватної картини професійного світу, уявлення про самого себе та співвідношення цих двох образів. У педагогічному словнику професійне становлення трактується як становлення професійно значущих якостей і здібностей, професійних знань і вмінь, що «індивідуалізується, активне якісне перетворення особистістю свого внутрішнього світу, що приводить до принципово нового устрою і способу життєдіяльності – творчої самореалізації у професії».

Так, Е. Зеєр, Н. Матолигіна вважають, що становлення особистості нерозривно зв'язане з професійною діяльністю, процес прогресивної зміни особистості під впливом соціальних впливів, професійної діяльності і власної активності, спрямованої на самовдосконалення і самоздійснення. Разом з тим Е. Зеєр не обмежується даним визначенням і характеризує цей процес, як формування професійної спрямованості, компетентності, соціально значущих і професійно важливих якостей та їх інтеграцію, готовність до постійного професійного зростання, пошук оптимальних прийомів якісного і творчого виконання діяльності відповідно до індивідуально-психологічними особливостями людини.

Аналіз поняття «професійне становлення» дозволяє встановити основні підходи до його вивчення як: 1) формування професійної спрямованості, компетентності, особистісних, соціально значущих і професійно важливих якостей, готовності до постійного професійного зростання (Н. Матолигіна, Е. Зеєр, Т. Кудрявцев); 2) особливий зміст професійної діяльності, розвитку професіоналізму (А. Маркова); 3) входження у професію, що характеризується особистісними та професійними якісними перетвореннями (Е. Рябоконт,

Л. Мітіна, О. Кузьменкова); 4) розвиток особистісного потенціалу через взаємодію професійного виховання та самовиховання. (О. Акулова, С. Писарєва, Н. Радіонова, А. Тряпціна); 5) прагнення реалізувати свої творчі, потенційні можливості до розуміння свого покликання (Г. Білокрилова).

Професійне становлення – це тривалий, багаторічний, практично нескінченний процес, який передбачає можливість безмежного розвитку людини. Залежно від обраної професії процес професійного становлення має свої особливості.

Професія інженера-педагога відноситься до складної групи професій, що функціонують одночасно у двох різнорідних системах: «людина-людина», «людина-техніка» і їх модифікаціях (див. Додаток Б). Інженер-педагог, окрім підготовленості до педагогічної діяльності, володіє компетенціями у тій галузі, для якої готує кадри професійне училище. Таким чином, можна говорити про інтеграційну діяльність інженера-педагога. У зв'язку з цим вказана діяльність складається з двох видів: професійно-галузевої і професійно-педагогічної діяльності. Інженер-педагог – це поліфункціональний фахівець: по-перше, він зобов'язаний володіти теорією і мати початковий досвід організації професійно-продуктивної праці учнів, студентів, знати пов'язані з цим проблеми; по-друге, продуктивна праця та уміння її організовувати потребують певного теоретичного і методичного забезпечення при вивченні більш широкого спектру дисциплін і видів діяльності у порівнянні з традиційно сформованими; по-третє, інженер-педагог може одночасно виконувати і теоретичну, і практичну діяльність; по-четверте, він може і повинен готуватись до викладання ряду додаткових дисциплін, які включають не тільки суміжні загальноосвітні дисципліни, але і гуманітарні; по-п'яте, інженеру-педагогу доводиться виконувати найрізноманітніші організаторські функції, які відповідають виробничим відносинам нового типу, а також виконувати виховні функції.

Професійне становлення майбутнього інженера-педагога передбачає його розвиток як у професійній сфері так і в педагогічній. Становлення особистісних і особистісно-ділових якостей педагога досліджують С. Єлканов, Е. Зеєр,

Л. Мітіна, Л. Обухова. С. Єлканов розглядає професійне становлення педагога з точки зору самовиховання, куди включає освоєння наступних дій: цілепокладання (вибір цілей професійної діяльності та постановка завдань); планування (вибір дій, що дозволяють досягти поставлених цілей і завдань); оволодіння засобами і способами самовиховання; самоконтроль (порівняння досягнутих результатів з очікуваними); корекцію (виникає у разі відхилення від намічених цілей).

Виділяють три етапи освоєння професійно-освітньої програми, що відповідають етапам професійного становлення майбутнього інженера-педагога (О. Акулова, С. Писарева, Н. Радіонова, А. Тряпціна): 1) орієнтаційний, метою якого є формування у студентів системи знань про саморозвиток особистості і її професійно-педагогічної спрямованості, а також особистісні освітньо-професійні орієнтації студентів; 2) теоретико-методологічний, мета якого полягає у тому, щоб, спираючись на потреби, інтереси, студентів у галузі педагогіки, сприяти розвитку педагогічної культури студентів, на базі якої може бути здійснений багатоманітний життєвий вибір; 3) діяльнісний, його мета полягає в освоєнні студентами нових способів дій, оволодінні вміннями організації й аналізу педагогічної дійсності та самоорганізації в ній.

Професійне становлення особистості майбутнього інженера-педагога – це результат складної взаємодії трьох компонентів його розвитку :

- 1) індивідуального становлення особистості, його психічного розвитку й саморозвитку через самопізнання;
- 2) самовизначення і подальшого вдосконалення та самовдосконалення особистості у професійній діяльності;
- 3) досвіду суспільної діяльності, соціальних, культурно-історичних особливостей часу і умов, за яких здійснюється професійна діяльність особистості.

Спираючись на аналіз теоретичних положень інженерної психології, психології праці, психології педагогічної діяльності та вимоги до сучасного фахівця інженерно-педагогічної спеціальності, під **професійним становленням**

розуміється розвиток морально-вольових якостей особистості інженера-педагога у процесі фахової підготовки, активізація продуктивного виконання діяльності та творчості у процесі навчання, «проектування» особистості інженера-педагога під час надбання ним знань, умінь та навичок для формування відповідних компетенцій як в технічній так і в педагогічній сферах діяльності. Аналіз наукової літератури поняття професійного становлення дозволяє виокремити наступні *компоненти*: мотиваційний, когнітивний, гностичний, морально-вольовий, організаційний, здатність до самоврядування та комунікативний. Гармонійний розвиток цих компонентів є запорукою ефективного професійного становлення особистості майбутнього фахівця інженерно-педагогічної спеціальності.

1.18 Управління регіональним розвитком та якістю туристичних послуг у сучасних умовах генези індустрії гостинності

Проблема питання підвищення якості туристичного продукту в сучасних умовах генези індустрії гостинності актуальна в даний час по наступних основних причинах. По-перше, в умовах розвитку інформаційних технологій індустрія туризму зазнає істотних змін, у зв'язку з необхідністю конкурувати з самостійними індивідуальними туристами в частині формування туристських пакетів. Наразі, туристичний продукт, фактично для кожного туриста формується індивідуально. Чим вище ступінь індивідуалізації, тим складніше конкретний продукт піддається стандартизації. У зв'язку з цим потрібна диференціація турпродукту на конкретні компоненти і управління якістю на основі диференційованого підходу [135].

По-друге, сфера послуг передбачає, що кожен продукт оцінюється туристом індивідуально, тому управління якістю істотно ускладнено. Проте, в умовах досить широкої інформованості учасників туристичного ринку, при наявних пропозиціях, з'являється можливість статистичної обробки різних даних і формування універсальних інструментів кількісної та якісної оцінки турпродукту на предмет його відповідності очікуванням споживача.

По-третє, сучасний ринок туристичних послуг пред'являє додаткові вимоги до інструментів оцінки якості турпродукту, оскільки крім регулярних процедур управління якістю турпродукту суб'єкт туристичного ринку змушений адаптувати систему управління якістю під потреби конкретного клієнта. Дане завдання полегшується тим, що відсутнє серійне виробництво продукції, і сама послуга з своєю природою має індивідуальний характер. Однак в сучасних умовах підвищення вимогливості споживача до туристського продукту суб'єкти туристичного ринку змушені екстраполювати отримані знання на майбутні послуги. Для цього необхідна експертна оцінка накопиченого досвіду [135].

Таким чином, виходячи з усього вищевикладеного, можна зробити висновок про актуальність, теоретичної і практичної значущості рішення проблеми

підвищення якості туристичних послуг у сучасних умовах розвитку індустрії гостинності.

Проблемами національного, регіонального розвитку туристичної індустрії, класифікації туристських продуктів як об'єктів управління, їх якості, розробки національної політики розвитку туризму на державному та регіональному рівнях, економіки і менеджменту різних туристських організацій, галузевого маркетингу дестинацій присвячені праці таких вітчизняних і зарубіжних вчених та практиків, як Б.А. Бистров, В.Г. Гуляєв, Е.А. Джанджугазова, І. В. Зорін, А.П. Дурович, М.А. Морозов, М.А. Жукова, В.А. Квартальнов, Ф. Котлер, А.П. Панкрухин, Ю.С. Путрік, У.С. Сьомкіна, В.С. Сенін, С.С. Скобкин, А.Д. Чудновський, С.П. Шпилько і ін [136].

Науково-методичні та практичні аспекти управління якістю турпродукту, ознаки класифікації продукту, структуру, показники якості і особливості різних видів продуктів розглянуті в роботах В.А. Веткін, О.Ю. Грачової, І.В. Зоріна, Т.П. Каверіною, В.А. Квартальнова, А.Б. Косолапова, Ю.А. Маркової, І.І. Черкасової та ін. Серед зарубіжних фахівців, що розглядають проблеми управління якістю турпродукту, особливості формування і розвитку дестинацій і державної політики розвитку туризму необхідно виділити наступних вчених: М. Барлетта, Т. Браун, Д. Дірлав, Н. Кокерелл, Й. Кунде, С. Крейнер, Ф. Котлер, Дж.Дж. Леннон, К. Нордстрем, Й. Риддерстрале, Х. Сміт, Д. Трю, Р. Флорида і ін. Разом з тим при дослідженні напрямків підвищення якості та розвитку туристського продукту сучасними вченими практично не розглядаються особливості управлінням якістю турпродукту на регіональному рівні, що є одним з основних напрямків підвищення конкурентоспроможності місцевих турфірм.

В даний час в Україні все більше уваги приділяється питанням забезпечення якості туристичного продукту, оскільки якість – найважливіший фактор у конкурентній боротьбі на ринку туристичних послуг, яка виражається не стільки в конкуренції між підприємствами, які беруть участь у створенні туристичного продукту як такого, скільки в конкуренції їх професіоналізму. Відбувається

жорстка сегментація ринку, конкуренція розгортається всередині кожного сегмента [136].

Споживач туристської послуги стає більш інформований в області своїх прав, а побувавши в різних країнах і побачивши на власні очі рівень якості туристичних послуг за кордоном, висуває підвищені вимоги до якості послуг вітчизняного туризму.

Світова практика виробила певні правила організації ефективного сервісу, дотримання яких дозволяє туристському підприємству створювати якісний туристичний продукт. До цих правил можна віднести:

- ✓ дотримання основних і найбільш важливих для сфери туризму принципів сучасного сервісу;
- ✓ створення необхідних умов для персоналу, покликаних забезпечити якісний сервіс;
- ✓ оптимізація організаційної структури управління підприємством, що надає туристичні послуги;
- ✓ всебічний, повний, об'єктивний і безперервний контроль за якістю сервісу [137].

Таким чином, система оцінки повинна забезпечувати високий рівень якості, його відповідність стандартам і потребам туриста, а також служити інструментом для створення спеціальних технологій щодо раціонального управління підприємством.

Одним з важливих складових якості сервісу є якість обслуговування. Сьогодні, в умовах жорсткої ринкової конкуренції, вирішальним фактором для довгострокового процвітання компанії стають міцні довірчі відносини з клієнтами. Якість обслуговування – новий стандарт, за яким клієнти судять про якість туристичного продукту. Для багатьох компаній підвищення якості сервісу стає більш ефективним інструментом збільшення обсягу продажів і прибутку, ніж маркетинг, просування або реклама. Якість сервісу – ключ до комерційного успіху. Готелі та ресторани, екскурсійні бюро та туристські агентства при

абсолютно ідентичній матеріальній базі і спрямованості відрізняються один від одного лише якістю сервісу, що є для деяких основною перевагою в конкурентній боротьбі [137].

Критерії якості послуг пов'язані з якістю кінцевої послуги і з якістю процесу її надання. Серед таких критеріїв виділяють: ступінь доступності послуг; репутація компанії; розуміння потреб клієнта; надійність послуг; безпеку; компетенція персоналу, кваліфікація і знання для надання послуги високої якості; рівень комунікації, як компанія донесла до споживача суть своєї послуги; ввічливість, тактовність і уважність співробітників до споживачів; реакція співробітників, бажання і здатність швидко надати послугу; відчутні чинники, зовнішній вигляд співробітників, фізична обстановка тощо.

Запити клієнтів, в основному, зводяться до наступного: отримати послугу в найкоротший час, без зайвих витрат сил і за прийнятну ціну, в комфортній обстановці. По тому, як вирішуються ці питання, і судять про якість обслуговування.

Якісна реалізація сервісу залежить від того, наскільки злагоджено працюють всі елементи ланцюжка процесу надання послуг. Це такі елементи, як персонал, який виконує окремі операції, обладнання, на якому працює персонал, а також «фізичне оточення» процесу обслуговування. Збій на будь-якій з ділянок цього ланцюжка майже завжди викликає зниження якості.

Менеджмент сервісу виходить з того, що культурно, якісно з високим ступенем досконалості обслуговувати споживачів вигідно, перш за все, для самих працівників. Пропонуючи послуги найвищої якості, вони отримають стійку конкурентну перевагу, яка призведе до збільшення продажів і прибутку.

Правда,

пропозиція послуги більш високої якості спричинить за собою збільшення витрат (витрати на контроль якості продукції та послуг, перевірки, інспекції; витрати на

виправлення виявлених невідповідностей; витрати на обслуговування гарантій, претензій споживачів, санкцій інспектуючих організацій; витрати на

профілактику, включаючи планування якості, навчання персоналу, вдосконалення елементів системи якості), однак інвестиції зазвичай окупаються, оскільки найбільш повне задоволення покупців призводить до їх стійкої прихильності і збільшення продажів [138].

Якісно реалізована послуга підвищує її вартість, що, в свою чергу, збільшує її рентабельність. Тому зростаюча собівартість пропорційно збільшує дохід за рахунок обсягу продажів, або за рахунок обґрунтованого підвищення ціни.

Головним «експертом» у визначенні реальної якості послуги залишається споживач. Саме він виступає фігурою, на яку направлено обслуговування. Таким чином, основна мета сьогоденного руху за комплексне якість – повне задоволення споживача. Це визначає сьогодні ринкову політику будь-якого туристського підприємства.

Підприємства індустрії гостинності, що орієнтуються на споживачів, відмовилися від традиційних уявлень про те, як споживачі формують свою думку про цінність і як вони вибирають товари. Майбутнє в сучасній економіці за підприємцями, з високими етичними та моральними принципами, що володіють високою культурою бізнесу [139] (див. таблицю 1).

Таблиця 1.

Стадії формування системи управління якістю послуг індустрії туризму

№	Цільові установки	Компоненти суб'єкта, які беруть участь в реалізації	Рівень затрат	Комплекс заходів
1	2	3	4	5
1.	Формування структурного, нормативно-правового та методичного базису управління якістю послуг.	Уповноважені органи державного і місцевого управління, вищі виконавчі органи суб'єктів господарювання, об'єднання виробників і споживачів послуг	Переважно низький	Організаційно-правові заходи: створення ліцензійно-дозвільного режиму для суб'єктів, що забезпечують певний рівень якості; спільна участь у програмно-методичному та нормотворчому процесі.

Продовження таблиці 1.

1	2	3	4	5
2.	Побудова організаційної середовища управління якістю послуг.	Уповноважені органи регіонального і місцевого управління, вищі виконавчі органи суб'єктів господарювання, об'єднання споживачів і виробників послуг.	Середній з тенденцією до зростання.	Організаційно-економічні заходи: створення системи господарського консультування компонентів суб'єкта управління; впровадження системи моніторингу процесів, суб'єктів і об'єктів управління, інформаційного забезпечення управлінської діяльності реалізація спільного маркетингу; регулювання процесів ціноутворення, диференціація тарифів; пільгове кредитування; інвестиційні гранти на реалізацію заходів з управління якістю.
3.	Забезпечення ефективності управління якістю готельних послуг в довгостроковій перспективі.	Уповноважені органи регіонального і місцевого управління, вищі виконавчі органи суб'єктів господарювання.	Високий	Фінансово-економічні: бюджетне фінансування програм управління якістю; надання податкових пільг; розвиток системи муніципального замовлення на послуги відповідної якості; надання цільових бюджетних кредитів під створення робочих місць.

Таким чином, можна виділити два основних критерії сучасної системи якості: вона повинна забезпечувати високий рівень якості, його відповідність стандартам і потребам туриста, а також служити інструментом для створення спеціальних технологій щодо раціонального управління підприємством.

SECTION 2. GENERAL AND PRE-SCHOOL PEDAGOGY**2.1 До проблеми зміцнення здоров'я дітей в умовах сучасного освітнього процесу закладів дошкільної освіти**

Україна, незважаючи на значний досвід популяризації здорового способу життя, визнання здоров'я пріоритетним напрямом державної політики та одним із основних факторів національної безпеки, належить до числа країн зі старіючою нацією, де смертність переважає над народжуваністю, а тривалість життя населення є однією з найнижчих, серед європейських країн [141].

Значний розвиток суспільства у сфері науки, техніки, економіки має не тільки позитивні сторони, але, на жаль, і негативні наслідки. Забруднення повітря, неякісне харчування, наслідки Чорнобильської катастрофи, пандемія COVID-19, низький стан матеріального добробуту значної частини населення негативно впливають на рівень життя, від нестабільності суспільства страждають, насамперед, діти. За даними досліджень тільки 27% дітей можна назвати відносно здоровими [143, с. 34].

Реформування системи дошкільної освіти в умовах нової парадигми збереження здоров'я дітей є стратегічною метою державної політики України, що підкріплюється розмаїттям нормативно-правових та методичних документів, де визначені провідні напрями, мета, зміст, завдання здоров'язбереження.

Відповідно до положень Конвенції ООН про права дитини, ратифікованої Україною, у державній Національній програмі «Діти України» визначено основні напрями державної політики стосовно збереження і зміцнення здоров'я дітей та заходи щодо її реалізації центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, установами, організаціями, суспільними інститутами [142].

Завдання здоров'язбереження дітей і пошук нових моделей організації освітнього процесу в закладів дошкільної освіти (ЗДО), спрямованих на гармонізацію розвитку дитини відображено в низці вітчизняних документів,

зокрема Законі України «Про дошкільну освіту» (2017), оновленому Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні (БКДО) (2021), «Про охорону дитинства» (2001), Національній доктрині розвитку освіти (2002), Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття», Указі президента Про національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» (2016).

У зв'язку з цим, актуалізується потреба в пошуку нових шляхів до розуміння проблеми збереження здоров'я дітей дошкільного віку, й вироблення у них стійкої мотивації, ціннісних орієнтацій щодо власного здоров'я.

Проте будь-яка методологічна концепція якості освіти має враховувати базовий компонент – «стан суб'єкта освіти», його фізичне, психічне, духовне здоров'я. Наукою і практикою доведено, що цей стан істотно впливає на рівень ефективності засвоєння дітьми дошкільного віку змісту освіти в ЗДО [142].

Дошкільний вік є фундаментом розвитку базових компетентностей і навичок, необхідних людині протягом життя. Він передбачає синергійний, взаємодоповнювальний розвиток якостей та процесів, досягнення відповідної до цього віку психо-фізіологічної/тілесної та психологічної зрілості емоційного, інтелектуального, вольового розвитку [140].

Від стану здоров'я підростаючого покоління залежить благополуччя і розвиток суспільства. Однак в останні десятиріччя спостерігається помітна тенденція до погіршення здоров'я дітей. Найбільш вагомими чинниками цього процесу вважаємо екологічні проблеми, неякісне харчування, зниження рівня життя сімей, медичного обслуговування, прискорення темпу життя й зростання психологічного та емоційного навантаження на дітей, починаючи з дошкільного віку, тощо [144].

Дошкільна освіта є невід'ємною складовою та першим рівнем у системі освіти – стартовою платформою особистісного розвитку дитини раннього та дошкільного віку. В оновленому БКДО визначено не лише компетентності дитини раннього та дошкільного віку, а й охарактеризовано та конкретизовано їх особливості. Автори Стандарту зазначають, що компетентності дитина

набуває у просторі освітніх напрямів роботи ЗДО. Зокрема, вихователь організовує основні види діяльності, які збагачують досвід дитини раннього та дошкільного віку. Відповідно, компетентність – це відповідь на запитання, як ми реалізуємо цінності та завдання дошкільної освіти; як спілкуємося, граємо з дитиною, підтримуємо розвиток її здібностей тощо. В стандарті першими до ключових для дошкільної освіти компетенцій до інваріантної частини включені рухова і здоров'язбережувальна [140].

Тому проблема збереження здоров'я дітей в умовах освітнього процесу ЗДО набуває особливої актуальності. Обсяг розвивальної інформації, яку отримують діти в дошкільному віці, постійно зростає. Відповідно зростає і розумове навантаження. А це нерідко призводить до перевтоми, що негативно позначається на стані здоров'я дітей. Основним завданням ЗДО – організація освітнього процесу, за якого зберігатиметься високий рівень розумової працездатності вихованців і зміцнюватиметься їхнє здоров'я [143, с. 35].

Зважаючи на реальність сьогодення і об'єктивні закономірності дошкільної освіти, валеологічне виховання має бути глибоко національним пріоритетом і базуватися на культурному досвіді народу, його традиціях, звичаях, обрядах та формах соціальної практики. Організація освітньо-виховної роботи в ЗДО має бути спрямована на те, щоб діти оволоділи глибокими знаннями, загально-навчальними вміннями та навичками, зберегли та зміцнили своє здоров'я. Реалізувати це завдання можливо за умови врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей раннього й дошкільного віку – дотримуючись санітарно-гігієнічних вимог. ЗДО є закладом освіти і суспільного виховання (в якому відповідно до Закону України про дошкільну освіту, в залежності від його типу, можуть перебувати діти віком від двох місяців до шести (семи) років (ст. 12)), що здійснює формування творчої особистості дитини, становлення її фізичного, психічного, духовного і соціального здоров'я, забезпечення пріоритетного розвитку людини. Для реалізації цього завдання необхідні нові підходи до змісту навчання дітей раннього і дошкільного віку [143, с. 35].

Загальна концепція неперервної освіти пропонує: обов'язковим компонентом нової системи національної освіти мають бути завдання з формування, збереження і зміцнення здоров'я, гігієнічне виховання населення, починаючи з раннього дошкільного віку. Цей компонент змінює вимоги до всього змісту освіти, його пріоритетів, надає йому валеологічний характер, висуває першочергові завдання: формування валеологічної свідомості громадян України, культури здоров'я особистості. Інтегральною характеристикою здоров'я особистості і суспільства вважаються фізичні, психічні, духовні та соціальні складові. Ось чому здійснення валеологічного виховання в ЗДО вважається необхідним і значимим [141].

Сприйняття дошкільником валеологічного матеріалу реалізується у пізнанні дитиною природи, людини, взаємодії людини з природою і суспільством, що сприяє формуванню її як здорової, самовдосконалюючої цілісної системи. У ЗДО валеологічні знання є інтегрованою системою (як наукових, так і народних знань), які дають можливість формувати елементи цілісної наукової картини світу та вирішувати наступні завдання:

1. Формувати знання про здоров'я людини як складову біосоціальних систем (природи і суспільства), давати інформацію про: складові частини тіла та його анатомічну будову; режим життя як основу фізичного і психічного здоров'я; гігієнічний догляд за тілом; рухи тіла та їх значення для здоров'я людини; вплив загартування (природних факторів – сонця, повітря і води) на здоров'я; природне оточення дитини і її здоров'я; встановлення гармонійних відносин дітей з живою та неживою природою, доброзичливе ставлення до її об'єктів і дарунків; природу як основу харчування дітей і дорослих людей, фізичної, психічної і духовної сили, життєвої радості, наснаги, щастя; отруйні рослини і гриби; гендерні особливості відносин між людьми; встановлення позитивних відносин між людьми, однолітками; культуру поведінки дітей як основу здоров'я; профілактику та усунення шкідливих звичок; дитячий дорожньо-транспортний травматизм, його профілактику; дитячі хвороби та їх профілактику; деякий медичний інструментарій та обладнання (градусник,

гірчичники, шприці); лікарські рослини, напої, відвари, їх оздоровчу цінність; методи самолікування (пиття чаїв, елементи масажу тощо); необхідність лікарсько-педагогічного моніторингу за станом здоров'я дітей [143, с. 36].

2. Формування у дітей свідомого, бережливого і дбайливого ставлення до власного і здоров'я інших людей як найвищої цінності.

3. Виховувати у дітей мотивації здорового способу життя та мотиваційні установки на пріоритет здоров'я перед хворобами. Здоровий спосіб життя – головна мета формування, збереження і зміцнення фізичного, психічного, духовного і соціального здоров'я.

4. Формувати практичні вміння та навички по зміцненню особистого здоров'я в: гігієнічному догляді за тілом, його частинами, органами; загартуванні, виконанні гімнастичних рухів; засвоєнні культурно-гігієнічних навичок в їжі; правильному харчуванні; вживанні відварів трав, морсів, оздоровчих чаїв; спілкуванні з дорослими і товаришами; проявах доброти, уваги, милосердя, чутливості до інших людей і дітей; самостійному урегулюванні збудженої поведінки; користуванні правилами особистої безпеки, дорожньо-транспортного руху; використанні музики, танців, художнього слова, художніх картин, кольору, рухливих і пальцевих ігор, мімічних і пантомімічних вправ, хореографічних етюдів в особистому оздоровленні; спілкуванні з рослинами, тваринами, користуванні їх природною силою, догляді за ними; організації самостійного життя дома без дорослих («Один вдома»).

5. Виховувати у дітей бажання брати активну участь в оздоровленні оточуючих людей, використовуючи придбані елементи практичних навичок [142].

Згідно з оновленою редакцією БКДО України – Освітня лінія «Особистість дитини» включає розвиток наступних компетенцій:

Рухова компетентність – це наявність стійкої мотивації дитини до щоденного прояву різних видів рухової активності, підвищення функціональних можливостей організму, вдосконалення життєво необхідних рухових умінь та навичок, розвиток фізичних якостей. Рівень рухової підготовленості є основою

для формування навичок здоров'язбережувальної поведінки дітей дошкільного віку.

Здоров'язбережувальна компетентність – це сукупність елементарних знань про людину та її здоров'я, здоровий спосіб життя; стійка мотивація еколого-валеологічної спрямованості щодо пізнання себе та довкілля, яка спонукає до використання навичок здоров'язбережувальної поведінки; потреба в опануванні способами збереження та зміцнення власного здоров'я, орієнтованих на самопізнання та самореалізацію [140].

Крім цього, згідно нової редакції БКДО України передбачено участь батьків у розвитку рухової компетентності дитини. Тому підтримка батьками процесу зміцнення здоров'я може здійснюватись у наступних формах:

- оформлення вдома фізкультурно-спортивного куточка;
- проведення спільного фізкультурного дозвілля щотижня;
- щоденне проведення ранкової гімнастики та інших видів рухової активності (спортивні та рухливі ігри, спортивні вправи, гімнастичні вправи на свіжому повітрі, різні оздоровчі технології).

Створення вдома здоров'язбережувального середовища та умов для самостійного пізнання довкілля у площині рухової сфери за допомогою власних зусиль дитини (стимулювання);

- прилучення дітей до особистої та громадської гігієни;
- формування інтересу до родинних традицій здорового способу життя;
- закріплення навичок безпечної поведінки вдома та вулиці [140].

Як бачимо, валеологічна освіта дошкільників має важливе значення у процесі формування їхнього здоров'я. Важливе значення при цьому належить здоров'язбережувальному середовищу ЗДО. При його створенні мають бути дотримані відповідні умови щодо формування в дітей дошкільного віку позитивної мотивації до здорового способу життя: наповнювати освітньо-виховний процес термінами, символами, атрибутами, традиціями культури здорового способу життя; на заняттях створювати позитивний емоційний фон; формувати в дітей активну позицію щодо освоєння валеологічних знань, умінь і

навичок; вести облік індивідуальних психофізіологічних і типологічних особливостей дітей при організації освітнього процесу щодо зміцнення здоров'я в умовах ЗДО.

SECTION 3. HISTORY**3.1 Vision of education in eastern Galicia in the 20–30s of the twentieth century**

Today education is the main moral foundation of society. The future of the state, the future of society, largely depends on it, which way it will go, how it will live on. Many examples of how education played an important role in the struggle for statehood are in the past of our country.

In the 1920s and 1930s, after Poland's annexation of Eastern Galicia, education became perhaps the most important component of preserving the identity of Ukrainians. Education that existed without the slightest support of the occupying Polish authorities and prepared the younger generation for independent living; education, which laid the economic foundations of state formation, formed a man – patriot who in all circumstances defended national, spiritual and cultural values.

After the Polish conquest of Eastern Galicia, the Polish government paid special attention to education and from the first days undertook schooling. They hoped that the system they needed would educate Ukrainians to be loyal citizens of the Polish state. On July 31, 1924, the so-called "Kress" law was approved, according to which the main type of school was bilingual, which was Polish in content, because in addition to compulsory study of Polish, Polish history, geography and other sciences were taught in the same language. . In addition, the teachers in such schools were mostly Poles, who often did not speak Ukrainian. A total of 1,794 schools in Eastern Galicia became bilingual. The number of Ukrainian schools was rapidly declining. During the Western Ukraine there were 3,000 schools, then in 1926–1927 academic year decreased to 845, and in 1937–1938 AD only 352 remained [145, p.128–129], [146, p.276], [147, p.260].

Secondary education institutions were in an even worse position. In 1931 one Polish gymnasium accounted for 16,000 Poles and one Ukrainian gymnasium for as many as 230,000 Ukrainians. Of the secondary schools in 1939, there were only 5 Ukrainian public schools, which enrolled 2,050 students and 18 paid private schools with another 3,571 students [146, p.276].

Due to such a policy of the Polish government, only a small part of Ukrainians could receive secondary education. An attempt to meet the needs of Ukrainians in secondary schools was made by the *Ridna Shkola* society. In 1932–1933, the society maintained 13 secondary schools, 33 public schools, 68 vocational and general education courses, founded 40 gymnasiums, lyceums, and vocational schools [148, p.86]. *Ridna Shkola* organized 700 libraries and performances for pupils. Amount of 1645 students graduated from the secondary schools of the society. Most of the costs of these activities were covered by the contributions of its members, the number of which from 5 thousand in 1914 exceeded 100 thousand in 1938, and the contributions of emigrants in the United States and Canada [150, p.380].

Other Ukrainian societies, such as *Prosvita*, *Hutsul Art*, the *Auditing Union of Ukrainian Cooperatives*, *Maslosoyuz*, and others, also served at the head of Ukrainian schooling. The education of the population was taken care of by individuals. Metropolitan *Andrei Sheptytsky* founded the *Theological Academy* in Lviv.

The *Prosvita* society in Lviv (founded in 1868) was extremely active like an extracurricular education among the Ukrainian population of Galicia. Every year it increased the number of its reading rooms: in 1925 there were 2020, and in 1932 – already 2984. In the same year there were 1739 Ukrainian libraries, 63 courses for the illiterate, 5443 performances were arranged [151, p.45].

But higher education had great difficulties. Ukrainians were discriminated against for university education. The Polish government did not keep its promise to the Council of Ambassadors to establish a university for Ukrainians and systematically obstructed those seeking higher education. There were four higher educational institutions in Lviv: a university, a polytechnic institute, a veterinary academy, and an academy of foreign trade. However, very few Ukrainians studied there due to the percentage of admission.

For example, a quota of about 5% was set at Lviv University. Only those who had served in the Polish army had the right to join.

The Polish government has reduced the number of teaching staff among Ukrainians. After refusing to take the oath of Polish citizenship and teaching in Polish, 8 professors and 4 docents were fired, and 8 Ukrainian departments and 4 docents were

abolished [149, p.484]. Teachers were doomed to unemployment, and young people were deprived of the right to study at universities. The task of organizing systematic courses in which young people could receive higher education – took over Ukrainian scientific institutions – Scientific Society. T. Shevchenko, Society of Ukrainian Scientific Teachers named after P. Mohyla and the Stauropean Brotherhood at the Greek Catholic Church of the Assumption of the Blessed Virgin. Although it was not possible to organize courses immediately due to the ban of the occupying power, in the beginning of 1920 a number of circles were formed. And in December of the same year created courses with three departments: philosophical, legal and medical. From the first days, 17 students enrolled in the philosophy and medical departments, and 18 in the law department. 19 teachers taught at the courses [152, p.47]. This is how the clandestine Ukrainian University, organized without the permission of the authorities, began its life. Teaching was conducted in secret in the premises of various Ukrainian institutions, sometimes in the apartments of professors, and even in cold cellars, damp basements. In the second semester, the number of students increased: 33 in philosophy, 14 in medicine, and 60 in law.

The following 1921–1922 years was elected the Senate of the Ukrainian University. Well-known literary critic and poet Vasyl Shchurat became rector, and M. Panchyshyn became vice-rector. Historian I. Krypyakevych was elected Secretary of the Senate.

During the holidays, students had to take care of their security. To this end, the youth of the Ukrainian Regional Student Council organized the Academic Aid Society, which raised funds. The collected 2,511,050 Polish marks completely covered all the expenses of the university. Donations also came from Ukrainian emigrants to America, the Czech Republic and other countries. Expenditures went to the operation of the university, assistance to students, to political prisoners, to the student canteen, administration and other needs. Professors were paid by the hour, and only a few professors, in addition to being paid by the hour, received a fixed, monthly salary. [152. p.56].

However, when the Polish authorities get know about the fundraiser, immediately closed the Academic Aid Society, which had a central fundraising commission. Rector V. Shchurat, after his appeal in the press to Lviv citizens about the preparation of housing for students, was called to the police. And later the rector was imprisoned for three months after the assassination attempt of S. Fedak, a law student at the University of Lviv, on Lvivsky's voivode S. Grabsky and the head of the Polish state J. Pilsudski. Several professors and students were arrested. Persecution of all university professors began and those who held public office or worked as lawyers were disciplined.

But despite the repression, classes began on October 23, 1921. During the second academic year of 1921–1922, 1258 students graduated from the clandestine Ukrainian University. There were 58 departments at the university this year, including 26 in philosophy, 22 in law, and 10 in medicine. Medical studies were provided for only two years with its extension abroad. He also studied at the Ukrainian High School in Lviv for two years. After passing the engineering exam, the student continued his studies abroad. Despite the difficult conditions of study in Lviv, the level of training was high. As for the technical department, at the beginning of the academic year it existed as the fourth department of the university. At the end of the academic year it separated into a clandestine Ukrainian technical college and had 4 departments: civil engineering, mechanical, forest agronomic and chemical.

The beginning of the third academic year was disrupted for two reasons: the first was the mass departure of young people abroad, which was caused by the establishment in Prague of the Center for Assistance to Ukrainian Students, ie the material support of students in exile; and the second, in protest against the elections to the Seimas, many students carried out propaganda work, sabotage, and even terrorism, and ended up in prison. Only in December 1922 it became possible to begin training. In 1922–1923 the university had 529 students in the winter semester at the Faculty of Law, 327 at the Faculty of Philosophy, 171 at the Faculty of Medicine, and 362, 282, and 148 students at the summer semester, respectively [152, p.56].

In 1923, the first scientific student journal "Historical Herald" was published, edited by Professor Ivan Krypyakevych. The magazine published articles by students

who participated in the seminar of professor I. Krypyakevych. And although only 3 issues came out, it was a significant success.

After the annexation of Eastern Galicia to Poland, Polish officials, already having all the rights in Eastern Galicia, issued an order prohibiting professors of state gymnasiums from participating in the work of the Ukrainian University under threat of dismissal and disciplinary action. The existence of the Faculty of Philosophy in the next academic year was threatened, because mostly all teachers were high school professors. Some of the courses stopped reading. This affects the number of listeners.

From 1920 to 1925, more than 50 professors taught at the Ukrainian University. Among them are Dr. Stepan Baley – a psychologist, later a professor at the University of Warsaw, a member of the Polish Academy of Sciences, Filaret Kolessa – an ethnographer, later an academician of the USSR Academy of Sciences, a professor at Lviv State University. I. Franko (LSU), Kyrylo Studynsky – literary critic, later academician of the USSR Academy of Sciences, professor and vice–rector of LSU, Vasyl Shchurat – famous literary critic and poet, later academician of the USSR Academy of Sciences, Leonid Biletsky – famous literary critic, dean of the Faculty of History and Philology Yanka–Podilskyi, later rector of the Ukrainian Pedagogical Institute. M. Drahomanov in Prague, Ivan Rakovsky, chairman of the NTSh, editor–in–chief of the Ukrainian General Encyclopedia; writers Yaroslav Hordynsky and Yuriy Rudnytsky (Julian Opilsky), Volodymyr Kucher – physicist, later professor of the Lviv Institute of Trade and Economics (father of Academician RV Kucher), professor, Dr. M. Panchyshyn, dean of the medical faculty, and later rector, Yevhen Davydyak – Professor of Criminal Law, the last rector of the Ukrainian University (1924–1925), later professor of LSU; Kharitin Lebid–Yurchyk, dean of the law faculty of Kamyanets –Podilsky Ukrainian State University, vice–minister of the Ukrainian People’s Republic and many others.

Meanwhile, after the autumn terrorist attacks in 1922, mass arrests of students were carried out, and this made it impossible to hold assembly rallies of the desired size. The sum of 13,587,960 mp that was collected, covering only a small part of the need.

After March 14, 1923, there were signs of a crisis of university action. Nobody recognized diplomas in the region. The Poles stamped their specialists and they occupied key positions. Therefore, some Ukrainian students disrupted the boycott and began enrolling in Polish universities. However, it was planned to oblige every Ukrainian student studying in Polish universities to go to the Ukrainian University to study Ukrainian studies. After another wave of arrests in May 1925, the number of lectures became less and less, and in the autumn the clandestine Ukrainian University ceased to function.

During its existence (1920 – 1925) the Ukrainian University in Lviv gained wide publicity, became known to the international community and gained the support of some of its circles. Higher education institutions in European countries – Czechoslovakia, Austria, Germany and the free city of Gdansk – enrolled students of the Ukrainian University for years of study.

The clandestine university, despite of persecution by the Polish police, provided higher education to 1,500 Ukrainian students. Graduates of the Faculty of Philosophy worked in the societies "Ridna Shkola", "Prosvita", which at least slightly satisfied the needs of Ukrainians in educational institutions. Law students provided legal assistance, worked in cooperatives as auditors, inspectors, in legal departments, and as directors of county unions. Physicians opened their medical institutions.

The activity of the clandestine Ukrainian University was a unique phenomenon in the history of world culture. He showed the world an example of selfless defense of the national dignity of enslaved Ukrainians, a demonstrative process against the Polish occupation, a desire for world heights of knowledge.

Under the conditions of occupation, the Galician intelligentsia well understood that without proper worldview education the state has no future, because education is the basis of state formation. Therefore, the struggle for statehood must be based on the struggle for the younger generation, which needs to be instilled with European educational standards, because only a system of values is the key to a strong state.

3.2 Аналіз історико-педагогічних джерел дослідження тенденції розвитку освіти медичних та фармацевтичних спеціалістів в Україні у XX столітті

Джерельною базою для вивчення розвитку освіти медичних та фармацевтичних спеціалістів, в тому числі і молодших, можна вважати наукові праці, що відображають історію підготовки фахівців у закладах освіти та історію розвитку закладів охорони здоров'я і фармацевтичних установ періоду «радянської доби». Українська дослідниця І. Ткаченко, вивчаючи «охорону здоров'я в Україні в роки нової економічної політики» підкреслює, що «праць, в яких би досліджувалася питання історії охорони здоров'я у 1920-ті роки, практично не виявлено», «пріоритети у розвитку історичної науки в УРСР були зумовлені особливостями як внутрішньополітичного життя (репресії, культ особи Й. Сталіна, Голодомор) так і зовнішньополітичного життя» [155]. Як приклад вона приводить наробки О. Беліцької та М. Борсукова, в яких «стан та діяльність системи охорони здоров'я в УСРР у 1920-ті рр. висвітлено лише частково, проте лейтмотивом їхнього змісту було тенденційне оспівування турботи радянської влади про умови життя та лікування населення». Тому, вагомим історичним джерелом для вивчення нами проблеми медичної освіти явились роботи В. Банщикова «Среднее медицинское образование. История и современное состояние» (1928) та «Медицинские кадры и их подготовка» (1931), в них викладені питання підготовки медичних працівників та їх удосконалення на той історичний період [156].

Цікавим історичним доробком можна вважати роботи відомого земського діяча, лікаря, публіциста і поета С. Ігумнова. Він приймав активну участь в боротьбі з епідеміями холери, тифу в 1890–1892 роках, працював санітарним лікарем в Херсонському губернському земстві, у 1908–1913 роках викладав санітарну статистику та організацію медичної допомоги в фельдшерській школі у Харкові, був істориком земської медицини, написав більше 400 робіт. Роботи С. Ігумнова присвячені епідеміології та демографії, санітарній справі. У 1921 році С. Ігумнова обрали професором Інституту народного господарства, де він

читав курс санітарної статистики, підсумком його наукової та літературної діяльності стала книга «Очерк развития земской медицины в губерниях, вошедших в состав УССР, в Бессарабии и Крыму» (1940) [157].

Особливу цінність для нашої розвідки становлять праці, присвячені загальним питанням керівництва та організації роботи в середніх медичних навчальних закладах. Основні завдання та принципи теоретичної та практичної підготовки спеціалістів із середньою спеціальною освітою, організаційні засади проведення виробничої практики, особливості методичної та ідейно-виховної роботи закладів освіти викладені в Збірниках керівних матеріалів – «Среднее медицинское образование. Организационно-методические материалы» (1955) та «Среднее специальное образование (техникумы, училища, школы). Сборник руководящих материалов» (1958), посібниках «Организация учебной и воспитательной работы в техникуме» (В. Путілін, 1959).

Характерною ознакою робіт історичного періоду другої половини 1960-х – початку 1990-х рр. І. Ткаченко вважає «пропагандистське декларування у більшості робіт ролі КПРС та удаваного внеску «вождів» у розвиток охорони здоров'я в УРСР». Вчена зазначає, що «науково–об'єктивне осмислення ускладнювалося політичною кон'юнктурою» [155].

Одними з перших досвідів популяризації в медичному друці важливих сторін діяльності медичних (фармацевтичних) училищ і технікумів стали праці, в яких підкреслювались важливість розширення баз з підготовки середніх медичних кадрів для лікувально-профілактичних, санітарно-протиепідемічних та аптечних установ: Н. Соколова «Классовое руководство в средних медицинских учебных заведениях» (1959), А. Тенцовой «Методическая работа в медицинских училищах» (1955), В. Єрмакова, В. Бараковського «Очередные задачи подготовки и повышения квалификации средних медицинских кадров» (1961), С. Резнікова «Нужен новый подход. Заметки директора медицинского училища» та «Из опыта работы медицинского училища» (1960), «Опыт проведения доклинической практики по хирургии» (1961), Г. Волкової «Новые задачи среднего медицинского образования» (1958) та «Отдельные итоги

перестройки подготовки средних медицинских кадров в новых условиях» (1960), В. Трофімова «Медицинское образование» (1980). Однією з перших спроб узагальнення досвіду навчальної та виховної роботи декількох медичних училищ і насамперед медичного училища Академії медичних наук СРСР явилась праця Г. Волкової та С. Резнікова «Организация работы в средних медицинских учебных заведениях» (1963) [158]. В ній викладені нові, на той час, підходи до теоретичної та практичної підготовки молоді, що навчається за обраною спеціальністю. В даній роботі розглянуті питання організації та проведення набору учнів, організація навчальної, методичної, виховної роботи, стипендіальне забезпечення, організація та проведення випуску, питання підвищення кваліфікації середніх медичних кадрів. В роботі підкреслено, що удосконалення форм і методів навчання, широке застосування наглядних посібників, використання діафільмів, кінофікація, систематичний контроль за поточною успішністю, самостійна робота учнів з книгою підвищить якість теоретичної підготовки учнів та особливо необхідним є подальше покращення їх практичної підготовки.

Після прийняття «Положення про виробничу практику студентів вищих навчальних закладів СРСР» (наказ Міністра Вищої та середньої освіти СРСР від 31.12.1959 р.), 1961 року під редакцією професора Л. Сутулова виходить посібник «Методические указания по организации и проведению производственной практики студентов», де підкреслено, що виробнича практика є невід'ємною частиною програми підготовки майбутніх медиків, викладено основні вказівки до проходження практики в студентами в закладах охорони здоров'я, визначені функції та обов'язки загального та методичного керівників практики, указано на персональну відповідальність керівників баз практики за організацію та підготовку їх виробництв до проведення практики, за забезпеченість студентів належними умовами праці та побуту тощо [159].

У 1973 році авторським колективом Московського медичного інституту імені І.М. Сеченова видано збірник наукових праць «Программированный контроль знаний студентов» в якому викладений досвід застосування методу

безмашинного програмованого контролю знань поточної успішності студентів. Автори зазначають, що методика програмованого контролю суттєво підвищила якість навчання в рамках традиційної системи при вивченні біологічних та медичних дисциплін. А 1976 року під редакцією співробітника Московського медичного інституту імені І.М. Сеченова професора І. Сиченикова виходить збірник наукових праць «Новое в педагогическом процессе». В збірнику узагальнено досвід роботи з оптимізації навчального процесу на 30-ти кафедрах інституту, в ряді статей збірника підкреслюється, що «в умовах постійно зростаючого об'єму інформації необхідні – ретельний відбір навчального матеріалу, підвищення інтенсивності навчання, координування навчальних програм, необхідність навчити студентів самостійно працювати з літературою та прищепити їм інтерес до науково-дослідницької роботи».

Проводячи оцінку робіт зазначеного періоду підкреслимо, що праці даної групи хоча і стосувалися проблем фахової підготовки медичного персоналу, але в основному описували «радянську» систему навчання майбутніх медичних та фармацевтичних спеціалістів. Здебільшого праці були присвячені методиці навчання лікарів та провізорів у закладах системи вищої освіти.

Самостійних досліджень із теми нашої розвідки здійснено не було, тому велику історіографічну цінність при вивченні засад теоретичної і практичної підготовки молодшого медичного (фармацевтичного) спеціаліста відіграють окремі аспекти професійної підготовки, що були опубліковані в профільних фахових періодичних виданнях: «Медицинская сестра», «Фельдшер и акушерка», «Медична освіта», «Советское здравоохранение» та інш., науково-популярна серія «Библиотека среднего медицинского работника» видавництва «Медицина», а також тези науково-практичних конференцій із зазначеної тематики.

Великий інтерес стосовно розвитку освіти фахівців галузі охорони здоров'я, їх практичної підготовки являють статті А. Гарагашьяна «Радянська охорона здоров'я на Прикарпатті» (1958), Є. Борового «К истории сельской медицины на Волыни (конец XIX–начало XX столетия)» (1958), О. Трушина «Из истории

підготовки медичних сестер в західних областях України» (1958), Є. Желіховського «Медицинские сестры на фронтах гражданской Великой Отечественной войны» (1966), Л. Духіна «Из истории развития акушерских школ в России и на Украине» (1968), Н. Блохіної «Московский врач Х.Ф. Оппель и его роль в становлении отечественного среднего медицинского образования» (1987).

Група авторів посібника «Основи сестринської справи» Н. Пасечко, М. Лемке та П. Мазур підкреслюють, що «розвиток сестринської справи як науки в Україні відбувався дуже повільно», хоча ще в 60-ті роки комітет експертів ВООЗ визначив сестринську справу як «практику людських взаємовідносин», а у 1952 році в США було створено перший міжнародний науковий журнал із сестринської справи «Nursing Research». Радянський Союз на той час хоча й був «закритою країною», але у перекладі були видані праці зарубіжних учених та оглядова інформація Всесвітньої організації охорони здоров'я щодо організації підготовки середнього медичного персоналу. За дорученням Міністерства охорони здоров'я СРСР виходять «Зошити громадської охорони здоров'я», матеріали міжнародних конференцій, проведених під егідою ВООЗ, збірники доповідей [160].

У 1962 році за редакцією К. Лаймена, експерта ВООЗ з сестринської справи, ад'юнкт-професора Коледжу медичних сестер Бріджпортського університету видані Рекомендації для складання навчальних програм «Основы обучения сестринского персонала». К. Лаймен піднімає питання планування загального курсу навчання в школі медичних сестер. Планування, зазначає автор, вимагає спільної роботи спеціального комітету, який складається з представників сестринського персоналу, лікарів, керівників галузі охорони здоров'я, педагогів, громадськості. Але, керівництво роботою цієї групи повинні взяти на себе саме медичні сестри, що працюють в державних установах та є членами асоціацій медичних сестер. Мета навчання – покращення сестринського обслуговування [161].

У П'ятій доповіді «Комітету експертів ВООЗ з сестринської справи» (1967) визначені фактори, які слід враховувати при розвитку сестринської справи в

майбутньому, основний курс навчання медичних сестер, програми підвищення кваліфікації та удосконалення, підкреслено необхідність в безперервній освіті медсестер, запропоновано проведення науково-дослідної роботи, направленої на покращення сестринського обслуговування, вперше визначено поняття «медична сестра». Комітет схвалив та прийняв визначення поняття «медична сестра», яке стало результатом дослідження, проведеного Міжнародною радою медичних сестер (1965): «медична сестра – це особа, що пройшла підготовку за основною програмою сестринського навчання, отримала достатню кваліфікацію та має право виконувати в своїй країні відповідальну роботу з сестринського обслуговування з метою зміцнення здоров'я, попередження захворювань та надання догляду за хворими» [160].

Результатом роботи відділу розвитку кадрів охорони здоров'я Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я стала серія «зошитів громадської охорони здоров'я», в яких підкреслювалось велике значення ролі педагогічної науки в підвищенні діяльності та ефективності програм навчання середнього медичного персоналу. Наприклад, в збірнику «Аспекти планирования семьи в подготовке медицинских сестер и акушерок» (1973) під редакцією Л. Тернбул та Е. Піцурки, спеціалістів секції планування кадрів охорони здоров'я ВООЗ, запропонована концепція бригадної (командної) організації медико-санітарного обслуговування. Ідея навчання середнього медичного персоналу роботі в команді виникла внаслідок усвідомлення того факту, що охорона здоров'я сімей та груп населення – це комплексна діяльність, що вимагає участі робітників різних спеціальностей. В збірнику викладені методи навчання медсестер і акушерок, функції з планування сім'ї під час виконання їх професійних обов'язків [162].

Важливим доробком для поповнення знань з підготовки фахівців галузі охорони здоров'я є матеріали Міжнародної конференції, що була організована Міжнародним центром Джона Е.Фогарті по удосконаленню персоналу з охорони здоров'я та Всесвітньою організацією охорони здоров'я на тему «Медичні помічники. Середній медичний персонал» (5–7 липня 1973 р.). На конференції

піднімались питання підготовки середніх медичних працівників, підкреслювалось, що медичні помічники та інші категорії середнього медичного персоналу використовуються в більшості країн з метою збільшення доступності служб охорони здоров'я для потреб населення. Функції, які виконує середній персонал, його статус та фахова підготовка є важливими питаннями, що хвилюють керівників служб охорони здоров'я, медичні навчальні заклади, а також усіх медичних робітників.

У 1974 році Центром підвищення кваліфікації Медичного коледжу Чикагського університету разом з відділом розвитку кадрів охорони здоров'я ВООЗ під редакцією директора Центру Дж.Е. Міллера та керівника відділу Т. Фюлепа виданий посібник «Принципи підготовки кадрів охорони здоров'я», де викладені моделі, детермінанти та плани навчальних курсів з підготовки як лікарів, так і середнього медичного персоналу [163]. Вперше запропоновано застосування «моделювання» в процесі навчання та оцінки знань. Те, що ми зараз в Україні називаємо навчанням за основі принципів «доказової медицини» і тільки починаємо застосовувати під час навчання для фахівців галузі охорони здоров'я, розроблено ще у 1970-х роках ХХ ст. Суть процесу моделювання в тому, що в освітньому процесі застосовуються ситуаційні завдання, наближені до реальної ситуації. В штучному середовищі перед слухачем ставлять задачі, які вимагають його активної роботи в сенсі постановки ряду послідовних питань, прийняття рішень та здійснення дій, повністю імітується ситуація надання допомоги пацієнту. В наш час це називається «симуляційним навчанням» та широко застосовується провідними закладами освіти для підготовки медичних та фармацевтичних фахівців. В посібнику також викладені вимоги до проведення екзаменів з медичних дисциплін, запропоновано навчання студентів «малими групами», як найбільш ефективно при засвоєнні клінічних знань, вимоги до кваліфікації викладачів медичних коледжів, викладені цілі та завдання педагогічної діяльності, що мають здійснювати центри підвищення кваліфікації в рамках програми підготовки викладачів.

Також, виходить ряд статей закордонних авторів присвячених підготовці середнього медичного персоналу: Б. Добровольської «Модель современной медсестры» (1973), Л. Дюрранта «Подготовка медицинских сестер в США» (1976). За результатами Афіньської конференції (14–18 вересня 1976 р.) публікуються тези: І. Хямелін «Сестринское дело в восьмидесятих годах. Исследование некоторых неотложных вопросов» (1976), Дж. Бразерстон «Роль сестринського персонала в здравоохранении восьмидесятих годов» (1976).

Доступність закордонних публікацій (у період «перебудови») для вітчизняних учених дає поштовх для проведення досліджень з питань удосконалення фахової підготовки медичних спеціалістів.

Вагомим здобутком цього періоду можна вважати науковий огляд «Организация подготовки и повышения квалификации среднего медицинского персонала в СССР» (1982) виданий групою авторів під керівництвом С. Мучинської. В ньому підкреслена значне місце середнього медичного персоналу в загальному комплексі завдань по охороні здоров'я працівників. Дослідники зазначили, що в умовах науково-технічного прогресу підвищується значимість і масштабність охорони здоров'я, розвиток медичної науки і техніки, впроваджуються нові і складні методи діагностики і лікування хворих. У зв'язку з цим спостерігається тенденція до спеціалізації медичної допомоги і розвитку нових організаційних форм управління галуззю, зростають вимоги до рівня і якості професійної підготовки не тільки лікарів, а й середніх медичних кадрів. Удосконалення професійної майстерності – резерв підвищення якості догляду за пацієнтом та рівня санітарно-профілактичної роботи.

Хоча в працях того періоду і підкреслювалась надумана роль «комуністичної партії», С. Мучинська та співавтори зазначають, що Радою Міністрів СРСР були прийняті ряд важливих постанов з галузі вищої та середньої спеціальної освіти. До їх числа відносяться: «Про заходи щодо подальшого вдосконалення керівництва середніми спеціальними навчальними закладами і про поліпшення якості підготовки фахівців з середньою спеціальною освітою» (1974), «Про подальше удосконалення системи підвищення

кваліфікації керівних працівників і фахівців народного господарства» (1977), «Про заходи щодо подальшого поліпшення народної охорони здоров'я» (1977), а також постанова «Про вдосконалення планування підготовки спеціалістів і поліпшенні використання випускників вищих і середніх спеціальних навчальних закладів в народному господарстві» (1978). У постановах міститься розгорнута програма розвитку середньої спеціальної школи, а також указані конкретні заходи щодо поліпшення планування підготовки фахівців відповідно до розвитку продуктивних сил країни, перспектив науково-технічного і соціального прогресу. Увага акцентується на необхідності забезпечення кадрами важливих галузей, районів і промислових центрів, що інтенсивно розвиваються, нових напрямків науки і виробництва, а також вказується на посилення відповідальності планових органів, міністерств і відомств, керівників підприємств, організацій, установ і навчальних закладів за розробку і реалізацію планів розподілу молодих фахівців, створення для них належних виробничих і житлово-побутових умов. Таким чином, питання удосконалення підготовки, використання і підвищення кваліфікації спеціалістів в країні висувуються на передній план. З огляду на велику їх значимість, справжній науковий огляд автори присвятили питанням організації підготовки і підвищення кваліфікації середнього медичного персоналу в СРСР.

Початок «перебудовчого» періоду ознаменував розпад Радянського Союзу, при цьому необхідність політизації та ідеологізації історії відійшла на задній план. Новий етап української історії та історіографії розпочався з питань становлення та розвитку освіти, у тому числі – медичної та фармацевтичної. Науковці почали використовувати нову методологію, стали доступними архівні джерела (державні, партійні документи), які тривалий час були засекречені. Зміна наукової парадигми призвела до освоєння нових матеріалів, вивчення раніше закритої джерельної бази. Змінилися методологічні підходи досліджень, якісно та кількісно розширилось коло наукових розвідок з проблем професійної освіти медичних та фармацевтичних фахівців. Але, проводячи наукову розвідку та огляд дослідницьких робіт того часу, слід зазначити, що у період 80-х – 90-х

рр. ХХ ст. на сторінках центральних журналів приділялась недостатня увага проблемам підвищення кваліфікації середнього медичного та фармацевтичного персоналу, також мало опубліковано спеціальних науково-дослідницьких робіт з даного напрямку.

У цей період виходить ряд публікацій та робіт присвячених узагальненню зарубіжного досвіду з зазначеної тематики та з обґрунтуванням пропозицій з покращення навчання медичних сестер, акушерок, фельдшерів, фармацевтів та інших фахівців галузі. До переліку робіт належать напрацювання Є. Скворцової «Медицинские сестры за рубежом (подготовка, профессиональные функции, ступени профессионального роста)» (1988), Е. Курлеутова, Б. Жантурієва «Сестринское дело в европейском регионе» (1988), К. Аяпова «Деятельность ВООЗ в области сестринского дела» (1991), Г. Кривошеєва, С. Мучинської «Состояние и перспективы подготовки специалистов со средним медицинским образованием в СССР» (1991), О. Швидкого «Система підготовки спеціалістів в зарубіжних країнах» (1996), Л. Клос «Розвиток медичної освіти на західноукраїнських землях у ХІІІ–ХІХ ст.» (1996), М. Шегедин «Медсестринство у світі» та «Інтегрування медсестринської освіти України в світову систему підготовки медичних сестер» (1999), А. Аверіна, Н. Туркіної «Сестринское дело в Канаде» (2001).

Серед вітчизняних праць з історії освіти та медицини доби «перебудовчого» періоду одна частина присвячена підготовці майбутніх медичних та фармацевтичних працівників, теорії та методиці освіти, змісту, формі і методам підготовки в закладах освіти, інша частина розвитку і становленню пріоритетних напрямків діяльності закладів охорони здоров'я, розвитку медичної науки. Найбільшої уваги серед них заслуговують праці – Г. Полюсової, М. Каневської «Історія медицини і охорони здоров'я в Українській РСР» (1982), Є. Чадова «70 років радянської системи охорони здоров'я (1917–1987)» (1987), А. Романенка «Охорона здоров'я і медична наука в Українській РСР» (1987), З. Болтаровича «Народна медицина українців» (1990).

Праці кінця ХХ-го початку ХХІ ст.ст. створювались в умовах соціально-культурних, соціально-політичних та економічних змін у світі та в Україні.

Аналіз тогочасних педагогічних розвідок виявив, що дослідники у першу чергу почали вивчення медичної та фармацевтичної освіти з історико-педагогічного ракурсу, про що свідчить багатоаспектність тематики досліджень. Проте, характерною проблемою кінця ХХ-го століття стала недостатність досліджень про діяльність медичних та фармацевтичних закладів освіти, мережа яких активно розгорнута саме у цей період. Це засвідчила опрацьована нами емпірична база історіографічних праць – засоби навчання медицини і фармації розглянуті науковцями лише в історико-педагогічному аспекті: охоплено та узагальнено аналіз теоретичного та методичного забезпечення у різних типах закладів освіти, розкрито деякі компоненти організації навчання в окремих закладах освіти, сформовано методичну систему та організацію навчання, узагальнено та систематизовано їх досвід роботи. Простежується низка наукових праць з використанням архівних документів, документації закладів освіти та органів управління освітою, іноземних джерел, що є фактологічним підґрунтям наукового дослідження. Проте наукові праці зазначеного періоду не містили інформацію про дослідження професійної і практичної підготовки майбутніх медиків і фармацевтів у медичних (фармацевтичних) училищах і коледжах України, був відсутній взаємозв'язок української історії медицини і педагогіки з зарубіжним освітньо-культурним та науковим простором.

Після відкриття для широкого наукового загалу «засекречених» архівних баз, невідомих до цієї пори наукових досліджень зарубіжних та українських вчених, що вивчали проблеми розвитку медичної та фармацевтичної освіти в контексті соціо-культурних та соціо-політичних процесів у світі, у наукових працях сучасного періоду (2006–2020 рр.) відбулися якісні зміни в історіографії фахової підготовки та професійної освіти майбутніх спеціалістів.

Особливе значення для нашого дослідження мають роботи вітчизняних педагогів-медиків та фармацевтів, що збагатили історико-педагогічну галузь новими знаннями з теоретичної та професійної підготовки майбутніх медичних

та фармацевтичних фахівців, визначили нові напрямки розвитку освіти та процесів реформування галузі охорона здоров'я.

Незважаючи на те, що в зазначених наукових дослідженнях розкриті тільки окремі аспекти професійної підготовки майбутніх медичних та фармацевтичних фахівців з вищою освітою та майже відсутні дослідження, присвячені підготовці фахівців «середньої ланки», багатий фактичний матеріал, представлений у роботах дозволяє вважати їх важливим джерелом історії розвитку медичної та фармацевтичної освіти.

Хоча в цих працях піднімаються питання, що стосуються в основному підготовки майбутніх фахівців у інших країнах, історико-педагогічний та ретроспективний аналіз теоретичних і практичних засад розвитку медичної та фармацевтичної освіти молодших спеціалістів показав, що в освіті та професійній діяльності зазначених спеціалістів існує багато невирішених проблем, а в галузі охорони здоров'я простежується їх гостра нестача.

3.3 Становлення та розвиток фахового навчання бандуристів на Слобожанщині

Вивчення та аналіз архівних документів та маловідомих першоджерел у яких знайшли відображення становлення та розвиток фахового навчання бандуристів на Слобожанщині, свідчать про те, що ключове значення в цьому процесі відіграв XII археологічний з'їзд, який відбувся 1902 р. у Харкові. На історичному заході вперше виникла пропозиція започаткування професійного навчання бандуристів, яке згодом трансформувалося в окрему галузь системи музичної освіти. Знаний фахівець у галузі розвитку та популяризації бандури в світі, уродженець Слобожанщини В. Ємець писав: «Після XII археологічного з'їзду, що відбувався в 1902 р. у Харкові, коли вперше прилюдно виступало багато кобзарів, на чолі з Г. Хоткевичем, інтерес до кобзи значно зріс. Особливо зацікавилася шкільна, національно усвідомлена молодь...» [165, с. 9]. Після тріумфального дебюту бандуристів були влаштовані повторні концерти в Полтаві. Г. Хоткевич писав: «Наслідком того з'їзду була думка полтавців, гласних земства, влаштувати школу для бандуристів» [166, с. 26].

На засіданні Полтавської архівної комісії 1904 р. були розглянуті можливості організації фахового навчання бандуристів, стосовно чого член комісії професор В. Василенко зауважив: «Понятно, что для использования такой сокровищницы потребуются от учителей-бандуристов основательное музыкальное образование» [167, с. 78]. Із архівних першоджерел відомо, що члени комісії, серед яких були: Д. Багалій, П. Житецький, К. Скаржинська, М. Сумцов, П. Уварова, С. Шереметьєв, В. Щербаківський [167] вважали, що для навчання бандуристів потрібна була не консерваторія, а музична школа, в якій учні отримували би додаткову спеціальність і заробляли на життя музичною й ремісничою працею [167]. Ідея фахової підготовки бандуристів набула широкого розголосу, але наполегливі клопотання не допомогли отримати дозвіл на організацію школи.

Намагаючись започаткувати фахове навчання бандуристів на Слобожанщині, 1905 р. Г. Хоткевич спробував розпочати педагогічну діяльність у Харківському училищі сліпих, він згадував: «Помню, затевал я что-то с обучением игре на бандуре в тогдашнем Харьковском училище слепых, но заведывавший им инспектор был против, и дело не состоялось» [168, с. 512]. На початку ХХ ст. грою на бандурі почали оволодівати не лише сліпці-каліки, а й прогресивна молодь. Г. Хоткевич згадував: «Зацікавленість інструментом росла і росла невпинно. Скільки я самих листів написав, відповідаючи на запити зацікавлених, скільки появилось нових кобзарів, майстрів бандурних» [166, с. 27].

Під впливом швидко зростаючої популярності мистецтва бандуристів, видатний український педагог-музикант М. Лисенко вирішив відкрити при музично-драматичній школі в Києві курси гри на бандурі. Головним претендентом на місце викладача був Г. Хоткевич. У листі до В. Чубук-Подольського, 1907 р. М. Лисенко повідомляв: «Из интеллигентов, достигших виртуозности на бандуре, я знаю пока одного лишь Хоткевича, исполнявшего народный репертуар и даже творившего на этом инструменте свои сочинения» [169, с. 402-403]. М. Лисенко хотів мати в своїй школі, яка вважалася центром національної музичної освіти, кваліфікованого викладача, вододіючого не лише традиційними способами гри на бандурі, але й спроможного підпорядкувати свою педагогічну діяльність обґрунтуванню методики гри, формуванню нотного репертуару та навчально-педагогічної літератури. За його дорученням М. Старицька приїжджала до Г. Хоткевича, щоби домовитися про переїзд педагога до Києва. Але він не погодився залишити Харків та згодом написав: «Обіцяли мені кияни й службу кращу, ніж я мав тут, і удержання як педагогові при школі, але ж не для мене аргументи. Їхати я відмовився» [170, с. 185].

Справу викладання гри на бандурі при музично-драматичній школі в Києві розпочав найбільш здібний із сліпців-бандуристів І. Кучугура-Кучеренко, якого рекомендував і сам Г. Хоткевич. Майже одразу стало очевидним, що педагогічних перспектив не було [170]. Фахове навчання бандуристів вимагало

від учителя теоретично обґрунтованої системи занять. Для неписьменного народного музиканта такі вимоги були занадто складними. Учні поступово залишали навчання. Відсутність методичних засад, педагогічного хисту та досвіду привели до того, що через два роки «курси впали, але зацікавленість інструментом росла невпинно» [166, с. 27]. Аналізуючи чергову невдачу спробу фахової підготовки бандуристів, Г. Хоткевич зауважував: «Правда, з навчання того нічого не вийшло, бо чого міг навчити сліпець-кобзар. Записалося зразу багатенько народу, потім стало менше, а далі зовсім не стало» [170, с. 185]. Відсутність кваліфікованих педагогічних кадрів, підручників, фахової методичної літератури для бандуристів гальмували навчальний процес.

Однак, кількість молодих людей, бажаючих вчитися грі на бандурі, продовжувала зростати. Актор В. Овчинников згадував: «Я купив собі бандуру в Харкові й вирішив учитися грати. Не знаючи, з чого почати, я звернувся до сліпців-бандуристів. Не дуже люб'язно пішли вони мені назустріч і взагалі неохоче відкривали таємниці гри. Показати послідовно з чого треба починати грати та як іти далі «професор» не міг. Він програвав пісню за піснею, а я слухав, дивився і нічого не розумів. Із цим ми розходилися до наступної лекції» [171, с. 30]. Труднощі в навчанні не зупиняли аматорів, але виникала загроза примітивізації бандурного виконавства. Метою молодих бандуристів було оволодіння навичками легкого супроводу під час співу нескладних народних пісень. Така методика проведення занять з фаху виключала ідею вдосконалення майстерності гри на бандурі. Актуальним стало питання створення підручника.

Г. Хоткевич закінчив роботу з написання першої частини підручника гри на бандурі 1907 р., а видати її вдалося лише 1909 р. у Львові [167]. Особливу увагу в першій частині педагог приділив елементарній теорії музики. Він намагався пристосувати народний інструмент до загально-музичних вимог, збагативши його здобутками світової музично-педагогічної практики і був упевнений, що згодом з'явиться нова генерація фахівців-бандуристів, які піднесуть народну музику до професійного рівня, збагатять виконавський репертуар, удосконалять конструкцію бандури, розвинуть її технічні можливості. Г. Хоткевич підготував

і другу (практичну) частину підручника гри на бандурі. В 1912 р. М. Лисенко в листі до М. Данька писав: «Добродій Хоткевич виготовив дві частини підручника гри на бандурі» [5, с. 433]. До практичної частини увійшли вправи для розвитку виконавських навичок учнів-бандуристів, але рукопис був утрачений із вини видавництва. «Отже другої частини, цілої системи вправ гри на бандурі просто нема на світі. Гірко так пішла нанівець праця й досвід стількох літ», – скаржився Г. Хоткевич [3, с. 23].

Потреба в навчальній літературі для фахової підготовки бандуристів зростала. Кількість бажаючих оволодівати грою на українському інструменті збільшувалася, а підручник Г. Хоткевича був єдиним виданням у галузі навчання бандуристів. Згодом у Москві вийшли «Самовчитель гри на бандурі» (1913 р.) В. Овчинникова і «Школа гри на бандурі» (1914 р.) В. Шевченка [3], але Г. Хоткевич не схвалив їх, а навпаки гостро розкритикував в журналі «Украинская жизнь», чим образив авторів [3, с. 31].

Відсутність якісної методичної літератури супроводжувалася нестачею фахівців-бандуристів, керівників і виконавців творчих колективів. Самодіяльні ансамблі бандуристів об'єднували прихильників народного музичного мистецтва при клубах, навчальних закладах та громадських осередках. Заступник наркома освіти А. Приходько наголошував: «Бандура цінна не лише тому, що вона старовинна річ. Найважливіше в ній те, що вона, будучи нескладною, дає можливість видобувати з себе красу чарівного музичного тембру; виконувати на ній можна майже всякий музичний твір» [167, с. 51 – 52].

Як наслідок, 1927 р. у Харківському музично-драматичному інституті розпочали фахову підготовку інструкторів гри на бандурі, а Г. Хоткевича запросили на посаду викладача. «Це факт великої ваги. Можна сказати, що відтепер бандура взяла інший курс – на інструмент, як такий... Я бачу великі можливості для оркестру бандур і може згоден був би дати для тої цілі частину свого часу й деякого вміння», – писав він [6, с. 186]. Уже 1928 р. Г. Хоткевич, популяризуючи фахове навчання бандуристів на Слобожанщині, організував виступ своїх студентів на радіо. Квартет бандуристів у складі: Г. Олешка,

Л. Гайдамаки, О. Геращенко та І. Гаєвського мав чималий успіх [3; 6]. 1930 р була перевидана I частина (теоретична) підручника гри на бандурі, 1931 – відновлена й допрацьована II (практична), педагог працював над III частиною. Бандурна гра набула нового змісту, збагатилася віртуозними музичними прийомами, набула ансамблевої стрункості і довершеності. Із 1927 до 1934 року Г. Хоткевич навчав студентів гри на бандурі в Харківському музично-драматичному інституті. У 1957 – 1962 рр. викладачем класу бандури в Харківській консерваторії працював послідовник Г. Хоткевича та Л. Гайдамаки, лауреат республіканського конкурсу бандуристів – П. Іванов [167]. Із 1982 р. фахове навчання бандуристів знову було поновлене в Харківському інституті мистецтв ім. І.П. Котляревського. Цей напрям професійної підготовки залишається актуальним і нині. Класи гри на бандурі існують у консерваторіях, інститутах культури, педагогічних університетах, середніх навчальних закладах культури і мистецтв. Бандура широко побутує як сольний, ансамблевий і оркестровий інструмент не лише на Слобожанщині, а й в усій Україні та поза її межами.

SECTION 4. INNOVATION IN EDUCATION**4.1 Modernization of the educational process of physical education of students in extra-curriculum activities: search of innovative approaches**

The defining features of physical education in higher education institutions are powerful innovation and information processes. In the conditions of modernization, on the basis of adaptation of the advanced world experience to modern Ukrainian economic, socio-political and sociocultural conditions, innovative reorganization of physical education in higher education acquires special importance.

Given the significant problems in maintaining the health of young people on a national scale, one of the key problems is the proper organization of physical culture and health activities of students in extracurricular time. It is this activity that ensures the effectiveness of physical education of students, and thus contributes to their health [176]. It is believed that the formation of a strategy for extracurricular physical education has a significant place for effective physical education of university students.

Today, higher education is faced with a very important task of updating and improving the technology of physical education. In the domestic education system, the implementation of this involves the creation and practical implementation of innovative highly effective methods of its implementation and integration of modern technologies [174].

The search for innovative approaches to modernize the process of physical education of students in extra-curriculum activities and improve its methodological foundations are dictated by time. Modernization of classes in in extra-curriculum activities fits into the overall strategy of improving the quality of physical education, aimed at meeting the needs of students and, consequently, society and the state [176].

Modern realities of modernization of education determine changes in the entire system of physical education and increases the requirements for its organization in in extra-curriculum activities. This necessitates the search for new, more effective modification approaches – innovative pedagogical technologies.

Theoretical principles of educational and pedagogical innovations are considered by scientists in a large list of scientific investigations. Consideration of the essential features of innovative pedagogical technologies requires the specification of the key concept of "innovation". "Innovation" means updating, changing, introducing a new [173]. In pedagogical interpretation, it provides innovations to improve the course and results of the educational process. In particular [172] innovations are considered in the form of changes in the elements of the main processes in education in order to rationalize, modernize and heuristic solutions that can be implemented in the pedagogical process.

Considering innovations as significant innovations that arise on the basis of innovations, we emphasize their positive impact on the development of the educational process. In general, innovations involve finding a way to solve existing pedagogical problems, namely forms, methods, tools for solving pedagogical problems [175], which leads to a fundamental renewal of physical education of students in non-academic forms or significantly improve its components.

Thus, regarding the introduction of innovations in the context of our study, on the one hand – ideas, approaches, methods, technologies that have not been used so far. On the other hand – a set of elements or individual elements of the pedagogical process, which have a progressive beginning in the formation of innovations in the system [172], which ensures the effectiveness of solving problems of physical education in non-academic forms in the course of change.

At the first stage of formation of pedagogical innovations the conformity of innovations to requirements to innovations is established. The first requirement is an idea [176]. Today, the process of modernization in education is evolutionary and is based on the introduction of new achievements and positive experience of the industry and the aggregate fields of knowledge on an interdisciplinary basis. The latter is associated with the creation of new and more advanced mechanisms for organizing and methods of extracurricular activities at the intersection of scientific knowledge from other fields.

So, we present innovation as a process of modernization. At the same time, the renewal of the process of physical education in non-academic forms and the achievement of guaranteed results of this process takes place within its current organization. At the heart of this direction is a technological approach aimed at ensuring its high efficiency.

Thus, at the present stage of development of the theory and methods of physical education of students in in extra-curriculum activities, innovative ideas for modernization of its content and ways to implement the latter in free economic zones are identified, using features of development and updating of organizational and methodological support. Organizational and methodological support in terms of reforming the educational process and modernization of physical education and modern challenges acquires special features, such as:

- integrative fundamental and applied components of the content of physical education;
- accentuation of the specifics of in extra-curriculum activities of physical education;
- actualization of the configuration of the dominants of the organization of physical education in extra-curriculum activities;
- the adequacy of the content of physical education of students in in extra-curriculum activities to their needs and preferences.

Innovation is an urgent need without which the connection with life is lost [175]. The introduction of innovative measures in this process is preceded by new scientific discoveries and research results. We believe that innovations in the direction of introducing interactive technologies in the physical education of students in extra-curriculum activities deserve special attention.

Interactive methods, in contrast to traditional ones, are based on the active interaction of participants in the educational process [175]. The essence of the use of interactive methods in the physical education of students in extra-curriculum activities is that this process takes place under conditions of constant, active participation of students. It effectively promotes the formation of values and skills of systematic classes

in an atmosphere of cooperation, interaction. The defining feature of the use of interactive methods is the ability to intensify the process of physical education in extracurricular time, to make it interesting and personally meaningful.

The introduction of interactive methods in the process of physical education of students in extra-curriculum activities arouses their interest and motivation, teaches independent thinking and action. And the result of their use should be the development of life values and priorities of systematic physical education [176].

There are many interactive technologies today. Their integration into physical education naturally leads to the use in the educational process of active methods of obtaining knowledge by students, which they learn when performing certain physical actions. In the future, the formation of the ability to integrate theoretical knowledge and practical skills into a holistic system of physical education of students in extra-curriculum activities.

Considering interactive technologies of physical education as innovative, we note that it is necessary to consider it as a holistic system in the unity of its components and relationships. Only under this condition, such physical education effectively contributes to the strong acquisition of knowledge, the formation of skills and abilities, the development of values of a healthy lifestyle. At the same time, intensifying the preventive process, the process of forming skills and needs of students for systematic motor activity changes positively.

Interactive physical education technologies include a clearly planned expected outcome. Certain interactive methods and techniques that stimulate the process of cognition, mental and educational procedures by which you can achieve the planned results, the very structure of the final result. Thus, the use of interactive technologies in the process of forming students' skills for systematic physical education is aimed at creating their interest and motivation, learning to think and act independently. At the same time, they provide in the process of physical education in non-academic forms an attractive novelty, as a result of which the achievement of the desired result is more intensive and holistic.

An important guarantee of successful integration of innovative technologies is their integrated use. Organic synthesis of elements of innovative technologies, technologies of interactive learning, individualization and optimization, personality-oriented approach to the formation of skills of systematic classes in extra-curriculum activities primarily provide stimulation and motivation in this process.

Necessity to find innovative approaches to optimize the educational process in non-academic forms in order to reorient the system of physical education to the European model of education, which implies the independence of students in choosing forms, intensity, convenient schedule, determines the importance of the study.

4.2 Pandemic: modern ways and methods for learning and improving language competence in English (as a foreign language) with the help of digital technologies

Nowadays, when the process of globalization is becoming enormous, a foreign language in general, and English in particular, is one of the main factors of a professional career and constant professional growth. According to the Ukrainian website Profalians with a link to W3Techs, more than 50 percent of information on the Internet is in English, while other languages account for 2-3 percent. On the other hand, the Covid-19 pandemic has made significant corrections to the training process to improve the skills of employees, both current and future.

To study modern ways of improving language competence during the independent learning of English as a foreign language. To study the ways and means of independent speech activity by types of language competencies. Identify the role of modern IT technologies during the independent learning of English as a foreign language.

The study of literature sources that provide information about ways and means of improving language competence during independent work on a foreign language and in conditions of self-isolation. The study and analysis of digital technologies in terms of their use for independent work on a foreign language.

When we learn our native language, we first listen, then speak, then read, and finally write. Listening, speaking, reading and writing are four language skills that we need to develop for full communication.

Listening and reading are receptive: input, that is, the influence of the authentic language you use. Conversation and writing are productive: output, that is, the act of producing a language as part of the process of learning a second language.

To achieve these four basic language skills, you need to surround yourself with English - make English a part of your life at home, at work, in your free time.

There are many different ways to practice English, but sometimes it is difficult to decide what to start with.

You need to immerse yourself in the language as much as possible because practice improves skills, which means that if you want to improve a certain skill, you

have to practice it. As a beginner, you will need to achieve all four language skills: listening, speaking, reading and writing, or work on improving their levels.

There are many short interactive activities to help you practice and improve your English. Each activity focuses on different language skills, such as reading, writing, listening, pronunciation, grammar, or vocabulary.

All activities are designed to be used regardless of your location, so you can practice English at home or on the go, and even take advantage of a few free minutes. You should make it a habit to practice English regularly by doing short 5-10 minute sessions every day. It is believed that training "little and often" is more effective than intensive and tense training.

1. Find a suitable activity for you

It is important to find learning activities at the appropriate level. If the activity is too complex, it can be demoralizing. Of course, if you stay in the comfort zone, your progress will be slow.

You can test your level of English by taking a short multiple choice test. Then choose the right practice for your target level: independent (CEFR level B1-B2) or experienced (CEFR level C1-C2).

A unique search function allows you to practice English how and when you choose- by choosing the skills, level and amount of time you have.

2. Improve your English writing skills

- 1) Write down words or phrases that you find useful, with their meanings and examples. If you see them in sentences, you will remember them better. It is more useful to make your own phrases and sentences with a new vocabulary. Keeping a diary is a good option for this.

- 2) Write comments in English blogs. Nowadays, diaries are websites that resemble magazines. Many people use them to present their ideas on a specific topic or explain things, from how to tie a scarf to very complex ideas where technical or philosophical topics are discussed. A common feature of all these blogs is that they are interactive: readers can comment on or discuss the ideas presented in the blog. Even if you are not a fan of the blog, you can find some that really encourage you to get

involved. You don't need to be an expert to write a few sentences about what you think or feel about a blog content.

Writing essays in the appropriate language is an essential skill for academic learning. Improving your English writing skills will help you succeed.

Independent students can practice using words and phrases linking to create longer sentences and connect their ideas.

Experienced students can practice using word references and discourse markers to structure their writing and develop their writing.

Also an elementary way to increase your language competence is to write a story-letter to your real English-speaking friend or an imaginary one.

3. Improve your English reading skills

Reading is a process that takes time to develop: your mind must give meaning to the words, phrases, and expressions represented by the symbols, and understand the grammar and structure of the language used in the reading passage. If you develop strong reading skills, it will be very useful for your future. You can read:

1) Books in English and articles on the Internet. Perhaps books you have already read in your native language. You should start with easy books, even children's books and comics: pictures will help you understand, even if you do not know all the words. Reading textbooks, articles and scientific publications is an essential part of any academic course. Improving your reading skills will help you succeed in your studies. There are books with soundtracks that also improve your listening skills.

2) Switch your gadgets to English. Linking a function to a specific word will improve your vocabulary.

Independent students can quickly practice reading to find specific information in the text.

Experienced students can practice reading thoroughly to understand abstract concepts and academic arguments written in English.

Reading material related to your favourite subject, profession, hobby gives a much more progressive result, because learning new words that appear in the text, you will practice quite often.

4. Improve your English listening skills

Listening plays a very important role in learning any language. Effective listening provides understanding and, among other things, helps to improve the accuracy of the conversation. How can you improve your listening skills? Actively listening, that is, paying attention not only to what is said, but also to how it is said. So listen:

1) Music - old or modern; a genre you prefer, but pay attention to the lyrics of the song (sometimes reading the lyrics can help you understand the song).

2) Watching movies, TV shows, news, entertainment, radio - try watching your favourite movies and programs in English. You can also watch a movie several times to remember better. Watch first with subtitles (you can first do it in your native language, if you have a small vocabulary), and then, when you are more comfortable, without them. You can turn on English news at home or on your mobile phone. Even if you don't really listen to it, your ears will get used to the sounds of speech and intonation.

3) Attend performances, exhibitions, talks, etc. in English, organized by English-language schools or communities.

University students should follow what is said at lectures and participate in discussions at seminars. Practice listening to the main arguments, opinions and attitudes of the speaker.

Independent learners can practice listening to key points and ideas in a presentation or discussion.

Students with more advanced level can practice listening for subtle opinions based on the words and intonation used.

5. Improve your pronunciation

This is often the most difficult of the four language skills, but if you can speak English a little, there are many ways to improve quickly and get tons of fun.

1) Join language chats. Technology has improved significantly in terms of social media, so wherever you live, you will find a chat room that you can join.

2) Speak and record yourself on a voice recorder. It may sound funny, but it will help you realize that you can speak English, and help you see where you are making mistakes. Repeat the recording several times until you enjoy the results.

3) Talk to your classmates in English when you are not studying. You can even create a group to play games, have meals or just hang out together. If you have the opportunity to communicate with a native speaker, you should not miss this opportunity. Even if you tell a foreigner how to get somewhere, you are already practicing your language skill.

Develop your confidence in teaching the material or asking questions at seminars, thus improving your pronunciation in English.

Independent students can practice pronouncing various English sounds, such as long and short "i" sounds.

Experienced students can practice different stressing on words and learn how this can change the meaning of a word or a sentence.

6. Improve your grammar and vocabulary

Keep updating your grammar and vocabulary skills. This will help you create well-formed sentences and strengthen your confidence in using English.

Independent students can practice past simple and present perfect verb tenses and adverbs in different situations.

Experienced students can practice using "which" as a relative pronoun and different vocabulary for statements and opinions.

7. Try a practice test

An English test or exam can prove that you have a proper level of English proficiency and will help you achieve your academic and professional goals. Find out if you are ready by trying a practice test. It is important to get used to the types of questions on the exam. This will strengthen your confidence and develop your exam passing technique.

We will see that learning or improving English language skills is quite possible. Currently, there are many opportunities for independent work on the English language, including modern technology. A significant advantage of the Internet is the ability to

find a wide variety of tasks for all types of language competence, including interactive ones with voice support; it is possible to find interlocutors for improving speech competencies and reducing psychological stress that takes place during the communication in a foreign language; you can find types of entertainment in a foreign language (movies, show programs, animated films) that will not only give you pleasure, but also significantly advance you in learning or improving linguistic competencies.

One of the main rules of this process is the consistency of doing various types of work. For such purposes it is necessary to devote a certain time every day, from 5-10 minutes to an hour or two at will.

This can be done anywhere and at any time due to modern technologies that do not require us to stay only in stationary conditions.

4.3 Implementation of physical education of students using distance learning technologies: aspect of healthcare

Preserving and strengthening the health of students is one of the main tasks of the social program of our state. In the conditions of introduction of quarantine measures, physical education acquires extreme urgency, considering the compulsion of students to spend all time on mental activity.

According to modern requirements, the content of physical education in the system of higher education, being an integral part of the system of education of future professionals, requires the creation and implementation of new forms and methods of teaching. The transition from traditionally used to multidimensional distance learning expands the use of vector information technology, which opens new perspectives for the development of physical education of students.

Ensuring the effectiveness of physical education of students in the position of quarantine requires new approaches and methods of interaction with students, adequate choice of goals and objectives, organizational forms, methods and means of physical education to maintain the appropriate level of their physical activity and prevent social maladaptation.

An adequate and the only possible answer to the challenges of today is the use of distance learning technologies for students to effectively implement their physical education. At the same time, one of the key problems is the proper organization of physical culture and health activities of students for their health in conditions of extremely limited physical activity [183].

Due to changes in the model of functioning in society and a sedentary lifestyle, the problem is very timely. In the conditions of introduction of quarantine measures, the specified becomes extremely actual when all time students are compelled to spend only on mental activity. Such daily physical "activity" not only has a negative impact on the musculoskeletal system, other systems in the body begin to function worse. As a result, there is a situation where "we teach at the expense of health".

The creation of an updated system, the transition from archaic methods to advanced methods of physical education support corresponds to modern educational development [183, 186]. Informatization of modern education necessitates the development of a new model of physical education, based on interdisciplinary integration processes of distance learning technologies to meet today's challenges. Thus, the implementation of the tasks of physical education of students by means of distance learning, which is quite discreetly considered in the existing scientific papers, requires a search in a certain direction to meet the challenges of today.

The effectiveness of the system of physical education at the present stage of development of education in Ukraine is determined by the adequate choice of goals and objectives, organizational forms, methods and means of training, rehabilitation and education [184]. Therefore, we further direct our research to the fact that, given the current challenges, using the capabilities of modern technologies that provide information delivery interactively based on the use of distance learning technologies, is the main strategic direction of the physical education system in higher education. In this way, it is possible to intensify the transition of the educational sphere of physical education of freelance students to an innovative way of development. Therefore, we support scientific approaches that improve the health of young people, as evidenced by world experience [185], possibly by forming a healthy lifestyle among this population, improving the system of their physical education, aimed at improving social, mental, emotional and physical measurements.

The educational institution, fulfilling the social order of society, has all the opportunities to create a healthy environment to counteract the negative consequences of forced restriction of physical activity of students [183]. These tasks will be solved not so much by the content of education as by innovative learning technologies. There is a need for the introduction of modern learning technologies, in particular distance learning, which improves the educational process, accessibility and effectiveness of educational technologies as a priority for the development of physical education [185]. From the point of view of European standards, the content of such education, methods and forms of its organization should be subordinated to the purpose of adaptation of

students to a new type of education: open or distance learning, which characterizes the modern period of educational community development.

Forced distance learning has presented teachers and students with difficult challenges: how to organize student learning in quarantine. First of all, this toolkit for the implementation of physical education in free economic education should be appropriate to the appropriate level of scientific organization of physical education of students in the context of the Bologna process. At the same time, pedagogical practice requires the creation of a relatively simple and at the same time the most universal tools for the implementation of physical education. In this context, the main components should be reviewed: content, forms, methods, technologies of distance learning, methodological support of this process. There is no doubt that, given the potential prospects and didactic properties, distance learning technologies are extremely timely and promising for use in the process of physical education in higher education as a factor in maintaining the health of students.

The integration of distance learning technologies into physical education creates an opportunity for students to gain a certain stock of knowledge and the probability of applying them in practice to combat the forced restriction of motor activity. The purpose of its use is to form an idea of the use of all possible forms of physical education, adapted to the realities of today to ensure compliance with the regime of physical mobility, the maximum possible in such conditions.

At the same time, the amount of theoretical material should be reduced, instead - an increase in the amount of information resources in favor of practical classes. We believe that this ensures the support of health-preserving competence of students and the prevention of social maladaptation for the implementation of quarantine security measures.

We understand the health competence of students as a multilevel system in which the priorities are a healthy lifestyle, health culture and health activities in view of the challenges of today, when distance learning is becoming one of the full ways to interact with students in terms of their physical education. .

Thus, the goals of the educational process of physical education using distance learning technologies are to educate students about the conscious attitude to their health as the highest social value, the formation of hygienic skills and principles of healthy living, maintaining and strengthening physical and mental health. These problems need to be addressed effectively and consistently, and in a relatively short time, because the needs are urgent.

First of all, to solve this problem, it is necessary to form in students an understanding of the dangers of forced restriction of physical activity for health. We believe that the basis of this is a strong motivation to follow a healthy lifestyle, which is formed by a set of health measures aimed at making students aware of the value of their health.

The basis of a healthy lifestyle is an individual system of behavior and habits that provides the required level of life of students in distance learning. Thus, we present a healthy lifestyle as a practical action aimed at preventing disease, strengthening all body systems and improving general well-being in conditions of limited physical activity. Therefore, it will undoubtedly allow students to stay healthy and spend time in self-isolation not only without negative consequences for the body, but also with benefits.

Thus, in the position of the introduction of quarantine measures, the basis of physical education of students are independent classes using all possible forms of physical activity. Exercising daily for 10-50 minutes will help improve your physical and mental health, keep you physically fit and strengthen your immune system.

However, among the advantages of organizing the educational process of physical education of students by means of distance learning technologies should be noted a number of problems. First of all the particular reason for circumstance is that the latest technologies are not perfect, and mastering the use of this resource takes some time.

The choice of the European vector of integration of the field of higher education, the priority goals of development are the provision of educational infrastructure, the efficiency of the educational process, the health of students. At present, physical

education in the new educational realities that faces a serious challenge of complete transformation of methods and means of learning process, but at the same time many opportunities open up.

Mastering the tools of distance learning, which are actively practiced in the world, given today's quarantine circumstances, give students the opportunity to take an active part in the learning process, individualize their physical education process, exercise self-control for effective implementation of this process.

4.4 Las peculiaridades de la enseñanza de los traductores en instituciones de educación superior de estados unidos, España y Ucrania

El desarrollo de la sociedad moderna en condiciones de capacitación de alta calidad requiere un aumento en el número de conocimientos y habilidades en los graduados de establecimientos educativos más altos. El estudio de una lengua extranjera ha sido durante mucho tiempo una parte integral del currículo de cualquiera institución educativa superior. Por lo tanto, en el contexto de los nuevos desafíos civilizacionales, cada vez más países del mundo usan este conocimiento como la fuerza motriz del progreso público. Para aumentar significativamente la competitividad del sistema europeo de la ciencia y la educación superior en la dimensión mundial, el aumento de su papel en las transformaciones sociales, los países europeos decidieron profundizar los procesos de integración en el campo de la ciencia y la educación, consolidan los esfuerzos de la ciencia científica. y la comunidad educativa, así como los gobiernos de los países para implementar el proceso de convergencia y. armonización de los sistemas educativos en Europa [187, p. 4]. Este proceso tomó el nombre de Bolonia.

Empezando a usar el proceso de Bolonia en Europa, lo ha llevado a la introducción de radical cambios en el alcance de la educación. Y la integración de Ucrania en el espacio educativo europeo ha llevado a un aumento en la demanda del estudio de los idiomas extranjeros. Esto, a su vez, ha llevado a reformar la capacitación profesional de futuros traductores a actividades profesionales altamente calificadas. Teniendo en cuenta la experiencia extranjera en esta área de educación profesional brindará la oportunidad de mejorar la calidad de la preparación profesional de los traductores en instituciones de educación superior de Ucrania. Una visión general del desarrollo de programas para la capacitación de especialistas en el contexto mundial y un análisis detallado de la situación en la presente etapa de su funcionamiento ayudará a resolver el problema de mejorar los programas y tecnologías para la capacitación del intérprete en Ucrania y su adaptación a la requisitos del espacio educativo mundial.

La traducción de las disciplinas es una parte integral de una gran parte de los programas para especialistas en diferentes direcciones de la educación. La capacitación profesional de futuros traductores en muchos países del mundo se lleva a cabo de acuerdo con dos tipos principales de programas educativos: programas de educación superior total con la duración de la capacitación, generalmente 5 años y grado constante (niveles de calificación educativa), maestro (en Ucrania - Bachiller, especialista, maestría); Programas de Masters. El primer esquema de preparación prevalece en muchos países europeos (por ejemplo, España, Austria, Alemania), en Estados Unidos, los programas de baccalaureates están dominados por 4 años.

Aunque España y Estados Unidos son unos de los iniciadores y participantes activos en el proceso de integración europea en el campo de la educación, los países se reformarán cuidadosamente su propio sistema de educación superior en las condiciones del proceso de Bolonia, buscando preservar sus tradiciones educativas nacionales. Los procesos de reformado en España, destinados a mejorar la calidad y la competitividad de su educación superior en el mundo y ampliar la movilidad del estudiante y el personal docente, dieron ciertos resultados.

Para lograr una alta movilidad de estudiantes, que es el principal requisito de la declaración de Bolonia, las especialidades de traducción de Bachelor en Alemania tienen un plan de estudios y programas similares. Los programas de licenciatura se dividen en ciclos (humanitarios, sociales, económicos, profesionales) y secciones (cultura física, práctica educativa e industrial, certificación estatal).

Cada ciclo tiene una parte obligatoria básica y variación (perfil), que está determinada por la institución de educación superior. La parte de variación debe proporcionar a los estudiantes que obtengan conocimientos y habilidades en profundidad para actividades profesionales exitosas y preparen que continúen sus estudios en la magistratura. La base de la capacitación es la educación filológica general de dos idiomas extranjeros, que se complementa con seminarios sobre traducción e introducción en una de las sucursales de especialización (técnica, ley, ciencias naturales, medicina, economía) y disciplinas generales lingüísticas y culturales. Todas las universidades se ofrecen cursos informáticos y disciplinas de

tecnología de la información. El proceso de aprendizaje no es tan académico como en las universidades domésticas, más flexible y enfocado en las necesidades e intereses individuales de los estudiantes que satisfacen las necesidades del mercado laboral europeo y tienen en cuenta las tareas prácticas modernas y futuras que enfrentan a los estudiantes en su actividad profesional más profesional. El examen de licenciatura consiste en el trabajo escrito de licenciatura y de un examen final oral.

Para la adhesión a la magistratura, es obligatorio no solo obtener una licenciatura en el campo de la traducción, sino también para elaborar un examen de entrada, lo que aumenta el nivel de la educación de traducción del maestro. Los programas para preparar maestros-traductores proporcionan dos etapas de estudio. La primera etapa del proceso educativo incluye disciplinas generales (como regla general, bases. Traducción escrita y oral). En la segunda etapa, se proporciona el estudio de las disciplinas especializadas que dependen de la dirección de preparación seleccionada.

Traducción – reproducción del mensaje original o escrito (en el sentido más amplio de esta palabra) por medio de otro idioma con la preservación del contenido del contenido y el formulario. Traductor (en un sentido amplio): un enlace intermedio en la comunicación, la necesidad de los cuales ocurre en los casos en que los códigos utilizados por la fuente y el destinatario no coinciden; en un sentido estrecho, una persona que se dedica profesionalmente en la traducción [188, p. 4]. En consecuencia, la traducción, es una transmisión holística del contenido de lo que se expresó, las palabras traducidas, los diseños gramaticales u otros medios del idioma original y las opiniones y el contenido del original. Por lo tanto, durante la preparación profesional de los traductores en España, existe una adaptación consistente de la capacitación en traducción a los requisitos de una sociedad de la información emergente y cubriendo los siguientes puntos:

- énfasis en la especialización profesional y la preparación de futuros traductores en el marco del catálogo de especialidades adicionales, que se amplía y actualiza constantemente;

- expansión de la oferta de disciplinas educativas en el campo de la tecnología de la información, familiarizando a los estudiantes con las capacidades técnicas de las

tecnologías de la comunicación para preparar mejor a los estudiantes a los requisitos y consecuencias de la globalización política y científica;

- énfasis en la naturaleza científica del aprendizaje de la traducción debido a la introducción de disciplinas de traductoria, comunicación intercultural, lingüística;

- la enseñanza que se centra en las tipologías de idiomas y universales para proporcionar una especialización adicional en un idioma y cultura en particular, profundizando el nivel de conocimiento de las disciplinas del lenguaje.

Hoy, se espera que el mediador tenga conocimientos, habilidades y habilidades que no estén directamente relacionadas con la profesión de traductor: dibujo independiente de textos (no solo correspondencia o protocolos, sino también técnicos, populares, populares, periodísticos), evaluación, revisión de textos, creando software de versiones adaptadas (localización), edición de textos, procesamiento de textos para una traducción adicional de la máquina, procesamiento de la traducción automática, consulta no solo en temas de idiomas, sino también de los locales e aspectos interculturales, etc. Por lo tanto, en el sistema español y estadounidense de preparación de traductores en el perfil profesional incluyó una variedad de actividades profesionales. Los requisitos para un traductor profesional son muy versátiles. El traductor futuro debe tener amplios conocimientos de fondo, competencia progresiva en el marco de los idiomas nativos y extranjeros, conocimiento de la teoría y estrategias de traducción, conocimiento y habilidades en el campo del análisis de las tareas de traducción, análisis del texto inicial, habilidades de creación. Texto en el idioma de la traducción y su diseño, que posee métodos de información necesaria, incluido el trabajo independiente con terminología, conocimiento de las peculiaridades de la actividad profesional del intermediario lingüístico.

Los programas de capacitación en las universidades de España y Estados Unidos, que preparan a los traductores se basan en la competencia general ya formada de los estudiantes, que se mejora aún más en el proceso de aprendizaje de futuros traductores.

Se presta especial atención en el sistema español de capacitación especialistas en traducción oral y escrita a las pruebas de la competencia profesional de los estudiantes para la profesión de traductor, porque los traductores futuros deben tener una serie de

cualidades personales: pensamiento lógico especial, capacidad para analizar; creatividad. Para verificar el nivel de competencia del habla, muchas instituciones educativas ingresaron una variedad de formas de pruebas escritas y orales.

Sumando lo anterior, se debe tener en cuenta que el aspecto positivo en la preparación de futuros traductores en las universidades de España y Estados Unidos, en nuestra opinión, existe una clara orientación del proceso de aprendizaje para las tareas prácticas actuales y futuras con las que los estudiantes enfrentarán sus actividades profesionales. Lo que se refiere al sistema educativo de Ucrania, hay que denotar que está en la etapa de la reforma. La implementación de un nuevo concepto para organizar maestros en Ucrania afectará significativamente el proceso de preparación profesional de los traductores en instituciones educativas más altas.

4.5 Introduction of an electronic textbook into the educational environment

One of the priority areas for improving the education system is the use of information and communication technologies, which ensures further improvement of the educational process, accessibility, and efficiency of education. The level of didactic capabilities of modern information technologies and the computerization of educational institutions testify to the existence of objective conditions for the widespread use of computer didactic tools in teaching. One of the ways to achieve the goal of improving the educational process is the preparation of electronic textbooks. The importance of using electronic textbooks in education is growing due to the active implementation of informative technologies that help to transfer material more widely using multimedia, store a large amount of information, therefore, the use of electronic textbooks can significantly affect the effectiveness of classes, increase interest in learning and the perception by applicants of education of the studied material.

At the present stage of the development of information and communication technologies, the use of computer technologies in the learning process is becoming an integral part of the educational process. Therefore, one of the priority tasks of higher education is the formation of a specialist who is mobile in the labor market and capable of life-long education. An analysis of recent studies has shown that today a sufficient survey of the use of information and communication technologies in the educational process of higher education has already been accumulated. [195].

The introduction of information and communication technologies in the teaching of all disciplines opens up broad prospects for deepening the theoretical knowledge base of applicants, strengthening the applied orientation of education, revealing the creative potential of both applicants for education and teachers by their requests and abilities. One of the types of educational software is electronic textbooks.

The use of e-textbooks during training will effectively and positively affect the process of training students. The use of an electronic textbook during training will promote the further development of cognitive motivation.

Education itself shapes the intellectual, spiritual, cultural, actionable personality that modern society needs. The challenge facing teachers is to improve the quality of education of future specialists through a variety of forms and methods of teaching. The quality of education lies in the need to obtain knowledge in specific conditions, that is, to obtain and use it in the learning process and during practical training. High-quality training of future specialists depends not only on the teacher of any discipline, on providing them with educational information, but also on the desire of the applicant for education to learn, learn new things, develop imaginary, creative thinking by selecting the necessary educational information through experimentation and their suggestions, search work related to the analysis of the information received. But to provide applicants for education with the opportunity to experiment, develop intuitive, creative, imaginative thinking, it is necessary to use new teaching aids, one of which is an electronic textbook. Therefore, the task arose: "to develop and introduce electronic textbooks into the educational process" considers Yu.N. Shepetko.

The problems of using information and computer technologies, aspects of information education, the creation and use of electronic teaching aids are covered in the works of A.I. Bashmakova, V.P. Vember, M.I. Zhaldak, B.S. Gershunsky, L.E. Rodent, R.S. Gurevich, M.S. Lvov, Yu.S. Ramsky, L.Kh. Zainutdinov and others. The results of the introduction of electronic textbooks into the educational process show what needs to be studied and how to disseminate the experience of their use and work on the creation of electronic textbooks. Teachers and psychologists (Glushkov V.M., V.V. Lapinsky, N. Morse, N.F. Talyzina, Y.B. Maksimenko) are sure that the use of information technology tools, in particular an electronic textbook, during training is one from the ways of realizing the professional qualities of the teacher and increasing the intensive, effective, individual educational process. They proved that the integration of a traditional lesson using a computer can make the learning process more interesting, creative, diverse, and a large amount of information available for perception and quick memorization.

The computer is a powerful means of teaching and upbringing in the educational process. B.S. Gershunskyi believed that "computers make it possible to achieve a

higher level of clarity of the proposed material, significantly expand the possibilities of introducing a variety of exercises in the learning process, and continuous feedback, supported by carefully thought-out learning incentives, feeds the learning process, contributes to increasing its dynamism" [189].

It should be noted that the electronic textbook is not intended to replace the printed textbook, but can facilitate the process of processing theoretical material and practical tasks, as it is used in parallel with the traditional textbook. V.P. Wember writes that "an electronic textbook can complement a traditional textbook by presenting educational material in a different form - with the help of emphasis on key concepts, theses and reference schemes, the use of interactive tasks, a large amount of illustrative material that can be used both in front of work using a projector and an interactive whiteboard, as well as for independent work with educational material, generalization, repetition, and the like; as well as additional materials, blank files and templates for performing practical tasks " [190].

What is this "electronic textbook" and how does it differ from an ordinary paper textbook? Currently, the following requirements are imposed on electronic textbooks: structure; ease of use; the clarity of the material presented. An electronic textbook should contain systematized material on the correspondence of the scientific and practical field of knowledge, ensure the creative and active mastery of knowledge, skills and abilities by applicants for education in this area. The electronic textbook must be distinguished by a high level of execution and decoration, completeness of information, quality of technical execution, clarity, logic, and consistency of presentation. This is an educational publication that contains a systematic presentation of the discipline or part thereof, which corresponds to the educational and professional program, syllabus in a particular discipline and is officially approved as this type of publication. There are standard forms of electronic textbooks, more precisely, structural elements from which an electronic textbook can be made up.

Test electronic textbook. This is the simplest form of an electronic textbook. The main difficulty is the selection and formulation of questions, as well as the

interpretation of answers to questions. The test provides an objective picture of the knowledge, skills, and abilities possessed by the student in a particular subject area.

Encyclopedia. This is the basic form of an electronic textbook. The information contained in the e-textbook should be complete and even redundant regarding educational standards.

Task book. The task book in the electronic textbook performs the function of learning. The student receives the educational information needed to solve a specific task.

Creative environment. Modern electronic textbooks should provide creative work for the student. It is creative work that contributes to the formation and consolidation of a set of skills and abilities. A creative environment allows you to organize the collective work of students on the project.

Author's environment. The electronic textbook should be adapted to the educational process. That is, to allow taking into account the characteristics of a specific educational institution, a specific specialty. Such an environment, for example, ensures that additional materials are included in certain sections.

To create electronic textbooks, you should pay attention to some recommendations for the development of an electronic textbook: sources; development of content and list of activities; the processing of the material by sections; implementation of tests in electronic form; development of computer support; choice of material for multimedia implementation; soundtrack development; visualization of the material.

Among the main requirements for the creation of electronic textbooks for the educational process: scientific, accessible, problematic, much attention is paid to the clarity of learning. Visibility of learning using computer programs has some advantages over learning using traditional textbooks. It becomes possible to create not only visual but also auditory sensations in programs with a multimedia presentation of information. Electronic textbooks the quality of the most visual information, it becomes brighter, more dynamic. It becomes possible for a visual-figurative

interpretation of the visual properties of not only those or other real objects but even scientific laws, theories, concepts.

The electronic textbook can be made in two versions: for open access via the global network internet; for use in the classroom learning process (for local area network). Many millions of electronic documents in the world are executed in PDF format.

Electronic textbooks in Flash MX. Many e-textbooks are based on the Flash MX program, which is a powerful system for creating animation files for the WEB. The future lies in distance learning, so learning and applying this program is important.

There are three main modes while working with an electronic textbook:

1. training without checking;
2. learning with checking, in which at the end of each topic, chapter, students are asked to answer several questions to determine the degree of assimilation of the material;
3. test control, designed for final control of knowledge of students with the establishment of assessment.

Thus, an important question arises: who needs an electronic textbook and why?

Answer:

1. For individual homework of students. It:
 - a) facilitates the understanding of the educational material using different ways of presenting the material than in the printed educational literature;
 - б) allows adaptation by the needs of the applicant, the level of his training, intellectual abilities;
 - в) provides opportunities for self-examination at all stages of work;
 - г) acts as a teacher, providing an unlimited number of explanations, repetitions, tips, and more.
2. For practical training. Electronic textbook:
 - a) allows the teacher to conduct classes in the form of independent work on computers, reserving the role of a leader and a consultant;

б) allows the teacher to use a computer to quickly and effectively control the knowledge of applicants;

в) allows to involve in lectures and practical classes material, perhaps smaller in volume but the most important in content, leaving for independent work with the electronic textbook what turned out to be outside the classroom;

г) allows individualizing work with students, especially for homework and control measures.

Thus, an electronic textbook should, while retaining all the capabilities of conventional textbooks, have fundamentally new in comparison with them, qualities that provide a high level of visibility, illustrativeness, and high interactivity, provide new forms of structured presentation of large amounts of information and knowledge.

The purpose of creating electronic textbooks is to prepare the younger generation for life in an information society and increase the effectiveness of learning through the introduction of informatization.

The results of the introduction of e-textbooks in the educational process show that it is necessary to study and disseminate the experience of their use and to work on the creation of e-textbooks. To date, there is not only a single approach to the classification of electronic teaching aids, but also certainty with terminology in this area. Some authors consider electronic textbooks as a complex of printed and electronic books that complement each other. According to L.Kh. Zainutdinova, "an electronic textbook is a comprehensive educational program that ensures the continuity and completeness of the didactic learning process, provides theoretical material, provides training educational activities and control of the level of knowledge, as well as an information retrieval function, mathematical and simulation modeling with computer visualization and service functions subject to interactive feedback" [191]. Electronic textbooks become not an additional but a leading tool at many stages of the educational process, freeing the teacher from mechanical, reproductive work, allowing the teaching process based on the achievements of a particular field, giving him new opportunities for a creative search for content, methods, tools. Electronic textbooks have significant differences from the paper due to the capabilities of modern information and

communication technologies. In electronic textbooks, the presentation of educational material, its structural components differ significantly from traditional textbooks, and the content of the material should complement the traditional printed textbook, and not completely duplicate it [192]. The electronic textbook is intended not to replace the printed manual, but to supplement it by presenting the educational material in a different form - with the help of emphasis on key concepts, theses and reference diagrams, the use of interactive tasks, a large amount of multimedia illustrative material [190]. Disclosing the specific requirements for electronic manuals, V.P. Vember [193] believes that these editions should not completely duplicate traditional ones, but should contain basic notes of the studied. Let us formulate the main features of its structural organization; use of multimedia capabilities; interactivity and multimedia; quick feedback; a quick search for the necessary information; the ability to access the necessary information resources of the Internet; the presence of illustrative examples and models; accompaniment of text material with audio and video information; organization of multilevel control of applicants' knowledge; multilevel presentation of educational material.

L.I. Gryzun pays attention to the main didactic functions of electronic textbooks and the peculiarities of their implementation [194]:

a) informational: providing expanded and in-depth mastery of the subject area through easy and quick access to the necessary pieces of information;

б) self-education: formation of desire and ability to independently acquire knowledge, build their learning tactics; stimulation of educational and cognitive activity;

в) developmental and educational: stimulating the desire to deepen knowledge, improve learning outcomes;

г) consolidation: creating conditions for awareness and deep assimilation of the material; creation of conditions for high-quality processing of material;

д) transformational, developmental and educational: formation of skills of self-education; focus on the development of logical, analytical, constructive thinking; stimulation of mental activity; formation of creative skills of the student.

Based on the analysis of the structures of the computer textbook and its didactic functions, we can identify its main features that form the advantages of its use in the educational process. Each printed textbook is designed for a certain initial level of training of applicants and provides the final level of training, and the electronic textbook can contain material of several levels of complexity. In the electronic textbook, the clarity of the presentation of the material is higher than in the printed one. It contains not only textual and graphical information, but also audio and video fragments, which allows you to individualize learning and, unlike the usual (printed) textbook, is endowed with interactive capabilities.

Electronic textbooks must meet the educational and methodological requirements, which are based on the requirements for traditional textbooks, which are defined but have their characteristics.

The following additional requirements can be defined:

1. The scientific content of the textbook - the content of the material should complement the traditional textbook, not duplicate the material presented in printed publications; the electronic textbook should contain a focused list of creative tasks.

2. The electronic textbook should provide an opportunity to consider the basic provisions, apply them in practice, perform tasks in an interactive form, should contain multilevel tasks, exercises, tests, presentations, templates, and blanks for practical and laboratory work; at the end of the section complex tasks or creative projects should be offered.

3. Perspicuity of content in the electronic textbook should provide different levels of complexity of the presentation of material and different levels of tasks for applicants, providing the possibility of implementing personality-oriented technologies; when performing tasks, interactivity and feedback should be provided, which promotes the development of independence.

4. The educational and methodical apparatus of the textbook in the electronic textbook should provide for the submission of methodological recommendations to the user; the electronic textbook should contain developmental tasks and tasks for the

implementation of interdisciplinary links; The e-textbook should contain a well-developed multi-level help system and it is desirable to provide for a search engine.

Electronic textbooks and manuals should be designed in such a way that the learner can move from activities carried out under the guidance of a teacher to independent activities, to the maximum replacement of teaching control by self-control. Therefore, they should contain a detailed description of the rational methods of the described activities, the criteria for the right decisions, recommendations for the effective use of advice.

Summarizing the above information, we can conclude that the use of electronic textbooks and other interactive tools is a necessary condition today. Our time is a time of transition to a high-tech information society. The development of information technology has opened new perspectives in the field of education. At the present stage of the development of computer technology, multimedia technologies and Internet technologies are widely used, which penetrate various spheres of our lives, especially in the educational process. The educational area is one of the main areas for the use of multimedia based on multimedia created electronic textbooks, reference books, presentations. As educational literature is an integral part of the educational process and a source of new knowledge, today textbooks and manuals are trying to translate into the plane of information technology and call them electronic textbooks. And this is a holistic program that combines theoretical and practical issues, virtual laboratory work, and workshops provide a large number and high quality of illustrative materials (drawings, graphics, diagrams, photographs, video clips, etc.). interactive and textual tasks all contribute to a high level of learning efficiency.

The use of computers in the process of studying various subjects gives an effective result in learning. The introduction of electronic textbooks into the educational process is an interesting and effective method of conducting classes, and the role of the teacher is to be a leader in the information space and teach students to select the necessary information, process it, and thus learn. An e-textbook is a great opportunity to diversify and improve the learning process. Computer training programs and electronic textbooks allow each student, regardless of their level of training, to take an active part

in the learning process, to individualize their learning process, to exercise self-control not to be a passive observer, but to actively acquire knowledge and assess their capabilities. Modern students are increasingly fond of working at a computer, reading electronic textbooks than ordinary books. Therefore, the use of electronic textbooks shows that the efficiency of assimilation of the material increases, the interest in learning is stimulated, the interest of applicants for education both in knowledge and in the process of obtaining it. Thus, introducing electronic textbooks into the educational process, one should pay attention to their purpose. The main requirement of e-learning tools is to be informed, aimed at developing research, analytical and communication skills of applicants. It is also important to use various didactic materials to enhance the cognitive and creative activity of applicants. The consistency and consistency of the presentation of the educational material should be taken into account. An electronic textbook, undoubtedly, has many advantages in terms of equalization with a conventional paper textbook. As the analysis shows, the majority of applicants, already at the initial stages of training, are well aware of the need to use the latest information technologies in their professional activities. The effect of cognition is enhanced if educational tasks are related to the practical activities of a future specialist or is of interest in his current educational or scientific work. Most applicants for education realize that in the future, only an initiative and well-educated person who can flexibly restructure the direction and content of his activities in connection with changes in technology and social order can be protected in social respect. The use of electronic textbooks in teaching increases the effectiveness of the educational process, therefore, in the future of modern education is in their introduction and use.

4.6 Innovative pedagogical educational technologies

The process of reforming modern education system, development of professional competence of a modern teacher is impossible without the introduction of innovative pedagogical educational technologies which not only can ensure accessibility and effectiveness of education, individualization and differentiation of the educational process, but also assist educators in preparing the youth to live and prosper in today's digital world. In the process of finding a new educational paradigm, various types and forms of professional education are becoming widespread, which is prerequisite for the comprehensive development of a personality, enrichment of their creative potential, as well as the growth of professional competence and improvement of previously acquired knowledge, skills and abilities.

Digital technologies and didactics

Didactic theories and problems are considered not only from the viewpoint of internal relations of a teacher and a learner but as a didactic and at the same time social environment, open to innovations and interference, dynamic changes. Therefore, forming subject competencies, simultaneously design the formation of social, communicative and life competences (Mynbayeva, Sadvakassova, & Akshalova, 2017).

The term 'technology' refers to advancements in methods and tools to use solving the problems or achieve a goal. In the classroom technology can encompass all kinds of tools from low-tech pencil, paper and chalkboard, to the use of presentation or hi-tech, the newest technologies allow to try things in physical and mental classroom. On the other hand, pedagogical technology is the pedagogical phenomenon and process used in the field of education technology. Pedagogical knowledge is teacher's deep knowledge about the process and practices, methods of teaching and learning. A teacher with high pedagogical knowledge understands how students construct knowledge and acquire skills and how they develop habits of mind and positive

dispositions toward learning. Teaching with technology is a difficult action to do well. Using pedagogical technologies in teaching all subjects is the achievement of the guaranteed result by designing for specific goals. Learning technology is a pedagogical direction that explores and teaches the best ways to achieve educational goals, based on a technological approach to the teaching process. It is clear that an educator is a mature expert user of modern pedagogical technologies in every lesson (Janssen, 2019, p. 3).

Digital technologies have changed our way of life, socialization, thinking, communication, collaboration, studying, emotions, influencing others, behaving. As indicated by Myamesheva, the high-tech environment – computers, smart phones, video games, Internet search engines – reshape the human brain (Myamesheva, 2015). We are convinced that new technologies determine the civilizational human development, as well as they affect the quality of people’s life all over the world. Moreover, with the help of modern innovative technologies the possibility of achieving an effective result in the development of personal qualities while acquiring knowledge, skills and abilities, is provided.

The authors are of the opinion that pedagogical technology is a meaningful technique to implement the educational process. Furthermore, innovative applied pedagogy intends to reconsider the whole pedagogical process, both education and training, looking at a student as an equal subject of creative activity.

Analysis of the category of educational technology performed by Jing (Jing, 2018, p. 256) shows that its structure includes the following items:

- a conceptual part (a brief description of ideas, hypotheses, principles that help its understanding);
- a content (learning objectives, scope and nature of educational content);
- a procedural part – production process (organization of educational process, methods of students’ learning, methods and forms for the diagnostics of teachers’ training process);
- a software and methodological support (curricula and programs, teaching and learning aids, learning tools and diagnostics).

Innovation in education

The term 'innovation' derives from Latin (in – in, nove – new) and means the introduction of novelty. Innovation is a phenomenon that carries in itself the essence, methods, techniques, technologies and content of the new (Mynbayeva, Sadvakassova, & Akshalova, 2017).

The introduction of information and communication technologies in the educational process presupposes the integration of diverse subject areas with computer science. This leads to the informatization of learners' minds and their understanding of the processes of informatization in modern society. Information and communication technologies allow teachers to develop skills of independent, research, creative work, promote self-expression and self-development of the individual. Their implementation in the educational process helps us to strengthen the visual and emotional component of learning (Raymova, 2020).

We are convinced that pedagogical technologies are only way to help improving the process of teaching. Consequently, educational process of modern pedagogical technologies is the purpose of a teacher, who is a mentor and, in a way, main guarantor of achievement. From the perspective of new pedagogical technology, the basis of information and communication technology is a teacher who is the manager of the system and, as a result, whose level of preparation should be given priority. As rightfully mentioned by Yuldashova, a positive or objective solution to plenty of the current topical issues of the pedagogical process depends on the professional capacity and pedagogical skills of the teacher. Therefore, enlarging the scope of the introduction of new pedagogical and information technologies in the educational process, introducing advanced experience in this area, elaborating and implementing certain plans in each area, using textbooks and workbooks and programs and lectures on electronic devices, obtaining wide access to modern pedagogical and information technologies in scientific and scientific-methodological work, as well as teaching and learning process, enough to provide important functions, such as communication networks to link educational institutions (Yuldashova).

Innovative methods of teaching are methods of teaching that involve new ways of interaction between ‘teacher-student’ and a particular innovation in practical activity in the process of mastering educational material (Mynbayeva, Sadvakassova, & Akshalova, 2017).

Scholars (Taubayeva, & Laktionova, 2001) distinguish 2 types of ‘new’:

- 1) purely new – first created, which takes place at the level of adequate discovery;
- 2) new – which contains the layer of the old and a layer of the new.

This categorization has been extended and the following typology has been formulated:

- absolute innovation – absolutely new technology;
- modernized technology – considerably improved technology;
- modified innovation – slightly improved technology;
- innovation introduced to a new territory;
- innovative technology of a new field of application (Mynbayeva, & Sadvakasova, 2007).

We support the idea of Derijan (Derijan & Valchev, 2012, p. 165) who stresses that all innovations in pedagogy unite:

- ◆ the belief that the human potential is unlimited;
- ◆ the pedagogical approach is aimed at mastering reality in the system;
- ◆ stimulation of nonlinear thinking;
- ◆ they are based on the hedonistic principle, i. e. based on the enjoyment of learning, the joy of achievement, the pedagogy of success;
- ◆ the mobile role-playing field of the teacher – the educator simultaneously teaches and learns from the student.

Examining the issue of innovation in education, scholars have come to the conclusion that in the modern period, innovative changes follow such directions as: developing new content of education; developing and applying new learning technologies; applying the methods, techniques and tools of learning new programs; creating the conditions for personality self-definition during the learning process; changing the type of activity and style of thinking in both teachers and students,

changing their relationships, creating and developing creative innovation teams (Stukalenko, 2016).

Classifications of Pedagogical Technologies

Different researchers have presented their own classifications of pedagogic technologies which are indicated below. It is possible to present all pedagogic technologies known to pedagogic science and practice in the most general form and systematize them (Selevko, 1998):

- by the level of application there are general-pedagogical, specific-methodical (subjective) and local (module) technologies;
- by the philosophical foundation there are: materialistic and idealistic, dialectical and metaphysical, scientific and religious, humanistic and anti-humanistic, anthroposophical and theosophical, pragmatic and existential technologies; technologies of free mentoring and compulsion;
- by the leading factor of psychological development there are: biogenic, sociogenic, psychogenic and idealistic technologies; it is currently accepted that a personality is the result of integral influence of biogenic, sociogenic and psychogenic factors but a specific pedagogic technology can consider of them as the main.

The classification directed towards orientation on the personality structures indicates the following types of technologies:

- information technologies (developing knowledge, abilities and skills on the subjects);
- operational (developing the ways of cognitive actions);
- emotional-creative and emotional-moral (developing the field of aesthetic and moral attitudes);
- technologies of self-development (developing self-regulating mechanisms of a personality);
- heuristic (developing creative skills);
- applied (developing action-practical field) (Stukalenko, 2016, p. 7301).

Modern scholars have offered a classification of pedagogic technologies by the type of organization and regulation of the cognitive activity. Interaction between a teacher and a student (regulation) can be open-ended (uncontrolled and uncorrected students' activity), cyclic (with control, self-control and mutual control), diffused (frontal) or directed (individual); manual (verbal) or automatized (with educational tools). Combination of these characteristics defines the following types of technologies:

- 1) classical lecture learning (regulation is open-ended, diffused and manual);
- 2) learning with audio-visual technical means (regulation is open-ended, diffused and automatized);
- 3) consultant system (regulation is open-ended, directed and manual);
- 4) learning with a textbook (regulation is open-ended, directed and automatized), independent work;
- 5) small groups system (regulation is cyclic, directed and manual) – group differentiated ways of learning;
- 6) computer-based learning (regulation is cyclic, diffused and automatized);
- 7) tutor system (regulation is cyclic, directed and manual) – individual learning;
- 8) programmed learning (regulation is cyclic, directed and automatized), which has a program constructed in advance (Stukalenko, 2016, p. 7302).

In reality, there are usually diverse combinations of these mono-didactic systems. The most common of them are as following:

- traditional classroom-lessons system which is a combination of lecture type of material presentation and independent work with a book (Komenskiy, 1982);
- modern traditional learning, which makes use of independent work with a book in combination with technical tools;
- group- and differentiated ways of learning, when a teacher has an opportunity to exchange information with the whole group, as well as to focus on single students as a tutor;
- programmed learning, which is based on the adaptive program regulation with partial use of all other types (Stukalenko, 2016, p. 7302).

However, mono-didactic technologies are seldom used in teaching. As a rule, the educational process is created on the basis of several mono technologies combined together into a certain poly-didactic technology. It should be noted that combined didactic technology may include qualities which exceed qualities of each separately taken technology.

We support the idea of scholars who indicate that one of the most essential aspects of pedagogic technology is learner's position in the educational process and adults' attitude towards the students. There are several types of technologies:

- Authoritarian technologies, in which a teacher is a subject of the educational mentoring process, while a student is merely an object;

- Didactic-cantered technologies present a high level of ignorance towards a student's personality; subject-object relationships between a teacher and a student prevail; education has a priority before mentoring, and the main factors of personality development are considered to be didactic tools;

- Personality-oriented technologies put a student's personality in the centre of educational system, along with provision of comfort, conflict-free and safe conditions for its development and actualization of its natural potentials; in this technology, student's personality is the goal of the educational system and not the mean of reaching some unrelated goal; such technologies are also called anthropocentric. Within personality-oriented theories there are separate directions, such as humanistic-personality technologies, technologies of cooperation and technologies of free mentoring:

- Humanistic-personality technologies are primarily recognized by their humanistic essence, psychotherapeutic orientation on personality support and assistance (they state the ideas of complete respect and love for the student, optimistic belief in his creative powers and reject compulsion);

- Technologies of cooperation actualize democracy, equality and partnership in the subject-subject relationship of teacher and student: teacher and students work in cooperation on setting goals and content and giving evaluations while being in the state of cooperation and co-creation;

- Technologies of free mentoring focus of providing the students with freedom of choice and independence in his lifestyle: by making a choice, a student has the best way to actualize the position of subject by coming to the result from an internal impulse and not from the external influence (Stukalenko, 2016, p. 7302-7303).

Phomenko has suggested the following classification of pedagogic technologies: technology that implies constructing the educational process on the activity basis; technology that implies constructing the educational process on the paradigm basis; technology that implies constructing the educational process on the basis of large blocks; technology that implies constructing the educational process on the anticipating basis; technology that implies constructing the educational process on the problematic basis; technology that implies constructing the educational process on the personality-essential and emotional-psychological basis; technology that implies constructing the educational process on the alternative basis; technology that implies constructing the educational process on the situational, primarily game-oriented, basis; technology that implies constructing the educational process on the dialogical basis; technology that implies constructing the educational process on the mutual basis (cooperative ways of learning); technology that implies constructing the educational process on the algorithm basis; technology that implies constructing the educational process on the programmed basis (Phomenko, 2004).

Key Innovative Pedagogical Technologies

Khymynets has indicated that the educational innovation is a way of the effective development of our society, its adaptation and integration into the circle of the developed countries (Khymynets, 2007). Lately, researchers have related opportunities for mastering teachers' professional training and their proficiency in applying new innovation pedagogical approaches with the need of enlarging future teacher's knowledge about the nature and structure of activity and developing special abilities and skills, which provide its effectiveness (Lukyanova, 2001; Raven, 2002). According to Volkov, the innovation potential of an educator is a set of cultural and creative peculiarities of the teacher's personality who is eager to master teaching activities and

it is the accessibility of internal tools and methods that may ensure this readiness (Ryzhkova & Belska, 2016, p. 203).

We completely agree with the researchers who state that the very methodology of innovative learning is built on a personal-oriented approach, i.e. student-centred learning. Moreover, it synthesizes synergistic, systemic, competence, dialogical and activity-oriented, culturological, information and technological, environmental, and other approaches. Besides, it is possible to determine the laws and principles of the innovation process in education and the basis of the innovative culture of the teacher. The methodology of innovative teaching is reflected in the training manual (Mynbayeva, 2017).

In the modern scientific literature there is a polyvariance of classifications of pedagogical educational technologies that differ in the basic classification feature. We would like to present the most commonly used classifications in the present work.

In 2010, UNESCO recommended the following teaching strategies for the 21st century (Teaching and Learning for a Sustainable Future, 2010):

- ◆ experiential learning;
- ◆ storytelling;
- ◆ values education;
- ◆ enquiry learning;
- ◆ appropriate assessment;
- ◆ future problem solving;
- ◆ outside classroom learning;
- ◆ community problem solving.

Kovalchuk (Kovalchuk & Fedotenko, 2018). singles out the following innovative technologies and teaching methods in education:

- informational technologies;
- team work;
- coaching;
- case & study;
- gamification;

- problem-based learning;
- contextual learning;
- empirical learning;
- training;
- individual learning;
- interdisciplinary training;
- anticipatory independent activity;
- communication technologies.

The following learning technologies are commonly used in education institutes.

These methods may be used separated as well as combined with each other:

- collaborative learning;
- project method;
- integrated learning;
- multimedia technologies;
- case method;
- research method;
- problem-based learning;
- digital technologies;
- distance learning;
- student-oriented learning;
- training.

Collaborative learning includes learning in small groups. Such an organization of training is based on three basic principles:

- principle of encouragement – getting one for the whole assessment group;
- principle of individualization – each learner fulfils their share of the group assignment;
- principle of equal opportunity – the introduction of each member of the group into the overall result of their particles (Mykhailychenko, 2020).

These principles can be implemented in two versions. The first option is team training. Learners of the class are divided into groups (4 students each). The teacher

first explains the material, and then students in groups discuss it. The second option. Students are divided into groups (4-6 students in a group) and work independently on the material that the teacher gives them. Upon completion of the work, students publish the results of their work (Kerimov & Rachinsky, 2016).

Project method – educational method when students obtain knowledge in the planning and implementation of practical tasks projects. This system was introduced into teaching at the beginning of the 20th century by American educator W. Kilpatrick. Each project has an individual scenario, which is defined by the topics of individual projects and indicative questions for them. Project training can be used in the process of self-learning of students, as a preparatory stage for the main questions of the lesson topic (Kerimov & Lapidus, 2017). The main principles of the projects:

1. Provide maximum freedom to students in terms of content, forms of work.
2. Priority research activities.
3. Using the experience of studying previous material and students' own life experiences.
4. Use in training in the form of questions and answers.
5. The combination of rational and intuitive to master the material (Mykhailychenko & Ponomarenko, 2020).

We support the idea that the project method belongs to interactive teaching methods aiming at supplying students with the opportunity to obtain knowledge independently while solving problems which requires unification of knowledge in various academic disciplines (Salnikova, 2018, p. 20).

Integrated learning system is a system when educational material is studied on certain complex topics. Organizational of training according to this model is built on a problematic basis and dialogue methods. The most vividly integrated learning system is presented in the so-called 'school of dialogue of cultures'. The dialogue of cultures is a form of intercultural interaction in the process of which the mutual transformation of cultures takes place, significant phenomena in one culture give rise to corresponding phenomena in another; determine the existence of a common cultural thesaurus. The dialogue of cultures presupposes close relationships between subjects of the cultural

process (human communities, ethnic and national-political entities) (Mykhailychenko & Ponomarenko, 2020, p. 292).

It is true that one of the major goals of the use of *multimedia* in the educational process is to promote students' motivation and learning interest, which will help them to feel involved into the learning process. We agree with the scholars (Ryzhkova & Belska, 2016, p. 204) who indicate that such educational process should be based on the openness and accessibility of the teaching materials and information. While implementing multimedia teaching, the educational process becomes more student-centred and time-consuming. Consequently, it shows that the teaching quality is improved and students' applied the new skills can be effectively cultivated, meaning that students' educational competence are further developed. It is also believed that the more usage of multimedia technology, the better class atmosphere may grow, the more actively the students get involved in class participation, the more easily the material access to the students (Ryzhkova & Belska, 2016, p. 205).

Multimedia technology opens up a wide scope for a combination of computer graphics, animation, video, sound and other components which provide a unique opportunity to give the studied topic clarity, visibility and accessibility (Guom, 2011; Mayer, 2005). This approach to the organization of the educational process allows to immediately consolidate theoretical material, identify gaps in knowledge of students and adjust subsequent assignments. Multimedia technologies make it possible to significantly improve the quality of the presentation of new material, to establish immediate communication with students and promptly respond to emerging non-standard situations which appear during the class (Dychenko & Bolshanina, 2018).

Scholars have indicated that presentation of information on a computer screen allows:

- increase the volume of information perception;
- focus on important aspects of the learning process;
- present the object of study in an understandable form;
- stimulate the emergence of new mental representations;
- comprehend the relationship between ideas and objects (Zhdanov, 2018).

Case method is a method that makes use of real situations and is expected to master the skills of analysing and synthesizing information, understanding the meaning of the details described in the situation; operate with assumptions and conclusions; evaluation of alternatives and the adoption of an optimal solution (Smirnov, 2014). In the field of pedagogical innovation, case technology is an interactive technology (involves interaction of all participants in the educational process) based on real or imaginary situations aimed not so much at acquiring knowledge but at formation of new learners' qualities and skills (competences) (Shabalina, & Yagidina, 2018, p. 70).

Case technology provides the opportunity to reproduce a certain activity of a person on a particular position in a specific company, region, etc. It is used to develop the skill of solving analytical, strategic or managerial tasks, and it makes possible to assess the skills and abilities (functional and personal competencies) the student being trained on the basis of the obtained results (Polat & Bukharkina, 2002). Actions in a case study are presented either in the description (then a learner should think over them (consequences, effectiveness), or they can be offered as a way of solving the problem. At all events, progress of a model of practical action is an efficient means of developing and training the professional qualities of students (Samarskaya, 2018, p. 23).

We share the opinion of scholars who indicate that due to the practical problem and real efforts of its solving, the case study allows to reproduce a certain man's activity, to simulate a specific socio-cultural context, to imitate diverse models of behaviours and to correct them, developing strategies necessary to avoid the conflict. A basis for the development of speaking skills and communication strategies, which is necessary for initiating and maintaining intercultural dialogue, is seen in the necessity to comment on one's own and others' actions, to interact within the group, to object, to agree, to express one's own opinion (Samarskaya, 2018, p. 23).

To our mind, educational and *research method* promotes the formation of students' meta-subject educational results. These results include interdisciplinary concepts and universal educational actions (regulatory, cognitive, communicative) which provide an opportunity for students to independently exercise learning activities, set educational goals, seek and use the necessary means and ways to achieve them,

monitor and evaluate process and results of activities, and create conditions for harmonious personality development and self-realization based on readiness for continuous education (Dergunova & Poop, 2018, p. 33).

It should be stressed that the research method is one of the means of implementing the idea of the system-activity approach. Under this method learners become little scientists making their own discoveries. As a result, the teacher should organize the work of students so that they themselves think of the solutions to the problem and explain how to act in new conditions (Dergunova & Poop, 2018, p. 34).

It should be noted that any research work starts with choosing research directions when everything is determined by specification and competences of research participants. The main requirement at this stage is novelty, practical significance of the expected results and logical completeness of future work. The choice of the research topic primarily follows from the learners' interests. The next stage is called goal setting. At this stage the problem is transformed into a personally significant goal and acquires the image of the expected result, which will later be embodied into a project. The next stage comprises search of information, which can be very laborious, on the one hand, and, extremely interesting, on the other hand. The most exciting part is the creation of final work. During this stage students active independently and creatively. We are convinced that the research work is the embodiment of the result of work found by the author of the method for solving the original problem. The research method is a flexible model of organising the educational process focused on learners' self-realization through the development of their intellectual and physical capabilities, strong-willed qualities and creativity (Dergunova & Poop, 2018, p. 34).

Problem-based learning is defined as the organization of the learning process, based on a formation of the educational process under problem situations, identifying students' problems and their solving by themselves or with the help of the teacher. It means that the main tasks of a problem-based learning are:

- the development of thinking skills of an individual, their creative skills,
- bringing up active creative learners who are able to see, ask and solve non-standard problems,

▸ individuals' assimilation of knowledge, skills, acquired during an active cognitive activity (Jing, 2018, p. 262).

The introduction of *digital technologies* in the educational process is aimed at integration of various subject areas with informatics, which leads to the digitalization of students' consciousness and their understanding of the digitalization processes in modern society (in its modern aspect). The use of computer software is essential in the study of all disciplines, their reflection in the structure and content of education, the implementation of radical restructuring of the entire educational process on the basis of using digital technologies. It is implemented by means of inclusion in the curriculum of new disciplines aimed at the study of digital technologies. It improves motivation and learning outcomes, increases teacher's productivity and shapes digital culture (Vovk & Matvienko, 2020, p. 378).

As fairly stated by scholars, *distance learning* provides a spatial online learning of subjects which interact with each other via telecommunications. This type of learning is based on the use of computer technologies. Learners can access the world from any point which has an access to the Internet in order to communicate with teachers, professionals, peers from other cities, universities, to consult with experts, to choose the system of training, content, forms, methods, to be simultaneously in different virtual classes, to choose a pace of learning, its intensity in different educational industries, both studying in various educational institutions, have the opportunity in the process of mastering educational material to ask questions, get answers, participate in contests, competitions, which are held in different cities and countries (Jing, 2018, p. 263).

According to Mehrotra, Hollister, and McGahey (Mehrotra & Hollister, 2001, p. ix.), distance learning is not a future possibility for which education must prepare, it is a current reality creating opportunities and challenges for educational institutions; a reality offering students expanded choices in where, when, how, and from whom they learn; a reality making education accessible to ever larger numbers of persons. Some of the later surveys (Mehrotra & Hollister, 2001, p. 9) have stated that distance learning is a type of learning which takes place partially or entirely over the Internet.

Berge suggests the notion of orientation for new distance learners. It presupposes that educators have a right to expect that students will come to distance learning experiences prepared to study efficiently online with such materials as a student handbook, a preliminary screening survey. It in turn will ensure that learners obtain appropriate study and learning skills and understand their rights and responsibilities in a distance learning course (Berge, 2001, p. 20-21).

Student-oriented learning presents in the centre of the entire educational system the identity of the learner, providing a comfortable conflict-free and safe conditions for their development and implementation of their natural potentials. It is an educational goal system rather than a means to achieve any abstract goal. It is manifested in the development of individual educational programs by learners according to their capabilities and needs (Vovk & Matvienko, 2020, p. 378). It comes from the definition of identity, self-worth of each person, which requires a software development and a self-identity, based on the unique identification of individual subjective experience, abilities, interests, values, opportunities to self-realization in knowledge, training activities, behaviour (Jing, 2018, p. 263).

Training, as a form of development of socio-psychological skills, the ability of the individual to interact with other people, was formed at the beginning of the 20th century. Later on training became widespread going beyond purely practical psychology. Nowadays it is used by both educators and psychologists in working with children and adolescents, it is applied in education, in the upbringing and development of personality, in correctional and pedagogical work.

Training is defined as an innovative form of learning focused on the question and search and fully covers the entire human potential: the level and scope of his competencies (social, emotional and intellectual), independence, decision-making ability, interaction, etc. The use of training forms of teaching in education institutions involves changing the role of the teacher, who ceases to be an informant, but becomes the organizer of independent work of students, promotes their acquisition of competencies, and increases the dialogic position of the teacher. The teacher acts as a

teacher-facilitator, pedagogue-moderator (Abramova, Vdovenko & Khrinenko, 2019, p. 9).

During training, methods to stimulate the interaction of participants, interactive technologies are widely used:

- discussion (group discussions, discussions based on dialogue),
- gaming technologies (situational-role, business, organizational-activity games),
- case-method,
- debate (Guryanova, p. 136).

Training has several stages such as preparatory, execution and analysis of the results of training. As fairly stated by researchers, training takes place according to a clearly defined structure, which includes the main three stages: the introductory part (10-15% of the time of the whole training); the main part (70-80%) and the final part (10-15%). The typical structure, purpose and objectives of the training together serve as the basis for compiling its detailed plan (scenario, guide) of conducting. After conducting the training, the educator analyzes what has been succeeded, what has been failed to reach the participants, and the reasons for it (Abramova, Vdovenko & Khrinenko, 2019, p. 10).

Conclusion

Innovative pedagogical technologies stimulate active participation in problematic situations that arise both in front of an individual educator and educational institution. Education should develop mechanisms of innovative activity, find creative ways to solve vital problems, promote the transformation of creativity in the norm and form of professional activity.

We are convinced that innovative technologies in pedagogy are increasing the effectiveness of education of the individual and aimed at training of highly qualified professionals who have received fundamental and applied knowledge. Besides, innovative pedagogical educational technologies are related to creative search based on existing experience.

4.7 The role of pedagogy of creativity in the context of the modern paradigm of teaching physics

The rapid development of science is constantly increasing the disproportion between the growth of scientific knowledge and the possibility of acquiring a large amount of knowledge. A creative person who is able to generate and apply practical and innovative ideas, make sensible decisions, work efficiently is the best oriented in modern challenging conditions of the life. Therefore, in terms of education there is a problem of deviation from traditional education in the direction of teaching creativity, preparation for professional creative activity. In general, this problem has a theoretical (methodological grounds) and applied (forms and methods of teaching) bases.

Creativity is a response to the growing complexity and dynamics of the social setting of a man. Education is known to play an important role in the comprehensive development of a personality and is a process and result of mastering the system of students' knowledge, skills and abilities.

This is the field of study that deals with creativity and is interpreted as a certain type of craft or skill in the scientific works [234, 235, 236]. It is a human activity, which has its own traditions, masters, corporatism, professional secrets, as well as rules that can and should be followed. Thus, the educational process in school can be linked to creativity, introducing the basic provisions of the creativity theory into the practice of teaching physics.

It is essential to establish the important provisions of this theory, which combines several interrelated parts, namely: logic, ontology, epistemology, psychology, pedagogy and methodology of creativity.

The logic of creativity implies that the central concept of creativity theory is synthetic intuitionism, which complements analytical rationalism. The student as a creator conducts a discourse not with another person, but with a certain reality, the educational contents accumulated during the study. Synthetic intuitionism envisages grasping the "leading thread", something that enables synthesis and provides richness of meaning, vulnerability and frankness of language, attribution to symbolic hobbies.

The leading thread is the minimum chain of educational actions formed by the student, depending on specificity of a subject: the analysis of a task, the short record, the schedule, drawing, algorithms (approaches) of the solution (morphological analysis, spontaneous group thinking, search matrices, systematic approaches), etc.

The solution itself is an objectified discourse ("a leading thread"). A variety of exercises can be used to develop creative logical synthesis. The task of creating a logical short description-explanation of a certain physical phenomenon in the form of an SMS message, which should be clear to students who have never studied it before is suggested.

Other examples of tasks that stimulate synthetic intuitionism include "creating ideas". Students are divided into groups from three to five. Students of each group, using brainstorming for five minutes, are to formulate questions and tasks that they have encountered and found interesting in the process of acquiring new learning material in the classroom. The teacher encourages students to be original. After the discussion, a few minutes are allotted for the students to choose one task that they find most interesting to solve and implement. (For example, compare the average power of a person during physical activity and the power that an athlete can develop during competitions or training). The key advantage of this activity is that the groups share their best ideas for solving the problem, think about how to implement the solutions into practice. The teacher warns that the students should not make any negative comments.

The second case reflects that each participant raises his or her hand to record the end of a certain period of time based on his or her own feelings. This is followed by a discussion, where the inner sense of time is compared with the real one. The task concerning the perception of the space can be organized as follows: with the permission of parents, students are asked to go home from school in different ways, trying to be able to navigate in space without assistance.

As far as creativity is concerned in psychology, it is seen as a means of a transgression manifestation - behavior that goes beyond the typical action. New structures are formed or old ones are destroyed, positive and negative values are created, which is a source of development and regression. We associate this with the creation of a solution of creative tasks by a student. Emphasizing the atypical approach to the task, the teacher suggests classifying the objects selected by the class (for example, measuring instruments, lenses, physical laws, physical phenomena, etc.) according to the selected atypical criteria.

Exercises are also offered to teach students to think about ordinary simple phenomena, events, objects, to find something unusual in them, to perceive them not in the conventional way: "Why aren't chopped onions as well as herring recommended to be stored in the refrigerator next to a carton of milk and dairy products? Why do the eyes get tired quickly if you read a book, holding it close to your eyes for a long time? Which gloves are warmer: leather or wool? Why does the snow melt more slowly in the forest in the spring than on the open water?"

Exercise "What will happen if..." is one of the ways to change the stereotype of thinking, to form a sense of responsibility for the decisions and is to find the long-term consequences of some predetermined state of affairs. What will happen if all fuel and energy resources are depleted?

What will happen if the average temperature on Earth is gradually rising due to the withdrawal of a significant amount of heat into the environment? What will happen if the law of conservation of energy is not fulfilled? The motivation of creativity is the so-called "provincial" motivation - an attempt to confirm and increase the importance of a person (as the best student) [237].

Such motivation is now being leveled. The mind of the student is an orientation system and a will that performs guiding functions and plays a special role in student's

creative behavior. The main internal (psychological) position of a man is characterized as open to the whole world. The mind of the student as an orientation system and the will that performs managerial functions plays a special role in his or her creative behavior.

Pedagogy of creativity. The pedagogical ideal is a student who aspires to become a "master" (to study physics so as to be able to create independently). The central concept of pedagogy of creativity is the teacher (Master) as a means of creativity pedagogy. The pedagogical interaction "teacher - student " is always individual and is characterized by a positive synergy of enslavement [239].

This interaction is manifested both in the intellectual and the emotional or motivational spheres. It is important for the student to receive confirmation from the teacher of the significance of his/her work and results. In turn, thanks to the student, the teacher has the opportunity to test and develop his/her skills. It is crucial to note that a creative student influences the teacher.

The pedagogical ideal remains quite traditional. This is a student who aspires to become a creative professional person, in our context it means to study physics and create independently. The teacher (Master) can help the student in identification and development of his/her individuality, development of creativity. In terms of the ontology of creativity, the skill of the teacher is illustrated by his/her ability to prove students the need to solve the problem with the help of different means (various ways of motivation), and learners are willing to perform.

The pedagogy of creativity is transformed into the pedagogy of mass (secondary) school, it is called to teach all students (not only able and gifted). Conventionally, students in the class can be divided into: a) those who can and want to work hard with the help of the teacher and have aspiration to develop creative abilities; b) those who can but do not want to do this; c) finally, those who, for various reasons,

can not and do not want to work. The peculiarity of the "teacher-student" system is that they can be allies or the students can express their resistance - conscious or unconscious. However, even under such conditions it is possible to stimulate and develop the creative potential of students.

The main method of creativity development is to solve "appropriately selected sets of tasks" or "samples of creativity" aimed at developing and improving the skills of the teacher in pedagogical interaction with the student. In the absence of a teacher, samples of creativity can perform teacher's functions, which in our context are presented in the form of didactic materials in physics. These are the examples of didactic creativity of scientists, teachers and methodologists, such as textbooks and workbooks [240, 241, 242]. They can act as an intermediary in the exchange of flows of educational material between a teacher and a student, allow to differentiate students, taking into account the individual characteristics of each of them, including: pace, temperament, mood, ability and willingness to work, motivation and creativity level.

Appropriately concluded sets of tasks are a complex of tasks of creative character, which includes: experimental, research, design, innovative, inventive tasks; home creative tasks; physical and technical solutions, research projects, creative laboratory work of the physical workshop, etc. The tasks offered to students in these cases can be called creative only with a certain caution, because in terms of educational activities, the novelty of the product is mostly subjective.

The application of knowledge for the students in new situations means that they are able to independently acquire knowledge and apply it in situations that they did not receive from the explanations of the teacher or from the textbook. However, the creativity is new and valuable, that is, to act creatively is to set a goal and get a new and valuable product, from the student's point of view, every solution of the so-called creative tasks is just such a process. Thus, with the help of the above mentioned

concluded sets of tasks (samples of the teacher's creativity), students are engaged in creative educational activities at the request of the teacher.

From the point of view of the epistemology of creativity or heuristics, the creativity of students is a subject of reflection, according to the hypothesis that we have only the fundamental knowledge about creative activity, that is why we use various methods and techniques (Socratic dialogue, J. Poy's method, etc.).

Methodology (or metamethod) of creativity. The central link of this provision is the metamethod or method of constructing methods. It embodies the design of a methodical system of the subject, the scheme of pedagogical interaction in the learning process (physics). The completed methodical system is properly implemented in the form of a learning model (physics) and with the help of an appropriate sample of creativity - didactic materials.

Didactics distinguishes completeness, depth, systematicity, efficiency, specificity, generalization, awareness, strength, flexibility of knowledge as the ability to abandon stereotypes of thinking and the ability to overcome the psychological barrier of a standard approach to phenomena. The latter is sufficiently unique for creativity. The ability to marvel at the world is one of the conditions of creative life that characterizes creators.

It is not necessary to use a large arsenal of didactic tools to develop creative abilities. Teaching students creatively means to apply such didactic approaches that make the learning process more interesting and effective. It is also the improvement and modification of content and teaching methods that stimulate motivation to learn. Creative learning is an integral part of any effective learning.

In contrast to creative learning, the teaching of creativity as the formation of a creative personality is aimed at the development of student's individual abilities in order to think and act creatively. Creativity learning also involves creative learning,

because the stimulation of creativity requires the presence of creative skills of the teacher. Therefore, a teacher who creatively teaches physics does not teach creativity itself, he/she is urged to teach creativity by implementing creative learning. There is evidence to suggest that it is impossible to develop creativity without creative application of methodical systems, methods, development of new and original forms of didactic means as well as innovative didactic approaches.

This implies to indicate that it is required to take into account the psychophysiological prerequisites for the development of creative potential of students, in particular: memory, right and left hemispheric thinking, the relationship between intelligence, knowledge and creativity. Memory occupies a big part of talent. And what we call talent or even a genius largely depends on the ability to use memory correctly to find past, present and future analogies that are important for the development of new concepts "[243, p.105].

Cognitive theory explains memory as a complex information system in which the reception, processing, storage and retrieval of information takes place. Logical memory is considered to be the highest stage of development, and it is difficult to distinguish it from thinking. With the course of development, memory is inclined to replace itself with thinking. But thinking is developed only at a certain and very high level of memory development [243, p. 241].

The functional asymmetry of the brain is associated with the ratio of theoretical and practical, logical and figurative components of thinking. The creative process is the creation of a multifaceted context. It requires less psychophysiological losses from creative people and occurs at a lower level of additional activation of the brain than the creation of a clear context. Both styles of thinking stimulate equally high brain activation, and even under these conditions, people with a low level of creativity fail to solve creative problems [244].

The troubles transition from the abstract to the concrete and vice versa indicates a good integration of right and left hemispheric thinking components, flexibility of thinking, the ability to abandon stereotypes and the aptitude to overcome the psychological barrier of a standard approach to phenomena, and this is the first step to creativity. Figurative thinking predominates in childhood, but the education system aims to develop formal logical thinking and master the methods of constructing a clear context.

The more effort is put into the learning process to dominate logical-sign thinking, the more effort is then required to overcome its limitations. If we set ourselves the task of educating creative individuals at school, then the teacher's activities should be focused on the development of both hemispheres of the brain. The connection between knowledge and creativity is complex.

At first glance, it is obvious that having a lot of information helps to quickly find different approaches to solving problems. However, experience with students shows that those learners with a large amount of knowledge become the winners of competitions and tournaments mainly due to their awareness, aimed at stereotypical problem solving. Excess information limits the ability to think outside the box. “A high (and even excessively high) level of intelligence does not guarantee creative achievements. You can be an intellectual and not become a creator ” [245, p.171]. Sometimes students who know relatively less are able to work creatively, find non-standard approaches to solving problems, outline the general features of the expected new result.

Immanent motivation is of a great importance for shaping creativity. This is a sort of motivation that stimulates a person to work for the sake of creative activity, but not in anticipation of a reward, satisfaction of their ambitions or demonstration of superiority over others. Outstanding creators are guided by immanent motivation, so

the individual enjoys the process of activity. Such activity is treated as a goal itself. Autonomous cognitive motivation is the so-called a special case of immanent motivation.

Another important motive for creativity is the need to improve reality. Students can be unmotivated, disinterested, passive, prone to self-affirmation, opposition, prefer structured tasks, clearly defined forms of control set by the teacher. All the activities might be focused on discussion, with the desire to be able to influence the content of learning and use a teacher as an additional resource.

Important motives for developing creativity also include instrumental, game, professional, managerial, communication and others. When working with students, it is worth paying attention to intuition. Intuitive thinking along with divergent (creative) thinking is of a great importance for creativity. This thinking has certain specific properties, among which the most significant is the assumption without prior logical reasoning.

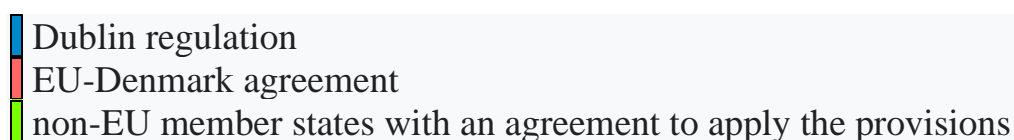
Thus, modern pedagogical theory of creativity combines several interrelated areas: logic, ontology, epistemology, psychology, pedagogy and methodology of creativity. This is the theoretical basis for building a practical model aimed at developing the creative potential of students in the learning process. The main provision concerns the metamethod or a method of constructing methods, designing a methodical system of the subject, the scheme of pedagogical interaction in the learning process (physics). The methodical system is realized in the model of teaching and with the help of samples of creativity - didactic materials, which perform the function of a mediator in order to strengthen the pedagogical interaction "teacher - student".

4.8 Associations et initiatives solidaires en France: innovations en gestion

Les accords de Dublin III font partie d'un règlement européen qui régit la demande d'asile dans les pays d'Europe. Ces accords prévoient notamment que le premier pays d'entrée de l'UE d'un demandeur d'asile devient le pays compétent pour statuer sur sa demande d'asile. Chaque pays relève donc les empreintes digitales des migrants arrivant sur son sol. Ces empreintes sont ensuite enregistrées dans le fichier Eurodac in Fig.1. De nombreux migrants qui arrivent par les côtes italiennes ne souhaitent pas demander l'asile en Italie, ils tentent alors d'échapper au relevé d'empreintes avant de rejoindre illégalement d'autres pays européens [246].

Figure 1. States applying Dublin instruments

MNA – Mineur Non Accompagné (MIE – Mineur Isolé Etranger). Mineur Non Accompagné – anciennement Mineur Isolé Etranger – est le terme administratif et juridique qui désigne les mineurs nés à l'étranger et qui se trouvent seuls sur le territoire français, sans adulte référent. Les jeunes personnes mineures qui arrivent en France

sont les rescapés d'un voyage extrêmement violent, que des politiques de dissuasion des migrations à tout prix rendent de plus en plus dangereux. Leur détresse est exacerbée par la maltraitance et l'exclusion institutionnelle organisée qu'ils rencontrent sur le territoire français. Derrière le terme administratif de «mineurs non accompagnés» (MNA) se trouvent des adolescents de moins de 18 ans, originaires de pays étrangers et arrivant en France sans famille. Certains ont choisi de quitter leur pays, la plupart y ont été contraints. Alors que les lois et les conventions internationales obligent la France à les protéger, très peu est mis en oeuvre pour les mettre enfin à l'abri et prendre soin d'eux. Pire, l'administration française leur impose des démarches volontairement complexes et excluantes, basées sur une instruction à charge de leur dossier. Ce système pousse ainsi les jeunes vers toujours plus d'errance et de précarité et permet aux autorités de se dédouaner de toute responsabilité. Extraits du dossier publié par MSF en septembre 2019, après un an d'intervention au Centre d'accueil de jour pour les MNA à Pantin, créé en décembre 2017 [247].

CNDA – Cours Nationale du Droit d'Asile. Lorsqu'une demande d'asile est refusée par l'OFPRA, le demandeur se peut déposer un recours auprès de la Cours Nationale du Droit d'Asile (CNDA). Il s'agit de la juridiction la plus rapide et la plus productive de France : en 2017, la CNDA a produit 47 814 décisions en 3607 audiences, soit 13 affaires par audience. C'est entre autre pour dénoncer cette logique productiviste, pour que les objectifs chiffrés cessent de primer sur la qualité des décisions rendues qu'en février 2018, des agents de la CNDA et des avocats ont entamés une grève : les rapporteurs ont comme objectif chiffré de traiter 325 dossiers par an. C'est-à-dire deux à trois dossier par jour. Avant 2009, les décisions de recours étaient prises par la commission des Recours et des Réfugiés, qui dépendait du Ministère des Affaires Etrangères. L'autorité de tutelle de la CNDA (créée en 2009) est le Conseil d'Etat [248]. Les grévistes souhaitent que ce mouvement de juridictionnalisation se poursuive.

Réinstallation Resettlement (in Fig. 2). La réinstallation est une procédure gérée par le Haut Commissariat des Nations Unies pour les réfugiés (UNHCR ou HCR). Elle consiste à transférer des réfugiés d'un pays où ils se sont réfugiés dans un premier

temps, vers un autre Etat qui a accepté de les admettre et de leur accorder à terme une résidence permanente.

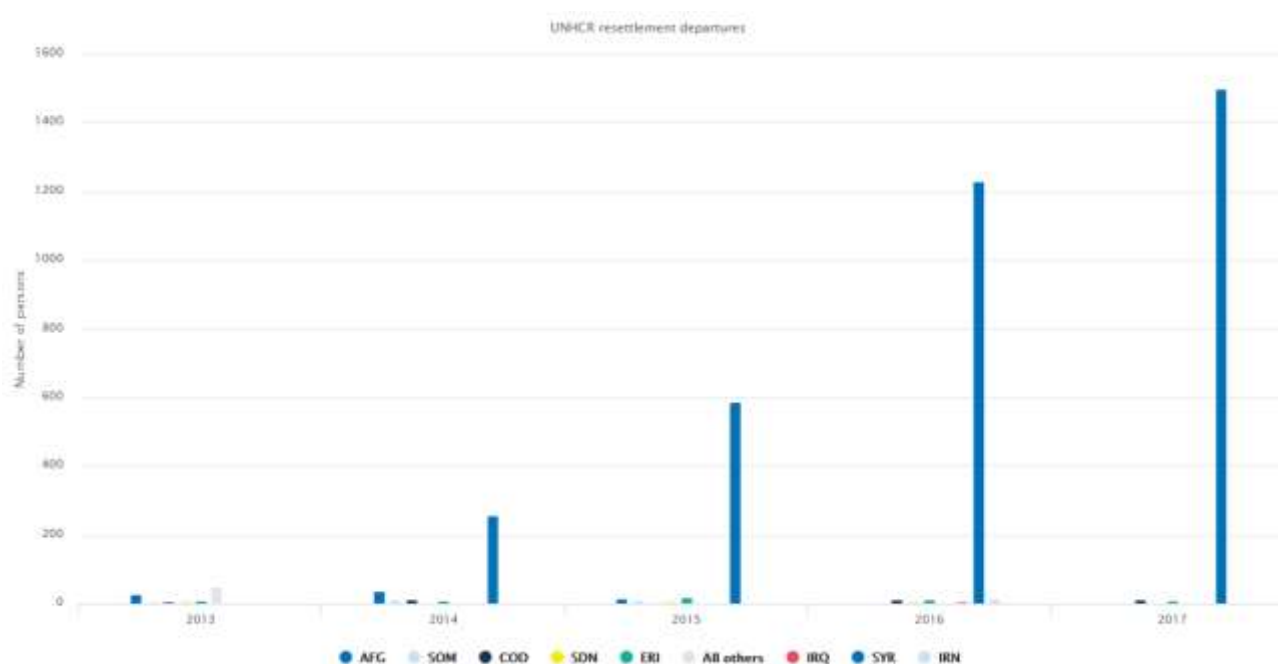

Figure 2. Nombre de réinstallations en France entre 2013 et 2017

Seuls quelques Etats participent au programme de réinstallation du HCR. Depuis quelques années, les Etats-Unis sont le principal pays de réinstallation dans le monde, tandis que le Canada, l’Australie et les pays nordiques offrent également un nombre annuel de places relativement important. En 2016, le HCR a soumis les dossiers de plus de 162 500 réfugiés pour qu’ils soient examinés par les pays de réinstallation. Durant cette période, les principaux bénéficiaires des programmes de réinstallation facilités par le HCR ont été des réfugiés syriens (77 200), congolais (RDC) (22 800), irakiens (12 800) et somaliens (10 500). Les départs se sont également accrus pendant l’année 2016, plus de 125 600 personnes ayant rejoint des pays de réinstallation grâce à l’aide du HCR. Les nombres les plus élevés de départs ont concerné le Liban (19 500), la Jordanie (19 300), la Turquie (15 600), le Kenya (9300) et la République unie de Tanzanie (8 900). La France a accepté 3872 réinstallation en 2013 et 2017. Un budget de 500 millions d’euros a été dégagé par la Commission européenne pour soutenir un nouveau programme d’accueil : aider 50 000 réfugiés, principalement

venus du Tchad, du Soudan, du Niger et de la Libye à se réinstaller en Europe. Bruxelles ne peut contraindre les pays européens à accueillir des réfugiés, simplement les encourager à offrir des places d'accueil.

CADA – Centres d'Accueil pour Demandeurs d'Asile. Un CADA est un établissement spécialisé pour l'hébergement et/ou l'accompagnement durant toute la procédure de demande d'asile. Ces structures ont quatre missions essentielles : l'accueil et l'hébergement des demandeurs d'asile, leur accompagnement administratif, social et médical la scolarisation des enfants et l'animation du centre la gestion de la sortie du centre. Financés par les pouvoirs publics en fonction du nombre de personnes accueillies, les CADA sont gérés par des associations (Adoma, Coallia, FTDA, etc.) [247].

OQTF – Obligation de quitter le territoire français. L'OQTF est la principale mesure d'éloignement qui concerne les étrangers en situation irrégulière en France. Presque systématique pour les demandeurs d'asile déboutés, elle oblige à quitter le territoire par ses propres moyens dans un délai de 30 jours ou, dans des situations plus limitées, sans délai. Un recours est possible, notamment auprès de la CNDA. Le débouté peut également demander une aide au retour volontaire auprès de l'Ofii [247].

Procédure accéléré. A l'issue d'un rendez-vous au Guichet unique de demande d'asile (GUDA) vous êtes placé soit en procédure « normale », soit en procédure « accélérée » ou soit en procédure « Dublin ». Vous serez placé en procédure accélérée si : vous ne donnez pas vos empreintes ou si elles sont illisibles ou effacées ; vous donnez des faux documents d'identité et que la préfecture s'en aperçoit ; vous donnez de mauvaises informations sur vous ou votre trajet et que la préfecture s'en aperçoit ; la préfecture s'aperçoit que vous avez déjà demandé l'asile en France avec un autre nom ; vous dites que vous êtes entré en France depuis plus de 120 jours ; vous êtes arrêté et que la police vous donne une obligation de quitter le territoire (OQTF) et que vous êtes placé en centre de rétention. De plus, l'Ofpra vous placera obligatoirement en procédure accélérée si : vous venez d'un « pays d'origine sûr » ; votre demande de réexamen est irrecevable (notion très floue) [249].

OFPRA – Office français de protection des réfugiés et apatrides. Etablissement public chargé de la reconnaissance de la qualité de réfugié, d'apatride et de l'admission à la protection subsidiaire. A reception d'une demande d'asile, ce sont les agents de l'OFPRA qui instruisent le dossier : suite à une entretien avec le a demandeur se d'asile, ils réalisent une enquête et formulent un avis sur la base desquels, la demande de protection de la France est acceptée ou refusée [250]. En cas de refus, le a demandeur se peut faire appel auprès de la Cours Nationale du Droit d'Asile.

Relocalisations. D'après le Règlement de Dublin, c'est le pays d'arrivée dans l'UE qui doit traiter une demande d'asile. La relocalisation est un mécanisme d'intervention d'urgence proposé en mai 2015 par la commission européenne, pour venir en aide aux pays du Sud de l'Europe.

4.9 Сучасний формат освіти як виклик пандемії

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті закріпила положення про те, що підготовка конкурентоспроможних фахівців є центральним завданням модернізації освіти, провідним принципом державної освітньої політики.[251] Важливим аспектом професійної діяльності кожного фахівця є постійне поповнення й оновлення знань. Обсяг інформації, необхідний для плідної роботи за фахом, невинно зростає. Вивчений матеріал швидко втрачає актуальність і потребує оновлення. Першочерговою є проблема формування таких якостей людини, які дають можливість самостійно засвоювати нову інформацію, розвивати вміння та навички, необхідні для виконання діяльності на високому професійному рівні.

Сучасні тенденції розвитку подій зумовили потребу оновити методики викладання, джерела інформації, процес навчання і самі підходи до організації навчального процесу. Настав час широко використовувати активні методи навчання та цифрові технології в освіті.

Сьогодні при викладанні навчальних дисциплін у вищій школі все частіше стали використовувати нетрадиційні методи, оскільки вони більше активізують студентів, розвивають їхні індивідуальні здібності, ерудицію й уяву, сприяють діалогові між викладачем і здобувачами освіти, виявленню часом суперечливих проблем.

Застосування активних методів навчання веде до активізації пізнавальної діяльності студентів, підвищення мотивації й емоційності навчання, формування професійних умінь та навичок. Методи навчання у практиці вищих навчальних закладів не тільки впливають на якість професійної підготовки студентів, але вони є першоджерелом цієї якості.

Характерними особливостями активного навчання є:

- вимушена активізація розумової діяльності, – той, хто навчається, змушений бути активним незалежно від його бажання;
- тривалий, а не короткочасний, епізодичний характер активності;

- самостійне творче вироблення рішень у процесі навчання, підвищення ступеня мотивації та емоційності;

- постійна взаємодія тих, хто навчається, з викладачами за допомогою прямих та зворотних зв'язків. [252]

Потреба у цифровій грамотності є очевидною. Однак темпи діджиталізації іноді випереджають вміння і навички самих користувачів. Тому володіти високою цифровою грамотністю означає використовувати цифрові інструменти з користю як для себе, так і для підвищення ефективності навчання. Зрозуміло, що студенти користуються широким спектром цифрових інструментів, є активними учасниками соціальних мереж і сервісів, але це не означає, що вони знають, як їх використовувати у навчальних цілях. Ситуація із пандемією і перехід на дистанційне навчання підштовхнули освітнє середовище Вишнянського коледжу ЛНАУ до використання сучасних інформаційних ресурсів і технологій навчання. Звичайно, ці інструменти не повинні замінювати традиційну навчальну діяльність, а надавати студентам можливість використовувати їх для вирішення проблем і творчого підходу до навчання.

Одним із засобів сучасного навчання є електронні підручники, які дають змогу всебічно ознайомитись із будь-яким матеріалом: прочитати, побачити, уточнити незрозумілі терміни, виконати тестові чи інші інтерактивні завдання. Це все робить процес навчання більш глибоким та якісним

Електронний підручник – електронне навчальне видання із систематизованим викладенням навчального матеріалу, що відповідає освітній програмі, містить цифрові об'єкти різних форматів та забезпечує інтерактивну взаємодію.

У співпраці із методистом Науково-методичного центру ВФПО Трісуною Т.В. та викладачем коледжу Роздайбіда Н.М. у 2017 році було розроблено електронний підручник з дисципліни «Маркетинг» для студентів спеціальності 073 «Менеджмент». Зараз даним електронним підручником активно користуються студенти нашого коледжу та інших навчальних закладів.

Електронний підручник має сучасний дизайн і відповідає ергономічним вимогам до комп'ютерних засобів навчання та забезпечує необмежений доступ до інформації, підвищує її чуттєве сприйняття. Крім цього, електронний підручник можна модифікувати і доповнювати інформацією, яка в сучасному світі дуже швидко оновлюється.[253]

Сьогодні значного поширення в освітньому процесі коледжу набули соціальні сервіси. Саме вони дають можливість зробити навчальні заняття більш ефективними та привабливими.

Найбільш простим у використанні, на нашу думку, є сервіс Padlet – це інструмент зі створення віртуальних дощок для сумісної роботи. Цей мультимедійний ресурс в період оголошення карантину став незамінним інструментом створення, спільного редагування та зберігання навчальної інформації. Віртуальна стіна стала спільним проектом викладачів циклової комісії економічних дисциплін, які протягом навчального періоду прикріплювали різноманітні матеріали: файли, посилання на інтернет-ресурси, рекомендації та замітки у відповідних стовпчиках.

Інноваційність платформи у можливих способах її використання:

- як майданчик для організації групової роботи під час проведення «мозкового штурму», узагальнення й систематизації знань, рефлексії;
- для розміщення навчальної інформації або завдань для її пошуку;
- для організації спільного виконання домашнього завдання;
- як місце розміщення ідей для проектів та їх обговорення.

Практичність платформи в тому, що під час роботи з віртуальними інтерактивними дошками в процесі самостійної пошукової діяльності студентів викладач має можливість стежити за виконанням запропонованих завдань і вносити нотатки чи певні зауваження до віднайденого ними матеріалу, що робить процес більш контрольованим. За допомогою інструментів Padlet можна цікаво організувати самостійну пошукову діяльність студентів, що забезпечуватиме ефективну групову роботу, не обмежену часовими та просторовими межами організації навчальної взаємодії та співпраці. Його

застосування у навчальній діяльності, на нашу думку, сприятиме формуванню таких навичок сучасного фахівця, як критичне мислення, творче вирішення завдань, конструктивне спілкування й обговорення, співпраця, що є вкрай необхідним для фахівців на аграрному ринку праці.[254]

Стрімкий розвиток техніки та технологій у сучасному суспільстві обумовлює необхідність впровадження нових концепцій викладання, широкого застосування компетентнісного підходу. Серед усіх компетентностей окремо стоїть інформаційно-цифрова компетентність яка може стати результатом самоосвіти.

У Вишнянському коледжі створюються можливості для самоосвіти як колективної так і індивідуальної, а також розроблені цільові форми самовдосконалення.

В нашому закладі широко використовуються стандартні для кожного закладу форми колективного самовдосконалення: засідання педагогічної та методичної рад, шкіл педагогічної майстерності чи викладачів-початківців, науково-практичні семінари, конференції, тренінги, практикуми, педагогічні читання.

Яскравим прикладом реалізації колективних форм є вивчення особистого досвіду самоосвіти викладачів за окремими темами, з особливостями якого ознайомилися члени нашого колективу під час проведення:

- Майстер-класів з вивчення досвіду застосування нетрадиційних форм проведення занять;
- Методичних майстерень з поширення нових форм і методів дистанційного і змішаного навчання;
- Тренінгів з покращення інформаційно-комунікативної компетенції викладачів в рамках освітньої програми підвищення кваліфікації «Професійний розвиток педагогічного (науково-педагогічного) працівника»;
- Науково-практичних семінарів і конференцій, що проводяться на базі закладів вищої освіти та науково-методичного центру фахової вищої та передвищої освіти;

- Круглих столів за участю викладачів і студентів Вишнянського коледжу та викладачів кафедр економічного факультету Львівського НАУ;

- Семінарів-практикумів та панельних дискусій з представниками фінансових структур, державних установ та успішних підприємств.

Ми вважаємо, що такі заходи є ефективним засобом підвищення професійних компетентностей викладачів у нашому коледжі, формою звітування про набуті знання та практичні навички в результаті самоосвіти та самовдосконалення. Це дозволяє нашим викладачам під час проведення занять демонструвати сучасні підходи викладання дисциплін, відмовляючись від деяких застарілих стереотипів.[255]

В нашому коледжі заохочують до використання індивідуальних форм самоосвіти. Серед яких: курси підвищення кваліфікації, участь у вебінарах та масових онлайн-курсах, вивчення психолого-педагогічної та наукової літератури, підготовка доповідей, публікацій у фахових виданнях тощо.

Пандемія внесла свої корективи у процес освіти і самоосвіти. "Майбутнє – за поєднанням дистанційного та очного форматів. Змішане навчання є найкращою світовою практикою у найбільш інноваційних школах світу, адже воно дозволяє і розробляти індивідуальні навчальні траєкторії, і розвиватися у напрямку живого спілкування", – зазначає голова ГС "Освіторія", засновниця Новопечерської школи та премії Global Teacher Prize Ukraine Зоя Литвин.

Викладачі нашого коледжу також застосовують дистанційну та змішану форми освітнього процесу. І це також стало поштовхом для їх самоосвіти, зокрема в напрямку розроблення електронних засобів навчання. А ще змінилась свідомість педагогів, їх готовність до впровадження інновацій.

На сьогодні ми маємо велику кількість можливостей для професійного вдосконалення. Найбільше ресурсів для цього зосереджено у глобальній мережі Інтернет. У процесі дистанційного навчання ми активно використовуємо такі додатки Google:

- Classroom, який дозволяє створення і обмін навчальним матеріалом;

- Google Docs, Sheets and Slides – для створення та редагування файлів у хмарному сховищі під час співпраці викладачів зі здобувачів освіти в режимі реального часу;

- Gmail – для обміну думками та навчальними матеріалами на основі листування;

- Google Calendar, який орієнтований на ефективну організацію робочого часу;

- Google- диск – це хмарне середовище, де зберігаються дані користувача та здійснюється обмін у визначеному місці;

- Google-форма – результативний онлайн-спосіб оцінювати навчальні досягнення студентів.

Таким чином, змішане навчання у Вишнянському коледжі ЛНАУ є однією з важливих і дуже популярних складових освітньої галузі, а використання додатків Google та інших засобів сприяє залученню студентів до якісних освітніх послуг, а педагогічним працівникам дозволяє підвищувати свою інформаційно-цифрову та інші компетентності.

Сьогодні потребує від педагога-практика володіння сучасними технологіями навчання і виховання, бажання та вміння постійно вчитися й самовдосконалюватися, відчувати тенденції інноваційних змін у системі освіти, уміти аналізувати й оцінювати ефективність методів навчання. Використання сучасних інформаційних технологій в освітньому процесі Вишнянського коледжу ЛНАУ дає можливість зробити навчальні заняття більш ефективними та привабливими, що у свою чергу сприяє усебічному розвитку студентської молоді, підвищенню інтересу до навчання, вихованню самостійності та відповідальності.

4.10 Використання інформаційних технологій у процесі викладання філологічних дисциплін

Заняття з філологічних дисциплін в аспекті педагогічного дискурсу передбачає мовленнєву взаємодію між суб'єктами навчального процесу для реалізації комунікативного задуму, пов'язаного з реалізацією конкретної дидактичної мети. Із цього погляду його структура відповідає законам класичної риторики: концептуальному, моделюванню аудиторії, стратегічному, тактичному, мовленнєвому, закону ефективної комунікації [262]. В освітній діяльності часто практикують поєднання двох модусів – мовленнєвого та візуального, доцільне співвідношення між якими уможлиблює досягнення навчальних, виховних і розвивальних цілей. Мовленнєві та словесно-візуальні повідомлення в освітньому дискурсі мають впливову силу у тому числі завдяки мультимедійним технологіям. Сучасні інформаційні технології та мультимедіа забезпечують педагогічну взаємодію наукової методології раціонально-логічного мислення з емоційно-образним представленням і сприйняттям інформації та подальшим оперуванням нею.

Під час вивчення філологічних дисциплін усний виклад теоретичного матеріалу доцільно поєднувати з інформацією, яку сприймають візуально, з метою унаочнення певних теоретичних положень. Матеріальними носіями такої інформації слугують моделі, графіки, схеми, карти, зображення, картини тощо, що є результатом візуального метамоделювання і сприяє формуванню наочних концептів як пізнавальних конструктів, що інтегрують дві форми відтворення інформації: візуальну та вербальну через візуальну. У сучасних умовах дистанційного навчання використання мультимедіа та інформаційних технологій є необхідною умовою ефективного засвоєння студентами теоретичного матеріалу та оперування ним у практичній діяльності.

Питання доцільності використання мультимедійних засобів навчання та ІКТ під час викладання різних дисциплін у ЗВО окреслене в низці досліджень: Ю. Бистрова [257], Н. Копняк [263] вивчали умови й особливості застосування

мультимедійних технологій у вищій школі; Т. Бондаренко [258], А. Ганашок [259] з'ясовували специфіку використання інтерактивних засобів у процесі вивчення окремих дисциплін. Окремі праці присвячені специфіці створення моделі хмарного навчального середовища (В. Биков [256], П. Шевчук [264]), застосуванню в навчальному процесі інтерактивної платформи Mozaik (Л. Деркач, Л. Констанкевич [260]) та платформи Moodle (А. Долина [261], О. Щербина [265]).

Наше дослідження є спробою теоретичного обґрунтувати доцільність використання мультимедійних засобів навчання в процесі викладання філологічних дисциплін у ЗВО.

Невід'ємним складником сучасного заняття є демонстраційні мультимедійні засоби, використовувані викладачами з метою унаочнення теоретичної наукової інформації в процесі усного її викладу. Така форма подання матеріалу має низку переваг: інформаційна ємність, компактність, емоційна привабливість, наочність, мобільність, багатофункційність. Ефективності сприйняття значного за обсягом теоретичного матеріалу під час вивчення різних розділів мовознавчої науки та оптимізації роботи студентів сприяє використання презентацій, створених у програмі Microsoft PowerPoint. Такі засоби уможливають узагальнення інформації, подання її в схемах, таблицях, алгоритмах певних видів лінгвістичного аналізу; компактне поєднання значного обсягу текстової та графічної інформації, її наочне зіставлення й порівняння; демонстрацію структурної ієрархії між певними лінгвістичними одиницями.

Одним із засобів організації дистанційного навчання є платформа Moodle, яка уможливорює використання різних видів діяльності з метою урізноманітнення засобів представлення інформації, автоматизує контроль за навчальною діяльністю студентів, передбачає її моніторинг. Дистанційні курси, створені в середовищі Moodle, сприяють розширенню можливостей як аудиторної, так і позааудиторної самостійної роботи студентів.

Актуальним є використання таких способів структурування матеріалу, добір форм і методів навчання, які б сприяли індивідуалізації вивчення

дисципліни, створенню індивідуальної освітньої траєкторії студента. У процесі застосування модульної структури програм одним із способів забезпечення такої траєкторії під час вивчення дисциплін професійної підготовки майбутніх філологів є організація різних форм діяльності та створення системи диференційованих за складністю й способами виконання завдань. Інформаційне середовище Moodle забезпечує таке структурування дистанційних курсів із філологічних дисциплін, яке уможливить доречне поєднання самостійних, мережових та відеозанять. За допомогою ресурсів цієї платформи можна організувати вивчення теоретичного матеріалу, формування та закріплення професійних умінь та навичок, тренінгові заняття, модульний контроль.

Обираючи форми завдань із філологічних дисциплін, варто враховувати таксономію навчальних цілей та результатів Б. Блума для співвіднесення дидактичної мети з певним рівнем мисленневих операцій, що їх виконуватимуть студенти, а відтак – уможливити подальший вибір ними завдань різної складності, пов'язаних із певними результатами навчання. Класифікація Б. Блума є спробою ранжувати розумові дії від простих (знання, розуміння, застосування) до складних (аналіз, синтез, оцінювання). Узгодивши цю систему навчальних цілей і результатів із різними формами діяльності платформи Moodle, критеріями оцінювання студентів, передбачивши потенційний вибір результатів навчання, можна забезпечити індивідуальний підхід до вивчення дисципліни. Наприклад, перевірити засвоєння певних правил, необхідних термінів (рівень знань), а також здатність коротко викласти інформацію, у тому числі у формі таблиці, схеми (рівень розуміння) можна за посередництвом завдань, які передбачають оперування термінами та правилами. Для цього доречно використати ресурси “Тест”, “Інтерактивний контент” (завдання вікторини “множинний вибір”, “перетягування”, “заповнення пропусків у реченні”). Певні типи тестових завдань (наприклад, із множинним вибором, коментуванням правил) уможливають формування вмінь застосовувати засвоєні знання.

Рівень аналізу та синтезу пов'язані з такими мисленневими діями як визначення складників певних мовних явищ, уміння структурувати й

порівнювати інформацію, знаходити схожі й відмінні риси, уміння узагальнювати вивчений матеріал, використовувати засвоєні норми й правила в процесі написання певних текстів чи речень. Відповідно до цих рівнів доцільно створювати завдання, спрямовані на виправлення помилок, зіставлення мовних одиниць, створення алгоритмів аналізу мовних явищ, складання плану чи резюме до певної теми, створення речень за поданими схемами, доповнення речень різними типами підрядних частин, виконання завдань на встановлення відповідності, доповнення тексту новою інформацією і под. Із цією метою можна використати такі ресурси платформи Moodle як “Укладання глосарію” (узагальнення теоретичних положень), “Вікі” (спільне укладання сторінки енциклопедії, присвяченої опису певного мовного явища, поняття), “Інтерактивний контент” (зокрема компонент “Резюме” для запам’ятовування ключової інформації в поданому тексті лекції, відео чи презентації шляхом викладу короткого змісту теми). Рівень оцінювання передбачає вироблення в студентів здатності формулювати кількісні або якісні оцінки, ціннісні судження. Виробленню таких мисленневих операцій сприяють завдання порівняння умов уживання тих чи тих орфограм і пунктограм, функціонування варіантних форм слів та розділових знаків, аргументоване доведення власної думки під час характеристики мовних явищ. Із цією метою можна використати ресурс “Семінар” платформи Moodle або проведення відеозаняття за посередництвом програмного забезпечення Zoom чи Skype.

Застосування нових інформаційних технологій на заняттях у ВНЗ сприяє не тільки взаємодії між учасниками навчального процесу під час занять, а й формуванню ІКТ-компетентності майбутніх фахівців, яка сьогодні є одним із важливих компонентів професійної культури.

Створення інтерактивного навчального простору уможлиблює платформа Mozaik як багатосередовищний об’єкт освітнього процесу, який підтримує кілька різних стилів навчання – візуально-просторовий, слуховий та кінестичний. Завдяки цьому студенти одночасно сприймають інформацію різних форматів: текстову, графічну, звукову, відео та ін. Інтерактивна платформа Mozaik –

інноваційне програмне забезпечення, яке в поєднанні з програмним комплексом mozaBook урізноманітнює інструментарій сучасного викладача за допомогою численних ілюстраційних, анімаційних і творчих презентаційних можливостей. Видовищні інтерактивні елементи і вбудовані додатки призначені для розвитку навичок, проведення дослідів та ілюстрування, зацікавлюють учнів, допомагають їм засвоювати навчальний матеріал.

На нашу думку, в освітньому процесі важливим є поєднання двох векторів платформи: набору електронних інтерактивних інструментів, які значно прискорюють доступ до необхідної на занятті інформації, полегшують її сприйняття, створюють творчу атмосферу спілкування зі студентами, а також хмарного середовища, яке забезпечує збереження потрібної інформації та взаємозв'язок між учасниками навчального процесу як під час зняття (бездротове підключення до смартфонів або планшетів), так і після них (у процесі виконання практичних завдань або самостійної роботи вдома).

Програма mozaBook містить різноманітний контент, представлений різними мовами. Це підручники та книги у форматі PDF, зображення, 3D-сцени, відео, аудіоматеріали, презентації, мапи, за допомогою яких можна створювати цікаві заняття з будь-якої дисципліни. Крім того, передбачене збереження створених занять у форматі зошита, шаблони створення якого також містить програма, а також можливий імпорт потрібних матеріалів з мережі Інтернет або з власного комп'ютера.

Платформу Moosaik можна використовувати для проведення лекцій, практичних занять із різних філологічних дисциплін, організації самостійної роботи студентів, залучаючи при цьому можливості як контенту, так і вбудованих додатків. З цією метою використовуємо програму mozaBook. Зберігати ж інформацію з метою її подальшого використання на інших пристроях теж можна, імпортуючи її в хмарне середовище mozaWeb.

Отже, використання інформаційних технологій у процесі вивчення філологічних дисциплін сприяє оптимізації навчально-професійної підготовки фахівців у закладі вищої освіти, покращує сприйняття та запам'ятовування

наукової інформації, створює умови для опанування ними нових форм організації та активізації самостійної роботи.

4.11 Соціальна відповідальність як складова інноваційної освітньої політики

Перехід національної економіки на інноваційний шлях розвитку в ситуації економічної та демографічної кризи водночас загострює проблему якості підготовки фахівців, як однієї з головних умов набуття конкурентоспроможності закладами вищої освіти, та вимагає принципових змін освітньої політики щодо процесу практико-орієнтованої професійної підготовки кадрів.

Ключовими особливостями сучасного етапу розвитку суспільства виступає формування інноваційної економіки, підґрунтям якої стає якісна система вищої освіти та можливість застосування отриманих знань задля набуття стійких конкурентних переваг в перспективі, а процес формування використовує новий інструментарій з «соціально-орієнтованою компонентою» та розвиває відносини освіти, суспільства і бізнесу на партнерських засадах.

Сьогодні соціальна відповідальність постає інноваційним вектором на шляху інтеграції системи вищої освіти та діяльності господарських суб'єктів.

Інноваційна освітня політика має бути спрямована на реалізацію інноваційних освітніх програм та забезпечення ринку праці сучасним поколінням економічно і інноваційно обізнаних фахівців, рівень професійних компетенцій яких би задовольнив всі вищезгадані зацікавлені сторони. При цьому розвиток такого типу пов'язаний не тільки з управлінням новаціями, а й розумінням необхідності постійної роботи по створенню бажаних умов для таких змін та посиленню адаптаційних якостей.

Все це вимагає від системи вищої освіти, будучи важливим соціальним інститутом, нести соціальну відповідальність та вирішувати багатоаспектні задачі: наукові, економічні, соціальні, культурні та ін.

Соціальна відповідальність закладу вищої освіти – це додаткові (поза межами освітніх послуг) соціально орієнтовані зобов'язання, що ґрунтуються на етичних та правових нормах, сприяють розвитку внутрішнього та зовнішнього середовища, враховуючи інтересів всіх зацікавлених сторін «освіта-бізнес-суспільство»), дотримуються стратегічних інтересів та несуть відповідальність

за соціально-економічні наслідки своєї діяльності. Одним з основних засобів формування сучасного ринкового мислення є рівень економічної освіти, який орієнтований на все населення та підкріплений цілою системою інститутів, форм і методів отримання громадянами економічних знань, умінь і навичок, необхідних для їх ефективної соціально-активної діяльності [266].

Реалії сьогодення обумовлюють потребу інтеграції освіти, науки, держави та бізнесу, тим самим активізуючи інноваційну діяльність на кожному рівні та підсилюючи значущість саме вищої школи, яка має нести соціальну відповідальність за ефективне використання [267]: суспільних/державних ресурсів з метою підвищення ефективності роботи вищих навчальних закладів, забезпечення єдності навчання і виховання, залучення студентів та викладачів у різні соціальні практики; власних ресурсів – для розвитку і консолідації суспільства, проведення демократичних реформ; взаємодії з окремими громадянами, органами влади, бізнес-структурами, різними організаціями та установами – для функціонування вищих навчальних закладів як соціального інституту відкритого типу, центру соціальної політики в регіоні його присутності.

Під соціальною відповідальністю вищої освіти розуміється відповідальність вищих навчальних закладів, зокрема, університетів як соціального інституту перед суспільством за результати і якість своєї професійної діяльності [268].

Соціально – відповідальна діяльність освіти як суб'єкта надання освітніх послуг, а закладів освіти – як організацій, що є суб'єктами ринку освітніх послуг, виконує наступні завдання: соціальна відповідальність щодо працівників навчально-виховних і освітніх закладів; соціальна відповідальність у відносинах зі споживачами (учні, батьки, студентство, роботодавці тощо); ведення основної діяльності закладу освіти відповідно до концепції корпоративної соціальної відповідальності; дотримання принципів добросовісної конкуренції, соціально відповідальний маркетинг; етична поведінка закладу щодо контрагентів; розвиток партнерства з місцевою владою та громадою, співпраця з неурядовими організаціями; відповідальне ставлення до довкілля [269].

Проте основними проблемами розвитку вищої освіти як складової частини загальної освітньої системи наразі залишаються: надлишок (масовізація) обсягу пропозиції послуг вищої освіти на ринку та дисбаланс на ринку праці; інтернаціоналізація; фінансова криза університетської освіти і пошук шляхів виходу з неї; диверсифікація вищих навчальних закладів; наявність проблем в системі забезпечення якості вищої освіти; недостатній рівень новітніх технологій навчання; проблема відкритості та конкурентоспроможності університетів; вирівнювання національних освітніх систем і роль університету в цьому процесі; потреба в удосконаленні управління; соціальна відповідальність університетів [270].

Динамічні ринкові відносини вимагають від сучасної освітньої системи реалізації моделі інноваційного освітнього процесу практико-орієнтованої професійної підготовки фахівців з перенесенням вектору «викладач – дисципліна» на «здобувач освіти – професійні компетенції». Тобто технологія та програма професійної підготовки має системно модернізуватися, як за змістом, так і за аспектами забезпечення якості, за умови забезпечення реалізації комплексу певних педагогічних умов.

Водночас наявні передумови для модернізації системи вищої освіти та формування нових державних освітніх стандартів мають сприяти тому, що всі учасники взаємовідносин «освіта–бізнес–суспільство» повинні бути соціально відповідальними у вирішенні виникаючих проблем.

Сучасний менеджмент виокремлює соціальну відповідальність як один з інструментів розвитку суспільства, основні принципи якого реалізуються в співпраці освіти, суспільства та бізнес-середовища, а зона відповідальності набуває нових факторів неекономічного характеру, які фокусуються на аспектах соціальної значущості [271-274].

Вища освіта має бути соціально відповідальною для покращення нашого розуміння багатогранних проблем, які включають соціальний, економічний, науковий і культурний виміри, а також нашу здатність відповідати їм. Вона повинна привести суспільство до створення глобальних знань, які б відповідали

глобальним викликам, між іншим викликам продовольчої безпеки, зміни клімату, розподілу водних ресурсів, міжкультурного діалогу, запровадження відтворювальних джерел енергії та охорони здоров'я [275].

В свою чергу, в розвинутій країні напрями реалізації соціальної відповідальності освіти мають сприяти розмиванню соціальних бар'єрів в суспільстві, поширенню знань з соціальної відповідальності, а також активізувати наукову та виробничу співпрацю з бізнесом та ін. [275].

Сучасний заклад вищої освіти повинен забезпечувати підготовку фахівців з прекрасними професійними та діловими якостями, здібностями до управлінської діяльності та прийняття інноваційних рішень.

Саме тому модель інноваційного освітнього процесу професійної практико-орієнтованої підготовки фахівців має бути цілісною багаторівневою структурно-функціональною педагогічною системою, яка поєднає елементи загальної та професійної освіти, а також забезпечить виховання соціально-орієнтованого фахівця.

Ефективне функціонування даної системи та професійна підготовка фахівців мають забезпечуватися виконанням комплексу педагогічних умов, що відповідають запитам з боку суспільного виробництва, сфери бізнесу та очікуваних соціальних наслідків:

- педагогічне сприяння підготовці і вихованню соціально орієнтованої особистості (ділової людини з креативним баченням);
- педагогічна допомога в розвитку підприємницьких здібностей як інтегрованих професійно-трудова та соціально-економічних якостей фахівця сфери бізнесу;
- використання технологій психології/педагогіки задля особистісного та професійного розвитку майбутнього фахівця, а також досягнення бажаного результату професійної підготовки;
- забезпечення постійного підвищення кваліфікації професорсько-викладацького персоналу за вимогою моделі практико-орієнтованої професійної підготовки фахівців;

- сприяння інноваційно-педагогічній діяльності та впровадженню нових концептуальних засад в освітній процес;

- орієнтація на довгострокові взаємовигідні відносини з промисловим сектором та сприяння активній реалізації перспективних соціальних проектів.

Освітнє середовище є відкритою педагогічною системою, що напряду приймає участь у формуванні особистісних якостей та професійних компетенцій майбутнього фахівця, а тому й несе повну солідарну соціальну відповідальність за результат його підготовки та виховання соціально орієнтованої особистості, чим забезпечує собі набуття конкурентних переваг.

Довгостроковість набутої конкурентної переваги соціально відповідальної організації в подальшому має забезпечуватися якісним управлінням, ефективними психолого-педагогічними технологіями, прийняттям соціально-орієнтованих управлінських рішень з подальшою їх імплементацією в систему управління конкурентоспроможністю.

Реалізація практико-орієнтованої професійної підготовки фахівців пов'язана з освоєнням нової концепції в освітній діяльності, нового змісту та інноваційної форми педагогічної роботи на засадах соціальної відповідальності. Модель інноваційного освітнього процесу має використовувати єдність взаємодіючих елементів (підсистем): цільовий, нормативний, організаційний та результативний, які б сприяли всебічному формуванню сучасного ринкового мислення майбутнього фахівця та його свідомості щодо соціальної відповідальності.

4.12 Дослідницько-тренінгове навчання як засіб активізації саморозвитку студентів-психологів в процесі фахової підготовки

Сучасне суспільство відчуває гостру потребу в компетентних і творчих фахівцях, здатних до постійного професійного саморозвитку і самовдосконалення, тому одним із своїх основних завдань вважає зміну освітньої політики. У світі новітніх вимог до вищої школи все більше уваги приділяється якості підготовки випускників, їх професійній активності, мобільності та конкурентоспроможності на ринку праці [276].

Сучасні вимоги зумовлюють необхідність перегляду звичної стратегії навчання. У процесі навчання студенти повинні бути активними. Доки студент залишається об'єктом навчального процесу, неможливо сформувати у нього професійну готовність (у її теоретичному, практичному, особистісному аспектах), розвинути необхідні для даної професії особистісні якості. Продуктивність навчання, а звідси і якість підготовки фахівців в системі вищої освіти визначається тим, наскільки студенти включаються в процес навчання, стають суб'єктами навчального процесу, глибоко мотивованими і активно зацікавленими в його результативності (Г. О. Балл, М. Й. Боришевський, В. В. Клименко, С. Д. Максименко, В. О. Моляко, А. К. Маркова, А. О. Реан, Г. Олпорт, Х. Хекхаузен). Ми переконані, що тільки взаємодія особистісного та професійного становлення в процесі спеціально організованого навчання може забезпечити якісну підготовку фахівців у системі вищої освіти [277].

В центрі наших науково-прикладних інтересів знаходилася розробка системи підготовки студентів – практичних психологів до здійснення психокорекційної діяльності. Дослідження авторів базувалися на концептуальних засадах дослідження особистості психолога взагалі (І.В. Дубровіна, С. Д. Максименко, М. В. Савчин, О. Д. Сафін, О. П. Саннікова, Н. В. Чепелева) і на етапі його професійної підготовки в системі вищої освіти зокрема (О. Ф. Бондаренко, Ж. П. Вірна, Л. В. Долинська, Е. Л. Носенко, В. Г. Панок, Н. І. Пов'якель, Т. Б. Хомуленко, Н. Ф. Шевченко, Т. С. Яценко).

Аналіз праць зазначених та інших науковців переконливо свідчить, що процес підготовки майбутніх фахівців у галузі практичної психології має включати не тільки засвоєння теоретичних знань (що, в цілому, є достатнім для підготовки викладачів з предмету), а й формування професійно важливих рис особистості фахівця. В даному випадку можна сказати, що центральною ланкою системи підготовки практичних психологів має стати особистісна підготовка майбутніх фахівців, яка інтегрує всі інші елементи цієї системи.

Проте змінити особистість людини ззовні, в нашому випадку студента – майбутнього фахівця, неможливо. Особистісні зміни можуть відбутися тільки під впливом власної душевної роботи (самопізнання, самоаналізу, саморегуляції тощо). Причому процес усвідомлення і відпрацювання своїх внутрішніх переживань у фахівця-психолога має бути неперервним. Тільки це збереже його психологічне здоров'я, забезпечить особистісне, а звідси й професійне зростання. Неможливо і передати особистісне знання від одного носія до іншого. Його можна тільки напрацювати, «виробити», взяти з власного досвіду. Тому професійна підготовка майбутніх психологів-практиків, за нашим переконанням, неможлива без переживання студентами досвіду особистісних змін, особистісного зростання. Останнє є найважливішою і найдієвішою умовою активізації становлення суб'єкта особистісного і професійного саморозвитку в процесі фахового навчання [278].

Одним із можливих шляхів реалізації визначеної умови (а саме – набуття навичок самопізнання, самоаналізу, саморегуляції, саморозвитку) є організація навчальних занять у процесі фахової підготовки майбутніх психологів-практиків у формі дослідницько-тренінгового навчання, а також участь студентів у групах тренінгу особистісного зростання.

Обґрунтуємо зазначене. Корекційну роботу, яка має на меті особистісні зміни учасників, найефективніше організувати в груповому процесі, з урахуванням групової динаміки, оскільки це природний шлях розвитку і саморозвитку особистості – через взаємостимуляцію міжособистісних та внутрішньоособистісних процесів, через взаємопроникнення змісту досвіду людини з міжособистісного простору в простір особистості (закон розвитку

вищих психічних функцій). При цьому в класичних групах тренінгу особистісного зростання психолог має будувати роботу так, щоб викликати в учасників інтерес, бажання, прагнення до самопізнання та самозміни, тобто актуалізувати й активізувати їх потребу в саморозвитку, а самого учасника сприймати як суб'єкта саморозвитку, як особистість, здатну до усвідомлення і керування своєю поведінкою, емоційним станом, життям у цілому.

Ми вважаємо принципово важливим сформуванню в майбутнього психолога-практика бачення себе як активного діяча (творця) власних змін. Останнє, завдяки набутому досвіду роботи над собою, підвищить його особистісну компетентність, автономність, толерантність і гнучкість у взаємодії із собою, клієнтом та навколишнім світом.

Наведемо й обґрунтуємо принципи організації навчального процесу з використанням тренінгу особистісного зростання, враховуючи специфіку його учасників (студенти-психологи – майбутні фахівці в галузі надання психологічної допомоги). Дотримання цих принципів, за нашою позицією, абсолютно необхідне для формування в учасників (далі – студентів, юнаків, майбутніх фахівців) здатності до усвідомленого і керованого саморозвитку. А вид організації фахової підготовки, побудований за наведеними принципами, ми визначаємо як дослідницько-тренінгове навчання.

По-перше, це особливий спосіб введення в предмет тренінгу – через генетично вихідне поняття, яке потенційно містить усю систему понять, що описують розглядуваний предмет (теорія навчальної діяльності В.В. Давидова і Д.Б. Ельконіна). У такий спосіб ціле може бути задане до того, як будуть запропоновані його складові частини, що дозволить особистості, не знайомій із цілим, висувати гіпотези про його зміст. А це, у свою чергу, активізує її самостійну пошукову діяльність. Вихідним поняттям психологічного тренінгу, спрямованого на розвиток здатності ставити і розв'язувати завдання власного розвитку та створення умов для активізації суб'єктності клієнта, можуть стати категорії «самосвідомість» та «саморозвиток».

По-друге, це особливості організації роботи в групах тренінгу, спрямованих на

активізацію процесу особистісного саморозвитку. Враховуючи специфіку учасників груп (студенти-психологи), робота з ними повинна будуватися між двома «полюсами»: індивідуальне – загальне (безпосередній досвід – рефлексія, активізація теоретичних знань – їх застосування для розуміння психологічної реальності людини (в тому числі і себе) та розв’язання проблем особистісного розвитку і саморозвитку). У класичних групах особистісного зростання ми маємо справу тільки з індивідуальним. У них робота побудована на створенні й переживанні унікального, одиничного досвіду «тут і тепер» у міжособистісному просторі групи та його рефлексії.

За такої організації групового процесу, тобто при роботі тільки з індивідуальним, молода людина не зможе опанувати вміння свідомої постановки цілей саморозвитку. Для оволодіння цими вміннями необхідно показати майбутньому фахівцеві (активізуючи його знання) закономірності виникнення переживань та емоційних станів людини, її взаємодії з іншими людьми, з’ясувати можливі причини особистісних проблем і конфліктів у спілкуванні. Однак не можна допустити, щоб психологічна інформація («полюс загального») спровокувала відхід студентів в абстрактні міркування, які не стосуються їх конкретних особистісних проблем і безпосередніх завдань майбутньої професійної діяльності, що не дозволить задіяти принцип повноцінного особистісного переживання одержуваного наукового знання. У цьому випадку ми не зможемо допомогти реальному суб’єкту в його саморозвитку. Подолання цього протиріччя можливе при постановці запитань типу: «Чим мене збагатило отримане знання?»; «Як я можу його використати?»; «Що я маю зробити, у яку ситуацію повинен себе поставити, щоб у мені змінилося щось конкретне (наприклад, емоційний стан, ставлення, міжособистісні відносини тощо)?». Звернути увагу учасників тренінгу на те, що такі запитання можуть існувати і можуть ставитися щодо них самих, – це вже шлях до постановки мети самозмінювання.

По-третє, це особливий, нерепродуктивний спосіб взаємодії учасників групи з психологом-керівником, від якого вони не очікують готових рішень і зразків, але можуть ініціювати співробітництво, указуючи, якої саме допомоги

потребують. Нагадаємо, у групах особистісного розвитку не може бути передання знань від ведучого до учасників, оскільки особистісне знання можна тільки «напрацювати», «взяти» зі свого досвіду, але не в когось. Не може бути й еталону особистісного знання – у кожного воно своє, інше, а не більш чи менш правильне, краще чи гірше. У групі особистісного саморозвитку ніхто не виправляє кожного конкретного учасника, а дають йому свободу вибору, він сам вирішує, що йому робити із собою. Однак група допомагає учаснику осмислити власні емоційні стани, почуття, дії, не оцінюючи їх, дає можливість особистості побачити в собі як гарні (сильні) сторони, так і недоліки. Причому це не буде просто раціональним висновком, оскільки підкріплюється безпосереднім досвідом відчуження. Тому один з ефектів груп особистісного саморозвитку – це підвищення усвідомленості своєї поведінки та прийняття відповідальності за неї.

По-четверте, це особливий стиль взаємодії учасників групи, забезпечуваний такою організацією спільної роботи, за якої між партнерами розподіляються різні точки зору на обговорювану проблему. Завдання групи, таким чином, зводиться до координації цих точок зору (за провідної ролі психолога-керівника).

Вкажемо ще на ряд моментів групової роботи, які позитивно впливають на особистісне зростання студентів, їх становлення як суб'єктів саморозвитку. У процесі групової роботи відбувається прийняття цінностей і потреб інших людей, що в підсумку впливає на індивідуальні життєві настанови і сприяє адекватному осмисленню об'єктивної реальності. При цьому в основі загального механізму формування цінностей лежить, перш за все, діалоговий стиль спілкування і рівень здатності студентів до рефлексії.

Крім того, великою перевагою групової форми тренінгового навчання є можливість отримання зворотного зв'язку та підтримки від людей, що мають спільні цілі, проблеми або переживання. Значущий зворотний зв'язок впливає на оцінку індивідом своїх настанов і поведінки, формування його Я-концепції. Завдяки дії механізму зворотного зв'язку людина, на основі досягнутого в ході взаємодії з іншими людьми результату, може коригувати свою подальшу поведінку, замінюючи використані способи взаємодії із собою, з іншими, з

навколишнім світом новими, які видаються більш ефективними.

Створення в групі атмосфери довірливого спілкування, поваги, взаємної підтримки, а також невіддаленість і описовий характер зворотного зв'язку, його релевантність потребам одержувача і відправника, подання його з приводу таких властивостей і якостей, які реально можуть бути змінені, є найважливішими умовами процесу засвоєння знань і стимулюють учасників до самодослідження та інтроспекції. Коли спроба саморозкриття і зміни заохочується іншими, то, як результат, посилюється впевненість у собі, що дозволяє не просто засвоїти знання, а перевірити їх на собі, що, у свою чергу, сприяє розширенню зони особистого досвіду. Відчуття учасниками тренінгу психологічного комфорту є важливою умовою їх особистісного розвитку, оскільки конструктивна робота над собою може здійснюватися тільки в згуртованій групі, що розвивається в психологічному відношенні, при позитивному забарвленні активного спілкування.

Перелічені вище чинники впливу соціального оточення в груповій роботі дозволяють задіяти принципи організації фахової підготовки як дослідницько-тренінгового навчання: 1) принцип активності учасників; 2) принцип усвідомленого включення; 3) принцип дослідницької позиції, 4) принцип об'єктивізації поведінки та розглядуваних проблем; 5) принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Це дає можливість систематизувати і цілеспрямовано реалізувати завдання навчальної діяльності за пріоритету самостійності студентів.

Дотримання в ході навчання даних принципів неможливе без відповідного стилю навчання з боку викладача, який у даному випадку, крім функцій викладача, виконує функції ведучого групи, стаючи тією самою людиною найближчого оточення для студентів. У формі дослідницько-тренінгового навчання найбільш адекватними є недирективні стилі викладання та ведення тренінгу: «стиль дослідження під керівництвом вчителя» і «стиль розв'язання проблем» [279]. У першому випадку педагог створює такі умови навчання, за яких студенти самі знаходять необхідну інформацію або пояснення досліджуваного явища. При цьому викладач ставить перед студентами певні запитання, але відповіді на них вони шукають самостійно. Враховуючи специфіку підготовки фахівців-психологів,

необхідно зазначити, що даний стиль дозволяє уникати при аналізі матеріалу оцінних суджень (правильно – неправильно, добре – погано і т.п.), що розширює уявлення про досліджуваний матеріал, ускладнює систему особистісних конструктів, робить їх більш цілісними і гнучкими. Другий стиль передбачає вільний вибір досліджуваного матеріалу в рамках програми проходження курсу. Викладач у даному випадку виступає в ролі консультанта, який дає рекомендації щодо вирішення поставлених учасниками завдань, заохочує їх до пошуку численних варіантів вирішення проблеми та інтерналізації отримуваних знань. Крім того, в сукупності з етичними стандартами психолога-практика використання даних стилів викладання переорієнтує мотивацію до вивчення навчальної дисципліни з мотиву складання заліку чи іспиту (зовнішня мотивація) на більш глибокий, особистісно-орієнтований мотив – отримання осмисленого досвіду, необхідного у майбутній професійній діяльності (внутрішня мотивація).

По-п'яте, це особливий тип взаємодії юнака із самим собою, що змінюється в процесі психологічного тренінгу. Оскільки метою дослідницько-тренінгової форми навчання є сприяння набуттю нових особистісних якостей (особистісному зростанню) в ході проживання нового, суб'єктивно недоступного раніше досвіду, то навчальний процес та його особливості виступають як умова і фон (контекст) прояву механізмів інтерналізації. Одне з основних завдань викладача-психолога – озброїти молоду людину засобами самоаналізу й саморегуляції. При цьому принципово змінюється і характер її ставлення до себе. Завдяки напрацюванню досвіду особистісних змін, особистісного зростання студент починає сприймати себе не як щось стале (який є – такий є), не об'єктом зовнішніх обставин і впливів, а як людину, яка може змінити в собі і своєму житті те, що є, або створити щось нове, тобто прийняти себе як змінюване мною самим «Я», автора власної життєтворчості, суб'єкта особистісного і професійного саморозвитку [280]. Зазначимо, що така робота найефективніша в юнацькому віці, який є сенситивним для становлення суб'єкта особистісного саморозвитку, і абсолютно необхідна майбутньому фахівцю-професіоналу в галузі надання психологічної допомоги.

Таким чином, використання розглянутих вище умов і принципів організації

навчального процесу має забезпечити перехід студентів-психологів від об'єктної до суб'єктної поведінки, тобто зумовити становлення суб'єкта особистісного та професійного саморозвитку. В контексті професійного саморозвитку останнє сприятиме підвищенню ефективності та екологічності фахової діяльності майбутнього психолога-практика.

Прикладом впровадження дослідницько-тренінгового навчання в процес фахової підготовки студентів-психологів може бути організація аналітичного етапу психокорекційної практики. Виробнича психокорекційна практика є важливим компонентом системи підготовки студентів-психологів до здійснення психокорекційної діяльності. Вона відображає практичний аспект підготовки майбутніх фахівців і покликана синтезувати всі отримані студентами під час навчання знання, всі набуті ними професійні вміння стосовно надання допомоги особистості у розв'язанні її психологічних проблем. Мета психокорекційної практики – апробація на практиці набутих знань та умінь у галузі психокорекції, використання у професійній діяльності методів та засобів психокорекційної роботи.

Мета аналітичного етапу психокорекційної практики полягає в наступному: рефлексія професійної діяльності студентів, аналіз сильних та слабких сторін прийнятих ними рішень, спрямованих на попередження та подолання наявних психологічних проблем особистості чи групи; колективний пошук найбільш ефективних шляхів розв'язання тих чи інших конкретних психологічних проблем, які виникли у студентів під час психокорекційної практики; розвиток професійно значущих якостей особистості, оволодіння засобами професійного та особистісного зростання, методами саморегуляції та саморозвитку.

Практичну діяльність студентів на аналітичному етапі доцільно проводити саме у формі дослідницько-тренінгових (навчальних) групових семінарів, технологія організації яких безпосередньо спрямована на формування суб'єкта професійного і особистісного саморозвитку. Основна мета цих семінарів – рефлексія професійної діяльності студентів, оптимізація їх усвідомлення себе в системі професійної діяльності та розвиток професійної самосвідомості майбутніх фахівців. Робота дослідницько-тренінгового групового семінару будується з використанням методів

«мозкового штурму», балінтовських груп, психологічного тренінгу розвитку професійної самосвідомості фахівців у системі відносин людина – людина.

Завдання дослідницько-тренінгового (навчального) групового семінару як форми підготовки студентів до психокорекційної діяльності: 1) розширення уявлень студентів про психокорекційний процес; 2) підвищення компетентності психокорекційної діяльності студентів, їх професійного міжособистісного спілкування; 3) аналіз сильних та слабких сторін розроблених студентами психокорекційних програм, спрямованих на попередження або подолання наявних психологічних проблем особистості чи групи; 4) колективний пошук найбільш ефективних шляхів розв’язання тих чи інших конкретних психологічних проблем; 5) рольове програвання моментів психокорекційного процесу в ситуації групової підтримки; 6) усвідомлення особистісних «сліпих плям», які ускладнюють професійну психокорекційну діяльність; 7) розвиток професійно значущих якостей особистості, оволодіння засобами професійного та особистісного зростання, методами самоорганізації, саморегуляції та саморозвитку.

Етапи проведення дослідницько-тренінгового групового семінару:

1. Відтворення конкретної психологічної проблеми особистості або групи студентом, який її вивчав та розв’язував на практиці.
2. Аналіз характеру та причин вказаної психологічної проблеми, уточнення її розуміння, з’ясування чинників, пов’язаних із нею (уточнювальні запитання ставлять усі учасники семінару).
3. Обговорення шляхів розв’язання вказаної психологічної проблеми, можливих моментів ускладнення психокорекційного процесу (участь в обговоренні для кожного учасника групи є обов’язковою).
4. Відпрацювання окремих моментів психокорекційного процесу, корекційних методів, вправ, технік, які викликають у студентів ускладнення.

Розкриємо організацію процесу групової роботи. Бажаний кількісний склад дослідницько-тренінгової навчальної групи – 8–15 студентів. Кожен із студентів – учасників групового семінару по черзі пропонує для групового обговорення психологічну проблему особистості (колективу), яку він

розв'язував на психокорекційній практиці, посилаючись на матеріали дослідження, аналіз ситуації загалом, а також розроблену власну комплексну психокорекційну програму розв'язання проблеми (пакет звітних матеріалів).

Інші члени групи під керівництвом викладача аналізують отримані дані, уточнюють, поглиблюють розуміння проблеми та пропонують свої шляхи її розв'язання, методи, форми, прийоми психокорекційного впливу на особистість та її оточення з метою надання їм психологічної допомоги. Кожна з думок, пропозицій учасників групового обговорення має цінність, оскільки розширює та поглиблює бачення ситуації, активізує знання, стимулює пошук найбільш ефективного розв'язання проблеми з використанням нових, цікавих методів психокорекційного впливу. Приймаються та обговорюються будь-які ідеї, варіанти розв'язання, думки, погляди, але їх автори повинні пояснити, обґрунтувати (з посиланням на літературу) свою точку зору.

Таким чином студенти напрацьовують досвід аналізу психокорекційних ситуацій, прийняття рішень стосовно планування та організації психокорекційної діяльності, методів та форм психокорекційного впливу на особистість з метою надання їй психологічної допомоги.

Після закінчення обговорення керівник семінару надає слово студенту, який запропонував проблему, для зворотного зв'язку. Цей зворотний зв'язок може бути кількох порядків (від доповідача до учасників обговорення і, навпаки, від членів групи до доповідача тощо). Він несе інформацію усім учасникам групового семінару про ефективність їх коригувальної діяльності. Результатом колективного обговорення, аналізу та пошуку шляхів розв'язання даної проблеми є складання найбільш ефективної комплексної програми корекції цієї психологічної проблеми в даному конкретному випадку.

Найбільш складні моменти психокорекційного процесу (приміром, встановлення контакту, початок або завершення бесіди, опір клієнта в роботі, організація групової взаємодії, керівництво дискусією з актуальної теми та ін.) та елементи психокорекційної програми (окремі методики, прийоми, психотехнічні вправи) програються в групі. Роль психокоректора виконує

студент, який запропонував проблему для розв'язання, але відпрацьовувати моменти психокорекційного процесу або психокорекційні техніки можуть усі студенти, у яких вони викликають труднощі.

У процесі аналізу, прийняття рішень та програвання психологічних проблем клієнта студенти можуть усвідомити власні психологічні проблеми, які ускладнюють здійснення ними психокорекційної діяльності та професійну взаємодію з клієнтом. Дослідження та розв'язання цих проблем можна продуктивно здійснювати за допомогою методів балінтовських груп. Завданням балінтовської групи як ефективної форми підготовки та професійного зростання психологів-практиків є гармонізація, оптимізація професійного «Я» психолога, його взаємодії з клієнтом. Участь у балінтовській групі або використання методів її роботи в груповому семінарі допоможе майбутнім фахівцям у галузі надання психологічної допомоги з'ясувати власні почуття до клієнта і психокорекційної ситуації загалом, труднощі професійної поведінки та взаємодії з клієнтом.

При даній формі групової роботи студенти розповідають про труднощі професійної взаємодії, які вони відчули в емоційному чи поведінковому плані під час психокорекційної діяльності з особами різних вікових та соціальних категорій (матеріали щоденника психокорекційної практики). На основі рефлексії студента та зворотного зв'язку від членів групи керівник-викладач допомагає доповідачеві сформулювати питання для самоаналізу причин труднощів його професійної взаємодії з клієнтом, а також – спланувати самостійну роботу студента, спрямовану на його самовдосконалення, професійний та особистісний саморозвиток. Крім того, студенту можна запропонувати участь у тренінгу розвитку професійної самосвідомості. А використання елементів, технік, методів цього тренінгу в роботі дослідницько-тренінгового групового семінару буде корисним для усіх студентів, оскільки сприятиме підвищенню їх професійної готовності до проведення психокорекційної діяльності.

Таким чином, ми вважаємо, що підготовка психологів повинна бути зорієнтована на формування у них професійної готовності до психокорекційного впливу та оволодіння професійно значущими якостями з урахуванням

поступового ускладнення психологічної інформації, зростання можливості її творчого самоусвідомлення й подальшого використання в практичній діяльності.

Підсумовуючи, ще раз наголосимо, що діяльність психолога-практика з надання психологічної допомоги клієнтам ми уявляємо як фактично неперервний професійний і особистісний саморозвиток, а процес підготовки фахівця з надання психологічної допомоги – як формування суб'єкта саморозвитку.

4.13 Інновації та інноваційні технології як засіб підвищення якості навчально-виховного процесу майбутніх офіцерів-прикордонників

Постановка проблеми. Сучасний світ поповнився великою кількістю термінів, які увійшли в українську мову з інших мов світу. Інновація, інноваційна діяльність, інноваційні технології, інноваційні методи та інші стрімко увірвалися в наше життя. Інновація (з лат. *innovatio* – оновлення, зміна) – нововведення, зміна, оновлення; новий підхід, створення якісно нового, використання відомого в інших цілях.

В Україні інноваційна діяльність передбачена проектом Концепції державної інноваційної політики (1997) та проектом Положення «Про порядок здійснення інноваційної діяльності в системі освіти» (1999). Як відмічає О. Дубасенюк «у контексті інноваційної стратегії цілісного педагогічного процесу суттєво зростає роль керівництва вищого навчального закладу, викладачів, методистів як безпосередніх носіїв новаторських підходів» [286].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як ми вже зазначали вище, термін «інновація» запозичено з латинської мови і включає у свій зміст «нововведення», «новаторство». Цим поняттям послуговуються велика кількість наук, адже його зміст передбачає створення нового суспільно значущого продукту діяльності людини і відрізняється своєю новизною та оригінальністю.

Питання інновацій та інноваційної діяльності неодноразово ставали предметом розгляду та вивчення різних науковців. Ці дослідження в сфері освіти проводилися з кінця 50-х років ХХ століття, а термін «інновація в освіті» почав активно застосовуватися лише у середині 80-х років ХХ століття у зв'язку з процесами перебудови радянської освітньої системи.

Досвід освітньо-наукових інновацій став об'єктом дослідження в роботах науковців: І. Арт'омова, Ю. Бабанського, В. Безпалька, В. Воронкової, О. Киричука, М. Кларіна, В. Лозової, В. Лугового, О. Ляшенка, С. Максименка, Н. Ничкало, О. Пехоти, О. Пометун, С. П'ясецької-Устич, П. Сауха, Г. Селевка,

С. Сисоевої, К. Стоута, О. Топузова, А. Шершун та ін. Основні питання освітньої інноватики в сучасній теорії і практиці досліджували Л. Буркова, Л. Даниленко, І. Дичківська, О. Дубасенюк, Т. Калюжна, О. Козлова, Ю. Красильник, Л. Мільто, О. Огієнко, А. Підласий, О. Попова, І. Пригожин, Ю. Радченко, К. Ушаков, А. Хуторський та ін. [289].

В освітньому процесі інновації та інноваційна діяльність представлені новими цілями, методами, формами та засобами навчальної та поза навчальної діяльності як педагога, так і тих, хто здобуває освіту. Будь-яка інновація – це кропітка праця науковця чи групи однодумців, що є результатом наукових розвідок, передовим педагогічним досвідом як окремих освітян, так і цілих колективів. Інноваційними у педагогічній науці є авторські ідеї, підходи, форми та методи навчання і виховання, нестандартні управлінські стилі, підходи, рішення тощо. **Метою статті** є розкриття особливостей впровадження інновацій та інноваційних технологій у навчально-виховний процес підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Результати дослідження. Якщо проаналізувати історію розвитку педагогічної думки, то можна констатувати той факт, що поняття «інновація» вперше було вжито ще понад століття тому назад в різноманітних науках (лінгвістиці, культурології, історії, педагогіці тощо).

Науковці стверджують, що інноваціям передують кропітка науково-технічна діяльність особистості (групи), що включає в себе певні нововведення, ідея яких може виникати у вигляді інтенцій (ідея, пропозиція, проект, що у подальшому опрацюванні і стають інновацією), ініціації (рекомендації щодо вдосконалення всіх видів діяльності, що пов'язана з розробкою та розвитком чогось) та дифузії інновацій (пропозиція щодо застосування ідеї інновації, яка була вже обґрунтована та впроваджена раніше). До інновацій висуваються певні вимоги, яких слід дотримуватися. Так, наприклад, процес інновації повинен бути практично застосований, для того, щоб досягти певних змін у соціальному середовищі та задовільнити попит, мати новизну та приносити прибуток

виробнику. Не слід під інноваціями розглядати несуттєві зміни у вигляді чогось чи технологічні процеси, що не змінюють сам процес чи якість продукту.

Щодо освітнього процесу, то на сьогоднішній день в освіті існує велика кількість інновацій, завдяки яким навчальний процес набуває нових рис, удосконалюється, змінюється, що дає змогу отримувати більш якісні та продуктивні знання. Щодо видів інновацій, то їх розрізняють за такими ознаками: залежно від змін, що відбуваються (радикальні, покращуючі та модифікаційні); за технологічними параметрами (інновації продуктові та процесні); залежно від розповсюдження (одиночні та дифузні); за місцем у виробничому циклі (сировині, забезпечуючі та продуктові); за наступністю (скасовуючі, заміщені, зворотні, відкриваючі, ретровведення); за обсягом (локальні, системні та стратегічні); за інноваційним потенціалом та ступенем новизни (радикальні, комбіновані та удосконалюючі).

Інновації тісно пов'язані з інноваційною діяльністю. Інноваційна діяльність – це діяльність, що спрямована на застосування та комерціалізацію результатів наукових розвідок та зумовлює випуск нових конкурентоспроможних товарів і послуг. Питання інноваційної діяльності розглядаються на державному рівні і закріплені у нормативних державних документах.

Інноваційний процес має свої особливості та включає в себе підготовку, обґрунтування, вивчення та контроль за впровадженням. Нововведення і є інноваційною діяльністю (процесом), що застосовується у різноманітних сферах нашого життя, у тому числі і в освітньому просторі. Цей процес різниться у різних сферах за періодом протікання та стадіями витрат. Науковці виокремлюють такі стадії перебігу інноваційного процесу як: сертифікація (патентування) винаходу/нововведення; наукове та техніко-економічне обґрунтування нового продукту (технології, процесу тощо); експериментальна перевірка дієвості нововведення (технології, процесу); одержання нового продукту (послуги) в необхідному обсязі тощо.

Нормативні документи щодо інноваційної діяльності (Закон України, постанови уряду країни) передбачають такі її форми: державна (комунальна), комерційна, соціальна, іноземна, спільне здійснення інноваційної діяльності. Кожна з форм має чітко прописані умови здійснення.

Як бачимо, зміни у розвитку суспільства, розвиток всіх його сфер певним чином відображаються і в освітній діяльності підготовки фахівців прикордонного відомства. Освітній процес доповнився різноманітними дидактичними принципами, методами та технологіями. До інноваційних можна віднести застосування різноманітних програм, що в умовах пандемії дозволяють не тільки не зупиняти освітній процес, але й робити його більш насиченим і цікавим, завдяки різним способам отримання необхідної інформації.

Для запровадження інновацій та інноваційних технологій в освітній процес навчального закладу Академії науково-педагогічний склад постійно працює над удосконаленням методик викладання, запровадження передового досвіту кращих методистів, адже освітні інновації – це, насамперед, цілеспрямований процес тих змін, що сприяють новому осмисленню цілей, дидактичних методів, форм і засобів і способів адаптації до всього нового згідно нових вимог сучасності.

Знайомство науково-педагогічного складу закладу з науковими досягненнями як закордонних, так і вітчизняних вчених, дозволяє застосовувати інноваційні підходи до викладання навчальних дисциплін [281, с. 3, с. 4, с. 8].

Застосування інновацій в освітньому процесі відбувається на основі дотримання фундаментальних законів. «Закон — необхідне, істотне стійке відношення між природними і суспільними явищами, яке має властивість повторюватися. Закони педагогічної інноватики виражають зв'язок між поняттями цієї галузі знань, її складовими, властивостями понять, а також між властивостями всередині конкретного поняття» [285]. До них відносяться:

закон незворотної дестабілізації педагогічного інноваційного середовища (суть: будь-який інноваційний освітній запроваджений в навчанні призводить до

незворотніх деструктивних змін, що в свою чергу породжує руйнацію цілісних уявлень про природу освітніх процесів, їх керованість);

закон фінальної реалізації інноваційного процесу (суть: будь-який життєздатний інноваційний процес в освітній структурі раніше чи пізніше, стихійно або свідомо буде реалізований);

закон стереотипізації педагогічних інновацій (суть: будь-яка педагогічна інновація має тенденцію перетворюватися з часом на стереотип мислення і практичної дії. І хоча дехто з дослідників вважає, що у цьому сенсі вона приречена на рутинізацію (на перехід до педагогічного стереотипу, який суттєво ускладнює реалізацію нових прогресивних інноваційних технологій), то інші вчені наголошують, що історія розвитку педагогічної практики свідчить, що не всі інновації приречені на рутинізацію, оскільки мають різний інноваційний потенціал. Тому деякі з них, яскраво спалахуючи, гаснуть або дезорганізують освітню систему, інші стають традиційними або дають поштовх народженню нових педагогічних ідей, концепцій, теорій (педагогічна спадщина Я.-А. Коменського, К. Ушинського, Л. Толстого, С. Русової, В. Сухомлинського та ін.);

закон циклічного повторення, зворотності педагогічних інновацій (суть: в педагогіці, системі освіти нерідко трапляється повторне відродження нововведення за нових умов (мова йдеться про так звані «традиційні інновації», або «ретровведення») [285].

Науковці одностайні в думці, що іноваційність в освіті не повинна бути самоціллю педагогів, адже її мета – оптимізація навчально-виховного процесу, який проводиться у відповідних умовах та відповідає вимогам сучасності. Критеріями педагогічних інновацій до яких належить інноваційна спрямованість викладача навчального закладу включає в себе: а) новизну; б) оптимальність; в) результативність та ефективність; г) можливість креативного впровадження в закладах освіти.

Інновації в освіті поділяють на:

технологічні (нові способи виготовлення продуктів та їх нові технології – інформаційне середовище та програмне забезпечення, комп'ютерні технології);

методичні (інноваційні методики навчання та виховання, управління).

В Україні існує професійний форум освітніх, наукових і науково-технічних інновацій «Інноватика в сучасній освіті», що має на меті презентування, обговорення, обмін і конструктивне спілкування щодо нових ідей, теорій, методів, форм тощо. Цей єдиний в Україні професійно-освітній форум дехто називає майданчиком для старту нових ідей та розповсюдження досвіду роботи, інформаційно-професійне поле якого дозволяє встановлювати ділові контакти між науковцями, викладачами, студентами, вести обговорення щодо ефективного впровадження інноваційних ідей в освітній процес. Організатори форуму налагоджують тісну співпрацю із закордонними партнерами, що дає змогу приймати активну участь у міжнародних конференціях, семінарах, наукових програмах та проектах [287].

Сучасні освітні тенденції в контексті євроінтеграції визначили необхідність не тільки вдосконалення, але й реформування освіти в цілому, впровадження в навчальний процесі нових культурних, науково-технічних програм, що спрямовані на інтеграцію освітньої української системи до європейського стандарту. Як зазначає Т. Батюта, «...в контексті європейського простору основними особливостями сучасної освіти є орієнтація на особистість, забезпечення комфортних умов отримання освіти, підготовка особистості до функціонування в складних умовах суперечливого соціуму; формування таких рис, як толерантність, сприйняття інших культур, релігій, цінностей, уміння спілкуватися з їхніми носіями, стати громадянином глобалізованого суспільства» [282].

При підготовці науково-педагогічного складу та майбутніх фахівців широко застосовуються предметно-орієнтовані навчально-інформаційні середовища, що дають змогу використовувати різноманітні технічні засоби комунікації, мультимедійні засоби, електронну бібліотеку, можливості дистанційної освіти тощо. Застосування та поєднання різноманітних методів і форм навчання сприяє встановленню нового типу відносин між здобувачами освіти та викладачами, покращення стилю їх взаємодії. Пошукові, евристичні та

дослідницькі методи орієнтують здобувачів освіти на пошуково-мисленеву діяльність: розвиток умінь щодо знаходження, запам'ятовування, аналізу, відтворення необхідної навчальної інформації, розширення сфери інтересів, самовдосконалення та самореалізації.

Інтерактивні методи навчання відіграють важливу роль в освітньому процесі, де педагог виступає як консультант, радник, що сприяє більш ефективній його комунікації з здобувачами освіти [283, с. 4]. Робота в групах сприяє розвитку критичного мислення, рефлексії, вмінню працювати в команді тощо. На думку Т. Батюти «саме застосування інтерактивних методів дає можливість опанування студентами усіх рівнів пізнання (знання, розуміння, аналіз, синтез, оцінювання, застосування), розвивають критичне мислення, рефлексію, уміння вирішувати проблеми» [282].

Так, наприклад, під час викладання предметів гуманітарного циклу (навчальні дисципліни «Військова педагогіка та психологія», «Морально-психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності», «Сучасна комунікація» тощо) викладачі широко застосовують методики розвитку критичного мислення у курсантів, що дає змогу їм аналізувати ситуації, обговорювати проблеми та приймати рішення, мати власну чітку позицію та вміти її відстоювати, прислухатися до думок інших, чітко висловлювати власну думку та вірно оцінювати та сприймати думку колективу, вміти стисло задавати та відповідати на поставленні запитання, вміти встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, порівнювати, прогнозувати та аргументовано оцінювати свою діяльність та діяльність колективу.

Для досягнення навчальної мети викладач може застосовувати такі інтерактивні методи та форми як: кейс-технології, «круглий стіл», дебати, ділові ігри, case-study, тренінги, відео конференції, «мозковий штурм», фокус-групи, рольові ігри, групові дискусії, метод проектів тощо. Застосовуючи їх на семінарських, практичних, групових заняттях викладач сприяє розвитку у майбутніх офіцерів-прикордонників вміння у встановлений термін вирішувати складні завдання, розвивати креативне мислення та творчі здібності, уміння

самостійно відшукувати необхідну інформацію, обробляти та подавати її у готовому вигляді, бути медіа освідченим. Все це дає змогу курсантам у подальшому застосовувати свої знання та навички у науково-дослідницькій діяльності, використовувати отримані знання під час стажування тощо.

Останні події в світі та Україні (наявність пандемії) сприяли ефективному застосуванню в освіті нових інформаційних технологій. Різноманітні онлайн-заняття, лекції, семінари, конференції, зустрічі розширили комунікаційний освітній простір як педагогів, так і тих, хто навчається, що дало змогу внести в освітній процес деякі позитивні зміни (бути учасником різноманітних обговорень, майстер-класів, семінарів, форумів, отримати консультацію та бути проконсультованим з проблемних питань тощо).

Висновки. Аналіз наукової літератури та практики засвідчив, що активне впровадження в освітній простір різноманітних інновацій та інноваційних технологій сприятиме досягненню цілей сучасної освіти, а саме: масовість та неперервність характеру освіти; значущість знань для особистості та суспільства; орієнтація на активне засвоєння особистістю способів та форм пізнавальної діяльності; адаптація та орієнтація освітнього процесу запитам суспільства і кожного її члена; забезпечення можливості отримання освітніх послуг кожним бажаним; розвиток та саморозвиток особистості, її мотивація та реалізація поставлених цілей.

4.14 Готовність до інноваційної організації методичної роботи в новій українській школі

На нашу думку, ефективність розвитку педагогічної культури вчителів залежить, з одного боку, від сформованої готовності керівників до інноваційної організації діяльності, а з другого - від сформованої готовності вчителів активно брати участь у ній.

Разом із тим в наш час простежується недооцінка підготовки керівників до управління процесом організації підвищення рівня професійної підготовки вчителів. Важливо усвідомити, що процес підвищення професійної кваліфікації педагогів повинен будуватися на основі цілісного підходу, що дозволяє розглядати всі дидактичні засоби як засіб професійного становлення педагогічної культури. Сучасна система організації методичної роботи такої можливості не дає, оскільки управління цим процесом здійснюється примусово-виконавчим і адміністративно-командним стилем, у процесі якого вирішуються специфічні завдання без урахування творчого потенціалу педагогічного колективу. Згідно з цим принципом кінцевий результат методичної освіти вчителів виокремлює із загальної структури їх професійності лише інформативний аспект, а розвивальний потенціал підвищення кваліфікації педагогів не враховується. Проте сьогодні педагогічна наука ще не знайшла аргументованої відповіді на ряд питань щодо підготовки керівників до організації методичної роботи, зокрема на питання щодо виявлення сутності готовності керівників до підвищення професійності вчителів школи.

Готовність до організації методичної роботи розглядається нами як складне особистісне утворення, що містить знання і вміння оперувати плануванням, керуванням, контролем і корекцією змісту освітньої програми методичної роботи та вмінням вирішувати завдання, що виникають у процесі підвищення професійного рівня вчителів.

Визначена структура організації методичної роботи в закладах освіти дозволила нам визначити **критерії**, на основі яких визначаються рівні ефективності (або неефективності) організації методичної роботи у ЗЗСО.

Поняття «критерій» означає ознаку, відповідно до якої робиться оцінка, «мірило для визначення», «оцінка предмета чи явища», «ознака, узятая за основу класифікації». У загальному розумінні критерій розглядається як ознака, на основі якої оцінюється що-небудь, «мірило суджень».

Представлені нами компоненти структури ОМР, дозволили визначити *критерії готовності інноваційної організації методичної роботи:*

- *мотиваційний показник:* позитивна мотивація і спрямованість керівників на інноваційну організацію методичної роботи, позитивна мотивація вчителів брати участь у методичній роботі;

- *змістовний показник знань, умінь і навичок (когнітивний і дієвий):* знання керівників про технологію наукового управління педагогічним колективом; знання учасників методичної роботи про інноваційну технологію навчання та її роль у професійній діяльності педагога (ступінь усвідомленості, практичної значущості, глибина і всебічність знань) уміння керівників ефективно керувати організацією методичної роботи, уміння створювати позитивний соціально-психологічний клімат, уміння впроваджувати педагогічну технологію з розвитку особистості; уміння втілювати інноваційні технології, уміння використовувати комп'ютерну техніку;

- *особистісний показник:* спрямованість змісту методичної роботи на всебічний розвиток творчої особистості вчителя; на формування комунікативних умінь і гуманістичної спрямованості.

Визначені критерії дали можливість описати такі рівні організації методичної роботи.

Примусово-виконавчий (низький рівень) характеризується відсутністю наукової організації управління, стихійним виконанням завдань, егоїстичною спрямованістю у визначенні пріоритетів у виконанні завдань, з методичної роботи, непослідовністю суворого дотримання мети і здійснення контролю за

своїми діями, провокує дискомфорт та негативний соціально-психологічний клімат, використовує традиційний підхід у навчанні учнів.

Репродуктивно-виконавчий (нижчий за середній) відзначається адміністративно-командним стилем управління методичною роботою, репродуктивним виконанням завдань, егоцентричною спрямованістю у визначені пріоритетних цілей і завдань методичної роботи, відсутністю особистісної позиції та провокуванням суперечності у взаємодії з учасниками методичної роботи, користуванням традиційною організацією навчання.

Ініціативно-особистісний (середній рівень) визначає адміністративно-командний стиль управління методичною роботою, творче ставлення до виконання завдань із методичної роботи, намагання створити нове, оригінальне для навчально-виховного процесу, егоцентричну спрямованість у визначені пріоритетних цінностей, намагання підтримувати позитивний соціально-психологічний клімат, зацікавленість до впровадження передового педагогічного досвіду, хоча й без наукового обґрунтування.

Інноваційно-творчий (високий рівень) характеризується науково-методичним підходом до управління методичною роботою і намаганням створити конкурентноздатну команду вчителів, творчим виконанням завдань у методичній роботі; створенням позитивного соціально-психологічного клімату, впровадженням інноваційних технологій.

Суттєві ознаки, що розкривають суть поняття «інноваційна організація методичної роботи», складаються: 1) з мети організації методичної роботи; 2) з утілення інноваційної стратегії організації процесу навчання вчителів у методичній роботі; 3) із сукупності педагогічних технологій з реалізації нової філософії освітньої діяльності, нового типу відносин між вчителями і учнями, нової «технології» опанування знань, нової організації навчального процесу, що характеризує «прозорість»; 4) із правил, що регулюють відносини між усіма учасниками навчального процесу з метою стимулювання активності вчителів до участі в методичній роботі.

Наведемо порівняльну характеристику змісту традиційної організації методичної роботи з інноваційною. (Див. табл. 1)

Таблиця 1.

Порівняння значущих факторів організації методичної роботи у традиційній та інноваційній стратегії

Параметри організації методичної роботи	Традиційна організація методичної роботи	Інноваційна організація методичної роботи
1	2	3
Організація навчання у методичній роботі (дієвий показник)	Автономна взаємодія в організації методичної роботи. Керівник знає, що треба зробити, планує і розподіляє завдання методичної роботи. Вчителі не обговорюють завдання, а сприймають їх як обов'язкові для виконання	Корпоративна взаємодія в організації методичної роботи. Керівник і вчителі обговорюють програму методичної роботи, коректують, уточнюють і розподіляють її виконання за календарним і особистісним планом
Стилі спілкування (особистісний показник)	Командно-адміністративний, управлінський, авторитарний (скритий, відкритий); егоїстичний підхід у виборі пріоритетів	Демократичний, особистісно-зорієнтований підхід у взаємодії; гуманістичного ставлення до особистості, колективістичний вибір пріоритетів
Зміст діяльності організації методичної роботи (мотиваційний, особистісний, когнітивний, операційний показники)	Змістова сторона діяльності методичної роботи спрямована на виконання планів, наказів, рекомендацій тощо. Результати методичної роботи представлені у репродукуванні вже набутих науково-методичних досягнень	Змістова сторона діяльності у методичній роботі спрямована на саморозвиток особистості, творчу реалізацію її професійних здібностей. Результати методичної роботи представлені в новаторських розробках навчання учнів

Продовження таблиці 1.

1	2	3
Контроль і оцінка організації методичної роботи	Суб'єктивна оцінка результативності методичної роботи подана керівником	Об'єктивна оцінка результативності методичної роботи подана самооцінкою вчителя, оцінкою педагогічного колективу і керівника

Отже, суть інноваційної організації методичної роботи принципово відрізняється від традиційної організації, оскільки: 1) на перший план виступає змістовний матеріал методичних занять, в яких розкривається сутність нової філософії освітньої діяльності, нові принципи організації навчального процесу, новий тип відношень між вчителем і учнем, нові «технології» опанування знань, це унеможлиблює репродуктивні методи навчання, це прозорість навчального процесу, 2) на другий план організації методичної роботи виступають завдання щодо вироблення потреби у вчителя формувати *педагогічну культуру* в організації навчально-виховного процесу методичної роботи, 3) на третій план організації методичної роботи виносяться питання з формування *свідомого розуміння значимості особистісно-орієнтованої позиції* в навчальному процесі, в якому переважає організаційна і стимулююча функція (кожний учасник навчального процесу виступає як цілісна особистість, що взаємодіє з іншими), 4) на четвертий план організації методичної роботи ми виділяємо функціональні педагогічні завдання, що стимулюють активність вчителів у розвитку педагогічної культури.

4.15 Проблеми та перспективи організації позашкільної освіти в Словаччині

Позашкільна установа, що входить в систему шкіл Словаччини, називається «материнська школа». Материнська школа – перша сходинка в педагогічній системі педагога Я.А. Коменського з 17 століття. Ця назва позашкільного закладу в Словаччині використовується до цих пір. У 2004 році Словаччина стала повноцінним членом Європейського співтовариства. У зв'язку із цим, в Словаччині відбулося багато змін не тільки в політичній і економічній сферах, а й у сфері освіти. У 2008 році був прийнятий «Закон про виховання і освіту» (далі «Шкільний закон»), який замінив давно застарілий «Закон про систему основних і середніх шкіл», що діяв з 1984 року.

Починаючи з 2008 року, в освітній системі Словаччини відбулися докорінні зміни, що позитивно позначилося на рівні надання освітніх послуг. Одна з найбільших змін, так звана куррікулярна трансформація, що означає зміну структури і планування змісту освіти, що стосується всіх ступенів системи шкільної освіти. Материнські школи, мали досі іншу модель змісту освіти, ніж школи вищого ступеня, які працювали за абсолютно новими освітніми програмами, розробленими на державному рівні. У 2008 році були розроблені єдині державні освітні стандарти позашкільної освіти, які вступили в силу з вересня 2009 року. На підставі цих стандартів кожний позашкільний заклад самостійно мав право розробляти освітні програми. Установи позашкільної освіти (материнські школи) отримали статус школи, і, отримана в них освіта набула статусу закінчення першого ступеня освіти – ISCED 0 (далі «предковичну освіту»).

Шкільний закон [294] визначає мету материнських шкіл в області виховання і освіти в даний час в такий спосіб: «Материнська школа сприяє особистісному розвитку дітей в соціально-емоційної, інтелектуальній, фізичній, моральній, естетичній областях, розвиває здібності та вміння, створює передумови для подальшої освіти. Готує до життя в суспільстві відповідно до індивідуальних і вікових особливостей дітей». Материнська школа – єдиний

офіційний тип позашкільного закладу, який входить в систему шкіл Словаччини. Освіта в материнських школах при закладах охорони здоров'я, здійснюється за часткову плату, яка не перевищує 7,5 % суми прожиткового мінімуму на одну дитину в місяць. Прожитковий мінімум в Словаччині встановлений по-різному. Наприклад, прожитковий мінімум сім'ї з однією дитиною (2 дорослих і 1 дитина) за останніми даними Міністерства праці, соціальних справ та сім'ї Словацької республіки [297] становить 426,70 євро на місяць. Прожитковий мінімум на одну дорослу людину в даний час складає 198,09 євро на місяць.

Типи материнських шкіл різняться: – за способом установи: державні, приватні та церковні; – за способом організації режиму виховання і освіти: з вихованням і освітою, триваючим неповним днем; з вихованням і освітою, триваючим цілим днем; з вихованням і освітою, триваючим тиждень; з безперервним вихованням і освітою (так звані «інтернатні материнські школи»).

Материнська школа з режимом роботи неповного дня надає «предковічну освіту», здійснюючи свою діяльність, як правило, п'ять годин на день: до обіду або після обіду. Материнська школа з денним режимом роботи надає «предковічну освіту», як правило, з 06-00 до 18-00 годин, відповідно до місцевих умов і потреб законних представників дитини (батьків, опікунів).

Материнська школа з тижневим режимом роботи надає «предковічну освіту» дітям, про яких їх законні представники не можуть піклуватися протягом робочих днів у тижні. Материнська школа з безперервним вихованням і освітою (інтернатна материнська школа) надає «предковічну освіту» дітям безперервно включаючи святкові і вихідні дні.

У таблиці 1 можемо простежити різницю між кількістю материнських шкіл, груп, дітей з відстрочкою шкільної відвідуваності, педагогів та асистентів в державних, приватних та церковних материнських школах. Дані представлені Інститутом інформації і прогнозу системи освіти в Словаччині до 15.9.2020 [296].

Типи та розподіл позашкільних закладів освіти Словаччини

Тип позашкільного закладу	Материнські школи (кількість)	Групи (кількість)	Офіційна кількість дітей	Кількість заяв у Материнські школи	Кількість педагогів	Кількість асистентів	Кількість дітей із відстрочкою шкільного вивчення
Державні	2725	7236	144225	10261	14252	198	3886
Приватні	101	265	4528	168	559	35	89
Церковні	770	1185	33935	11015	3364	66	775
Всього	2896	7686	152688	11444	15175	239	4050

Судячи з даних таблиці 1, можемо констатувати, що підвищеним попитом у населення користуються материнські школи державного типу. Материнська школа засновується, як правило, при кількості десяти дітей. Діти з особливими виховними та освітніми потребами можуть бути розміщені в загальних групах або в окремих групах дітей з особливими виховними та освітніми потребами. Окремі групи можуть бути створені і для дітей, які вивчають іноземну мову.

Організацію роботи в материнській школі регламентує «Постанова про материнську школу» [295], яка розробляється на підставі «Шкільного закону» і оновлюється паралельно з ним. У материнської школі зі згоди директора можна створювати групи для розвитку здібностей дітей з естетичної, інтелектуальної або спортивної сфер. Максимальна кількість дітей у таких групах – 12 осіб. Для прийому дітей в таку групу потрібна згода законних представників дитини та рекомендація установи виховного консультування і превенції. У групі з дітьми із спортивними здібностями працюють позмінно два педагога і один тренер. У групі, де діти вивчають іноземну мову працюють педагоги з відповідною кваліфікацією. Логопедичну діяльність здійснює логопед, який є штатним співробітником установи виховного консультування і превенції. У материнській школі відповідно до шкільної освітньої програми можна організувати і додаткову освіту дітей в формі гуртків. Додаткову освіту зазвичай здійснюють штатні співробітники. Навчання іноземним мовам та інших гуртків, для яких

штатні співробітники не володіють необхідною кваліфікацією, можуть здійснювати запрошені лектори. Додаткова освіта здійснюється після обіду і за згодою законних представників дітей.

У таблиці 1 представлено кількість зареєстрованих заяв на зарахування дитини в материнську школу – всього 11444. Це підтверджує наявність черги на зарахування дитини в материнську школу. Потрібно відзначити, що кількість жителів в Словаччині до 30.06.2020 становило 5429763 чоловік. Виникає питання: як держава вирішує проблему дітей, які не розміщені в позашкільних установах? Деякі форми позашкільної діяльності можуть здійснюватися і в рамках вільної підприємницької діяльності, наприклад «здійснення позашкільної освітньої діяльності» або «навчання іноземних мов». Така підприємницька діяльність регулюється державою. Однією з умов для отримання ліцензії на реалізацію діяльності таких установ є наявність спеціальної кваліфікації. Спрямованість приватних установ дуже різноманітна: деякі повторюють своєю структурою і організацією материнську школу; деякі спеціалізуються на навчанні іноземних мов у ранньому дитинстві; деякі спеціалізуються на спортивному розвитку дітей, інші спеціалізуються на музичному вихованні, деякі здійснюють догляд за дітьми без будь-якого освітнього спрямування (наприклад: «замок ігор»). Деякі установи, незважаючи на те, що не входять до системи шкіл, в описі своєї діяльності вказують, що освіта здійснюється відповідно до освітньої програмою ISCED 0. Однак такі установи не мають право видавати офіційний документ про закінчення офіційного ступеня освіти – Свідоцтва про закінчення «предковичної освіти» – ISCED 0.

Важко оцінити якість освітньої та виховної діяльності в окремих типах вищевказаних позашкільних установ республіки Словаччини. Для цього необхідно порівняти зміст освітніх програм, порівняти результати освітньої та виховної діяльності тощо. У материнської школі (єдиний офіційний тип позашкільного закладу в республіці Словаччині) відповідно до законодавчих норм, може бути найрізноманітніша структура організації освітньої діяльності. Дозволяється формування груп для здібних дітей, груп з навчанням іноземних

мов, передбачено додаткову освіту. Обсяг фінансових коштів залежить багато в чому від кількості дітей в кожній материнській школі, тому материнські школи прагнуть збільшити кількість дітей і зовсім не зацікавлені в створенні, наприклад, груп для обдарованих дітей (мінімум 12 дітей). Безперечно система позашкільної освіти республіки Словаччини є прогресивною та успішною, хоча і володіє певними недоліками. Недолік організації позашкільної освіти в Словаччині, на наш погляд, в даний час полягає і в тому, що освітня діяльність здійснюється за одним, встановленим державою, освітнім стандартом, який виступає одночасно і в якості єдиної освітньої програми позашкільної освіти. Саме різноманітність програм може частково обумовити виникнення нових типів позашкільних установ, які б відповідали попиту сучасних батьків і офіційно входили в систему шкіл республіки Словаччини.

4.16 Формування soft skills у процесі вивчення гуманітарних та соціально-поведінкових дисциплін у студентів ЗВО аграрного профілю

Сучасний світ – це світ швидкоплинної інформації та комунікаційних технологій, де інформація і знання визнаються одними з найвищих цінностей. Інформаційне суспільство висуває нові вимоги у сфері освіти. Однією із вимог є підготовка конкурентноспроможного фахівця.

Сьогоднішній ринок праці надає перевагу тим співробітникам, які попри фахових умінь та знань: комунікаційні, креативні, здатні працювати в команді, тобто наділені soft skills. Тому підготовка спеціалістів в аграрній галузі потребує не лише професійних компетентностей як одних із головних складових, а й формування та виховання професійно-соціальної культури (зокрема, формування чи підтримання сприятливого мікроклімату в трудовому колективі, креативно підходити до вирішення професійних проблем, ораторські здібності, уміння працювати в команді, презентувати власні думки, і тд.) тобто всі ті необхідні якості, щоб випускник сучасного ЗВО повноцінно міг увійти в певний робочий колектив. Світовий досвід свідчить про орієнтацію професійної освіти на формування soft skills та hard skills у єдинстві. Soft skills носять універсальний характер, важливі для успішного професійного і життєвого самовизначення особистості, незалежно від професії.

Історично термін «м'які навички» вперше з'явився у 1972 році у результаті презентування доповіді П. Уїтмор на конференції CONARC. У науковий вжиток дане поняття увійшло в 90-х роках ХХ століття завдяки працям американських та німецьких науковців галузей управління, бізнесу та промисловості. Так, Л. Спенсер С. Спенсер у праці «Компетентність на роботі: моделі для вищої продуктивності»

представили низку компетенцій, які на їхню думку мав би бути наділений досконалий працівник. Зокрема, це - орієнтація на досягнення, турбота про порядок, якість та точність, ініціатива, пошук інформації, міжособистісне розуміння, орієнтація на обслуговування клієнтів, організаційна обізнаність,

налагодження стосунків, директивність, командна робота, самоконтроль, самовпевненість, командне лідерство, гнучкість, організаційна прихильність [298].

Дослідники визначають soft skills як особисті якості, особливості, таланти або рівень захоплення професійною діяльністю, які відрізняють дану особистість від інших людей зі схожими вміннями і компетентністю [299]. Таким чином, soft skills – це навички, вміння та характеристики, які дозволяють бути успішними незалежно від компанії, її специфіки діяльності та направлення бізнесу. Ці якості відповідають за прийняття рішення та комунікації. Сталого переліку, як і класифікації soft skills, не існує. Оскільки, зрозуміло, що для різних видів діяльності пріоритетними є різні види soft skills [300]. Аналіз праць вітчизняних науковців засвідчує, що в Україні під час реалізації освітньої програми soft skills формується та розвивається у межах програмових дисциплін та позанавчальній виховній роботі.

Варто зазначити, що більшість ЗВО України аграрного профілю спрямовані на формування «hard skills», тобто професійні навички у найчистішому вигляді. Освітні програми пропонують перевантажений перелік навчальних дисциплін, які розвивають «hard skills», а от гуманітарним та соціально-поведінковим наукам, які мають великий потенціал у формуванні soft skills не надається належної уваги. Однак, фахівець аграрної галузі повинен володіти як м'якими так і професійними навичками. Під час занять навчальної дисципліни «Філософія», «Політологія» ефективними є у формуванні soft skills командна робота студентів, аргументація власної думки під час інтерпретації цитат філософів, пошук компромісу під час виникнення суперечливих думок, виявлення логічних помилок у міркуваннях, побудови критичного ставлення до будь-якої інформації.

У межах курсів для досягнення вищевказаного застосовуються інтерактивні методи навчання. До прикладу, при розгляді тем змістового модуля «Основні етапи розвитку філософії» широко використовується дискусія. «Дискусія – усна форма організації мовлення, у процесі якої розглядаються протилежні точки

зору; комунікативна взаємодія групи учнів, що організовується для обміну думками, обговорення спірного питання» [301]. Студентам пропонується на розгляд певна цитата із філософської спадщини мислителя, яка викликає суперечливі думки учасників дискусії, які не приймаються остаточно, а лише припускають можливість компромісного рішення, яке виникає під час обміну думками між учасниками дискусії. Такий методичний прийом не лише посилює активність, а й формує навички участі у командній роботі, спільному доходженні до рішення. Від учасника дискусії вимагається високий рівень культури міжособистісного спілкування, контролю емоцій, логічно правильно будувати та висловлювати власне бачення, співвідносити особисту думку із думкою опонента. Також не менш важливо під час ведення дискусії наголошувати студентам на дотриманні позитивності. Позитивність – це віра в себе та інших людей. Це такий погляд, при якому людина може розглядати події з різних боків і надає перевагу знаходити позитив у всьому, що її оточує. Підтримка та увага викладача та одногрупників – головний інструмент розвитку позитивності [302]. Семінарське заняття проведено за методом, наприклад, «ажурна пилка» дає можливість студентам в активній діалоговій формі філософувати. Адже, дана методика стимулює індивідуальну активність, відповідальність, самостійність, оскільки студент має оцінити, зрозуміти і максимально точно донести свою частину філософської проблеми [303].

Не менш ефективним методом є «case study». Р. Йін визначає «case-study» як «емпіричне дослідження, яке вивчає сучасний феномен в його природних умовах, особливо в тих випадках, коли кордони між феноменом і середовищем неочевидні» [304]. Відповідно до класичного визначення «case-study» - це техніка навчання, що використовує опис реальних або ж наближених до реальних економічних, соціальних, політичних, правових і бізнес-ситуацій, учасники навчання повинні дослідити дану ситуацію і запропонувати відповідні рішення.

Так, на заняттях із навчальної дисципліни «Політологія» після опрацювання теми «Політичні партії та громадсько-політичні об'єднання та рухи» та під час

вивчення теми «Вибори та виборчі системи» студентам пропонується кейс, який містить структурований опис ситуації із реального досвіду передвиборчих ініціатив конкретної політичної партії місцевих виборів 2020. Такий кейс занурює здобувачів вищої освіти в проблему, змушує аналізувати джерела, готувати конкретне завдання та рішення. Зміст даного методичного прийому полягає у самостійній пізнавальній діяльності студентів. Студентам пропонується осмислити реальну ситуацію, під час вирішення проблемної ситуації здобувачі актуалізують необхідний для цього комплекс засвоєних раніше знань. Метод «case-study» не лише активізує діяльність студентів, а й розвиває їх аналітичні та комунікативні здібності.

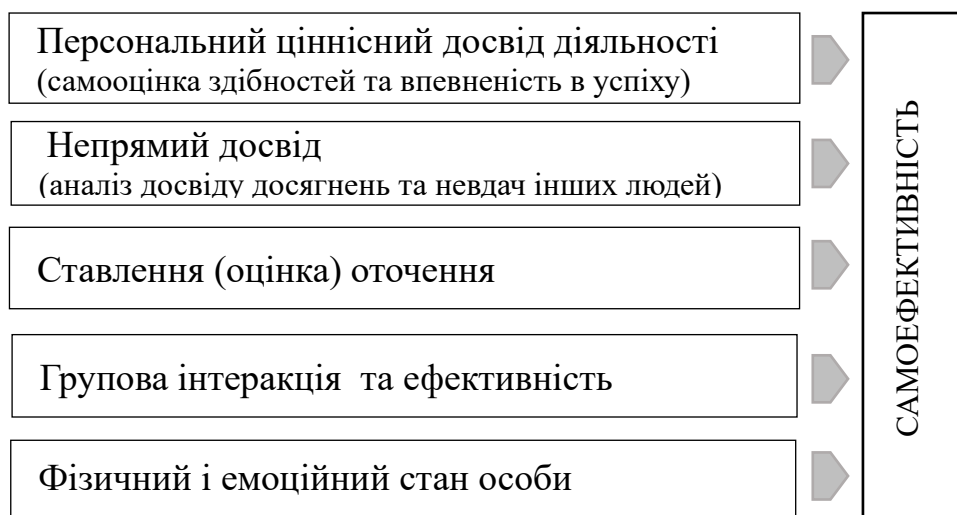
Досвід свідчить, що у розвитку соціально-комунікативної компетентності відіграють різноманітні інноваційні види лекцій. Наприклад, із курсу «Філософія» бінарна лекція на тему: «Онтологія. Біологічні основи буття. Моральна відповідальність біолога» у здобувачів вищої освіти формує культуру дискусії, вчить студентів толерантності, умінню порівнювати та сприймати різні точки зору як такі, що взаємодоповнюють одна одну. Лекція-провокація «Національно-визвольна війна під проводом Б. Хмельницького» з курсу «Історія України та української культури» підвищує інтерес здобувачів до матеріалу, акцентує увагу на спірних питаннях історії України, спонукає студентів формувати аргументи власної думки та контролює залишкові знання.

Таким чином, як доводить досвід у процесі вивчення гуманітарних та соціально-поведінкових дисциплін здобувачі можуть оволодіти базовими soft skills. Досягненню поставленої мети сприяють активне використання інтерактивних методів навчання.

4.17 Ціннісний досвід досягнень і розвиток професійної самоефективності студентів

Професіоналізація – це тривалий процес становлення фахівців-професіоналів, що починається із вибору майбутньої професії з подальшим розвитком спрямованості на її освоєння та виконання професійної діяльності. Особливе місце в ході професіоналізації належить студентському періоду, оскільки саме в цей час студенти накопичують ціннісний досвід досягнень, а особистісно значимі перспективи розвитку власних здібностей чіткіше окреслюються та реалізуються у навчально-професійній діяльності.

Аналізуючи проблеми якості професійної підготовки майбутніх фахівців, на наш погляд, важливо звернути увагу на таку ключову ланку, від якої залежить ефективність професіоналізації в довготривалій перспективі, як самоефективність. Загальні вимоги до розвитку самоефективності були сформульовані А. Бандурою. Схематично джерела самоефективності показані на малюнку 1.

Малюнок 1. Джерела самоефективності (за А. Бандурою, 2000)

Розвиток самоефективності значною мірою визначається персональним ціннісним досвідом успіхів та невдач діяльності. Від нього залежить самооцінка здібностей та впевненість в успіху. Самоефективність підвищується за умов власного вибору та успішного самостійного виконання складних завдань і знижується за невдач в ситуації докладання максимуму зусиль.

Самоефективність може зростати чи знижуватися під впливом спостережень особи за успіхами чи невдачами інших. Це відбувається лише у тому випадку, коли ці інші люди сприймаються особою як такі, що схожі на неї, відтак, і здібності, і домагання, і досягнення та невдачі можуть порівнюватися.

Важливою умовою розвитку самоефективності є ставлення (оцінка) референтного оточення. Схвальна оцінка оточення підвищує самоефективність суб'єкта в ситуації успішного виконання завдання. На самоефективність більше впливають похвала чи критика, коли вони стосуються дій, що знаходяться в межах реальних можливостей (здібностей) суб'єкта.

Самоефективність підвищується тоді, коли люди впевнені в тому, що їхні спільні зусилля можуть спричинити позитивні зміни у соціальних спільнотах і сприяти долаттю глобальних проблем людства (війн, голоду, злочинності, жорстокості, природних і техногенних катастроф тощо).

Погане самопочуття і надмірне емоційне напруження знижують самоефективність, а хороший фізичний стан, почуття психологічного благополуччя й помірне емоційне напруження – підвищують.

Отже, самоефективність пов'язана з низкою таких когнітивних процесів, як самооцінка власного і аналіз непрямого досвіду, рефлексією результатів діяльності та емоційних підкріплень, які виникають при цьому. Розвиток самоефективності пов'язаний з самооцінкою людиною власних здібностей та постановкою життєвих цілей. Особи з низьким рівнем самоефективності легко відмовляються від поставлених цілей після однієї чи кількох невдач. Тих, що мають високий рівень самоефективності, невдачі не спиняють, навпаки, підвищують їхню мотивацію, спрямовану на досягнення успіху. Самоефективність як сформована особистісна властивість дозволяє протидіяти негативним впливам й опосередковано впливати на мотивацію досягнення, постановку цілей та успішність діяльності.

Результати проведених нами емпіричних досліджень підтверджують припущення про провідну роль самоефективності в процесі професіоналізації. Так, на основі опитування студентів за методикою самоефективності (Schwarzer

& Jerusalem (1995)) було встановлено, що показники самоефективності студентів, які мають досягнення, вищі, ніж показники студентів, які досягнень не мають.

У зв'язку з тим, що згадана методика не орієнтована безпосередньо на студентську вибірку, нами на основі дискурс-аналізу висловлювань студентів щодо самоефективності було розроблено методику «Профіль професійної самоефективності студентів (ППСС)» (Музика, 2020), наближену до цінностей і семантики студентів та реальних навчально-професійних завдань, які вони мають виконувати. Методика ППСС дозволяє визначати загальний показник професійної самоефективності студентів, а також кількісні показники за кожною окремою субшкалою. Методика адаптована для використання на е-платформі LPOtest. Розроблено конструктор індивідуальних інтерпретацій емпіричних результатів ППСС. Вони конструюються для шести субшкал (лідерство, цілі та мотиви професійної діяльності; здібності й упевненість; рефлексія й особисті стандарти; стійкість до невдач, долання і воля; самоосвіта і саморозвиток; ціннісний досвід) і для загального показника професійної самоефективності на основі поділу отриманих результатів на високі, середні та низькі. Для кожного досліджуваного відповідно до його результатів програмно компілюється текст індивідуальної інтерпретації. Діагностика здійснюється з допомогою персональних гаджетів, що забезпечує можливість оперативно і конфіденційно знайомити студентів із результатами дослідження та рекомендаціями з саморозвитку, які вони отримують на смартфони. Процедура проведення дослідження на е-платформі LPOtest особливо актуальна під час карантинних заходів, пов'язаних із COVID-19.

За допомогою ППСС встановлено, що існує пряма залежність між показниками професійної самоефективності і ціннісним досвідом досягнень. Студенти, які мають досягнення, демонструють вищі показники за всіма шкалами методики ППСС.

Найбільша різниця в показниках студентів залежно від досягнень виявилася за шкалами «Здібності й упевненість» та «Самоосвіта і саморозвиток», що

спрямовує пошук ресурсів для розвитку професійної самоефективності саме в цих темах.

Глибше проаналізувати відмінності в самоефективності студентів дозволило факторно-семантичне моделювання суб'єктивної картини її розвитку (малюнок 2).

Малюнок 2. Факторні структури розвитку професійної самоефективності студентів залежно від досягнень

Встановлено, що студенти, які мають досягнення, вирізняються більшою диференційованістю факторної структури, що свідчить про їхню більшу семантичну гнучкість і вищий ресурсний потенціал розвитку самоефективності.

Провідними факторами є «лідерство, цілі та мотиви професійної діяльності» і «стійкість до невдач, долання і воля». Перший розкриває суб'єктивну активність і послідовність студентів у досягненні проміжних навчальних цілей на шляху до головних – професійних і життєвих цілей. У другому факторі відображається готовність студентів долати труднощі.

Важливим є конструкт «розвиток здібностей», який корелює з обома факторами, і постає у свідомості студентів, що мають досягнення, як універсальний засіб досягнення цілей і ресурс досягнень.

У факторно-семантичній моделі студентів, які не мають досягнень, домінує фактор «освіта», який охоплює більше половини дисперсії, і з яким пов'язується розвиток самоефективності. Ці студенти більше орієнтовані на вимоги освітнього середовища, ніж на власну активність, їхні цілі ситуаційні, вони застосовують утилітарне самопідкріплення, що сукупно свідчить про те, що

процеси професійного самовизначення ще продовжуються, а відтак доцільно застосовувати методи розвитку самоефективності як ресурсу професіоналізації.

Для становлення професійного досвіду та розвитку професійних здібностей в освітній процес, окрім навчання, природним чином мають бути вмонтовані чи змодельовані елементи професійної діяльності. Щодо непрямого досвіду, то розвивальний ефект має навчання, що організоване так, щоб студенти вчилися на успіхах і невдачах одне одного, зокрема із широким застосуванням діалогових і групових прийомів навчання, колективним обговоренням і взаємною оцінкою. Для зростання самоефективності варто дбати про соціально-психологічний мікроклімат, про стимулювальну функцію формувального оцінювання. Відомо, що більше мотивує групова, ніж індивідуальна оцінка, а оцінка референтної особи значиміша за оцінку особи, до якої людині байдуже. При всій зорієнтованості педагогів на позитивну оцінку, варто пам'ятати, що вона має бути диференційованою в контексті самооцінки здібностей студента. Похвалу чи критику він прийме лише тоді, коли буде впевнений у своїй спроможності змінити ситуацію на краще, коли матиме можливість набути досвід спільних дій з іншими та відчувати себе причиною як особистісних, так і суспільно-корисних

Найважливішою передумовою розвитку професійної самоефективності студентів є така організація освітнього простору, яка відкриває можливості для досягнень усім студентам, а відтак спонукає їх до саморозвитку та самовдосконалення.

4.18 Методика планування у професійній діяльності прикордонників

Важливу роль у професійній діяльності прикордонників відіграє планування. По-перше, планування є показником цілеспрямованої діяльності керівників підрозділів з підтримання цих підрозділів у готовності до дій, їх бойової та мобілізаційної готовності, визначення послідовності та способів виконання завдань з охорони державного кордону України. По-друге, планування є однією із загальних функцій управління (процес розроблення плану).

Зміст планування містить визначення завдань діяльності конкретних структур управління на основі загальної мети, складання відповідної системи взаємодії та порядку і термінів виконання комплексних або окремих заходів. Результатом планування є план як різновид управлінського рішення, змістом якого є система взаємопов'язаних, з'єднаних загальною метою конкретно визначених завдань та заходів, які потрібно виконати у вказаній послідовності та встановлені строки конкретно визначеним виконавцям.

Зміст планування полягає у визначенні: основних завдань органів управлінь Державної прикордонної служби (органу) або структурного підрозділу на відповідний період; комплексу заходів, здійснення яких забезпечить виконання завдань, що стоять перед Державною прикордонною службою; строків виконання запланованих заходів та виконавців.

Роль планування полягає в тому, що воно забезпечує цілеспрямованість діяльності як окремого прикордонника зокрема, так і прикордонного підрозділу загалом, сприяє ефективному використанню сил та засобів; взаємодії органів, служб, підрозділів та виконавців; створенню сприятливого психологічного клімату.

Важливість планування виявляється в тому, що ця функція має чотири важливі цілі, а саме: усунути негативний ефект невизначеності та змін; зосередити увагу на головних завданнях; домогтись економічного функціонування; полегшити контроль.

Оскільки план є різновидом управлінського рішення, то в основу планування покладаються принципи, згідно з якими планувальний документ повинен бути обґрунтованим, відповідати вимогам законодавства (законність), актуальним, реальним, конкретним, несуперечливим, своєчасним та інформативним. Методика розроблення плану передбачає визначення підстав для планування; часу, відведеного для планування; методів та засобів складання плану; виконавця планувального документа; ступеню конфіденційності (таємності), обсягу необхідної інформації, форм її збирання, опрацювання і узагальнення; форми та структури плану; кількості й форми додатків до нього тощо.

Оскільки методику планування ми розуміємо як сукупність певних методів, форм, етапів та підходів до розроблення плану, то у методиці розроблення поточного плану в професійній діяльності прикордонника можна виокремити такі етапи:

1. Розроблення завдання щодо підготовки плану.
2. Підготовка пропозицій до проекту плану.
3. Узагальнення пропозицій та складання проекту плану.
4. Уточнення та погодження проекту плану.
5. Остаточне доопрацювання плану та його затвердження.

На першому етапі штаб готує розпорядження для розроблення плану, у якому визначає основні напрями діяльності та завдання, які потрібно виконати органу управління наступного року. Розпорядження підписує начальник органу управління і доводиться до відома всіх заступників начальника та керівників структурних підрозділів.

На другому етапі згідно з розпорядженням начальника органу управління керівники підрозділів та служб готують пропозиції до проекту плану і після їх погодження з відповідними заступниками начальника органу управління передають їх начальнику штабу.

На третьому етапі начальник штабу оцінює пропозиції з позицій загальних завдань органу управління та його ресурсів, а також реальності

заходів, після чого складає проект плану, узагальнюючи пропозиції, що надійшли.

На четвертому етапі розроблений проект плану уточнюється та погоджується з керівниками усіх підрозділів та служб, а також заступниками начальника органу, які ретельно вивчають його як по суті запланованих заходів, так і по строках і всі зауваження передають розробнику проекту.

На п'ятому етапі здійснюється остаточне доопрацювання проекту плану, внесення необхідних коректив і його подання начальнику органу управління для затвердження.

Перед затвердженням плану начальник органу управління повинен:

оцінити, чи відповідає зміст і кількість запланованих заходів вимогам нормативно-правових актів та поставленим завданням;

оцінити заплановані заходи з точки зору поставлених вимог;

оцінити рівномірність розподілу навантаження щодо виконання заходів плану між підрозділами та службами, а також за місяцями;

уточнити порядок та строки перевірки виконання кожної позиції плану.

Начальник органу управління, опрацювавши проект плану по суті та формі, затверджує план, що вважається прийнятим рішенням.

Важливою складовою методик планування у професійній діяльності прикордонників є організація контролю за виконанням планів. Вона включає розроблення і здійснення комплексу заходів для досягнення передбачених ними цілей, завдань і результатів діяльності на майбутній період, способів, засобів, строків і послідовності їх досягнення, а також установлення відповідності фактичного виконання прийнятому рішенням. Практичний досвід засвідчує, що важливою умовою реалізації планових рішень в органах Державної прикордонної служби України є своєчасне виконання заходів, передбачених планом, з внесенням необхідних реквізитів у графу планів «Відмітка про виконання» та посиленням на відпрацьований документ (назва, дата, номер), місце його зберігання (№ справи), що підтверджується підписом (прізвище та

ініціали) особи, яка внесла відповідні реквізити, а також організацією дієвої системи контролю.

Контроль за виконанням планів ми розуміємо як сукупність дій, спрямованих на забезпечення своєчасного і повного виконання запланованих заходів, проведення аналізу, перебіг і результатів їх виконання. Розрізняють три основні види контролю за виконанням планів: попередній, поточний і підсумковий.

Якщо виконання планового заходу покладено на кількох керівників (підрозділів), то відповідальним виконавцем є керівник підрозділу, який зазначений першим. Він організовує і координує роботу з виконання заходу готує та подає узгоджені зі співвиконавцями узагальнені підсумкові документи, в яких викладає суть вжитих заходів. Співвиконавці зобов'язані брати участь у реалізації запланованого заходу, подавати в установлений строк необхідні матеріали (проекти документів, довідки, відомості). Керівники підрозділів визначають працівників, відповідальних за здійснення контролю за виконанням планових заходів, включають цю роботу в їх функціональні обов'язки. За невиконання планового заходу з необ'єктивних причин у визначені строки винні в цьому особи в установленому порядку притягуються до дисциплінарної відповідальності.

Зазначене вище підтверджує думку про значимість професійної компетентності прикордонників, зокрема керівників (командирів) органів (підрозділів) охорони державного кордону. З цього приводу слушною є наукова позиція вчених, за якою на підставі осмислення специфіки, функцій і завдань діяльності офіцера-прикордонника як командира (організаторської, управлінської, виховної, військово-педагогічної, адміністративно-господарської діяльності, керівництва організацією службою військ тощо) встановлено, що командирські компетентності складаються з лідерських, організаторських і комунікативних компетенцій [308–310].

Лідерські компетенції передбачають наявність професійної свідомості, моральності, ерудованості, освіченості, грамотності, рефлексії, пунктуальності,

витривалості, активності й відповідальності. Організаторські компетенції характеризуються наявністю кмітливості, дисциплінованості, командирської волі, організованості, швидкості у діях, вимогливості, впевненості, зібраності, наполегливості, енергійності, цілеспрямованості й розпорядливості. До якостей, які формують комунікативні компетенції, віднесено емоційну стійкість, логічність мислення, пам'ять, креативність, психологічну витривалість, толерантність і доброзичливість.

Ознаками командирських компетентностей офіцерів-прикордонників є такі: за функцією – передбачають організацію діяльності самого суб'єкта, підлеглих військовослужбовців і військового колективу, налагодження конструктивної міжособистісної взаємодії; за змістом – дають змогу майбутнім офіцерам-прикордонникам надавати рішенням з керівництва підлеглими оптимальної, з педагогічного погляду, форми; доводити командирське рішення до підлеглих у чіткому, емоційно насиченому, вольовому і мобілізаційному стилі; чітко та правильно виконувати встановлені нормативними документами функції, ритуали, зовнішні атрибути поведінки і дій. [308, с. 9].

Що стосується плановості, то це – один з принципів управління, який передбачає застосування планів у процесі управління. Наступність планів за цілями, завданнями, засобами та строками їх реалізації. Загальний план роботи органу управління на рік має містити цільові установки та заходи, що забезпечують реалізацію головних, вузлових завдань органу управління силами всіх підрозділів і служб. На основі цього установчого рішення в планах роботи підрозділів і служб загальні завдання органу мають трансформуватися щодо специфіки кожної служби органу, забезпечуючи тим самим конкретизацію форм та методів їх реалізації. Іншими словами, плани роботи підрозділів і служб не повинні бути випискою з плану роботи органу управління, а повинні являти собою подальше поглиблення, деталізацію і розвиток цього плану шляхом визначення конкретних завдань для кожного підрозділу, служби з відповідним уточненням необхідних сил, засобів та способів реалізації намічених заходів.

Методика розроблення стандартних (типових) рішень підвищує надійність діяльності органів Державної прикордонної служби України, яка безперервно стикається з необхідністю приймати рішення в умовах обстановки, що швидко змінюється. Плани розстановки сил та засобів під час забезпечення пошуку та затримання порушників законодавства про державний кордон, озброєних злочинців, різних заходів, при надзвичайних обставинах, тощо передбачені чинними відомчими нормативними актами. Важливість та доцільність таких спеціальних типових планів обумовлена тим, що вони дають змогу не тільки заздалегідь зробити розрахунок і розстановку сил та засобів, але й підготувати особовий склад до виконання цих планів шляхом проведення навчальних занять і тренувань.

Як перспективне, так і поточне планування охоплює всі питання професійної діяльності прикордонників. Керівні органи управління враховують майбутні зміни економічного, політичного, правового, військового та соціального характеру, оскільки саме вони зумовлюють виникнення причин, що позитивно або негативно впливають на стан охорони державного кордону, а також враховують вимоги довгострокових державних і відомчих програм розвитку Державної прикордонної служби України.

4.19 Інноваційні методи навчання іноземним мовам у ВНЗ України

Вивчення іноземних мов у сучасному суспільстві стає невід'ємною складовою професійної підготовки фахівців різного спрямування, і від якості їхньої мовної підготовки залежить успішне вирішення питань професійного зростання й розширення контактів із зарубіжними партнерами. Оволодіння як мінімум однією іноземною мовою наразі є обов'язковою вимогою професійної компетенції фахівця в усьому світі.

Розширення та якісна зміна характеру міжнародних зв'язків, інтернаціоналізація усіх сфер громадського, політичного та економічного життя країн перетворили іноземні мови на затребувані компетенції. Відомий російський фахівець в області лінгвістики та методики викладання іноземної мови С. Г. Тер-Мінасова справедливо зауважує, що з недавнього часу вивчення іноземних мов у світі дедалі більше стає функціональним: «Небувалий попит вимагає небувалої пропозиції. Несподівано для себе викладачі іноземних мов опинилися в центрі громадської уваги: легіони нетерплячих фахівців в різних галузях науки, культури, бізнесу, техніки й усіх інших областях людської діяльності зажадали негайного вивчення іноземних мов як знаряддя виробництва. Їх не цікавить ні теорія, ні історія мови – іноземна мова, в першу чергу англійська, потрібна їм виключно функціонально, для використання в різних сферах життя суспільства як засобу реального спілкування з людьми з інших країн» [316, с. 25]. Абсолютно очевидно, що система викладання іноземних мов, яка склалася в ХХ столітті, не може повною мірою задовольнити запити сучасного життя. Важливим є те, що в багатьох навчальних закладах світу апробуються різні педагогічні стратегії та технології навчання іноземної мови. Завдяки цьому у вищих навчальних закладах перевага надається активним методам навчання, спрямованим на формування у студентів самостійності, варіативності, критичності мислення. Найпотужнішим джерелом пізнавальної активності студентів, розвитку їхніх творчих здібностей, інтересів, умінь і навичок та інших інтелектуальних чинників сьогодні є інноваційні технології.

Інноваційні технології в освіті – це насамперед інформаційні й комунікаційні технології, які нерозривно пов'язані із застосуванням комп'ютеризованого навчання. Методика використання інновацій у процесі викладання іноземної мови виявилася досить перспективним напрямком.

Проблемами інноваційних технологій займаються такі російські дослідники, як Н. Басова, С. Ветров, М. Кларін, І. Підласий, Ж. Поплавська, Д. Стетченко, В. Тинний, В. Шукшунов. Застосування у педагогіці нових інформаційних технологій розглядали у своїх дослідженнях і вітчизняні науковці: В. Безпалько, А. Нісімчук, І. Підласий, О. Шиян, З. Корнева, О. Тарнопольський, Ю. Дегтярьова, С. Кожушко та інші. Так, О. Тарнопольський зазначає, що викладання іноземної мови вже на початковому етапі навчання у вищому навчальному закладі покликане надати майбутнім спеціалістам можливість адекватно брати участь в іншомовній професійній комунікації для вирішення професійних проблем та завдань завдяки нерідній мові, коли в цьому виникає потреба [315]. Сучасна методика викладання вимагає впровадження новітніх методів, зокрема такого виду навчальної діяльності, як регулярного, постійного та систематизованого Інтернет-пошуку інформації на англomовних сайтах, підготовки презентацій іноземною мовою, зміст яких висвітлює професійно значущі питання та проблеми; проектної навчальної діяльності, тобто виконання проектних завдань, розробка яких пов'язана з підготовкою комплексу матеріалів професійного спрямування. Однак, незважаючи на перспективний розвиток інноваційних технологій в освітньому просторі, все ж таки не всі викладачі використовують ці методи в процесі викладання іноземних мов. На думку автора, найважливішими чинниками такого явища є недостатня розробка дидактичного та навчально-методичного забезпечення, неналежне технічне оснащення навчальних аудиторій, побоювання та небажання викладачів, які вже мають свої педагогічні напрацювання, змінювати свою методику та вводити новітні методи на заняттях з іноземної мови. Саме це призводить до недостатньої уваги, яка приділяється

застосуванню інформаційних Інтернет-ресурсів та засобів телекомунікації у вивченні іноземної мови з метою розвитку навичок комунікативної компетенції.

Успіх будь-якої діяльності, без сумніву, переважно залежить від того, які методи використовуються для його досягнення. Це повною мірою стосується і вивчення іноземних мов. За кількістю методів, які використовуються для їх вивчення, іноземні мови посідають сьогодні одне з чільних місць. Але за якістю ці методи нерівноцінні. Тому дуже часто багато фахівців, що вивчили іноземну мову, потрапляючи у мовне середовище, відчують себе абсолютно безпорадними. Причинами цього є недостатній мовний досвід, відсутність мовного середовища. Іноземна мова сьогодні є не просто частиною культури певної нації, але й запорукою успіху в кар'єрі майбутнього фахівця. Тому викладачам вкрай важливо опанувати новітні методи викладання іноземної мови, спеціальні навчальні техніки та прийоми з метою оптимального вибору того чи іншого методу викладання відповідно до рівня знань, потреб та інтересів студентів. При відборі сучасних методів навчання необхідно враховувати критерії, відповідно до яких методи, що використовуються, повинні створювати атмосферу, у якій студент почувається комфортно та вільно, стимулювати його інтереси, розвивати у нього бажання практично використовувати іноземну мову; передбачати різні форми роботи: індивідуальну, групову, колективну, повною мірою стимулювати активність студентів, їх самостійність та творчість. Матеріал, що пропонується студентам для вивчення та засвоєння за допомогою подібних методів, повинен сприйматися як інструмент та засіб соціальної взаємодії з партнерами у спілкуванні [314]. Слід зауважити, що сьогодні відбувається реформування навчального процесу у вищих навчальних закладах України відповідно до загальноєвропейських вимог до якості освіти: інформатизація освітнього простору, інтеграційні процеси в сучасній освіті, налагодження співпраці з європейськими навчальними закладами у сфері навчальної та наукової діяльності, міжнародні студентські обміни, можливість здобуття другої вищої освіти та навчання за магістерськими програмами за кордоном. Тому в умовах реформування вищої школи мають також змінюватися

й освітні технології викладання іноземних мов. У XXI столітті інтенсифікація та модернізація освіти вимагають впровадження таких інноваційних технологій, які мають на меті творче виховання особистості в інтелектуальному та емоційному вимірі. Такими інноваційними технологіями є: розвивальне навчання, проектування, проблемне навчання, рівнева диференціація, тестова система, ігрове навчання, занурення в іншомовну культуру, самовиховання та навчальна автономія, інтеграція, а також дослідницькі, інформаційно-комунікативні та особистісно орієнтовані технології.

Одним зі способів активізації студентів у процесі навчання іноземних мов є проектування (метод проектів), коли студент самостійно планує, створює і захищає свій проект, тобто активно залучається до процесу комунікативної діяльності. Основною метою проектної методики є самовираження й самовдосконалення студентів, підвищення мотивації навчання, формування пізнавального інтересу; реалізація на практиці надбаних умінь та навичок, розвиток мови, уміння грамотно та аргументовано представити досліджуваний матеріал, вести дискусійну полеміку; продемонструвати рівень культури, знань, соціальної зрілості.

Видами проектів можуть бути: рольові ігри, драматизації, інсценування (казки, телешоу, свята); дослідницькі (країнознавство, узагальнення наукових знань); творчі (твори, переклад, сценарії, стінгазети). Проектний метод допомагає розвивати мовні та інтелектуальні здібності, стійкий інтерес до вивчення мови, потреба в самоосвіті. Проектна методика не замінює, а доповнює інші види технологій навчання. Використання цього методу можливе в різнорівневих групах. Вона корисна та ефективна для студентів з будь-яким рівнем знань. Проектна методика є великим стимулом у роботі для студентів, вона зумовлює активне засвоєння іноземної мови, застосування своїх знань у конкретній ситуації.

На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що сучасні тенденції у мовній освіті – різноманітність та адаптування умов навчання іноземної мови, варіативність методів і засобів навчання – вимагають від

викладача професійної мобільності, здатності й готовності до постійного професійного розвитку і вдосконалення, але, незважаючи на це, такі інновації сприяють не лише підвищенню якості навчання іноземної мови, мотивації її вивчення, але й розвитку та організації самостійної продуктивної роботи студентів.

4.20 Впровадження інноваційних педагогічних технологій в освіті

В Україні на початку XXI століття освітній процес зазнав значних реформ. Навчальні заклади XXI століття зумовлюють необхідність докорінного переосмислення освітніх завдань, актуалізації змісту навчання, створення проектно-життєвого простору, технологій становлення індивідуальності студента як суб'єкта і проектувальника життя, спрямованого на розвиток конкурентоспроможної, компетентної особистості, яка творчо підходить до розв'язування проблем, прагне змінити на краще своє життя й життя своєї країни. Оскільки головними фігурами в освітніх закладах є студент і викладач, які повинні творчо працювати, вчитися, самовдосконалюватися, останні мають працювати над виробленням і вдосконаленням методів навчання і виховання, зокрема інтерактивних. На даний момент основним завданням викладача є саме створення умов для формування творчої компетентної особистості, яка буде здатна реалізувати свій потенціал у суспільстві. Тому актуальним є перехід до особистісно - орієнтованого навчання й виховання, упровадження нових більш ефективних педагогічних технологій, інтерактивних методів навчання.

Особливістю сучасної системи освіти є співіснування двох стратегій організації навчання – традиційної та інноваційної. Терміни «традиційне (нормативне) навчання» та «інноваційне навчання» запропоновані групою вчених у доповіді Римському клубу (1978), який звернув увагу світової наукової громадськості на неадекватність принципів традиційного навчання вимогам сучасного суспільства до особистості, її пізнавальних можливостей. Інноваційне навчання трактувалось у ній як процес і результат навчальної та освітньої діяльності, що стимулює прогресивні зміни в культурі, соціальному середовищі. Воно орієнтоване на формування готовності особистості до динамічних змін у соціумі за рахунок розвитку здібностей до творчості, різноманітних форм мислення, а також здатності до праці з іншими людьми.

Інноваційне навчання – зорієнтована на динамічні зміни в навколишньому світі навчальна та освітня діяльність, яка ґрунтується на розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості. Специфічними особливостями інноваційного навчання є: відкритість майбутньому; здатність до передбачення на основі постійної переоцінки цінностей; налаштованість на конструктивні дії в оновлюваних ситуаціях.

Педагогічна інноватика – вчення про створення, оцінювання, освоєння і використання педагогічних новацій. Як галузь педагогіки педагогічна інноватика є досить молодого наукою. У зарубіжній педагогіці дослідження інновацій розпочалися в 60-х роках ХХ ст. і мають яскраво виражений прикладний характер. Здебільшого вони зосереджені на теоретичному обґрунтуванні, аналізі різноманітних аспектів інноваційних процесів у системі навчання і виховання, розробці практичних рекомендацій щодо освоєння, впровадження новацій, забезпечення оптимального режиму функціонування інноваційних проектів і програм. Інтерес до інновацій світової педагогічної громадськості виявляється у створенні інформаційних служб (Центр дослідження інновацій в освіті під егідою ЮНЕСКО, Азіатський центр педагогічних інновацій для розвитку освіти), започаткуванні програм впровадження педагогічних інновацій, проведенні міжнародних конференцій, діяльності організацій, що узагальнюють педагогічні нововведення в різних країнах світу, інформують про них педагогічну громадськість на сторінках спеціальних видань.

Інноваційна педагогічна діяльність – це цілеспрямована педагогічна діяльність, орієнтована на зміну і розвиток педагогічної теорії та практики, на розвиток інноваційної особистості. Розуміння суті та визначення умов ефективності інноваційної діяльності в освіті та сукупності вирішуваних при цьому проблем підтверджує думку про те, що інноваційна педагогічна діяльність є поняттям інтегральним. Взаємопов'язаним з інноваційною педагогічною

діяльністю є поняття інноваційної педагогічної технології та інноваційного педагогічного процесу. Інноваційна педагогічна технологія – процесуально структурована сукупність прийомів і методів, спрямованих на вивчення, актуалізацію й оптимізацію інноваційної педагогічної діяльності, у результаті якої створюються та матеріалізуються нововведення, що викликають якісні зміни в освіті. У такому разі у структурі технології забезпечення педагогічних нововведень доцільно виокремити дві взаємодоповнюючі, синхронно здійснювані діяльності, – інноваційну діагностику та вивчення нововведень, метою яких є розпізнавання, передбачення проблем, які можуть виникнути при взаємодії педагогічного середовища та нововведення. Вивчення нововведень припускає широке використання методів педагогічного дослідження (досліди, спостереження тощо), а також нетрадиційних способів отримання інформації, таких як експертні оцінки, інноваційні ігри.

Інноваційний педагогічний процес – це процес створення, розповсюдження та використання педагогічного нововведення, тобто сукупності нових ідей і пропозицій, які є науково обґрунтованими та потенційно можуть бути здійснені та впроваджені. Інноваційний педагогічний процес за своєю суттю є процесом перетворення нового вигляду та способів педагогічної діяльності (педагогічних нововведень) в соціально-культурні норми та зразки, що забезпечують їхнє інституційне оформлення, інтеграцію та закріплення в системі знань педагогічної інноватики. Інноваційний педагогічний процес є механізмом переходу педагогічних нововведень із сфери індивідуального педагогічного досвіду в сферу суспільного, і навпаки. Такий перехід здійснюється в різних формах.

Таким чином, педагогічна інноватика на сучасному етапі розвитку освіти та суспільства набула особливого значення, оскільки створює умови для нарощування нового педагогічного знання, стала однією з вимог педагогічної практики, тому що зумовлює формування особистісної інноваційності освітян. Україна рішує кроку до електронної освіти, яка є ключовою рушійною силою в

багатьох галузях і необхідною умовою розвитку сучасного суспільства. Володіння сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями є необхідною умовою сьогодення так само, як колись уміння читати і писати. Ринок праці потребує висококваліфікованих спеціалістів, які здатні працювати в умовах технологій, що постійно змінюються і розвиваються, опанувати й активно втілювати у практику технічні нововведення. Використання інновацій в освіті можна вважати основним двигуном довгострокового економічного зростання і соціального розвитку.

Електронна освіта або elearning є одним з інструментів розвитку інформаційного суспільства. Вона сприяє оновленню форм, засобів, технологій та методів викладання дисциплін; розширенню доступу до знань для всіх рівнів населення з урахуванням можливості побудови власної траєкторії навчання. Електронну освіту вважають синонімом таких понять, як «дистанційне навчання» і «система дистанційного навчання». Але це не зовсім одне й те ж. Ці терміни є взаємопов'язаними, але кожен несе в собі своє змістове навантаження. Ефективність урвадження електронної освіти є очевидною, оскільки це й дистанційне навчання, й управління освітнім процесом, й автоматизація документообігу освітніх закладів. Переваги електронної освіти – це економія часу, збільшення швидкості запам'ятовування навчального матеріалу на 15-25% порівняно з денною формою навчання, можливість навчання в зручному темпі і в будь-який час, доступність навчання для всіх категорій студентів, можливість повернення до матеріалу, який є не зовсім зрозумілим, необмежену кількість разів. Але з іншого боку, є й відкриті питання, які потребують вирішення. Основний недолік – це складність в ідентифікації особистості студента у віддаленому електронному навчанні. Крім цього, як і під час заочного навчання, за elearning майже відсутня мотивація ззовні. Це призводить до того, що міцніший глибші знання отримують ті, хто має високу внутрішню мотивацію.

Досвід упровадження електронної освіти в зарубіжних країнах показав, що її ефективність не нижча за ефективність традиційної освіти за умови наявності

якісного освітнього контенту і грамотної побудови курсу. Цей факт є визнаним на рівні ООН і ЮНЕСКО. У наш час у багатьох країнах світу електронна освіта стала невід'ємною частиною сучасної освіти. Абсолютним світовим лідером у цій сфері є Південна Корея, у якій завдяки величезним інвестиціям відбувається адаптація всієї системи освіти (початкової, середньої, вищої, освіти дорослих й управління освітою) до інформаційного суспільства.

В Україні вже зроблено перші кроки щодо реалізації elearning. У 2012 році розпочато роботу з розроблення нормативно-правової бази для супроводу електронної освіти. Електронна освіта неможлива без належного якісного контенту, тому одним із найважливіших кроків на шляху до elearning в Україні можна вважати розробку і затвердження «Положення про електронні освітні ресурси». Воно визначає поняття електронних освітніх ресурсів (ЕОР), їх види, порядок розроблення й упровадження. Ще одним кроком до електронної освіти можна вважати «Положення про дистанційне навчання». Це положення визначає основні засади організації і реалізації дистанційної форми навчання. Науковці України розглядають електронну освіту не як заміну традиційної, а як додаткову, спрямовану на здобуття поглиблених знань і майбутнє професійне вдосконалення або перекваліфікацію.

Таким чином, одним з найважливіших стратегічних завдань на сьогоднішньому етапі модернізації вищої освіти України є забезпечення якості підготовки спеціалістів на рівні міжнародних стандартів. Розв'язання цього завдання можливе за умови зміни педагогічних методик та впровадження інноваційних освітніх технологій. Адже, завдання технології взагалі полягає у визначенні найбільш ефективних шляхів та засобів досягнення будь-яких цілей діяльності.

Навчання з використанням інноваційних технологій якісно перевищує класичну освіту. Воно інтегрує процеси, які не можна об'єднувати в межах класичної освіти: навчання, працевлаштування, планування кар'єри, безперервна освіта. Проте на даний час питання впровадження інноваційних технологій

вимагає серйозного науково-методичного підходу, який забезпечує роботу педагогічного колективу над реалізацією науково-методичної проблеми.

4.21 Формування цифрової компетентності магістрів освіти в умовах дистанційного навчання

Інформаційна доба відкриває перед сучасною цивілізацією низку нових перспективних можливостей, ефективне використання яких має забезпечити зростання якості життя всього людства. Нова епоха характеризується явищами глобальної інформатизації та масової комунікації, що знаходить своє відображення в соціально-економічних змінах, пов'язаних з новою економікою знань. Адже сьогодні вирішальну роль відіграє людський капітал в формі інформації, знань і комунікацій, інтегративний синтез яких формує основний фактор, що визначає як загальний стратегічний потенціал цифрового суспільства, так і перспективи його подальшого розвитку.

Необхідність забезпечення розвитку освіти і науки як інструментів суспільної трансформації, адекватного використання потенціалу національної системи вищої освіти, виведення її на рівень європейської та світової якості й конкурентоздатності відзначається у програмних документах, зокрема, у Законі України «Про цифровий порядок денний України» («Digital Agenda for Ukraine 2020»), який визначає пріоритетні позиції розбудови інформаційного суспільства в рамках європейської стратегії економічного розвитку «Європа 2020: стратегія розумного, сталого і всеосяжного зростання» («Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth»). Серед першочергових сфер та ініціатив цифровізації України – поширення цифрової освіти. У представленому документі широко вживані поняття «цифрової грамотності», «цифрової компетентності», «цифрового інтелекту», зокрема вказано на актуальність формування наскрізної (кросплатформової) цифрової компетентності, коли вивчення предметів відбувається через використання «цифрових» технологій [326, с. 22].

Нині, під час упровадження в усі сфери буття новітніх інформаційних технологій і найскладнішої техніки особливого значення в підготовці фахівців набуває проблема формування їхньої цифрової компетентності, що передбачає

здатність до швидкого навчання й умілого застосовування результатів науково-технічного прогресу у професійній діяльності, зокрема: web-технологій, хмарних сервісів, смартфонів, мережі Інтернет, електронних освітніх ресурсів, освітніх цифрових платформ, системного і прикладного програмного забезпечення, цифрові формати традиційних засобів комунікації (книги, фотографії, аудіо- і відеозаписи, цифрове ТБ тощо). Адже, як слушно зазначили С. Волошинов та Г. Попова, цифрова компетентність – упевнене, критичне і відповідальне використання та взаємодія з цифровими технологіями для навчання, професійної діяльності та участі в житті суспільства [327].

Запит суспільства на особистість з високим рівнем цифрової компетентності, зокрема фахівців освітніх галузей, відображено в нормативно-правових документах («Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні», Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про Національну програму інформатизації», проєкті «Цифрова адженда України – 2020», Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018 – 2020 роки тощо). Доречно вказати, що Європейським Парламентом та Радою Європейського Союзу у 2006 році цифрова компетентність визнана як одна з ключових компетентностей для навчання впродовж життя. Важливими для нашого дослідження є стандарти цифрової компетентності запропоновані європейською мережею EUROPASS:

- виконання інформаційно-комунікаційних процесів (використовувати, порівнювати, класифікувати, накопичувати, відтворювати тощо);
- здійснення комунікації (спілкуватися завдяки різними засобам і використовувати їх у роботі, співпрацювати, ділитися інформацією, бути активним учасником різноманітних спільнот);
- створення контенту (розробляти цифрові тексти, відео- та аудіофайли, формувати й редагувати тексти, застосовувати базові мови програмування, використовувати ліцензії та копірайти);
- безпечного користування (уміти захищати інформацію, економно використовувати енергію, ідентифікувати небезпечні файли та сайти, пам'ятати

про негативні та позитивні впливи інформаційно-комунікативних технологій (далі – ІКТ), уникати ризиків у цифровому середовищі);

- вирішення проблем (уміти розв'язувати технічні й технологічні проблеми, оновлювати і поповнювати програмні продукти та ресурси, використовуючи різноманітні програмні засоби).

Згідно проєкту «Опис цифрової компетентності педагогічного працівника» розробленого на виконання Наказу МОН України № 38 від 15 січня 2019 року, цифрову компетентність визначено як складне динамічне цілісне інтегративне утворення особистості, яке є його багаторівневою професійно-особистісною характеристикою в сфері цифрових технологій і досвіду їх використання, що обумовлене з одного боку потребами та вимогами цифрового суспільства, а з іншого появою цифрового освітнього простору, який змінює освітню (навчально-виховну) взаємодію всіх її учасників, характеризується широким залученням мережі Інтернет, цифрових систем зберігання та первинної систематизації даних, а також автоматизованих цифрових аналітичних систем (на основі нейромереж та штучного інтелекту), що дозволяє ефективніше здійснювати професійну діяльність та водночас вимагає (можливо – стимулює або потребує) постійного професійного саморозвитку [328, с. 50].

Нам імпонує думка С. Прохорової, яка у процесі дослідження цифрової компетентності педагога дійшла висновку, що більшість дослідників зараховують до даної категорії здатність ефективно і результативно використовувати ІКТ у своїй педагогічній діяльності та для власного професійного розвитку. До складових елементів цифрової компетентності, серед яких технічні навички роботи з ІКТ, здатність застосовувати відповідні ресурси в освітньому процесі та здатність планувати, також входять додаткові знання, уміння, здатності та ставлення, зокрема здатність аналізувати і керувати освітнім та виховним процесом за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій [329]. Отже, учені у своїх наукових розвідках доводять, що цифрова компетентність найчастіше визначається на основі загальноприйнятого розуміння компетентності як інтегрованої здатності особистості, яка складається

із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці. Так, на думку Л. Гаврилової та Я. Топольник, дане поняття є узагальнюючим, оскільки сформована цифрова компетентність вміщує і цифрову грамотність, і цифрову культуру [330].

Представимо досвід формування цифрової компетентності здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки» в ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». У контексті професійної підготовки магістрів за освітньою програмою «Педагогіка вищої школи» (далі – ОП ПВШ) вкрай важливими є пошук нових форм організації освітнього процесу, методик, каналів комунікації, необхідність опанування нових знань, формування навичок використання інформаційних і цифрових технологій, засвоєння форм і методів дистанційного навчання тощо [331, с. 185].

Формування цифрової компетентності здобувачів, їхньої підготовки до практичного використання засобів і методів ІКТ у своїй майбутній професійній діяльності з урахуванням специфіки предметної галузі й особливостей навчання здійснюється під час позааудиторної роботи та закладено в зміст професійної підготовки [332]. По-перше, на кафедрі педагогіки вищої школи існує постійно діючий семінар, який дозволяє ознайомитися з новими ІКТ. Адаптивність до використання інформаційних технологій є одним з найважливіших показників професіоналізму викладача. По-друге, згідно зі ст. 62 Закону України «Про вищу освіту» [333] щодо прав осіб, які навчаються в закладах вищої освіти, та з метою активізації й залучення здобувачів вищої освіти до науково-дослідної роботи, а також створення умов для їхнього творчого та професійного зростання було організовано проблемну групу, мета якої передбачала оволодіння знаннями щодо сучасних методів і форм організації освітнього процесу засобами ІКТ, особливостей їх застосування.

Розглянемо перелік завдань освітніх компонент ОП ПВШ опанування яких сприяє формуванню як загальних та фахових компетентностей, так і цифрової компетентності майбутніх професіоналів. Цікавими для нашого дослідження є

наступні компоненти ОП: дистанційна освіта в закладах вищої освіти (далі – ДОЗВО), моделювання освітньої підготовки і професійної діяльності фахівця (далі – МОППДФ), педагогіка вищої школи (далі – ПВШ), основи медіаосвіти дорослих (далі – ОМД).

Метою вивчення навчальної дисципліни «ДОЗВО» передбачено формування системи теоретичних знань та практичних умінь щодо організації дистанційного навчання в закладі вищої освіти та технології проєктування й розробки курсу на платформі дистанційного навчання Moodle. Здобувачі мають можливість опанувати теоретичні засади курсу, виконати відповідні завдання, пройти тести на платформі дистанційного навчання університету та переглянути відеоматеріали за посиланням: <https://www.sypchenko.org/pedagogika-vishoyi-shkoli>. У результаті вивчення навчальної дисципліни «ДОЗВО» здобувачі презентують авторську розробку дистанційного курсу на хостинговому сервісі gnomio.com (див. Рис. 1).

Рис. 1. Дистанційний курс

<https://nataliavg.gnomio.com/course/view.php?id=2#section-0>

У процесі вивчення навчальної дисципліни «МОППДФ» одним із завдань передбачено проєктування моделі. Здобувачі виконують дане завдання за

передбачено формування системи теоретичних знань медіаосвітньої діяльності та практичних умінь безпечної взаємодії з медіаінформацією, розвиток медіакультури та медіаграмотності, готовності до ефективного використання сучасних медіаосвітніх технологій у професійній діяльності педагога-андрагога.

Здобувачам пропонується розробка інфосторітелінг засобами віртуальної інтерактивної дошки Padlet (див. Рис. 4)

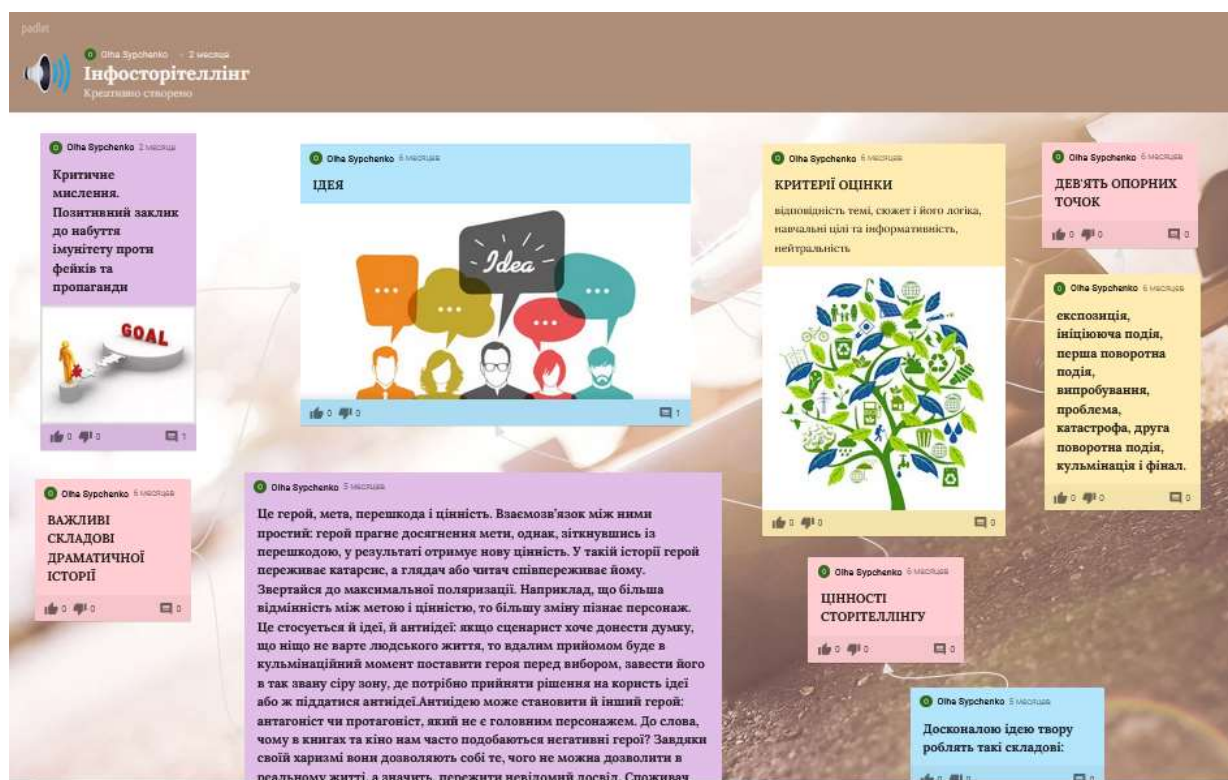

Рис. 4. Завдання «Інфосторітелінг»

Результати наявного досвіду формування цифрової компетентності магістрів освіти в умовах дистанційного навчання показали позитивну динаміку щодо підвищення рівня цифрової компетентності. У ході дослідження встановлено, що цифрова компетентність передбачає готовність, здатність і відповідальність ефективно і критично обирати й застосовувати інформаційні технології в педагогічній діяльності та для власного професійного розвитку.

4.22 Адитивні ІТ-технології для підготовки фахівців інженерних спеціальностей

Сучасне інформаційне суспільство все більше спирається на використання автоматизованого і роботизованого обладнання, технологій швидкого прототипування (таких як 3D-друк) і програмних засобів конструювання технічних об'єктів. Сьогодні ІТ-індустрія потребує кваліфікованих фахівців, що володіють сучасними технологіями, засобами, обладнанням. Серед таких – спеціаліст, що створює на комп'ютері моделі виробів, після чого вони виготовляються на автоматизованому обладнанні. Спеціаліст такого профілю – людина креативна, що критично мислить, володіє винахідливістю, спеціальними знаннями та вміннями.

В умовах сучасного ринку і постійного зростання конкуренції якнайшвидше створення інноваційного продукту є життєво важливим для успішного розвитку будь-якого підприємства. Світові виробники розуміють, що в сучасному світі, щоб бути на лідируючих позиціях, потрібно максимально оперативно втілювати нові ідеї в працездатні рішення. Це неможливо без генерації цих ідей і без нових технічних рішень для якнайшвидшого їх втілення в життя. Тому розвиток у студентів інноваційного мислення має стати пріоритетним завданням сучасної вищої школи. А використання технології 3D-друку може бути одним з кращих технічних рішень для прискорення реалізації різних нових ідей в життя.

У зв'язку з цим актуальним є питання формування у майбутніх кваліфікованих робітників ІТ-сфери компетентності в галузі 3D-моделювання та 3D-друку у процесі професійної підготовки. Для забезпечення формування зазначеної компетентності та, як наслідок, підвищення конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників ІТ-сфери на ринку праці доцільним є вивчення основ 3D-друку.

Удосконалюючи процес освіти, 3D-технології розвивають у студентів образне мислення, привчають їх до 3D-програмування та проектування. 3D-друк значно збільшує інтерес до процесу навчання, оскільки дає можливість

студентам відчутти себе справжнім новатором. Створивши на комп'ютері модель, студент тут же може почати процес її виготовлення і вже через кілька годин тримати її в руках. Отримавши модель студенти можуть на власні очі побачити результат своєї розробки, перевірити її на збирання, ергономіку і працездатність. Свої професійні навички за допомогою 3D-технології можуть удосконалювати майбутні інженери, дизайнери, архітектори, медики та учні багатьох інших спеціальностей. Тому для університету установка 3D-принтера дозволить підготувати майбутніх фахівців, здатних виконувати реальні завдання.

Використання 3D-друку в університетах допоможе розвивати творчі здібності та задовольняти інтелектуальну цікавість серед студентів, готувати їх до реального життя. Вони зможуть швидко розвивати свої ідеї, впроваджувати свої проекти в життя, комбінувати матеріали, які вони ніколи раніше не пробували, і створювати дивовижні об'єкти з високою точністю, деталізацією і рухомими частинами.

Розвиток технологій 3D-друку і їх висока перспективність робить особливо актуальним питання їх застосування в навчальній діяльності: оскільки система освіти покликана готувати майбутні покоління до життя в умовах інформаційного суспільства та цифрової економіки, то впровадження передових інформаційних технологій в освітній процес набуває першорядної важливості.

Аддитивне виробництво, або 3D-друк, - процес створення тривимірних об'єктів практично будь-якої геометричної форми на основі їх цифрових моделей. Концепція 3D-друку заснована на побудові об'єкта послідовно нанесеними шарами, що відображують контури моделі.

Аддитивні технології бурхливо розвиваються і активно впроваджуються в наше життя. Згідно з даними консалтингової фірми Wohlers Associates, в 2012 році обсяг світового ринку 3D-принтерів і супутніх товарів і послуг досяг 2,2 млрд доларів, при цьому показавши зростання на 29% в порівнянні з 2011 роком.

Незважаючи на значне відставання в освоєнні даної технології, темпи зростання вітчизняного ринку 3D-принтерів і пов'язаних з ними сервісів вражають. За прогнозами фахівців, до 2022 року український ринок 3D-друку

може зрости у зв'язку із різким здешевленням 3D-принтерів. У найближчі кілька років в Україні прогнозується зростання інтересу до тривимірного друку.

Аддитивні технології широко використовуються для прототипування і розподіленого виробництва в архітектурі, будівництві, промисловому дизайні, автомобільній, аерокосмічній, промисловій, інженерній та медичній галузях, біоінженерії (для створення штучних тканин), виробництві модного одягу та взуття, ювелірних виробів, в освіті, географічних інформаційних системах, харчовій промисловості та багатьох інших сферах людської діяльності [334, 335,].

Необхідність підготовки фахівців у сфері моделювання виробничих процесів є актуальним питанням для розвитку регіону та держави загалом. Швидкий розвиток технологій призводить до вдосконалення процесу вивчення аддитивних технологій. Тому освоєння 3D друку та 3D моделювання є необхідністю для сучасного інженера. Це дозволяє розвинути логічне і критичне мислення, просторову уяву та вдосконалити навички розробки сучасних інформаційних систем.

Широкого застосування набули 3D-принтери, що здійснюють тривимірний друк і дозволяють створювати матеріальні об'єкти по їх 3D-моделлях (рис.1). Конструктивні особливості 3D-принтера залежать від технології адитивного виробництва, що покладено в його основу [336, 337].

Автоматизоване адитивне виробництво неможливе без джерела інформації про взаєморозміщення елементів об'єкта друку, його геометрії. Таким джерелом інформації служать цифрові тривимірні моделі, або 3D-моделі (рис.2). Вони створюються методом ручного комп'ютерного графічного дизайну або методом 3D-сканування, що проводить автоматичний збір і аналіз даних реального об'єкта, а саме форми, кольору та інших характеристик, з подальшим перетворенням в цифрову тривимірну модель.

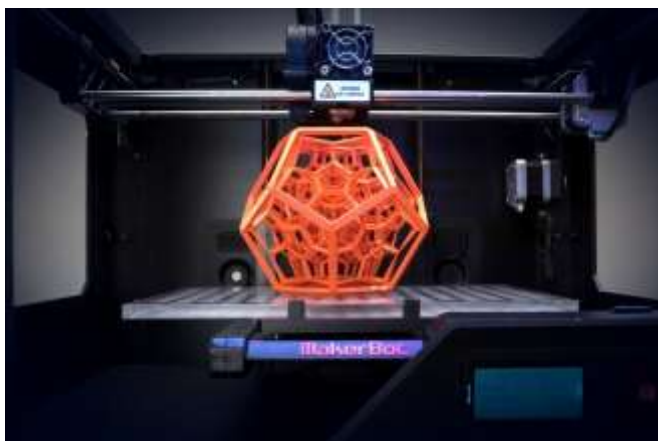

Рис.1. 3D-принтер в процесі друку

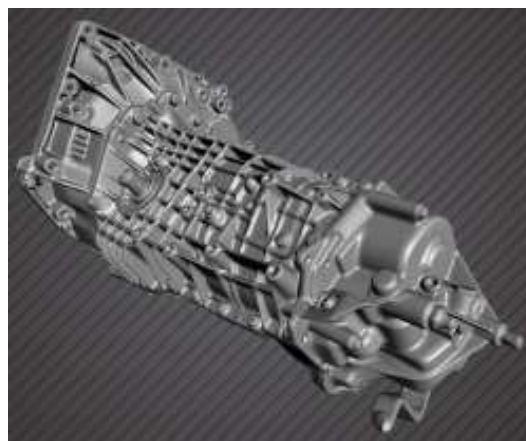

Рис. 2. 3D-модель коробки передач

Побудова моделі із застосуванням сучасних технологій займає від декількох годин до декількох днів в залежності від методу, а також розміру і складності моделі. Промислові адитивні системи можуть скоротити час до декількох годин, але все залежить від типу установки, а також від розмірів та кількості одночасно виготовлених моделей.

Під час друку принтер зчитує 3D-друкований файл, що містить дані тривимірної моделі, і завдає послідовні шари рідкого, порошкоподібного або листового матеріалу, вибудовуючи тривимірну модель з поперечних перерізів. Ці шари, відповідні віртуальним поперечним перерізам в CAD-моделі, з'єднуються або сплавляються разом для створення об'єкта заданої форми. Основною перевагою даного методу є можливість створення геометричних форм практично необмеженої складності.

Технологічні особливості процесу тривимірного друку, що головним чином залежать від технології адитивного виробництва, лежить в основі цього процесу. Класифікація основних методів і технологій, що застосовуються в тривимірному друку на сьогоднішній день, представлено в таблиці 1.1.

Відповідно до дослідження використання адитивних технологій, можна зробити висновок про необхідність вивчення 3D моделювання та 3D друку майбутніми спеціалістами інженерних спеціальностей. Розвиток технологій спонукає до пришвидшеного вдосконалення навичок фахівців. Їх можна

покращувати за допомогою різноманітних практик та досвіду провідних компаній у галузях застосування адитивних технологій.

Таблиця 1.1. Класифікація методів 3D-друку

Метод	Базова технологія	Матеріали, що використовуються
Екструзійний	Моделювання методом пошарового наплавлення (FDM, FFF)	Термопластичні полімери (поліактид (PLA), акрилонітрилбутадієнстирол (ABS))
Дротовий	Виробництво довільних форм електронно-променевої плавки (EBF)	Майже всі металеві сплави
Порошковий	Пряме лазерне спікання (DMLS)	Майже всі металеві сплави
	Електронно-променева плавка (EBM)	Титанові сплави
	Вибіркове лазерне плавлення (SLM)	Титанові сплави, кобальт-хромові сплави, нержавіюча сталь, алюміній
	Вибіркове теплове спікання (SHS)	Порошкові термопластичні полімери
	Вибіркове лазерне спікання (SLS)	Термопластичні полімери, металеві порошки, керамічні порошки
Струменевий	Струменевий тривимірний друк (3DP)	Гіпс, пластики, металеві порошки, піщані суміші
Ламінування	Викготолвлення об'єктів методом ламінування (LOM)	Папір, металева фольга, пластикова плівка
Полімеризація	Стереолітографія (SLA)	Фотополімери
	Цифрова світлодіодна проекція (DLP)	Фотополімери

4.23 Психологічна безпека студентів у вищій школі в контексті інновацій в галузі освіти

Проблеми безпеки особистості стосуються кожної людини, ставлять низку філософських, правових, політологічних, соціологічних, психологічних та інших спеціальних питань. Аналіз сучасної літератури з різних аспектів вивчення проблем безпеки особистості дозволяє стверджувати, що безпека є складною, міждисциплінарною областю знання, і роль психології полягає не тільки в формуванні універсального визначення, а у виробленні загальних уявлень і системи знань про цей феномен на філософському та теоретико-методологічному рівнях. Необхідність аналізу філософських та соціокультурних основ психологічної безпеки обумовлена тим, що його проведення дозволить сформулювати не лише загальні наукові положення про таке складне соціальне явище, яким є безпека, та, зокрема, психологічна безпека особистості студента, але й розкрити її загальні властивості, закономірності становлення, розвитку та функціонування.

Поняття «безпека» довгий час застосовували переважно в рамках політичної філософії, причому пріоритет, як правило, віддавався державній безпеці, а не особистій чи громадській. Сьогодні ж ця проблематика актуальна і для інших розділів філософського знання, а також й інших галузей наукового осмислення. Важливим є з'ясування того, чи існує принципова відмінність між індивідуальною безпекою кожної окремої людини та безпекою колективною (безпекою всього суспільства, громади, держави тощо).

Більшість робіт присвячено визначенню найбільш ефективних методів та засобів вирішення практичних завдань, тобто фахівці, розмірковуючи про безпеку, говорять про конкретні прикладні розуміння цього терміну: національна [338, с.182-183], освітня [339,с.11-12], організаційна [340, с.6-7], та інші види безпеки. Зокрема, доведено, що психологічно безпечне організаційне середовище студента у вищій школі детермінує задоволеність змістом навчання та майбутньою кар'єрою, переживання почуття успіху. Показано, що ресурси

соціальної підтримки людини від організації та спільноти, які визначаються потребою особистості у приналежності, опосередковані психологічною безпекою цього середовища.

У науковій літературі поняття безпеки, як правило, тлумачиться по-різному:

1) безпека як відсутність небезпеки (на основі принципу дихотомії). Поняття «безпека» і «небезпека» є діалектично взаємопов'язаними характеристиками умов об'єктивної реальності, що відображують її суперечливі сторони, і можуть розглядатися як соціально-філософські категорії. Але при такому підході не враховуються протиріччя об'єктно-суб'єктної сфери людської діяльності, які є джерелом будь-якого розвитку та змінювання. Тому, мабуть, постулат, що відсутність небезпеки це і є безпека, не є бездоганим і потребує певного уточнення. Такого стану, при якому державі, суспільству або особистості не загрожує небезпека, просто не існує;

2) безпека як певна діяльність із забезпечення або попередження загроз, небезпек (діяльнісний підхід, що пов'язаний з рівнем суспільного виробництва, завдяки якому і створюються захисні дії). Ця філософія орієнтована на ціннісні переваги соціальної практики (дійсності) та передбачає не тільки певний рівень усвідомлення сутнісних протиріч буття, але й конкретне розуміння онтологічних основ соціальної реальності;

3) безпека як усвідомлена потреба, цінність, інтерес, що пов'язані з цілепокладанням, як ключова цінність мотиваційної сфери, що представлена в індивідуальній та суспільній свідомості.

Всі ці визначення можна віднести до антропологічного інструменталізму, в межах якого безпека пов'язується з певною історичною практикою забезпечення життєдіяльності людини та її існування. Проте, безпека як соціально-філософська категорія не може розглядатися тільки в аспекті стану захищеності, оскільки це ще й властивість певної системи, і процес соціальної діяльності.

Зауважимо, що пізнання безпеки тісно пов'язане з соціально-історичними умовами буття, з рівнем розвитку матеріальної і духовної культури, з пануючими в суспільстві інтересами і цінностями, що зумовлює не тільки розмаїття точок

зору, які пояснюють явище безпеки, але й визначає її онтологічну, гносеологічну і аксіологічну особливості. Онтологічний аспект безпеки полягає в тому, що безпека, існуючи в загальній структурі буття, перебуває в різних формах, які є оптимальними умовами дійсності як такої (буття природи, людини, соціального і духовного), при яких мінімізовані небезпеки. Гносеологічний аспект безпеки пов'язаний безпосередньо з особливостями її пізнання. Дуже важливим з погляду предмету нашого дослідження, є огляд соціально-філософської спадщини в царині історичної рефлексії проблеми безпеки суспільства та особистості. У процесі історичного розвитку безпека розумілася через чуттєвий досвід і завдяки раціональному пізнанню. Накопичені знання трансформувалися в практичний досвід і достовірні знання. Людина і суспільство завжди прагнуть пізнати бажані умови повної відсутності небезпеки – абсолютну безпеку, що практично неможливо, оскільки процес розвитку небезпек у результаті людської діяльності і об'єктивних змін в світі є нескінченним. Аксіологічний аспект безпеки підкреслює, що безпека перебуває у ряді загальнолюдських цінностей (таких як добро, істина, краса), оскільки має значущість для багатьох поколінь людей, не зважаючи на те, що у різні епохи її зміст і значення розумілися по-різному. Безпека створює оптимальні умови для підтримки гармонійного стану буття та сталого розвитку суспільства. Отже, названі аспекти безпеки тісно пов'язані між собою. Гносеологічний і аксіологічний аспекти утворюють цілісну структуру теоретичного концепту безпеки, фундамент якого становить її онтологічний аспект.

Реалії сучасного часу висувують на перший план не узагальнені цінності, а безпеку і збереження життя спільнот, груп, конкретних людей незалежно від їх політичних, економічних і національних відмінностей. Дедалі більшої значущості набувають питання вивчення безпеки, яка характеризує внутрішній стан людини, її благополуччя, спокій, стабільність, мова йде про психологічну безпеку, що є проявом суб'єктивної безпеки.

Суб'єктивна безпека, представлена в філософських і соціокультурних аспектах, може бути розкладена на низку взаємопов'язаних проблем, як-от:

сприйняття людиною стану безпеки або загрози, психологічні механізми утворення страху в соціальних групах, руйнування або маніпуляція ідентичністю, громадянська самосвідомість і здатність самоорганізації спільноти щодо зовнішніх і внутрішніх загроз. Сучасні соціально-гуманітарні теорії розширили розуміння суб'єктивного виміру безпеки, включивши в аналітичне поле проблеми соціокультурні, психологічні та феноменологічні фактори, що впливають на сприйняття індивідом і соціальними групами власної захищеності.

Ми бачимо, що науковці, які працюють у галузі філософії, соціології, культурології, зауважують, що психологічний напрям у вивченні соціальної безпеки істотно відрізняється від філософського тим, що в його руслі вивчення безпеки заломлюється крізь міжособистісні відносини і психічну структуру особистості. Кожна особистість взаємодіє з суспільством, визначаючи для себе стандарти і межі цієї взаємодії, виробляючи механізми ефективної співпраці, і якщо особистість не готова до зрілої взаємодії з соціальною реальністю, то створюється сприятливий ґрунт для десоціалізації особистості і її подальшої девіації. Це положення підкреслює потенціал міждисциплінарних досліджень, що зв'язує психологічний напрям вивчення соціальної безпеки з філософським та соціокультурним, які в умовах радикальних змін у сучасному українському суспільстві, набувають особливої значущості.

Особливість соціальної безпеки полягає в тому, що дана система має «двоїсту» природу. З одного боку, вона є об'єктом, тобто це особистість, спільнота, суспільство, які потребують сприятливої дії зовнішнього середовища для їх сталого розвитку. З іншого – ця соціальна система має особливі, «людські» якості, такі як розум, воля, цілеспрямованість, котрі служать потенціалом для захисту особистості від зовнішніх і внутрішніх небезпек. У даному випадку ця система виступає як суб'єкт. Отже, зміст соціальної безпеки можна розглядати як стан захищеності особистості (спільноти, суспільства) не тільки від зовнішніх, а й від внутрішніх загроз життєдіяльності людини. Під зовнішніми загрозами розуміються ризики, пов'язані з середовищем, яке загрожує життю людини, порушенням найважливіших прав і свобод, а також перешкоджають

реалізації вітальних потреб і потреб розвитку. Під внутрішніми загрозами маються на увазі ризики, пов'язані з потенціалом особистості (спільноти, суспільства), які проявляються у відсутності мотивації дій особистості, а також взаємодії між членами спільноти, суспільства.

Застосування поняття «психологічна безпека» як окремої наукової категорії ще не має тривалої історії, хоча й отримало значне розповсюдження у наукових роботах. Інтерес до проблем психологічної безпеки зумовлений зростаючою потребою системного опису явищ соціальної реальності, яка стрімко змінюється, та необхідністю вирішення практичних завдань сьогодення. Крім того, суттєво змінюються традиції наукового опису явищ реальності та самої людини – від класичної до постнекласичної парадигми наукового знання.

Можна виокремити три основні вектори вивчення психології безпеки. По-перше, слід виокремити психологію безпечної діяльності, що вивчає людину в екстремальних, надзвичайних та кризових ситуаціях, де до уваги береться саме людський чинник у безпеці життєдіяльності.

По-друге, психологічна безпека середовища, де об'єктом вивчення позначається власне простір «середовище – людина», а предметом – предметно-просторові, соціальні, інформаційні та інші характеристики середовища, які здатні впливати на психіку та поведінку людини. Зокрема, найбільш вивченою є психологічна безпека в умовах освітнього середовища. Особлива увага приділяється характеру загрозливих впливів на особистість (негативні інформаційно-психологічні впливи, навіювання, маніпулювання та ін.) та їх наслідкам, що призводять до порушення адекватності відображення реальності, психічного стану, адаптивності функціонування та ін.

Третій напрям можна позначити як «суб'єктивний», де психологічна безпека особистості визначається через суб'єктивну картину світу, захищеність, готовність, переживання, стан свідомості, якості особистості, що дозволяють долати небезпеку, бути стійким до негативних впливів, сприяти загальному психологічному благополуччю особистості. У межах цього напрямку під психологічною безпекою розуміється позитивне самовідчуття людини, її

емоційне, інтелектуальне, особистісне та соціальне благополуччя в конкретних соціально-психологічних умовах, а також відсутність ситуацій завдання психологічної шкоди особистості та порушення її прав.

На класичному етапі спосіб мислення дослідників характеризують такі особливості, як предметоцентризм, ізоляціонізм, протиставлення суб'єкта та об'єкта, передбачуваність, розділення предмета дослідження на елементарні складові, безпосередність, жорстка детермінація, пріоритет природничої методології. Враховуючи ці принципи, психологічна безпека розглядається як явище об'єктивне або суб'єктивне, і відповідно саме у цій дихотомічності розрізняють об'єктивний і суб'єктивний підходи. Діапазон концептуальних уявлень про поняття психологічної безпеки з позиції принципів класичної раціональності знаходиться між двома полюсами: визнання жорсткої залежності, середовищної обумовленості психічної організації людини, з одного боку, і визнання внутрішніх змін, пов'язаних з критеріями фізичного, емоційного, інтелектуального, особистісного та соціального благополуччя, – з іншого.

У межах цих досліджень починають вивчатися аспекти, що відображують взаємозв'язки людини та навколишньої природної та соціальної дійсності, активну роль особистості у сприйнятті загрози і в подоланні її, що свідчить про новий етап розробки феномену психологічної безпеки науковими засобами неklasичної психології (предметом дослідження стають не прості стійкі системи, а складні саморегульовані системи) [341, с.73-74].

Таким чином, на постнекласичному етапі увагу здебільшого привертають, перш за все, складні відкриті системи, що здатні до самоорганізації та саморозвитку. Постнекласична раціональність – це спосіб наукового мислення, орієнтований на залежність пізнання від соціокультурного контексту, багатомірну наукову картину світу, коли типи раціональності не заперечують один одного, а ділять між собою сфери впливу; на синтез теоретичних і експериментальних досліджень, рефлексію ціннісних і значеннєвих контекстів людського буття, інтерес до прогресивної еволюції, пов'язаної з ускладненням систем, її становлення, вивчення складних, відкритих самоорганізуючих систем.

4.24 Освітні процеси в контексті формування та розвитку українського художнього ринку

Художній ринок – це комплексна проблема сучасного гуманітарного знання, яка активно досліджується та вивчається світовою науково-освітньою спільнотою. Виявлення природи та особливостей функціонування художнього ринку відбувається в предметному полі різних наукових дисциплін: культурології, мистецтвознавства, філософії, соціології, психології, етики, естетики, економічної теорії, соціальних, юридичних наук та інше. Художній ринок потребує нестандартного комплексного підходу до вивчення та відповідного забезпечення його успішного функціонування фахівцями низки освітніх програм.

Навчання спеціалістів, зацікавленість до того чи іншого змісту освіти, завжди диктувалися потребами суспільства та держави. Про це зокрема говорилося у „Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р.”, де серед зазначених проблем наголошувалося на „недостатній відповідності освітніх послуг вимогам суспільства, запитам особистості, потребам ринку праці... Стратегія розвитку національної системи освіти повинна формуватися адекватно сучасним інтеграційним і глобалізаційним процесам, вимогам переходу до постіндустріальної цивілізації, що забезпечить сталий рух та розвиток України в першій чверті XXI ст., інтегрування національної системи освіти в європейський та світовий освітній простір” [342]. Отже, вектор національної політики та стратегії держави в розвитку національної системи освіти повинен бути спрямований на її подальшу адаптацію до умов соціально-орієнтованої економіки, трансформації та інтеграції у європейське та світове співтовариство.

Концептуальні основи реформи вищої освіти в Україні були окреслені в Державній національній програмі „Освіта. Україна XXI століття”, де зокрема наголошувалося на необхідності оновлення змісту освіти, піднесення її до рівня розвинутих країн та інтеграції у міжнародний освітній простір [343].

Вихід на світовий ринок у пострадянський період, тісні контакти із західними державами та вироблені на цій основі ринкові орієнтири, призвели до змін у сфері вищої освіти. Передусім це стосується як затребуваних фахівців, так і системи їх підготовки. Актуальним стало навчання спеціалістів незалежних від прив'язаності до однієї професійної ділянки, таких, що відповідають гнучкості та різноманітності сучасних соціальних та професійних напрямів. Сьогодні, коли художні технології проникають практично у всі сфери діяльності, виявляється нагальна потреба у кадрах, котрі окрім здобуття традиційних знань та навиків, зуміли б зорієнтуватися у вишуканих реаліях культурно-мистецького процесу, його якостях і методах використання. Такі спеціалісти не можуть бути підготовлені у рамках усталених спеціальностей, ось чому зміст такої освіти вимагає всебічного оновлення. Та система освіти, яка існувала в радянські часи давала певні технічні навички та інформацію, але у своїй стратегії не була зорієнтована на новітні методики, випускникам було складно адаптуватися до реалій світової культурно-мистецької практики. Цей аспект проблеми чудово усвідомлює на даний момент науково-педагогічне товариство низки країн.

Щодо арт-менеджменту, як сфери практичної діяльності це означає, що дане завдання може бути вирішено безпосередньо шляхом поєднання глибоких теоретичних і практичних навиків зі знаннями соціально-культурних і економічних основ художнього ринку та підприємництва. Отже, в контексті генези інформаційного суспільства при підготовці фахівців з арт-менеджменту, необхідно використовувати міждисциплінарний підхід. Це допоможе молодому спеціалісту краще осягнути цілісність арт-менеджменту, володіти різними інструментами маркетингу, що впливають на процеси створення, організації та продажу арт-продукту, арт-послуги як товару.

Дослідження арт-менеджменту з позицій різних наук – філософії, культурології, мистецтвознавства, семіотики, соціології, психології, етики, естетики дозволить майбутнім арт-менеджерам освоїти весь спектр технічних засобів, що використовуються для здійснення соціокультурної діяльності та генерації арт-продукту в інформаційному просторі.

Оскільки арт-менеджмент розглядає мистецтво у якості свого пріоритетного напряму та складається з низки специфічних гуманітарних технологій, які постійно розвиваються, то при наявності у фахівця відповідних професійних навиків, можна конвертувати мистецький ресурс в конкретні соціально-економічні вигоди. Таким чином відмирання традиційно усталених спеціальностей відбувається паралельно з процесом формування необхідності у спеціалістах даного профілю. Процес цей розвивається на фоні „вростання” мистецтва у життя, як це прослідковується у міжнародній практиці. Розглядаючи співвідношення теоретичних і прикладних складових програм з арт-менеджменту університетів США, можна з'ясувати, що основний акцент у них зроблено на технологіях, тобто конкретних методиках здійснення цієї діяльності. Звичайно, в кожній програмі передбачені базові теоретичні дисципліни в рамках загального (міжгалузевого) менеджменту та менеджменту в окремих видах мистецтва. Можна назвати курси макро та мікроекономіки, маркетингу, фінансового менеджменту, зв'язків з громадськістю, статистики, теорії прогнозів і прийняття рішень, теорії комунікації, основ фандрейзингу, менеджменту персоналу, стратегічного та тактичного планування тощо. Проте, в практичній діяльності арт-менеджера важливо не стільки загальні знання, а саме здатність знаходити рішення реальних проблем конкретної організації [344].

Незважаючи на різні назви (Arts Management, Arts Administration, Arts and Cultural Management, Arts Leadership), програми з менеджменту у сфері мистецтва в американських університетах мають чимало спільних концептуальних ознак. Американські університети розглядають арт менеджерів як посередників, покликаних, у першу чергу, координувати численні ресурси, необхідні для створення, підтримки та подальшого розвитку мистецьких організацій. Під час перегляду програм з мистецького менеджменту керівництво університетів низка країн, зокрема, Великобританії, США та Китаю враховує потреби як власних, так і іноземних студентів [345].

Арт-менеджмент за кордоном не просто сукупність технічних процедур і методів, а особлива субкультура, наповнена своїми цінностями, нормами та

законами. У 1966 р. арт-менеджмент з'явився у вузах у формі тренінгових програм, а у 2000-х р. таких навчальних програм налічувалося вже понад 400 [346, с. 158]. На сьогодні у світовій практиці виділяють три рівні підготовки арт-менеджерів:

- семінари для менеджерів практиків;
- студентські програми;
- програми для спеціалістів.

Короткотермінові семінари для менеджерів організацій у сфері культури та мистецтва дають можливість отримати професійні навички без видачі диплому. Більшість існуючих програм дозволяють здобути науковий ступінь бакалавра або магістра, проте існують тренінги й не для спеціалістів. Варта зазначити, що арт-менеджмент викладають не лише на факультетах управління, але й на мистецтвознавствичних, особливо на програмах з історії театру та історії мистецтва, музеєзнавства, по закінченні яких студенти отримують спеціальний сертифікат. Театральні та музеєзнавчі програми інколи пропонують тільки один загальний курс арт-менеджменту, без підпрограми. Крім того, більшість шкіл бізнесу не виділяють арт-менеджмент в спеціальний курс.

Про важливість підготовки менеджерів у сфері мистецтва свідчить, зокрема, діяльність Association of Arts Administration Educators — (AAAE). що представляє провідні програми управління мистецтвом для випускників та студентів, які здобувають ступінь мистецького адміністрування з лідерства мистецтв, менеджменту, підприємництва, культурної політики тощо. Асоціацію було створено з огляду на постійно зростаючий попит на управлінську та організаційну складову мистецьких і культурних організацій [347]. Сьогодні асоціація об'єднує понад 100 університетів та коледжів, що пропонують програми з арт-менеджменту на рівнях бакалавра та магістра.

Проте, сліпе копіювання та використання західних теорій і технологічних алгоритмів арт-менеджменту без врахування специфіки нашої реальності та філософії управління не може принести реальних позитивних результатів. Сьогодні під арт-менеджментом розуміється не управління закладами культури,

а свідомо діяльність, спрямована на регулювання процесів у цій сфері та надання впливу на економічну, політичну, соціальну та духовну складові суспільства.

Сучасний арт-менеджер у своїх проектах взаємодіє з широким колом фахівців різного напрямку. Як досвідчений спеціаліст він повинен вільно орієнтуватися в актуальній естетичній і культурно-мистецькій проблематиці, а також і практиці художнього життя. У нових умовах він виступає як активно працюючий менеджер, так і маркетолог, експерт, куратор, організатор художнього процесу. Не відмовляючись від традиційних функцій маркетингу, сучасний арт-менеджер зосереджується на вміннях і навичках, потрібних для формування, розвитку та стабілізації культурного середовища, сприятливого для того чи іншого виду мистецької діяльності. Рекламна діяльність, презентація будь-якого продукту – інтелектуального чи промислового, сьогодні вимагає не лише достатньо високого ступеня поінформованості, конкретності, цільової орієнтації, але й естетично грамотного представлення матеріалу та опирається на хороші знання історії і психології мистецтва, особливості його функціонування у сучасному культурному просторі новітньої історії.

В Україні художній ринок почав формуватися наприкінці 80-х років минулого століття. Порівняно із західним ринком, він має не таку давню історію, належну інфраструктуру та відповідних фахівців. Підготовка фахівців у контексті комплексних проблем сучасного гуманітарного знання стала вкрай необхідною та нагальною вимогою часу.

Для українського суспільства загалом і освіти зокрема, роки незалежності це час глибоких трансформаційних процесів. Докорінні соціально-економічні, науково-технологічні зміни зумовили необхідність активізації освітньої роботи в ділянці „менеджменту у сфері мистецтва” чи „арт-менеджменту” тобто тих форм творчої діяльності, які безпосередньо пов’язані з креативними інтелектуальними індустріями та стрімко вийшли на провідні місця в економічному житті розвинених суспільств. Зокрема це засвідчує досвід таких провідних країн як Великобританія, ФР Німеччина, США, де сектор креативних індустрій визнаний як пріоритетний у XXI ст. Міжурядова організація UNCTAD

позиціонує креативні інтелектуальні індустрії як одні з найперспективніших чинників розвитку економіки XXI ст. та вважає їх важливим чинником стимулювання прогресу та подолання кризових явищ у світі, у тому числі спричинених пандемією COVID-19 [348].

Розвиток креативності в сучасному інформаційному просторі не можливий без мистецької складової як фундаменту її розвитку в гуманітарній сфері [349, с.24]. До того ж, перебуваючи в інформаційному просторі з величезним спектром різних технологій (у тому числі інформаційних), культурно-мистецька сфера є яскравою, цілісною, гармонійною інформаційною системою. Саме в ній відбуваються процеси генерації арт-продуктів, арт-послуг, які на різних етапах свого виникнення потребують дій, пов'язаних з діяльністю фахівців у сфері менеджменту та маркетингу. У сучасній вітчизняній економіці підготовка таких фахівців в царині освіти стала визначальним фактором технічного та соціального прогресу.

Сучасному практикуючому арт-менеджеру необхідне розуміння специфіки саме вітчизняного художнього ринку, відмінного від західноєвропейських та світових практик. Складність його вивчення й аналізу на сьогодні пов'язана з різноманітністю творчих напрямів, зміною соціальних функцій мистецтва, еволюцією та трансформацією його усталених видових меж, з важливими історичними, політичними та ідеологічними чинниками, які істотно впливають на художній процес, часто підпорядковуючи собі його існування.

Художній ринок сьогодні це не лише фізично представлені твори, але й ціла система засобів по їх залученню у сферу комерційних відносин. Звідси й нагальна потреба у міцній інфраструктурі (кадровій та інституційній), яка б у сучасних умовах поєднала мистецтво і бізнес. „Арт-ринок і художній бізнес” це нова комплексна проблема сучасного гуманітарного знання, яка активно вивчається вітчизняним науково-педагогічним колективом.

Глобалізація, утвердження інформаційного суспільства, ринкових відносин потребують відповідного культурного забезпечення. Враховуючи те, що культура і мистецтво завжди будуть пов'язані з інноваціями, інформацією, арт

менеджмент буде грати основну роль в створенні нової системи управління, налаштованої на нову економіку. Потреба в кваліфікованих кадрах на сучасному етапі стає все більш вагомим і викликає зацікавленість з боку як культурних інституцій, виробників культурного продукту так і владних структур, бізнесменів.

Плідною у цьому напрямі є діяльність, створеної у 2004 році, кафедри менеджменту мистецтва на факультеті „Історії та теорії мистецтва” Львівської національної академії мистецтв (далі ЛНАМ). Підготовка фахівців за спеціальністю "Менеджмент соціокультурної діяльності» ЛНАМ відповідає новим концептуальним підходам до організації освітнього процесу та успішного формування і функціонування вітчизняного художнього ринку. Специфіка освітнього процесу полягає у підготовці менеджерів соціокультурної діяльності не лише для закладів культури, але й створення економічних та організаційних умов для представлення інтересів окремих митців, підприємств культурної сфери та виконавчої влади.

У 2020 р. на кафедрі оновлено концепцію освітньої програми „Менеджмент мистецтва” галузі знань 02 «Культура і мистецтво» для першого бакалаврського рівня [350]. Назва освітньої програми «Менеджмент мистецтва» акцептує, що програма орієнтована на підготовку здобувачів у сфері арт-менеджменту. Обов'язкові освітні компоненти освітньої засвідчують фокусування на комплексах дисциплін за спрямуванням: історико-культурологічні, історико-мистецькі, з галузі менеджменту та економіки. За даною освітньою програмою студенти мають можливість продовжити навчання в магістратурі Львівської національної академії мистецтв.

Навчальні програми спеціальності 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності» адаптовані до сучасних вимог ринку мистецьких послуг. У навчальний план включено низку спеціалізованих дисциплін культурологічного, мистецтвознавчого, історичного та філософського напрямку покликаних глибше сприяти розумінню мистецьких явищ на ринку художньої продукції. Для забезпечення навиків організаційно-фінансової діяльності до навчального плану

долучаються предмети економічного спрямування. Отже, при підготовці фахівців з арт-менеджменту використано міждисциплінарний підхід, який дозволить майбутнім арт-менеджерам комплексно розглянути та засвоїти весь спектр технічних алгоритмів цього явища.

Львівська національна академія мистецтв стала одним з перших закладів вищої освіти в Україні, де запроваджено освітню програму «Менеджмент мистецтва». Основна мета діяльності кафедри менеджменту мистецтва ЛНАМ – це підготовка спеціалістів, котрі могли б ефективно формувати культурну політику як ключовий елемент стратегії розвитку України, створювати можливості для кращого використання професійних ресурсів і фінансових засобів для розвитку культури, адаптувати художній ринок до сучасних умов і репрезентувати вітчизняні культурні надбання у світовому контексті.

Таким чином результатом суспільних змін на межі 1980-1990-х років і здобуття Україною незалежності, стала наявність категорії людей, котрі професійно займаються формуванням та обслуговуванням вітчизняного художнього ринку. Відкриття нових освітніх програм, спеціальностей у вищих навчальних закладах України та підготовка висококваліфікованих спеціалістів – „менеджерів у сфері культури”, „арт-менеджерів” є відгуком на потреби сьогодення, спрямованим на нові освітні цінності, відчуття креативності та інноваційності менеджменту культури та мистецтва, зважання на міжнародний і міжкультурний виміри.

SECTION 5. SOCIAL PEDAGOGY

5.1 Methodological fundamentals of conflict prevention

Dynamics of the external environment, complexity of organizational and communication structures, increasing level of competition, uncertainty in many markets, increasing frequency of crises and the level of negative crisis consequences, struggle between countries for markets and resources, active political confrontation, especially in developing countries, lead to new conflicts and the growth of their number, as well as levels.

Conflict contains inherently social and psychological conditions that are acceptable in relationships between people. The procedure of communication in any organization or institution is determined by employment, but it is not limited to. Each of us had to face conflict situations. Conflicts are expressed in the activities of all social institutions, public companies, in relations between people and play a major role in the life of each individual, family, group, country, society as a whole. People working together in the same organization or institution are different. In fact, they react differently to the situation in which they are due to their own distinctive characteristics. Most conflicts arise in the absence of the will of the parties to the conflict. This is because most people have no idea about conflicts, or do not attach importance to them. Today, there is much controversy as to whether conflicts are needed or whether they really are the engine of an organization's development. After all, it is in the dispute that the truth is born. However, conflict situations are quite different. In certain situations, conflict can be prevented.

Despite the significant amount of research on conflict management, there is little scientific research on assessment and settlement, as well as conflict prevention, which is dominant and causal in any activity.

Conflict prevention is a type of management activity that consists in the early elimination or weakening of conflict factors and thus limiting the possibility of their occurrence or destructive resolution in the future. This is the organization of life of the

subjects of social interaction, which eliminates or minimizes the likelihood of conflicts between them.

Recently, most social psychologists and organizational consultants are inclined to the view that conflict is a «system of relations», «the process of development of interaction». Moreover, the development of interaction occurs precisely because of differences in interests, values or activities. In other words, conflict is the process of developing the interaction of subjects over differences. Within this approach, conflict prevention is to create conditions for crisis-free and rapid transition from one phase to another for all potentially possible conflicts. In addition, conflict management becomes a separate activity to ensure the development of conflict interaction. With this understanding, conflict becomes a natural condition for human existence.

Maintaining and strengthening cooperation, mutual aid relations is a central problem of all conflict prevention tactics. Its solution is comprehensive and contains methods of socio-psychological, organizational, managerial, moral, and ethical nature.

The most important of the socio-psychological methods aimed at correcting the thoughts, feelings and moods of people are the following:

The method of agreement involves measures aimed at involving potential conflicts in the common cause, in the process of which potential adversaries have a field of common interests, they know each other better, get used to cooperate, jointly solve existing problems.

The method of benevolence, or empathy, the development of the ability to empathize and sympathize with other people, to understand their inner state involves the expression of the necessary sympathy for a co-worker, a willingness to provide him with practical support. The use of this method is especially important in crises, when the expression of regret and sympathy, broad and up-to-date information about the events taking place, are especially important.

The method of preserving the reputation of the partner, respect for his dignity. In the event of any differences that may provoke a conflict, the most important method of preventing negative developments is to recognize the dignity of the partner, to express

due respect for his person. Recognizing the dignity and authority of the opponent, we thus stimulate his appropriate attitude to our dignity and authority.

The method of complementarity involves relying on such abilities of the partner, which we do not have ourselves. Yes, creative people are often not prone to monotonous, routine, technical work. However, both are needed for the success of the case. The method of complementarity is especially important in the formation of working groups, which in this case are very strong.

The method of preventing discrimination against people requires avoiding emphasizing the superiority of one partner over another, and even better, any differences between them. From the point of view of conflict prevention, the method has advantages, allowing avoiding the appearance of such negative emotions as feelings of resentment.

The method of psychological uplift assumes that people's moods, their feelings are regulated, need some support. For this purpose, the practice has developed many ways: anniversaries, presentations, various forms of carrying out by members of labor collectives of joint rest. These and similar measures relieve psychological tension, promote emotional relief, evoke positive feelings, mutual sympathy and create a moral and psychological atmosphere in the organization, which prevents conflicts.

Everything that ensures the preservation of normal business relations strengthens mutual respect and trust helps to prevent conflict.

In order to prevent and prevent conflicts, it is very effective to use methods of psychocorrection of behavior.

People in conflict situations usually do not behave in the best way. The practice of psycho-correctional work shows that a change in human behavior in conflict is possible.

Among the methods of psychocorrection of conflict behavior are the following:

- socio-psychological training;
- individual psychological counseling;
- autogenic training;
- mediation activity of a psychologist (social worker);

- self-analysis of conflict behavior.

Socio-psychological training. It can be used to correct the behavior of a person in conflict. The use of socio-psychological training involves taking into account a number of principles:

- trusting communication, which consists in creating an atmosphere of trust, a sense of community during socio-psychological training;
- «here and now», which consists in the analysis of communication situations that arise in the process of joint work of participants;
- personification of statements, which requires participants to openly express their own opinions, remove defensive reactions, willingness to take responsibility for their position;
- activity implemented in involving all participants in work, discussion, exercises, games, etc.;
- emphasizing the language of feelings, offering free expression of their feelings that arise in communication, and open transmission of them to those who caused these feelings;
- confidentiality, which requires participants to keep confidential information received from other participants.

Basic methods of socio-psychological training – group discussion and game methods.

Group discussion as a method of socio-psychological training is a collective discussion of a problem in order to come to a common opinion about it. In the course of the discussion, there is a comparison of opinions on the discussed problem. Its value lies in the fact that thanks to the principle of feedback and the skill of the discussion leader, each participant has the opportunity to see how great the individual differences of people in the perception and explanation of the same conflict situations.

Among the game methods of socio-psychological training the most widespread method of business game and the method of role-play. In the business game, most attention is paid to working out the interaction of game participants in conflict situations, and much less – the analysis of interpersonal relationships, causes and

motives of the participants of the conflict situation. According to psychologists, the main emphasis here is on the instrumental aspect of learning.

In the role-playing game the subject of study are the laws of interpersonal communication, which is understood in the unity of its three sides: communicative, perceptual and interactive. Role-play is a group discussion, but «in person», where each of the participants is asked to play a role in accordance with his ideas about the nature of the behavior of the participant in the conflict, as well as the situation to be played by the roles. Other participants in the training act as viewers-experts, who should discuss whose course of action was the most correct.

With the help of socio-psychological training, a formative influence on the choice of optimal behaviors in conflict is possible – reduction of strategies of open rivalry and focus on compromise and avoidance of conflicts, as well as the choice of cooperation.

Individual psycho counseling is used to correct communication. Psychological counseling is seen as a way to provide psychological assistance aimed at changing the worldview and behavior of the individual. In the counseling process, the psychologist creates the conditions to change the person being counseled. The key to this change is the therapeutic relationship between the counselor and the person who approached him. Psychological counseling often provides positive changes in the conflicting behavior of people who seek help.

Autogenic training involves the development of human techniques of muscle relaxation, self-suggestion and the development of concentration and strength of imagination, the ability to control their behavior. With the help of autogenic training, it is possible to control one's own mental state, reduce situational anxiety and aggression.

Mediation of a psychologist (social worker) to assist in resolving real conflicts helps to choose the best ways to interact with the opponent. Individual conversations with a psychologist, preparation for a joint meeting with an opponent, joint work in a triad («I» – «he» – «psychologist») help a person realize the irrationality of their behavior, contribute to the constructive resolution of interpersonal conflicts.

Self-analysis of one's own behavior in a conflict situation is used during the conflict or after its end. In the self-analysis of the conflict, it is important to adhere to certain principles: objectivity, neutrality, impartiality, equality of criteria, absence of «double standard». Self-analysis, supported by self-observation, self-control and self-control, allows improving relationships with people.

For conflict management the most rational is the use of a full range of methods to influence the conflict situation and the behavior of conflict participants.

The inability to defuse a conflict situation, to understand and correct mistakes and miscalculations can cause constant tension. We must remember that the conflict must be able to manage before it becomes so strong that it acquires destructive properties. The main reason for the conflict is that people depend on each other, everyone needs compassion and understanding, commitment and support of the other and you need someone to share his beliefs. Conflict is a signal that something negative has happened in the process of communication between people or there are some significant differences of opinion.

Many people do not have special conflict management skills, they need advice and practice. In the application of the basic recommendations for behavior in conflict situations, you can point to such guidelines as:

- Ability to distinguish the main from the secondary. It would seem that everything is very simple, but life shows that it is not easy to do. Virtually nothing but intuition can help a person. Nevertheless, if you regularly analyze conflict situations, motives for your behavior, if you try to understand what «a matter of life and death» is really and what is just your own ambitions, and learn to reject the insignificant, you can follow the advice of D. Carnegie: «Do not allow yourself to be upset. Because of trifles that should be neglected and forgotten. Remember, life is too short to waste it on little things!» The ability to distinguish the main from the secondary should help everyone find the right course of action in conflicts;

- Inner peace. This is a principle of attitude to life that does not preclude energy and human activity. On the contrary, it allows you to become even more active, to respond to the slightest nuances of events and problems, without losing self-control,

even in critical moments. Inner peace is a kind of protection from all unpleasant life situations, it allows a person to choose the right style of behavior;

- Emotional maturity and resilience – this is, in fact, the ability and willingness to take worthy action in any life situation;

- Knowledge of the means of influencing events, which means the ability to stop yourself and not to press or, conversely, to accelerate events in order to master the situation and be able to adequately respond to it;

- The ability to approach the problem from different points of view, due to the fact that the same event can be evaluated differently, depending on the position you take. If you look at the conflict from the standpoint of your «I», there will be one assessment, and if you try to look at the same situation from the standpoint of your opponent – it may seem different. It is important to be able to evaluate, compare, combine different positions;

- Readiness for any surprises, absence (or restraint) of biased behavior will allow to be rebuilt faster, to react in due time and adequately to change of a situation;

- The ability to perceive reality as it is, not as one would like to see it. This principle is closely related to the previous one, taking into account it helps to maintain mental stability even in cases where everything seems to be devoid of internal logic and meaning;

- The desire to go beyond the problem situation. As a rule, you can find a way out of all hopeless situations, because there are no hopeless situations at all;

- Observation, necessary not only to evaluate the people around and their actions. Many unnecessary reactions, emotions and actions will disappear if you learn to observe yourself impartially. It is much easier for a person who is able to objectively assess his desires, motives as if from the outside, to control his behavior, especially in critical situations;

- Foresight as the ability not only to understand the internal logic of events, but also to see the prospects for their development. Knowing what will lead to what protects from mistakes and wrong behavior, prevents conflicts;

– The desire to understand others, their thoughts and actions. In some cases, this means reconciling with them, in others – to correctly define their behavior. Many misunderstandings in everyday life arise only because not all people know how or do not want to overload themselves by consciously putting themselves in the place of others. The ability to understand (even without accepting) the opposite point of view helps to predict people's behavior in a given situation;

– Ability to learn from mistakes, and not only on their own. This ability to consider the causes of past mistakes and failures helps to avoid new ones.

Without knowing the causes and development of conflicts, it is difficult to count on their effective settlement. The main objective causes of conflicts are: the natural conflict of interests of people; weak development and unproductive use of normative procedures for resolving social contradictions; insufficiency and unfair distribution of material and spiritual goods; the very way of life of Ukrainians is connected with material insecurity and rapid radical changes in society; traditional for us stereotypes of conflict resolution of social contradictions, etc. The impact of the conflict on its participants and the social environment is twofold, contradictory. This is due to the lack of clear criteria for distinguishing between constructive and destructive conflicts. It is difficult to give a generalized assessment of the results of the conflict. It is also necessary to take into account for which of the participants it is constructive and for which it is destructive. Among the constructive functions of the conflict can be distinguished: elimination of contradictions in the functioning of the team; deeper knowledge of the parties to the conflict; relief of mental stress; promoting personal development; improving the quality of activities; increasing the authority of the participant in case of his victory. The negative impact of the conflict is that it: significantly worsens the mood; leads to violence and death; destroys interpersonal relationships, causes disease; may impair the quality of individual activities; contributes to the consolidation of social passivity of the individual. The positive impact of the conflict on the social environment is that it: intensifies social life, highlights unresolved issues, actualizes humanistic values, can help unite the group. The negative impact of the conflict is the disruption of the system of relations, the

deterioration of the socio-psychological climate, the quality of joint activities, reducing the cohesion of the group. There are a number of conditions for preventing interpersonal conflicts. Among them are such as: the presence of a stable system of values and motives of the individual; adaptability and flexibility; optimistic attitude to life; ability to control their desires and emotions; development of volitional qualities; clarification of the hierarchy of roles; adequacy of self-esteem; timely resolution of emerging problems; truthfulness in relations, etc. Under the resolution of internal conflict means the restoration of coherence of the components of the inner world of the individual, the restoration of the unity of the psyche, reducing the severity of contradictions in life relationships. The resolution of internal conflicts is influenced by worldviews, volitional qualities, temperament, gender and age characteristics of the individual, etc. Mechanisms for resolving intrapersonal conflicts are mechanisms of psychological protection: denial, projection, regression, substitution, suppression, isolation, introjection, intellectualization, annulment, sublimation, rationalization, compensation, identification and fantasy.

Successful resolution of conflict situations, their prevention requires awareness of the nature of the conflict, knowledge and mastery of effective ways of communication, the ability to choose the appropriate behavior in a conflict situation that arises in long-term relationships. Conflict control is a tool that everyone can master, and it will help solve almost any problem.

5.2 Культурологічна складова у підготовці педагога-вихователя до роботи в літніх оздоровчих центрах

На сучасному етапі основними напрямками проголошеної освітньої реформи є особистісно зорієнтоване навчання, діяльнісний підхід до організації навчально-виховного процесу і формування пізнавальної самостійності тих, хто навчається, оскільки особистість проявляється лише в діяльності, у здатності самостійно вирішувати поставлені перед нею завдання. «Відомо, що без активної участі у цьому процесі тих, хто навчається, він по-справжньому не здійснюється: розвиток і освіта жодній людині не можуть бути подані чи повідомлені. Кожен, хто прагне до них долучитися, повинен досягти цього власною діяльністю і власними силами. Зовні особистість може отримати спонукання, однак самодіяльність є засобом і одночасно результатом освіти: те, що людина не набула самостійно, – не її» [351].

Виходячи з цього, навчально-виховний процес у сучасних літніх оздоровчих центрах України базується на культурологічній, комунікативній, лінгвістичній і діяльнісній складових. Відповідно до державних документів одним із пріоритетів сучасного навчально-виховного процесу є посилення культурологічної складової, яка знаходить відображення в таких категоріях, як патріотизм, толерантність, взаємна емпатія, педагогіка співробітництва двох суб'єктів розвивально-пізнавального процесу тощо.

При цьому, підкреслюючи індивідуально-творчу основу такого поняття, як «культура», В. Сластьонін зазначає: «Культура – це завжди творчість, вона завжди розрахована на адресата, на діалог, а її засвоєння є процесом особистісного відкриття, створенням світу культури в собі, співпереживанням й творчістю, де кожний знову знайдений елемент культури не перекреслює чи заперечує, а доповнює попередній культурний пласт»[352].

Аналізуючи сучасні початково-виховні процеси, варто визнати провідну роль духовних цінностей у формуванні цілісного світогляду підростаючих поколінь. Так, компаративні дослідження стилів виховання в різних соціокультурних пластах людського суспільства дозволили Маргарет Мід [353] сформулювати

концепцію трьох типів передачі культури в суспільстві. Перший тип – традиційний: у ньому засвоєння культури відбувається жорстко по вертикалі – від старших до молодших. Другий тип характеризується засвоєнням культури як по вертикалі, так і по горизонталі: молодші покоління вчать не тільки у старших, але й у рівних собі за віком. Третій тип, названий М. Мід «постфігуративним», характеризується тим, що покоління дітей у стані навчити покоління батьків. Даний тип передачі культури притаманний індустріально розвиненим суспільствам із характерним для них швидким старінням інформації. Українському суспільству, на нашу думку, більшою мірою притаманний саме третій тип передачі культури, оскільки сучасне молоде покоління, адаптуючись у суспільстві раніше за своїх батьків, у стані їх цьому навчити. При цьому факт передачі знань від дітей до дорослих не означає відмирання традиційного інституту освіти й виховання.

Таким чином екстенсивний шлях розвитку сучасної освітньої сфери змінює курс на інтенсифікацію навчально-виховного процесу. Якщо колись наголос робився переважно на розширенні знань і поінформованості учнів, то сьогодні головним стає формування умінь та навиків вчитися, а отже – змінювати своє життя на краще. Замість традиційного завдання – виховати «ерудита» – на перший план виходить розвиток людини-творця. А це значить, що виховний процес у позашкільних закладах повинен включати не лише новітні методи й технології виховання, а й базуватися на креативних особистісно-зорієнтованих інноваційних підходах. Такою, наприклад, є діяльність українських літніх оздоровчих центрів із релігійним чи національно-патріотичним спрямуванням, діяльність шкіл самовизначення, адаптивної педагогіки, «діалогу культур» та інших.

Сучасні освітні стандарти висувають досить широкі вимоги до людини, що вчиться чи закінчила вищий навчальний заклад і далі планує працювати в освітньо-виховній сфері. У рамках професійної компетентності педагога-вихователя, на нашу думку, доцільно виокремлювати такі компоненти, як 1) аксіологічний (загальнолюдські цінності, які стають основою духовного світу

людини); 2) культурологічний (найрізноманітніші культурні сфери, в яких проходить життєдіяльність особистості); 3) життєтворчий (здатність до організації реальних подій, уміння застосовувати технології, змінювати побутові умови тощо); 4) морально-етичний (переживання емоційно-насичених ситуацій гуманістичного спрямування, прояв милосердя, терпимості, адекватна самооцінка); 5) громадський (участь у суспільно-корисних справах, прояв громадянських почуттів, відстоювання прав людини тощо).

Протягом усієї історії педагогічної думки культурологічна складова у підготовці до роботи педагогів-вихователів привертала увагу багатьох учених. Так, Ж.-Ж. Руссо, І. Песталоцци, Я. Коменський, В. Сухомлинський, К. Ушинський наголошували на важливості енциклопедичних знань учителя, широті його світогляду, досконалому володінню словом, умінні пов'язувати знання із життям, психологічній підготовці до роботи з дітьми та винятковому творчому характері такої діяльності.

Більшість сучасних педагогів у своїй роботі орієнтуються насамперед на загальнолюдські цінності: гуманізм, повагу, відповідальність, порядність, справедливість, працелюбність тощо. При цьому звертається увага також на ініціативність педагога, його творчу активність, нестандартність мислення, прагнення до оновлення і новаторства, а отже – прагнення до творчості.

Однак сьогодні доводиться констатувати, що більшість студентів, які приходять на практику в літні оздоровчі центри, не достатньо підготовлені до навчально-виховної діяльності: значну частину випускників українських вишів характеризує нестійкість професійної спрямованості й позиції, недостатній рівень сформованості загальнопедагогічних якостей, невисокий рівень морально-правової культури. Підтвердженням цього є висловлення А. Печчеї про те, що «сучасні люди не встигають адаптувати свою культуру відповідно до тих змін, які самі ж вносять у світ, і джерела цієї кризи лежать усередині, а не поза людською істотою» [354]. Так, часто студенти-педагоги не мають елементарних уявлень про духовні підвалини української національної культури, про її витоки, взаємозв'язок особливостей національного характеру й релігійного

життя. Не менш важливою складовою вітчизняної педагогіки залишається проблема виховання патріотизму у сучасної молоді. Під час підготовки педагогів-вихователів недостатньо уваги приділяється дисциплінам, які б розкривали особливості вітчизняної культури, а також специфіку діалогу української культури у найширшому її розумінні з культурами інших народів.

Завдання педагога-вихователя – допомогти школярам зорієнтуватися у пошуковому просторі, відшукати в широкому українознавчому матеріалі ті теми, які б стимулювали науково-дослідну діяльність школяра і сприяли б реалізації його креативних особистісних можливостей. Культурологічна складова у цьому контексті повинна ґрунтуватися на доступному навчальному матеріалі і слугувати певним каталізатором збудження зацікавленості до предмета, з яким знайомляться школярі.

У цьому контексті, на нашу думку, первісною базою інноваційної культури педагога (а також представників інших творчих професій) повинні бути загальнокультурні (соціокультурні) якості особистості: духовність, патріотизм та загальна ерудиція. Саме вони повинні пронизувати увесь навчально-виховний процес і поступово передаватися учням. Високий рівень ефективності виховного процесу забезпечується також високим рівнем психологічної культури вчителя. Цей аспект особливо важливий під час роботи вихователів у літніх оздоровчих центрах за умов щоденної безперервної копійної праці з дітьми: створення комфортного середовища для школярів, подолання конфліктів, формування в учнів зацікавлення до всього, що відбувається навколо, налагоджування співробітництва та співдружності у колективі. Вважаємо, що високий ступінь психологічної культури педагога-вихователя не можливий без таких аспектів, як: 1) ставлення до дітей як до суб'єктів, що постійно розвиваються; 2) культури міжлюдських стосунків; 3) ставлення до себе як до суб'єкта, який також постійно розвивається, а отже, знаходиться у постійному творчому пошуку.

Таким чином, приходимо до висновку, що культурологічна складова у підготовці сучасних педагогів-вихователів набуває нової актуальності. Уже розроблені й апробовані численні навчальні програми з духовно-морального

виховання школярів для студентів педагогічних спеціальностей, підготовлені посібники із етнопсихології (Л. Орбан, В. Павленко, М. Пірен, С. Таглін), історії вітчизняної педагогічної думки (В. Кравець, М. Левківський, А. Сбруєва, С. Сисоєва), вікової психології й педагогіки в контексті антропології (Л. Василенко, М. Заброцький, В. Кутішенко, М. Савчин, С. Ставицька) тощо. Однак ще чимало потрібно зробити для реалізації теперішньої концепції освіти, яка передбачає активізацію роботи педагогів-вихователів у плані корегування змісту, укладання програм та моделювання найрізноманітніших форм навчально-виховного процесу у шкільних і позашкільних закладах загалом та літніх оздоровчих центрах України зокрема.

5.3 Толерантність як фактор розвитку свідомості студентів вищих навчальних закладів

Зміни в сучасному суспільстві сприяють модернізації системи освіти. Її перехід на нову ступінь розвитку вимагає зміни методів та принципів навчання та виховання. На даний час перед наукою стоїть проблема вивчення та виявлення системи психолого-педагогічних умов та засобів формування культури толерантності у процесі професійної підготовки студентів. Не менш важливою проблемою, на наш погляд, є виявлення можливостей навчально - виховного процесу впливати на формування толерантності у студентів.

Проблема формування толерантності, як у професійному, так і в загальнолюдському масштабах, була визнана актуальною в 1995 р. Генеральною Асамблеєю ООН. У рамках її розв'язання міжнародне співтовариство розпочало кампанію з мобілізації суспільної думки на забезпечення довгострокового впливу в усіх сферах, пов'язаних з освітою, з питань толерантності. Ця тенденція відображена в «Декларації принципів толерантності», яка підписана 16 листопада 1995 р. 185 державами — членами ЮНЕСКО, включаючи й Україну. В документі вказано, що «політика та програми в галузі освіти повинні сприяти поліпшенню взаєморозуміння, зміцненню солідарності й толерантності у спілкуванні, як між окремими особами, так і між етнічними, соціальними, культурними, релігійними і мовними групами та націями» [356].

Виходячи з цього, формування толерантності та установок толерантної свідомості виступає і як умова успішного розвитку сучасного поліетнічного суспільства, і як соціальне замовлення системі освіти.

Толерантність – це терпляче ставлення до інших людей, повага думки іншого, вміння прислухатися, зрозуміти іншу людину; це особистісна властивість, яка проявляється в спілкуванні і полягає в самовладанні, поважності, розумінні, емпатії до інших людей, навіть якщо їх думки, упередження, расова або релігійна приналежність відмінні від власних.

Толерантність актуалізується також при виникненні конфлікту, в умінні його уникати або вирішувати конструктивним мирним шляхом, в недопущенні будь-яких образливих або насильницьких дій. Причому толерантність - це не вроджена, а набута якість особистості.

В змісті поняття «толерантність» А. Г. Асмолов [358, с.7] виділяє три основних аспекти: один зв'язує дане поняття з стійкістю, витримкою, інший - з терпимістю, третій з допуском, допустимістю, допустимим відхиленням. В контексті нашої теми можна виділити ще й четвертий аспект, який саме пов'язаний з вихованням, навчанням і є не менш важливим, ніж три попередні.

Основним джерелом формування толерантної особистості студентів вузу є система загальнолюдських цінностей. Саме вона несе в собі величезний духовно-моральний потенціал, закликає людей до терпимості, милосердя, співчуття, культурі світу і гуманізму як по відношенню до окремих країн, народів, так і до кожної людини.

Пошук форм і методів толерантного виховання студентів засобами навчальних і позанавчальних занять повинен починатися з розробки морального змісту навчального курсу, що вимагає обліку багатьох факторів: статусу навчального закладу, теоретичної концепції системи виховання, особливостей змісту навчальної дисципліни.

Формування толерантності має будуватися з урахуванням наших власних реалій, особливостей наших традицій і культури, але, головне, готовність людей до тих чи інших змін і особливостям об'єктивно сформованих умов. Вважаємо, що програми в галузі освіти повинні сприяти покращенню взаєморозуміння, зміцненню терпимості у відносинах як між окремими людьми, так і між різними групами (віковими, етнічними, соціальними, культурними, релігійними). З цією метою важливо ввести в програму вузів відповідні аспекти розгляду толерантності.

Одним з важливих принципів толерантності є вміння примусити себе, не примушуючи інших, що має на увазі не примус, насильство, а лише добровільне, усвідомлене самообмеження. Для того, щоб формувати толерантність студентів, викладач сам повинен володіти цією якістю. Здатність власною поведінкою і прикладом залучити інших на позиції толерантності є необхідною для викладача і вельми важливою для розвитку толерантності.

Дослідження проблеми показало, що для формування толерантності студента необхідно враховувати психологічні особливості студентського віку, мікроклімат в навчальній групі, в навчальному закладі, особливості студентського колективу в цілому і окремих груп: особливості особистостей, які утворюють групи, авторитетних студентів, лідерів, взаємини між навчальними групами і всередині них, переважаючі в групі мотиви, настрої, інтереси, норми поведінки, ставлення до професії, оволодіння нею, наявність «культу навчання».

Працюючи зі студентським колективом, важливо враховувати особливості побутового влаштування студентів: харчування, фінансове становище, задоволення культурними запитами, заняття спортом. Великі можливості в процесі формування толерантної особистості студентів закладені в таких формах занять, як ділові та рольові ігри, диспути, конференції, семінари, панорами і т.д.

У центрі уваги повинен знаходитися студент з його інтересами, рівнем толерантного самосвідомості, толерантного ставлення до оточуючих, толерантної поведінки і толерантною культури.

Таким чином, використання виховних можливостей навчальних занять у вищому навчальному закладі при формуванні толерантної особистості студентів допоможе визначити їх подальшу орієнтацію, їх вибір в якості пріоритетного мирного співіснування і взаєморозуміння, а не конфліктів. Культура спілкування, толерантну поведінку, високий рівень моральності визначають вихованість будь-якої людини, і для сучасного навчального закладу це повинно стати одним з якісних показників розвитку освіти. Перспективи подальших

розвідок повинні включати вивчення засобів та методів формування у сучасної молоді толерантності, особливо у сучасній Україні.

5.4 До питання соціалізації підлітків в сучасному українському суспільстві

Криміналізація суспільства, яка спостерігається останні роки торкнулась практично всіх прошарків населення. Особливо це помітно на прикладі підлітково-юнацької когорти, яка зазнала чисельного зменшення. Підліткова злочинність збільшилась більше ніж втричі. З огляду на зазначене вище закономірно постає питання, як запобігти збільшенню цього негативного прояву. Які кроки потрібно зробити і державі загалом, і кожній окремій людині зокрема, щоб запобігти проявам девіантної поведінки молоді в українському суспільстві?

З огляду на дане питання, можна зробити висновок, що такі проблеми, як зростання підліткової злочинності, соціального сирітства, сімейного насильства, проституції неповнолітніх, підліткового бродяжництва, поширення наркоманії й алкоголізації серед неповнолітніх тісно пов'язані зі змінами та деформаціями процесу соціалізації. Соціалізація особистості триває все життя, але саме в період дитинства закладається її фундамент [368].

Одним із найбільш вагомих інструментів соціалізації у житті кожної людини виступає інститут сім'ї. Він являє собою персональне середовище життя і розвитку підлітків дітей, якість якого визначається низкою параметрів конкретної сім'ї. Яку б сторону розвитку дитини і підлітка ми не взяли, завжди з'ясовується, що головну роль в його ефективності відіграє сім'я.

По даним соціології до 25% сімей в наш час не можуть виховувати дітей, а до 15% – формують правопорушників. Але решта нових сімей, це сім'ї, де дорослі прагнуть формувати особистість дитини, дисциплінувати її, допомогти їй, в її індивідуальному розвитку [369]. Такі батьки отримують від дітей емоційну близькість, розуміння, тобто допомагають ставленню людини в великому розумінні цього слова; люди з високими моральними якостями, патріотичними і громадськими почуттями.

Дискується проблема, що школа повинна тільки вчити, а не виховувати. Однак, на сьогодні інститути виховання переживають кризу, в тому числі і

школа. І проблеми її відомі. Цю кризу можна подолати тільки при серйозній державній підтримці. Деякі кроки в цьому напрямку держава вже робить.

Введення в школах посад соціального педагога і психолога допомагає вирішенню проблем у вихованні, навчанні дітей та підлітків, в процесі їх соціального становлення.

Тому тема соціалізації підлітка в межах сім'ї і за її межами набуває державного значення. Цією проблемою займалися ряд вчених. Зокрема відомий вчений і психолог Д. Кон теж вважає, що якою ми виховуємо особистість підлітка, так наступне покоління буде жити, працювати і відновлювати нашу державу, де тяжко, але вже починають відбуватися великі зміни.

Життя людини існує в багатогранному середовищі. Воно є єдністю біологічного і соціального, людського і індивідуального [366]. Природне середовище оточує нас з моменту зачаття і все подальше свідоме життя. Але людина живе не тільки у природі, а і у суспільстві. Людина як суспільна істота є в той час же і біологічним організмом. У неї, як і у тварин, існують певні біологічні потреби, насамперед потреба в харчуванні, диханні, розмноженні, самозбереженні.

Проте у людини біологічні потреби не є ні єдиними, ні пануючими в її житті. Це пояснюється перш за все тим, що в процесі спільної діяльності у людей формуються над біологічні потреби – в красі, в пізнанні світу, в усвідомленні сенсу свого життя, а також виникають такі якості, як великодушність, співпереживання, альтруїзм. Іншими словами, в людей формується така якість, якої не має в світі природи, а саме – соціальність. Саме соціальними потребами, стимулами і мотивами визначається поведінка людей, а тому вони, як правило, панують над біологічними. Біологічне в людей завжди опосередковано соціальним. Ось чому соціальність і є сутнісною характеристикою суспільства. Отже, свідомість і мова, праця і соціальність є тими важливими чинниками, які якісно відрізняють суспільство від природи.

Особистість є частиною соціального середовища і головною його ланкою. Людина як представник певного суспільства, як носій тих властивостей, що

визначається даним суспільством і в тій чи в іншій мірі характеризують усіх її представників, називаються особою. Особистість це виконання ролей в суспільстві: в сім'ї – батьки і діти, на виробництві – працівники, в громадському об'єднанні – члени конкретної організації, об'єднані єдиною ціллю [370].

Особистість не завжди позитивно впливає на розвиток суспільства, часто цей вплив носить негативний характер. Процес становлення особистості набагато в чому залежить від вимог дорослого до поведінки дитини, від оцінок дитини оточуючими. Це дуже важливо і в період підліткового становлення людини, коли дитина свідомо набуває соціальності. Отже соціалізація це набування людиною всіх ознак суспільного життя.

Суспільство це не просто зібрання людей, а результат взаємодії між людьми, тобто насамперед ті зв'язки і відносини, які складаються у процесі їх суспільної діяльності. Саме зв'язки і відносини становлять сутність людини. Оскільки самі суспільні відносини не залишаються незмінними, а змінюються по мірі розвитку суспільства, то це також значить не залишається незмінною, і сутність самої людини.

Так, зміна в доктрині освіти і виховання якої держави призводить до того, що змінюється ідеал особистості, всі оцінки і самооцінки. Формування особистості, змістом якого є соціалізація, а механізмом – засвоєння соціальних ролей, є основним, але не кінцевим етапом виховання, яке має переходити в подальшому до саморозвитку індивідуальності [365]. Останньому не достатньо приділялась увага в теорії комуністичного виховання. Хоча в ній великий наголос робився на самовихованні, але воно розумілось не як саморозвиток чи самоактуалізація, а скоріше, як формула самоконтролю.

Виховання в сім'ї чи в школі, цілеспрямоване або стихійне – завжди по сутності соціальне. Як б не були оригінальні в методах виховання батьки і педагоги, їх цілі, бажання визначені суспільством, тими чи іншими соціальними групами і конкретними історичними умовами. Взагалі виховання це постійний процес, тобто кожна людина з збігом життя підпадає якимось впливам з боку суспільства і змінюється.

Історичний досвід людства ще в епоху античності зафіксував ідею соціальної обумовленості становлення та життєдіяльності кожної людини. В Древньому Римі про немовлят говорили як про «чисту дошку» на якій пише вихователь [372]. Ідея соціального виховання розроблялась і французькими просвітителами. Концепції їх виконання складаються з трьох головних рис:

- суспільне виховання спрямоване на формування гармонійно, всебічно розвинутої особистості;
- виховання дітей в дитячих закладах органічно поєднується з безпосереднім вихованням дорослими своїх педагогічних обов'язків по відношенню до підростаючого покоління;
- основа вихованості системи є праця спочатку обслуговуюча, а в майбутньому і суспільно корисна.

В XIX – XX століттях багато педагогів та суспільних діячів звертаються до теми суспільного виховання, а також до його зв'язків з сім'єю. Великого поширення набула ідея суспільного виховання в роки радянської влади в практичних дослідках та роботах радянських педагогів Макаренка, Сухомлинського та інших. Макаренко рахував, що виховання соціальний процес в самому широкому розумінні цього слова. «Виховує все. Люди, речі, явища, але перш за все люди. З них перше місце займають батьки і педагоги».

В наш час ми маємо змогу познайомитись і вивчити теоретичну спадщину видатних педагогів та діячів України, які були відринуті в радянські часи, як буржуазні та націоналістичні, як не підходящі для радянських людей. Ці праці Б. Грінченка, В. Винниченка, К. Ушинського, М. Драгоманова, Г. Ващенко.

Існують загальні риси системи виховання і навчання в теоріях цих українських педагогів:

- виховання на основі національної самосвідомості;
- нероздільність виховання і навчання;
- виховання на основі загальнолюдських і християнських цінностей;
- освіта і виховання національних педагогічних кадрів;
- висока культура і освіченість педагога як особистості.

В суспільстві існує багато соціальних інститутів по вихованню підростаючого покоління. Це дитячі садки, школи, вузи, позашкільні установи, неформальні об'єднання і врешті-решт сім'я – це один з головних соціальних інститутів, де закладаються основні риси дитини як людини взагалі, і як майбутнього громадянина нашого суспільства. В дошкільних закладах дитина проходить адаптацію до суспільностей (зокрема до своєї групи); надаються елементарні навички (по особистому обслуговуванню). Вихователі та педагоги розвивають естетичний, етичний світ дитини, розширюють її світогляд.

Сім'я і школа – головні учасники виховання підростаючого покоління. Вплив сім'ї на дітей обумовлений родинними зв'язками. Роль школи визначає її соціальний статус [372]. Освіта не зводиться до надбання певної суми знань, а розглядається як цілісний процес «людинотворення», формування особистості громадянина. Детальніше ціль освіти – формування особистості гармонійно об'єднуючої функції сім'янина, робітника; гармонійної в відношенні з людьми, природою, культурою і самим собою.

На нашу думку, які б не були прогресивні методи виховання і навчання дітей в дошкільних, шкільних і позашкільних установах, сім'я була і залишається головним виховним важелем суспільства.

Самим небезпечним періодом встановлення і соціалізації особистості є підлітковий період. Яким буде майбутнє суспільство? Швидка політична і ідеологічна диференціація суспільства охопила і неповнолітніх. Вони починають виявляти себе як певна соціальна сила, з якою слід рахуватися і яка перебуває під неослабленою увагою політизованих рухів і об'єднань. Не випускає з поля свого зору підлітків організована і не організована злочинність, не рідко використовуючи їх у своїх інтересах. Крім того, такі соціальні хвороби як наркоманія, проституція, алкоголізм зараз є проявами не тільки дорослого життя, а часто і підростаючого, менш соціально захищеного покоління.

Юнаки та дівчата відчувають гострий болючий і психологічний дискомфорт. Безумовно, існує гостра потреба в спеціальному аналізі, що виявив би комплекс чинників, які деформують процес соціалізації молодих поколінь.

Цей процес виявився занедбаним, бо навчання і виховання держава фінансувала за залишковим принципом і здійснювала його на ґрунті авторитарної педагогіки. Вона проводила молодіжну політику, яка по сіті відтісняла підлітків і молодь на периферію суспільного життя – до сфери розваг і дозвілля.

А що заважає діалогу між підлітками і дорослими? Одна з сучасних проблем підліткового становлення. Чимало обставин, але основна увага звертається на авторитаризм старших і нігілізм молодших. Авторитаризм старших – пряме породження командно-адміністративної системи управління суспільством, яка стояла над ним і законом, диктуючи свою волю. Звичайно, не всі дорослі уражені авторитаризмом, бо об'єктивно існують два типи особи: авторитарна і демократична. Перша прагне нав'язати свою волю іншим, друга діє через добру волю і згоду з іншими.

Зрозуміло, такі дві різні особи у ролі вихователів провокуватимуть неоднакові педагогічні ситуації, бо будуть дотримуватися різних прийомів, методів виховання. Безсумнівно, авторитарна особа діятиме як прихильник авторитарної (диктаторської, насильницької) педагогіки, що пригнічує вихованця, демократична особа – педагогіки співробітництва з вихованцями.

Крайнім виявом авторитаризму у вихованні є домашній, батьківській деспотизм або тиранія матері [366]. Юним однаково нестерпні обидві форми. Саме від них підлітки тікають з дому. І в них в деяких випадках слід шукати корені дитячої жорстокості.

Авторитарна особа – вихователь визнає педагогічну ситуацію, акцентовану тільки в одному напрямі – від вихователя до вихованця, якого необхідно формувати відповідно до якихось завдань, вимог, цілей. Звідси домінуючим у діяльності такого вихователя стає метод примушення, нотацій, повчань. Дитину втискають до зовні нав'язаної їй системи вимог, правил, норм, інструкцій, де згасає її самобутність. При цьому вихователь, як правило, виявляє нетерпимість до всього, що відхиляється від його вимог. Особливо нетерпляче відноситься до інакомислення підлеглих.

Мабуть, за такої педагогічної ситуації важко розраховувати на співробітництво, діалог вихователя і вихованця як рівних, бо в ній не вистачає насамперед того, на що свого часу наголошував Л. М. Толстой, – вихованого вихователя. Авторитарний вихователь не сприймає і не потребує зворотного зв'язку з вихованцем, коли той справляє вплив на нього. А саме цей процес Л. Толстой вважає необхіднішим: ми можемо виховувати інших через себе, власну вихованість. Без «вихованого вихователя» неможлива гуманізація процесу виховання.

Дослідження останнього часу виявили, що дві третини старшокласників визначили найнегативнішою якістю вчителя адміністративно-командний стиль його роботи, небажання рахуватися з інтересами учнів, перебільшену, а тому часто необґрунтовану вимогливість, недостатню професійну майстерність. І навпаки, наявність рис, що свідчать про демократизм учителя, учні вважали обов'язковим для «ідеального наставника».

Діалог між старшими і молодшими має стати джерелом гуманізму та демократизму в їх відносинах [369]. Мова йде насамперед про організований діалог. Він може бути реалізований у різних формах: диспут і «круглий стіл»; спокійна дружня бесіда і полемічно загострений спір; спільне обговорення книги, фільму, проблем, що хвилюють і старших, і молодших тощо. Ну, а стихійний, спонтанний діалог між дорослими і підлітками йде здавна. Його платформа не залишається незмінною. Нині активний діалог ведеться навколо проблем оцінки минулого, теперішнього, вибору майбутнього. Складність і серйозність проблеми, що обговорюється з усією гостротою, виявляє потребу поліпшення якості спілкування, виховання, культури діалогу.

Сучасна соціологія досліджує фактори, які сприяють і суперечать діалогу між підлітками і дорослими в області соціальних орієнтирів неповнолітніх.

На відміну від дорослих, підлітки живуть у подвійному світі. Насамперед, у власному: школа, дозвілля, спорт, дружні спілкування, соціальні мережі. Але це не заважає їм рватися в світ дорослих, що формує життєві перспективи, ідеали, цілі та засоби їх досягнення. Цей світ вабить багатьма принадами. Однак увійти

підлітку до дорослого світу не легко, так само як дорослим збагнути світ підлітків. Адже вони давно пройшли свій перехідний вік, до того ж – за інших обставин. Так об'єктивно виникає певна розбіжність між поколіннями.

У світі підлітків є все те, що є у світі дорослих: бідність і багатство, жорстокість і доброта, добро і зло, справедливість і несправедливість. Його різноманітність примушує неповнолітніх по різному поводитися в ньому [372]. Тому активність одних – старанне навчання, праця, спорт, музика і література. Активність інших – коробки спалених цигарок, фанатичне галасування на стадіонах, бійки, пияцтво, наркотики. Активність третіх – розбій, крадіжки, гвалтування. Дзеркально відбивається світ дорослих у поведінці дітей, модифікуючись лише у часі.

Одна з таких модифікацій – криза віри і сприяння демократії як вседозволеності. Демократія України молода, механізми її дії ще невідпрацьовані, вони лише формуються. Відсутні також і належний рівень загальної культури, і терпимість до супротивних позицій, думок, поглядів, не має досвіду жити без конфронтації з їх носіями. Відсутність стабільного порядку провокує вседозволеність. Хвиля підліткової агресивності прокотилася містами країни і вилилася у так званій «казанський феномен», коли неповнолітні зав'язували масові вуличні бійки місяцями тримали місто в напрузі.

Демократія справила і позитивний вплив на неповнолітніх. Вона активізувала їх, виявила риси, факти, які раніше були приглушеними. Наприклад, прагнення до незалежності, природність поведінки, неприйняття формалізму, казенщини у ставленні до людей, повалення сумнівних авторитетів, спроби відкритої критики батьків і вчителів, взагалі дорослих. Криза віри – наслідок переоцінки цінностей, що проходить у суспільстві. Її витoki – у розвінчанні ідеалів, за якими виховувалися попередні покоління. Комуністичний ідеал, який міг бути лише безмежно віддаленою перспективою, тлумачився як реальна мета, якої мала досягти якась міфічна «нова людина». Тому завдання формування такої людини – «борця за світле майбутнє» ставилося перед усією системою суспільного виховання.

Але виявилось, що між таким «ідеалом» і реальністю велика дистанція. Нині, за умов політичного плюралізму, ситуація моноідеології змінюється у нас ситуацією поліідеології, що і приводить до утворення нових ідеалів.

Різноголосся ідеології виявляє себе, зокрема, у підходах оцінки нашого минулого. Одні вдаються до «перемивання кісток», інші бачать у ньому лише злочини і трагедії, треті пересмикують факти, четверті прагнуть повністю перефарбувати історію.

Молоді (особливо підліткового та юнацького віку) притаманна своя культура. Отже, йдеться про часткове явище, носієм якого є підліткові та юнацькі об'єднання, групи з різною соціальною спрямованістю, набором спільних цінностей, стилем дозвілля тощо. Через субкультуру може виявлятися активність чи пасивність, соціальна ініціативність чи байдужість, протест чи схвалення підлітків [369].

Соціологічні дослідження показують, що молодіжна субкультура закономірно виникає за певних умов. Нині це явище так чи інакше притаманне всім індустріально розвинутим країнам. Таким чином, йдеться про механічне наслідування нашими неповнолітніми закордонних зразків.

Звичайно, молодіжна субкультура складне явище. Вона є продуктом змін, у різних сферах суспільства, у взаєминах між поколіннями. Дослідження показують, що глибина ціннісної свідомості підлітків формуються під впливом соціального макросередовища. Економіка, мораль, ідеологія, політика – це макросвіт, який і визначає структуру свідомості. Зокрема, хіба не економіка, яка не здатна підняти народне господарство. Вина в тому, що на вершині ціннісної піраміди у свідомості неповнолітніх стоять не духовні, а моральні потреби.

Що ж до задоволення духовних потреб, то воно пов'язане з вільним часом. Оскільки вони в основному вчаться, то вільного часу у робочий день у них не багато – 3 – 3,5 години. Його значно більше у вихідні та святкові дні. Як він витрачається? Не менш ніж 70% його у старшокласників «з'їдають» соціальні мережі, телевізор, 30% – прослуховування записів, читання художньої літератури, відвідування занять у спортивних секціях, шкільних факультетів

[367, p.405]. Що правда, є певні відмінності. Так, дівчата більше читають і сидять біля телефонів, телевізора, частіше здійснюють прогулянки, ходять у кафе та більше спілкуються з друзями. Хлопці частіше відвідують гуртки, спортивні секції, факультативи, більше захоплюються музикою.

Отже, яким є світ сучасного підлітка? Складним, суперечливим і нестійким. Неповнолітній хоче діяти, прагне до самостійності, шукає можливість самоутвердитись. Однак справжнього діла йому не вистачає. Разом з тим він живе у світі майбутнє якого для нього не виразне – і з погляду ідеалів, і з погляду реалій. Нарешті, багато що у своєму світі він хотів би змінити, до того ж власноручно.

Таким чином, важливою проблемою розвитку нашої держави є гармонізація взаємин суспільства з кожною окремо взятою особистістю, тобто її соціалізація. Особливо важливою є соціалізація підростаючого покоління, зокрема – підлітків та юнацтва. Саме в період отроцтва та юності складаються основні структурні компоненти особистості, якісні характеристики якої, в істотному ступені залежать від ступеня педагогізації навколишнього середовища.

Соціалізація підлітків є складним безперервним процесом, при якому, з одного боку, потреби окремо взятої особистості адаптуються до потреб суспільних, але ця адаптація носить не пасивний характер, що приводить до конформізму. Це активний творчий процес присвоєння загальнолюдських цінностей, коли індивід проявляє всю міць своїх сутнісних сил, добровільно відшуковуючи свою роль у суспільстві, самоактуалізуючись. З іншої, суспільство формує норму моралі й поведінки, педагогічно доцільні форми взаємин між людьми в родині, у шкільному й студентському колективі, в інших соціальних середовищах, що оточують людину.

SECTION 6. THEORY, PRACTICE AND TEACHING METHODS**6.1 Optimization of the educational process in higher education institutions**

In Ukraine, the issue that students should take an active part in improving and perfecting the educational process is increasingly often being raised, because, together with the teachers, they are direct participants in this process. Today's students are not passive consumers of education services, they are conscious about the choice of profession, about training and are ready for changes and reforms.

The issue of the quality of education is one of the most relevant in the current educational policy and science. The opinion that the higher education in Ukraine experiences a noticeable disempowerment is now widespread both in the scientific community and among employers, politicians and the public.

Over a period of years, the international statistics data showed a downward trend in Ukraine's ranking of the quality of educational services. However, in 2021, there has been a tendency towards improving this situation. Thus, according to the global analytical agency in the higher education sector, the compiler of the popular ranking of the best universities in the world Quaequarelli Symonds (QS), which analyzed the activities of 1,452 universities from 85 countries of the world, in 2021 the number of the best Ukrainian higher education institutions, compared to 2020, increased from two to four. For the first time, the V.N. Karazin Kharkiv National University and the Lviv Polytechnic National University were included in the ranking of the best universities in the world. For a long time, the Taras Shevchenko Kyiv National University and the Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute of Ukraine have been in the ranking of the best higher education institutions in the world.

In Europe, student participation in the quality assurance system of higher education is a desirable and necessary phenomenon. In Ukraine, this requirement causes controversy, since there has not yet developed a strong tradition of researching student opinions about the quality of teaching and the quality of higher education in general. Student survey is an important tool for assessing the quality of

education and demonstrating the relationship between the teacher's activities and the results of his work, but it creates certain problems for both students and teachers as well as for administration of higher education institutions. Students need to spend time filling out the questionnaires, and teachers do not always feel comfortable, because they are often the object of assessment, also the administration of the university has an additional workload, because according to the processed results of the survey, the necessary measures must be taken.

The teacher must be, first of all, an interesting personality and have profound professional knowledge. The main qualities of a teacher are hard working nature, dedication, patience, sociability, erudition, high moral features, eloquence (fluency in speech, logic, diction, sense of humor, etc.) and constant self-improvement work. It should be noted that the criteria for evaluating the quality of a teacher's activities in a higher education institution are not normatively defined, in various education institutions there are different requirements for their teaching staff.

It should be noted right away that student survey is a subjective description of their individual experiences. Students tend to score higher points to those academic disciplines where there is less workload and where it is easier to get a high mark (1). In addition, if the rating, based on the results of a student survey, significantly affects the remuneration of a teacher, this may push the teachers to consciously or unconsciously relax the requirements (2).

Various higher education institutions offer a variety of options for student questionnaire design (3). Anonymous student questionnaire survey is conducted with the aim of comprehensively studying the relationship between teachers and students, the quality of educational and methodological support of the educational process, the conditions for successful learning and the problems of teaching academic disciplines. The academic staff members of the Department of Disaster Medicine and Military Medicine at the Danylo Halytsky Lviv National Medical University and the Department of Foreign Languages at the Ukrainian National Forestry University have also developed a questionnaire for students in accordance with the goals and objectives of the research.

It is better to involve senior students (fourth- and fifth-year students) in the survey. It is not advisable to conduct a questionnaire survey for first- and second- year students, since, in our opinion, the majority of first- and second-year students cannot always objectively assess the activities of various teachers. In order not to depend on the score received and not to be distracted during the exams, it is advisable to survey students two weeks before the examination period.

Students believe that a true teacher should have a perfect command of his subject, constantly increase his intellectual level and improve his qualification, and skillfully impart his knowledge to students. 64.6% of the surveyed students noted that the teachers deliver the course content in a high-quality and understandable way, 28.2% - the teachers devote much time to fairly simple learning material, and 5.7% of the students noted that the teachers do not pay attention to the complexity of the learning material and how students understand it.

The teacher must be able to competently organize the educational process, present the learning material in a readily understandable way and to be skilled in the art of imparting knowledge to the student. Students often view their role in the learning process as passive consumers of knowledge. To the question "How comprehensible is the level of teaching the discipline by teachers?" and "How do you rate the quality of teaching the academic discipline by teachers?", 81.3% of the respondents replied that teachers are professional, perfectly clear and perspicuous in delivering the learning material, 13.4% said that the teachers are dull and uninteresting in their work, and 5.3% of the students believe that the teachers are not very enthusiastic about teaching their subject.

At the same time, when asked "Can a teacher hold his audience?", 77.9% of the students answered that teachers during classes constantly hold their audience, 18.9% answered that the teachers do not always have a good grip on the audience, 3.2% of the students said that the teachers are not in contact with their audience. Students have respect for those teachers who are purposeful, strong-minded, self-motivated, persistent, with high moral qualities, who are sympathetic to students, impartial and do not discriminate between students, have patience and a sense of humor. 62.2% of

the students believe that the teachers are friendly and tactful towards students and are careful of educational progress of the students, 24.3% considers the teachers to be too demanding of students, 6.8% of the students think that the teachers are not always friendly to students.

Students hold in respect those teachers who know how to work with students and really want to share their knowledge with them. 76.0% of the surveyed students answered that the teacher is able to clearly explain the material and maintain students' interest in the subject, 17.9% said that the teacher focuses the students' attention on his own person, 6.1% answered that the teacher does not always follow the audience's reaction.

A true teacher should be engaged in research work and be skilled in his field of knowledge, he is supposed to introduce new methods in teaching students and feel responsible for those he teaches and for what he does. 67.7% of the students believe that the teacher actively combines scientific, theoretical and practical approaches in teaching, 23.7% of the students think that the teacher presents the learning material in incomprehensible scientific terms, and 4.1% of the students say that the teachers do not try very hard to deliver the material in an understandable way and do not always respond to students' questions.

Very interesting, in our opinion, is the relationship between the student assessment of personal qualities of the teacher and the mastery of the academic discipline. It turned out that students master the educational material better in those cases when the teacher is more tactful and friendly, as well as when he is interested in the students' success. The better the teacher explains the complex material, the higher the students' marks for the subject and the greater the students' satisfaction with lectures and practical classes.

The teacher must be an interesting personality, then his subject will become a science, and not a routine reading. 60.1% of the students often hold debates with the teacher, because they enjoy the learning process, 21.3% of the students enter into discussions with the teacher if it gives them additional points, 18.6% rarely enters into discussions with teachers.

The studies have shown that the ratio between the time spent by students on independent work and the time spent in class with a teacher is currently 15% : 85%, while according to the Bologna Declaration it is supposed to be 50% : 50%. To meet this requirement, it is necessary to revise the role of the teacher in the educational process. Under present-day conditions, the teacher should become not just a conveyor of knowledge, but, above all, an organizer of students' independent work and an advisor. The achievement of this goal is undoubtedly facilitated by the activities that are currently being carried out in the universities of Ukraine: the introduction of electronic textbooks and the rating system into the teaching practice, the computerization of the classrooms, which makes it possible for the student to communicate with the teacher via the Internet.

Organizationally, the student questionnaire survey is quite useful for higher school teachers and encourages them to self-improvement. Of course, student answers contain elements of subjectivity in assessing the work of teachers; therefore, their opinion should in no case be the only criterion for making personnel decisions. However, student surveys can be effectively used as a way to improve the quality of teaching.

6.2 General and specialized methods of teaching a foreign language of professional orientation

Foreign language training is a component of vocational education, which ensures that the specialist's training meets the requirements of society. Changing priorities in the field of language policy, including within the Council of Europe, shifting the focus to the sociocultural aspect of language learning, forcing university teachers to rethink the purpose and content of foreign language learning, to develop new teaching methods and technologies. [376]

It is important for the teacher to know the latest foreign language teaching methods, special teaching techniques in order to optimally select a particular teaching method according to the level of knowledge, needs, interests of students. After all, teaching methods are not some simple “algorithmic units”, their rational and motivated use in foreign language lessons requires a creative approach by the teacher, because “pedagogy is a science and art at the same time, so the approach to choosing teaching methods must be creative.

In teaching of a foreign language for professional communication, a professional communicative competence is to be formed [377]. Such competence, while retaining linguistic, sociolinguistic and pragmatic components as basic ones, cannot but lack the additional components necessary for professional communication.

The organization and methodology of teaching a foreign (English) language for specific professional purposes depends on the components of professional communicative competence to be focused on. It is impossible to speak a foreign language about professional issues without having a substantive content, so it is the subject content that should permeate the whole process of learning a foreign language. Modern communicative methodology involves the active introduction into the educational process of non-standard methods and forms of work [378, p. 6]. As practice shows, for the best assimilation of the material the following forms of work are quite effective: individual, paired, group and team work. Improving the effectiveness of the

lessons depends on the selection and use of the various, most relevant to the teaching topic teaching methods.

The choice of methods is determined by the goals of training, the content of the educational material and subject specificity, the pace and term of training, the level of pedagogical skill of the teacher, didactic and logistical support of the classes, the level of training of the training group [379].

Undoubtedly, the last decades have been characterized by the dominance of the communicative approach to foreign language learning. The dominance of interactive teaching methods is also crucial. In this process, it is desirable to draw some distinction between the terms "communicative" and "interactive" teaching methods, since, in the opinion of many teachers, they are virtually identical. In fact, there is communication between the two teaching methods, but there may still be some delineation.

Current requirements for mastering a foreign language of professional guidance by law enforcement officers include both a high level of communication skills and the ability to obtain official documentation in a foreign language.

Therefore, teachers need a certain synthesis of structural, functional and interactive methods in order to develop uniformly the cadets of all four types of speech activity: reading, speaking, writing and listening. The achievement of this goal will be facilitated by the use of so-called blended learning technology. The essence of such training lies in combining (blending) the formal (classroom teaching, learning and checking language course materials, writing test papers, testing, etc.) and non-formal learning methods and methods (communicating with the teacher via email, conducting the Internet conferences, etc.). Another important aspect of using this technology is combining different ways of presenting instructional material (face-to-face, online e-learning and self-study learning) using the knowledge of management techniques [380]

E. Vardashkina believes that the modern model of blended learning envisages the following aspects: all practical training materials are accessible to the educational contingent and can be easily used for independent learning (ie they exist both in print and in electronic form); the teacher draws up a resource map that lists the basic and additional Internet resources that can be used in the course of the language course; there

is an opportunity for online communication; individual and group projects are developed; audio and video footage is used [381].

The application of blended learning of languages has found its visualization in the Educational Program-Methodical Complex (EPMC) developed by B.V. Gatalsky ELanTeS. www - Electronic Language Teaching System. [382]

With the help of EPMC, the so-called "blended learning" model is being implemented in the educational process. It stipulates that, on the one hand, information technologies are used for self-study learning, and on the other, part of the students' activities is carried out in the classroom with the direct participation of the teacher.

EPMC ElanTeS.www is designed to address the following tasks:

1. Control of students' performance of tasks assigned by the teacher.
2. Saving of educational tasks (educational materials and assessment tasks).
3. Save thematic manuals, reference materials in the formats doc, pdf, ppt, html.
4. Maintaining lists of teachers, teaching groups and students and prompt access to them.
5. Save the results of students' work.
6. Rapid receipt of analytical forms that allow you to control students' learning activities.

The interactive possibilities of educational tasks in the EIPMC ElanTeS.www are focused on enhancing the educational function, i.e. activation of student activity in the workplace, which is supported by various ways of preliminary presentation of demonstration materials and the ability to call background and auxiliary data in the context of the task, as well as complexity oriented to work in the field of foreign language learning. It is a rich palette of interactive exercises and presentation methods that allow you to develop effective educational and testing tasks. Diagnosis of student errors completely describes all wrong actions of the student, including counters of attempts and manual operations [383].

One of the necessary elements in the methodology of teaching the second language is the intensification of exercises in the process of both classroom and

independent work of students. Among the most effective intensification techniques are the following:

- 1) selection of exercises that increase the intellectual activity of students (cadets) when completing a study task. Each exercise should be aimed at working on language material and facilitate the formation of different associative relationships, the development of thinking, attention, memory;
- 2) the ratio of exercises with different content in order to work out two language elements in one exercise;
- 3) increasing the number of exercises aimed at activating the language units in speech;
- 4) the division of types of work between classroom and independent classes;
- 5) rational use in the work on language material of technical training facilities and opportunities of telecommunication technologies.

In addition, intensification also enhances the intrinsic motivation of students, which, when learning a second foreign language, often turns out to be insufficiently formed. Some students do not show the required interest in learning a second foreign language; It is possible to increase motivation with such methodical method as demonstration to students of the real benefit that the knowledge of a foreign language brings for full mastery of the first language. Therefore, psychological factors play an important role in the selection of methodological techniques for working on a second foreign language.

Audio, video and interactive materials give you an opportunity to get acquainted with original samples of foreign language and socio-cultural realities. The departments of foreign languages of universities of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine currently use modern and multifunctional TCDs, one of which is the SMARTboard interactive board.

The use of the SMARTboard system is advisable under the conditions of studying a foreign language in a non-linguistic college, characterized by:

- narrowed time frames and, accordingly, the intensity of training;

- the depth of content and the growing volume of material, taking into account special (military) and highly specialized (law enforcement) aspects, which requires a large number and variety of special and highly specialized texts and, where possible, audio-video recordings.

With the help of SMARTboard it is possible to ensure the realization of tasks from both the general linguistic and the highly specialized aspects, since it allows:

- to prepare and use audio, video, internet and electronic text materials for both individual stages of the lesson, as well as for the whole lesson or even a series of classes;

- at any time to return to the revision of the studied material;

- to provide students with all the necessary materials of general linguistic and special direction, the printing of which would take time and resources;

- to save the demonstrated materials to the server, where the students can print or view the necessary files independently.

The board is managed using the virtual control panel and the main menu, while the teacher acts directly in front of the audience and should not, as in the case of using a laptop, distribute their attention between the audience, screen and laptop.

Thus, the universal SMARTboard system allows the development and visualization of texts and exercises in different modes, demonstration and analysis of audio and video components of the classes, as well as objects, diagrams, general linguistic and special purpose circuits, frontal and handwriting with them in real time, Internet connection to display and search information resources for the purpose of teaching different types of reading, writing, listening and speaking in accordance with the psychological and pedagogical bases of foreign language learning. The functional set of the SMARTboard system allows to significantly intensify the pedagogical process, to save time in the stages of introduction, repetition, fixing, control of mastering of educational material and provides cadets with all necessary for full-fledged independent work, information resources in the conditions of learning the second foreign language in law enforcement [383].

Summing up, the use of blended learning methods of foreign language can be quite effective. One of the main advantages of working with this method is its effectiveness in maximizing the organization of working time of the teacher and the student. Also, blended learning methods correlate as logically as possible with the credit-module system of organizing the educational process, which also emphasizes the benefits of its use in the educational process. It should be noted that the implementation of the proposed types of educational activities contributes to the improvement of foreign language learning, since it allows to pay attention to the development of all types of speech activities. In addition, it emphasizes the possibility of individual choice of tasks, creativity of decisions and increase of motivation level of students for learning a foreign language.

6.3 Transnational education in chemistry: some difficulties, solutions and impact

Internationalization has been considered to be one of the major trends in the development of higher education in recent years. However at institutional level, there is often a gap between the rhetoric and the reality of internationalization. Many modern teachers and researchers have the questions: how to promote internationalization strategies and how to cope with various pressing trends and challenges at institutional level? These questions are still begging for appropriate replies, and from these replies, appropriate solutions [384]. A broad debate on the role of the increased internationalization of higher education in responding to the challenges facing universities at the beginning of the Twenty-First Century took place during some international conferences and papers.

One way to promote internationalization is growth of transnational education. After much discussion, the Working Group on Franchisee Qualifications of the ENIC/NARIC network suggested the following definition of transnational education: "those programmes are courses of study, or parts of programmes or courses of study, in which the students are located in a different country from the one in which the awarding and/or sponsoring institution is based".

European academic mobility program ERASMUS+KA1 gives the chance to use such methods of internationalization as transnational education.

Authors of this paper would like to discuss some problems and their solution which they faced in implantation of program of scientific stages on chemistry between Leiden University (the Netherlands) and National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" for 2016-2019 years.

Difficulties we encountered during the project and the solutions applied.

1. Differences between partner Universities. Leiden University and his Department Leiden Institute of Chemistry (LIC) is the classical university and it has fundamental research areas. Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute (KPI) is the

technical university, and the Chemical Technology Faculty (CTF) carries out its research in the field of creating and improving new technologies and materials. Therefore, KPI outgoing students faced with the difficulty of choosing a research group in LIC where they would like to have their research, because they found information from the Internet only. Solutions:

a) Each student was invited to create his own personal scientific project based on his experience, information from the Internet and to offer it to the LIC responsible person who is well acquainted with scientific research, groups and leaders of scientific groups. During a personal conversation, professor from LIC and student from KPI found mutually acceptable solution.

b) All Ukrainian interested students were invited to lectures and meetings with LIC professor who came to Kyiv. During the presentation of LIC scientific directions and the results of scientific research of this professor, students could choose interested field of research and research group.

c) Each student was asked to choose 2 scientific groups and their supervisors and prioritized them, send CV and motivation letters to them. The supervisor examined the student's dossier and gave his decision. In the future, we need to distribute students through the video conference.

2. Not all KPI students motivated for their internship at LIC had B2 English language diploma at the beginning of the internship. Solution: We had to postpone the internship dates. In the future, KPI should create a bank of potential participants and begin work with student 1 year before the internship begins.

Further impact on the Ukrainian students

1. Students gained new knowledge regarding the research topic, mastered new research methods and techniques, gained experience of work in an international scientific group, learned how to make presentations, reports and posters based on the research results, had experience of communicate with the heads of scientific schools and scientific areas of LIC, which are famous scientists of Leiden and Europe. Students

easily adapted to the living conditions of the international campus, visited several cities of the Netherlands, museums and exhibitions. Some students have built friendships with their peers from the Netherlands and other European countries.

2. All students sharply increased their academic rating in KPI, which allowed them to reach the priority positions in receiving free education on master and Ph.D level of KPI.

Students sharply increased their rating for new internships and studies at higher educational institutions in Europe. More than 70% of students took advantage of their opportunity and continue their studies at European universities. Some of them already have invitations to Ph.D positions at other European universities. Thus, for Ukrainian students this scientific internship at LIC was the first successful step for the formation of their European scientific career.

Further impact on the teachers

Ukrainian teachers participating in the program had the opportunity to present their scientific achievements, present the results and directions of their scientific research of the CTF, listen to lectures on some disciplines taught by LIS teachers, participate in scientific seminars carried out by LIC scientists at the KPI, participate in an event to attract students to LIC master level, participate in defence of Ph.D thesis. Thus, the impact on teachers consists in expanding of their scientific knowledge, improvement approaches to teaching methods and methods of organizing of scientific research.

Impact on the LIC

1. LIC has become a well-known university in KPI as the famous university with life-oriented research and very high demands to students.

2. Two new faculties of KPI (computer technology and biotechnology) in KPI are very interested in this project and want to participate in a new project. There are offers not only scientific internships, but also training on the mobility program ERASMUS+.

Thus, the LIC has become recognized University in KPI and expanded the opportunity in obtaining new students.

Impact on the KPI consists in increasing the international rating of KPI among European universities by increasing the number of mobile students and high rating of Leiden University.

Impact on the CTF consists in:

- CTF has a high rating in international activities (4 position among 23 faculties of the KPI)

- increasing the prestige of studying at the CTF (consists in the recognition of good chemical knowledge of CTF students by Leiden University)

- improving the quality of education in the KPI (consists in the possibility for Ukrainian students to carry out high-quality scientific research in LIC, at the CTF it is not always available due to the lack of modern scientific equipment)

- the expansion of the number of European universities, wishing cooperate with CTF

- creation of joint areas of research

- increased motivation of Ukrainian school graduates to study at the CTF.

- Thus, the impact on KPI and CTF consists in improving the quality of education, expanding international cooperation and increasing the number of chemical students.

The KPI strategy has always included increasing the number of mobile students and teachers and expanding the geography of academic cooperation. Therefore, this project is fully consistent with the university's strategy.

CTF expanded the geography of international cooperation through 7 international seminars with foreign universities (Ecole Centrale de Lyon, University du Maine, Nancy University-France, Padova University -Italy, University of Nova Garcia-Slovenia, Istanbul Polytechnic Institute - Turkey, School of Chemistry and Pharmaceutical Engineering -China), where CTF presented information about the project with LIC and its successful implementation. Such type of mobility (scientific)

we proposed to these universities and it was implemented in 2 French universities: Ecole Centrale de Lyon, Nancy University.

CTF also increased its opportunities for cooperation at the international level due to the second individual mobility of the participants in this project. Thus, participation in the first scientific mobility (LIC) sharply raises the student's rating in KPI for obtaining of second mobility. It was it possible to get second mobility in another European universities for more than 70% of the students participating in this project.

As is known, the ERASMUS + KA 1 program is used by universities for student mutual study. However, all the leading universities contribute scientific research to the teaching process, but the scientific component of the training is not subject to the mobility. The uniqueness of this project is that the subject of mobility is exclusively scientific research. We guess that at the current stage of internationalization of the educational process, harmonization of curricula and programs, they tend to coincide. Even the textbooks used to teaching chemistry subject are the same. Conversely, the directions of scientific research, the methods used in these studies, and the problems and obstacles that may be required to produce the desired result are different. We believe that the way to a quick and successful solution of a scientific problem lies in the using of international team of researchers. Therefore, training in the scientific process in foreign university should become a major part of student mobility and translational education .

6.4 Strengthening of the applied component in geocological training of higher education graduates

Given the growing negative consequences of anthropogenic activities, accompanied by the accumulation of unresolved geocological problems, the acquisition of the profession of geocologist and the quality of training in higher education institutions of Ukraine becomes constructive. The purpose of the study is to justify the sequence of inclusion of disciplines of the relevant profile in the educational process with the gradual strengthening of their applied component. Curriculum programs are based on compliance with educational standards, a combination of theoretical and practical training and professional orientation of the educational process.

The Faculty of Geography of the Taras Shevchenko National University of Kyiv has developed a modern educational and methodological base for the educational program “Natural Geography”. In accordance with the collective principle of ensuring program learning outcomes, each individual competence is formed as a result of achieving several program results. In this case, one program result may reflect the achievement of several competencies. That is, each competence is provided by mastering several disciplines. The interconnectedness of competencies, thanks to the joint program learning outcomes, creates a holistic system of qualities of the graduate [385]. Training of geocological specialists is carried out by consistent inclusion of relevant disciplines in the educational process.

Students of the Faculty of Geography receive basic geocological knowledge starting from the second year (Fig. 1). In the third semester, the obligatory discipline “*Fundamentals of Geoecology*” is taught, which provides initial information about the history of formation, content, theoretical and methodological foundations and the most important problems to be solved by the science of geoecology [386]. The end result should be the acquisition by students of the ability to think critically, analyze and synthesize disparate information about the state of the environment and the reasons of its deterioration. Mastering the lecture material and its consolidation during the

practical classes becomes a reliable basis for the perception of the following professional geoeological disciplines.

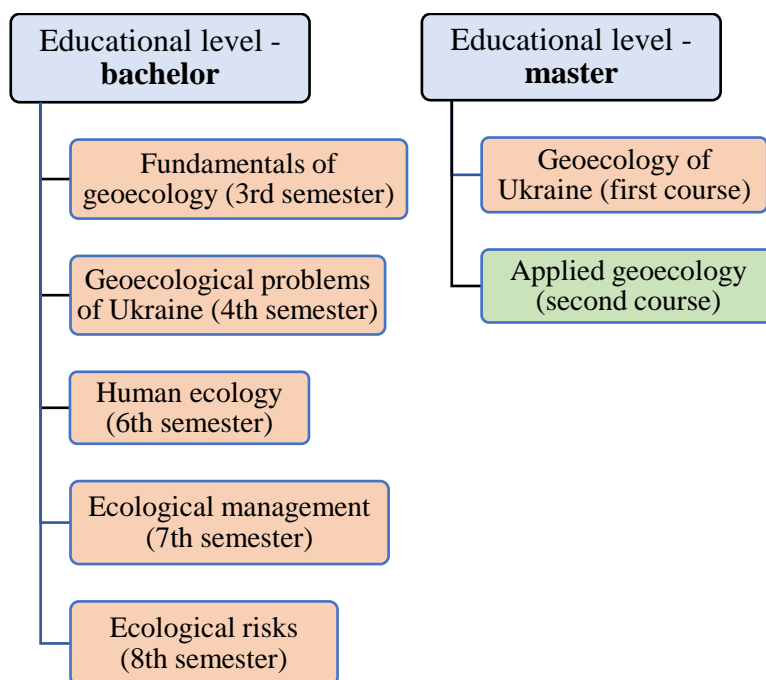

Figure 1. The sequence of inclusion of disciplines of geoeological profile in the educational process

In the fourth semester, the acquisition of professional skills by applicants logically continues with the teaching of the discipline “*Geoeological problems of Ukraine*”. Its purpose is to form in students the ability to solve complex specialized tasks in accordance with the nature, causes and possible ways to solve the main geoeological problems of Ukraine. It is from this discipline that the applied orientation of learning should begin by applying modern methods and international experience in conducting geoeological research using interdisciplinary data. The main task of studying the discipline “*Geoeological problems of Ukraine*” is to provide students with the ability to apply knowledge of basic processes, history and composition of the geographical shell to understand the laws of the natural environment, as well as problems arising during development and exploitation of natural resources.

In the third year, knowledge about the relationship between man and the environment is deepened by teaching the discipline “*Human ecology*”. In the process of studying it, students are given the opportunity to:

- analyse the evolution of man as a biological being;
- to single out the content of interactions in anthropoecosystems;
- develop ways to counteract the impact of abiotic and biotic factors on human health;
- analyze the problems of providing the population with quality drinking water and food;
- identify the causes of demographic crises and environmental diseases;
- assess the main risks of climate change to human life and health.

The result of mastering the discipline is the ability of applicants to determine the factors influencing human health, to assess and predict the consequences of pollution of the urban environment, to seek to create a safe environment in their professional activities.

Graduate bachelor’s course includes the teaching of at least two disciplines of applied orientation in the educational program “Natural Geography”. In the seventh semester, such a discipline is “*Ecological management*”, which aims to provide future professionals with knowledge about modern tools of environmental management, hazardous human activities and strategies for managing resources and waste flows. The practice of ecological management should be directed at bridging the gap between environmental and economic models of management of various spheres of vital activity of society [387]. Mastering this discipline gives future professionals an understanding of the need to adapt international standards of ecological management to the conditions of Ukraine [388] and stimulate its implementation in all sectors of the economy.

In the eighth semester, the applied component of geocological knowledge is enhanced by the study of the discipline “*Ecological risks and environmental impact assessment*”. Its purpose is to provide applicants with knowledge about the ecological risks of various areas of human economic activity, assess the impact of these activities and its probable consequences for the environment and the population. The ability to assess risk provides the ability to classify risk factors and identify their possible

consequences for a particular area, including damage to the environment [389]. As a result of mastering the program content of the discipline, students should learn to identify ecological risks of various activities, including climate change risks for different sectors of the economy, strategies for adaptation to climate change, as well as assess the impact of planned activities on the environment.

The applied direction of academic disciplines intensifies with the transition to the educational level of “master”. In the first year of study, the discipline “*Geoecology of Ukraine*” is taught, aimed at deepening geoecological thinking and competencies, the ability of applicants to analyze the causes of geoecological problems in Ukraine and be able to suggest ways to solve them. As a result of mastering the content of the discipline, students should realize the continuity of the chain: “the impact of irrational activities – changing the components of geoecosystems – violation of geoecological functions of components due to negative impact – ways to restore broken links” [390]. The geo-ecosystem concept of the environment becomes a solid basis for obtaining applied geoecological knowledge. A summary of the described disciplines is presented in Table 1.

The logical conclusion of the cycle of training of geoecological specialists in the second year of master’s degree should be a purely applied discipline, which is currently absent in the curriculum. The need to study such a discipline is due to the weak ideas of future graduates about the mechanisms of implementation of the results of basic geoecological research in the practice of planning, design and management. The main purpose of introducing this discipline in the curriculum is to prepare students for the direct application of acquired theoretical knowledge in specific areas of professional activity. The author developed the program provisions of the discipline and published a textbook “Applied Geoecology” for its educational and methodological support [391]. Assimilation of the content of the discipline involves approbation of lecture material in practical classes with the use of innovative methods. Among them, in particular, the method of projects, which allows not only to transfer students with certain knowledge, but also to teach them to acquire this knowledge independently in close cooperation with the teacher [392].

Table 1.

Content of educational disciplines of geocological profile

<i>Discipline</i>	<i>Summary</i>
Fundamentals of geocology	History of geocology; patterns of functioning of the natural environment; methods of geocological research; the impact of various human activities on the environment and natural resources; geocological problems: causes, consequences for nature and population; environmental policy and activities of environmental organizations; the importance of geocological research for the optimization of the natural environment
Human ecology	Human adaptation to changes in the environment; ways to solve environmental and demographic problems; the impact of productive activities on public health; environmentally dependent diseases; environmental safety of consumer goods
Ecological management	Modern requirements for environmental management in the context of the concept of sustainable development; types of pollutants that threaten the functioning of the biosphere; stages of the cycle and functions of ecological management; concept of resource cycles, waste-free technologies and cyclical economy; greening of nature use, the concepts of green economy and green growth; environmental management tools; stages of development and implementation of the eco-management system
Ecological risks and environmental impact assessment	The essence of ecological risks associated with increasing anthropogenic pressures on the environment; characteristics, functions and risk assessment; global environmental hazards; the degree of ecological risk of the planned activity; environmental impact assessment (EIA): history of implementation, purpose and main tasks, stages of implementation; Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context (Espoo Convention); Protocol on Strategic Environmental Assessment (SEA) and scope of its application
Geocology of Ukraine	Geocological functions of components of geocosystems; geocological problems of Ukraine and the reasons for their occurrence; environmental legislation of Ukraine; natural resource potential of Ukraine; factors of environmental degradation during the exploitation of various types of natural resources and ways to optimize it; causes and ways to overcome the energy crisis in Ukraine; waste management in Ukraine, low-waste and non-waste technologies; consequences of climate change for different regions of Ukraine; nature reserve fund and ecological network of Ukraine

The content of the academic discipline with the same name should be aimed at preserving the regenerative properties of geocosystems, reasonable use of natural resources, limiting the harmful effects of production on the environment. Students should understand the essence of resource cycles and learn the principles of rational nature use in order to its inevitable greening. Learn to assess the environmental risks of industrial production and understand the geocological consequences of the energy crisis. Fully possess information on the environmental impact of agricultural nature use and geocological consequences of water and forest use. An important area of application of geocological knowledge acquired by students is the development of

mechanisms to reduce waste and their maximum inclusion in new production processes based on the concept of resource cycles.

Mastering the discipline “*Applied Geoecology*” opens wide opportunities for graduates to solve many environmental problems in Ukraine. The obtained geoecological knowledge should be directed to the identification and certification of rare and endangered species, preservation of their resource function, substantiation of permissible norms of species extraction, protection of biota from direct unlimited destruction. An important area of practical application of the acquired knowledge can be the conservation of species and natural habitats to complete the process of formation of the national ecological network of Ukraine, including the development of identification procedures for land suitable for inclusion in the ecological network.

One of the most promising areas of application of the acquired theoretical skills is the geoecological substantiation of nature use projects based on the assessment of the ability of geoecosystems to perform certain socio-economic functions. The content of this block of the discipline is based on the implementation of a geoecological approach to the design of geotechnical systems for various functional purposes. Within the framework of a harmonious combination of geographical and ecological scientific approaches, the organization of the optimal regime of nature use is realized, which excludes exceeding the maximum allowable loads on geoecosystems and does not lead to negative geoecological consequences in the environment.

In summary, it should be noted the importance of Geoecology as an applied discipline, which provides future graduates with ample opportunities to integrate the acquired knowledge into the practice of environmental protection, spatial planning and management, examination of nature use projects and more. The priority is to introduce into the educational process of applied geoecological discipline with a focus on promising professional activities.

6.5 Practical ways of enhancing students' motivation of nonlinguistic universities in a foreign language learning

The main concern for tertiary technical education establishments is to improve the quality of students' training. Modern society relies greatly on technological progress which is considered to be a pledge of the country's success, the process of globalization opens up new frontiers for integration and cooperation of specialists from various subject areas in different countries. The indispensable tool for entering the international technical labor market is a foreign linguistic competence of the subject-matter specialists, their ability to use foreign sources and exchange experience with colleagues from all the world.

Unfortunately, nowadays we observe a negative phenomenon among students of higher technical institutions to show the sufficient desire to master their professional foreign language skills. And as a result, only few succeed in becoming fluent in a foreign language and there is a tendency to a low level of specialists' language training. This inclination becomes an obstacle in providing the interaction with foreign professionals from various areas of expertise. Lack of motivation is the primary cause of low student's academic performance in acquisition of a foreign language. In a modern world quality needs to be prioritized over quantity. The country should be interested more in training versatile and highly-qualified specialists rather than increase the number of graduates with the mediocre level of knowledge. The knowledge of foreign languages enriches and develops the personality, gives the opportunity to be a full member of the world community and enhances the specialist's competence to work on the global stage. Thus, motivation is to be improved in order to boost foreign language acquisition for tackling practical issues on an international level and improving the quality of higher technical education.

Motivation is known to play a crucial role in the study of a foreign language. It is the trigger of any activity. Many scholars dedicated their works to various aspects of motivation, namely Kuzan H.I., Lobanova A.K., Markova E.I., Pasova, V.V., Safonov O.B., Tarnopolskyi T.U., Z. Crump, J. Dörnyei, J. Harmer, Al-Hoorie, R. Gardner, W.

Lambert, M. Lamb, S. Loewen, H. Reinders, E. Ushioda [393-396, 398]. They researched numerous approaches to the problem of motivation, the importance of having a good command of a foreign language, a sense of confidence and personal success, creation of an atmosphere of competitiveness in the classroom as a guarantee of motivation to learn a foreign language etc. The following scientists Diordiyashchenko O.V., Revenko V.V., Hulevatyi V.L, Vailupova L.P. analyzed the features of stimulation to increase the internal motivation of students to learn foreign languages.

Motivation refers to a combination of efforts, desires, and attitudes to reach the objective of a language learning [395].

S. Crump (1995) is of the opinion that excitement, interest, keenness, and enthusiasm towards learning are the main constituents of motivation [397].

The researches have postulated that the productivity of a foreign language learning depends on the peculiar factors:

- the effectiveness of the implementation of a chosen methodology concerning a foreign language teaching;
- adequate assessment of the target audience (age, gender, social features);
- the necessity to take into consideration the needs of students to learn a foreign language;
- positive psychological mood for mastering the foreign language;
- motivation of students to study the language.

Despite the fact that both domestic and foreign scholars have some experience in the field of theoretical foundations of motivation, general ideas about the relationship of motivation with learning activity, as well as its impact on the effectiveness of knowledge acquisition are not sufficiently studied.

This paper aims to scrutinize what it takes to have an efficient and successful language classroom in terms of learners' motivation in the higher technical education establishments. The research is designed to highlight key aspects, analyze the features of motivation methods and new approaches, provide practical guidance in motivation regarding the study of foreign languages.

Quite often motivation is defined as a psychological quality that leads a person to achieve goals. According to Gardner (1985), motivation is perceived as a goal-directed factor since it involves four aspects: a goal, effortful behavior, a desire to reach the goal, and favorable attitudes toward an activity. Motivation in the study of foreign languages is a set of actions used by the teacher, with the purpose of initiating, encouraging, activating educational groups for achieving effectiveness in learning [398, p. 54]. Pavliuk M. claims that motivation embraces processes, methods, means of stimulating a person's productive cognitive activity, study and proper use of existing motives, directing the development of personality in the right direction [399, p. 63]. Motivation should be perceived as a group of learning activities that is aimed at more profound study of a language, the desire to develop the incentives to acquire a foreign language. Therefore, it is necessary to create learning conditions for promoting the development of a student's high-level cognitive interest in learning a foreign language.

In order to intensify and foster the qualitative students' training it is vital to comprehend learning motives, be equipped with the knowledge how to correctly identify and manage them properly. A lesson should include three motivational blocks: the main motive or motivational composition is involved at the beginning of the lesson; the goals of a lesson are logically connected to the motives; a final stage is a motivational bridge to the next lesson that covers an operational and long-term motivation; a motivational block is to be supported throughout the whole lesson [400, p.310].

Motives answer the question why a learner needs to study. Motivation to learn is fostered by internal and external motives. The most productive are the internal motives that reflect personal level of regulation of educational activity (self-regulation), and professional motives that bound learning activities with future professional activity. Internal motives include those that motivate students to study as their primer goal and refer to curiosity for knowledge, interesting creative work, desire for self-improvement. Self-motivation is an effective means of forming internal motivation. Internal motives initiate the formation of cognitive learning activities of

students. They are manifested in students' awareness of their personal needs for the use and the study of a foreign language.

External social motivation is characterized by the desire of the students to succeed in an innovative society, to be in demand in their professional sphere, get a prestigious job and have opportunities for promotion. The motive must become the fulcrum. Thus, the whole content of the lesson is based on it. Consequently, the teacher is to be a good screenwriter, director and actor in order to implement it in to a practice [401, p. 75]. In this case, he or she is obliged to form the appropriate goals and motives for learning, set the tone, show the direction of the educational process, determine the individual trajectory of educational activities for each student.

Very often, even well-designed modern methods of teaching a foreign language are found ineffective if they provoke negative emotions. There are situations that some students who study a foreign language in a non-language university are in a state of boredom, stress or anxiety. For example, learners who are demotivated may be indifferent, absent-minded in foreign language classes, do not see the purpose of mastering their linguistic skills, do not make any progress and are overwhelmed by anxiety for fear of making mistakes, feel insecure and have a great psychological barrier. They are the ones to be rescued and given a helping hand by the professionalism of a teacher. Instructors need to spend more time assisting to enlighten student extrinsic motivation and promote their intrinsic motivation because they are essential for students to learn a language more effectively [402].

The professionalism of the teacher is also a motivating mechanism in the students' acquisition of a foreign language. It is mandatory for an instructor to possess a deep knowledge of the discipline, apply an arsenal of pedagogical technologies, have the ability to reveal and effectively use skills and individual features of the student. It is necessary to emphasize the role of professional and pedagogical qualities of the teacher that contribute to the increase of student's motivation in learning a foreign language. They include general and pedagogical erudition, pedagogical thinking, observation, a sense of humor, flexibility, frame of mind, reflection, pedagogical prediction. Teachers are recommended to encourage and support students especially

when they are struggling or lacking confidence in certain aspects, to be energetic and enthusiastic about what they are teaching, create an atmosphere in which students are not afraid to make mistakes and are encouraged to take risks, avoid tension-causing strategies such as overly competitive activities, restrain the desire to correct errors in a negative, accusatory way [403, 404].

In terms of teaching efficiently a foreign language in higher technical education establishments the teacher should take the following measures to motivate the students since the first encounter: the organization of meetings with senior students and graduates, who are successful in the professional field and are eager to share their experience and prove that not only vocational knowledge but also a high level of language proficiency allowed them to achieve their goals; creating a setting where knowledge of a foreign language would be considered prestigious and students would see real opportunities to increase their level of foreign knowledge; activation of student's independent work by involving them in various subject-specific conferences using a foreign language in order to let them understand that knowledge of the language gives the opportunity to be aware of the recent developments in science, profession. In this case, the teacher is able to form the appropriate goals and motives for learning, determine the individual direction of educational activities for each student [405, p.48, 406, p. 193].

Textbooks, manuals and audiovisual teaching aids are of paramount importance for the activation of students' independent cognitive activity. Teachers of foreign languages collaborate with other technical departments in order to create methodological materials and terminological dictionaries for intensification of the students' independent work and enrichment of their professional vocabulary.

For optimal organization of a productive lesson teachers are expected to use different types of interesting work: group discussions of various topics including professional domain, chat groups with students via the Internet, round tables, mini-conferences, test days, on-line classes, presentations, video lessons, interviews, business meetings, controversial debates, quizzes, fares, TED talks, charity events, research centers, symposia, on-the-job training simulation lessons, excursions and lab

work etc. Such lessons mobilize students' intellectual abilities, develop imagination, activate independence, initiative, amateurism, provoke inner need for continuous self-study and self-education.

In order to make the student believe in his/her own progress, some well-deserved rewards such as positive marks, certificates, forms of special recognition, degree, and any sort of academic encouragement should be gained to them. Correspondingly, the designed incitements for the learners play a crucial role for achieving a positive learning result. The teacher should show that he/she values the efforts of a learner. Hence, the teachers should promote tolerant attitude towards grading the minor and trivial activities. It is vital for them to demonstrate favorable comments for the learners' good affairs. Consequently, obtaining appropriate encouragement concerning the language learners' behaviours is the important aspect [407, p. 234].

The solution to the problem of increasing motivation is related to the introduction of a special system of practical tasks and minimization of negative motivation. The tasks should be communicative and professionally-oriented, meet the needs of the specialty. Thoroughly selected material that takes into account the interests of students including the discussions of relevant issues as well as thought-provoking topics is to make the learning process personally significant, which is an integral attribute of a high level of motivation.

The instructor should bear in mind that students acquire the knowledge by doing, reading, writing, creating, listening, designing and solving. It is fundamental to note that inactiveness reduces learners' curiosity, perception and motivation. Students' willingness, enthusiasm, interest, involvement to take active part in a lesson influence the quality of a learning process in a class. Various small-group activities as well as pair work increase students' self-esteem and self-confidence and are efficient tools of motivation. In terms of group work, timid and quiet students obtain a possibility to voice their opinions and emotions on a topic. They feel more willing to discuss the issues in small groups rather than in front of the whole class. Thus, they do not want to be exposed to a general viewing which intimidates them and provokes passivity. Accordingly, group activities enable students not only to speak their mind, but also to

work cooperatively, which boosts class motivation and cohesion. Undoubtedly, these methods enhance the use of a language in a realistic and entertaining way.

The use of various activities and environments needs to be maximized not only to accommodate the differences of students' learning preferences and personality but also to lessen the boredom. The students are usually easy to pay attention to something that is interesting or unusual. Teachers ought to increase the frequency of activities such as games and role-plays since they promote language practice opportunities, learners' independence and create a positive, friendly climate in the classroom. Games are effective means to improve grammar activities which are considered boring and tiresome by students. In communicative activities, teachers need to be careful when designing and performing the exercises, considering equal opportunities for participation and interaction in order to achieve effective results.

Realia and flash cards are equally important tools in teaching a foreign language, since they play the role of a facilitator in teaching new vocabularies. In other words, realia is an authentic material that helps the teacher to overcome classroom artificiality.

Creating stories with the students is another way of developing speaking and writing skills and motivating students to actively participate in a lesson. The entertaining way to organize a series of lessons is the application of the video projects which can be broken up over a number of days and adapted for any group size, age or language level in order to put all the students' linguistic skills into practice. And the educators can get really creative with documentaries, interviews, cooking shows, infomercials, news reports, so the possibilities are endless. Teachers have to create scenarios for collaborative learning and avoid giving assignments and homework that are irrelevant to the students' personal and professional lives. Moreover, it is advisable to give assignments that excite them or attract their interest.

In terms of teaching grammar, theoretical material is recommended to be presented in the most convenient form – by means of tables or diagrams. Practical material is to be dosed by different grammatical tasks: exercises to correct mistakes, text exercises to explain the use of grammatical constructions in certain sentences, exercises with omissions, etc., which contribute to the development of skills and

abilities of literate writing and oral speech, necessary for learning a foreign language [408, p. 93].

Computer assisted language learning has become mainstream especially in language testing [409]. Language motivation researchers also recognized the potential technology has. IT can be especially valuable in educational contexts where traditional classroom methodology does not offer much scope for communicative practice and few opportunities exist outside the classroom.

Without a doubt the use of information technologies in foreign language acquisition contributes to the intensification of the educational process, increases the effectiveness of learning, arouses students' interest, activates student's learning activities, gives opportunities for the individual training, allows a learner to control the results of various tasks, creates conditions for the practical use of knowledge and skills, strengthens the motivation to learn the language [410, p. 86-90]. Engaging digital environments like social media platforms can help students express themselves and browsing the web can enable them to pursue their interests. Online gaming with native speakers is particularly noteworthy.

Consequently, it is not surprising that teachers are no longer limited to the handout they bring to the classroom every day, but can now draw from topics they find interesting in discussion forums, live chats, blogs, wikis, podcasts, social networking sites, and video-sharing sites. This makes lesson planning take a new meaning. The application of information technologies for learning a foreign language has countless benefits. It enables the teacher to develop in students all four language skills: reading, writing, speaking and listening, master oral spontaneous speech, adapt students to independent external testing, promote critical thinking. There is a possibility to individualize the learning process, to overcome the monotony of the lesson, diversify forms of information presentation, create a learning environment that provides "immersion" of the student in the imaginary world or specific situations, provide immediate feedback and instant reflection.

Our study provides additional support for the necessity of a teacher to guide the students to appreciate their peer's performance through positive appraisal and gestures; this is useful to raise students' confidence to participate in each task at hand. The right feedback will affect the students' motivation.

The knowledge of a foreign language may offer a competitive edge in a global job market where linguistic skills have become commonplace and help to improve the quality of cross-cultural communication. Motivation plays an important role in the foreign language learning because it provides the first push to initiate a successful language learning process. This research has further strengthened our confidence in the significance of a student's motivation to learn a foreign language. Success in a foreign language acquisition increases the motivation that largely depends on professional skills and personal characteristics of a teacher, creativity of educational process, learning autonomy.

Our work has led us to conclude that factors that provoke interest in educational activities in the process of learning a foreign language are the following: the usefulness, necessity and novelty of the knowledge obtained by students, a positive emotional climate in the classroom; a sense of personal satisfaction with the outcomes, the moral and psychological climate of the educational institution.

It is worthwhile noting that without sufficient motivation, even individuals with the most outstanding abilities and skills cannot achieve their long-term objectives. The instructors may appear to be the most important element in effecting students' motivation, which is a key factor in the language acquisition process. This finding confirms that instructors should increase the motivation of students towards the language by creating more student-centered classes, perform enjoyable but practical tasks by appealing to their personal and professional interests, incorporating technology, and promoting out-of-the-classroom language learning activities, provide encouraging and favourable atmosphere for learners. Classroom activities are crucial in motivating students' responsive learning; thus, the instructors are expected to pay significant attention to the choice of the tasks.

The present study demonstrates that more research is needed in order to investigate cultural differences, aptitude, learning styles in students' motivation to learn a foreign language.

6.6 Predictors of optimization of teaching english to higher educational institutions students

The globalization of the information space in the postmodern era world predetermines the formatting of the basic trends in the system integration of the human development vectors into the world continuum. The complex changeable space-time construct of modern reality necessitates an adequate psychological chronotope of the personality. Representatives of the new generation (Howe & Strauss, 1991) – Generation Z, Internet-Generation – are especially sensitive to changes in sociocultural content as they are the young people, whose human resources are focused on choosing worldview constants and cognitive strategies of behavior (Марцинковская & Полева, 2017; Рикель, 2019). Digital technologies, digitalization of all life spheres, internationalization and cross-cultural nature of the intellectual field of civilization functioning are key predictors of the XXI-st century humanity collective philosophy formation. It is reflected in the subjective reality of the personal and sociocultural identification of modern youth. From childhood, young people of the Internet generation easily master the computer, information and communication technologies. At the same time, in adolescence (especially it is true about students), representatives of the new generation are characterized by weakened attention, the desire to receive the necessary information on the Internet network without excessive mental effort, «in one click», clip-like and mosaic thinking, a superficial approach to the analysis of information and to decision making (Рикель, 2019; Токарева, 2018; Фельдштейн, 2010), tendency to *soft skills*. However, successful integration of the individual in the networked international space requires purposeful implementation of *hard-skills*, in particular, knowledge of a foreign language.

Changes in the world view and in the mental development of adolescents, the peculiarities of the cognitive style (Холодная, 2004) of the new generation of students actualize the problem of finding new approaches to organizing foreign language teaching in the system of professional training.

The problematic field of optimization of the content of teaching a foreign language draws constant attention of linguists, psychologists, educators, methodological teachers and consumers of educational services of different levels (Ainoutdinova & Ainoutdinova, 2017; Chrabaszcz & Gor, 2017; Coyle, 2015; Zhurat, Davydiuk & Oliinyk, 2019; Коряковцева, 2019; Кочергин, 2012; Kryvoruchko, Chervinko & Shamaieva, 2019; Tokareva & Tsehelska, 2020; Халяпина, 2017 & etc.), different approaches to teaching a foreign language as an academic discipline in need of continuous improvement are considered (Hutchinson, 1998; Liubashenko & Kornieva, 2019; Meyer, Coyle, Halbach, Schuck & Ting, 2015; Sullivan, 1996 & etc.). In particular, O. Liubashenko, Z. Kornieva in their research (Liubashenko & Kornieva, 2019: 18–25) emphasize the need for more active use of the resource of the dialogical component of assessing students' interactive skills when teaching technical English; as a means of teaching and an alternative tool for assessing the communicative competence of students, the authors propose to implement dialogical joint interaction in the «Teacher – Student» system, the criteria of which can be the correspondence of statements to the topic, accuracy, consistency and tempo of speech, compliance with stylistic and etiquette conventions of the English language in achieving mutual understanding between the participants in the dialogue.

An integrated approach, Content and Language Integrated Learning (hereinafter referred to as CLIL), is being actively introduced into the modern practice of teaching English, the basic of CLIL is the content component of the language continuum (Dalton-Puffer, 2011; Coyle, 2015; Coyle, Hood & Marsh, 2010; Meyer, Coyle, Halbach, Schuck & Ting, 2015; Халяпина, 2017 & etc.). In the context of integrated learning, the procedural tendencies of learning English under bilingualism, according to Do Coyle, determine the special status of a foreign language (Coyle, 2015: 471–493), defined as a triad: language as a tool of knowledge (language of learning), language as a means communication (language for learning), language as a subject of study (language through learning) (Coyle, 2010: 36). At the same time, the student's language training is focused on improving the lexical and grammatical component of the secondary language content. CLIL also pays much attention to the cognitive side

of language training, which implies the creation of an effective learning environment that stimulates the development of students' cognitive abilities. Development of thinking skills is directed from procedural cognitive formations (knowledge, understanding) to the skills of analytic-synthetic activity (Dalton-Puffer, 2011; Coyle, Hood & Marsh, 2010; Meyer, Coyle, Halbach, Schuck & Ting, 2015 & etc.), which contributes to the development of the cognitive potential of the individual. CLIL is successfully used in the system of subject-language vocational training (Hutchinson, 1998; Liubashenko & Kornieva, 2019 & etc.).

However, the practice of teaching a foreign language in the higher education system, as the analysis of scientific and methodological literature and the authors' own experience shows, requires further optimization (Ainoutdinova & Ainoutdinova, 2017; Foursha-Stevenson, Schembri, Nicoladis & Eriksen, 2017; Камянова, 2017; Халяпина, 2017; Tokareva & Tsehelska, 2020 & etc.). Passive-mechanical (imitation) models of learning a foreign language in a dynamic information society are unproductive. And one of the most important attractors of improving methods of teaching a foreign language to modern student youth is, in our opinion, the correspondence of the teaching practices proposed by linguists and methodologists to *the mental characteristics of the age and socio-cultural development* of consumers of this educational service of the new generation. R. Gardner (Gardner, 2000), in particular, emphasizes the importance of the development of students' speech-thinking activity in accordance with grammatical schemes and semantic constructs of a foreign language (Second Language) for the full formatting of linguistic consciousness and speech competencies. A. Cleeremans and D. Achoui and colleagues also emphasize the role of mindfulness in learning, which implies the creation of a system of meta-presentations that define target first-order representations (Cleeremans, Achoui, Beauny, Keuninckx & de Heering, 2020).

T. G. Kamyanova expresses similar ideas, drawing attention to the need of forming long-term analytical-synthetic and cause-and-effect relationships in the study of a foreign language, contributing to the «development of foreign language thinking and coherent speech, which guarantees a strong and long-term proficiency in the

language» (Камянова, 2017: 43) and the formation of the experience of artificial bilingualism.

The active speech-thinking activity of a personality in adolescence and student age determines the cognitive development of a growing up person and, which is more important, the identification processes of sociogenesis. The polylingual nature of the life environment of the Internet-Generation representatives necessitates the development of the ability to understand and independently model textual constructs of a foreign language, and, consequently, to the formation of a secondary linguistic personality that generates life creation vectors at the cross-cultural level of being.

The essential characteristics of the secondary linguistic personality are modeled in the continuum of the learning subject's mastery of the linguistic world view of the language being studied and the conceptual world view (Халеева, 1989) as a whole, which determines the awareness of a new sociocultural reality for the maturing personality in the system of reflexive and metacognitive forms of mental activity development.

The phenomenology of metacognition is considered by cognitive psychologists as a mental process that allows for involuntary and voluntary regulation of intellectual activity (Вербицкий & Кофейникова, 2017 & etc.), the ability to imagine, plan and control current cognitive processes (Heyes, Bang, Shea, Frith & Fleming, 2020). Metacognition determines the understanding of the meaning of the content studied and the ability to control cognitive activity, without which effective modeling of the linguistic consciousness structure is impossible. The formation of metacognition skills in the study of a foreign language contributes to the development of effective metacommunication strategies, which S. Kryvoruchko, Ye. Chervinko and Iu. Shamaieva consider as a multidimensional self-configuring symbolic process, as well as mechanisms for the implementation and optimization of dynamic speech impact in the linguistic dialogical discourse of the resource being studied (Kryvoruchko, Chervinko & Shamaieva, 2019: 54–62). In this context, the metacognitive competencies of an individual can be interpreted as the basis for effective learning (Вербицкий & Кофейникова, 2017: 123–124; Токарева, 2018). At the same time,

the problem of linguodidactic substantiation of strategies for improving metacognition skills of pupils and students is in the field of active scientific debate. Starting from the initial stages of learning a foreign language, students are traditionally focused on the completeness and accuracy of understanding and reproducing (remembering) information, and not on developing competencies for solving semantic, problematic tasks in the discourse of the language being studied. The developmental potential of metacognitive schemes is also insufficiently studied, the use of such schemes in foreign language acquisition makes it possible to qualitatively change the vector of the student's language development.

Realizing the discussion content of the indicated problem and taking into account the importance of metacognitive development of student youth in the vocational training system, **the purpose of this study** was defined by us as concretizing the tendencies of teaching English to students of higher education institutions in the modern information society. As a **research task**, we considered an attempt to evaluate the heuristic and developmental resource of metacognitive schemes in the logic of projective-recursive technology of teaching English to students.

The diversification of speech development of a personality in the changing information space of our time has led to the use in this study of the tendencies of teaching the students of English the evolutionary-synergetic paradigm of scientific rationality, which allows analyzing the acquisition of a foreign language from the standpoint of self-organization of open dissipative systems in the unity of linguistic, methodological, psychological and psycholinguistic contexts.

Taking into account that the contextuality of the linguistic consciousness of the speech subject is formed (in the unity of the system «language – speech – speech activity»), consolidated and expanded in the process of subject genesis, we made a hypothetical assumption about systemic changes in the cognitive styles of organizing students' metacognitive schemes when studying in a rich speech-thinking space using the developmental resource of metacognitive schemes in the logic of projective-recursive technology of teaching English.

At the stage of the ascertaining experiment, we identified the features of students' cognitive styles of thinking as an indicative construct of metacognitive development. The basis of the empirical research was KrivyiRih State Pedagogical University (KrivyiRih, Ukraine). The sample of empirical research consisted of 97 students of the Faculty of Foreign Languages of KrivyiRih State Pedagogical University (hereinafter – KDPU), whose level of English proficiency is defined by us as upper-intermediate. In order to more fully determine the dynamics of the phenomenon under study, the target sample was supplemented with respondents whose level of language training was assessed by us as pre-intermediate: 128 students of non-philological (natural science) profile took part in the study.

As a psychodiagnostic toolkit, we used the methodology of A. Harrison and R. Bremson modified by N. Kondratova – the questionnaire «Thinking style» (Кондратова, 2007), focused on determining individual strategies, means and skills of information processing. The choice of the methodology was due to the fact that in studies of cognitive personality styles the respondent is not an object of external manipulation, but a subject who has the opportunity to demonstrate his inherent ways of perceiving and interpreting the experimental situation (Холодная, 2004). Primary data processing was carried out by calculating the average and percentage values of the material obtained. When summarizing and analyzing empirical data, the computer statistical program IBM SPSS Statistics 19 («Statistical Package for the Social Science») was used.

The variables were tested for the normality of the characteristic distribution.

To compare the empirical distributions of the studied parameters, an analysis of variance was performed – one-factor One-Way ANOVA using the criterion for parametric comparison of the values of sample variances of two series of observations (Fisher's φ -test).

The second stage of the research work involved testing the methodology of teaching English to KDPU students using metacognitive schemes developed on the basis of the private enterprise «Educational Center «Interclass» (Krivyi Rih), certified as an after-school education establishment in the area of humanities (Tsehelska, 2018;

Tokareva & Tsehelska, 2020). In the course of the research, the quality and effectiveness of teaching English to students was monitored using metacognitive schemes, and the method of conversation with subjects of pedagogical activity was applied, which allows to concretize the trends in the use of projective-recursive technology for teaching English to students.

The generalized data of psychodiagnostic measurement of the respondents' cognitive thinking styles (by using the modified technique of A. Harrison and R. Bramson) and the value of statistical significance of differences in the manifestation of the studied indicators between groups of students are given in table 1.

Table 1
Parameters of statistical significance of differences in the manifestations of respondents' cognitive styles

Analysis criteria Cognitive style	Distribution of respondents by typological groups (%)		Univariate analysis of variance	
	Students of natural science profile 19-20 years (N = 128)	Students of philological profile 19-20 years (N = 97)	Fisher's ϕ -test	The significance level of differences p
Synthetic style	16 % (N =21)	11 % (N =11)	1,43	0,24
Idealistic style	44 % (N =56)	30 % (N =29)	0,45	0,72
Pragmatic style	25 % (N =32)	39 % (N =38)	1,80	0,17
Analytical style	6 % (N =7)	11 % (N =11)	1,82	0,13
Realistic style	9 % (N =12)	9% (N =8)	0,41	0,79

The primary analysis of the obtained data allows to state the dominance of the idealistic cognitive style among students of non-philological profile of professional training (44% of respondents); this is expressed in the tendency to make intuitive, global conclusions, to ignore the detailed analysis of problems, which takes into account numerous facts and formal logics. Young people of this group, more than others, rely in their decisions on the subjective and social factors of the life organization. The analytical style is the least in the system complex of cognitive organization of this cohort of students (only 6% of respondents), this style is characterized by methodical detail in working with information. According to the results of testing, students of philological profile are more characterized by a pragmatic style of metacognitive development (recorded in 39% of respondents),

which is determined by the focus on personal experience in assessing the correctness or erroneousness of ideas, decisions, actions. Representatives of the student youth of this group tend to experiment in choosing ways to achieve specific goals, to be flexible in assessing the facts and their own resources. Realistic style, as well as analytical and synthetic trends in the organization of cognitive experience in students are not sufficiently expressed.

Determination of statistical significance of differences in the system complex of cognitive styles between students of different training profiles was performed using the method of univariate analysis of variance (the correctness of the use of univariate ANOVA is confirmed by the level of the Livin criterion for the uniformity dispersions). The results of the analysis showed no statistical differences between the variances of the compared groups (at $p > 0.05$), the average indicators of cognitive styles of thinking strategies for solving cognitive problems between students of philological and non-philological professionalization differ only quantitatively and have no statistically significant design changes. This allows us to interpret these indicators as a general trend in the cognitive development of the youth of the new Generation-Z.

Systematic observation of the cognitive potentials of the new generation of students and long experience of working with students confirms the dominance of clip thinking in the chosen strategies for solving cognitive problems. Clip thinking is characterized (according to M. A. Kholodnaya) by the desire to use visual (image) strategies of perception and information processing, impulsiveness (quick reaction) in the context of multiple choice, making a decision on an intuitive basis, without proper analysis of possible options (Холодная, 2004). The mosaic thinking of the modern Internet generation is determined by the desire of young people to process information in small portions, to perceive and understand texts that fit in to a single gadgets screen, to quickly comprehend information without complex structuring of semantic and grammatical constructs. In the conditions of absolute availability and global saturation of information, the attention of Generation-Z representatives is focused primarily on information content that is interesting, accessible, concise and

clearly presented. In this context, there is a reason to believe that traditional explanatory-illustrative format of teaching and learning does little to develop the cognitive resource of adolescent students. The paradigm of education, focused on the consistent formatting of knowledge, is losing relevance in the modern information society. And, therefore, a significant modification of traditional methods of developing students' thinking competencies in a changing polymodal world is needed. The predictor of learning optimization (especially in learning a foreign language) is a change in the vector of organization of students' cognitive behavior: students must recode the strategy of passive consumption of information in the active transformation and conscious internalization of experience.

One of the expedient ways to implement this task is using in the learning process of conceptual metacognitive schemes to organize the studied material, which confirms the results of the formative experiment on the basis of KryvyiRih State Pedagogical University.

The purpose of the experimental research program was to qualitatively assess the heuristic and developmental resource of metacognitive schemes in the logic of projective-recursive technology of teaching English to student youth. For this purpose, a set of learning and developing metacognitive schemes (see, for example, *Fig. 1*) was created (Tokareva & Tsehelska, 2020). They were developed taking into account the principles of projective-recursive learning technology (Баженова, Бабич & Пак, 2019).

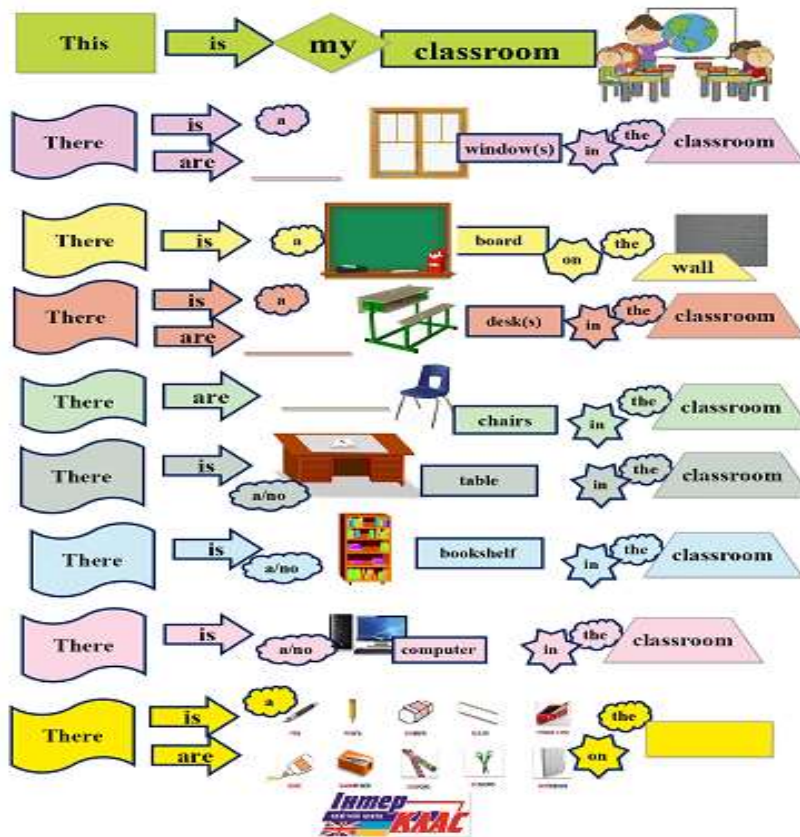

Figure 1. Example of a metacognitive scheme

Projective learning technology is widespread primarily in the field of programming and computer training and is quite effective for open systems with some degree of unpredictability in development. The functional significance of such systems is revealed in situations of uncertainty and nonequilibrium. This is the system of teaching foreign languages in the integrative context of the development of linguistic consciousness of the individual, which allows to expand the field of application of projective learning technology.

Cognitive strategies of organizing human thinking experience regularly demonstrate recursive properties (from Latin *recursiō* – *return*), to which language is adapted, showing the ability to generate grammatical and semantic constructions that expand the conceptual sphere of concepts, thereby activating the mental activity of the subject. The open space of mental search, specially created for teaching English using metacognitive schemes, allows to conceptualize and modify the linguistic world view,

helps students understand the mental structure of a foreign language, which, in turn, develops skills of conscious construction of the information model of communication.

To optimize the methodology of teaching English at KDPU, we purposefully used *metacognitive schemes* containing information about the studied object and its conceptual characteristics.

Metacognitive schemes perform in the process of learning English the functions of a graphic organizer of the thematic context, semantic formation and recursion of the logical-semantic discourse of the studied language. The construction of a denotation graph in the linguistic consciousness of students determines the systematic understanding of grammatical connections between concepts in the structure of the language field. Metacognitive training schemes were differentiated into groups: according to the intended purpose:

- «grammar lines»;
- conceptual schemes;
- algorithmic schemes;
- mental schemes, which are modeled around a generalized idea in the dimensions of a particular language field.

«Grammar lines» are elementary sign systems - pictograms that visualize the sequence of a studied language grammatical or syntagmatic constructions (*Fig. 2*). Metacognitive schemes of this type create a basis for mastering the logics of secondary language discourse.

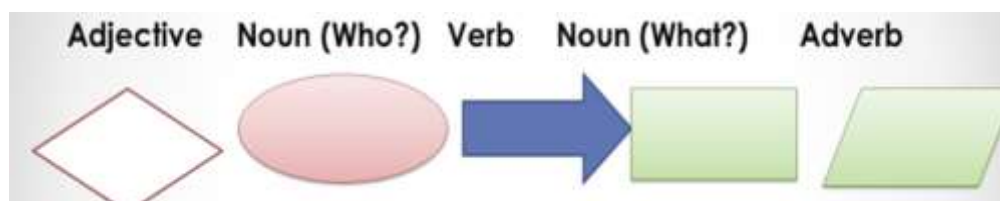

Figure 2. *Example of an elementary "grammar line" - a scheme logical-semantic structuring of the sentence*

Conceptual schemes are built like a spidergram (from the English *spider* – *spider*; *spidergram*) – a divariant model of the conceptual sphere of a particular concept,

reflecting the elementary logical-grammatical relations of attributive speech formations.

Metacognitive schemes of conceptual type (Fig. 3) provide the formation of students' vocabulary, mastering the experience of word formation, the assimilation of new knowledge into the structure of language consciousness.

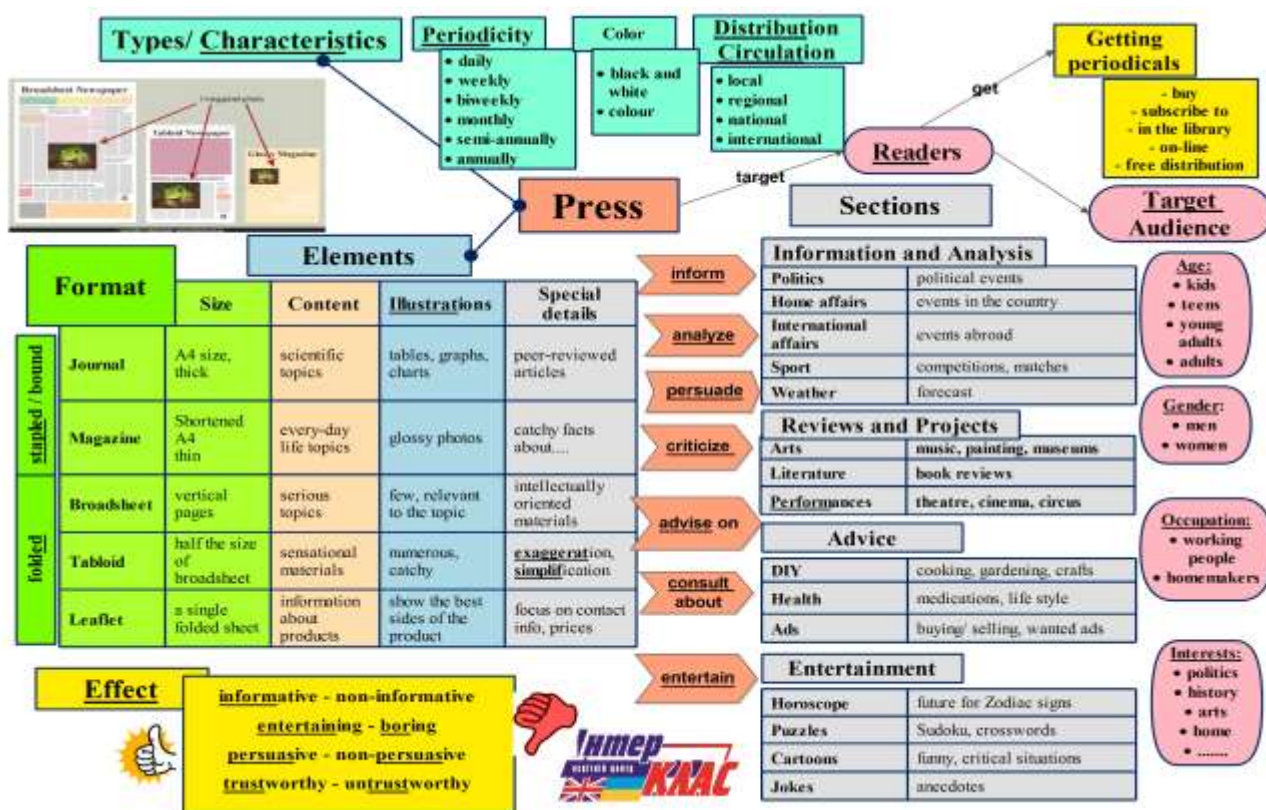

Figure 3. Example of a metacognitive conceptual scheme

An important place in teaching English is occupied by metacognitive schemes of the algorithmic type (Fig. 1), systematizing the experience of organizing students' thinking activities (in complex dynamics from basic algorithmic structures such as sequencing and branching to schemes and patterns). In this case, metacognitive schemes contribute to a more efficient and conscious structuring of information, understanding of logical dependencies in the coordination of elements of mental denotation graphs of different order in systems of linguistic recursion of the conceptual sphere of the studied concepts. Metacognitive schemes of this type provide automation of speech pattern construction skills in a system of a foreign language syntax. Mental

algorithmic maps can serve as an illustration of the thinking process as they restore some missing (new, forgotten or insufficiently assimilated) information to solve the problem, build a semantic support of a heuristic strategy for solving cognitive problems of a certain type (Баженова, Бабич & Пак, 2019).

The most complex form of metacognitive schemes is mental schemes (or intelligence maps), the model of which generalizes language fields into integral modules and allows students to more consciously use the discourse of a foreign language. For this purpose, it is possible to use a projective-recursive resource of metacognitive schemes of conceptual and algorithmic type. Schemes of this type can be taught and studied differently: vertically (for example, while working with the scheme «Press» (*fig. 3*) at mastering of concepts the size, the maintenance, illustrations, details) and horizontally (for example, at making sentences and paraphrasing phrase segments). It allows to establish logic-semantic connections between concepts and varying algorithms for constructing utterances.

Approbation of the method of teaching KDPU students English using metacognitive schemes and monitoring the effectiveness of educational activities confirmed the high quality resource of this form of education. In general, the data obtained as a result of experimental training allow us to state that the proposed method contributes to the modeling of an effective developmental educational environment in the polymodal space of the information community. Visualization and schematization of the student youth's logical and semantic context of thinking activities (Токарева, 2018) determines the optimal development of foreign language students in the chronotope of the situation of success and in accordance with the appropriateness of age and personal development. The structuring of students' conscious language experience by hierarchically organized models of metacognitive schemes complements and organizes information flows in strategies of thought activity; in this context, learning can be interpreted as an open evolutionary process of modeling the linguistic consciousness of the individual. Therefore, metacognitive schemes can be used at any level of the learning process – in the study of new material, in controlling how the

material is being processed, how it is understood, whether the material is learnt completely and how the communicative skills of students develop.

The realities of the XXI-st century predetermine the need to rethink the teaching strategies of the new generation of student youth.

The open polylingual educational space of the modern school provides wide possibilities of a choice of authentic materials, that allows to provide a variable creative component of the content of training, especially in teaching a foreign language. Purposeful modeling of ambivalent and dynamic educational environment promotes the development of students' real language space and reality through the means of the studied language, determines the formation of language consciousness and speech culture of the individual. At the same time, ignoring the peculiarities of sociogenesis and age aspects of generation Z development in the process of learning leads to the loss of the resource of sensitive periods of adulthood (and above all – internalization of the experience of artificial bilingualism), destroys cognitive motivation and provokes a formal attitude to learning.

The results of theoretical and experimental research confirm the optimal developmental effect of the metacognitive schemes in the learning process in the logic of projective-recursive technology of English language learning, which significantly expands the contextual field of metacognition. The inclusion of a variable component in the content of teaching using metacognitive learning schemes allows the teacher to design various problem-solving tasks, expand the subject field and social experience of using the studied foreign language, model personal trajectories of cognitive development of students in foreign language discourse. The method of using metacognitive schemes in presenting language input in the study of English is well combined with other learning technologies, and therefore – allows to improve the process of developing the language consciousness of students. Stimulating the mental resources of students' intellectual activity by consciously constructing a metacognitive structure of speech in a foreign language contributes to the formation of an educational environment filled with patterns of constructive thinking and objectively new ways of modeling the skills of this activity.

A significant predictor of personality-oriented learning optimization is also the consideration of age and socio-cultural aspects of the learners' development. Clipping and mosaic thinking, the predominance of visual strategies of information perception, impulsiveness in solving multivariate problems of the modern Internet generation should be the basis for the modernization of methods of teaching a foreign language.

The results of the study of trends in English language teaching of student youth with projective-recursive technology using a system of metacognitive schemes, in our opinion, can help solve a wide range of theoretical and practical problems related to understanding the dynamic context of semantics of psychological support for polylingual personality development.

The study does not reveal all aspects of the problem of using metacognitive schemes in the continuum of projective-recursive technology of teaching English to students of higher education, but opens up prospects for further study of trends in metacognitive and polylingual personality development in a changing information world. In particular, a promising area of research may be the content of determining the cognitive-affective mechanisms of the development of language consciousness in the modern educational environment.

6.7 Методика визначення інклюзивного ефекту навчальних завдань педагогам на курсах підвищення кваліфікації (на прикладі дистанційної форми навчання)

Події, які відбуваються в Україні у зв'язку з реформуванням освіти, висувають перед педагогічною спільнотою нові вимоги. Методика навчання в системі післядипломної освіти перетворюється в рудиментарну, якщо не враховуються виклики сучасності. Найбільш вагомими з них вважаємо інклюзивне навчання та нову українську школу.

У серпні 2019 року Кабінетом міністрів України була затверджена постанова № 800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників». Згідно з постановою одним із напрямів підвищення кваліфікації педагогів визначено створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища, особливості (специфіка) інклюзивного навчання, забезпечення додаткової підтримки в освітньому процесі дітей з особливими освітніми потребами [441]. У зв'язку з цим, а також зважаючи на потужне збільшення закладів освіти з інклюзивним навчанням, посилюється увага освітян до розвитку компетентностей педагогів, які працюють в інклюзивних групах/класах в умовах нової української школи.

У межах науково-дослідної теми кафедри реабілітаційної педагогіки та здорового способу життя комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради «Розвиток професійної компетентності сучасного педагога в умовах нової української школи: корекційно-розвитковий аспект» кожний її науково-педагогічний працівник (викладач) працює над конкретною темою з певною категорією педагогів (табл. 1).

Таблиця 1.

Теми науково-дослідної роботи викладачів кафедри

№	Тема науково-дослідної роботи викладача	Мета науково-дослідної роботи викладача	Категорія педагогічних працівників
1.	Формування фахових компетентностей педагогів щодо модернізації системи збереження, розвитку здоров'я здобувачів освіти засобами фізичної культури	На основі аналізу сучасних досліджень з фізичного виховання, фізичної реабілітації, адаптивної фізичної культури розробити та експериментально перевірити ефективність системи збереження, розвитку здоров'я здобувачів освіти засобами фізичної культури	Інструктори, вихователі, учителі фізичної культури закладів освіти усіх типів; інструктори з лікувальної фізичної культури
2.	Формування нового педагогічного мислення фахівців освітньої галузі «Здоров'я та фізична культура»	Розробка та обґрунтування системи формування нового педагогічного мислення фахівців освітньої галузі «Здоров'я та фізична культура»	Учителі основ здоров'я закладів освіти усіх типів
3.	Формування компетентностей педагогічних працівників закладів освіти, необхідних для ефективної роботи в інклюзивному освітньому середовищі в контексті сучасної освітньої реформи	На основі аналізу сучасних досліджень розробити модель розвитку професійної компетентності педагогічних працівників в інклюзивному освітньому середовищі	Асистенти учителя, асистенти вихователя класів/груп з інклюзивним навчанням
4.	Розвиток професійної компетентності педагогів щодо профілактичної роботи в закладах освіти	На основі аналізу сучасних досліджень з профілактичної роботи розробити та експериментально перевірити ефективність існуючих профілактичних програм щодо збереження, розвитку здоров'я здобувачів освіти	Вихователі закладів освіти інтернатного типу

Згідно з метою науково-дослідної роботи кожний викладач кафедри посилив акценти на формування професійних компетентностей педагогічних працівників, які пов'язані з інклюзією та збереженням здоров'я. Вважаємо, що ці дві категорії – невід'ємні складові сучасного суспільства, яке спроможне існувати мирно, на засадах принципів сталого розвитку. Саме тому вкрай важливо формувати методику компетентісно орієнтованого навчання педагогів у системі післядипломної освіти. Зауважимо, що «...спільними для всіх компетентностей є такі вміння: читання з розумінням, уміння висловлювати

власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми» [442].

У зв'язку з вищезазначеним у 2019 році були оновлені освітньо-професійні програми курсів підвищення кваліфікації всіх педагогічних працівників. Принципово змінені тематика та форми проведення занять фахового модуля.

Однак у березні 2020 року планетарні події, пов'язані з пандемією, змусили всіх педагогів прийняти наступний виклик – дистанційна форма навчання. У відповідь на нього з'явилася необхідність розробки нових навчальних завдань педагогам, спрямованих на формування спільних для всіх компетентностей з акцентом на інклюзивну практику; визначення ефективності оновлених навчальних завдань.

Вагомим кроком у дослідно-експериментальній роботі була систематизація показників, за якими визначався інклюзивний ефект навчального завдання. Був використаний емпіричний матеріал дослідників Іона Лейсер, Ріа Кірк (США), які вивчали батьківські погляди і чинники, що впливають на їх формування стосовно інклюзивного навчання їхніх дітей з особливими освітніми потребами [444]. Із переліку запитань, які були включені авторами в анкету, обрано ті позиції, що стосуються діяльності педагогів у інклюзивному освітньому просторі (табл. 2, стовпчик 1, цитати авторів дослідження [444]). До змісту другого стовпчика із показників, за якими визначається індекс інклюзії закладу освіти, обрані ті, що стосуються педагогічної діяльності безпосередньо під час проведення занять і уроків [445]. Зміст третього стовпчика – стратегії інклюзивного фізичного виховання у викладенні авторів DINIZ, Rakel Pereira; VIANA, Fabiana Cury (Бразилія) [446]. Четвертий стовпчик – пріоритети нової української школи за відповідною концепцією [442]. Усі зазначені показники зіставлялися в одну паралель – логічну лінію (авторський погляд). За кожною лінією виокремлювався дескриптор, як відтворення чотирьох позицій в паралелі. Такі дескриптори стали заголовками п'яти розділів у схемі визначення

інклюзивного ефекту навчального завдання на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників (табл. 2). У структурі кожного розділу певна кількість індикаторів, за якими кожне завдання оцінюється за шкалою: 0 – показник відсутній; 1 – показник наявний, однак слабо / не чітко виражений; 2 – показник наявний, чітко виражений.

Це дозволило визначити максимальну можливу кількість балів за кожним розділом та сумарно.

Таблиця 2.

До показників визначення інклюзивного ефекту навчального завдання

Із показників оцінки інклюзії батьками [4]	Із показників індексу інклюзії за позицією авторського колективу [5]	Стратегії інклюзивного фізичного виховання [6]	Пріоритети нової української школи [2]
1	2	3	4
<i>I. Компетентнісно орієнтована освіта (12 балів)</i>			
1.1. Вчителі спроможні адаптувати навчальні програми й матеріали для інтегрованих/ «включених» учнів	1.2. Навчання співробітників найкращих способів підтримки різноманітності. 1.3. Пропаганда позитивного погляду на національну різноманітність дітей і співробітників. 1.4. Покращення процесу адаптації нових учнів	1.5. Пошук якісної освіти для всіх за умов поваги до багатоманітності кожного	1.6. Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві
<i>II. Життєзначуща освіта (12 балів)</i>			
2.1. Необхідно створити всі умови для того, щоб учні з особливими потребами могли долучатися до навчального процесу й життя звичайного дитячого колективу	2.2. Запровадження політики взаєморозуміння всіх учасників навчально-виховного процесу. 2.3. Інтеграція всіх видів підтримки в навчальне середовище	2.4. Побудова освітнього процесу на принципах педагогіки співпраці. 2.5. Поєднання різних видів діяльності в колективних та одноосібних завданнях	2.6. Наскрізний процес, який формує цінності

Продовження таблиці 2.

1	2	3	4
<i>III. Персоналізована освіта (12 балів)</i>			
3.1. Інклюзія, більшою мірою, ніж інші форми навчання, допомагає дітям з обмеженими можливостями сформувати позитивний образ власного «Я»	3.2. Запровадження у практику навчального закладу ритуалів привітання нових учнів і співробітників і прощання з ними. 3.3. Диференціація навчальних завдань за умов створення зони найближчого розвитку	3.4. Вчитися заохочувати, стимулювати та пишатися потенційними досягненнями кожного учня. 3.5. Ведення портфоліо кожного учня	3.6. Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм
<i>IV. Кооперативна освіта (12 балів)</i>			
4.1. Інклюзія допомагає краще підготувати до реального життя усіх учнів	4.2. Запровадження політики шанобливого та уважного ставлення учнів один до одного. 4.3. Створення позитивного іміджу навчального закладу	4.4. Будувати навчання на засадах реальних вмінь в супереч обвинуваченням та обмеженням. 4.5. Участь кожного учня в авторських розробках, нових відкриттях та власних шляхах пошукової роботи	4.6. Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві
<i>V. Здоров'язбережувальна освіта (12 балів)</i>			
5.1. Необхідно створити всі умови для того, щоб учні з особливими потребами могли долучатися до навчального процесу й життя звичайного дитячого колективу	5.2. Підвищення рівня участі учнів у прийнятті рішень про управління навчальним закладом. 5.3. Формування навичок взаємодопомоги учнів під час навчання	5.4. Стимулювання соціальної інтеграції. 5.5. Розвиток звичок, які зміцнюють здоров'я	5.6. Рівний доступ усіх дітей до якісної освіти

Як видно із таблиці 2, за кожним розділом максимальна кількість балів – 12, сумарна найвища кількість балів – 60.

Нижче подані описи навчальних завдань педагогічним працівникам у відповідності до формування спільних для всіх компетентностей (табл. 3-6).

Опис навчальних завдань учителям фізичної культури закладів освіти усіх типів

Приклади завдань
<p>Читання з розумінням</p> <p>«Фізкультурна читанка». Педагогам пропонується наукова стаття сучасного автора, який розглядає проблеми шкільної фізичної культури тощо. Під час читання статті педагогам у шаблоні залікової роботи слід виокремлювати позиції, які стосуються певних аспектів цього наукового дослідження. Наприклад: які «методичні рудименти» автор виокремив; які рекомендації педагогам пропонує автор щодо подолання «методичних рудиментів».</p>
<p>Уміння висловлювати власну думку усно і письмово</p> <p>«Педагогічна практика». Під час вебінару педагоги переглядають відео обраного викладачем уроку фізичної культури (YouTube.com). Домовленість: щойно викладач зупиняє відео педагогам необхідно зазначити раціональний та нераціональний педагогічні підходи, які були помічені у цьому фрагменті уроку, та обґрунтувати власну точку зору. Під час виконання залікової роботи дистанційно педагоги так само обирають відео уроку фізичної культури в загальному доступі, аналізують його з позиції наявності «методичних рудиментів»; надають рекомендації та поради колезі щодо уникнення виявлених «методичних рудиментів».</p>
<p>Критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію</p> <p>«Дидактичний ланцюг». Педагоги заздалегідь скачують з платформи «Шпаргалку», до змісту якої включені пояснення дидактичних принципів та методів, цитати із чинних освітніх програм з предмета «Фізична культура», розробки інноваційних уроків, опис нестандартних прийомів навчання. Також у педагогів відкритий шаблон залікової роботи. Під час вебінару викладач дає пояснення як утворювати дидактичний ланцюг: 1) зі «Шпаргалки» необхідно обрати одне педагогічне завдання, яке взятє із пояснювальної записки чинної освітньої програми; обране педагогічне завдання має з'явитися в шаблоні залікової роботи у відповідному місці таблиці; 2) пропонується педагогам виокремити ключову фразу в обраному педагогічному завданні; визначити тип педагогічного завдання (виховне, навчальне; оздоровче); 3) відповідно до виокремленої фрази та типу педагогічного завдання зі «Шпаргалки» обирається принцип + метод; зазначений фрагмент тексту також має з'явитися у відповідному місці таблиці шаблону залікової роботи; педагоги обґрунтовують свій вибір; 4) відповідно до виокремленої фрази, обраних принципу + метод обирається ключова компетентність, що також з'являється в таблиці шаблону залікової роботи; педагоги обґрунтовують свій вибір; 5) зі «Шпаргалки» пропонується знайти опис нестандартних прийомів навчання учнів, який відповідав би зазначеним раніше аспектам; цей опис також з'являється у певному місці таблиці шаблону залікової роботи; свій вибір педагоги обґрунтовують. Дистанційно педагоги допрацьовують залікову роботу, утворюючи дидактичні ланцюги відповідно до інших педагогічних завдань.</p>

Творчість, ініціативність
«Так народжуються інновації». У визначений розкладом час усі учасники навчальної групи розпочинають працювати в спільному Google-документі. Жеребкуванням створені пари учасників. Кожній парі учасників пропонується один слайд презентації. На кожному слайді – назва технології з гіперпосиланням на оригінальне відео та номер і назва ключової компетентності, на формування якої учасникам треба розробити рухове завдання. Учасникам пропонується: 1) обрати певний фрагмент відео; оформити ліворуч на слайді обраний на відео спосіб діяльності у вигляді традиційного рухового завдання за принципом «що побачили, те і виконали»; 2) модифікувати це рухове завдання в компетентнісно-рухове; його опис подати на слайді праворуч. Кожне рухове завдання має містити оригінальну назву, дозування, принцип, метод, вимогу; 3) дистанційно кожний учасник проводить два рухових завдання зі свого слайду в умовах власного закладу освіти зі своїми учнями або в умовах своєї оселі зі своїми домочадцями; знімає відео; розміщує його на власному веб-ресурсі; посилання на відео надсилає як залікову роботу для оцінювання викладачем.
Вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми
-
Здатність співпрацювати з іншими людьми
-

Таблиця 4.

Опис навчальних завдань учителям основ здоров'я закладів освіти усіх типів

Приклади завдань
Читання з розумінням
«Конструктор». На окремих слайдах слухачам пропонуються визначення понять «здоров'я», «дидактика», «центр», «система». Викладач пропонує за 1 хв вписати зі слайду певну кількість дескрипторів (залежно від обсягу визначення від 1 до 3). Після опрацювання матеріалу на запропонованих слайдах слухачі формулюють власне визначення поняття «здоров'яцентрована дидактична система», використовуючи вписані дескриптори. Працювати можна в парах або індивідуально. За бажанням авторські визначення слухачі озвучують або пишуть в чат. Кращі визначення, на думку викладача та колег, додаються до колекції (на слайд презентації).
Уміння висловлювати власну думку усно і письмово
«Аналітики». Викладач заздалегідь створює інтерактивну дошку у сервісі Flinga (https://flinga.fi/). На початку роботи над темою заняття пропонує слухачам перейти за посиланням (можна використати QR-код). На стікерах певного кольору (пропонує викладач або слухачі) треба написати характерні риси традиційного навчального завдання для учнів та підписати стікер своїм прізвищем. Потім обирається інший колір стікера, на якому зазначаються характерні риси компетентнісно орієнтованого завдання. Відповіді не повинні дублюватися. Після цього викладач пропонує переглянути відповіді колег і проголосувати за найбільш слушні, на погляд слухачів (можна обмежити кількість вподобайок). Відповіді ранжуються та аналізуються. Завдання доцільно використовувати на початку роботи над темою або під час підведення підсумків.

Продовження таблиці 4.

Критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію
«Педагогічна практика». Слухачам пропонується переглянути відеозапис уроку основ здоров'я і проаналізувати його за певними позиціями: задоволення базових потреб учнів, реалізація вимог до сучасного уроку, дії педагога щодо збереження здоров'я учнів, дії педагога щодо розвитку здоров'я учнів, дії педагога щодо формування культури здоров'я учнів. У запропонованій таблиці слухачі зазначають фактичні дії педагога до кожної з означених позицій та оцінюють ступінь її реалізації за шкалою від 0 до 1. Після опрацювання всіх позицій визначають коефіцієнт корисної дії уроку та формулюють аргументований висновок. Працюють індивідуально.
Творчість, ініціативність
«Оздоровчі системи». Викладач заздалегідь готує колекцію посилань на матеріали щодо оздоровчих систем (ресурс «Книга»). Потім пропонує слухачам ознайомитися з ними та обрати ту, яка найбільше сподобалася. Слухачі можуть також запропонувати свою улюблену оздоровчу систему, яку можна впроваджувати на уроках основ здоров'я. За запропонованим шаблоном створюють картку оздоровчої системи, зазначаючи, хто автор, спрямування, особливості виконання, опис вправ. Інформацію треба подати так, щоб прорекламувати цю систему, зацікавити нею читачів та можна було б використовувати на уроці. Слухачі пропонують теми з навчальної програми з основ здоров'я, на яких було б доцільно використати обрану ними оздоровчу систему, та пропонують відповідний фрагмент уроку.
Вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми
-
Здатність співпрацювати з іншими людьми
«Дидактика здоров'я». Викладач заздалегідь добирає матеріали, які містять статистичні дані про стан здоров'я дітей та підлітків; готує інтерактивну дошку у сервісі Linoit (зазначає складові здоров'яцентрованої дидактичної системи: «Збереження здоров'я», «Розвиток здоров'я», «Формування культури здоров'я»). На занятті, яке проводиться за допомогою сервісу для відеоконференцій ZOOM, об'єднує учасників у групи (сесійні кімнати). Кожна група отримує посилання на певне джерело. Під час роботи в групах слухачі ознайомлюються з його змістом, обирають серед статистичних даних про стан здоров'я три, на які вони хочуть звернути увагу колег. Потім в групах обговорюють та визначаються з можливими причинами, які спричинили таку ситуацію. Результати роботи (статистика + причина) записують в певну складову здоров'я на інтерактивній дошці. В групах обирають спікера, який презентує результати роботи.

Таблиця 5.

Опис навчальних завдань асистентам учителя, асистентам вихователя класів/груп з інклюзивним навчанням

Приклади завдань
Читання з розумінням
«Навчальний курикулум». Викладач за допомогою сервісу для відеоконференцій ZOOM об'єднує учасників у групи (сесійні кімнати). Кожна група отримує посилання на висновок інклюзивно-ресурсного центру і заповнює індивідуальну програму розвитку (розділ 6 «Адаптації та модифікації») з урахуванням індивідуальних особливостей дитини у Google-документі. В групах обирають спікера, який презентує результати спільної роботи.

Продовження таблиці 5.

Уміння висловлювати власну думку усно і письмово
«Брейнстормінг». Викладач заздалегідь створює інтерактивну дошку, на якій на окремих стікерах зазначає обов'язки вчителя та асистента вчителя. Під час роботи на цій дошці педагоги аналізують ці обов'язки і розподіляють у відповідні стовпчики обов'язки асистента вчителя та вчителя. Викладач аналізує результати роботи та підводить підсумки.
Критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію
«Дій універсально!». Викладач заздалегідь готує Google-документ з шаблоном для методу «Фішбоун». У ньому зазначені типи порушень дитини та можливі бар'єри. Слухачі об'єднуються в групи (сесійні кімнати), отримують посилання на цей документ та пропонують можливі способи подолання цих бар'єрів відповідно до типу порушень дитини. Кожна група презентує свою відповідь.
Творчість, ініціативність
«Без бар'єрів». Викладач пропонує слухачам переглянути відео на тему «Універсальний дизайн». Слухачі об'єднуються в групи (сесійні кімнати), за посиланням переходять до спільного шаблону на Google – диску. У процесі роботи моделюють «сучасну інклюзивну школу», використовуючи всі принципи універсального дизайну. Потім кожна група захищає свій проєкт.
Вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики приймати рішення, розв'язувати проблеми
-
Здатність співпрацювати з іншими людьми
-

Таблиця 6.

Опис навчальних завдань вихователям закладів освіти інтернатного типу

Приклади завдань
Читання з розумінням
«Зроби правильний вибір». Слухачам пропонується джерело для ознайомлення.(можна використати QR-код або посилання). Потім приводиться текст з пропущеними словами, словосполученнями і пропонується декілька варіантів. Треба зробити правильний вибір.
Уміння висловлювати власну думку усно і письмово
«Експерти». Пропонується кожному слухачу або групам (сесійний зал) матеріал для опрацювання (посилання або QR-код). Ставиться проблемне питання. Після опрацювання матеріалу, треба в чаті відповісти на це питання. Викладач аналізує і підводить підсумки.
Критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію
«Шукаємо відповідь». Заняття проводиться за допомогою сервісу для відеоконференцій ZOOM. При розгляданні питання необхідності проведення профілактичної роботи з учнями акцентуємо увагу на понятті «ризикована поведінка учнів». Використовуємо метод «Фішбоун». Головне питання: «Які причини ризикованої поведінки?». Учасники об'єднуються в групи та в сесійних залах обговорюють відповідне питання. Група 1. Чому діти починають ризикувати своїм здоров'ям? Група 2. Факти, які підтверджують ризиковану поведінку учнів. Група 3. Що може зробити педагог для попередження ризикованої поведінки. Після обговорення в групах обирають спікера, який оформлює результати роботи на інтерактивній дошці Padlet. Кожен спікер презентує результати роботи.

Продовження таблиці 6.

Творчість, ініціативність
«Креатив». Пропонується написати креативне запрошення на батьківські збори, яке зацікавить батьків та вмотивує на відвідування таких зборів. Потім аналізуємо і голосуємо за найбільш вдалі.
вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики приймати рішення, розв'язувати проблеми
-
здатність співпрацювати з іншими людьми
-

Зауважимо, що ряд компетентностей залишилися поза межі уваги деяких викладачів. Зокрема: вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми; уміння висловлювати власну думку усно і письмово; здатність співпрацювати з іншими людьми; критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію. Представлена робота із систематизації навчальних завдань стосовно формування спільних для всіх компетентностей висвітлює «білі плями» в методиці викладання та заохочує викладачів до збагачення власного педагогічного інструментарію.

Наступний крок дослідно-експериментальної роботи – з використанням розробленої схеми (табл. 2) визначити інклюзивний ефект наявних навчальних завдань педагогічним працівникам (дистанційна форма навчання). Результати цієї аналітичної роботи розміщені в табл. 7-10. Наведено приклад лише за першим розділом схеми «Компетентнісно орієнтована освіта».

Таблиця 7.

Інклюзивний ефект навчальних завдань педагогам на курсах підвищення кваліфікації (дистанційна форма навчання) за розділом I «Компетентнісно орієнтована освіта»: учителі фізичної культури закладів освіти усіх типів

Показники / назва навчальних завдань	«Фізкультурна читанка»	«Педагогічна практика»	«Дидактичний ланцюг»	«Так народжуються інновації»
1	2	3	4	5
1.1. Вчителі спроможні адаптувати навчальні програми й матеріали для інтегрованих/ «включених» учнів	1	0	0	2

Продовження таблиці 7.

1	2	3	4	5
1.2. Навчання співробітників найкращих способів підтримки різноманітності	1	2	1	2
1.3. Пропаганда позитивного погляду на національну різноманітність дітей і співробітників	0	0	0	0
1.4. Покращення процесу адаптації нових учнів	1	0	1	2
1.5. Пошук якісної освіти для всіх за умов поваги до багатоманітності кожного	1	1	1	2
1.6. Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві	2	0	2	2
Сума балів	6	3	5	10
% від максимально можливої суми балів (12)	50	25	42	83

Таблиця 8.

Інклюзивний ефект навчальних завдань педагогам на курсах підвищення кваліфікації (дистанційна форма навчання) за розділом I «Компетентнісно орієнтована освіта»: учителі основ здоров'я закладів освіти усіх типів

Показники / назва навчальних завдань	«Конструктор»	«Аналітик»	«Педагогічна практика»	«Оздоровчі системи»	«Дидактика здоров'я»
1.1. Вчителі спроможні адаптувати навчальні програми й матеріали для інтегрованих/ «включених» учнів	0	1	2	2	2
1.2. Навчання співробітників найкращих способів підтримки різноманітності	1	0	2	2	2
1.3. Пропаганда позитивного погляду на національну різноманітність дітей і співробітників	0	0	0	0	0
1.4. Покращення процесу адаптації нових учнів	1	1	0	0	1
1.5. Пошук якісної освіти для всіх за умов поваги до багатоманітності кожного	1	2	2	2	2
1.6. Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві	2	2	2	2	2
Сума балів	5	6	8	8	9
% від максимально можливої суми балів (12)	42	50	67	67	75

Таблиця 9.

Інклюзивний ефект навчальних завдань педагогам на курсах підвищення кваліфікації (дистанційна форма навчання) за розділом І «Компетентнісно орієнтована освіта»: асистенти учителя, асистенти вихователя класів/груп з інклюзивним навчанням

Показники / назва навчальних завдань	«Навчальний курикулум»	«Брейнстормінг»	«Дій універсально!»	«Без бар'єрів»
1.1. Вчителі спроможні адаптувати навчальні програми й матеріали для інтегрованих/ «включених» учнів	2	1	2	0
1.2. Навчання співробітників найкращих способів підтримки різноманітності	0	1	1	1
1.3. Пропаганда позитивного погляду на національну різноманітність дітей і співробітників	0	0	0	0
1.4. Покращення процесу адаптації нових учнів	1	1	1	2
1.5. Пошук якісної освіти для всіх за умов поваги до багатоманітності кожного	1	2	2	0
1.6. Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві	0	0	0	0
Сума балів	4	5	6	3
% від максимально можливої суми балів (12)	33	42	50	25

Таблиця 10.

Інклюзивний ефект навчальних завдань педагогам на курсах підвищення кваліфікації (дистанційна форма навчання) за розділом І «Компетентнісно орієнтована освіта»: вихователі закладів освіти інтернатного типу

Показники / назва навчальних завдань	«Зроби правильний вибір»	«Експерти»	«Шукаємо відповідь»	«Креатив»
1	2	3	4	5
1.1. Вчителі спроможні адаптувати навчальні програми й матеріали для інтегрованих/ «включених» учнів	0	0	0	0
1.2. Навчання співробітників найкращих способів підтримки різноманітності	0	0	1	0
1.3. Пропаганда позитивного погляду на національну різноманітність дітей і співробітників	0	0	2	0

Продовження таблиці 10.

1	2	3	4	5
1.4. Покращення процесу адаптації нових учнів	0	0	1	0
1.5. Пошук якісної освіти для всіх за умов поваги до багатоманітності кожного	0	0	2	0
1.6. Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві	1	1	2	2
Сума балів	1	1	8	2
% від максимально можливої суми балів (12)	8	8	66	16

Таким чином наведена вище аналітична робота дозволила виявити методичні пробіли у навчальних завданнях для кожної категорії педагогічних працівників експериментальної групи. Сформувалося проблемне поле, на усунення якого викладачам необхідно сконцентрувати свою увагу. Ті позиції в схемі, за якими виставлені нулі, свідчать про звуженість методики навчання дорослих. Вкрай необхідно знаходити інструментарій, який дозволить інтегрувати акценти на формування професійних компетентностей педагогічних працівників, які пов'язані з інклюзією та збереженням здоров'я. Саме в цьому постає перспектива подальших досліджень з означеної теми дослідно-експериментальної роботи кафедри.

6.8 Деякі складові навчального процесу на кафедрах факультету підвищення кваліфікації викладачів національного університету охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика МОЗ України та їх значення у формуванні особистості лікаря

За сучасних умов соціально-економічної трансформації суспільства, важливим напрямком реформування медичної галузі є трансформування додипломної і післядипломної медичної освіти. Тенденції останнього часу, що простежуються у вищій медичній освіті, призвели до деякого зниження її престижу з наслідками, що з нього випливають, а саме - з скороченням годинного обсягу вивчення переважної більшості дисциплін навчального плану, ускладненням із забезпечення студентів і лікарів-слухачів навчально-методичною літературою та посібниками, особливо, державною мовою, скрутністю з фінансуванням навчальних закладів вищої освіти тощо, що безпосередньо впливає на організацію всього навчального процесу у навчальному закладі освіти.

Якщо до означених обставин додати рівень базових знань, що постійно знижується, випускників середніх шкіл, і рівень знань абітурієнтів, що потрапляють на перший курс за контрактом (платні послуги), то гострота проблеми стане ще очевиднішою.

Щодо впровадження ступеневої освіти «бакалавр – спеціаліст – магістр», то це потребує доопрацювання не тільки навчально-методичної літератури, а й майже всіх нормативних матеріалів, зокрема, навчальних планів, освітньо-професійних програм, освітньо-кваліфікаційних характеристик тощо, а також пошуку нових критеріїв оцінювання знань студентів і лікарів, які б поглиблювали та розширювали знання, сприяли подальшому підвищенню активізації пізнавальної діяльності. Все означене вимагає від працівників вищої школи пошуку нових ефективніших форм і методів організації навчального процесу.

Засоби навчання у підготовці лікаря. Поява нових наукових технологій позначилась на різноманітних сферах людської діяльності, зокрема, на сфері

навчання лікарів [447,448]. Сучасний стан розвитку медичної освіти характеризується все ширшим використанням нових складних технічних засобів навчання і устаткування, інформаційних і телекомунікаційних технологій. Оскільки останнім часом спостерігається ускладнення понятійного апарату, з появою багатьох нових понять, важливо розрізняти такі поняття, як засоби навчання, навчальна техніка, навчальні матеріали, засоби нових інформаційних технологій.

Із терміном «навчальна техніка» (educational technology) пов'язаний цілий напрям досліджень [449-451]. Сформувалась нова галузь професійної спеціалізації – технолог освіти, фахівці якої займаються дослідженням проблем постачання навчальних матеріалів і організацією технічного аспекту роботи закладів освіти. “Навчальна техніка” в англійській літературі виникає як міждисциплінарне поняття, яке практично пов'язане з усіма галузями освіти і стосується таких широких галузей, як педагогіка, психологія, телекомунікаційні системи, інформаційні системи, менеджмент, інженерні науки. В цілому, галузь навчальної техніки має відношення до всього, що включається в процес викладання – від матеріалів для викладання (через всі пов'язані з даним навчальним закладом проблеми організації людей і ресурсів) і до розвитку суспільних організацій та міського планування. Більш конкретно, можна навести часткові випадки цього поняття: навчальна техніка як апаратура для викладання; освітній технолог як творець підручників. Аналітичний огляд літератури доводить, що термін “навчальна техніка” не використовується як аналітично точне поняття, оскільки в англійській мові слово “техніка” (technology) є полісемічним, немає визначеності щодо значення терміна “техніка” взагалі. Можна відокремити такі поняття “техніка”: обладнання; галузь діяльності; технічні прийоми; процес (в системному аналізі); технологія; галузь науки про поведінку людини. Під навчальною технікою слід розуміти сферу досліджень і практики (у межах освіти), що пов'язана з усіма аспектами організації навчальних систем і процедур, де використовуються ресурси, щоб досягти специфічних і потенційно повторюваних навчальних цілей. У

вітчизняній літературі даному значенню терміна “навчальна техніка” традиційно відповідає термін “технічні засоби навчання”. З огляду на це, слід відокремлювати таке поняття, як “інструменти викладання” (instrumentation of education). При цьому під технікою розуміють використання механічних, електротехнічних, електронних та підсобних автоматичних засобів. Інше важливе поняття, поширене поряд з “навчальною технікою”, є “аудіовідеозасоби” (audiovisual aids). До них належать аудіовізуальні машини (слайдпроектори, телевізори, комп’ютери, магнітофони тощо) та матеріали – слайди, постери, транспаранти, діаграми, діафільми, відеофільми, кінофільми, аудіозаписи, тексти і звукові коментарі. Під терміном “засоби навчання” (educational media), слід розуміти будь-які засоби, агенти чи інструменти, що використовуються для передачі навчальної інформації. Це друковані тексти, графічні об’єкти, усні (лекції, аудіоплівки), малюнки (телевізійні, друковані). В даному контексті, комп’ютер, який друкує слова на екрані, розуміється як такий же засіб комунікації, як і підручник. Відтак передаючі пристрої самі по собі виступають не як засоби, а скоріше, як інструменти, що розповсюджують або передають повідомлення, застосовуючи засоби комунікації. Під терміном “навчальне середовище” (educational environment) слід розуміти простір навчання (аудиторії, лабораторії, бібліотеки, інтернет-класи тощо) і простір середовища навчання (будівлі навчального закладу, клінічної бази, навчальні плани та програми, організаційні форми навчання, центри постачання навчальних ресурсів тощо). Використання означених засобів дозволяє підготувати висококваліфікованого лікаря на всіх етапах його навчання [452-454].

Засоби формування педагогічного професіоналізму у аспірантів. Для розвитку творчого потенціалу викладача закладу вищої медичної освіти, потрібно створити умови ще під час його навчання в аспірантурі. Формування творчого, ініціативного, самокритичного педагога може бути здійснено лише тоді, коли майбутній асистент кафедри уже в роки навчання в аспірантурі буде поставлений в умови, наближені до його практичної діяльності за допомогою

активних методів навчання, що готують його до спілкування з студентами, лікарями-інтернами чи лікарями-слухачами циклів підвищення кваліфікації. Процес спілкування викладача вищого медичного закладу і студента чи лікаря становить суттєвий компонент змісту науково-педагогічної діяльності. Однією із найважливіших якостей педагога є його вміння організовувати взаємодію з слухачами, тобто спілкуватись із ними, керувати їх діяльністю.

У сучасній науково-педагогічній літературі термін “професійно-педагогічне спілкування” розглядається як система засобів і навичок органічної взаємодії педагога і слухачів, до змісту якої входить обмін інформацією, пізнання особистості, прояв виховного впливу, організація стосунків з допомогою різних комунікативних засобів тощо. Ступінь готовності до спілкування з слухачами у аспірантів, як у майбутніх науково-педагогічних кадрів, визначається наступними критеріями: знанням суті, структури спілкування і можливих моделей педагогічних ситуацій; здатністю до аналізу педагогічних явищ та фактів; умінням до проектування (конструювання) змісту та способів майбутнього педагогічного впливу; практичним застосуванням моделювання педагогічних ситуацій у навчальному процесі. Моделювання будь-якої педагогічної ситуації містить: аналітичний етап (аналіз і оцінювання ситуації, формування завдання, яке потрібно вирішити), проєкційний етап (плануються засоби та форми для моделювання ситуації, розроблюється проєкт її вирішення), виконавчий етап (реалізація задуму та практичне відтворення розробленого проєкту). Управління діяльністю слухачів містить два основних функціональні аспекти: інформаційний, що пов’язаний з розробленням предметного змісту діяльності студента чи лікаря, і організаційний, спрямований на розроблення форм діяльності слухачів при реалізації педагогічного задуму.

Демонстраційні дослідження як одна із форм забезпечення навчального процесу.

Демонстраційні дослідження є складовою частиною забезпечення навчального процесу при вивченні багатьох медичних дисциплін. Формування експериментальних умінь, передбачає засвоєння слухачами (студентами, лікарями) наступної послідовності дій під час проведення будь-яких дослідів: 1)

висунення та усвідомлення мети експерименту (визначення явища, властивості чи процесу, що слід вивчити; розуміння завдання експерименту, уміння дати загальний опис явища, графічно відобразити процес, установити зв'язок між величинами, що вивчаються, знайти їх числові значення тощо); 2) планування експерименту (визначити предмет спостережень, методику проведення дослідження, скласти принципову схему дослідної установки, приладу; встановити необхідні для демонстраційного дослідження матеріали, намітити план і послідовність виконання дій); 3) безпосереднє проведення демонстраційного дослідження (вміння визначати параметри вимірювальних приладів, проводити спостереження і виміри, зафіксувати отримані дані); 4) аналіз результатів експерименту (обробка отриманих результатів відповідно до мети демонстраційного дослідження, формулювання висновків, складання звітів). Наведений загальний план можна вважати алгоритмічним прописом, який конкретизується при проведенні демонстраційних дослідів. Під час проведення дослідів слід обов'язково дотримуватись такої послідовності дій: визначити мету дослідження, вказати, які прилади та матеріали чи реактиви будуть застосовуватися, визначити явище, за яким мають спостерігати слухачі, виконати дослід, проаналізувати результати спостережень і вимірювань, зробити висновки. Під час проведення демонстраційних дослідів слухачі залучаються до формулювання завдань дослідження, конструювання дослідної установки, проведення дослідження, аналізу явищ, визначення показань шкали вимірювального приладу тощо. Засвоєння плану діяльності при проведенні демонстраційного дослідження визначає відповідні вміння, а саме - уміння знімати показники приладу, аналізувати результати спостереження тощо [455,456].

Групова форма навчання: зміст, переваги і практичне застосування. Використання групової форми навчання (ГФН) дозволяє повніше реалізувати людський потенціал і, власне, закон розвитку особистості. Підвищується активність слухачів, змінюється мотивація навчання. За фронтальної (ФФН) та індивідуальної (ІФН) форм навчання весь процес спілкування здійснюється через викладача (а вийти на нього не кожному слухачеві під силу з різних

причин), а відтак звернення до колег-лікарів за своєю ініціативою, отримання та надання їм допомоги, обмін інформацією значною мірою можуть здійснюватись лише при ГФН. Якщо проаналізувати різні форми навчальної роботи, то стає зрозумілим, що найширші можливості формування вмінь, яких потребує спілкування, надає ГФН. До того ж ГФН має переваги і при вирішенні дидактичних проблем. На практичних заняттях дидактичний смисл її полягає головним чином у забезпеченні оперативного зворотного зв'язку. При вивченні нового матеріалу ГФН створює передумови для аналізу особистого досвіду кожного члена групи і, таким чином, дозволяє уникнути неправильних узагальнень, оскільки навіть погано організована дискусія в групі дає більше розуміння слухачами змісту предмета. При вивченні нового матеріалу можливо використовувати як ФФН, так і ГФН. Остання виявляється ефективнішою тоді, коли сам зміст навчального матеріалу має проблемний характер, потребує обмірковування, осмислення. ГФН дозволяє досягти вищої ефективності усіх слухачів і при повторенні матеріалу, оскільки при цьому виникає можливість використовувати знання кожного, що їх набуто із різних джерел. До того ж ГФН сприяє успішному формуванню у студентів-медиків та лікарів комплексу таких позитивних якостей, як: здатність швидко адаптуватися, вміння вирішувати спільні для всіх завдання, уміння швидко встановлювати контакти, обмінюватися інформацією та формувати відповідні погляди, готовність взяти на себе відповідальність за прийняте рішення, здатність встановлювати контакти, правильно розподіляти і організовувати роботу, долати опір, поререджувати суперечки, готовність розглядати проблему з точки зору опонента, оцінювати рівень своєї компетенції, здатність чітко і переконливо доводити свою думку тощо.

6.9 Види казок терапевтичного спрямування та особливості їх використання

Казка супроводжує людину впродовж усього життя, допомагає її успішній соціалізації й ефективному засвоєнню життєвих уроків. Казка для дитини – це не просто вигадка, фантазія, це особлива реальність світу почуттів. Казка розсуває рамки звичайного життя; тільки в казковій формі діти стикаються з такими складними явищами і почуттями, як життя і смерть, любов і ненависть, гнів і співчуття, зрада і підступність. Казка – це стародавній спосіб підтримати людину за допомогою слова.

Казкотерапія – це один із ефективних методів роботи з учнями початкових класів, які зазнають тих чи інших емоційних та поведінкових труднощів. Суть цього методу у створенні особливої казкової атмосфери, яка робить мрії дитини дійсністю, дозволяє дитині вступити у боротьбу зі своїми страхами, комплексами.

Основний принцип казкотерапії – цілісний розвиток особистості, турбота про душу, зцілення казкою.

Суть методу казкотерапії полягає в тому, що казка доступно пояснює, що добре, а що погано. На прикладі позитивних персонажів дитина вчиться бути хорошою, а негативні герої казок викликають у неї лише негативну реакцію.

Ми поділяємо позицію В.Цись про те, що головна спрямованість казкотерапії – збереження психічної, духовної та соціальної складових здоров'я, маючи на меті формування Я-концепції особистості, усвідомлення нею своєї значущості та відчуття гармонії із навколишнім світом, що позитивно впливає на загальний розвиток дитини [465].

Слушною є думка К.Естес, яка відмічала, що «Казки – це ліки... Вони мають цілющу силу, не примушуючи нас робити, бути, діяти, – достатньо тільки слухати їх... Казки народжують хвилювання, смуток, питання, прагнення і розуміння. В казках є наставляння, які допомагають нам пробиватися крізь життєві терні» [466].

Виділяють такі функції казкотерапії: лікування казками, спільне з клієнтом відкриття тих знань, які живуть в душі та є психотерапевтичними в цей момент; процес пошуку сенсу, розшифровки знань про світ та системи взаємовідносин у ньому; процес утворення зв'язків між казковими подіями і поведінкою в реальному житті, процес перенесення казкового сенсу до реальності; процес об'єктивізації проблемних ситуацій; процес активізації ресурсів, потенціалу особистості; процес екологічного навчання й виховання дітей; процес покращення внутрішньої природи й навколишнього світу; розкриття внутрішнього та зовнішнього світу, осмислення пережитого, моделювання майбутнього, процес добору кожному клієнту своєї особливої казки; терапія середовищем, особливою казковою атмосферою, в якій можуть проявитися потенційні можливості особистості, може матеріалізуватися мрія; а головне, в ній з'являється відчуття захищеності та аромат таємниці [457].

Залежно від її функції виділяють такі види казкотерапії: діагностувальну, коригувальну та розвивальну. Для цього використовуються такі категорії казок: художні, які у свою чергу, можуть поділятися на авторські та народні, дидактичні, психотерапевтичні та психокорекційні. Якщо перші два види й так постійно використовуються на уроках в початковій школі та спрямовані на реалізацію навчальних і виховних завдань, то останні слід проводити тільки спеціалістам, проте їх елементи можна використовувати і під час занять вчителем початкових класів, під чітким контролем психолога і попередньою його консультацією.

Терапевтичний вплив казкотерапії відбувається на двох рівнях: вербальному і невербальному. Рекомендується починати роботу на вербальному рівні (сприймання казки), продовжувати на невербальному (малювання, ліплення) і на завершальному етапі застосовуються вербальні засоби (обговорення казки, дискусійна форма роботи).

Також однією з форм казкотерапії може бути колективне створення казки, спрямоване на розв'язання спільної проблеми, що має значення для кожного і де кожен учень є автором. Це дає можливість з'ясувати проблеми, які виникають в

учнів, і є для них актуальними, і які під час безпосереднього обговорення сприймалися би занадто болісно.

У свій час видатний педагог В.Сухомлинський наголошував на надзвичайному значенні створення казки у процесі роботи з дітьми: «Я не уявляю навчання в школі не тільки без слухання, але і без створення казки» [464].

Учений у своїй діяльності використовував різноманітні форми роботи, однією з яких є читання казок у ролях, що сприяє емоційному сприйняттю казки дитиною, умінню уявити себе її героєм, що допоможе зрозуміти його вчинки, почуття тощо. Розробка власних казок сприяє розвитку комунікативних, творчих умінь, емпатії, створює доброзичливу атмосферу в колективі, підвищує самооцінку дитини. Така робота, на думку В.Сухомлинського, «є одним з найцікавіших для дітей видів поетичної творчості. Разом із цим, це важливий засіб розумового розвитку» [464].

Багато вчених займалося вивченням казкотерапії з метою впровадження цієї технології у практику, розробляли рекомендації, програми тощо, але найбільш комплексні та ґрунтовні нароби з цього питання належать Т.Зінкевич-Євстигнєєвій та Т.Грабенко [457]. Цими авторами визначено принципи взаємодії вчителя з дитиною, розроблено теоретичні аспекти щодо організації казкотерапії, а також проєктивну діагностику, психокорекцію та психотерапію, психопрофілактику особистості та її розвиток через гармонізацію внутрішнього світу. Програми, розроблені вченими, спрямовано на психологічний розвиток дітей у діяльності, що передбачає ненасильницьку допомогу, при цьому учні беруть активну участь у процесі.

Казкотерапія не є відокремленою від освітніх завдань, оскільки одночасно проводиться робота з розвитку зв'язного мовлення, в учнів формуються вміння висловлювати свої думки, будувати розповідь.

Для ефективної реалізації казкотерапії під час уроків у початковій школі слід дотримуватися таких принципів їх проведення, але адаптованих відповідно до освітнього процесу [457]:

1. Принцип безумовного прийняття внутрішнього світу дитини. Світ казки сприймається цілісно і безоцінювально.

2. Принцип об'єктивності. Казка розглядається у всій її багатогранності.

3. Принцип результативності. Проведення аналізу повинно мати конкретну мету: формування висновків, об'єднання колективу, досягнення виховних та навчальних цілей конкретного уроку. Узагальнюючи вищесказане, ми можемо зазначити, що в останні часи збільшилась кількість дітей, які мають порушення у здоров'ї, особливо духовної або психічної її складових. Одним із ефективних засобів їх профілактики та подолання є використання арт-терапевтичних методів, серед яких особливою популярністю користується казкотерапія, оскільки розрахована на вікову категорію учнів початкових класів.

Як відомо, у казкотерапії використовується 5 видів казок: художні; дидактичні; корекційні; терапевтичні; медитаційні.

Художні казки – це казки, створені багатовіковою мудрістю народу та авторські історії. Власне це і є те, що прийнято називати казками, міфами, притчами, історіями. В художніх казках є і дидактичний, і психокорекційний, і психотерапевтичний, і навіть медитативний аспекти. Художні казки створювалися зовсім не для процесу психоконсультації, але незважаючи на це можуть успішно в ньому використовуватися. (Наприклад, «Колобок», «Івасик-Телесик», «Кривенька качечка», «Пригоди Незнайка та його друзів», «Вінні-Пух та всі, всі, всі...», тощо). Прикладів таких казок можна навести безліч.

Під час навчання іноземної (англійської) мови в початкових класах учитель може запропонувати учням роботу з такими творами: байками: «The Ant and the Grasshopper», «The Lion and the Mouse», «The Fox and the Crow», «The Boy Who Cried Wolf», «The Bundle of Sticks», «The Tortoise and the Hare», «The Wind and the Sun», «The Wolf in sheep's Clothing», англійськими народними казками (можна застосовувати адаптовану версію або у перекладі): «Гніздо сороки», «Джек – підкорювач велетнів», «Чарівників учень», «Готамські мудреці», «Король Іоанн, кентерберійський абат і чабан», «Хоробрий Валентайн, Дік

Уітінгтон і його кішка», «Як Джек ходив щастя шукати», «Очеретяна Шапка», «Том Тіт Тот», «Хто-всіх-подолає», «Бабусин дідусь», «Донька пекаря», «Розумна жінка», «Джерело край світу», «Джек і золота табакерка», «Містер Майка», «Штукар-сопілкар», «Диявол і кравець», «Малюк Том і велетень Денбрас», «Кейт-лускунчик», «Котячий король», «Нічний пасажир», «Воду зачинили», «Малюк брауні», «Троє розумників», «Юний Роланд», «Кравець і феї», «Володар із володарів», «Феї Мерлінової скелі», «Крихітка фея», «Мишача дружба», «Жінка, яка мешкала в пляшці», «Справжні сміливці», «Риба і перстень», «Вигідна угода», «Джек та бобове дерево», «Чудовисько Уінделстоунської ущелини» та інші.

Дидактичні казки створюються педагогами для цікавого подання навчального матеріалу. При цьому абстрактні символи (цифри, букви, звуки, арифметичні дії та ін.) оживляються, складається казковий образ світу, у якому вони живуть. Дидактичні казки можуть розкривати зміст та важливість певних знань. У формі дидактичних казок можуть подаватися навчальні завдання. (Алгоритм: Образ казкової країни, порушення благополуччя, налагодження благополуччя завдяки виконанню завдання). Так уроки перестають бути нудними, і з'являється зміст виконання завдань.

Дидактичні казки є найпоширенішими серед тих, які учителі-предметники, зокрема вчителі іноземної мови, використовують на уроках. Адже в казковій формі маленькі школярі ознайомлюються з різноманітними явищами іноземної мови, що сприяє підвищенню в дітей зацікавленості, мотивації до оволодіння цим складним предметом шкільного циклу.

Учитель іноземної мови може використовувати дидактичні казки з метою забезпечення створення казково-ігрового середовища для дітей на уроках та поза їх межами.

Як відомо, під «лінгвістичною» казкою розуміють особливу дидактичну розповідь, в якій використовується казкова фабула або побутова ситуація для передачі повідомлення про факти, правила, закони і закономірності мови.

Лінгвістичні казки можна поділити на такі групи за метою використання: інформативні казки, з їх допомогою вчитель вводить нові поняття, факти, знайомить із законами мови; казки-ігри, вони передбачають активну участь школярів у сюжетній дії казки; казки-проблеми, які активізують мовленнєву діяльність учнів, підштовхуючи їх до самостійних припущень та відкриттів; казки-вправи, що дозволяють учителеві формувати певні уміння і навички школярів (казки в цьому випадку виступають як цікавий дидактичний матеріал).

Корекційні казки (психокорекційні) створюються для м'якого впливу на поведінку дитини. Під корекцією тут розуміється «заміщення» неефективного стилю поведінки більш продуктивним, а також пояснення дитині змісту того, що відбувається. Застосування психокорекційних казок обмежене за віком (приблизно до 11-13 років) та проблематикою (неадекватна, неефективна поведінка). Створити психокорекційну казку не складно, багато письменників добре роблять це, можливо самі того й не усвідомлюючи. (Алгоритм: герой, близький дитині за віком, статтю, характером, опис його життя в казковій країні, щоб дитина знайшла схожість із собою, проблемна ситуація, схожа на реальну ситуацію життя дитини, герой шукає вихід і дитина з ним може бачити наслідки і шляхи вирішення, зустріч з мудрим наставником (у реальному житті це психотерапевт), який показує шляхи виходу, показує ситуацію з іншого боку, з різних боків, герой усвідомлює свої помилки і стає на шлях виправлення.)

Терапевтичні (психотерапевтичні) – казки, що зцілюють душу. Казки, що розкривають глибинний зміст подій, які відбуваються. Історії, що допомагають побачити те, що відбувається з іншої сторони, зі сторони життя духу. Вони не завжди однозначні, не завжди мають «традиційно» щасливий кінець, але завжди глибокі і проникливі. Психотерапевтичні казки часто залишають людину із запитанням. Це, у свою чергу, стимулює процес особистісного зростання. Психотерапевтичні казки створюються в процесі пошуку сенсу подій, що відбуваються, та проблемних ситуацій. Вони часто присвячені проблемам життя і смерті, ставленню до втрат і здобутків, подіям, що повторюються, любові та

вибору шляху. Ці казки допомагають там, де інші психологічні техніки безсилі; там, де нам потрібно перейти до пояснення суті подій та взаємин.

Медитативні казки орієнтовані на розвиток різних видів чутливості: зорової, слухової, нюхової, смакової, тактильної та кінестетичної. Характер цих казок – мандрівка. Такі казки слухають під спокійну музику. Вони при систематичних заняттях вчать відчувати Теперішнє. (Алгоритм. Ми переносимося кудись. Ми сприймаємо зорові, слухові, нюхові, тактильні та кінестетичні образи. Нас сповнюють приємні почуття. Ми повільно повертаємося до реальності. Ділимося враженнями.).

Нами було створено цикл лінгвістичних казок [458-463]. Вони були присвячені ознайомленню молодших школярів із різними мовними явищами: артиклями, ступенями порівняння прикметників, інфінітивом, модальними дієсловами, правилами читання літер. Героями згаданих казок є цар Інфінітив, Артиклі, Прикметники, Ступені їх порівняння, Модальні дієслова, дівчинка Транскрипція, Літери, Звуки, пан Словник, пані Двокрапка та інші. Ми виходили з припущення про те, що, ознайомлюючись із мовними явищами навіть у казковій формі, діти мають грамотно їх називати.

Але, окрім того, що діти під час роботи над казкою мають набувати знань про закономірності мови, ми спробували дещо розширити можливості дидактичних казок, створивши власні. Уважаємо, що й дидактична казка має сприяти набуттю маленькими учнями необхідного життєвого досвіду, вмінню розв'язувати складні ситуації, дотримуватися здорового способу життя тощо.

Таким чином, ми можемо дійти висновку про те, що казкотерапія – це один із ефективних методів роботи з учнями початкових класів, які зазнають тих чи інших навчальних, емоційних та поведінкових труднощів. Суть цього методу у створенні особливої казкової атмосфери, яка робить мрії дитини дійсністю, дозволяє дитині вступити у боротьбу зі своїми страхами, комплексами.

Залежно від її функції виділяють такі види казкотерапії: діагностувальну, коригувальну та розвивальну. Для цього використовуються такі категорії казок:

художні, які у свою чергу, можуть поділятися на авторські та народні, дидактичні, психотерапевтичні та психокорекційні.

Як відомо, у казкотерапії використовується 5 видів казок: художні; дидактичні; корекційні; терапевтичні; медитаційні.

Щодо проблеми використання казкотерапії в освітньому процесі з іноземної мови в початкових класах, ми зупинилися на використанні дидактичних казок як різновиду казкотерапії. Дидактичні казки є найпоширенішими серед тих, які використовують на уроках учителі-предметники, зокрема вчителі іноземної мови. Адже в казковій формі маленькі школярі ознайомлюються з різноманітними явищами іноземної мови, що сприяє підвищенню в дітей зацікавленості, мотивації до оволодіння цим складним предметом шкільного циклу.

Нами було створено цикл лінгвістичних казок. Вони були присвячені не лише ознайомленню молодших школярів із різними мовними явищами, а й набуттю ними позитивного життєвого досвіду. Вчителі Харківщини, використовуючи авторські лінгвістичні казки на уроках, наголошують не лише на їх предметній, а й на здоров'язбережувальній, життєвій спрямованості в цілому, а також на підвищенні рівня пізнавального інтересу та мотивації учнів.

6.10 Підготовка інженерів-педагогів в інженерно-педагогічних закладах вищої освіти в Україні

Зміни у системах професійної освіти і навчання в різних країнах, й особливо в нашій державі Україні, є закономірними. Мова йде про системні зміни, передбачені державною політикою, спрямованою на підготовку висококваліфікованого інженерно-педагогічного фахівця в технічних закладах вищої освіти. Однак сучасна освітня практика поки що не може задовольнити такі соціальні запити реаліями педагогічного процесу в післядипломній освіти інженерів-педагогів автотранспортного профілю. Тому проблема пошуку та реалізації у педагогічній практиці дієвих чинників розвитку професійної компетентності інженерів-педагогів автотранспортного профілю наразі є вкрай актуальною. Сьогодні особливого значення в системі післядипломній освіти набуває вдосконалення педагогічної та технічної майстерності інженерів-педагогів автотранспортного профілю. Розвиток професійної компетентність інженерів-педагогів автотранспортного профілю повинен бути безперервний впродовж всієї професійної діяльності.

Підвищення фахового рівня педагогічних кадрів технічних закладів вищої освіти (ТЗВО) необхідно розглядати як ланку неперервної освіти, що здійснюється в системі післядипломної підготовки. Воно передбачає навчання і розвиток викладачів із метою приведення їхнього професійного рівня у відповідність до освітніх стандартів, вимог часу, особистісних і виробничих потреб, удосконалення наукового та загальнокультурного рівнів, стимулювання і розвитку творчого та духовного потенціалу особистості [467].

Неперервність освіти інженерів-педагогів автотранспортного профілю починається з отримання інженерно-педагогічної освіти на базі технічного закладу вищої освіти (ТЗВО).

Інженерно-педагогічна освіта (ІПО) унікальна за своєю суттю і сама її природа дає можливість сформуванню такого гармонійно розвиненої викладача, який об'єднує в собі інженерно-педагогічні вміння вирішувати технічні завдання,

системно мислити, проектувати технічні об'єкти, розбиратися в питаннях логістики, маркетингу, охорони праці автотранспортної галузі та вміння працювати з людьми, організовувати навчальний процес у технічному закладі вищої освіти, виховувати молодь, бути керівником і вихователем.

Підготовка інженерів-педагогів в інженерно-педагогічних вузах, або на факультетах технічних і педагогічних університетів має свою специфіку, різну освітнє середовище і можливості формування фахівців. У кожному з варіантів є свої переваги і недоліки.

У разі навчання в професійно-технічному вузі може страждати педагогічна і психолого-педагогічна складова професійної підготовки. Часто це супроводжується низькою професійною адаптивністю педагогів, які забезпечують інженерну підготовку. Ці викладачі добре знають дисципліни автотранспортної галузі, що викладаються, але, як правило, недостатньо уявляють собі освітню галузь, для якої готуються інженери-педагоги. Цілком очевидно, що цей факт сприяє зниженню якості підготовки фахівців.

Зазначимо, що в галузі автотранспорту охоплюються організацію пасажирських і вантажних перевезень, логістику, управління транспортом, транспортну безпеку, екологічних питань, інтелектуальні транспортні системи, технічне обслуговування, ремонт та діагностику транспорту.

У педагогічних вузах, як правило, створюється негативна ситуація протилежна попередній: страждає інженерно-технічна складова професійної підготовка, а психолого-педагогічна виявляється слабо адаптованої під автотранспортну галузь.

На цьому тлі найбільш сприятливо виглядають спеціалізовані інженерно-педагогічні вузи. Вони мають більше можливостей для забезпечення паритету і інтеграції інженерної та педагогічної підготовки. Необхідність збалансованого включення в зміст освіти зазначених складових обумовлена професійним характером інженерно-педагогічної діяльності, кожна зі сторін якої, як зазначає П. Кубрушко, в силу своєї безумовної функціональної обов'язковості не може бути первинною або другорядною [469]. Відповідно, інженерно-педагогічна

освіта передбачає раціональну інтеграцію психолого-педагогічну та інженерно-технічну складових професійної підготовки. Можливість успішного здійснення професійної діяльності інженера-педагога знаходиться в прямій залежності від змісту й організації його професійної підготовки в закладі освіти.

Але деякі недоліки базової освіти можливо виправити в процесі професійної діяльності за рахунок курсів підвищення кваліфікації, саморозвитку та самоосвіти. Труднощами, з якими зіштовхується молодий інженер-педагог на початку своєї професійно-педагогічної діяльності,; освоєння особистого стилю викладання, реалізації шляхів і засобів дотримання сучасних вимог викладання; формування та розвиток теоретично-практичних знань із новітніх досягнень і проблем педагогіки, техніки, психології; формування та розвиток методик навчання та виховання студентів з урахуванням інноваційних підходів; впровадження в роботу сучасних освітніх підходів і передових педагогічних технологій; реалізація принципів системності набуття практики і досвіду у викладанні, проведенні семінарських, практичних та лабораторних занять; підготовка до процесу підвищення кваліфікації.

Випускники інженерно-педагогічних спеціальностей (015 Професійна освіта (Транспорт)) проходять кілька етапів професіоналізації – неперервної освіти – з освітнім ступенем бакалавра інженери-педагоги мають змогу працювати майстром виробничого навчання, вихователем, вихователем гуртожитку, інструктором виробничого навчання, майстром навчального центру, методистом, техніком та лаборантом з обладнання майстерень у професійно-технічних закладах освіти (професійний ліцей, навчально-виробничий центр, навчально-виробничий комбінат); з освітнім ступенем магістра – викладачем загальнотехнічних та спецдисциплін, керівником виробничої практики, методистом, інструктором професійної підготовки, заступником керівника, керівником навчального закладу (коледж, академія, університет).

Крім того, інженер-педагог на виробництві може займати посади фахівців (технік-технолог, технік-конструктор), професіоналів (інженер, інженер-

конструктор, інженер-технолог), науковців (науковець-дослідник, аспірант, асистент, науковий співробітник), керівників (майстер виробничої дільниці, начальник майстерні, начальник дільниці, начальник відділу, завідувач лабораторії чи майстерні тощо) та державних службовців (інспектор, інспектор-методист).

Інженери-педагоги автотранспортного профілю, які стали вести викладацьку діяльність в технічному закладі вищої освіти, мають інженерно-технічну освіту як правило, і не мають педагогічної освіти. Вони працюють інтуїтивно, на основі власного обмеженого досвіду освітньої діяльності. Оскільки вони є висококваліфікованими фахівцями в галузі автотранспорту, оновлення й удосконалення спеціально професійних знань і вмінь для них є звичною справою. Недосвідчений педагог початківець швидко усвідомлює недостатність психолого-педагогічних знань і вмінь, брак педагогічної техніки, що не дає змоги забезпечувати ефективність навчально-виховного процесу, впроваджувати новітні освітні технології. Для цих молодих викладачів, передусім, доцільно організувати психолого-педагогічну підготовку по типу «підвищення кваліфікації викладачів». Після їх закінчення викладачі оволодівають основами педагогіки і психології та досягають адаптивного (опорного) рівня педагогічної підготовленості як підґрунтя майбутньої педагогічної майстерності. Провідною ознакою є розвинута мотивація до її формування та розвитку (свідомої самостійної діяльності з професійного, педагогічного та особистісного вдосконалення).

Складність інженерно-педагогічної діяльності полягає у поєднанні гуманітарного і технічного типів праці. Особливістю професійного розвитку інженерів-педагогів автотранспортного профілю, являється безперервний розвиток професійної компетентності впродовж своїй професійної діяльності.

Професійний розвиток інженера-педагога автотранспортного профілю складається з ряду взаємопов'язаних аспектів, такі як: обов'язкове навчання (отримання вищої освіти), індивідуальний розвиток через навчання (інженерно-педагогічна практика); планове або необхідне навчання і розвиток своїх

професійних здібностей (курси підвищення кваліфікації); інноваційно-наукове навчання й розвиток науково-дослідницької діяльності.

Значущими напрямками розвитку кадрового потенціалу інженерів-педагогів автотранспортного профілю такі основні кроки для стратегічного та тактичного самовдосконалення у професії було визначено: отримання диплома о вищій інженерно-педагогічній освіті в ЗВО; підвищення кваліфікації під час планового, міжкурсового періода для досягнення рівня вищої професійної кваліфікації; навчання на курсах (іноземної мови, комп'ютерної майстерності або психології); участь у сертифікаційних програмах: конференції, тренінгах, семінарах, форумах, семінарах-практикумах, семінарах-нарадах, семінарах-тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо; авторство навчально-методичних посібників із фаху, підготовка й видання друкованих видань статей або тез в фахових журналах, можливі публікації в провідних міжнародних наукометричних базах Web of Science та/або Scopus; навчання в аспірантурі; отримання патентів, грантів на проекти в області інноваційної інженерно-технічної діяльності; спеціальне стажування на базі ЗВО, НМЦ ПТО, науково-дослідної установи або закордоном (країни, що входить до Організації економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development — ОЕСР) та/або Європейського Союзу); захист кандидатської та докторської дисертації; отримання наукове звання доцента та професора; постійне самовдосконалення и саморозвиток в продовж професійної діяльності. [468, с. 103].

Всі ці напрямки роблять розвиток професійної компетентності інженерів-педагогів ключовими у системі післядипломної освіти як для кожного інженера-педагога на виробництві, так й для інженерів-педагогів закладів технічної освіти загалом. Розвиток професійної компетентності інженерів-педагогів автотранспортного профілю впродовж усього життя є ключовою умовою розвитку їх професіоналізму, оскільки таким чином вони постійно розвивають набуті знання, вміння, навички, власні здібності, підвищують свій професійний рівень, поповнюючи практичний досвід, намагаються встигати за всіма змінами

в суспільстві, швидко адаптуються до нових вимог, які постають перед нею, і в кінцевому підсумку отримують високий рівень професійної компетентності.

Успішна професійна діяльність інженера-педагога автотранспортного профілю залежить від професійної підготовки в закладі вищої освіти та змісту і організації його самоосвіти в процесі підвищення кваліфікації. Щоб забезпечити відповідну підготовку інженера-педагога до успішної діяльності повинен існувати безперервний зв'язок між інженерно-технічною обізнаністю та педагогічною діяльністю. В процесі педагогічній діяльності об'єктом вивчення постає сукупність педагогічних дій, педагогічні вміння й навички, уміння професійної самоосвіти та саморозвитку; вміння реалізовувати та розвивати власні педагогічні здібності; вміння керувати власними емоційними станами; максимально використовувати свій творчий потенціал, а об'єктом вивчення в інженерної діяльності об'єктом вивчення постає техніка й технології.

6.11 Психолого-педагогічні передумови навчання професійно орієнтованого писемного мовлення студентів ІТ-спеціальностей

Ефективність методики оволодіння англomовним професійно орієнтованим писемним мовленням (ПМ) забезпечується на основі особистісно-діяльнісного підходу завдяки реалізації певних психологічних та педагогічних чинників, які впливають на процес навчання студентів ІТ-спеціальностей.

Проаналізовані вимоги чинних програм до навчання професійно орієнтованої ПМ, виділені вміння та труднощі в ПМ, проведений аналіз вітчизняних, іноземних підручників та навчальних посібників, визначений етап навчання, опитування студентів та викладачів дозволили нам виділити серед психологічних чинників найважливіші для студентів ІТ-спеціальностей для навчання англomовного професійно орієнтованого ПМ – їхні професійні та психологічні якості. Особливої уваги потребує розгляд таких педагогічних чинників як принципи та підходи навчання для розробки ефективної методики навчання англomовного професійно орієнтованого ПМ студентів ІТ-спеціальностей.

Проаналізуємо їхні психологічні та професійні якості, які формуються в студентському віці та потрібні в подальшій професійній діяльності.

Особливості специфічних психологічних та професійних якостей фахівців ІТ-галузі у різний час досліджували психологи і педагоги М. Л. Смульсон, Е. А. Орел, А. Е. Войскунський, Ю. Д. Бабаєва, Я. В. Булахова, Т. С. Руженцева, Ф. Брукс, Н. Вірт, Е. Дейкстра, С. Макконнелл, Б. Шнейдерман та інші. Дослідники стверджують, що фахівці ІТ-галузі мають свої риси, якості та визначають їхні психологічні риси, здібності і особливості мислення. Б. Шнейдерман відзначає, що особливості особистості відіграють критичну роль у визначенні робочого стилю окремих фахівців, тобто у навчанні впливатимуть на застосування студентами певних навчальних стратегій. Погоджуючись із виділеними дослідниками психологічними та професійними якостями фахівців ІТ-галузі, до числа особливо важливих характеристик студентів ІТ-спеціальностей, які

впливатимуть на успішність навчання професійно орієнтованого ПМ, відносно особливості інтелекту, мислення, сприйняття матеріалу, а також особливості професійних якостей, ціннісні орієнтації в навчанні (табл. 1).

Дотримуємось думки науковців, що існує умовний розподіл на студентів з розвиненим логічним мисленням, які більше схильні до фізико-математичних і технічних наук, та на студентів з розвиненим образним мисленням, яким легше засвоювати гуманітарні науки.

За теорією множинного інтелекту Х. Гарднера існує 6 різних видів інтелекту, який діє в мозку людини як самостійна система, кожний за своїми правилами. До них належать: 1) лінгвістичний, 2) логіко-математичний, 3) просторовий, 4) музичний, 5) тілесно-кінестетичний, 6) особистісний.

Для людей, схильних до вивчення фізико-математичних та технічних наук, притаманний логіко-математичний тип інтелекту. Це означає, що вони сприймають логічно структуровану та раціонально організовану інформацію. Студенти з логіко-математичним інтелектом відчують труднощі у процесі виконання завдань, які починаються з практичних операцій без попереднього усвідомлення теоретичних основ, вони ефективніше засвоюють матеріал у разі його пред'явлення за допомогою понятійного апарату, характерного для їхнього ментального досвіду. Враховуючи це, вважаємо обов'язковим подавати перед кожним етапом навчання теоретичний матеріал, який побудовано логічно, структуровано. Для студентів з логіко-математичним інтелектом рекомендовано вводити вправи узагальненого алгоритмічного характеру, методом сходження від загального до часткового, від абстрактного до конкретного. Наприклад, студенти читають приклад специфікації на розроблення ПЗ, а потім аналізують її за конкретними критеріями, заданими викладачем.

Професійна діяльність накладає відбиток на людину, формуючи особливий тип мислення. Мислення студентів, здатних до оволодіння ІТ-спеціальностями, характеризується як логічне та абстрактне. На думку науковців, логічне мислення – це процес опосередкованого й узагальненого відображення у мозку людини предметів об'єктивної реальності в їхніх істотних властивостях,

зв'язках, та відношеннях з метою отримання істини. Тобто, логічне мислення є зіставленням та пов'язанням думок задля отримання певних висновків. Мислення абстрактне – це розумовий процес відволікання від певних властивостей предметів, чуттєвих даних дійсності і явищ з метою пізнання та оперування лише ідеальними утвореннями – поняттями, ідеями, уявними образами.

Студентам ІТ-спеціальностей притаманний алгоритмічний або аналітичний стиль мислення. Під здатністю алгоритмічно мислити науковці (Макконелл Дж., 2002, с. 39) розуміють вміння вирішувати завдання різного походження, яке вимагає складання плану, тобто алгоритму дій для досягнення бажаного результату. Алгоритмічний стиль мислення – це система мисленневих дій та прийомів, що спрямовані на розв'язання як теоретичних, так і практичних задач, результатом яких є алгоритми послідовності дій як специфічні продукти людської діяльності. Цей стиль характеризується точністю, визначеністю, формалізованістю і, зазвичай, пов'язується з теоретичною діяльністю. Між тим алгоритмічний стиль мислення дозволяє вирішувати задачі, що виникають у будь-якій сфері діяльності людини, а не лише в теоретичній, наприклад, програмуванні чи в математиці, як традиційно вважається. Він не пов'язаний лише з обчислювальною технікою, оскільки саме поняття алгоритму, хоча й інтуїтивне, виникло задовго до появи комп'ютера. Розв'язуючи більшість задач, людина, певною мірою, застосовує алгоритмічний підхід, хоча окремі етапи цього процесу можуть носити асоціативний характер. Крім того, розглянувши роботи Б. Шнейдермана, Е. Дейкстри, Е. А. Орел та М. Л. Смульсон, дотримуємось їхньої точки зору, що алгоритмічний тип діяльності важливий не лише як потужний тип діяльності людини, а й як одна з ефективних форм її праці.

Враховуючи тип і стиль мислення студентів ІТ-спеціальностей пропонуємо методику навчання написання специфікації вимог до програмного забезпечення (ПЗ) у вигляді алгоритму написання специфікації.

Характер мислення ІТ-фахівців такі науковці як Брукс Ф. П., Дейкстра Е., Палеха Ю.І., Смульсон М. Л., Шнейдерман Б., Шейко В. М. описують як творче,

критичне, раціональне, понятійне, оперативне, комплексне. Творче мислення – мислення, що дає принципово нове вирішення проблеми, що приводить до нових ідей, відкриттів і рішень. Критичне мислення – це мислення вищого порядку, яке спирається на інформацію, усвідомлене сприйняття власної інтелектуальної діяльності та діяльності інших, яке сприяє розвитку такої особистісної риси як креативність, і формує творче мислення, а отже, творчу особистість. У педагогічній літературі критичність розглядається як усвідомлений контроль за ходом інтелектуальної діяльності, в процесі якої відбувається оцінювання роботи, думок, вироблених гіпотез, шляхів їх доведення тощо. Раціональне мислення – це таке мислення, яке пізнає предмети і явища об'єктивного світу в їх взаємозв'язку в логічних формах понять, висловлювань, умовиводів. Понятійним мисленням називають процес відображення у свідомості людини істотних зв'язків і відношень між предметами і явищами матеріального світу.

Оперативне мислення – це такий шлях вирішення практичних завдань, який здійснюється на основі моделювання оператором об'єктів трудової діяльності, внаслідок чого формується суб'єктивна модель передбачуваної сукупності дій, що забезпечують вирішення поставленого завдання. Під оперативним мисленням розуміють процес розв'язування практичних задач, який приводить до створення у людини мисленнєвої моделі передбачуваної сукупності дій – плану операцій – з реальними об'єктами та процесами. Характерними ознаками оперативного мислення є структурування інформації, динамічне розпізнавання ситуації, формування алгоритмів прийняття рішення та власне виконання цього рішення. Комплексне мислення будується на основі узагальнень. При комплексному мисленні один і той самий предмет чи явище можуть входити в різні комплекси.

Ми дійшли висновку, що такий характер мислення ІТ-фахівців як творче, критичне, раціональне, понятійне, оперативне, комплексне проявляється в уміннях і здатностях студентів ІТ-спеціальностей: здатність аналізувати та виправляти власні професійні помилки, уважність, самостійність, індивідуальна відповідальність, уміння приймати рішення в умовах обмеженого часу, здатність

модифікувати, здатність до самостійного вирішення проблем діяльності і навчання. Саме такий характер мислення формує у студентів комп'ютерних спеціальностей технологічний підхід до навчання. Вони використовують на високому рівні засоби професійної діяльності – комп'ютер, Інтернет. Використання технічних засобів на заняттях з ІМ, особливо студентами комп'ютерних спеціальностей, сприяє підвищенню рівня мотивації до навчання.

Наші спостереження за навчальним процесом свідчать про те, що у студентів ІТ-спеціальностей є особлива схильність до структурованого сприйняття інформації. Структурування виявляється в усіх сферах життя ІТ-фахівців. Будь-який професіонал у галузі ІТ є людиною, яка відбиває структуру професії в структурі свого власного досвіду і сприймає світ крізь призму професійного бачення і професійних структурацій. У роботі Бондар Л. В. виділено особливості сприймання навчального матеріалу студентами технічних спеціальностей, які безперечно стосуються і студентів ІТ-спеціальностей, а саме: аналітичне сприйняття матеріалу, на основі диференційованості ознак, встановлення логічних зв'язків між елементами навчання, ієрархічний спосіб систематизації вивченого матеріалу. У підсистемі вправ ми застосували структурний спосіб подання матеріалу. Кожний етап має свою певну структуру.

Проаналізувавши психологічні та професійні якості студентів, притаманні фахівцям з ІТ, ми узагальнили та класифікували ці особливості у табл. 1.

Таблиця 1.

Психологічні та професійні якості, притаманні фахівцям з ІТ

	Класифікаційна ознака	Перелік якостей
1	2	3
	Тип інтелекту	Логіко-математичний.
	Тип мислення	Абстрактне, логічне.
	Характер мислення	Творче, критичне, раціональне, понятійне, оперативне, комплексне.
	Стиль мислення	Алгоритмічний.

1	2	3
	Професійні риси	<ul style="list-style-type: none"> • Уміння бути точним. • Здатність аналізувати та виправляти власні професійні помилки. • Уважність, самостійність, індивідуальна відповідальність. • Уміння приймати рішення в умовах обмеженого часу. • Здатність модифікувати. • Здатність до самостійного вирішення проблем діяльності і навчання. • Здатність навчатися протягом усього періоду професійної діяльності.
	Ціннісні орієнтації в навчанні	<ul style="list-style-type: none"> • Використання комп'ютера як засобу професійної діяльності. • Спрямованість на професійну діяльність. • Висока мотивація.
	Особливості сприймання навчального матеріалу	<ul style="list-style-type: none"> • Аналіз сприйнятого матеріалу. • Сприймання на основі диференційованості ознак. • Встановлення логічних зв'язків між елементами навчання. • Систематизація вивченого матеріалу ієрархічним способом.

Урахування перелічених в табл. 1. психологічних якостей фахівців з ІТ – типу інтелекту, стилю і характеру та типу мислення, а також професійних якостей – професійних рис, ціннісної орієнтації в навчанні, слід здійснювати паралельно з розвитком їхніх стратегій навчання.

Визначення стратегічної компетентності студентів ІТ-спеціальностей не є метою нашого дослідження, але при розробленні методики навчання англomовного професійно орієнтованого ПМ ми враховуємо психологічні та професійні риси студентів ІТ-спеціальностей, які впливають на оперування певними стратегіями в навчанні. Під стратегією розуміємо один із способів одержання, збереження і використання інформації, необхідної для досягнення певної мети (Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти (ЗЄР)). В основі

навчальних стратегій лежать вміння, пов'язані з ментальними операціями аналізу, синтезу, організації навчальної діяльності тощо, в основі комунікативних стратегій лежать потреби кожного студента, його мотивації та можливості.

У дослідників існують різні класифікації навчальних стратегій у студентів. Як свідчать підручники та дисертаційні дослідження з методики навчання ІМ, найуживанішою класифікацією стратегій є класифікація Р. Оксфорд, яка містить прямі й непрямі навчальні стратегії. *Прямі стратегії* стосуються дій з мовним і мовленнєвим матеріалом та підрозділяються на мнемічні – стратегії запам'ятовування та когнітивні – стратегії сприймання та обробки інформації. *Непрямі стратегії* мають опосередкований вплив на засвоєння мовного і мовленнєвого матеріалу. Вони розподіляються на метакогнітивні, афективні та соціальні. Метакогнітивні стратегії впливають на процеси пізнання, організації своєї діяльності, контроль, оцінку успіхів й аналіз недоліків у процесі навчання. Згідно з ЗЄР метакогнітивні навчальні стратегії поділяються на чотири групи: планування, виконання, контролю та коригування. Афективні – сприяють регулюванню емоційного стану, а соціальні – взаємодії з іншими людьми. Дослідження Л. В. Бондар показали, що студенти технічних спеціальностей застосовують мнемічні стратегії – 24%, когнітивні – 29%; метакогнітивні – 40%; афективні – 25% та лише 9% майбутніх інженерів вдаються до соціальних стратегій у процесі вивчення ІМ.

Отже, аналіз застосування студентами технічних спеціальностей навчальних стратегій виявив стійке домінування метакогнітивних стратегій, оскільки ці стратегії застосовуються студентами протягом всього навчання, починаючи зі ЗНО та продовжуючи навчання у ВНЗ. Зважаючи на цей факт, ми дійшли висновку, що студенти-бакалаври ІТ-спеціальностей застосовують метакогнітивні стратегії до навчання автоматично, на підсвідомому рівні. *Метакогнітивні стратегії* у розробленій підсистемі вправ поділяються на стратегії планування написання професійно орієнтованого тексту, стратегії виконання запланованого завдання, стратегії контролю та коригування, коли

студенти у парах перевіряють роботи, коригують помилки, під час задіяння яких виявлені особливості студентів (табл. 1.) адаптуються до навчання професійно орієнтованого англomовного ПМ з метою підвищення його ефективності.

Певний відбиток на ефективність процесу навчання професійно орієнтованого англomовного ПМ накладає також застосування студентами-бакалаврами ІТ-спеціальностей мнемічних та когнітивних стратегій, які також розвинуті на досить високому рівні, але мають резервні можливості, тому потребують подальшого розвитку.

У запропонованій нами методиці *мнемічні стратегії* у студентів продовжують розвиватися, коли вони читають певні пам'ятки щодо мовного та мовленнєвого матеріалу. Пам'ятка пропонується перед вправою, де вказується інформація, з описом правил щодо використання мовних одиниць у вправі. До пам'ятки і до правил студенти можуть звертатися необмежену кількість разів і вибудовувати власну стратегію запам'ятовування інформації.

Застосування студентами *когнітивних стратегій*, які відповідають за якість сприймання та обробки інформації, задіює алгоритмічний, творчий, критичний, раціональний, понятійний, оперативний, комплексний характер мислення студентів ІТ-спеціальностей. Під час написання специфікації вимог до ПЗ англійською мовою ці стратегії задіюються у вигляді повторення матеріалу, групування, класифікації, формулювання своїх правил використання мовних явищ написання тексту тощо.

Виділяємо *соціальні стратегії* як стратегії співробітництва, застосування яких реалізується за допомогою зміни режиму виконання завдань: парна робота, групова робота. Під час взаємодії студентів з викладачем англійської мови та викладачами фахових дисциплін студенти використовують соціальні стратегії: прохання отримати пояснення у викладача англійської мови чи фахової дисципліни, або інших студентів щодо певних мовних явищ чи правильності писемного мовлення. Використання соціальних стратегій впливає на успішність процесу навчання професійно орієнтованого ПМ.

Афективні стратегії орієнтовані на подолання стресу, зменшення стану тривожності, підвищення впевненості у собі, своїх знаннях, здібностей у вивченні ІМ та, як наслідок, мотивації, на нашу думку, не є першочерговими під час навчання англomовного професійно орієнтованого ПМ. Слідом за науковцями, які вважають, що більшість студентів ІТ-спеціальностей вміє приймати рішення в умовах обмеженого часу, здатні до самостійного вирішення проблем діяльності і навчання, впевнено навчаються засобами професійної діяльності, вважаємо, що афективні стратегії менше потребують поглибленого розвитку під час навчання англomовного професійно орієнтованого ПМ.

Таким чином, у запропонованій підсистемі вправ студенти продовжують розвивати мнемічні, когнітивні, метакогнітивні стратегії та поглиблено застосовують соціальні стратегії, які є надзвичайно важливими для аудиторної роботи за участю викладача та позааудиторної самостійної пізнавальної діяльності студентів.

Педагогічними передумовами ефективності самостійної пізнавальної діяльності студентів є знання раціональних прийомів роботи з іншомовним матеріалом; вибір оптимальних стратегій і прийомів, адекватних поставленій задачі; відповідний рівень інформаційної культури студентів, який забезпечує можливість швидкого пошуку та інтерпретації інформації; вміння раціонально розподілити час та контролювати поточні результати; своєчасне внесення коректив на основі результатів поточного контролю чи самоконтролю. З психологічного погляду ефективність самостійної роботи (СР) визначається здатністю до саморегуляції та мотивацією, яка забезпечується створенням ситуації розвитку, моделюванням особистісно значущого для студента контексту навчальної діяльності, спрямованого на створення реального продукту, навчання в співробітництві, акцент на рефлексивну самооцінку, самоконтроль та саморегуляцію навчальної діяльності [Задорожна І. П., с. 35].

Таким чином, СР майбутніх фахівців з ІТ передбачає розвиток навичок саморегуляції, самоконтролю, самооцінки та розвитку мотивації. В структурі саморегуляції майбутніх фахівців з ІТ можна виділити (Задорожна, 2012, с. 29–30):

1) визначення знань, навичок та вмінь, якими потрібно оволодіти, 2) врахування значущих умов навчальної діяльності, 3) програмування дій, 4) оцінювання результатів, 5) корекція результатів. Самоконтроль ґрунтується на механізмі порівняння зі взірцем. Він, будучи органічним компонентом мовної навички, формується одночасно і паралельно з нею. Не меншої уваги потребує формування рефлексивної самооцінки процесу та результатів власної діяльності. Зразком чого є організаційна діяльність викладача на аудиторних заняттях, шляхом демонстрації студентам використання аналізу процесу та результатів власної діяльності, контроль ним результатів СР студентів ІТ-спеціальностей.

Дотримуємось думки Задорожної І. П. та Майєр Н.В., що розвиток самостійності в процесі оволодіння англomовним професійно орієнтованим ПМ можливий за наявності високої мотивації студентів. Організація пізнавальної діяльності повинна бути спрямована на формування мотивів, пов'язаних із майбутньою професійною діяльністю.

Для створення ефективної методики навчання англomовного професійно орієнтованого ПМ студентів ІТ-спеціальностей необхідно особливо виділити серед дидактичних та методичних принципів навчання ті, які будуть відповідати індивідуально-психологічним особливостям саме фахівців галузі ІТ, як особистостей в процесі їх професійної діяльності.

Навчання ІМ ґрунтується на принципах навчання, сформульованих науковцями М. В. Ляховицьким, С. Ю. Ніколаєвою, О. Б. Тарнопольським, Е. С. Полат, А.В.Конишевою, С. В. Тітовою та іншими. Беручи до уваги роботи науковців, урахувуючи особливості студентів ІТ-спеціальностей та вимоги до їх навчання, окреслимо принципи у запропонованій методиці та наведемо приклади їх реалізації.

Оскільки дидактичні принципи набувають певної специфіки, зумовленої особливостями дисципліни “Іноземна мова професійного спрямування”, а також особливостями студентів, до найактуальніших для студентів ІТ-спеціальностей у навчанні ПМ відносимо дидактичні принципи міжпредметних зв'язків та автономії студента. Розглянемо кожен принцип окремо.

Принцип міжпредметних зв'язків є одним з провідних при навчанні іноземної мови (ІМ) у технічних ВНЗ. Для студентів ІТ-спеціальностей старших курсів пріоритетними є професійно орієнтовані дисципліни, пов'язані з програмуванням. Навчальна дисципліна англійської мови інтегрується у професійно орієнтовані дисципліни, оскільки він дозволяє студенту розширити знання з професійної галузі, цілісно представити певний проект чи дослідження, описати практичний і теоретичний досвід як вітчизняних, так і зарубіжних науковців з першоджерел, а також здійснювати спілкування з іноземцями з приводу певного питання за допомогою набутих знань, навичок та вмінь іншомовної мовленнєвої діяльності. ІМ для майбутніх фахівців з ІТ є джерелом інформації для пізнання професії. Таким чином, створення англійської специфікації вимог до ПЗ до бакалаврського проекту неможливе без знань у сфері комп'ютерної інженерії та без знань ІМ.

Наприклад, у одній із вправ студенти отримують таке завдання: *Use these headings of input data to fill in the gaps in the table. Then create the table of input data for your own SRS.*

Виконання цієї вправи вимагає від студента володіння знаннями з фахової дисципліни створювати вхідні дані до специфікації і володіння англійськими термінами, лексичними еквівалентами україномовних варіантів слів. Також виконання цієї вправи вимагає консультації з керівником бакалаврського проекту щодо професійних питань та з викладачем ІМ щодо лексичного наповнення.

Принцип міжпредметних зв'язків націлює на формулювання завдань для студентів, орієнтованих на синтез знань та вмінь, пов'язаних з професійними дисциплінами, та з ІМ. В цілому у методиці навчання англійського професійно орієнтованого ПМ студенти спочатку усвідомлюють правила, вимоги до написання специфікації, тренуються в написанні її окремих частин, набувають певних сталих навичок та вмінь, встановлюють логічні причинно-наслідкові зв'язки між відомим і невідомим матеріалом, консультуються з керівником бакалаврського проекту з фахових питань, що дає їм можливість успішно

написати власну англomовну специфікацію вимог до ПЗ у рамках бакалаврського проекту. В результаті міжпредметних зв'язків відбувається інтеграція знань різних дисциплін, відбувається синтез знань, досягається систематичність і послідовність навчального процесу.

Принцип автономії також є актуальним для сучасної концепції навчання ІМ у немовному ВНЗ. Цей принцип реалізується у всіх вправах у розробленій підсистемі вправ, оскільки для виконання кожної вправи використовується комп'ютер, що надає можливість студенту автономно опрацювати теоретичний матеріал та практично використовувати його під час виконання вправ у віртуальному середовищі. У підсистемі вправ “Software Requirements Specification (SRS) Development” студент самостійно відшукує інформацію та на її основі моделює навчальне іншомовне середовище, виходячи із особистісних потреб, а викладач ІМ виконує роль консультанта, помічника у формуванні вмінь у англomовному ПМ.

Наприклад, вправа: *Instruction: The purpose of the SRS is taken from the real SRS but the sentences of this subsection are mixed. Reorder the sentences below to form logically sequenced purpose of the SRS* вимагає від студента автономного виконання завдання, оскільки він повинен зосередити увагу на змісті, меті написання ПЗ, яка складається з 5-ти речень, розміщених в довільному порядку, і розташувати їх правильно. Студент має три спроби зробити це завдання, які перевіряє комп'ютер. Тобто, студент самостійно контролює свій процес виконання вправи та результат і помилки з метою покращення результату.

До найактуальніших методичних принципів навчання професійно орієнтованого ПМ студентів ІТ-спеціальностей включаємо принципи інтерактивності та інтегрованості навчання ПМ з іншими видами мовленнєвої діяльності, варіативності, само- та взаємоконтролю навчання.

Принцип інтерактивності передбачає систематичну взаємодію учасників навчальної діяльності – студент ↔ комп'ютер, студент ↔ викладач, студент ↔ студент(и), а також взаємодію з викладачами професійних дисциплін, що уможлиблює аналіз інформації, її структурування, створення специфікації вимог

до ПЗ і спілкування з професійно орієнтованої тематики. Під час спілкування та в інструкціях до вправ комуніканти виконують різні ролі: замовник, користувач, редактор, розробник специфікації, експерт з англійської мови, порадник. Наприклад, вправа: *You are a software developer. You have to look at the titles of the SRS and pay attention to using capitalization. Find the correct titles.* В цій вправі студенти виконують роль розробника специфікації, виступають експертами і вибирають орфографічно правильно оформлені назви специфікацій ПЗ. Перевіряє вправу комп'ютер. Тобто відбувається зв'язок студент ↔ комп'ютер. Викладач також бачить на екрані результати виконання вправи студентами і може усно чи письмово скоригувати їхні відповіді. Взаємозв'язок самостійності і колективної взаємодії у навчанні створює умови для вдосконалення як знань і вмінь англомовного ПМ, так і професійно орієнтованих знань студентів ІТ-спеціальностей. Принцип інтерактивності навчання передбачає моделювання професійних ситуацій, спільне розв'язання проблем, пов'язаних з навчанням створення англомовної специфікації вимог до ПЗ.

Принцип інтегрованості навчання ПМ з іншими видами мовленнєвої діяльності передбачає тісний зв'язок ПМ з читанням, говорінням та аудіюванням. Прикладом цього є завдання до вправи: *The co-workers of the corporation "Softline" have placed one of their best SRSs on the Internet: "Web Accessible Alumni Database". Now you have an opportunity to read, exchange your notes with your group-mates and discuss it in the Forum.* Читаючи тексти-приклади специфікацій, студент набуває знань особливостей структури, стилю, лексики, граматики, синтаксису тексту технічного документу, визначає тему власної специфікації, яка є темою його бакалаврського проекту, відбирає необхідні стандарти, робить нотатки, структурує матеріал тощо. Студенти мають можливість обговорити це як в усному, так і письмовому вигляді, тобто, крім письма та читання, задіяні говоріння й аудіювання.

Принцип варіативності передбачає залучення різноманітних видів, форм, режимів, прийомів роботи. Пропонується як під час аудиторних, так і позааудиторних занять комбінувати роботу в індивідуальному, парному, та

груповому режимі, організувати спілкування у реальному та віртуальному середовищі.

Принцип самоконтролю та взаємоконтролю навчання передбачає наявність механізмів здійснення студентами самоконтролю та взаємоконтролю, коли це передбачено у вправі. Тобто студентами задіюються метакогнітивні стратегії, а саме стратегії контролю та коригування, під час яких проявляються професійні риси студентів ІТ-спеціальностей, перелічені в табл. 1, такі як: здатність аналізувати та виправляти власні професійні помилки, уважність, самостійність, індивідуальна відповідальність, здатність модифікувати текст, речення. Самоконтроль у навчанні професійно орієнтованого ПМ здійснюється на кожному занятті студентом, оскільки він контролює свої власні дії, свою взаємодію з комп'ютерною програмою на аудиторному та позааудиторному заняттях під час виконання різноманітних вправ підсистеми “SRS Development”.

У більшості комп'ютерних вправ студент має три спроби виконання вправи. Виконавши правильно перший раз вправу, про що сповіщає комп'ютер, студент має можливість проаналізувати та усвідомити свої помилки, повернутись до певних правил та скоригувати відповіді з другої або третьої спроби. Студенти також мають доступ до своїх оцінок та коментарів викладача в електронному вигляді. Таким чином, відбувається самоконтроль навчання студентами.

Взаємоконтроль відбувається між студентами тоді, коли у вправі вказане завдання щось обговорити, або перевірити письмовий текст один у одного. Такі завдання сприяють тому, що студенти обмінюються досвідом, взаємонавчаються, краще запам'ятовують навчальний матеріал, демонструють свою здатність до самостійного вирішення проблем діяльності і навчання. Наприклад, на післятекстовому етапі написання специфікації вимог до ПЗ студенти виконують вправу: *Exchange SRSs with your group-mate. Edit the text of the SRS developed by your group-mate. Discuss it.* Від студентів вимагається здійснити взаємоконтроль специфікації і обговорення знайдених помилок. Принцип самоконтролю та взаємоконтролю значно підвищує вмотивованість студентів, стимулює залучення метакогнітивних стратегій, викликає впевненість

у навчанні, формує відчуття успіху та формує доброзичливі стосунки між студентами.

Зважаючи також на психологічні та професійні якості студентів вважаємо за доцільне додати спеціальний методичний принцип урахування професійного інтелекту студентів. Цей принцип реалізується в тому, що методика навчання включає компонент інтелектуального насичення трудових процесів – самостійної постановки й розв'язання професійних задач, власного створення специфікації вимог до своєї програмної розробки. Це дає можливість студентам представити власне бачення проєктованого програмного продукту, продемонструвати свої творчі здібності не лише з лінгвістичного, а й професійного боку.

Відомо, що серед підходів до навчання ПМ, такі відомі вчені як Мартін Дж., Рід Дж., Суейлз Дж., Трібл Ч., Вайт Р., виділяють процесуальний, текстовий та жанровий підходи. Науковці описують ці підходи як орієнтовані на форму, на адресанта та адресата.

Процесуальний підхід орієнтований на адресанта. В межах цього підходу студенти виступають незалежними продуцентами тексту специфікації до свого бакалаврського проєкту. Розробник специфікації вимог до ПЗ на кожному з 3-х етапів її написання – ознайомлювальному, основному і завершальному, вирішує певні завдання.

Текстовий підхід орієнтований на форму. У нашому дослідженні пропонується текстовий підхід, відповідно до якого текст специфікації до ПЗ виступає як статичний об'єкт і є своєрідним прикладом для наслідування. На ознайомлювальному етапі студент аналізує і структурує специфікацію. Вивчивши і проаналізувавши модель тексту-зразка, студенти створюють власний текст жанру специфікації. Студенти вивчають інформацію стосовно написання специфікації вимог до ПЗ, аналізують текст-зразок, формулюють тему власної специфікації, структурують її спираючись на стандарт IEEE – 830, складають вихідні дані до специфікації. На основному етапі відбувається створення специфікації вимог до ПЗ: аналіз стилістичних особливостей специфікації,

вивчення лексики та граматичних конструкцій, характерних для неї, написання 3-х частин специфікації за моделлю-зразком. На завершальному етапі студент здійснює редагування, оцінювання власної специфікації та специфікації одногрупників і надсилає остаточний варіант викладачу. Таким чином, текстовий підхід реалізується на всіх етапах написання специфікації вимог до ПЗ.

Жанровий підхід доцільно використати в межах професійно орієнтованого ПМ, оскільки він відповідає сучасним комунікативним потребам фахівців з ІТ. Підхід орієнтований на адресата – замовника ПЗ, і базується на способах інтеграції адресанта – студента і тексту специфікації з читачем для здійснення успішної комунікації. Студенти вивчають мету створення технічного документа – специфікації, стилістичні особливості жанру, композиційну організацію, лінгвістичні особливості.

Ураховуючи вищесказане ми інтегруємо текстовий, процесуальний, і як провідний, жанровий підходи у пропоновану методику навчання професійно орієнтованого ПМ у межах особистісно-діяльнісного підходу, коли студент ІТ-спеціальності є активним суб'єктом навчального процесу, виходячи з особливостей його особистості та професійної діяльності.

Слідом за рядом таких науковців як Л. С. Виготський, О. М. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейн, Б. Г. Анан'єв, І. О. Зимня та інших, ми обрали особистісно-діяльнісний підхід до навчання англомовного професійно орієнтованого ПМ, згідно з яким студент ІТ-спеціальності є активним суб'єктом навчального процесу, виходячи з особливостей розвитку його особистості та діяльності. Особистісний складник підходу визначає основним змістом і головним критерієм успішної навчальної діяльності не лише знання, навички й уміння, функціональну підготовленість до виконання певних видів діяльності, але й формування особистісних якостей – пізнавальної активності, розвитку мислення, пам'яті, уваги, інших когнітивних процесів, задіяних в оволодінні ІМ. Отже, особистісний складник передбачає, що центром процесу навчання професійно орієнтованого ПМ є особистість студента – майбутнього фахівця з інформаційних технологій, його

особистісні та професійні якості (табл. 1.), які зумовлюють результативність професійної діяльності. Об'єктами особистісного компонента підходу є особливості студентів у галузі ІТ, які складають психологічні передумови навчання англomовного ПМ.

Діяльнісний підхід до навчання передбачає спрямованість усіх навчальних заходів на організацію інтенсивної діяльності студентів, яка постійно ускладнюється, оскільки лише через власну діяльність студент засвоює науку і культуру, способи пізнання і перетворення світу, формує й удосконалює особистісні та професійні якості (Загвязинський В. І., 2001, с. 196). Тракуємо діяльнісний підхід як спосіб організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, в якому вони беруть активну участь і пропонуємо організувати навчання, в якому студенти є активними суб'єктами власної діяльності. Діяльність фахівця з ІТ можна назвати інтелектуально-творчою працею, оскільки продукти цієї діяльності в усьому світі сьогодні називають інтелектуальною власністю. Одним з видів такого інтелектуального продукту є створення специфікації вимог до ПЗ. Об'єктами діяльнісного розвитку студента визначаємо знання, навички й уміння, які складають професійно орієнтовану компетентність в ПМ. Таким чином студенти ІТ-спеціальностей виокремлюють тему специфікації вимог до ПЗ, складають зміст, формулюють технічні вимоги до майбутнього програмного продукту, застосовують набуті професійні та мовні знання на практиці. Навчальний матеріал представлено у вигляді послідовних завдань, поетапно у студентів формуються навички та розвиваються уміння здійснювати певну дію – створювати специфікацію вимог до ПЗ.

Використання особистісно-діяльнісного підходу, на нашу думку, є необхідним тому, що процес оволодіння англomовним професійно орієнтованим ПМ спрямований на задоволення їх навчальних потреб як суб'єктів цієї діяльності та професійних потреб у процесі професійної діяльності. Організація аудиторної та позааудиторної роботи фахівців з ІТ у контексті особистісно-діяльнісного підходу передбачає: орієнтацію на особистість студента, його цілі, мотиви, інтереси, а також побудову навчання на основі врахування індивідуальних

особливостей студентів ІТ-галузі, співробітництво викладача і студентів, творчий характер завдань, спрямованих на розвиток самоконтролю, саморегуляції, самооцінки студентами результатів власної діяльності.

Таким чином, теоретичний аналіз наукової літератури дозволив визначити психологічні та педагогічні передумови створення методики навчання англomовного професійно орієнтованого ПМ, а саме:

- урахування психологічних та професійних якостей студентів ІТ-спеціальностей – типу інтелекту, типу, стилю і характеру мислення, професійних рис, ціннісної орієнтації до навчання, особливостей сприймання навчального матеріалу;

- використання прямих стратегій – мнемічних, когнітивних та непрямих стратегій – метакогнітивних та соціальних;

- дотримання принципів навчання англomовного професійно орієнтованого ПМ: дидактичних принципів – міжпредметних зв'язків, автономії студента та методичних принципів – інтерактивності, інтегрованості навчання ПМ з іншими видами мовленнєвої діяльності, принцип варіативності, принцип самоконтролю та взаємоконтролю навчання, спеціальний методичний принцип – врахування професійного інтелекту студентів;

- використання основних методичних підходів до навчання ПМ: процесуального, текстового та жанрового як провідного;

- застосування особистісно-діяльнісного підходу до навчання ПМ.

Таким чином, ми окреслили психологічні та педагогічні передумови навчання, які було покладено в основу розробленої методики навчання англomовного професійно орієнтованого ПМ студентів ІТ-спеціальностей.

6.12 Сутність проблемного підходу в навчанні

Методи активізації навчання за допомогою проблемних ситуацій мають велику історію. Ще в давні часи було відомо, що розумова активність сприяє як кращому запам'ятовуванню, так і більш глибокому проникненню в суть предмета, процесів і явищ. В основі прагнення активізації розумової діяльності лежать деякі філософські погляди. Прийом поставлення проблемних ситуацій був відомий ще в Піфагорській школі, а труднощі в пошуках відповідей до поставлених проблемних питань були характерні для дискусій з Сократом [507, с. 38].

Викладачі, вдосконалюючи свою майстерність, постійно знаходяться в пошуку того, щоб студенти були зацікавлені в навчанні, щоб пізнання світу і розвиток розумових здібностей були їм в радість, не перетворювалися в рутину. Ян Амос Каменський був одним із перших прихильників активного навчання дітей. Його «Велика дидактика» містить вказівку на «Необхідність запалювати (...) спрагу до знань і палку старанність до вчення у вивченні наук, (...) адже вона спрямована проти словесно - догматичного навчання».

Французький філософ Жан-Жак Руссо боровся за розвиток розумових здібностей і за включення дослідницького підходу в навчання. «Зробіть Вашу дитину, - писав він, - уважною до явищ природи. Ставте доступні їй розумінню запитання і надайте можливість вирішувати їх. Нехай вона дізнається не тому, що ви сказали, а тому, що сама зрозуміла ... » [508, с. 67].

Ідеї Дж. Дьюї були основою проблемного навчання. Він започаткував дослідну школу, в основі навчання якої стоять ігри та трудова діяльність, а не навчальний план. Прийоми, принципи навчання і методи, які застосовувалися в цій школі, теоретично обґрунтовані не були і їх позначили лише у вигляді концепцій, але незважаючи ні на що, вони набули поширені в 20-30 роках ХХ століття. У розробці принципових положень концепції проблемного навчання активну участь брали: Т. В. Кудрявцев, І. Я. Лернер, і ін.

К. Д. Ушинський, створив дидактичну систему, яка спрямована на розвиток розумових здібностей студентів, Константин Дмитрович був прихильником активного навчання, тому висловив ідею самостійності в знаннях [509, с. 118].

А. Я. Герд, який домогся величезних успіхів у пошуках нових активних методів навчання, сформулював найважливіші положення розвиваючого навчання. «Усі реальні знання придбані людством шляхом спостереження, порівняння і дослідів, поступово розширюються за допомогою висновків і узагальнень. Тільки таким шляхом, а ніяк не читання статей, можуть бути передані ці знання дітям. Молодь під керівництвом викладача повинна спостерігати, порівнювати, описувати, обговорювати спостережувані факти та явища, робити висновки й узагальнення, перевіряти їх простими, доступними дослідями на практиці».

Б. Є. Райков, який визначив термін «дослідницький метод», бачив його суть в тому, що: він сприяє формуванню навичок розумової діяльності й розвитку логічного мислення; відповідає законам інтелектуального і психічного розвитку дитини, природною властивістю якого є допитливість [510, с. 14].

Перспективи проблемного навчання знаходяться в тісному зв'язку з майбутнім освіти. Метою проблемного навчання є засвоєння шляху, процесу отримання наукових знань, а також самих результатів наукового пізнання; ця мета включає в себе розвиток творчих здібностей і формування пізнавальної самостійності студента.

Організація навчання шляхом самостійного вирішення проблем і добування знань відрізняє проблемне навчання від інших форм, причому показання пізнавальної активності і творчої діяльності студентів істотно зростають. У технології проблемного навчання існує ряд етапів, обов'язкових до виконання. Найважливіший із них - це створення проблемної ситуації, розумове утруднення, пережите студентом. Проблема ситуація включає в себе інтелектуальну проблему і прагнення до її вирішення. А протиріччя виникають в наслідок недостатніх знань і пришвидшують вирішення проблеми [508, с. 81 - 82].

Отже, проблемне навчання - це сучасний рівень розвитку дидактики і передової педагогічної практики. Проблемним називається навчання тому, що організація навчального процесу базується на принципі проблемності, систематичності рішення навчальних проблем - характерна ознака цього навчання.

У педагогічній літературі існує кілька визначень цього явища. «Проблемне навчання - це сукупність таких дій, як організація проблемних ситуацій, формулювання проблем, надання студентам необхідної допомоги у вирішенні проблеми, перевірка цих рішень і, нарешті, керівництво процесом систематизації та закріплення набутих знань» [511, с. 151].

За твердженням М. І. Махмутова «Проблемне навчання - це тип розвиваючого навчання, в якому поєднуються систематична самостійна пошукова діяльність молоді із засвоєнням ними готових галузей науки, а система методів побудована з урахуванням визначення мети й принципу проблемності; процес взаємодії викладання і навчання орієнтований на формування їх пізнавальної самостійності, стійких мотивів навчання і розумових здібностей у ході засвоєння ними наукових понять і способів діяльності».

Проблемна ситуація, навчальна проблема є основними поняттями проблемного навчання. Навчальна проблема, яка відображає логіко-психологічне протиріччя процесу засвоєння матеріалу, визначає напрямок пошуку рішення проблеми, пробуджує інтерес вивчення проблеми і веде до нового способу дій чи до засвоєння нового поняття [512, с. 4].

Навчальна проблема має дві головні функції: визначає напрямок діяльності студентів по знаходженню способу вирішення проблеми; формує пізнавальні здібності, інтерес, мотиви діяльності студентів по засвоєнню нових знань.

Викладач за допомогою навчальної проблеми управляє пізнавальною діяльністю студента, а також формує його пізнавальні здібності.

Діяльність активізує в молоді логічне мислення, викликає потребу в навчанні і створює умови для розвитку нових способів діяльності та активного засвоєння нових знань. У дидактиці немає єдиного загальноприйнятого визначення проблемного навчання, однак, вживається воно в дидактиці і

методичній літературі досить часто, особливо у зв'язку з вивченням питань, які спонукають учнів до розумової діяльності [513, с. 59].

Аналізуючи вищенаведені поняття, можна зробити висновок про те, що проблемна ситуація – це, перш за все, ситуація труднощів.

У книзі Н. Г. Казанського і Т. С. Назарової "Дидактика" протиріччя виділяють в якості основної ланки проблемної ситуації, в ній потрібно звернути увагу не тільки на протиріччя, а й на труднощі в процесі рішення навчальної завдання. З точки зору психології і дидактики виділення протиріч в якості центральної ланки проблемної ситуації є правомірним.

Протиріччя підводить студента до пошуку невідомого, тим самим активізує навчальну діяльність. Рушійною силою навчання вважають протиріччя, що виникають у ході навчального процесу і рівнем знань молоді. За допомогою наявних знань студент не може вирішити проблему, внаслідок чого виникають протиріччя, які породжують труднощі. Якщо студент може впоратися з ними, то це активізує його розумові здібності. Саме це впливає на подальший розумовий розвиток молоді. Отже, основною роллю в активізації навчальної діяльності студентів є розумовий розвиток. Вагомим чинником при здобуванні знань належить протиріччям [514, с. 202].

Тому завдання викладача полягає в тому, щоб побачити проблеми, які виникли в свідомості студентів у ході навчального процесу, загострити на них увагу і тим самим активувати молодь до процесу розвитку. Ухвалення проблеми, сказаної викладачем або сформульованої самостійно, може виникнути лише в результаті усвідомлення протиріччя.

В. Т. Кудрявцева вважає, що «в проблемних ситуаціях студенти висувають і доводять гіпотези, а вони є найбільш складним здобуванням знань. У науковому сенсі гіпотеза - це своєрідна форма мислення. Гіпотеза - це процес висунення, обґрунтування і доказ можливих суджень і умовиводів про суть зрозумілого предмета» [9].

6.13 Використання дистанційного навчання при вивченні іноземних мов у ЗВО

Протягом останніх двох десятиріч років, відбувається процес переходу від традиційного навчання до навчання на базі комп'ютерних технологій. Це стало можливим здебільшого з розвитком мережі Інтернет, що дало можливість пересилати необхідну кількість даних з одного кінця світу в інший, вільно вести дискусії з іншими користувачами мережі в online режимі і розміщувати інформацію на Інтернет-сайтах, роблячи її доступною для всіх бажаючих.

Уміти ефективно працювати на відстані, добре розумітися на технологіях та бути медіаграмотним – надважливі навички 21 століття. Зараз перед кожним викладачем України постало випробування, як відпрацювати ці навички разом із студентами в реальному часі під час дистанційного навчання. Коли в умовах карантину виникає вимушена й нагальна потреба дистанційного навчання, на допомогу приходять сучасні технології. Дистанційне навчання – це технологія, що базується на принципах відкритого навчання, широко використовує комп'ютерні навчальні програми різного призначення та створює за допомогою сучасних телекомунікацій інформаційне освітнє середовище для постачання навчального матеріалу та спілкування. Дистанційне навчання має низку переваг перед іншими формами навчання. Так, практично не виходячи з дому чи не покидаючи свого робочого місця, можна підтримувати регулярний контакт з викладачем за допомогою телекомунікаційних технологій, у тому числі відеозв'язку, та одержувати структурований навчальний матеріал, представлений в електронному вигляді. Незначна за часом та обсягом частина навчального процесу дистанційної освіти може здійснюватися за очною формою (складання іспитів, практичні, лабораторні роботи тощо). Таким чином, дистанційна освіта, виступаючи альтернативою до традиційного навчання, є тією інноваційною формою навчання, яка здатна забезпечити можливість постійного поновлення знань.

В сучасному світі термін «дистанційне навчання» виник завдяки потребам суспільства та за короткий період часу об'єднав всі переваги використання сучасних технологій у навчальному процесі, а саме використання соціальних мереж спілкування та мультимедійних засобів разом із традиційними методами. Українське законодавство підтримує стрімкий розвиток дистанційної освіти. Про це запевняють різні положення та нормативні документи законодавства України стосовно цієї тематики, а саме Закон України «Про освіту», «Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні», «Положення про дистанційне навчання», державна програма «Освіта» та ін.

Технології дистанційного навчання представляють собою багато нових можливостей для викладання іноземних мов, що дозволяють ще більше розширити спектр навчальних прийомів так само, як мовні лабораторії, телебачення та комп'ютери збільшили стандартний клас. Важливим є перегляд цих варіантів дистанційного навчання, щоб розрізнити їхні рівні здатності, оскільки ці системи мають різні обмеження на навчальний процес. Наприклад, односторонні системи, що використовують лише презентації, піддавалися критиці, оскільки вони не передбачали нічого іншого, як систему розподілу відео, яку можна було б відтворити, надсилаючи студентам відеозаписи. Відсутність безпосередньої двосторонньої взаємодії, що характеризує багато програм дистанційної освіти, суперечить цілям викладання іноземної мови. Проте, використовуючи цю взаємодію, дистанційні технології можуть підтримувати цілісність викладання іноземної мови. Навчальні стратегії, які заохочують до діалогу між учнем та викладачем і автономію учнів у ситуаціях дистанційного навчання, повинні бути включені в навчання.

В сучасності існують електронні пристрої, безліч соціальних мереж (Viber, Skype, WhatsApp та ін.), які дозволяють проводити дистанційні пари за таким же, але покращеним способом. Використання електронних пристроїв, таких як інтернет та мультимедіа є основним засобом забезпечення електронного навчання, а зміст, технології та послуги - це три ключові сектори галузі електронного навчання. Хоча, очевидним є наявність ще двох секторів таких як

сектор консультацій та сектор підтримки, що також відіграють велику роль в системі дистанційного навчання. Програми вивчення мови за допомогою комп'ютера забезпечують мультимедіа звуками, відео, графікою та текстами, які дозволяють студентам піддаватися цільовій мові та культурі.

Для вивчення іноземної мови, використовуючи мультимедійні технології, студенти повинні бути самостійними і використовувати нові стратегії. Оскільки вивчення мови традиційним способом зазвичай відбувається за живого спілкування, а дистанційне навчання за допомогою Інтернет-спілкування – це дещо інша система без участі живого контакту. Інтернет допомагає людям спілкуватися з носіями мови через чати та електронну пошту. Фактично, студенти піддаються контекстуальному середовищу, використовуючи Інтернет, вони можуть зміцнити свої комунікативні здібності, ознайомитися з різними культурами та зміцнити свої необхідні навички, такі як: слухання, мовлення, читання та письмо. Під час навчання в Інтернеті тривога знижується і відповіді швидко передаються і студенти стають більш впевненими. Викладачі намагаються інтегрувати Інтернет зі своїми навчальними матеріалами та стилями навчання для створення змістовного навчального середовища. Електронні листи та чати, які здійснюються через Інтернет, є важливою частиною спілкування між студентами та викладачами, а також покращують навички письма учнів у вивченні мови.

Використання дистанційного навчання в освітніх програмах було досить проблематичним питанням, так як живе особисте спілкування між викладачем і студентом було відсутнє. Сьогодні ця проблема вирішена за допомогою найсучасніших інструментів для синхронного та асинхронного зв'язку, які удосконалюються з кожним днем задля підвищення інтерактивності. Слід зазначити, що тільки завдяки поєднанню педагогічних знань і сучасних технологій можна реалізувати успішний курс дистанційного навчання іноземної мови.

Викладачі іноземної мови, які працюють з сучасними студентами, усвідомлюють, що вони поводять себе по-іншому, ніж попередні покоління. Ці

учні народилися у світі інформаційних технологій; вони приділяють досить багато часу у соціальних мережах, на різних веб платформах та взагалі у мережі Інтернет, та довіряють ідеям веб-простору більше, ніж постулатам у відомих підручниках. Цифрове покоління займає значну частину людства. Ці молоді люди потребують особливого підходу та належної технологічної платформи для формування знань та навичок. Дистанційне навчання значно полегшує для деяких студентів ступінь або додаткову підготовку, одночасно балансує між роботою та сімейними зобов'язаннями. Більшість програм дистанційного навчання дозволяють студентам працювати в їх власному місці і у вільний час. З більшою гнучкістю приходить більше відповідальності з боку учня. Студенти повинні навчитися добре працювати самостійно і без постійного керівництва та моніторингу інструктора, роблячи дистанційне навчання викликом для тих, хто не легко мотивується .

Варто підкреслити, що дистанційний курс, порівняно з традиційним навчанням, вимагає більшої гнучкості, детальнішої розробки змісту, ретельнішого планування, підтримки слухачів. Для створення власних дистанційних курсів викладач повинен уміти: визначити мету і завдання вивчення дистанційного курсу; визначити за допомогою тестування попередній рівень знань слухачів; поділити навчальну інформацію на окремі блоки; послідовно подати інформацію за певною логікою; складати запитання для закріплення змісту дистанційного курсу; розробити рекомендації з оформлення дистанційного курсу та окремих його частин; підтримувати мотивацію та зацікавленість слухачів у роботі з даним курсом. Дистанційне навчання допомагає студентам і викладачам підвищувати ефективність навчального процесу.

Інтерес викладачів до вищої освіти до нових інструментів навчання дозволяє побачити освітні можливості сучасного обладнання та програмного забезпечення для навчання іноземної мови. Використання сучасних інформаційних технологій може поліпшити мотивацію студентів до навчання, їх відповідальності, рівня самореалізації, формування комунікативних навичок та

міжкультурної компетентності. Це може мотивувати сильніших студентів допомагати іншим і зміцнювати взаємодію між собою. Вона також може дати студентам платформу для обговорення тем, що висвітлюються в аудиторії поза університетом.

Використання системи дистанційної освіти під час викладання іноземної мови – це великий прорив у навчанні студентів, які не мають можливості бути присутніми в аудиторіях з поважних причин і отримувати знання традиційним способом. У часи розвитку високих технологій у світі, використання дистанційного навчання з допомогою електронних пристроїв, Інтернету, комп'ютерів в процесі навчання зростає, і ми повинні синхронізувати традиційний спосіб з ним і збільшити наші здібності, щоб мати можливість працювати з технологіями, аби розширити знання. За допомогою найсучасніших інструментів для синхронного та асинхронного зв'язку система дистанційного навчання зможе працювати у постійному нормальному ритмі. Таким чином, дистанційний навчальний процес здійснюється за допомогою комбінації синхронних і асинхронних інструментів, зберігаючи при цьому гнучкість і зручність і розширюючи якість і ефективність обох способів зв'язку. Саме застосовуючи поєднання педагогічних знань і сучасних технологій, можна реалізувати успішний курс дистанційного навчання іноземної мови.

6.14 Технологічний підхід до формування математичної компетентності фахівців галузі ІТ

Система формування математичної компетентності фахівців галузі ІТ набуває технологічного характеру, якщо її структурними компонентами стають фундаментальне ядро і варіативна оболонка, що дає можливість викладачеві в конкретних умовах здійснити професійно спрямоване навчання.

У свою чергу, згідно з конструктивістським підходом для студентів створюється розвивальне середовище, що забезпечує доступ до різних описів об'єктів, явищ, процесів, здатне навчити способам конструювання знань, виходячи з індивідуальності й неповторного досвіду студента.

Запропонована технологія формування математичної компетентності фахівців галузі ІТ методами математичного моделювання нерозривно зв'язана з використанням сучасних ІКТ навчального і наукового призначення. Це вносить принципові зміни в методи і методику навчання.

Як зазначають науковці, на сьогодні виникає гостра необхідність перегляду і реформування системи кваліфікаційної підготовки ІТ фахівців в Україні відповідно до світової системи стандартизації. Означені процеси потребують формування у майбутніх бакалаврів і магістрів ІТ спеціальностей нових практичних умінь, знань та навичок на основі вітчизняного та міжнародного досвіду проєктування системи компетентностей ІТ галузі [519, 520, 521].

Сучасний фахівець, адаптований до нових умов виробництва – це фахівець, який не тільки вміє використовувати довідникові дані, а й ознайомлений також з новітніми технологіями. Такий фахівець повинен вміти користуватися базами даних та найголовнішим є те, що під час навчання у ЗВО він повинен набувати рис творчої особистості, тобто, здатний проводити якісний і кількісний аналіз різних явищ, приймати грамотні рішення щодо розв'язання професійних проблем або проблемних ситуацій.

Важливою умовою для досягнення поставлених задач всіх технічних галузей є якісна математична освіта. Саме математичні знання виконують роль

методологічної основи наукового знання, базової складової більшості спеціальних та професійних дисциплін університету.

Аспекти фундаменталізації математичної підготовки розглядаються у працях М. Бурди, Г. Дудки, Г. Михаліна, О. Скафи, Н. Тарасенкової, А. Хуторського, Ю. Триуса та інших. Проблему створення і впровадження методичних систем формування математичної компетентності у ЗВО досліджували З. Бондаренко, Г. Дудка, М. Жалдак, В. Клочко, Л. Кудрявцев, С. Раков, О. Співаковський, Ю. Триус та інші. Питання, пов'язані з підготовкою фахівців ІТ-спеціальності, відображено у дослідженнях В. Бикова, Ю. Горошко, А. Гуржія, Ю. Жука, С. Кирилащук, О. Спіріна, Ю. Рамського, С. Семерікова і інших.

Метою дослідження є висвітлення основних аспектів формування математичної компетентності фахівців галузі ІТ шляхом застосування математичного моделювання з урахуванням концепції випереджувального навчання математики.

У професійному стандарті для фахівця з і ІТ спеціальностей визначено такі галузі знань, що стосуються математичних дисциплін: математичне формулювання та досліджування неперервних та дискретних математичних моделей, обґрунтування вибору методів і підходів для розв'язування теоретичних і прикладних задач, аналізу та тлумачення результату, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел, використання сучасних методів математичного моделювання об'єктів, процесів і явищ, розроблення моделей й алгоритмів чисельного розв'язування задач математичного моделювання, уміння враховувати похибки наближеного чисельного розв'язування професійних задач та інші [522, с. 5].

Аналіз веб-сайтів навчальних закладів різних країн, присвячених підготовці програмістів різного профілю, а також типових навчальних планів та освітніх програм, дає можливість відзначити наявність в їх змісті як теоретичної, так і практичної складової під час вивчення дисциплін математичного напрямку. На основі Академічного рейтингу провідних університетів світу [524], одним з

провідних університетів Європи в сфері технології, інженерії та інформатики є Імперський коледж Лондона [525]. Студенти, що навчаються там, можуть отримати бакалаврський ступінь (Bachelor of Engineering degree - BEng) або ступінь магістра в галузі технічних наук (Master of Engineering degree - MEng). Наприклад, структура програми комп'ютерингу (BEng Computing) [526] Департаменту комп'ютерингу повинна: забезпечити вивчення головних принципів комп'ютерингу; розвинути розуміння різних аспектів інженерії для здійснення проектування, впровадження та використання обчислювальних систем; отримати знання з дискретної математики; допомогти опанувати класичну математику і статистику.

Відповідно до Академічного рейтингу університетів світу [527], до переліку 100 кращих вищих навчальних закладів світу входять такі університети Канади, як Торонтський університет (University of Toronto), Університет Ватерлоо (University of Waterloo) і Університет Британської Колумбії (University of British Columbia). Наприклад, програма Торонтського університету передбачає підготовку майбутніх програмістів здійснювати на декількох різних факультетах за спеціальностями «Прикладна математика» (Applied Mathematics), «Електроніка та обчислювальна техніка» (Electrical and Computer Engineering), «Комп'ютерні науки» (Computer Science) і багатьом спеціалізаціям з поєднанням програм, зокрема «Комп'ютерні науки та фізика», «Комп'ютерні науки та статистика», «Комп'ютерні науки. Штучний інтелект», «Комп'ютерні науки. Програмна інженерія» та ін. Наприклад, програма «Прикладна математика» передбачає вивчення математичних дисциплін і статистики, проте студентам пропонують і обов'язкове вивчення дисциплін «Чисельні наближення, інтегрування і звичайні диференціальні рівняння» (Numerical Approximation, Integration and Ordinary Differential), «Обчислювальні методи для диференціальних рівнянь з частинними похідними» (Computational Methods for Partial Differential).

Розвиток професійної математичної компетентності і є головною метою навчання вищої математики. Це знайшло своє відображення у визначенні

пріоритетних спеціалізовано-професійних компетенцій для випускників ІТ спеціальностей, серед яких можна відмітити наступні:

– знання математичних методів системного аналізу та кібернетики, методів математичного моделювання для побудови та аналітичного дослідження детермінованих та стохастичних моделей об'єктів і процесів інформатизації, моделей оптимізації, прогнозування, оптимального керування та прийняття рішень;

– знання математичних методів розробки та дослідження алгоритмів розв'язування задач, моделювання об'єктів і процесів інформатизації, алгоритмів функціонування інформаційних систем та методик оцінювання складових ефективності даних алгоритмів та ін.

Математичну компетентність з позицій, сформульованих у працях науковців та документах організацій [528, с. 4, с. 11], охарактеризуємо як проекцію математичних знань, умінь і навичок, що визначаються Стандартами вищої освіти за відповідними спеціальностями на предметну галузь математики. Що стосується курсу вищої математики у технічних університетах, то у даному дослідженні прийнятий перелік математичних компетентностей зорієнтовано на відповідні документи European Society for Engineering Education [523, с. 13, с. 11]: думати математично; міркувати математично; ставити і вирішувати математичні завдання; моделювати математично; представляти математичні сутності; використовувати математичні символи і формалізму; користуватися математикою в спілкуванні; використовувати математичні засоби і інструменти.

Отже, компетентність з математики будемо визначати як одну з ключових компетентностей активної особистості, що соціально інтегрована та працевлаштована у суспільстві знань 21 століття.

До ключових математичних компетентностей відносять п'ять базових математичних навичок: оволодіння базовими навичками та процедурами, розуміння математичних понять та принципів, застосування математики в реальному контексті, розуміння математичної мови, математичне міркування. Ключові математичні компетентності згадуються, принаймні, у загальному

вигляді у навчальних програмах чи інших керівних документах майже у всіх європейських країнах [531].

Багаторічна практика свідчить, що навчання за допомогою традиційних підходів і технологій не дозволяє розвинути ключові, базові компетентності з конкретної навчальної дисципліни, тому потрібна перебудова підходів і технологій навчання. Необхідне не лише оновлення змісту навчання, а й формування інтегративної властивості особистості – компетентності конкурентоспроможного фахівця.

Формування математичних компетентностей випускників ІТ спеціальностей пропонуємо здійснювати за допомогою розробленого технологічного підходу до навчання.

Нами розроблена технологія математичної підготовки ІТ-галузі з використанням математичного моделювання та конструктивістського підходу. При цьому враховувались такі чинники: компетентнісний підхід як відповідність сучасній освітній парадигмі, зокрема, конструктивістському підходу; особливості математики та математичного моделювання; реалізація можливостей засобів нових інформаційних технологій.

Конструктивістський педагогічний підхід полягає в тому, що викладач при передачі знань студенту сприяє створенню в останнього особистого навчального середовища за рахунок використання ним, зокрема свого попереднього досвіду. Студент у цьому середовищі здійснює активну пізнавальну діяльність, знову-таки передбачену і підготовлену викладачем, що включає конструювання знань і умінь, засвоєння їх у процесі діяльності, присвоєння знань за допомогою їхнього активного дослідження і спільної переробки в спілкуванні з іншими студентами і викладачами [532, с. 15].

Конструктивістський підхід у навчанні має бути присутнім у всіх складових навчальної діяльності: передачі знань студенту, засвоєнні і оволодінні знаннями, практичному використанні знань, оцінці якості набутих студентом знань та оцінці підсумкових результатів навчання викладачем. Викладач у цьому

процесі формує мислення студента, забезпечує наявність джерел інформації, мотивує і спрямовує розвиток студента [524, с.19].

Одним з основних інструментів формування математичної компетентності IT-фахівців є математичне моделювання. Його сутність та головна перевага полягає у заміні об'єкта (явища), що вивчається, відповідною математичною моделлю, її дослідженням за допомогою математичного апарату та обчислювальної техніки.

Компетентний фахівець, на відміну від кваліфікованого, не тільки володіє певним рівнем знань, умінь і навичок, але й здатний провести якісний і кількісний аналіз різних явищ, прийняти грамотні рішення щодо розв'язання професійних проблем або проблемних ситуацій.

Використання технологічного підходу до формування професійно спрямованої математичної компетентності студентів технічного університету є одним із можливих шляхів фундаменталізації вищої професійно-технічної освіти і є об'єктивною вимогою та умовою формування математичної компетентності фахівців галузі інформаційних технологій. Навчання з математичним дисциплінам в технічному університеті стає професійно орієнтованим, якщо посилення практичної спрямованості підготовки з математики здійснюється в проблемній сфері предмета майбутньої професійної та технічної діяльності фахівця [536].

Сучасні трансформації в суспільстві зумовлюють необхідність формування самодостатнього фахівця, здатного критично мислити, самостійно приймати рішення й розв'язувати соціальні, професійні проблеми. Досягнення такої головної мети потребує відходу від традиційної освіти та глибшого концептуального підходу до розуміння природи пізнавальної діяльності людини, сутності процесу навчання, змінює конструктивізм, що розглядає процес навчання як творення людиною власних уявлень, знань про об'єктивний світ. Значущість конструктивістської концепції зростає в умовах розвитку сучасного суспільства, оскільки вона доводить спроможність особистості самостійно робити усвідомлений вибір.

Конструктивізм виходить з того, що навчання – це активний процес, у ході якого суб'єкти активно конструюють знання на основі власного досвіду. Ідеї конструктивізму виражені й у теорії діяльності, згідно з якою діяльність і дії є основою психічного розвитку (П. Гальперін, В. Давидов та інші).

Як зазначає М. Жалдак, «знання (як і інформацію) передати неможливо: їх набувають у процесі власної пізнавальної діяльності».

С. Раков основними поняттями конструктивістського підходу вважає дослідницьке навчання, навчання через діяльність, експериментування, навчання через відкриття. Він визначає такі напрями формування дослідницької компетентності за конструктивістським підходом:

- 1) формулювати (ставити) задачі на основі аналізу суспільно та індивідуально значущих задач (ідеалізація, узагальнення, спеціалізація);
- 2) будувати аналітичні та алгоритмічні (комп'ютерні) моделі задач;
- 3) висувати та емпірично перевіряти справедливості гіпотез, спираючись на відомі методи (індукція, аналогія, узагальнення, спеціалізація і т.п.), а також на власний досвід досліджень;
- 4) інтерпретувати результати, отримані за формальними методами, у термінах вихідної предметної та інших предметних галузей;
- 5) систематизувати отримані результати: досліджувати межі застосувань отриманих результатів, встановлювати зв'язки з попередніми, модифікувати вихідні задачі, шукати аналогії в інших розділах і т. п. [522].

Впровадження конструктивного навчання передбачає інноваційні форми організації навчальної діяльності та формування професійних, конструктивних навичок і мислення ще в стінах ЗВО. Новизна даного способу на відміну від традиційного у тому, що конструктивне навчання можна розглядати як процес формування конструктивної особистості, що обумовлює формування основ конструктивності (конструктивного мислення і конструктивних навичок) [537].

На основі аналізу діяльності кожного студента конструктивне навчання, з позиції викладача, дає поштовх до пошуку нових технологій і прийомів у галузі навчання, наприклад, технології професійно орієнтованого навчання,

формування комунікативної компетенції, інформаційно-комунікаційних, особистісно орієнтованих та ін.

Обов'язковою вимогою конструктивістського підходу до навчання є використання відповідних, сучасних засобів навчання. У першу чергу це стосується адекватних навчальних ресурсів, особливо мультимедіа та ІКТ. Також актуальним питанням сьогодення є використання он-лайн навчання, дистанційних курсів і освітніх платформ (Moodle, YouTube Teacher тощо), змішаного навчання. Безумовно, матеріальне забезпечення навчального процесу повинно бути відповідним ідеям і специфіці реалізації даного підходу [532].

Для формування багатьох складових математичної компетентності пропонується включити в навчальний курс вищої математики спеціально розроблені поетапні завдання, розв'язання яких передбачає застосування не лише відомих студентові математичних фактів. У завданнях може бути передбачена інтеграція між різними розділами курсу або навіть із поняттями, що не розглядаються у межах навчальної програми з математичних дисциплін, наприклад, норми оператора, функціонал тощо.

Згідно з освітніми стандартами з ІТ-спеціальностей визначаються, наприклад, наступні загально-професійні компетентності, якими повинні володіти фахівці даних спеціальностей: знання математичних методів отримання, подання, опрацювання, аналізу, передавання, зберігання даних (статистичні, алгебраїчні, комбінаторні, теоретико-інформаційні та інші) [538, с. 21].

Наведену складову професійно орієнтованої математичної компетентності пропонуємо формувати вже на заняттях з лінійної алгебри. Системи лінійних алгебраїчних рівнянь (СЛАР) є результатом практичних вимірів, тому з метою підвищення вірогідності розв'язку збільшують кількість рівнянь системи (наприклад, система $n+m$ рівнянь з n невідомими, $m \geq 1$). Задача тоді формулюється інакше. Викладач та студенти формулюють відповідь.

Взагалі, викладач може допомогти студентам у формулюванні багатьох інших проблемних питань у розв'язанні СЛАР (стійкість, середньоквадратичні

відхилення і норма тощо), згідно з концепцією випереджальної освіти, що спрямована на підготовку фахівців, затребуваних не тільки у даний момент, а й у перспективі [536]. Побудову СЛАР можна здійснити, використавши завдання економічного, технічного змісту, наприклад, фахову статтю [528].

Для виконання обчислень із СЛАР можна використати системи комп'ютерної математики (СКМ), що дозволяє проводити дослідження в числовому і символному вигляді, розробку та аналіз математичних алгоритмів, візуалізацію даних. Серед поширених СКМ виділимо Maple, MathCad – редактор математичних текстів з широкими можливостями символних обчислень. Всі обчислення тут здійснюються на рівні візуального запису виразів в загальноживаній математичній формі.

Слід зауважити, що використання СКМ звільняє студента від рутинної роботи, але не може звільнити його від додаткового аналізу як під час постановки задачі, так і при отриманні будь-яких результатів. Необхідно наводити приклади з аналітичним розв'язанням задачі (наприклад, розв'язання диференціального рівняння), а також із застосуванням методів СКМ. Студенти повинні бачити: коли програма СКМ надає розв'язок диференціального рівняння за допомогою гіперболічних функцій (а раніше отриманий розв'язок за допомогою експоненціальних функцій), то це лише альтернативний розв'язок з точністю до символних перетворень; у деяких випадках СКМ «відмовляється» давати відповідь, хоча розв'язок задачі існує або розв'язує задачу не повністю і не робить аналізу розв'язання; отримані розв'язки вимагають додаткового дослідження.

Під час розробки математичної моделі за допомогою комп'ютера можна піти одним з двох шляхів – написати спеціальну програму для комп'ютера мовою програмування або скористатися вже розробленим прикладним програмним забезпеченням. При виборі шляху враховуються різні обставини, зокрема: мета дослідження; поставлені завдання; можливості використання програмного забезпечення.

Так, наприклад, найчастіше оцінка стійкості системи здійснюється за

допомогою критерію Гауса-Гурвіца. Проте, під час розв'язку характеристичного рівняння високого степеня, виникають суттєві труднощі обчислень. Застосовують також графоаналітичні критерії, але вони малоінформативні для необхідної точності оцінювання якості системи. Один із підходів до розв'язання цих проблем ґрунтується на використанні логарифмічної похідної $\frac{d}{dp}(\ln|F(p)|)$ характеристичної функції $F(p)$ лінійної системи [540]. З поняттям логарифмічної похідної студенти знайомляться у першому семестрі, проте можна їх ознайомити і з застосуванням цього поняття. Часто у дослідженнях використовується функція $R(\omega) = \operatorname{Re} \frac{F'(i\omega)}{F(i\omega)}$, де $i = \sqrt{-1}$, ω – частота. Функцію $R(\omega)$ можна

подати у вигляді $R(\omega) = \frac{UV' - U'V}{U^2 + V^2}$, де $F(i\omega) = U(\omega) + iV(\omega)$.

Студентам пропонується лінійне диференціальне рівняння або відповідна система диференціальних рівнянь, що описують динаміку системи та знайомляться із структурною схемою системи. Вони самостійно записують характеристичне рівняння та характеристичну функцію системи диференціальних рівнянь. Далі, застосувавши СКМ, студенти виконують дії згідно наведеного алгоритму та будують графіки у системах координат $(\omega, R(\omega))$ і $(U(\omega), V(\omega))$, за графіками аналізують стійкість лінійної стаціонарної системи. Як приклад, можна провести дослідження коливання в середовищі з опором h , частотою власних коливань системи ω , частотою збурювальної сили ν , коли збурювальна сила періодична і має вигляд $f(t) = h \sin(\nu t)$ описується диференціальним рівнянням

$$\frac{d^2 y(t)}{dt^2} + 2h \frac{dy(t)}{dt} + \omega^2 y(t) = h \sin(\nu t).$$

Що можна сказати про амплітуду коливного руху, коли опір h достатньо малий, а частота ν збурювальної сили наближається до частоти ω власних коливань системи? Проведемо дослідження, використавши математичний пакет MathCAD. Застосувавши обчислювальний блок Given/Odesolve пакета

MathCAD, студенти будують графіки частинного розв'язку при $h=0.2$, $\omega=20$, $\nu=5$ та інших випадків, зокрема, коли частота ν наближається до частоти ω власних (вільних) коливань системи, роблять висновки щодо поведінки коливної системи. На основі характеристичного рівняння та логарифмічної похідної за допомогою СКМ студенти виконують дії згідно наведеного алгоритму та будують графіки у системах координат $(\omega, R(\omega))$ і $(U(\omega), V(\omega))$, за участю викладача студенти аналізують стійкість систем.

Для порівняння методів побудови наближених аналітичних розв'язків диференціальних рівнянь на прикладі елементарних функцій можна використати навчальний посібник [535].

Звичайно, наведений фрагмент завдання та його розв'язання потребує від студентів здатності розуміти та використовувати різні типи подання математичних об'єктів, взаємозв'язки між різними типами представлень однакових об'єктів.

На основі фундаментального ядра курсу вищої математики формується зміст профільних оболонок, що являють собою сукупність специфічних оболонок, професійної спрямованості питань з вищої математики. Окремі елементи ядра відображені в оболонках у вигляді практичних завдань, сформульованих в термінах майбутньої професійної діяльності студентів.

Зв'язки між елементами знань ядра і оболонок носять як прямий, так і зворотний характер. Прямий зв'язок відображає, як даний елемент знань ядра використовується в спеціальних дисциплінах. При цьому часто виникає ситуація, коли вивчення деяких процесів майбутньої спеціальності потребує розвитку математичного апарату дослідника (приклад операційного числення). В іншому випадку така ситуація потребує введення до фундаментального ядра наступного елемента математичної теорії (до курсу вищої математики було введено розділ теорії ймовірності), утворюючи тим самим зворотний зв'язок. Таким чином, розвиток математичного моделювання на практиці веде до розвитку математичних дисциплін.

Для майбутніх фахівців з інформаційних технологій, велике значення у

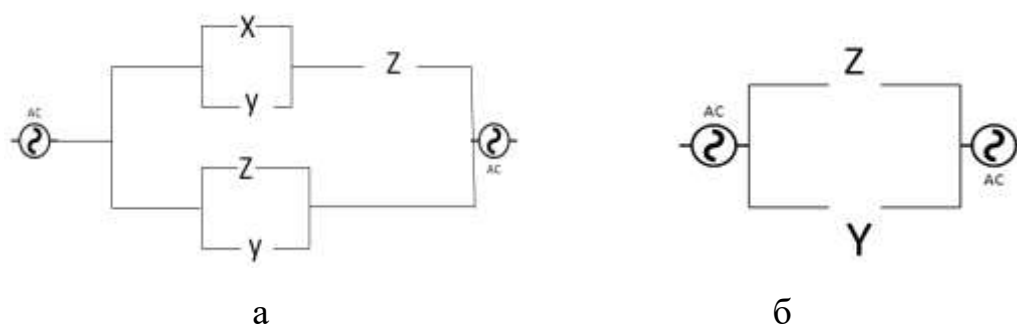
майбутній професійній діяльності мають знання з математичної логіки, тому що вона утворює математичну основу комп'ютерної логіки. Адже на законах логіки базуються принципи алгоритмізації, які лежать в основі програмування, принципи кодування інформації. Фундаментом усієї обчислювальної техніки та автоматики є перетворення двійкових сигналів, аналіз, проектування і використання логічних схем. Основу сучасної математичної логіки складають обчислення висловів і обчислення предикатів, на яких базується будь-яка мова програмування. Широко застосовуються логічні методи для побудови баз даних.

Навчальні плани вищих закладів світу, які забезпечують випуск ІТ-фахівців, включають вивчення дискретної математики, яка вважається базовою для цього профілю.

Аналізуючи курсову програму технологічного факультету кафедри комп'ютерних наук Шведського університету Ліннеус (*Linnaeus University Faculty of Technology Department of Computer Science*), встановлено, що на основах дискретної математики базуються знання та навички з таких дисциплін, як Algorithms and Advanced Data Structure (Розширені структури даних та алгоритми); Introduction to webprogramming (Введення до веб-програмування та дизайну); Problem Solving and Programming (Вирішення проблем та програмування).

Значна кількість закордонних університетів вважають, що ця дисципліна є одною з базових та ключових, а також такою, що має велике значення для подальшого вивчення як дисциплін математичного циклу, так і комп'ютерного. В якості приклада наведемо наступну задачу, яку пропонується розв'язати студентам.

Задача. Написати формули алгебри висловлювань, які відповідають даним релейно-контактної схеми (малюнок 1, а).

Малюнок 1. Релейно-контактні схеми.

Щоб спростити релейно-контактну схему, не обов'язково будувати її функцію провідності. Можна написати відповідну даній схемі формулу, спростити її, а потім побудувати схему електричного ланцюга, що моделює таку спрощену формулу. Останні дужки можна прибрати і використати закон поглинання, отже $F = ((x \vee y) \wedge z) \vee (z \vee y) = z \vee y$. Побудуємо спрощену релейно-контактну схему (малюнок 1, б).

Підходи традиційної освіти не задовольняють вимог працедавців, саме тому компетентнісний підхід став одним із варіантів вирішення проблеми підготовки спеціалістів вищої кваліфікації.

Запропонована методика формування математичної компетентності, як однієї із складових професійної компетентності майбутнього бакалавра напряму підготовки ІТ-галузі, в процесі навчання математичних дисциплін із застосуванням математичного моделювання, що включає комплекс сучасних освітніх засобів і методів. Вона реалізується в наступних аспектах: підвищується базовий рівень математичних знань; з'являється можливість кожному студенту відчувати себе суб'єктом навчального співробітництва; студенти навчаються застосувати ІКТ під час розробки математичних моделей; опановують методологічною основою проведення наукових досліджень та їх практичним застосуванням.

Підхід конструктивістської педагогіки створює для студентів розвивальне середовище, що забезпечує доступ до різних описів реальності, та навчає способам конструювання знань, з урахуванням індивідуальності й досвіду студента. Технологічний підхід до професійно спрямованого навчання

математичних дисциплін у технічному університеті є одним із можливих шляхів формування математичної компетентності фахівців галузі ІТ.

6.15 Дидактичні аспекти використання різних видів повторення навчального матеріалу з математики у початковій школі

Вдосконалення системи освіти в Україні має на меті підвищення інтелектуального потенціалу школярів, зростання ролі особистості у суспільстві. Виходячи з цього, школа стоїть перед важливою проблемою – забезпечення якості навчання дітей. А саме, міцне засвоєння програмового навчального матеріалу, формування навичок самостійного здобування знань та їх творчого застосування під час розв'язування практичних завдань. Наразі в окремих випадках якість та міцність знань ще не досягла достатнього рівня. При засвоєнні нових понять і відношень між ними у школярів не завжди формуються глибокі знання. Інколи вони запам'ятовують лише певні блоки інформації, не встановлюючи між ними відповідні взаємозв'язки. У процесі збільшення обсягу навчального матеріалу певні частини забуваються. Це спричиняє зменшення обсягу цілої інформації, що сприймається і засвоюється, а також недостатнього усвідомлюється новий матеріал, який тісно пов'язаний з попереднім. Тому, наразі актуальною є проблема якісної шкільної освіти, активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку у них вмінь мислити і самостійно здобувати нові знання.

Одним із поширених недоліків у практиці повторення, вважають вчені і методисти, є застосування одноманітних методів і прийомів [541-545]. Щоб підвищити інтерес і активність учнів, забезпечити міцні знання і зберегти їхню працездатність, необхідно перетворити повторення вивченого на творчий процес. Слід застосовувати різноманітні методи, прийоми, які не були використані на початковому етапі вивчення матеріалу, вносити нове в роботу учнів, змінювати логічний порядок розгляду складових навчальної теми.

Необхідність урізноманітнювати методи і прийоми повторення обумовлюється психологічними і фізіологічними особливостями дітей молодшого шкільного віку. Ніщо так не втомлює нервову систему, як одноманітність у будь-

якій сфері діяльності. Цим пояснюється постійна увага педагогічної науки і практики до проблеми методів і прийомів роботи під час повторення.

Мета дослідження полягає в аналізі процесу повторення навчального матеріалу у початковій школі як одного із шляхів підвищення якості математичних знань.

В основі освітнього процесу лежить чітко організована, послідовна система знань, умінь і навичок, яких набувають школярі відповідно до вимог програми. Як відомо, навіть найбільш ефективні і найкращі засоби пізнання не дадуть школярам потрібних результатів, якщо навчальний матеріал не буде ґрунтуватися на принципах послідовності та систематичності, на міцній базі знань, що засвоїлися раніше [546, с. 7].

Активна участь школярів у процесі засвоєння знань та їхнє самостійне мислення можливі за умови, коли нове поняття, явище, правило або закон співвідноситься і пов'язується з раніше вивченим. Це відбувається при повторенні. Такий вид навчальної діяльності учнів є одним з найбільш важливих складових успішного та якісного засвоєння знань, формування і розвитку пізнавальних можливостей. Зрозуміло, що для міцного засвоєння знань учням потрібне системне використання цілої системи дидактичних принципів та закономірностей. Але, як стверджують вчені та педагоги, використання систематичного повторення – це одна з важливих умов навчання, яка сприяє міцності засвоєння знань [541, с. 3]. Завдяки повторенню учні можуть усвідомити і засвоїти великі обсяги інформації, чітко і правильно визначити взаємозв'язки між поняттями. Для ефективного використання повторення повинно відповідати дидактичним вимогам [543, с. 4]:

1. Забезпечувати настанови вчителя під час роботи.
2. Стимулювати активність школярів під час повторення.
3. Цілеспрямовано добирати і раціонально планувати матеріал, що буде повторюватися.
4. Враховувати індивідуальні, вікові та психологічні особливості учнів.

5. Попереджувати утворення неправильних, помилкових зв'язків між частинами матеріалу, що вивчається.
6. Правильно дозувати і доцільно розподіляти у часі матеріал для повторення.
7. Урізноманітнювати методи, прийоми, способи та форми повторення.
8. Застосовувати різні види повторення.

Дидактами встановлено, що успішне засвоєння нового матеріалу має концентрований характер [541, с. 2, с. 4]. Знання переходять у короткотривалу пам'ять, при цьому отримана інформація зберігається недовго і лише її частина переходить у довготривалу пам'ять. Тому, більшість матеріалу з часом забувається. Щоб попередити забування, варто знання перевести у довготривалу пам'ять, тобто запам'ятати. Це, у свою чергу, вимагає організації і проведення різних видів повторення.

Вивчивши класифікацію видів повторення [544-547] (М.А.Данилов, С.Х. Лавдаров, Л.Д. Ніколенко, Б.П. Єсипов, Л.І. Мартинова, О.Я. Савченко, М.П. Щербов) і врахувавши вимоги, що ставляться до організації освітнього процесу у новій українській школі, вважаємо найбільш оптимальною наступну класифікацію:

- 1) вступне повторення;
- 2) поточне повторення: супровідне, пояснювальне, самостійне;
- 3) закріплювальне повторення;
- 4) удосконалювальне: коригувальне, тренувальне, поглиблювальне, узагальнювальне;
- 5) підсумкове повторення.

Такі види повторення адаптовані до нової мети і функцій сучасної початкової освіти. Встановлено, що ці вид повторення мають кожен свою мету [544]. Всі види вдамо пов'язані між собою і разом утворюють цілісну систему.

Щоб забезпечити активність школярів у процесі повторення методисти радять застосовувати такі методи і прийоми [541, с. 2, с. 5]:

- надання учневі можливості проявити себе;
- створення ситуацій взаємодопомоги;

- використання роздавального матеріалу (картки, тестові завдання тощо);
- застосування технічних засобів навчання, комп'ютерних технологій;
- створення індивідуальних пізнавальних утруднень;
- залучення учнів до самооцінки своєї діяльності та її корекції, прогнозування особистих майбутніх результатів;
- створення умов для вибору способів діяльності на уроці та в ході виконання домашніх завдань.

Важливо також подбати про забезпечення диференційованого підходу до організації навчання учнів під час різних видів повторення. Це дає змогу ефективно реалізовувати мету цієї роботи, цілеспрямовано коригувати засвоєння знань, ефективно забезпечувати творчий та загальний розвиток кожного школяра, із врахування його інтелектуальних, емоційно-вольових особливостей, фізичного та психічного стану [547]. Вчені вважають, що застосування диференційованого навчання "має бути систематичним і гнучким, відповідати змінам, які відбуваються у підготовці учнів" [545, с. 6].

Здійснення диференційованого підходу під час повторення дозволить учителям передбачати труднощі, які можуть виникнути в учнів на цьому етапі навчання, визначити рівень їх сформованості, вміння самостійно працювати тощо.

Важливою умовою є також і застосування системи навчальних вправ і завдань для організації підсумкового повторення, що забезпечуватимуть його мету. Саме під час виконання таких завдань в учнів проходить перехід здобутих знань і вмінь в особистісні надбання, у засоби мислення і практичної діяльності. При чіткому дотриманні цієї умови вчитель матиме можливість:

- систематично і цілеспрямовано залучати учнів до практичної діяльності, що буде спрямована на якісне і міцне засвоєння знань, формування і розвиток інтелектуальних умінь і навичок;
- забезпечувати міцність й оперативність системи знань, використовуючи пізнавальні вправи міжпредметного характеру;

- розвивати творчі можливості школярів на базі засвоєних знань. Зокрема, формувати вміння самостійно використовувати отримані знання у нових ситуаціях, вміти розв'язувати проблемної ситуації різними способами тощо);
- поступово збільшувати питому вагу і складність творчих, пізнавальних і проблемних завдань;
- враховувати вікові особливості молодших школярів.

Таким чином, повторення є однією з найбільш важливих складових якісного та ґрунтового засвоєння учнями нових математичних знань, розвитку їх самостійності, пізнавальних, творчих можливостей. Успішна організація систематичного повторення є однією з умов якісного навчання та міцності засвоєння нових знань. Саме повторення дозволяє учням чітко усвідомити і засвоїти великі обсяги навчального матеріалу, правильно встановлювати зв'язки між окремими частинами отриманих знань. Правильно організоване повторення програмового матеріалу дозволяє міцно його запам'ятати, швидко і точно його відтворити.

Проаналізовані у дослідженні види повторення навчального матеріалу з математики охоплюють практично всю багатогранну діяльність вчителя початкової школи, спрямовану на повторення знань учнів, зміцнення, поглиблення, удосконалення, узагальнення, відтворення і творчого застосування знань учнів у різноманітних навчальних і життєвих ситуаціях.

6.16 Підготовка бухгалтерів в системі сучасної вітчизняної вищої освіти

Проблеми бухгалтерської освіти знаходяться в центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, дослідників, економістів [548-558].

Окремі аспекти, пов'язані з проблемами підготовки бухгалтерських кадрів, розглядалися в роботах зарубіжних авторів. Так, питання глобальної конвергенції і формування стратегії бухгалтерського освіти з використанням IES (міжнародні стандарти освіти, далі – МСО) досліджували С. Сугахара, К. Уатті [552].

Теоретичні та практичні підходи до формування глобальної моделі бухгалтерського освіти були порушені К. Уатті, С. Сугахара, А. Абайдеера, Л. Перейра [553]. У статті вони обговорили необхідність впровадження IES (МСО) в систему підготовки бухгалтерів, що дозволить забезпечити дотримання світових стандартів якості професійного навчання бухгалтерського обліку на глобальному рівні; провели дослідження національних особливостей систем бухгалтерського освіти в Австралії, Японії, Шрі-Ланці.

Питання послідовності та порівнянності освіти в області бухгалтерського обліку розглядалися К. Хелліар [554]. Незважаючи на те, що бухгалтерський облік і освіта в окремо взятій країні сформовані під впливом національних особливостей, як зазначає автор, виникає необхідність в об'єднанні національних систем бухгалтерського обліку і освіти та створення єдиної світової моделі.

Віддаючи належне значному внеску дослідників у вирішення даної проблеми, необхідно зазначити, що питання формування освітньої траєкторії бухгалтерського освіти, що відповідає сучасним реаліям, залишаються недостатньо дослідженими. Зокрема, реалізація єдиної європейської системи освіти потребує певної методичної, структурної та організаційної опрацювання, орієнтованої на безперервність освіти протягом усього життя, адаптацію навчального процесу до потреб роботодавців.

Існує об'єктивна необхідність в продовженні досліджень, які комплексно охоплюють теоретичні і методичні питання вищої освіти бухгалтерів, враховуючи виклики сучасного часу.

Дослідження проводилося з використанням загальнонаукових та спеціальних прийомів і методів науки, включаючи системний, структурно-функціональний, порівняльний, статистичний аналіз.

За результатами анкетування студентів (90 осіб) II курсу спеціальності “Облік та оподаткування” економіко-статистичного факультету Національної академії статистики, обліку та аудиту у м. Київ та вибіркового опитування роботодавців (19 осіб) виявлено позитивні та негативні сторони в організації навчального процесу та визначено важливі компоненти освітніх програм підготовки висококваліфікованих кадрів, затребуваних на ринку праці. При проведенні експертних опитувань роботодавців був врахований фактор аргументованості та компетентності експертів в даному питанні. Оцінка компетентності експертів проводилася на підставі об'єктивного і суб'єктивного показників. За результатами анкетування визначався об'єктивний коефіцієнт компетентності. Компетентність розглядалася в прямій залежності від займаної посади і стажу роботи в даній сфері діяльності в організації. Схема дослідження представлена на рис. 1.

Сучасні головні бухгалтери – це професіонали своєї справи з великим стажем і серйозним досвідом роботи. Багато з них володіють іноземними мовами, вміло застосовують міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ/GAAP), розбираються в різних ERP-системах (SAP, Oracle, Navision), мають досвід їх впровадження та експлуатації [559].

Залучення бухгалтера в процес аргументації управлінських рішень, насамперед стратегічних, перетворює його у менеджера, який не лише фіксує результати діяльності організації, але оцінює та інтерпретує їх, що стає базою для діагностики, управління і прогнозу [560].

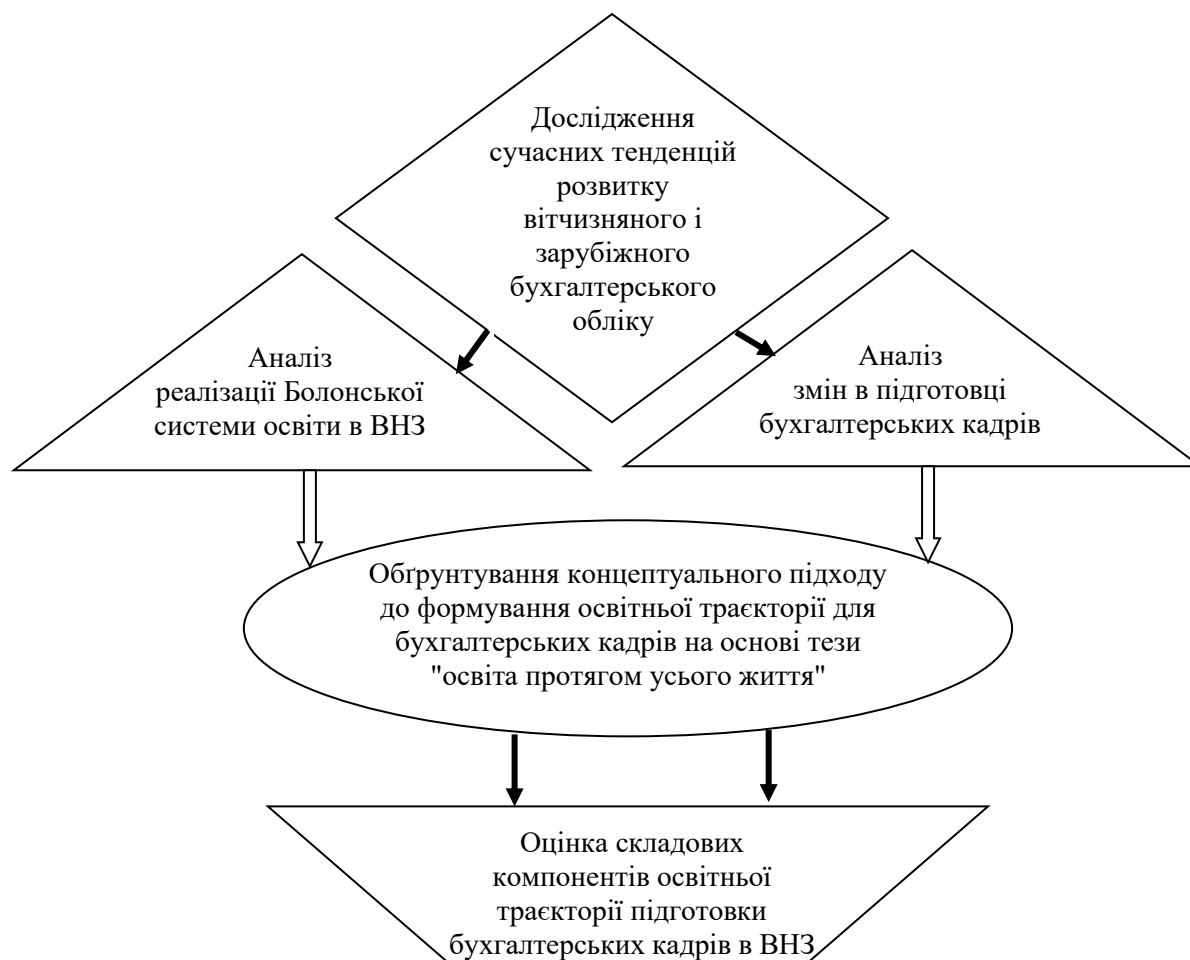

Рисунок.1. Схема дослідження

У 1999 р. міністрами фінансів «Великої сімки» Форуму фінансової стабільності (Financial Stability Forum – FSF), до складу якого увійшли представники національних міністерств фінансів, центральних банків, інших урядових організацій, що займаються регулюванням фінансових ринків, а також ряд міжнародних інститутів, були сформульовані близько 60 правил поведінки, або стандартів, дванадцять з яких названі надзвичайно важливими, які дозволяють забезпечити прозорість монетарної і фіскальної політики, стійкість функціонування ринків капіталу та емісії цінних паперів тощо. У число дванадцяти правил увійшли і регулятиви, безпосередньо пов'язані з бухгалтерською професією і поданням публічних звітних даних. Зокрема, це міжнародні стандарти фінансової звітності Ради з міжнародних стандартів

фінансової звітності (International Accounting Standards Board – IASB); міжнародні стандарти аудиту Ради з міжнародних стандартів аудиту (International Auditing and Assurance Standards Board – IAASB); принципи корпоративного управління Організації економічного співробітництва та розвитку (Organization for Economic Cooperation and Development – OECD); "базові принципи ефективного банківського нагляду; цілі та принципи регулювання ринків цінних паперів Міжнародної організації комісій з цінних паперів (International Organization of Securities Commissions – IOSCO); базові принципи страхової діяльності Міжнародної асоціації страховиків (International Association of Insurance Supervisors – LAIS); принципи трактування фінансової неспроможності (банкрутства) Світового банку (World Bank) [561, с. 15].

Бухгалтерська професія має міжнародне визнання і міжнародне регулювання. Особливе місце в системі міжнародних регулятивів займають Міжнародні стандарти освіти (МСО) для професійних бухгалтерів, розроблені міжнародною федерацією бухгалтерів (IFAS). Застосування МСО дозволяє підвищувати якість освіти, конкурентоспроможність підготовлених спеціалістів та їх адаптацію до вимог сучасного ринку праці. Важлива роль у цьому процесі належить Світовим конгресам бухгалтерів (табл. 1).

Проблеми, що обговорювалися на конгресах, дозволяють оцінити поточні світові тенденції розвитку теорії та практики бухгалтерського обліку, сприяють побудові ефективної освітньої траєкторії підготовки професійних висококваліфікованих бухгалтерів.

Раніше, на XVI конгресі, основною проблемою було підвищення вимог суспільства до рівня і якості знань бухгалтерів (аудиторів), на наступних конгресах акцент перемістився на роль бухгалтерського та аудиторського співтовариства у забезпеченні сталого розвитку, зміцненні та розширенні вкладу бухгалтерів в корпоративні цінності компаній. Крім того, менеджмент компаній вимагає від аудиторів не тільки підтверджувати достовірність фінансової звітності, але і виступати довіреними особами інвесторів, що викликає

необхідність застосування єдиних підходів до їх освіти на базі міжнародних освітніх стандартів [565].

Таблиця 1

Міжнародні конгреси бухгалтерів XXI ст.

XVI конгрес (2002 р., м. Гонконг (Китай))	XVII конгрес (2006 р., м. Стамбул (Туреччина))	XVIII конгрес (2010 р., м. Куала-Лумпур (Малайзія))	XIX конгрес (2014 р., м. Рим (Італія))
Тема (девiз): “Економіка, заснована на знанні, і роль бухгалтера в ній”	Тема (девiз): “Фінансова стабільність і економічне зростання в світі”	Тема (девiз): “Бухгалтер! Підтримай свій професійний статус!”	Тема (девiз): Майбутнє 2020: «Уроки минулого і побудова майбутнього»
Обговорювані питання			
Які можливості та перспективи представляє економіка, заснована на знанні?	Роль професії бухгалтера у забезпеченні економічного зростання та стабільності в країнах, що розвиваються	Роль бухгалтерів і аудиторів у формуванні вартості бізнесу	Технології та фінансова діяльність майбутнього
Трансформація вашої організації відповідно до економіки, що базується на знанні. Що слід знати, щоб залишитися нагорі	Стабільність світових ринків капіталу і професія бухгалтера	Розширювана мова ділової звітності (XBRL) - відкритий стандарт для подання фінансової звітності в електронному вигляді	Підвищення відповідальності та прозорості діяльності уряду: шлях до економічного зростання
Як бухгалтерську освіту відповідає на перевизначені вимоги до рівня знань і підвищенню кваліфікації бухгалтерів?	Роль професійного бухгалтера в створенні вартості для зацікавлених в бізнесі сторін	Формуємо майбутнє бухгалтерської та аудиторської професії	Фінансова звітність та комплексне мислення (підвищення відповідальності та ефективності прийняття рішень)
Як впливає перевизначити поняття «бухгалтер» та «бухгалтерський облік» в XXI ст.?	Міжнародні освітні стандарти для бухгалтерів-професіоналів	МСФЗ для малого та середнього бізнесу	Переклад міжнародних стандартів і довідників: передовий досвід і механізми досягнення якісного перекладу
Культура управління знаннями - що повинен знати кожен бухгалтер	Професія - бухгалтер. Перспективи та шляхи розвитку	Ініціативи IFAC з розвитку аудиторської і бухгалтерської професії	Комплексне мислення: ключ до зростання продуктивності і підвищення капіталізації
Революція в освіті і моделях навчання	Впровадження бухгалтерських, аудиторських, етичних міжнародних стандартів: труднощі та рішення проблем	Ісламське фінансова справа	Підтвердження достовірності бізнес-інформації (підходи до зростання очікувань)
	Підвищення майстерності бухгалтера через співпрацю і обмін досвідом в рамках всесвітнього професійного співтовариства	Роль бухгалтерів і аудиторів в процесі забезпечення подальшого економічного розвитку - Всесвітня проблематика	Етика, законність і корпоративна відповідальність
	Роль бухгалтера в боротьбі проти відмивання грошей		Освіта і зміцнення потенціалу
			Послуги з консультування бізнесу (компетенція, проблеми, синергія та інновації)

На XX Всесвітньому конгресі бухгалтерів (WCOA), що проходив у Сідней в Австралії 6-8 листопада 2018 року відмінною рисою стало те, що вся робота була організована з використанням комп'ютерного додатку, в який можна було увійти кожному учаснику Конгресу за допомогою пароля, і отримати доступ до програми, до матеріалів, тез доповідей, участі в загальній дискусії з метою обговорення проблем, згрупованих за темами, отримати можливість слухати виступи в перекладі багатьма мовами світу в режимі on-line.

Основні сесії були присвячені темам, починаючи від етики і застосування штучного інтелекту і закінчуючи тим, як допитливість, креативність і співробітництво є ключами до майбутнього успіху. У тематичних сесіях з аналізу сучасних економічних процесів та їх впливу на професію обговорювалися наступні питання: вплив криптовалют на фінансові схеми; орієнтація в звітності для досягнення довгострокових цілей; етичні проблеми професії (розкриття «аудиторської таємниці»); розмивання податкової бази і виведення прибутку з під оподаткування, роль аудитора в системі протидії ОД/ ФТ; «Маніпулювання» фінансовою звітністю загального призначення; використання інтегрованої звітності для управлінських рішень, трансформація фінансової функції компанії і створення команди для підтримки інновацій в бізнесі; кращі практики автоматизації обліку, фінансової функції і адміністрування податків та ін.

Розглядаючи ті зміни, які відбулися останнім часом у підготовці бухгалтерських кадрів, слід зазначити, що їх навчання здійснюється відповідно до вимог Болонської системи і на основі реалізації державних освітніх стандартів вищої освіти. Перевагою переходу на двоступеневу модель вищої освіти є її маневреність. Це виражається в тому, що навчання бакалаврів протягом 4 років дає можливість заощадити як час, так і фінансові ресурси держави, студентів, їх батьків; дозволяє вибирати індивідуальну траєкторію навчання, керуючись своїми особистими інтересами і пріоритетами, продовжити навчання в іншому ВНЗ, а також призупинити навчання, вийшовши на ринок праці.

У той же час даний процес може вплинути на індивідуальність, загрозу свого бренду більш «сильного» ВНЗ.

Найважливішим завданням переходу на дворівневу систему навчання є забезпечення ринку праці висококваліфікованими працівниками початкової та середньої ланки. Проте таких фахівців готують коледжі за більш короткі терміни навчання і зі значно меншим обсягом академічних годин, і що важливо для абітурієнтів, з меншою вартістю навчання.

В якості ще одного мінуса дворівневої системи відзначимо відсутність для бакалавра можливості займатися науковою діяльністю, оскільки після закінчення вузу він не буде мати права вступати в аспірантуру, претендувати на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук (доктора філософії з економічних наук).

Проведені реформи мали істотний вплив на зміну навчальної, методичної, наукової та кадрової діяльності вищих навчальних закладів.

Скоротився перелік не тільки дисциплін загальнопрофесійного циклу, але що особливо важливо – спеціальних фахових дисциплін, у тому числі обсяг академічних годин по них.

Недостатньо продуманим є можливість навчання в магістратурі студентів, які отримали непрофільну освіту. Доводиться відзначати, що навчання таких студентів бухгалтерської справи часто треба починати з нуля.

На сьогоднішній день можна відзначити як виражені переваги, так і недоліки результатів організації та впровадження Болонського процесу в освітню систему. Сама ідея створення єдиної європейської системи освіти є позитивно продуктивною, відповідає реаліям сьогодення, а ось її реалізація вимагає ретельного опрацювання.

В ході дослідження було проведено анкетування студентів, спрямоване на з'ясування задоволеності ними організацією навчального процесу (табл 2).

Студенти відзначають, що використання інноваційних технологій дозволяє краще засвоїти і поглибити їхні знання в області бухгалтерського обліку. Вивчений матеріал швидше і надовго запам'ятовується в процесі використання ділових ігор, вирішення кейсів, аналізу практичних ситуацій, використання тренажерів і симуляторів, застосування комп'ютерних технологій.

Фрагмент результатів анкетування

Питання	Відповідь	Відсоток студентів які відповіли на питання
Чи маєте Ви уявлення про свою майбутню професію?	Саме загальне	60
Чи отримали Ви на даний момент основи професійних знань і умінь майбутньої професії?	Так	20
	Ні	62
	Саме загальне	18
На підставі яких даних - навчально-методичних або лекційних - сприйняття матеріалу стає простіше?	Лекційне викладання - найбільш проста і швидка форма запам'ятовування матеріалу при підготовці до сесії	88
Чи впливає рівень кваліфікаційної підготовки викладача на рівень викладання предмета?	Рівень професійної підготовки викладача і рівень викладання безпосередньо залежать один від одного	98
Використання інноваційних технологій дозволяє краще засвоїти і поглибити свої знання в області бухгалтерського обліку?	Вивчений матеріал швидше і надовго запам'ятовується в процесі використання ділових ігор, рішення кейсів, розбору практичних ситуацій, використання тренажерів і симуляторів, застосування комп'ютерних технологій, а також участі в різних тематичних конференціях	92
Який відсоток часу, відведеного на самостійну роботу, Ви використовуєте за призначенням?	Менш 39%	19
	На самостійну роботу відвожу від 40 до 60%	56
	Від 61 до 80%	25
Чим Ви маєте намір займатися після закінчення бакалавріата?	Продовжити навчання в магістратурі	83
	Працювати за отриманою кваліфікацією	15
	Придбати іншу спеціальність	3

На освоєння інформаційних технологій приділяється до 15 % часу магістерських програм. Професійний бухгалтер не тільки використовує інформаційні системи і відповідні навички, але також відіграє важливу роль в оцінці і управлінні такими системами. Компонент інформаційних технологій включає:

- загальні знання в області інформаційних технологій;
- використання інформаційних технологій в процесі навчання і контролю знань;

- контроль і захист інформації в комп'ютерних керуючих системах;
- управління інформаційними системами.

Безперервна бухгалтерська освіта дозволяє придбати необхідні компетенції, знання та вміння, а також дає основу для формування професійного судження, яке можливо придбати тільки в процесі здійснення практичної діяльності. В індивідуальній свідомості бухгалтера професійно-моральні цінності формуються по мірі того, як він набирається професійного досвіду і усвідомлює свій зв'язок з спільнотою професіоналів.

Глобальні соціально-економічні та культурологічні зміни, що відбулися у житті суспільства, сучасної людини, об'єктивно прискорили процес девальвації отриманих знань. В даний час активно використовується термін «період напіврозпаду компетентності», що означає тривалість часу «старіння» отриманих знань після закінчення вузу. Тому при визначенні мети бухгалтерського освіти слід враховувати не просто забезпечення індивіда знаннями, які до того ж застарівають наполовину через кожні 3-4 роки, а перш за все розвиток здатності і бажання вчитися, щоб усунути розрив між спочатку отриманою підготовкою і новими вимогами, які пред'являються сучасними економікою, наукою, культурою і соціумом у цілому. Мова йде про перехід бухгалтерської освіти на освітню траєкторію, що проголосила пріоритет «освіти протягом усього життя» замість «освіти на все життя» [563].

Для вирішення зазначених завдань реалізація стратегії бухгалтерського освіти, що відповідає вимогам сучасних реалій, повинна забезпечити:

- високоякісний рівень теоретичної підготовки, здатний генерувати нові знання, уміння і їх розвиток стосовно до практичної роботи в різних сферах економіки;
- системною мовною, математичною, комп'ютерно-технологічною підготовкою учнів;
- доступ до найважливіших досягнень світової економічної науки;
- безперервність освітнього процесу.

Післявузівська підготовка включає різні форми її організації: аспірантуру, докторантуру, програми та курси підвищення кваліфікації, стажування. Їх освоєння дозволяє бухгалтеру отримувати професійні знання і навички, необхідні в професійній діяльності.

Так наприклад, для підвищення затребуваності та подальшого розвитку на економіко-статистичному факультеті Національної академії статистики, обліку та аудиту (НАСОА) реалізуються додаткові програми підготовки та перепідготовки бухгалтерів, які враховують запити конкретного роботодавця від знань, необхідних починаючому бухгалтеру, до знань професійного бухгалтера, затребуваного у великих організаціях, в тому числі і закордонних компаніях: «Бухгалтерський облік та оподаткування з основами 1С (для початківців)», «Бухгалтерський облік та оподаткування з основами 1С (зі знанням основ бухгалтерського обліку)», «Конфігурація і робота в програмі 1С», «Практикуючий бухгалтер», «Економіст з управлінського обліку», «Сертифікований професійний бухгалтер», «Сертифікований фахівець з управлінського обліку», «Міжнародні стандарти фінансової звітності», «Бізнес-аналіз», «Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку для бухгалтерів державних муніципальних установ».

У системі безперервної бухгалтерської освіти ключовим чинником стає самостійна робота студентів, а, отже, їх самостійний доступ до навчальних ресурсів і технологій самоосвіти.

Всім студентам ВНЗ необхідно забезпечити доступ до електронної бібліотеки, яка повинна містити різні видання з основних дисциплін, що вивчаються, і сформована за погодженням з правовласниками навчальною та навчально-методичною літературою. В якості платформи для забезпечення єдиної точки доступу до електронних інформаційних ресурсів і до розподіленого електронного каталогу необхідно розробити бібліотечний сайт з організацією роботи віртуальної довідкової служби, новинною стрічкою та іншими сервісами.

Електронно-бібліотечна система ВНЗ забезпечить: можливість індивідуального доступу кожного студента з будь-якої точки, підключеної до

Інтернету; широкий доступ студентів до вітчизняних і зарубіжних видань, журналів і збірників науково-технічної інформації. Таким чином, студенти будуть мати можливість оперативного обміну інформацією з вітчизняними і закордонними вузами, підприємствами і організаціями.

Створення ефективної моделі якісної бухгалтерської освіти в сучасних умовах можливо тільки при тісній співпраці зі споживачами – роботодавцями, тобто суб'єктами освітнього простору, без яких вища школа не може розвиватися [564].

6.17 Політична соціалізація студентської молоді в умовах онлайн-навчання

Елімінація старої моделі функціонування суспільства й стрімкий початок формування нових соціальних виглядів системи під впливом пандемії COVID-19 уже відбуваються на наших очах. І на перцептивному рівні ми все вже бачимо й відчуваємо колосальні зміни, що відбуваються практично всюди: і в економічній, і в політичній, і в культурній сферах. Однак, з одного боку, із цілком зрозумілих причин суспільну увагу акцентують сьогодні на вітальних проблемах – проблемах охорони здоров'я та економіки, а з другого боку, рефлексії змін, що відбуваються, та їхніх довгострокових наслідків, і особливо в соціогуманітарних галузях, на наш погляд, натепер украй мало. Тому ми й зацікавилися проблемою впливу пандемії COVID-19 на процес соціалізації як один із найважливіших соціальних процесів життєдіяльності будь-якого суспільства.

Із огляду на першочергове місце й роль соціалізації у функціонуванні й розвитку суспільства можна визнати, у першому наближенні, апріорним актуальність будь-якого дослідження цього процесу, як би багато їх не було. Однак у цій статті ми спробуємо піти далі / глибше за апріорне й простежити деякі латентні особливості і, відповідно, проблеми, що виникають, процесу політичної соціалізації студентської молоді в умовах сучасного моменту, а саме раптово вимушеної організації навчального процесу практично у всіх університетах по всьому світу в режимі онлайн.

Сам процес онлайн-навчання вже отримав певну артикуляцію і в ухвалах міжнародних організацій, наприклад, Концептуальній записці ООН «Освіта в епоху COVID-19 і в наступний період» (серпень 2020 р.), і в директивних документах державних органів влади, наприклад, резолюції спеціального засідання міністрів освіти ЄС «Заходи реагування на кризу, викликану COVID-19», і навіть в науковій літературі [566].

А ось проблеми не настільки безпосередні, що перебувають не зовсім на поверхні буття, наслідки яких проявляться не сьогодні й не відразу, і взагалі невідомо, як і коли проявляться, поки, на наш погляд, залишаються поза увагою

поточного дослідницького інтересу. Хоча передчуття цих прийдешніх проблем вже проявляється в судженнях деяких світових політиків, наприклад, доповідь Європейського комітету профспілок освіти (ETUCE) отримала вельми красномовну назву «COVID-19 – це сьогоднішня криза для освіти в Європі, але питання, пов'язані з довгостроковою перспективою, вселяють ще більшу тривогу», а в доповіді ООН 31 березня 2020 р. «Спільна відповідальність, глобальна солідарність: реакція на соціально-економічні наслідки COVID-19» визнано, що «...пандемія COVID-19 має негативний вплив не тільки на сферу охорони здоров'я, а її соціально-економічні наслідки будуть ще довго відчуватися й після її закінчення. Ця глобальна криза посилює наявні проблеми вразливості й нерівності» [567], і нарешті, недавня заява Генерального директора Всесвітньої організації охорони здоров'я Тедроса Гебреїсуса про те, що пандемія коронавірусу спричинила більше «масової травми», ніж трагедія Другої світової війни. Він вважає, що це матиме далекосяжні наслідки: «Державам слід вбачати це саме так і готуватися до цього» (цит. за [568]).

У цьому плані, на наш погляд, склалася дуже рідкісна парадоксальна ситуація, коли політики виявилися більш чутливими до назрівання соціальних проблем, ніж дослідники, і випередили вчених в актуалізації цих питань.

Наслідки глибинних, «відкладених» проблем можуть бути куди більш важливими в деструктивному плані, аніж уявляється сьогодні, і вже тим більше ефект деконструкції буде кумулятивний, якщо ці проблеми виявляться зовсім поза науковою увагою, а значить, і поза підготовкою відповідної практичної реакції з боку інститутів управління. До числа таких латентних з інсталюваним деконструктивним потенціалом проблем ми й зараховуємо падіння ефективності політичної соціалізації студентської молоді в умовах онлайн-навчання. Цей ряд питань на сьогодні залишається абсолютно поза полем актуального дослідження як у соціальній філософії, так і в політології, соціології та психології. Наприклад, проведений нами контент-аналіз основних західноєвропейських ЗМІ за допомогою платформи Eurotopics показав, що серед кількох десятків статей на

тему впливу COVID-19 на систему освіти лише одна була так чи інакше пов'язана з проблемою соціалізації учнівської молоді [569].

Уважаємо для себе зайвим у цьому випадку спеціально доводити важливість і актуальність університету в цілому й організації навчального процесу зокрема для соціалізації взагалі й політичної соціалізації студентської молоді окремо. Насмілимося лише нагадати, що сама теорія соціалізації в кінці XIX ст. починалася з досліджень ролі системи освіти у формуванні соціальної природи людини. Ми маємо на увазі роботи Ф. Гідденкса «Теорія соціалізації» [570], Е. Дюркгейма «Соціологія освіти» [571] і багато інших. А саме система освіти, університети опинилися в умовах пандемії COVID-19 у критичній ситуації. «Руйнівні наслідки COVID-19 для освітніх систем у всьому світі неможливо порівняти ні з чим з того, що спостерігалось за всю післявоєнну епоху. Пандемія позначилася більш ніж на 1,6 млрд студентів, це більше 91% всіх студентів у світі», – стверджують Д. Девейні з Мічиганського університету, Г. Шімшон з Імперського коледжу Лондона, М. Раскофф з університету Дьюка і Д. Маджюнкалда, генеральний директор Coursera [572].

Отже, уже третій семестр університети працюють переважно в онлайн-режимі навчання. Нам видається, що такий різкий і масштабний перехід на онлайн-режим організації навчального процесу, як це мало місце рік тому, сьогодні найбільш негативним чином впливає на ефективність політичної соціалізації студентської молоді. Більш за те, досить добре знаючи зсередини організацію університетської освіти (і позанавчального життя студентів в тому числі), ми безспідставно стверджуємо, що негативні наслідки ситуації, що склалася, значно масштабніші, ніж це видається в першому наближенні. Бо необхідно мати на увазі, як мінімум, три площини впливу: по-перше, прямий вплив – вплив онлайн-режиму безпосередньо на навчальний процес, по-друге, опосередкований вплив – вплив режиму онлайн-навчання на позааудиторне життя студентів, по-третє, глобальний вплив – вплив режиму ізоляції, усіляких обмежувальних заходів, проведених у масштабах всього суспільства, на життя студентської молоді поза межами університету.

Головною (щодо нашого дослідження) соціальною проблемою, породженою пандемією COVID-19, стало широкомасштабне обмеження особистої й групової комунікації громадян навіть у мінімальних масштабах, режим жорсткої ізоляції, не кажучи вже про періоди абсолютних заборон в умовах локдаунів, які так чи інакше пройшли багато регіонів і навіть цілі країни. Таким чином, особисті й соціальні стосунки громадян і спільнот виявилися розірваними й припиненими повністю або частково, надовго або на невеликий час, у глобальному або локальному масштабі. Життя соціуму, звичайно ж, не зупинилося, але воно найістотнішим чином змінилося. Причому ці зміни, цілком імовірно, набудуть стратегічного характеру. Своєрідним символом пережитого моменту стала ідея й практика соціальної ізоляції та соціального дистанціювання.

Перше, вихідне питання принципової для нас важливості, що виникає в цих умовах об'єктивної соціальної ізоляції, – це питання про місце й роль безпосереднього, живого спілкування в процесі соціалізації. Оскільки саме ця комунікація в умовах пандемії в цілому й породженим нею онлайн-навчанням зокрема виявилася практично зруйнованою або зведеною до мінімуму. Які наслідки цього руйнування для політичної соціалізації?

З одного боку, практично всі (якщо не абсолютно всі) дослідження соціалізації, у тому числі й політичної як у класичній, так і в посткласичній парадигмі як сто років тому, так і сьогодні проводилися й проводяться в режимі саме живої, реальної взаємодії як соціалізовуваних між собою, так і соціалізовуваних і агентів соціалізації. Пояснення цього факту просте: досі ні про яке онлайн-навчання в масштабах навіть однієї освітньої програми не було й мови, бо в цьому не було ніякої об'єктивної необхідності, не було самого прецеденту тривалої й масштабної відсутності реальної, живої, практичної взаємодії.

Однак, відсутність прецеденту того чи іншого явища ще не означає обов'язкової відсутності його теоретичної можливості. Більш-менш успішна реалізація політичної соціалізації в освітньому університетському процесі

виключно через класичне, живе навчання сама по собі ще не означає, що в принципі неможливі інші варіанти, наприклад, у вигляді організації онлайн-навчання, до чого ми прийшли сьогодні.

На наш погляд, і в режимі онлайн-навчання в принципі може виконуватися функція політичної соціалізації. Оскільки, по-перше, через онлайн-навчання цілком можна організовано передати студенту певне знання як необхідний елемент соціалізації, по-друге, онлайн-навчання ніяк не скасовує, не замінює й не зменшує місце й роль такої важливої форми соціалізації, як самосоціалізація – самовиховання, самоосвіта, самовдосконалення, по-третє, аналогічно триває робота і в такій формі, як стихійна соціалізація, яка так само безпосередньо не пов'язана з режимом навчання. Таким чином, об'єктивна можливість, якийсь потенціал для реалізації політичної соціалізації в умовах онлайн-навчання існує.

Однак, як нам видається, у цьому випадку маємо справу лише з можливістю, яка, як відомо, не завжди реалізується, тобто оформляється в деякому практичному результаті, та й про ступінь реалізації теж не слід забувати, він цілком може бути настільки мінімальним, що й про теоретичний потенціал немає практичного сенсу говорити. Ось і у випадку, що нас цікавить, теоретична об'єктивна можливість самої політичної соціалізації в умовах онлайн-навчання реалізується на практиці, на наш погляд, лише мінімально й не в найбільш ідеальній формі.

Перша причина цього мінімалізму дидактична, вона полягає в тому, що ефективність онлайн-навчання закономірно виявилася поки значно нижчою за традиційне живе навчання. Навесні 2020 р. навіть найпередовіші в технічному й організаційному сенсі системи освіти сучасного світу виявилися не готовими до ефективного проведення онлайн-навчання в абсолютному масштабі, тобто для всіх, з усіх дисциплін, тривало (більше за один навчальний семестр). І професорсько-викладацький склад, і студенти почали цей процес у більшості своїй практично з чистої сторінки без навчально-методичного забезпечення, без знання, уміння й навичок, без необхідної й достатньої матеріально-технічної

бази, програмного забезпечення й досвіду адміністрування такого режиму, а найчастіше й без особливого бажання.

Наприкінці осіннього семестру 2020/2021 навчального року ми провели спеціальне дослідження: опитали 350 студентів кількох факультетів кількох курсів Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «ХАІ» з приводу ефективності онлайн-навчання. Практично 2/3 опитаних, а серед старшокурсників це було 74%, відзначили більш низьку ефективність онлайн-навчання порівняно з класичним навчанням; 65% респондентів зізналися, що вони більше ніж двічі за поточний семестр імітували свою участь в онлайн-лекціях; 57% студентів відзначили, що вони стали менше часу відводити на самостійну роботу; якщо до пандемії на постійній основі працювала приблизно третина студентів, то натепер постійно працюють значно більше половини студентів (57%), і це теж негативно впливає на ефективність навчання (хоча безпосереднього стосунку до режиму онлайн цей факт, звичайно ж, не має).

Таким чином, цілком можна стверджувати, що студенти через систему освіти в сучасних умовах онлайн-навчання отримали, сприйняли знання значно в меншому обсязі, ніж зазвичай у класичному режимі навчання. У цьому випадку ми не розглядаємо питання про якість сприйнятого студентами знання, тобто питання про ефективність результату пізнання, оскільки ця проблема вимагає серйозного спеціального дослідження. А судити про якість освіти за даними семестрового контролю вважаємо некоректним зі зрозумілих причин. Показовою в цьому плані є, наприклад, заява міністра освіти України С. Шкарлета в річницю введення онлайн-навчання, де, незважаючи на ритуальну бюрократичну браваду, він визнав факт, «...що навчання в очному режимі, безумовно, набагато краще та ефективніше, ніж в онлайн-режимі» [573]. Сьогодні факт падіння якості навчання як наслідок онлайн-режиму визнається вже практично всіма учасниками освітнього процесу.

Друга причина, з якою ми вважаємо мінімальним ефект політичної соціалізації в сучасному режимі онлайн-навчання, видається нам більш істотною, і має вона функціонально-практичний, діяльнісний характер. Більш-

менш загально визнано, що результатом, змістом соціалізації є імплементація об'єктом у структуру свого способу життя культури цього суспільства, соціального оточення, у разі політичної соціалізації – політичної культури. А зміст культури, політичної культури не вичерпується тільки знанням.

Не вступаючи в дискусію про зміст культури, відзначимо лише один дуже важливий, з нашого погляду, момент: культура формується, проявляється, функціонує й розвивається виключно в діях людей, у процесі соціальної поведінки. Поза реальною, практичною діяльністю просто немає культури. Таким чином, дуже умовно зміст культури можна подати у вигляді двох компонентів – фізичного (практичний, реальний досвід, навички, уміння тощо) і метафізичного (знання, цінності, переконання, настанови й под.). І замінити один компонент іншим за жодних умов неможливо, кожен із них обов'язковий і закономірний, а от розуміння їх кількісного вираження й співвідношення цілком релятивне й динамічне в кожній конкретній ситуації. Тому навіть якщо уявити, що, з одного боку, методика онлайн-навчання буде розроблена ідеально, з другого боку, усі викладачі нею оволодіють необхідною й достатньою мірою, а з третього боку, і студенти будуть працювати з повною віддачею в онлайн-режимі навчання, це все одно буде чисте «теоретичне» знання, не забезпечене навичками, уміннями, досвідом, тобто практикою, реальною життєвою практикою.

Дуже показово, на наш погляд, виглядає стаття відомого швейцарського психолога й педагога А. Гутгенбуля, яка так і називається: «Зубрити можна і онлайн, а ось дорослішати – ні!», де він стверджує, що «...для дітей і підлітків школа – це перш за всього простір, де вони зустрічаються з однолітками й намагаються стати самостійними. ... Непомітно для дорослих у шкільних класах і коридорах розігруються різноманітні й суперечливі світи і всесвіти, які так важливі для розвитку особистості. ... Дистанційне навчання та контакти онлайн – це тимчасова допомога, проте її підлітку недостатньо для того, щоб пережити цей непростий час. Тинейджерів треба підтримувати й у психоемоційному плані» [574].

Таким чином, про сформовану в режимі онлайн-навчання політичну культуру говорити немає достатніх підстав, а значить, функція політичної соціалізації університетом у таких умовах повною мірою не виконана.

Нам видаються дуже показовими й тривожними результати вже згадуваного соціологічного дослідження в площині саме політичної соціалізації в умовах сучасної пандемії COVID-19. Традиційно і цілком обґрунтовано вважається, що студентство є дуже активним учасником політичних подій, і новітня історія України це підтверджувала вже неодноразово. Однак під час нашого опитування з'ясувалося, що більше половини опитаних студентів (59%) проігнорували місцеві вибори восени 2020 р.; лише 19% змогли назвати ім'я переможця на цих виборах мера Харкова; назвати всі партійні фракції в нинішньому парламенті України зміг тільки 1 респондент з 350 опитаних, тобто всього 0,28%; практично ніхто (92%) жодного разу не брав участі в жодних політичних акціях; регулярно, тобто щодня, за політичними новинами не стежить ніхто, періодично, тобто 3-5 разів на тиждень – лише 35%.

Можна зробити висновок, що в поточних умовах переважання соціальної ізоляції й зокрема онлайн-навчання ефективність політичної соціалізації студентської молоді суттєво знизилася. Сьогодні таке зниження слід визнати природним щодо екстраординарних умов спалаху епідемії. Однак, якщо, з одного боку, цей соціальний режим триватиме досить довго, а з другого боку, процес політичної соціалізації студентства залишиться й далі за межами уваги педагогів, учених і політиків, то цілком можуть сформуватися деструктивні процеси в полі політичної культури з найважчими наслідками. Студентський вік і студентське середовище відіграють в процесі політичної соціалізації першорядне значення, тому допускати утворення деяких лакун порожнечі, допускати зволікання з реакцією на те, що відбувається зниження ефективності, вважаємо неприпустимим.

6.18 Процес професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів з питання формування правової компетентності

Умови, в яких відбувається становлення, функціонування та розвиток сучасних підприємств та організацій, встановлюють все більш жорсткі вимоги до підготовки фахівців із правових питань. Основною проблемою, з якою стикаються як молоді фахівці, так і роботодавці – низький рівень правової компетентності працівників. У сучасних реаліях життя правова компетентність є невід’ємною складовою професійної підготовки майбутніх фахівців. Тому однією з основних складових професійної компетентності майбутнього інженера-педагога є правова компетенція, оскільки він має мати ґрунтовні правові знання у сфері своєї фахової діяльності, бути правосвідомим та чітко розуміти свою відповідальність за прийняті рішення в професійній діяльності.

Правову компетентність досліджували Г. Буш, А. Вербицький, В. Горшкова, Ц. Йотов, М. Кларін, Н. Кулюткін, М. Лісіна, В. Ляудіс, А. Матюшкін, М. Посталюк, Д. Шейзл та ін. Досліджуючи питання правової компетентності зарубіжні дослідники такі як: Т. Парсонс обґрунтовують диференційованість правової компетентності, її незалежність від традиції, досвіду й ціннісних орієнтацій [588, с. 462–478]; П. Бурдьє визначає її як перерозподіл правових ресурсів, які структурують ієрархію рівнів соціального управління [583]; П. Дракер [583] і Т. Стюарт [583] зазначають, що правова компетентність досягається використанням правового знання як методології для отримання конкретних результатів, координацією діяльності високоспеціалізованої компетентності. О. Кравченко [577] визначає правову компетентність складником професійної компетентності фахівця, що є якісною характеристикою суб’єкта правовідносин, яка визначає високий рівень усвідомлення норм права, розвитку професійно важливих і особистісно-ділових якостей і ціннісних орієнтацій, що відображають рівень розвитку правових уявлень.

Водночас проблема формування правової компетентності майбутніх інженерів-педагогів, професійна діяльність яких належить до сфери матеріального виробництва та педагогічної діяльності досліджена мало.

Досліджуючи питання процесу формування правової компетентності Г. Лазарчук виділяє рівні формування правової компетентності особистості, а саме: *рівень – формування ключових правових компетенцій* (з моменту народження особистості до її професійно спрямованого навчання); *формування базових правових компетенцій* (з моменту визначення особистості щодо майбутньої професійної діяльності та до закінчення закладу вищої освіти); *формування спеціальних правових компетенцій* (в процесі самонавчання та підвищення своєї кваліфікації) [578]. Тобто, в процесі отримання спеціальності інженера-педагога у студентів відбувається формування базових правових компетенцій на основі наявних ключових правових компетенцій.

Формування правової компетентності передбачає засвоєння студентом не окремих, відірваних один від одного елементів правових знань, умінь та навичок професійних і особистісних якостей, а оволодіння комплексною процедурою, в якій для кожного визначеного напрямку присутня відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер [585, с.12]. Це, зокрема, навчальний компонент, що передбачає три пріоритетних завдання:

а) розвиток теоретичного компоненту правової компетентності, який забезпечує майбутнього інженера-педагога загально правовими знаннями, що сприяють успішній організації професійної діяльності та здійснення правової діяльності в умовах організації; створюють основу для формування сучасного правового мислення, генерують акти правосвідомості;

б) розвиток практичного компоненту правової компетентності майбутнього інженера-педагога, який визначається, насамперед, сукупністю професійних умінь і навичок, що зумовлюють функціональну готовність інженера-педагога вирішувати завдання правової діяльності (інформаційно-інтелектуальні, прогностично-проективні, організаційно-регулятивні, рефлексивні, емоційно-вольові тощо);

в) розвиток особистісного компоненту правової компетентності, який утворює такі професійні й особистісні якості, як: професійно-світоглядні (зацікавленість і активність у професійно-правовій підготовці), професійно-поведінкові (вимогливість щодо дотримання правових норм), особистісно-значущі (гуманістична спрямованість особистості, адекватна самооцінка тощо).

Отже, основними засобами формування правової компетентності у майбутніх інженерів-педагогів є правова освіта та соціалізація у правовому середовищі закладу вищої освіти.

Підготовка майбутніх інженерів-педагогів у вищому технічному закладі освіти зумовлює необхідність по-новому розуміти професіоналізм інженера, що пов'язаний з якісними змінами технічної діяльності: ускладнення змісту та стрімке зростання обсягу правових знань, розповсюдження інформаційних технологій на всі сфери економіки. Професійна компетентність майбутнього інженера-педагога - це інтегроване особистісне утворення, що містить професійні знання у сфері виробництва, практичні вміння й навички у вирішенні виробничих завдань, особистісні якості, що дозволяють на високому рівні виконувати професійну педагогічну діяльність.

У своїх дослідженнях І. Галушак зазначає, що формування правової компетентності передбачає засвоєння студентом не окремих, відірваних один від одного елементів правових знань, умінь та якостей, а оволодіння сукупністю освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер [584]. Це, зокрема, навчальний компонент, який передбачає розвиток теоретичного, практичного та особистісного компонентів правової компетентності.

Аналіз освітньо-професійної програми закладів вищої освіти в Україні «Професійна освіта (комп'ютерні технології» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 015 професійна освіта, метою якої є надати підготовку інженерів-педагогів із професійної освіти за спеціалізацією «Комп'ютерні технології» із доступом до працевлаштування в системі освіти, підготувати студентів із особливим інтересом до певних проблем професійної освіти під час педагогічної діяльності. *Мета навчання* (очікуване застосування

набутих компетентностей): формування загальних і професійних компетентностей із психолого-педагогічних, інформаційних систем та технологій (ІКТ), що сприяють соціальній і професійній стійкості та мобільності випускника на ринку праці; отримання вищої професійної освіти, що дозволить бакалавру успішно здійснювати професійну розробку, впровадження й дослідження ІКТ у різних галузях діяльності, національної системи професійної (професійно-технічної) освіти, економіки та виробництва.

Теоретичний зміст предметної галузі охоплює поняття та принципи (основи науково-педагогічних досліджень, теоретикоправові основи освіти та вступ до спеціальності, професійна педагогіка, методика професійного навчання, педагогічна майстерність, психологія, конфліктологія у професійній діяльності, інженерна та комп'ютерна графіка, теорія автоматичного управління, автоматизовані системи організаційного управління, інженерне проектування за професійним спрямуванням, системи обробки та передачі інформації, комп'ютерні технології у навчальному процесі тощо) як тих, що забезпечують набуття відповідних компетенцій випускником. *Види професійної діяльності*, до яких готуються випускники, що засвоїли програму бакалавра: педагогічна, проектно-технологічна; виробничо-технологічна; організаційно-управлінська; навчальнодослідницька (інноваційна). *Особливості освітньо професійної програми* - програма охоплює широке коло сучасних інноваційних векторів розвитку теорії і практики сучасної професійної освіти загалом та професійної (професійно-технічної) освіти зокрема, що формує актуалізовану прикладу практико-орієнтовану базу для проведення професійної педагогічної діяльності у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Як бачимо програма охоплює широке коло сучасних інноваційних векторів розвитку теорії і практики сучасної професійної освіти, але не звертає увагу на формування правової компетентності.

Правова підготовка майбутнього інженера-педагога до вивчення дисциплін правового характеру вирішує частину завдань у формуванні правової компетентності студентів, але в деяких технічних закладах вищої освіти через

брак годин із обсягу навчальних планів анулюють ці дисципліни або зводять до мінімуму. Випускники технічних університетів мають прогалини в знаннях з освітнього права, правового статусу суб'єктів широкого колу правовідносин, суб'єктів освітніх відносин, не мають навичок практичного застосування правових знань і професійно-правових умінь та достатнього рівня правової грамотності. І ці проблеми багато в чому зумовлені тим, що в навчальних планах і програмах підготовки майбутніх інженерів-педагогів недостатньо враховується характер і обсяг правових знань, професійно-правових умінь, не розроблені вимоги до відбору оптимального змісту правових дисциплін для студентів технічних університетів.

Останні дослідження науковців дозволяють виділити на основі цілей сучасної професійно-технічної освіти такі ключові компетентності майбутнього фахівця, які впливають на формування правової компетентності, це: – активна життєва й професійна позиція; – відповідальність за власний добробут і за стан суспільства, здатність до самоорганізації; – орієнтація на соціальне й професійне самовизначення й самореалізацію; – засвоєння основних соціальних навичок, практичних умінь у галузі економіки й соціальних відносин; – здатність входження у відкрите інформаційне співтовариство; – толерантність (терпимість до чужої думки), уміння вести діалог, шукати й знаходити змістовні компроміси; – досягнення сучасного загальнокультурного рівня; – правова культура: знання основних правових норм й уміння використати можливості правової системи держави [587].

Отже, як бачимо, формування правової компетентності, що визначається метою і результатом професійно-технічної освіти, є загальновизнаною ключовою компетентністю.

У межах нашого дослідження процес професійної підготовки інженера-педагога характеризується: галузевою спрямованістю; інформаційно методичною й матеріально-технічною забезпеченістю; поєднанням теорії з практикою, організацією підприємства; взаємодією з виробничниками та

науковими працівниками; орієнтацією на отримання майбутніми інженерами-педагогами спеціалізації.

Професійна підготовка майбутніх інженерів-педагогів передбачає три форми організації освітнього процесу: 1) аудиторна з формування професійної компетентності виконання обов'язків інженера; 2) позааудиторна із залученням до науково-дослідницьких розробок; 3) самостійна участь студентів у виробничій та дослідницькій діяльності на підприємствах [576].

Система професійної підготовки інженерів-педагогів з питань отримання правових знань зосереджує основні зусилля на забезпеченні студента оптимальним обсягом правових знань, умінь і навичок необхідних для виконання посадових обов'язків у майбутній професійній діяльності, формування готовності та здібностей до виробничої діяльності шляхом отримання практичного досвіду, розуміння особистої відповідальності, інженерного, педагогічного та правового мислення й культури, ставлення до обраного фаху, що накладає чіткі вимоги до рівня професійної компетентності інженера-педагога.

На нашу думку одним із напрямків удосконалення освітнього процесу підготовки майбутніх інженерів-педагогів є активне застосування сучасних педагогічних технологій.

Загалом під педагогічною технологією розуміють вивчення, розробку й системне використання принципів організації навчального процесу на основі новітніх досягнень педагогіки, психології, теорії управління та менеджменту, інформатики, соціології тощо для розробки таких засобів навчання, що підвищують ефективність освітнього процесу [582].

Освітній процес, в якому передбачено застосування тільки традиційних видів навчальних занять (лекції, практичні, семінарські, лабораторні), сприяє формуванню базових знань, вмінь та навичок. Однак важливим є не тільки їх наявність, а й здатність застосувати їх на практиці.

Цьому сприяють інтерактивні технології навчання.

Інтерактивне навчання розглядається в педагогіці як «спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність» [581]. У професійній діяльності інженери-педагоги розв'язують проблеми, які вимагають миттєвого, нестандартного вирішення. О. Пшенична зазначає, що «у процесі навчання студенти повинні засвоювати знання і дії, що моделюють практичне виконання роботи за фахом, тобто операції з планування, організації, координування, мотивації, контролю та пошуку рішення» [581]. Інтерактивні технології навчання сприяють формуванню: самовизначення – уміння виробляти свої позиції в житті; власного світогляду, умінню ставити й виконувати поставлені перед собою завдання; самореалізації – утвердження себе як особистості; творчих здібностей; самоорганізації – навички елементарної психічної саморегуляції тощо [575].

Розглянемо деякі з них, що мають вплив на ефективність процесу підготовки інженерів-педагогів з питання формування правової компетентності.

Серед інтерактивних технологій навчання особливу увагу в процесі підготовки інженерів-педагогів з питання формування правової компетентності звертаємо на *тренінг*.

Особливе місце займають тренінгові технології, що знайшло відображення в роботах таких авторів, як Л. Войцещук, В. Савченко, В. Ягоднікова (теоретичні аспекти застосування інтерактивних методів навчання), Г. Ковальчук, О. Куклін, О. Щербак (застосування тренінгу в процесі навчання), О. Аксьонова, А. Антонець, Г. Ковальчук, В. Кухта (застосування інтерактивних технологій навчання при викладанні економічних та правових дисциплін студентам).

Тренінг – це запланований процес модифікації (зміни) ставлення, знання чи поведінкових навичок того, хто навчається, через набуття навчального досвіду, щоб досягти ефективного виконання в одному виді діяльності або в певній галузі [581].

Тренінг передбачає комплекс вправ та ігор, які розроблені на науковій основі та здійснюються за спеціальною методикою. Саме «гра вчить

застосовувати знання на практиці, розвиває творчі здібності, виховує почуття колективізму, посилює інтерес до майбутньої праці та впевненість у правильному виборі спеціальності» [575].

Тренінг для студентів, які здобувають вищу освіту стає невід'ємною складовою освітнього процесу. Для студентів пропонуються тренінги в сфері правових відносин, управління персоналом, розв'язання правових конфліктів, комунікативні тренінги, тренінги прийняття рішень тощо.

Комплекс вправ, які впроваджуються при проведенні тренінгу передбачає поєднання різних інтерактивних технологій: для актуалізації знань та оцінки рівня поінформованості студентів – робота в малих групах, презентація, «мозковий штурм»; для пошуку шляхів розв'язання проблеми – «коло», робота в малих групах, ділова гра; для рефлексії – «мікрофон», «акваріум», дискусія; для створення позитивного настрою та необхідної емоційної атмосфери, зняття напруги, налаштування на нове завдання, формування малих груп – вправи та «рухавки» [581].

Особливе значення має самостійна робота та оцінювання результатів тренінгу.

Досвід застосування тренінгів в освітньому процесі при підготовці інженерів-педагогів дозволяє вирішити такі завдання: підпорядкування процесу навчання діям викладача; підвищення мотивації студентів у навчанні; забезпечення їх активної участі в процесі навчання; встановлення безпосереднього контролю за процесом засвоєння навчального матеріалу.

Особливість застосування тренінгових технологій в підготовці інженерів-педагогів полягає в тому, що вони сприяють активній участі студента у розвитку правових знань, формуванні фахових навичок, професійних і правових компетентностей. Крім того, вони спонукають до: міжособистісної взаємодії студентів у командній роботі; пошуку необхідної інформації й аналітичного мислення (що є складовою успіху вироблення навичок щодо прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності або недостатньої інформації з правових питань); вироблення у студентів практичних навичок щодо виконання

індивідуальних завдань і прийняття індивідуальної відповідальності, публічної презентації індивідуальних і колективних результатів.

Систематичне та комплексне застосування тренінгових технологій сприяє формуванню як ключових компетентностей інженера-педагога, так і правових: здатність вибудовувати комунікаційні процеси; здатність узагальнювати інформацію; здатність переконувати та формувати групу однодумців; здатність делегувати та розподіляти повноваження; здатність відокремлювати етапи прийняття рішень; здатність застосовувати різноманітні методи прийняття управлінських рішень; здатність розробляти альтернативні варіанти рішень, здатність оцінювати ефективність прийнятих рішень тощо.

Інноваційна діяльність у навчанні студентів закладів вищої освіти має різні форми й потребує принципово нових механізмів взаємодії теорії і практики. Одним із ефективних, проте мало використовуваних у сучасному інноваційному освітньому середовищі кафедр, є *метод проєктів*.

Передумову впровадження методу проєкту в практику освітньої діяльності кафедр технічних закладів вищої освіти становлять два основні мотиви: пошук методів, які давали б змогу представити освітній процес як організацію переважно самостійної роботи студентів та прагнення розглядати освіту більш широко, ніж просто передачу певного обсягу знань.

Термін «*проєкт*» з латинської «*proectus*» означає «кинутий уперед». У сучасному розумінні проєкт - це намір, який буде здійснено в майбутньому [578].

За визначенням А. Дахіна, термін «проєкт» має декілька значень. По-перше, проєкт – це попередній (орієнтований) текст документа (проєкту концепції, проєкту стандарту освіти, проєкту програми тощо). По-друге, проєкт розуміють як певну акцію, сукупність заходів, об'єднаних програмою, або організаційну форму цілеспрямованої діяльності – дослідницької діяльності тих, хто навчається. По-третє, це діяльність, спрямована на створення (вироблення, планування, конструювання) будь-якої системи, об'єкта чи моделі [580].

Моделювання освітньої діяльності студентів передбачає дидактичну інтеграцію навчальних дисциплін, яка може бути компенсаторною (отримання

нових науково-теоретичних знань), технологічною (розширення спектра професійно-практичних умінь та навичок), інноваційно-практичною (освоєння нового та ефективного досвіду), творчою (розвиток творчого потенціалу всіх учасників освітнього процесу) [582].

Для закладів вищої освіти актуальним є створення та розробка дослідницького проєкту, який за змістом може бути: монопредметним (виконується на матеріалі одного предмета); міжпредметним (інтегрується суміжна тематика декількох предметів); підсумковим, коли за результатами його виконання оцінюється засвоєння студентами певного навчального матеріалу; поточним, коли на самоосвіту і практичну діяльність виноситься із навчального курсу лише частина змісту навчання.

Саме тому проєктування стає ефективною технологією, яка спрямовує студентів на усвідомлену діяльність і передбачає їх професійний розвиток.

Застосування методу проєктів сприяє реалізації певних педагогічних завдань, що стоять перед викладачами: інтенсифікації освітнього процесу, підвищенню його ефективності та якості результатів навчання студентів; системній інтеграції предметних завдань, розвитку вмінь експериментально-дослідницької діяльності студентів; побудові відкритої системи освіти, яка забезпечує кожному учасникові (викладачу, студенту) власну траєкторію самоосвіти; формуванню інформаційної культури як студентів так і викладачів. При цьому не звертати увагу на роль мотиваційного розвитку, який є процесом керованим не можна. Починається він із професіоналізації процесу навчання у вищій школі шляхом створення професійно-креативного навчально-виховного середовища. У такому середовищі складається система умов організації життєдіяльності майбутніх фахівців, які спрямовуються на формування їхнього ставлення до світу, до своєї майбутньої професійної діяльності.

Розглядаючи метод проєктів необхідно звернути увагу, що в основу технології його реалізації покладено науково-дослідну роботу студентів, яка вибудовується на засадах співтворчості студентів та викладачів.

За такого підходу хороший проєкт повинен: мати практичну цінність; передбачати проведення студентами самостійних досліджень; бути однаковою мірою не передбачуваним як у процесі роботи над ним, так під час її завершення; бути гнучким щодо напрямку роботи і швидкості її виконання; передбачати можливість розв'язання актуальних проблем; давати студенту можливість навчатися відповідно до своїх можливостей; сприяти прояву здатностей студента під час вирішення завдань більш широкого спектру; сприяти налагодженню взаємовідносин між студентами [580].

Найскладнішим для впровадження в освітній процес дослідницьких проєктів є організація цієї діяльності, а особливо підготовчий етап. Викладачі при плануванні на навчальний рік мають виділити в навчальних дисциплінах провідну тему чи декілька тем, які будуть винесені на проєктування. Необхідно сформулювати відповідну кількість як індивідуальних, так і групових тем, робота над якими потребує засвоєння студентами необхідних знань і формування необхідного досвіду. Але викладачам слід мати на увазі, що проєкт студента дуже часто може перетворитися в реферат, а реферат просто «витягується» із Інтернету.

На жаль, шкільна система навчання наголошує на репродуктивних видах діяльності. Перехід до навчання у вищій школі та підвищення питомої ваги самостійної роботи під час виконання проєкту, викликає у студентів молодших курсів певне незадоволення, оскільки вони не мають необхідних умінь і навичок саме такої творчої самостійної роботи, в них майже відсутні чітко усвідомлені мотиви і настанови на таку роботу. Пошуково-дослідна робота на молодших курсах спрямовується на організацію навчально-пізнавальної діяльності, яка сприяє надбанню студентами нового досвіду. При цьому студенти залучаються до процесу самостійного збору та опрацювання інформації, набуття знань і пошуку шляхів розв'язання проблеми. Пошуково-дослідна діяльність передбачає самостійну роботу з навчальною, науково-популярною та довідковою літературою, використання таких джерел нових знань, як аудіо-, відео-програм, системи Internet, комп'ютерних бібліотек, електронних

підручників, веб-сайтів тощо. До пошуково-дослідної діяльності можна віднести: бібліографічний пошук, красознавчу роботу, дискусії з наукових проблем, моделювання певних процесів, фактів явищ, проведення навчального дослідження, допомогу студентам старших курсів, магістрантам, аспірантам у проведенні дослідження, в обробці його результатів тощо [581].

Найпоширенішими методами студентських досліджень, крім роботи із літературою, є бесіди, опитування, анкетування, тестування, аналіз отриманих результатів, побудова схем, діаграм, таблиць тощо. В ході роботи студенти уточнюють отриману тему, по-новому її осмислюють, в результаті роботи роблять несподівані, часом парадоксальні висновки. Результати досліджень під час виконання проєктів студенти оформлюють різним чином: готують презентації, веб-сторінки, буклети, стінні газети, ілюстрації, реферати, усні доповіді тощо. Заключний етап роботи – це захист проєкту і презентація виконаної роботи. Виконаний проєкт можна презентувати на науково-практичній конференції, що проводить кафедра в межах закладу.

Отже, пошуково-дослідна діяльність стає першою сходинкою до науково-дослідницької діяльності студентів, яка є однією з форм самовираження особистості студента, розвиває його творче мислення ініціативність, самостійність. Важливими особливостями самостійної роботи виступає те, що, по-перше, вона має яскраво виражений пізнавальний характер, а по-друге, формує професійну самостійність, здатність до творчого розв'язання не лише навчальних завдань, але й тих, що виникатимуть у подальшій професійній діяльності в умовах реального виробництва.

Узагальнюючи все вищезазначене, можна дійти висновку, що сьогодні проєктна діяльність вважається одним із перспективних напрямів навчання, створює умови для творчої самореалізації студентів, підвищує мотивацію для отримання знань, сприяє розвитку їхніх інтелектуальних здібностей та набуттю практичного досвіду вирішення реальних проблем майбутньої професійної діяльності, які проєктуються під час навчання.

Необхідність упровадження проєктної діяльності і застосування методу проєктів зумовлена тим, що сьогодняшня вища освіта є сучасником процесу зародження нового світового відкритого освітнього простору.

Отже, аналіз педагогічної та правової літератури, досвіду практичної діяльності закладів вищої освіти свідчить про те, що проблема формування правової компетенції студентів технічних спеціальностей повністю не вивчена й потребує поглибленого дослідження. Крім того, в процесі аналізу освітньо-професійної програми було окреслено низку проблем в сфері підготовки інженерів-педагогів: невідповідність змісту правової підготовки майбутніх інженерів-педагогів сучасним вимогам до фахівців, реальним запитам суспільства; необов'язковість вивчення правових дисциплін студентами і, як наслідок, низький рівень якості правових знань у майбутніх фахівців; відсутність універсалізму у формуванні правової культури в процесі підготовки майбутніх інженерів-педагогів.

Таким чином узагальнюючи все вищевикладене, можна дійти *висновку*, що сьогодні процес професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів із питання формування правової компетентності передбачає розвиток загальноправової та професійно-правової компетенцій. Ефективність правової підготовки майбутніх фахівців у значній мірі залежить від створення викладачами в закладах вищої освіти відповідних умов організації освітнього процесу, а саме: моделювання освітньої діяльності студентів, що передбачає дидактичну інтеграцію навчальних дисциплін та впровадження інтерактивних технологій навчання.

6.19 Проектна діяльність як засіб упровадження STEAM-освіти на заняттях з української мови і літератури

Модернізація системи освіти України, зумовлена нагальною потребою її відповідності світовим освітнім стандартам, інтеграції в європейський освітній простір, вимагає й оновлення змісту освіти на всіх рівнях, розробки й реалізації нових програм, підготовки нового покоління вчителів української мови і літератури, які допоможуть забезпечити поступовий перехід на навчання, орієнтоване на розвиток особистості учня, культури його мислення, самостійності й відповідальності за прийняття рішень у майбутньому.

Інформаційна революція й накопичення значного обсягу фактичних знань у всіх галузях науки призвела до появи гігантської прірви між запитами сучасної науки й технологіями, що використовуються в науковому пошуку і традиційній системі освіти, яка здебільшого є консервативною, а отже, потребує модернізації.

Сучасне суспільство засвідчує нагальну потребу у вихованні активної, діяльної, креативної молоді, яка б швидко адаптувалася до нових вимог часу, легко застосовувала набуті теоретичні знання у своїй практичній діяльності, була здатна до самоосвіти, самовиховання й саморозвитку. Серед важливих і вкрай необхідних якостей сучасної людини є активна розумова діяльність, критичне мислення, наявність творчих здібностей, прагнення до здійснення пошукової роботи, самостійність у прийнятті рішень. З огляду на це, традиційне репродуктивне навчання потребує інноваційних змін: використання нових форм і методів навчання, його індивідуалізації, збільшення комплексу новітніх технічних засобів, широкого застосування сучасних технологій навчання тощо.

Одним із найбільш перспективних складників освітнього процесу у закладах освіти різних рівнів сьогодні, на нашу думку, є проектна діяльність, що сприяє активізації пізнавальних інтересів здобувачів освіти, створює сприятливі умови для самовдосконалення та самореалізації, розвитку творчих та комунікативних здібностей, формуванню необхідних життєвих компетенцій.

Проектна діяльність ставала предметом наукового зацікавлення багатьох дослідників. Проблемам формування готовності учнів до інноваційної діяльності, проектної роботи присвячені праці Л. Ващенко, Л. Даниленко, В. Гриньової, І. Ісасвої, Л. Подимової, Є. Шиянової та ін.

Проте, незважаючи на значний інтерес, який виявляють науковці до проблеми впровадження методу проєктів в освітній процес, питання формування ключових компетентностей здобувачів освіти в процесі проектної діяльності і до сьогодні залишається недостатньо вивченим. Відсутність у вітчизняному науковому просторі комплексних праць, присвячених дослідженню ефективності застосування проєктних технологій у закладах освіти, зокрема STEAM-навчання як одного з пріоритетних напрямків розвитку освіти в Україні, засвідчує нагальну потребу заповнення цієї лакуни.

Сучасна школа потребує програм, які були б націлені на формування високого рівня технологічного розвитку з урахуванням вимог сучасного ринку праці. Зниження інтересу учнів до точних наук, низька мотивація школярів, зменшення кількості вчителів-професіоналів у цій галузі є глобальними проблемами, а отже, – потребують негайного реагування й пошуку оптимальних шляхів їх ефективного подолання.

Останнім часом в освітньому просторі України значного поширення набуває тренд STEAM-освіти, що передбачає поєднання знань з природничих наук (Science), технологій (Technology), технічної творчості (Engineering), мистецтва (Art) й математики (Mathematics). Водночас зауважимо, що спрощене розуміння STEAM як технічної освіти є некоректним, оскільки охоплює поняття, що є набагато ширшим – вдале поєднання креативності й технічних знань.

Намагаючись іти в ногу з часом, у серпні 2020 року Кабінет Міністрів України прийняв Концепцію розвитку суспільно-математичної освіти (тобто STEAM-освіти), реалізація якої передбачена до 2027 року. А вже наприкінці вересня 2020 року на загальне обговорення було винесено проєкт розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку математичної освіти (STEAM-освіти) на 2020 – 2027 роки» [589, с. 2], що

передбачає запровадження цієї технології, починаючи з молодших класів Нової української школи.

Урядовці передбачають модернізацію і запровадження STEAM-освіти на всіх освітніх рівнях, задля чого планується налагодження співпраці з провідними потенційними роботодавцями. Це в свою чергу передбачає, що розвиток закладів освіти відбуватиметься відповідно до вимог ринку праці, щоб здобувачі освіти отримували не лише теоретичні знання, відірвані від реальності, а й корисні конкурентні практичні вміння і навички. Задля цього, на думку авторів Концепції, варто приділяти значну увагу виробленню навичок критичного мислення, цифрової грамотності, креативності й інноваційності, а також навичок комунікації і командної роботи.

STEAM-освіта – це творчий простір світогляду здобувача освіти, де він повноцінно реалізує власні потреби, тому вся діяльність щодо впровадження STEAM-освіти вибудовується так, щоб сприяти становленню особистості як творця, і однією з найперспективніших у цьому ракурсі, на думку багатьох науковців, є проєктна діяльність.

Метод проєктів не є кардинально новим в історії розвитку освіти. Як метод діяльнісного навчання він виник у другій половині XIX століття в сільськогосподарських школах США і базувався на теоретичних концепціях «прагматичної педагогіки», засновником якої був американський філософ-ідеаліст Джон Дьюї. Відповідно до його бачення, справжнім і цінним є тільки те, що є корисним для людей, що дає практичний результат і спрямоване на благо всього суспільства. Основна ідея, що була закладена в цей метод його авторами, – навчання, яке ґрунтується на активній основі через доцільну діяльність учня, з урахуванням його особистих інтересів. З огляду на це, дуже важливим було продемонструвати дітям їхню особисту зацікавленість у знаннях, яких вони набувають, й які можуть бути корисними для них у житті. Для цього потрібна проблема, взята з реального життя, відома і значуща для дитини, для вирішення якої їй необхідно застосувати знання, отримані раніше, й знання, які вона ще здобуде.

На сьогодні цей метод є одним із найбільш популярних у світі, оскільки дозволяє раціонально поєднувати теоретичні знання і їх практичне застосування для вирішення конкретних проблем навколишньої дійсності у спільній діяльності. Проектна робота сприяє перетворенню процесу навчання в процес самонавчання, дозволяє кожному здобувачу освіти побачити себе як людину, здатну і компетентну. Метод проектів завжди орієнтований на самостійну діяльність здобувачів освіти – індивідуальну, парну, групову, яку вони виконують упродовж визначеного проміжку часу.

Сьогодні в педагогічній літературі зустрічаються різноманітні словосполучення зі словом «проект». Велике розповсюдження отримали персональні проекти, покликані відповідати таким вимогам: - наявність конкретного соціального адресата проекту (замовника); - наявність соціально або особистісно значущої проблеми, задачі; - самостійний, індивідуальний характер роботи учня; - позапредметний характер проекту (тобто такий, що не обмежується однією навчальною дисципліною).

Зазначене вище дозволяє зробити висновок: метод проектів як дидактичне поняття варто розглядати не у вузькому значенні як самостійний метод, а у широкому – як педагогічну проектну технологію, що включає в себе багато інших методів.

Говорячи про проектні технології й ураховуючи сутність поняття «проект», у своїй роботі ми розуміємо його як спосіб організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, спрямованої на отримання результату, оформленого в будь-яку форму (матеріальну, текстову тощо).

Сучасні дослідження доводять, що проектні технології мають широку сферу застосування в освіті в найрізноманітніших галузях знань, під час навчання майже кожному предмету, підвищуючи навчальну мотивацію, розвиваючи пізнавальний інтерес, творчі здібності і т.д. Більшість дослідників, які займаються розробкою проектних технологій і застосовують їх на практиці, дотримуються думки, що проектна технологія має широкі педагогічні можливості, сприяє глибшому засвоєнню програмового матеріалу, плануванню

власної навчальної діяльності, формуванню вмінь і навичок практичного використання предмета, що вивчається, розвиваючи при цьому проєктні вміння і навички, що є необхідними якостями особистості в сучасних умовах. Розрізняють такі типи проєктів: творчі, ігрові, інформаційні, практико-орієнтовані, дослідницькі тощо.

Ефективність чи неефективність навчання на основі проєктного методу можна оцінити за ефективністю витрат, тобто в цьому контексті порівнянням зусиль, які були докладені та ступенем успішності кінцевого проєкту. Для того, щоб зрозуміти чи варто використовувати метод проєктів на уроках української мови і літератури в закладах загальної середньої освіти або у ході занять у закладах вищої освіти, необхідно знати всі переваги і недоліки цього педагогічного інструментарію.

Безперечно, метод проєктів має величезну кількість переваг. Під час виконання проєктних робіт готовність більшості здобувачів освіти експериментувати з предметом збільшується. Спостерігається підвищення мотивації, адже діти отримують право вибору, можливість самим контролювати процес і співпрацювати з іншими здобувачами. Завдяки проєктній діяльності діти засвоюють нові знання набагато швидше. Це відбувається завдяки творчому процесу під час пошуку вирішення поставленої проблеми [591]. Це метод навчання, що підкреслює освітні можливості, які є міждисциплінарними, орієнтованими на учнів, спільними й інтегрованими із реальними проблемами і практиками [592]. У більшості здобувачів освіти розвивається комунікативна компетентність (в основному дискурсивна компетентність, тобто здатність до спілкування); граматична компетентність (знання лексичних предметів і правил морфології, синтаксису, граматичної семантики і фонології пропозицій), соціокультурна компетентність (соціальні навички і навички співпраці значно покращуються). Проєктна робота сприяє не тільки інтелектуальному розвитку, а і покращенню соціальних навичок. Участь у проєктній діяльності допомагає здобувачам освіти зрозуміти, що робота в команді тягне за собою певні зобов'язання. А це, в свою чергу, розвиває навички вирішення конфліктів і вчить

бути відповідальними щодо ролей, покладених на дитину. Найголовніше, що всі учні, незалежно від рівня володіння предметом або інтенсивності мотивації, розвивають свої кооперативні навички. Замість короткострокових стратегій запам'ятовування, засноване на проєктах навчання дає учням можливість глибоко вивчити цільовий контент, привертаючи увагу до довгострокового збереження [593].

Але, зрозуміло, що метод проєктів має і певні і недоліки. Педагог зобов'язаний знайти баланс між наданням учням незалежності і контролем за адекватним структурування думок. Для того, щоб створювати і обговорювати проєкти, учні повинні мати певний багаж знань [594, с. 14]. Під час застосування проєктної роботи можна зіткнутися з тим, що учні можуть бути незнайомі з груповою роботою. Під час поділу групи на різні ролі можуть виникнути певні проблеми. Кожен у групі має виконувати свою роль, але іноді одна роль може сподобатись двом учням, або залишиться роль, яка не підходить нікому. Або можливо, що одні учні можуть домінувати в роботі, в той час як інші будуть виконують занадто малий обсяг роботи. А це в свою чергу може викликати труднощі з оцінюванням проєктів. Нарешті, деяким учням важко погодитися з новою роллю вчителя як координатора і наставника, а не в якості джерела знань і постачальника рішень.

Використовуючи цей метод, вчитель/викладач української мови і літератури повинен пам'ятати, що тільки правильно організована робота матиме позитивний вплив на здобувачів освіти, сприятиме самостійному отриманню знань і досвіду з безпосереднього спілкування з реальним життям, розвиваючи у них вміння працювати з мінливою інформацією, самостійність, критичне мислення, ініціативу.

Узагальнюючи зазначене вище, можна зробити висновок, що: 1) проєктна діяльність – це своєрідний засіб оптимізації навчального процесу на заняттях з української мови або літератури, що формує науково-природничий світогляд здобувачів освіти, вчить практично використовувати математичні та економічні знання, формує початкові навички конструювання, підприємницькі навички,

розвиває комунікативні здібності учнів, уміння працювати в команді тощо; 2) проєктне навчання має свої переваги й недоліки й у поєднанні з іншими, традиційними і нетрадиційними методами, формами, прийомами роботи може урізноманітнити і зробити більш цікавим процес пізнавальної діяльності, сформувані у здобувачів освіти позитивне ставлення до навчання; 3) проєктна методика належить до особистісно орієнтованого навчання, а результат можна побачити, осмислити, застосувати у реальній практичній діяльності; 4) тривалий досвід проєктної діяльності сприяє успішній реалізації STEAM-освіти в Україні, що має велике стратегічне значення для розвитку інноваційної освіти в державі; 5) однією з найбільш ефективних форм реалізації STEAM-навчання є інтегровані заняття (наприклад, українська мова – українська література – образотворче мистецтво – музика – інформатика – математика – історія – біологія – географія – медіаграмотність тощо); 6) проєктний підхід сприяє посиленню індивідуалізації процесу навчання, пошуку оптимального поєднання теорії та практики, дає змогу врахувати індивідуальні особливості кожного учня, сприяє мотивованому досягненню поставлених цілей; 7) люди, які мають досвід проєктної діяльності, легше пристосовуються до обставин реального життя і можуть з більшою легкістю планувати і орієнтуватися у життєвих обставинах, а також є більш соціальними.

Отже, проєктно-технологічна діяльність використовує всі кращі ідеї традиційної та сучасної методик викладання і є одним із найбільш перспективних засобів реалізації STEAM-навчання на заняттях з української мови і літератури в закладах освіти різних рівнів.

6.20 Ресурси платформи Moodle як засіб інтерактивного навчання студентів-біологів (на прикладі електронних ресурсів «Загальна цитологія й гістологія» та «Українська мова за професійним спрямуванням»)

Підвищення ефективності навчання та запровадження компетентнісного підходу є одним із найважливіших завдань вищої освіти. Вирішення його неможливе без широкого застосування методів інтерактивного навчання, адже традиційна педагогіка не завжди сприяє розвитку продуктивного мислення студентів, тому вони не можуть набути необхідних умінь і навичок для того, щоб приймати колективні рішення, узгоджувати свої інтереси з інтересами колективу задля досягнення загальних цілей.

Інтерактивні форми і методи викладання, які ґрунтуються на особистісно орієнтованому підході до студента, спрямовані на розвиток не лише його творчого потенціалу, але й на вироблення вміння мислити та швидко реагувати, покращуючи свої комунікаційні навички. Це, в свою чергу, сприяє підвищенню ефективності інтелектуальної праці суб'єктів навчального процесу, спрямованої на досягнення студентами теоретичних знань, формування їх практичних умінь та навичок, розвиток особистості тощо [595]. Суть інтерактивного навчання добре, на наш погляд, передають дещо перефразовані слова китайського філософа Конфуція: «Те, що я чую, я забуваю. Те, що я бачу й чую, я трохи пам'ятаю. Те, що я чую, бачу й обговорюю, я починаю розуміти. Коли я чую, бачу, обговорюю й роблю, я набуваю знань і навичок. Коли я передаю знання іншим, я стаю майстром» [596].

Успішному застосуванню інтерактивних методів навчання сприяє використання дистанційних платформ навчання, яке у зв'язку з пандемією COVID-19 диктується не лише їх популярністю, а й необхідністю. Однією з цих платформ є Moodle – модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище, яке називають також системою управління навчанням (LMS), системою управління курсами (CMS), віртуальним навчальним середовищем (VLE) або просто платформою для навчання, яка надає викладачам, студентам та адміністраторам багатий набір інструментів для комп'ютеризованого навчання,

в тому числі дистанційного. У 2018 р. використання платформи Moodle у світі перевищило використання усіх інших платформ разом узятих [597].

Мета роботи – оцінити ефективність використання платформи Moodle як засобу інтерактивного навчання студентів-біологів. Проаналізовано лекційні й лабораторні заняття із курсу «Загальна цитологія й гістологія» та практичні заняття з курсу «Українська мова за професійним спрямуванням», проведені зі студентами першого курсу факультету біології та лісового господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки у 2019–2020 та 2020–2021 навчальних роках із використанням електронних освітніх ресурсів «Загальна цитологія та гістологія» й «Українська мова за професійним спрямуванням», створених на платформі Moodle.

«Загальна цитологія й гістологія» вивчається у першому семестрі і розглядає загальні закономірності будови, розвитку та життєдіяльності клітини як універсального й найдрібнішого осередку життя та будову, розвиток і життєдіяльність тканин у складі тваринних організмів, тобто тканинний рівень організації живого. Компетентності, що здобуваються в процесі вивчення загальної цитології та гістології можуть бути використані під час вивчення ряду дисциплін, передбачених навчальними планами підготовки бакалавра та майбутній професійній діяльності. Курс «Українська мова за професійним спрямуванням» також вивчається у першому семестрі і є важливим навчальним компонентом у підготовці фахівців-біологів. Він має на меті ознайомити студентів із особливостями комунікації в діловій та науковій сферах і покликаний забезпечити оволодіння всіма стильовими тонкощами української мови та сформувати вміння послуговуватися ними у майбутній професійній діяльності, дає змогу опанувати прийоми та практичні навички укладання конкретних документів та можливість засвоїти державну мову на рівні вільного володіння в офіційному спілкуванні, формувати особистість, зокрема її фахові мовленнєві уміння. Міжпредметні зв'язки вищеназваних курсів важливі для формування фахових навичок майбутніх бакалаврів спеціальності «Біологія», адже вимоги, які диктує сучасний ринок праці, характеризуються відсутністю

жорсткої прив'язки до конкретної дисципліни, а мають універсальний міжпредметний характер [598]. Відомо, що реалізація цих зв'язків сприяє систематизації, а, отже, глибині та міцності знань, допомагає студентам сформувати цілісну картину світу. При цьому підвищується ефективність навчання, забезпечується можливість наскрізного застосування знань, умінь і навичок, отриманих під час вивчення різних дисциплін [599].

Під час навчання офлайн матеріали електронних освітніх ресурсів використовуються в якості наочних чи довідкових матеріалів, які презентуються за допомогою мультимедійного проектора, для самостійного опрацювання студентами матеріалу. На онлайн-заняттях викладач і студенти працюють дистанційно, але і в цьому випадку усі учасники навчального процесу залучені до активної пізнавальної діяльності, вони можуть ставити запитання, висловлювати свої думки тощо.

Як і декілька десятиліть тому лекція лишається для студента основним джерелом теоретичного матеріалу. Але бурхливий розвиток інформаційних та комунікаційних технологій дозволяє викладачеві раціонально використати час, відведений на лекційне заняття, і донести до студентів більше інформації. Оскільки лекційний матеріал розміщений на сторінці електронного ресурсу платформи Moodle, студентів не потрібно ретельно конспектувати матеріал, остерігаючись пропустити щось важливе. Він може зосередити свою увагу на поясненнях викладача, прикладах, ілюстраціях, має час на обдумування та аналіз почутого і побаченого, йому не потрібно витратити час на швидкоруч зроблені записи, в яких неминуче будуть описки, помилки тощо. На думку К.Г. Марквардта, конспектування ефективно в тому випадку, «коли рука йде за власною думкою, а не за словом лектора» [600]. Звичайно, викладач витратить не менше, а навіть більше часу на підготовку лекційного матеріалу. Адже на сторінці електронного ресурсу, крім власне тексту лекції, повинні бути мікрофотографії клітин і тканин, покликання на атласи, словники, підручники, відеоматеріали, які студент може відкрити, клікнувши клавішею «мишки». Ефективність засвоєння матеріалу зростає, коли паралельно з електронним

ресурсом студент використовує укладений викладачем посібник, який містить програму навчальної дисципліни, методичні вказівки до лабораторних чи практичних занять, короткий конспект лекцій, термінологічний словник, ілюстративний матеріал, тестові завдання, зразок екзаменаційного білета [601]. Зазначимо, що навіть у випадку, коли програмою не передбачені лекційні години (зокрема, у курсі «Українська мова за професійним спрямуванням»), такий посібник, як і електронний ресурс, повинен містити теоретичний матеріал, оскільки це суттєво підвищує якість засвоєння студентами матеріалу дисципліни [602, с. 9]. Викладач, «звільнений» від необхідності проведення «диктанту» (адже навички першокурсників у конспектуванні досить посередні), може значно збільшити обсяг корисної інформації, а також використати час на обговорення незрозумілих або проблемних питань, застосовуючи такі форми лекцій, як проблемна лекція, лекція-діалог тощо. Так, він може створити проблемну ситуацію, наприклад, запропонувавши студентам на основі матеріалу лекції створити гіпотезу, яка б пояснювала ще не до кінця вивчений процес чи будову клітинної структури.

Окремі питання деяких тем містять багато теоретичного матеріалу, який не є складним, але потребує чимало часу для запам'ятовування. У такому випадку, викладач може першу частину лекції відвести на самостійну роботу студентів, а в другій – пояснити найскладніше [604]. Такий метод добре спрацьовує як при аудиторному, так і дистанційному навчанні. В останньому випадку лектор, давши завдання студентам, може вийти з режиму онлайн-лекції (адже можливості платформи Moodle дозволяють контролювати активність студентів), а згодом – відновити його.

Чимале позитивне значення має створення студентами (як завдань самостійної роботи) схем, мікрофотографій та презентацій, які можуть бути використані для ілюстрації теоретичного матеріалу однієї з тем загальної цитології й гістології.

Виконуючи завдання практичного заняття «Презентація як різновид публічного мовлення» курсу «Українська мова за професійним спрямуванням»

студенти мають можливість представляти свої проекти, зокрема ті, що стосуються їхньої майбутньої професійної діяльності. А таке уміння є важливою складовою професіограми майбутнього фахівця.

Створена студентом презентація може обговорюватися у чаті чи на онлайн-консультації як під час вивчення однієї з тем курсу «Загальна цитологія та гістологія» (основна увага приділяється правильному використанню термінів, якості мікрофотографій та схем), так і під час вивчення теми «Презентація як різновид публічного мовлення» курсу «Українська мова за професійним спрямуванням», де вивчаються засоби здійснення презентації, основні принципи її створення, види та структурні компоненти.

Платформа Moodle надає студентами широкі можливості в опануванні термінології тієї чи іншої дисципліни, що важливо і в умовах аудиторного навчання і дистанційного, коли немає доступу до бібліотек. Використовуючи електронний навчальний ресурс, студент за покликаннями, що містяться в тексті теоретичного матеріалу чи методичних рекомендацій, може переходити на сайти з онлайн-словниками. Це особливо актуально при проведенні таких практичних занять із курсу «Українська мова за професійним спрямуванням», як «Словники у професійному мовленні» та «Українська термінологія у професійному спілкуванні», завдання яких передбачають використання різних типів словників: тлумачних, паронімів, синонімів, наголосів, іншомовних слів, біологічних термінів тощо. Наявність у платформі Moodle такого виду діяльності, як «Глосарій» дозволяє застосувати діяльнісний метод навчання, коли студенти не лише вчаться працювати з електронними словниками, але й самі їх створюють і поповнюють.

Використання тестової підсистеми платформи Moodle дозволяє проводити якісний і достовірний поточний, проміжний та підсумковий контроль знань із дисципліни, створюючи тестові завдання різних форматів та когнітивних рівнів. Використовуючи тести, викладач може охопити більший, ніж при усному чи письмовому опитуванні обсяг матеріалу і суттєво зменшити час на проведення контрольного заходу та перевірку контрольних робіт. З огляду на те, що

програма загальної цитології та морфології передбачає визначення морфологічних об'єктів, позитивним моментом є можливість використання номерів мікрофотографій чи позначок на них в якості варіантів відповідей або частин питання [605]. Про дату та терміни проведення тестування викладач повідомляє студентів через чат, форум для спілкування або, створивши на сторінці курсу оголошення за допомогою ресурсу «Напис».

Результати тестування обговорюються в чаті або на онлайн-занятті. Обговорення супроводжується демонстрацією мікрофотографій та схем, що дозволяє розкрити причини допущених при виконанні завдання помилок. Правильність написання та використання термінів і дотримання наукового стилю у відповідях до тестів типу «Визначте пропущені слова», «Коротка відповідь» та «Ессе» з курсу «Загальна цитологія та гістологія» аналізуються на практичних онлайн-заняттях із української мови за професійним спрямуванням.

При виконанні студентами завдань лабораторних та практичних занять в умовах дистанційного навчання викладач може провести необхідний інструктаж в онлайн-режимі і, вийшовши з нього, надавати консультативну допомогу студентам через чат і форум для спілкування. Загалом проведення дистанційних лабораторних занять із морфологічних дисциплін має кілька суттєвих недоліків: студенти не мають змоги працювати з мікропрепаратами та опановувати навички роботи з мікроскопічною технікою. Зарадити цьому можна, сконцентрувавши роботу з мікроскопами на тих заняттях, що проводяться офлайн, попередньо вивчивши характерні морфологічні ознаки органел, клітин та тканин за допомогою мікрофотографій, розміщених в теоретичній частині електронного ресурсу, презентаціях до лекцій та цитологічних і гістологічних атласах, на веб-сторінки яких можна перейти, використавши відповідні покликання.

Оформлені лабораторні та практичні роботи студенти надсилають викладачеві, використовуючи вид діяльності «Завдання». При цьому, викладач може визначати терміни здачі роботи та тип файлів, які будуть надсилатися.

Взаємодія викладача зі студентами відбувається й на етапі перевірки ним надісланих студентами робіт. Викладач має змогу прокоментувати допущені

студентом помилки та неточності у відгуку до роботи, а студент, скориставшись цим відгуком-коментарем, – виправити їх. Важливо, що в особистих повідомленнях і коментарях він має можливість обговорити конкретну проблему з викладачем особисто. Найтипівіші помилки згодом обговорюються в чаті та на онлайн-занятті, що дозволяє студентам зрозуміти їх причини, і, відповідно, уникнути в майбутньому.

В умовах дистанційного навчання ресурси платформи Moodle дозволяють реалізувати й такі інтерактивні методи навчання, як ділова гра, інсценування, конкурси, дискусії, позааудиторні заходи. Так, практичні навички, отримані в процесі ділової гри (наприклад, метою якої є формування та розвиток у студентів уміння висловлювати та аргументувати свою думку в контексті дискурсу), інсценувань (наприклад: співбесіди з роботодавцем), конкурсів із практичними завданнями та їх подальшим обговоренням (наприклад, із використанням різних типів словників, зокрема термінологічних) дозволяють майбутньому фахівцеві уникнути помилок, які можуть трапитися у процесі самостійної трудової діяльності, сприяють розвитку теоретичного та практичного мислення в професійній сфері, отриманню професійного досвіду, зокрема у прийнятті індивідуальних та колективних рішень.

Вивчаючи тему «Форми колективного обговорення професійних проблем», студенти самі можуть стати організаторами й учасниками дискусії, конференції чи круглого столу, під час яких будуть вчитися висловлювати альтернативні думки та приймати виважені рішення. Саме дискусійні форми найкраще змушують студентів аналізувати думки, перш ніж їх озвучувати, оскільки обов'язковим складником є не лише промова, але й пояснення ходу власних думок. Дискусійні форми навчання – це ціленаправлений та впорядкований обмін думками, твердженнями з метою «знаходження істини» або формування в учасників певної точки зору.

Технології інтерактивного навчання можуть бути залучені до проведення заняття й у формі позааудиторного заходу. У процесі його підготовки створюються оптимальні умови для розвитку творчого мислення, нових мовних

та поведінкових навичок у відносно комфортній атмосфері, що може створити необхідну для навчання мотивацію. Крім цього, студенти вчаться працювати в команді.

Постійне проведення інтерактивних занять сприяє значному покращенню комунікаційних навичок студентів, в результаті чого зникають їх внутрішні обмеження. Наприклад, готуючи відеоролики чи аматорські фільми, студенти вчаться спілкуватися з представниками різних вікових та соціальних груп, що само собою є дуже важливим, адже від цього вміння залежать успіхи людини в житті, її взаємини з іншими членами суспільства.

Отже, ресурси платформи Moodle є дієвим засобом активізації навчальної діяльності і реалізації інтерактивних методів навчання, які дозволяють викладачеві розвивати в студентів комунікативні вміння й навички, привчають працювати в команді, сприяють виробленню фахових компетентностей в умовах, максимально наближених до майбутньої професійної діяльності, вдосконаленню культури професійного спілкування майбутніх фахівців, зменшенню нервового навантаження студентів і спонукають до діалогу та дій, допомагають цікаво й різноманітно організувати навчальний процес, що позитивно впливає на якість навчання, підвищує його ефективність.

6.21 Використання професійно орієнтованих текстів на заняттях з англійської мови для студентів спеціальності «Туризм» (розробка програми дисципліни «Іноземна мова у ситуаціях професійного спілкування»)

Важливою особливістю формування позитивної мотивації студентів туристичної сфери до вивчення іноземних мов є необхідність створення викладачем у процесі навчання цих дисциплін таких умов, щоб навчальний процес максимально наближався до їхньої майбутньої професійної діяльності. Однією з основних цілей курсів іноземної мови професійного спрямування у закладах вищої освіти є розвиток навичок читання фахових текстів. За Г. Барабановою, професійно орієнтоване читання – це «складна мовленнєва діяльність, обумовлена професійними інформаційними можливостями і потребами» [606, с. 70–71]. Тексти фахового спрямування є джерелом для розширення фахового термінологічного словника, предметом читання та обговорення на заняттях, основою для використання в ситуаціях мовлення, для аудіювання, тобто для цілеспрямованої і продуктивної мовленнєвої діяльності студентів.

Мотивацією при оволодінні іноземною мовою насамперед повинна бути професійна потреба студента, якому необхідно стати висококваліфікованим фахівцем із знанням іноземної мови, саме тому одним із нагальних завдань іноземної мови для немовних спеціальностей на сучасному етапі повинен бути професійно орієнтований характер, відображений у як у формуванні програми вибіркової дисципліни, так і загалом у процесі навчання іноземній мові.

Метою даної статті є спроба створення розробки логічного та послідовного, тематично доцільного курсу дисципліни за вибором «Іноземна мова у ситуаціях професійного спілкування» для студентів спеціальності «Туризм», який дозволить розвинути не лише знання та комунікативні навички з англійської мови, але й поглибить професійно орієнтовані вміння та лексичний словник майбутнього фахівця з туризму, стане у пригоді у подальшій професійній діяльності.

Використання автентичних професійно орієнтованих матеріалів під час вивчення іноземної мови не повинне починатися з самого першого заняття, адже

Йому повинен передувати довгий та тернистий шлях розвитку навичок читання та аудіювання до рівня вільного володіння ними. Необхідним є також вивчення професійної термінології, та достатній словниковий запас загальноживаної лексики. Тобто, якщо перший рік вивчення мови у вищому навчальному закладі пов'язаний із узагальненням, закріпленням існуючих знань студентів та розвитком навичок говоріння, читання, аудіювання та письма, то другий рік повинен бути присвячений вивченню лексики за фахом, і лише на третьому можливо вводити, на нашу думку, роботу з текстами професійної тематики, автентичними матеріалами, розвивати вміння спілкуватися на професійні теми та у професійній сфері.

У наших попередніх роботах із питань дослідження професійно орієнтованого навчання та використання професійно орієнтованих текстів на заняттях з вивчення іноземної мови для студентів спеціальності «Туризм» [607, 608] ми вже виокремлювали основні етапи роботи з іншомовним текстом (дотекстовий, текстовий і післятекстовий) та розробили наступну класифікацію фахових текстів туристичного спрямування:

- інформаційна література – путівники, інтернет-блоги, відгуки про подорожі, книги про країни та їх визначні місця, довідники тощо;
- рекламна – листівки, каталоги, оголошення, спеціальні інтернет-видання тощо.
- страхування та фінанси – договори купівлі-продажу, страхування, бланки, чеки тощо.
- готельна та розважальна – заявки, бронювання, оформлення супровідних документів тощо.
- міжнародна – ведення ділового листування, оформлення документації на ведення окремого напрямку туризму, запитів на міжнародні тренінги, конференції та рекламні тури тощо.
- наукова – статті, теоретичні дослідження, тези конференції, анотації тощо.
- навчальна – посібники та підручники з фаху, додаткова література тощо.

Відповідно до цієї класифікації ми й будували програму курсу дисципліни за вибором «Іноземна мова у ситуаціях професійного спілкування» (англійська), яка пропонується студентам спеціальності 242 Туризм на 3-4 році навчання, і пов'язана саме з майбутньою професійною діяльністю. Головна мета курсу – оволодіння іноземною мовою на рівні, достатньому для вільного спілкування у майбутньому у ситуаціях професійної комунікації. Дана дисципліна розрахована на 3 кредити та відповідно 90 годин навчального часу, з яких 36 годин відводиться на аудиторну роботу (табл.1), студентам пропонуються наступні тематичні блоки:

Таблиця 1.

Теми практичних занять з дисципліни
«Іноземна мова у ситуаціях професійного спілкування»

№	Тема заняття	Кількість годин
1	Туризм як хобі та професія.	4
2	Типи та види відпочинку та подорожей.	2
3	Види транспорту: супровідна документація.	2
4	Туристське спорядження. Спеціалізовані магазини та шопінг-тури.	2
5	Планування та організація туристичної мандрівки. Перегляд туристичних оголошень.	2
6	Візит у бюро подорожей.	2
7	Активний відпочинок: види та облаштування.	2
8	Робота у туристичній агенції. Прийом на роботу та інтерв'ю з роботодавцем.	2
9	Турагент та туроператор: рівень відповідальності та правові відносини.	2
10	Екскурсійна діяльність: форми та види.	2
11	Робота гідом-перекладачем: переваги та недоліки.	2
12	У готелі: відпочинок чи ділове відрядження.	2
13	Форс-мажори та вирішення конфліктних ситуацій.	2
14	Заклади харчування. Ресторанний сервіс.	4
15	Ділове листування та документація. Діловий етикет.	4

Англійська мова у даному випадку стає лише фоном, підґрунтям для здобуття студентами професійно орієнтованих вмінь та навичок. Відомості із граматики подаються лише у вигляді пояснень незрозумілих для студентів конструкцій та побудови речень, у зв'язку із особливостями стилістики тих чи інших фахових документів та матеріалів. Головним засобом засвоєння мови та розвитку комунікативних професійно орієнтованих вмінь стає читання автентичних фахових текстів, розміщених у певній послідовності, за розміром – у великій, середній та малій формі, та відповідно до їх тематичного спрямування.

До великих форм можна віднести путівники, довідники, каталоги туристичних агенцій, теоретичні дослідження, навчальну літературу та ін.; до середніх – статті, контракти, брошури та ін.; до малих – рекламні оголошення, листівки, ділове листування, бланки, чеки, тощо.

Розпочинати слід із малих форм, адже роботу з ними можливо повністю провести на занятті, що є вкрай важливим для початкового етапу дослідження професійно орієнтованої автентичної літератури, під час якого викладач вводить студентів у атмосферу туристичної діяльності. Вже під час вивчення другої теми (табл.1) (перша є вступною та загалом проводиться у лекційно-організаційному вигляді) починається робота із листівками-оголошеннями, у змісті яких пропонується подорожі різного типу та направлення. Дані оголошення у яскравій формі чітко та коротко повідомляють усю необхідну інформацію, що має зацікавити клієнта та привести його у туристичну агенцію, де вже з ним буде працювати наш майбутній фахівець з туризму. Метою дослідження подібних матеріалів є не лише ознайомлення студентів з принципами побудови оголошень, але й навчання їх написання у майбутньому. Звичайно ж, подібні матеріали наразі створюються рекламними агенціями, які мають у складі дизайнерів та художників, але невеличкі туристичні агенції ще й досі створюють та розміщують подібні оголошення самостійно.

На дотекстовому етапі у даному випадку викладач має пояснити основні принципи створення подібних оголошень, навчити спеціальної термінології, запропонувати питання «Які оголошення приваблюють найбільше Вашу увагу?».

«Що має бути розміщено на подібному оголошенні?», представити велику кількість різних за змістом та спрямуванням прикладів та організувати дискусію щодо найбільш доречних та привабливих для туриста варіантів, недоліків одних та переваг інших. На текстовому етапі потрібно прочитати оголошення, звертаючи увагу на існуючі скорочення, граматичні та стилістичні особливості побудови речень, загальний дизайн та розміщення тексту. На післятекстовому етапі необхідним є узагальнення усієї інформації та обговорення прочитаного. На даному етапі доцільним є використання інтерактивних групових та індивідуальних форм роботи, наприклад, нами пропонувалися:

- брейнстормінг – групова робота з різними видами оголошень за тематикою, завданням якої було прописати власну технологію створення, відповідно до мети та довести власну думку, визначивши найкращі способи привертання уваги;

- рольові ігри – «Зателефонуй за оголошенням» та «Візит до туристичної агенції»;

- індивідуальні презентації – планування своєї ефективної роботи у якості менеджера з туризму.

При цьому підсумком усієї роботи над оголошенням має бути творче індивідуальне завдання на написання подібного, враховуючи усі обговорені принципи побудови та власні уподобання. Після активно проведеного практичного заняття, студенти завжди із задоволенням, творчо та уважно ставляться до виконання завдання на самостійну роботу, що реалізується у досконало представлених презентаціях своїх власних робіт на наступному занятті.

Окремою ланкою серед малих форм туристичної літератури розташовуються приклади офіційної документації, наприклад, автобіографія, резюме, різноманітні формуляри, тощо. У даному випадку доцільним є виділення їх у окрему категорію, та проведення окремого заняття, присвяченого, наприклад, прийому на роботу – що ми й запланували під час вивчення восьмої теми (табл.1). При цьому починати заняття потрібно з читання оголошення про пошук співробітника туристичної агенції, продовжуючи написанням автобіографії,

резюме, поясненням викладача про особливості підготовки до співбесіди, поведінки під час неї та технологією прийняття результатів.

На даному занятті сам текст оголошення виносить у передтекстовий, початковий етап, адже слугує лише каталізатором до розвитку і втілення основної мети заняття. Кульмінацією післятекстового етапу знову ж таки має бути рольова гра – «Інтерв'ю», під час якої студенти по черзі виступають і роботодавцями, і претендентами, навчаються правильно поводити себе під час інтерв'ю та відповідати на питання, яскраво репрезентуючи себе. Результатами даного заняття повинні бути написані власні автобіографія, резюме, засвоєна методика поведінки на співбесіді.

Середні форми туристичної літератури, на нашу думку, займають проміжне місце між малими та великими, та відрізняються від малих необхідністю введення великої кількості творчих завдань, які мають виконати студенти. Майже вся увага, при цьому, буде зосереджена викладачем на доведенні до студентів особливостей побудови тих чи інших форм туристичної документації, адже до середніх форм належать усі контракти та договори, що мають заключати туристичні агенції з клієнтами та іншими суб'єктами, ведення ділового листування, тощо.

З середніми формами вся робота має відбуватися на дотекстовому етапі, який буде йти одночасно з текстовим, тобто читання і відразу пояснення прочитаного матеріалу. Післятекстовий етап виносить на позааудиторний час, у вигляді самостійного творчого завдання щодо вивченої на занятті теми. На нашу думку, робота із туристичною документацією є найбільш складною та важливою часткою туристичної літератури, вона повинна бути ретельною та чітко вибудованою, викладач, що працює зі студентами спеціальності «Туризм», постійно повинен вдосконалювати свої знання у даній сфері.

Робота з великими формами туристичної літератури – путівниками, книгами про країни та їх визначні місця, довідниками; з написанням статей, теоретичними дослідженнями з фаху; оглядом та аналізом посібників та підручників з фаху, – виносить на самостійну роботу студентів у вигляді творчих завдань, презентацій, написання тез конференцій тощо. Її доцільно

проводити вже у кінці курсу дисципліни, адже студент на даному етапі має володіти достатньою кількістю термінології за фахом, що дозволить йому працювати самостійно.

Частково робота із великими формами туристичної літератури може проводитися, наприклад, під час заняття 10 «Екскурсійна діяльність: форми та види» (табл.1), коли викладач пропонує до уваги студентів такі види туристичної літератури, як путівники, книги про країни та їх визначні місця, довідники, каталоги та ін., які містять значну кількість інформації. У даному випадку на занятті відбувається перевірка завдання, винесеного на самостійне опрацювання, – обрати для дослідження один із англійських путівників та дослідити його особливості, зробивши його аналіз у вигляді написання анотації (2-3 сторінки, англійською мовою). Саму перевірку можна організувати у вигляді відео презентації у форматі PowerPoint. Завданням на самостійне опрацювання у позаурочний час може стати написання тексту власної екскурсії за певним маршрутом та тематичною спрямованістю, адже наступною темою для опрацювання є «Робота гідом-перекладачем: переваги та недоліки», на якому можна представити результат власної творчої роботи.

Нами були представлені лише деякі види туристичної літератури та вибудовані загальні принципи роботи з ними, адже представити усі 18 занять у повному обсязі з їх детальним аналізом неможливо у рамках даної роботи. Проте можемо зазначити, що зробивши акцент на використанні професійно орієнтованої автентичної літератури, викладач англійської мови може не лише покращити ставлення студентів до її вивчення, але й поглибити знання студентів за фахом – адже кількість досліджених джерел та документів та детальність їх аналізу призводить до багатьох відкриттів у туристичній сфері, що, безумовно, стане у пригоді у майбутній професійній діяльності. Головним чином, на нашу думку, цьому може сприяти постать самого викладача – його бажання вдосконалювати як свої професійні, так і творчі навички роботи із матеріалом та студентами.

6.22 Відеосервіси в роботі вчителя: можливості, інструменти, навчання педагогів

Сьогоднішня шкільна освіта зазнає певних змін й органічно вливається в електронну епоху, де, одночасно з реалізацією завдань навчання, створює підґрунтя для адаптації школярів в інформаційному світі, відчиняє можливості для життєдіяльності в новітньому середовищі, спонукаючи вчителя до використання на уроках технологій, які стануть каталізатором педагогічного процесу і сприятимуть його ефективності. Учитель повинен не лише мати ґрунтовні предметні знання, а й опанувати методику навчання предмета із залученням широкого спектру інформаційно-комунікаційних технологій, бути спроможним створювати предметний курс на основі електронних засобів навчання нового покоління та розробляти дидактичний контент з урахуванням електронних дисциплін (електронна педагогіка, електронна дидактика тощо). Для забезпечення теоретичної і практичної бази навчання педагога в нових умовах інформаційного суспільства важливим є формування його ІК-компетентності, яка передбачатиме здатність педагога методично вмотивовано використовувати інформаційно-комунікаційні технології в освітньому процесі.

Для з'ясування способів поєднання ІКТ із методиками навчання деяких предметів та загальною дидактикою варто пригадати, що акт засвоєння знань складається з низки етапів (процесів): сприймання, усвідомлення, осмислення, розуміння, закріплення, застосування. <http://onlinecorrector.com.ua/%D1%82%D0%B0%D0%BA-%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE-%D1%96-%D1%81%D0%BE%D0%B1%D1%96> Зі свого боку ці процеси є залежними від умов і обставин навчання: сприйняття матеріалу значною мірою підтримується унаочненням, спіранням на життєвий досвід учня та можливістю подальшого створення нових образів та уявлень для належного усвідомлення; осмислення та розуміння краще відбувається за умови інтерактивної взаємодії з освітнім середовищем, а закріплення та застосування вже безпосередньо залежить від наданих можливостей абстрагування, систематизації та узагальнення інформації, що треба опанувати. Тому формат

відео видається, безсумнівно, одним із найбільш перспективних способів подати сучасні електронні дидактичні матеріали, якщо це відео буде якісним, змістовно зваженим, зробленим із дотриманням належних авторських прав та доцільно інтерактивним.

Для вдосконалення загальнопедагогічної і предметно-педагогічної ІК-компетентності педагогів, надання їм можливості опанувати розроблення дидактичних матеріалів у форматі інтерактивного відео був розроблений дистанційний тренінг «Відеосервіси в роботі педагога-фахівця», у рамках якого розглядаються можливості використання відеосервісів в освітньому процесі, їх успішне і творче застосування в педагогічній роботі. Метою тренінгу визначено підвищення рівня інформаційно-комунікаційної компетентності педагогічних працівників закладів освіти всіх типів через <http://onlinecorrector.com.ua/%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B7-%D0%B7%D0%B0-%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D1%8E-%D1%83-%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1> поглиблення їх базових теоретичних знань та практичних навичок щодо використання відеосервісів в освітньому процесі для вирішення предметно-методичних та дидактичних задач. Основними завданнями на тренінгу є: сформувати в учасників уявлення про можливості використання відеосервісів для підтримки навчальних програм із предметів, навчити слухачів використовувати відеосервіси з навчальною метою, мотивувати вчителів до професійного розвитку та саморозвитку, а також формувати й підвищувати інформаційну грамотність.

Навчальний план тренінгу «Відеосервіси в роботі педагога-фахівця» розрахований на 24 академічних години та складається з трьох модулів. Передбачається, що в межах тренінгу слухач засвоює теоретичний матеріал та виконує практичні завдання за кожним модулем за дистанційною формою навчання в один із чотирьох способів (на вибір слухача):

- навчання за повною програмою всіх трьох модулів (24 години);
- навчання за модулями:

- a. можливості програми PowerPoint, відеохостингу Youtube та сервісу інтерактивних вправ Learningapps щодо створення інтерактивного навчального відео (8 годин);
- b. розроблення інтерактивного навчального відео засобами програми захоплення екрану (зокрема FlashBack), відеохостингу YouTube, сервісу інтерактивних вправ H5P (8 годин);
- c. сервіси анімованих презентацій PowToon, відеохостинг Vimeo, інтерактивний клас PlayPosit як інструменти розроблення інтерактивного навчального відео (8 годин).

Проведення дистанційного курсу передбачено за підтримки платформи <https://ele.zp.ua/training>, яка містить розроблені та упорядковані навчально-методичні матеріали.

Загалом діяльність учасника за будь-яким із модулів складається з ознайомлення з прикладом прогнозованого результату навчання – інтерактивним відеороликом та відеоінструкціями, що ілюструють перебіг отримання такого результату. Тобто, навчаючись за кожним із модулів, слухач спочатку є віртуальним свідком процесу підготовки навчального відео тренерами, а далі – проектантом та виконавцем аналогічної власної розробки. Схематично ідею діяльності учасника тренінгу ілюструє інтерактивний плакат <https://cutt.ly/tyWKtds>

Представимо докладніше змістове навантаження тренінгу. У першому модулі міститься розгляд можливостей звичної користувачам програми підготовки комп'ютерних презентацій PowerPoint, відеохостингу Youtube (<https://www.youtube.com>) та сервісу інтерактивних вправ Learningapps (<https://learningapps.org>) щодо створення інтерактивного навчального відео.

Під час ознайомлення з процесом перетворення готових презентацій на відео в програмі MS Power Point слухач переглядає та здійснює запис звукового супроводу при показі комп'ютерної презентації, за потреби виконує корекцію деяких окремих параметрів запису, експортує презентацію у відео, обираючи параметри експорту та певний формат вихідного відео. На другому етапі

першого модуля пропонується ознайомлення з базовими засадами використання відео з мережі Інтернет, зокрема, використання YouTube для публікації власного відео: огляд сервісу, завантаження власних роликів на YouTube, вибір налаштувань, застосування відеоредактора YouTube. Модуль завершується, відповідно до загальної ідеї тренінгу (розроблення відео – публікація відео – надання інтерактивності) створенням інтерактивного відео засобами конструктора інтерактивних вправ Learningapps. Цей сервіс німецького походження має багатомовний інтерфейс та ідеально дає змогу ознайомити слухачів з ідеєю розроблення інтерактивної онлайн-вправи, зокрема відео. Незважаючи на те, що сервіс Learningapps є доволі відомим, програма тренінгу передбачає відеоогляд його можливостей, інструкції щодо реєстрації на сервісі та загального алгоритму створення інтерактивних вправ на сервісі, а також детальний опис розроблення вправи «Аудіо, відео контент»: початок та порядок розроблення, налаштування параметрів, надання доступу за посиланням, дії щодо вбудовування готової вправи. Коментується також можливість збереження файлу вправи та інтеграція її до деяких LMS (зокрема MOODLE).

В аналогічний спосіб побудований і другий модуль тренінгу, який орієнтовано на розроблення інтерактивного навчального відео через захоплення екрану, його публікацію та застосування іншого конструктора інтерактивних вправ – сервісу, що підтримує технологію H5P. Варто зазначити, що цей модуль через особливості сервісів, що увійшли до його складу, є найбільш мінливим: так політика розробників програми FlashBack (<https://www.flashbackrecorder.com>) і конструктора H5P (<https://h5p.org>) призвели до необхідності підшукати цим інструментам певну заміну. Наприклад, замість FlashBack визначено можливість застосувати аналогічну програму з безкоштовним функціоналом Debut з пакету NCH Software Suite (<https://www.nchsoftware.com>), надання інтерактивності відео, яке час від часу унеможлиблює сервіс H5P.org, покладено на сервіс УДОБА (<https://udoba.org>). Застосування цих «косметичних» корекцій не вносить суттєвих змін до ідеї навчання за другим модулем. Спочатку для створення власного відео слухачу пропонується використати відповідну програму

захоплення екрану, водночас відпрацьовується завантаження та встановлення програми на ПК, запис відео засобами програми з екрану та з вебкамери, обговорюються дії щодо створення запланованого запису, експортування відео до загальних форматів. Далі за аналогією з першим модулем відбувається ознайомлення з можливостями хостингу YouTube для публікації власного відео: огляд сервісу, порядок завантаження власного ролика, вибір налаштувань, використання відеоредактора YouTube. На третьому етапі для створення інтерактивного відео за технологією H5P слухачу пропонується дізнатись більше про саму технологію, сервіси, які зараз її підтримують, зазначаються особливості реєстрації на них та їх функціонування. Багато уваги приділяється ознайомленню з підтримкою роботи користувачів із боку сервісів: приклади, довідки, спільнота H5P, можливість використання файлів, створених засобами одних ресурсів на інших тощо. На тренінгу слухачі дізнаються про типи та види шаблонів вправ H5P, базові засади та загальний алгоритм створення вправ, а також покроково виконують створення вправи «Інтерактивне відео», налаштування її параметрів, надають доступ до вправи за посиланням, навчаються вбудовувати розроблену вправу, зберігати файл вправи та інтегрувати її до деяких LMS та інших сервісів категорії H5P.

Навчання за програмою третього (завершального) модуля тренінгу підсумовує оголошену загальну лінію створення інтерактивної вправи: розроблення відео – публікація відео – надання інтерактивності. Інструментами реалізації в модулі обрано сервіси PowToon (<https://www.powtoon.com>), Vimeo (<https://vimeo.com>) та PlayPosit (<https://www.playposit.com>). Учасники тренінгу дізнаються про використання сервісу PowToon для створення відеоскрайбінгу: поняття та види скрайбінгу, огляд сервісу PowToon, підключення додатку PowToon до Google Діску, а також опановують створення скрайбінгу: вибір шаблону, розміщення зображення, вставка звуку, налаштування часової стрічки, вибір фону, налаштування ефектів, експортування роликів тощо. Для публікації отриманого відео в модулі пропонується використання відеохостингу Vimeo. Слухачі мають можливість переглянути огляд сервісу, отримати порівняльну

характеристику з іншими відеохостингами, дізнатись про особливості реєстрації на Vimeo, обмеження безкоштовного акаунту, політики сервісу щодо акаунтів користувачів та соціальні функції Vimeo. Серед інструментальних навичок модуля увагу приділено завантаженню відео на сервіс, налаштуванню параметрів відео, упорядкуванню відео, наданню доступу для перегляду, ознайомленню з параметрами вбудовування відео до сторонніх вебресурсів. Завершується третій модуль ознайомленням із сервісом PlayPosit: використання керованого показу навчального відео, додавання елементів зворотного зв'язку під час відео, обов'язкові та необов'язкові активності, типи запитань із самоперевіркою, особливості їх проектування та налаштування, додаткові можливості сервісу, публікація для попереднього перегляду викладачем (preview), а також доступ для учнів та робота з класами.

Таким чином, навчання на тренінгу забезпечує слухачам низку світоглядних знань та інструментальних вмінь щодо можливостей різнопланових інструментів для:

- створення відео (озвучування та експорт презентації, захоплення екрану комп'ютера та запис із відеокамери, створення скрайбінгу);
- розміщення відео в мережі інтернет (відеохостинги YouTube та Vimeo);
- створення інтерактивних вправ на базі власних відео або опублікованих іншими користувачами (сервіси Learningapps, H5P, PlayPosit).

Також слухачі отримують додаткову інформацію від тренерів про способи пошуку відео в інтернеті, канали навчального відео та підписку на них; загальні засади проектування інтерактивних вправ до відео, способи використання інтерактивного відео на сторонніх вебресурсах, поняття, види та техніки скрайбінгу, запис екрану смартфона та його трансляцію на комп'ютері. Отже можна стверджувати, що, творчо комбінуючи складові вмінь та компетентностей, отриманих на тренінгу, педагоги впевнено розроблятимуть варіативні авторські дидактичні матеріали у форматі інтерактивного відео та гнучко застосовуватимуть їх у власній освітній діяльності.

Упродовж квітня-грудня 2020 року навчання за представленим тренінгом пройшли понад 110 вчителів України. Планується продовження навчання та розширення модулів.

REFERENCES

1. Абдуллаєв А.К., Ребар І.В. Теорія і методика викладання вільної боротьби: навчально-методичний посібник. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В. 2018. 299 с.
2. Мазур В.Й., Гуска М.Б. Спортивна боротьба. Методичні рекомендації до виконання практичних і самостійних занять з дисципліни «Спортивна боротьба з методикою викладання» (для студентів факультету фізичної культури). Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2015. 148 с.
3. Пістун А. І. Спортивна боротьба: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів: «Тріада плюс», 2008. 864 с.
4. Рубіс К.М. Місце спортивної боротьби у системі фізичного виховання вищих педагогічних навчальних закладів. Наука і освіта. Педагогіка. №5. 2015. С.101-104.
5. Voitko, V. (2016). Education and upbringing of children with special educational needs: modern approaches. Kropyvnytskyi: KOIPPO.
6. Koval, L. V. (2011). Preparing preschoolers with cerebral palsy to master writing skills. [Cand.Ped.Sciences]. National Pedagogical Dragomanov University, Kiev.
7. Kozyavkin, V.I. (2011). Kozyavkin's method is a system of intensive neurophysiological rehabilitation. Lviv: Parrot.
8. Martyniuk, V. Yu. (2016) Fundamentals of social pediatrics. Kyiv: FOP.
9. Mironova, S.P., Gavrilov, O.V., Matveeva, M.P. (2010). Fundamentals of correctional pedagogy. Kamianets-Podilskyi.
10. Prihodko, O.G. (2014). Specifics of speech development in children with cerebral palsy. Special education, №2, 107–112.
11. Romanenko, O.V. (2010). Dysontogenetic aspects of anticipation in children with cerebral palsy. Current issues of correctional education, № 1, 255–264.
12. Hanzeruk, L. A. (2015). Correctional and educational resource of horting in work with preschoolers with mental and physical disabilities. Theory and methods of horting, № 4, 157–162.

13. Chebotaryova, O.V. (2013). Scientific and methodological principles of teaching junior high school students with musculoskeletal disorders. Scientific journal of NPU named after MP Dragomanova. Series 19: Correctional pedagogy and special psychology, № 23, 264–266.
14. Yatsenko, K. (2015). Cerebral palsy: etiopathogenesis, clinical and neurophysiological aspects and possibilities of neurological rehabilitation. Ukrainian Journal of Neurology, № 2, 19–24.
15. Danilova, L. A. (1977). Methods of correction of speech and mental development in children with cerebral palsy. Moscow.
16. Lopatina, L.V. (2004). Disorders of intonation of utterance by preschoolers with erased dysarthria. Speech Therapy, № 1, 53–60.
17. Mastjukova, E.M., Ippolitova, MV (1985). Speech disorders in children with cerebral palsy. Moscow: Enlightenment.
18. Kamianets-Podilskyi.
19. Onegin, E. W., Onegina, O.E. (2006). Cerebral palsy (Practical guide for doctors). Grodno: GrSMU.
20. Semenova K.A. (1973). Methodical recommendations for the application of the working classification of cerebral palsy. Moscow.
21. Simonova, T.N., Levchenko, I. Yu. (2015). Variable features of development of preschool children with severe motor disorders. Child and adolescent rehabilitation, № 2, 54–58.
22. Shipitsyna, L.M., Mamaychuk, II (2001). Cerebral palsy. St. Petersburg: Didactics Plus.
23. Bax, M., Goldstein, M, Rosenbaum, P, et al. (2005). Proposed definition and classification of cerebral palsy. Dev Med Child Neurol, 47(8)
24. Delacy, M. J., Reid, S. M. (2015). Profile of associated impairments at age 5 years in Australia by cerebral palsy subtype and Gross Motor Function Classification System level for birth years 1996 to 2005. Dev Med Child Neurol.

25. Vincer, M. J, Allen, A. C, Joseph, K. S, Stinson, D.A, Scott, H, Wood, E. (2006). Increasing prevalence of cerebral palsy among very preterm infants: a population-based study. *Pediatrics*, 118(6).

26. Bergier, B., Tsos, A., & Bergier J. (2014). Factors determining physical activity of Ukrainian students. *Annals of Environmental Medicine*, 21(3), 613–616. <https://doi.org/10.5604/12321966.1120612>

27. Extremera, N., & Fernández-Berrocal, P. (2006). Emotional intelligence as predictor of mental, social, and physical health in university students. *Spanish Journal of Psychology*, 9(1), 45–51.

28. Ivashchenko, O., Muszkieta, R., & Potop, V. (2020). Didactics: Methodological Approaches to Determining the Content of Physical Education Teacher Training. *Journal of Learning Theory and Methodology*, 1(1), 40–47. <https://doi.org/10.17309/jltm.2020.1>.

29. Koryahin, V.M. (2018). Physical education of students. Lviv Polytechnic Publishing House, 494 p.

30. Tucker, P., & Irwin, J.D. (2011) University Students' Satisfaction With, Interest in Improving, and Receptivity to Attending Programs Aimed at Health and Well-Being. *Health Promot Pract*, 12, 388–395.

31. Державний стандарт початкової освіти : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 року № 87 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 року № 688). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-п#Text> (дата звернення 12.01.2021 р.).

32. Наскрізні змістові лінії. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/naskrizni-zmistovi-liniyi> (дата звернення 12.01.2021 р.).

33. Екологічна безпека URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Екологічна_безпека (дата звернення: 14.01.2021 р.).

34. Butlin, John (1989-04-01). Our common future. By World commission on environment and development. (London, Oxford University Press, 1987, pp. 383 £5.95.). Journal of International Development (en) 1 (2). с. 284–287.

35. Васильєва Д. В. Реалізація наскрізної лінії «громадянська відповідальність» у підручниках алгебри. Проблеми сучасного підручника. 2017. Вип. 19. С. 38–47.

36. Наскрізнi лінії URL : https://edera.gitbook.io/artmon59-new/vstup/rojasnuvalna_zapyska/naskryzny_lyniyi (дата звернення: 10.01.2021 р.).

37. Здоров'я URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Здоров%27я> (дата звернення: 29.07.2020 р.).

38. Пасічник В. М. Філософська категорія безпеки як основа нової парадигми державного управління національною безпекою. Демократичне врядування. 2011. Вип. 7. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_7_7 (дата звернення 10.01.2021 р.).

39. Унгурян І., Куриш Н. Формування ключової компетентності підприємливості та ініціативності у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : збірник наукових праць. Розділ «Педагогіка». 2016. № 2. С. 99–102.

40. Кізима Т. О. Фінансова грамотність населення: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії. Вісник ТНЕУ. 2012. № 2. С. 64–71.

41. Гришко С.В., Непша О.В. Проблеми формування екологічної культури студентської молоді в сучасному суспільстві. Екологія: зб. наук. пр. VII-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю, (25-27 вересня, 2019). Вінниця: ВНТУ, 2019. С. 190.

42. Донченко Л.М., Зав'ялова Т.В., Іванова В.М., Непша О.В. Формування екологічних знань і вмінь майбутніх вчителів географії під час вивчення курсу «Загальне землезнавство». Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. Вип. 63. Т. 2. С. 59-64.

43. Зав'ялова Т. Практико-орієнтоване навчання студентів-географів під час проходження навчальної практики з географії ґрунтів. Збірник тез II

Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «II Шкловські читання «Проблеми сучасних природничо-математичних наук та методик їх викладання». Глухів, 2020. С.102.

44. Іванова В., Сугоняк Я. Шляхи формування екологічного світогляду та екологічної культури майбутніх вчителів географії. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Інтердисциплінарні виміри. Конін-Ужгород-Херсон-Кривий Ріг: Посвіт, 2019. С.223-225

45. Прохорова Л.А, Зав'ялова Т.В., Непша О.В. Екологічна освіта та виховання молоді як основа екологічної культури суспільства. Дискурс в умовах мінливості соціокультурного простору. Мелітополь: Видавництво МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2018. С.143-146.

46. Hryshko S.V., Prokhorova L.A. Formation of ecological thinking and ecological outlook of students-geographers while studying the course «Physical geography of continents and oceans». Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka. № 51. 2020. P. 10-12.

47. Nepsha O.V., Zav'yalova T.V. Willingness of future teachers for ecological education of student youth in modern conditions. Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka. № 51. 2020. P.13-14.

48. Абдуллаєв А.К., Ребар І.В. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту в сучасних умовах. Інноваційна педагогіка. Вип. 10. Т. 1. С.67-70.

49. Абдураман А.Ш., Купрєєнко М.В., Непша О.В. Сутність професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури. Актуальные научные исследования в современном мире. Переяслав-Хмельницкий, 2019. Вып. 1 (45). Ч. 4. С. 39–43.

50. Котова О.В., Непша О.В. Структурні компоненти підготовки майбутніх вчителів фізичної культури у вищих навчальних закладах. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Херсон : ХДУ. 2014. Вип. 81. Т 1. С. 164–168.

51. Котова О. В. Профільне навчання в старшій школі за спортивним напрямком, його сутність та проблеми. Вісник Запорізького національного університету. 2012. № 1 (7). С. 48–53.

52. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. М.: Высшая школа, 1990. 119 с.

53. Носко М.О., Давидова Н.А. Проблемы і шляхи підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури. Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. Серія «Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт». Чернігів, 2012. Вип. 92. Т. 1. С. 184–187.

54. Проценко А.А. Функциональное содержание профессиональной деятельности учителя физической культуры. Веснік адукацыі. Минск, 2017. № 10 (октябрь). С. 18–25.

55. Шаповалова І.В. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до професійного самовдосконалення у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Запоріжжя, 2016. 246 с.

56. Ушаков В. С., Проценко А.А. Професійна підготовка майбутніх вчителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах. Фізичне виховання та спорт у контексті державної програми розвитку фізичної культури в Україні: досвід, проблеми, перспективи. Житомир, 2014. С. 157-160.

57. Hayday L. V. Vprovadzhennya dosvidu stsenichno-vykonavs'koyi kul'tury v systemu mystets'koyi osvity. Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky, Vypusk 139. 2015, S. 172-175. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2015_139_48

58. Sidorova I.S., Patskan' I.V., Shtepa ZH.V. Kolektyvne muzykuvannya: khorovyuy klas ta praktykum roboty z khorom. Navchal'no-metodychnyy posibnyk dlya vykladachiv ta studentiv mystets'kykh spetsial'nostey vyshchyykh pedahohichnykh zakladiv osvity. Vinnytsya: FOP, 2017. 202 s. <http://dspace.vspu.edu.ua/handle/123456789/1398>

59. Sidorova I.S. Pidhotovka studentiv pedahohichnykh universytetiv do vykorystannya mizhpredmetnykh zv'yazkiv na urokakh muzychnoho mystetstva u suchasniy shkoli. Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk: mizhvuzivs'kyu zbirnyk

naukovykh prats' molodykh vchenykh. Drohobych : Vydavnychyy dim «Hel'vetyka». Vyp.24. Tom 2. S.178-182.

<http://scholar.google.com/scholar?cluster=18175375066904337840&hl=en&oi=scholar>

60. Bloom B.S. (1956) Taxonomy of educational objectives: cognitive domain. New York: McKay.

61. Clark, R. C. & Mayer, R.E. (2008). E-Learning and the science of instruction: Proven guidelines for consumers and designers of multimedia learning. (2nd edition). San Francisco, CA: John Wiley & Sons, Co.

62. Fleming, N., A guide to learning skills. Available at [HTTP:// www.varknlearn.com](http://www.varknlearn.com).

63. Garrison, D.R. & Anderson, T. (2003). E-learning in the 21st Century: A framework for research and practice London, NY: RoutledgeFalmer.

64. Hansen, L. S. "Changing Contexts for Career Programs." JOURNAL OF CAREER DEVELOPMENT 13, no. 3 (Spring 1987): 31-42. (ERIC No. EJ 353 451).

65. Hoyt, K. B. "Trends in Career Education: Implications for the Future." In CAREER EDUCATION IN TRANSITION: TRENDS AND IMPLICATIONS FOR THE FUTURE. INFORMATION SERIES NO. 323,

66. Kearsley, G. (2000). Online education: Learning and teaching in cyberspace. Canada: Wadsworth.

67. Stern, J. Introduction to Online Teaching and Learning. Retrieved from <http://www.wlac.edu/online/documents/otl.pdf>

68. Teaching online. British Council. Retrieved from <https://www.teachingenglish.org.uk/article/teaching-online>

69. 12 tips for teaching an unforgettable online English class. Cambridge English. Retrieved from <https://www.cambridgeenglish.org/blog/12-tips-for-teaching-an-online-english-class/>

70. Online Teaching Part 3: Tips to Engage and Motivate Students. OUP. Retrieved from <https://oupeltglobalblog.com/2020/03/17/online-teaching-engage-motivate/>

71. Styfanyshyn, I., & Yurko, N. (2020). The implementation of the social and emotional training into the modern educational environment. *Collective monographs*, 4-13. <https://doi.org/10.36074/pcaifswal.ed-1.01>

72. Романчук, О., & Данилевич, М. (2020). Особливості підготовки фахівців з фізичного виховання і спорту у педагогічних коледжах України. *Collective monographs*. <https://doi.org/10.36074/rodmmrfssn.ed-1.02>

73. Yurko, N., & Protsenko, U. (2021). Reading comprehension: the significance, features and strategies. *Collective monographs*. <https://doi.org/10.36074/rodmmrfssn.ed-1.10>

74. Романчук, О. (2019). Підготовка фахівців фізичного виховання і спорту до педагогічної діяльності з дітьми та молоддю в Австрії: теоретико-методологічний аспект : монографія. Львів: Галицька видавнича спілка.

75. Yurko, N., & Vorobel, M. (2021). Learning English grammar online: the main resources. *Collective monographs*. <https://doi.org/10.36074/rodmmrfssn.ed-1.11>

76. Styfanyshyn, I., & Kalymon, Yu. (2021). Online practice for speaking English. *Collective monographs*. <https://doi.org/10.36074/rodmmrfssn.ed-1.12>

77. Коваль, Р. С. (2016). Проблеми уніфікації та стандартизації термінології реабілітації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, (22), 98-101.

78. Калимон, Ю. (2019). Комп'ютерна лексикографія: виклики та перспективи. *Актуальні питання іноземної філології*, (10), 112-118.

79. Воробель, М. М. (2021). Ефективність технології Task-Based Learning в розвитку мовленнєвих навичок студентів при вивченні англійської мови. *Грааль науки*, (1), 349-356. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.19.02.2021.073>

80. Коваль, Р. С. (2017). Вимоги до терміна реабілітації. *Contemporary issues in philological sciences: experience of scholars and educationalists of Poland and Ukraine : Conference Proceedings* (pp. 91-94). 28–29 April, 2017, Lublin, Poland.

81. Пантюк, Т. І., Воробель, М. М., & Егрешій, А. А. (2020). Компетентнісний підхід – важлива складова реформування сучасної освіти. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у*

сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти : зб. наук. праць за матеріалами XX Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 64-67). 30-31 травня, 2020 р., Монреаль: СРМ «ASF».

82. A handbook for teaching and learning in higher education : enhancing academic practice / [edited by] H. Fry, S. Ketteridge, S. Marshall.— 3rd ed. p. cm. — Taylor & Francis, 2009. — 544 p.

83. Anikieiev D.M. (2015). Criteria of effectiveness of students' physical education system in higher educational establishments. Physical education of students, 5, 3–8. <https://doi.org/10.15561/20755279.2015.0501>.

84. Futornyi S.M. Problem of shortage of motor activity students. Physical education of students, 2013. — Vol. 3. — P. 75–79.

85. Koryahin, V.M. (2018). Physical education of students. Lviv Polytechnic Publishing House, 494 p.

86. Pedagogy theory: collective monography / Aksonova O., Avdieieva S., Kobets V., etc. — International Science Group. — Boston : Primedia eLaunch, 2020. 321 p. Available at : DOI : 10.46299/isg.2020.MONO.PED.I

87. Бенин В. Л., Жукова Е. Д., Василина Д. С. Культурологическая компетентность в подготовке специалиста педагогического вуза. Воронеж Изд-во ВГПУ, 2013 с. 28.

88. Гриньова В. М. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу як результат сформованості його педагогічної культури. Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2011. № 1 (1). С. 21–26.

89. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. 243 с.

90. Донець З. Ф. Культурознавчі основи забезпечення вищої гуманітарної освіти. Гуманітарна педагогічна парадигма вищої освіти : монографія / Г. Онкович, В. Андрущенко, М. Бойченко та ін. Київ : Педагогічна думка, 2007. С. 153–224.

91. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід : монографія /за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 412 с.
92. Стеценко Н. М., Чикалова Т. Г. Теоретичні підходи до інтерпретації сутності культурологічної компетентності. Педагогічний альманах. Херсон, 2014. Випуск 23. С. 208–214.
93. Флиер, А. Я. Вектор культурной эволюции. Обсерватория культуры. 2011. № 5. С. 4–16.
94. Янкович О. І. Формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя в процесі вивчення педагогічних дисциплін. Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в європейський освітній простір : матеріали регіон. наук.-практ. семінару, 22-23 трав. 2007 р. / за ред. Г.В.Терещука. Тернопіль : ТНПУ, 2007. С. 10–13.
95. Роговая Н.А. (2014). Лекторское мастерство как основа педагогической деятельности. Наука и современность. № 29. Новосибирск. 108-113.
96. Лишевский В.П. (1983) Андрей Петрович Минаков. Москва. С. 91.
97. Васильева Е.Н., Фугело Н.А. (2017). Удовлетворенность обучением – активная проблема образования. Научный взгляд. №6 (38). 49-79. URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1250/1355>
98. Швалб Ю. М. Психологічні моделі соціалізації особистості / Ю.М. Швалб // Актуальні проблеми психології. – 2015. – Т. 7, вип. 38. – С. 509–510.
99. Пальм Г.А., Ілларіонова О.П., Кротенко В.М., Хомич О.Б. Вікові особливості соціалізації особистості/ /За заг. ред. Г.А.Пальм.–Д.: Вид-во «Інновація», 2018.– 63 с.
100. Савченко Н. V.U.C.A.-концепція та інформатизація публічного управління.– Режим доступу: http://dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/itis%20seminar%202017/s1.html.
101. Дмитренко К.О., Пальм Г.А. Шляхи розвитку критичного мислення студентів-медиків /К.О.Дмитренко, Г.А.Пальм// Labyrinths of Reality: Collection of scientific works / edited by M.A. Zhurba. Montreal: CPM «ASF», 2019. Issue 1(6). P.37-39.

102. Быков Е.С. Толерантность к неопределенности как характеристика инновационной личности // Актуальные вопросы современной психологии и педагогики. – Режим доступа: <http://www.sdort.ru/books/av-gorbenko/tolerantnost-kneopred>.

103. Поліщук О. С. Соціалізація особистості в умовах політизації українського суспільства: монографія/О. С. Поліщук. – Хмельниц., 2011. –154 с.

104. Алексейчук І. Мотиви занять фізичною культурою і спортом у вищій школі. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : Зб. наукових праць. Луцьк, 2002. Том 1.С. 173-175.

105. Егорычева Э. В. Ценность здоровья и отношение студентов к занятиям физической культурой и спортом. Теорія і практика фізичного виховання. 2008. № 1. С. 601-606.

106. Канішевський С. М. Умови, стан і перспективи розвитку фізичного виховання у ВУЗах України. Теорія і практика фізичного виховання. 2008. № 1. С. 139-145.

107. Канюк С. Психологія мотивацій. К. : Либідь, 2002. 304 с.

108. Куртова Г. Ю. Здоровий спосіб життя як пріоритетна цінність виховання сучасних дітей та молоді. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. 2008. Вип. 55. С. 168-170.

109. Литвиненко І. Причини безвідповідального відношення молоді до свого здоров'я . Фізична культура, спорт та здоров'я нації – нова епоха, нова генерація : Матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції. Миколаїв : МДПУ, 2002. С. 173-179.

110. Марченко О. Формування фізичної культури студентів у процесі навчання у вищих навчальних закладах. Теорія і практика фізичного виховання і спорту. 2008. № 2. С. 83-84.

111. Павленко І. О. Формування у студентів мотиваційно-ціннісного ставлення до фізичної культури. Теорія і практика фізичного виховання. 2010. № 1-2. Том 1. С. 605-610.

112. Павленко І. О. Здоров'язберезувальні технології для використання у навчальному процесі освітніх закладів : метод, рекомендації для викл. та студ. пед. навч. закл. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. 57 с.
113. Пустовалова Е. В. Аксиологический подход к проблеме здоровья в образовании. Философия образования. 2006. № 1 (15). 201 с.
114. Ажиппо О.Ю., Павленко В.О., Павленко Є.Є. Студентський спорт в системі фізичного виховання закладів вищої освіти. Харків 2019. – 285 с.
115. Вацеба О. М. Международное студенческое спортивное движение как важная составляющая международного спорта // Физ. воспитание студ. творч. спец. – Х., 2009. – № 1. – С. 19–25.
116. Войнаровський А. М. Історичний аналіз розвитку студентського спорту у вищих навчальних закладах України / А. М. Войнаровський // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Фізичне виховання і спорт. – Луцьк, 2012. – № 2. – С. 7–10.
117. Завидівська Н. Н. Шляхи оптимізації фізкультурно-спортивної діяльності студентів вищих навчальних закладів / Н. Н. Завидівська, І. В. Ополонець // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. – Луцьк, 2010. – № 2. – С. 50–54.
118. Мельник М. Студентський спорт: перспективи наукових досліджень / М. Мельник, М. Пітин // Спортивний вісник Придніпров'я, 2015. – № 3 – С. 73–76.
119. Мельник М. Г. Становлення та розвиток студентського спорту України в ХХІ столітті : дис. ... канд. наук з фіз. виховання та спорту : 24.00.01 / Мельник Михайло Григорович. – Львів, 2016. – 231 с.
120. Павленко В.О. Фундаменталізація змісту фізкультурно-оздоровчої освіти студентів вищих навчальних закладів різного професійного спрямування / В.О. Павленко // Здоров'є, спорт, реабілітація: зб. наук. праць. – Х : Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди, 2017. – Вип. 1. – С. 45–50.

121. Павленко В. О. Організаційні засади спортивно-масової роботи у вищих навчальних закладах : навч. посіб. для студентів / В. О. Павленко, Е. Є. Павленко, О. О. Слюсаренко – Харків : ХДАФК, 2017. – 166 с.

122. Павленко Ю. О. Багатогранність розвитку студентського спортивного руху / О. Ю. Павленко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту, – 2016. – № 3, – С. 21–25.

123. Про фізичну культуру і спорт : Закон України // Зібрання законодавства України. Звід законів України – К.: Український інформаційно-правовий центр, 2000. – №3. – С. 66- 97.

124. Шутєєв В. Масовий студентський спорт у вітчизняній та зарубіжній практиці / В. Шутєєв, Т. Шутєєва, А. Єфременко, О. Насонкіна, М. Марченков // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2017. – № 4. – С. 121–125.

125. O. Azhyppo, V. Pavlenko, V. Mulyk, K. Mulyk, L. Karpets, T. Grynova, M. Sannikova / Direction of teaching the subject of physical education by taking into account opportunities of institution of higher education and interests of student youth / Journal of Physical Education and Sport (JPES), 18(1), Art 29, 2018 pp. 222 – 229.

126. Канатникова Е. А. Профессиональная подготовка будущих юристов в рамках формирования культуры делового общения на современном этапе //Вектор науки ТГУ. Серия: Педагогика, психология. 2014. № 2 (17).С.96

127. Концепція розвитку юридичної освіти в Україні [Електронний ресурс].Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/konceptsiya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika>

128. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития: Учебное пособие для вузов / Зеер Э.Ф. – М.: Academia, 2007. – 238 с.

129. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е.А. Климов. – 3-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 304 с.

130. Ложкін Г.В. Практична психологія в системах «Людина – техніка»: навчання, допомога посібник [для студ. высш. навчальних. закладів] / Г.В. Ложкин, Н.І. Повякель. – Київ: МАУП, 2003. –296 с.

131. Поваренков Ю.П. Психологическое содержание профессионального становления человека / Ю.П. Поваренков. – М.: УРАО, 2002. – 160 с.
132. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. –СПб.: Питер, 2002. – 720 с.
133. Танасейчук М.К. Формирование профессионально важных качеств инженера-педагога средствами развивающей диагностики. Автореф. дисс. канд. -Караганда, 2000. - 29 с.
134. Толочек В. А. Современная психология труда: учеб. пособие /В.А. Толочек. – СПб.: Питер, 2005. –479 с.
135. Школа І. М. Менеджмент туристичної індустрії: навч. посіб. Чернівці, 2003. 596 с.
136. Чорненька Н. В. Організація туристичної індустрії: навч. посіб. К.: Атіка, 2009. 392 с.
137. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці : Книги ХХІ, 2003. 300 с.
138. Апілат О.В. Підвищення якості послуг в туризмі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук; Харківська державна академія технології та організації харчування. К., 2005. 17 с
139. Гриценко Н. І. Сервіс в туризмі: підручн. (Тема 7: Туроператори і турагенти на міжнародному ринку) / Н. І. Гриценко, В. А. Бурдейного, О. Є. Кутузової та ін. Одеса : Талісман, 2006. 160 с.
140. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. (2021). доступний у: <https://www.pedrada.com.ua/article/2895-bkdo-2020-prokt-novogo-standartu-doshk-lno-osvti> (дата звернення: 9 березня 2021).
141. Бойправ С., Кошель А., Кошель В., Сиз Г (2018). Формування комунікативної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку в процесі професійної підготовки (огляд). Педагогічна освіта: теорія і практика. (25). 176–179.). доступний у: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2018-25-2.176-180>(дата звернення: 9 березня 2021).

142. Кошель А. П. (2015) Формування культури здоров'я майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу у процесі професійної підготовки закладах : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04. Глухів, 2015. 226. доступний у: <https://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/3645> (дата звернення: 9 березня 2021).

143. Козлова В., Кошель В., Пась К., Скивка А. (2021) До проблеми фізичного виховання та валеологічної освіти дошкільників як системоутворюючих компонентів формування здоров'я. Збірник наукових праць SCIENTIA. доступний у: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/article/view/8261> (дата звернення: 9 березня 2021).

144. Міненко А. О., Страшко С. В., Животовська Л. А. [та ін.] Соціально-просвітницькі тренінги з формування мотивації до здорового способу життя та профілактики ВІЛ/СНІДу : навч.-метод. посіб. для викладачів валеології, основ медичних знань та безпеки життєдіяльності, студентів ВНЗ. 2-е вид., переробл. і допов. Київ. Освіта України, 2006. 259 с.

145. Сливка Ю.Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920-1939) – К.,1985. – 271 с.

146. Історія України /під ред. Ю. Зайцева – Львів, 1996.– с.272 – 283.

147. Турченко Ф. Новітня історія України.– К., 1994.– с. 260

148. Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича. – К.: Либідь, 1993.– 592 с.

149. Семчишин М. Тисяча років української культури. – К., 1993.

150. Субтельний О. Україна. Історія.- К., 1992., с.369 – 391.

151. Нарис Історії «Просвіти». – Львів,1993.

152. Хобзей П. Таємний університет у Львові /Україна. Наука і культура. – К.: Знання.– 1991.– с. 45– 59.

153. Федевич К.К. Галицькі українці у Польщі 1920 – 1939 рр. (Інтеграція галицьких українців до Польської держави у 1920 – 1939-ті рр.) – К.: Основа, 2009. – 280 с.

154. Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. Т 1. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2005. – 343 с.
155. Ткаченко І.В. Охорона здоров'я в Україні в роки нової економічної політики: соціально-історичний аспект : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Черкаси, 2009. 25 с.
156. Банщиков В.М., Проппер Н.И. Среднее медицинское образование: история и современное состояние. Москва: МОНО, 1928. 294 с.
157. Игумнов С.Н. Очерк развития земской медицины в губерниях, вошедших в состав УССР в Бессарабии и в Крыму : библи. изд. / ред. С.С. Каган. Киев : Киев мед. ин-т. 1940. 154 с.
158. Волкова Г.Е., Резников С М. Организация работы в средних медицинских учебных заведениях. Москва: Медгиз. 1963. 223 с.
159. Сутулов Л.С. Ученые РМИ: библиографический указатель (1950-1990) / сост. С П. Соколова, Н.А. Козеевская, С.С. Свирина. Рязань : РМИ. 1991.
160. Пасечко Н. В. Основи сестринської справи [Текст] : підручник / Н. В. Пасечко, М. О. Лемке, П. Є. Мазур. Тернопіль : Укрмедкнига. 2016., с. 544.
161. Основы обучения сестринского персонала. ВООЗ. Тетради общественного здравоохранения №7. / ред. К. Лаймен. Москва : Медгиз. 1962. 86 с.
162. Аспекты планирования семьи в подготовке медицинских сестер и акушерок / ред. Л. Тернбулл, Е. Пицурки. Всемирная организация здравоохранения. Москва : Союзполиграфпром. 1975. 55 с.
163. Принципы подготовки кадров здравоохранения. ВООЗ. Тетради общественного здравоохранения №61. / ред. Дж. Е. Миллер, Т. Фюлеп. Москва : Союзполиграфпром. 1976. 126 с.
164. Порох Л.И. Система повышения квалификации в представлениях среднего медицинского персонала (на материалах социологического анализа). Фундаментальные исследования. №4-2. 2014 с. 338-342; URL: <http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=33840> (дата звертання: 06.03.2021).

165. Ємець В. Кобза та кобзарі. К. : Музична Україна, 1993. – 111 с.
166. Хоткевич Г. Два поворотні пункти в історії кобзарського мистецтва. *Музика масам*. 1928. № 10-11. С. 24 – 29.
167. Роман Н. Формування музичної культури молоді в творчій і педагогічній діяльності Г. Хоткевича на Слобожанщині. Дис. на зд. нак ст. канд. пед. наук. Харків, 2000. – 212 с.
168. Хоткевич Г. Воспоминания о моих встречах со слепыми / Твори у 2-х томах. К. : Дніпро, 1966. Т. 1. С. 455 – 518.
169. Лисенко М. Листи / упорядник Лисенко О. К. : Мистецтво, 1964. С. 402 – 403, 432 – 433.
170. Хоткевич Г. До історії кобзарської справи. *Червоний шлях*. 1927. №5. С. 180 – 188.
171. Овчинников В. Дещо з історії кобзарського мистецтва. Із спогадів бандуриста. *Музика масам*. 1928. №10-11. С. 30 – 32.
172. Fletcher, R.B., Meyer, L.H., Anderson, H., Johnston, P., & Rees, M. (2012). Faculty and students' conceptions of assessment in higher education. *Higher Education Journal*, 64. С. 119–133.
173. Dalen, T., Ingvaldsen, R.P., Roaas, T.V., Pedersen, A.V., Steen, I., & Aune European, T.K. (2017). The impact of physical growth and relative age effect on assessment in physical education. *Journal of Sport Science*, 17(4), 482–487. <https://doi.org/10.1080/17461391.2016.1268651>.
174. Porto Cardoso, G.M., & Figueredo, W.N. (2013). Universidade e sociedade: o papel do professor na (re) construção do conhecimento. *Revista Intersaberes*, 54–67. DOI: 10.22169.
175. Stadnik, V. (2014). Summary of outside substantial academics in the physical education students of university. *Research Journal of International Studies*, 3(22). 47–51.
176. Stroot, S.A. (2014). *Case Studies in Physical Education: Real World Preparation for Teaching*. Routledge.

177. Innovative methods of teaching English in high school in the context of modernization [Electronic resource] - Access mode: URL https://www.worldtesolacademy.com/?gclid=Cj0KCQiA-rj9BRCAARIsANB_4AALbIjspsTAcGal6L8wAGobqPpHX3nwuvc7A1GYCdvclB01_i2GrF4aAjr7EALw_wcB

178. Scientific and methodological collection: ways to improve the language competence of a modern teacher [Electronic resource] - Access mode: URL http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/naukzv_2013_2_3.pdf

179. Methods and means of improving speech competencies in a foreign language in the practical activities of future economists [Electronic resource] - Access mode: URL <https://bit.ly/2WFAvYt>

180. Formation of foreign socio-cultural competence among students of higher educational institutions [Electronic resource] - Access mode: URL <https://kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/zbirnyk.pdf>

181. Formation of linguistic and speech competencies in English lessons [Electronic resource] - Access mode: URL <https://naurok.com.ua/formuvannya-movnih-ta-movlennevih-kompetency-na-urokah-angliysko-movi-74058.html>

182. 51.2% of information on the Internet is stored in English [Electronic resource] - Access mode: URL [https:// translation.profalians.com.ua/ru/51-2-informacii-v-internete-hranitsja-na-anglijskom-jazyke/](https://translation.profalians.com.ua/ru/51-2-informacii-v-internete-hranitsja-na-anglijskom-jazyke/)

183. Gallo, L.A., Gallo, T.F., Young, S.L., Moritz, K.M., and Akison, L.K. (2020). The impact of isolation measures due to COVID-19 on energy intake and physical activity levels in Australian university students. *Nutrients*, Vol. 12(6), pp. 1865. <https://doi.org/10.3390/nu12061865>.

184. Jiménez-Pavón, D., Carbonell-Baeza, A., and Lavie, C. J. (2020). Physical exercise as therapy to fight against the mental and physical consequences of COVID-19 quarantine: Special focus in older people. *Progress in Cardiovascular Diseases*, Vol. 63(3), pp. 386–388. <https://doi.org/10.1016/j.pcad.2020.03.009>.

185. Hryban, G.P. (2019). Management of physical culture and health-improving activity of students in the conditions of transformation of Ukraine into the European educational space. *Physical Culture, Sports and Health of the Nation*, 8, 336–341.

186. Raiola, G., Aliberti, S., Esposito, G., Altavilla, G., D'Isanto, T., and D'Elia, F. (2020). How has the Practice of Physical Activity Changed During the COVID-19 Quarantine? A Preliminary Survey. *Teoriâ Ta Metodika Fizičnogo Vihovannâ*, Vol. 20(4), pp. 242-247. <https://doi.org/10.17309/tmfv.2020.4.07>.

187. Otroshhenko, L. S. Reformuvannya vy`shhoyi osvity` Nimechchy`ny` u konteksti Bolons`kogo procesu / L. S. Otroshhenko // Suchasni tendenciyi rozvy`tku osvity` v Ukrayini ta za kordonom : zb. materialiv Mizhn. naukovo-prakty`ch. konf. Naukovi praci. Seriya : Pedagogika, psy`xologiya i sociologiya. – Donecz`k, 2009. – Vy`pusk 5 (155). – S. 62–66.

188. Polupanova E. Y`nnovacy`y` v vysshem obrazovany`y` zapadnykh stran: organy`zacy`onnyj uroven` / E. Polupanova // Alma Mater. – 2005. – # 3. – S. 35

189. Gershunskyi B.S. Computerization in education: problems and prospects /B.S. Hershunskyi. – M.: Pedagogics, 2001.– 264p.

190. Vember V.P. The role and place of the electronic textbook in the educational and methodical set of the subject for secondary school / Vember V.P. // Actual problems of psychology: a collection of scientific works of the Institute of Psychology named after H.S. Kostiuk. Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine / Ed. Maksymenko S.D. – V. VIII, Issue 6. – K., 2009. – pp. 43-51.

191. Zainutdinova L.Kh. Creation and application of electronic textbooks (on the example of general technical disciplines) / L.Kh. Zainutdinova. – Astrahan: TsNTEP, 2002. – 364p.

192. Vember V.P. Methodical bases of designing and use of the electronic textbook on computer science for comprehensive school: dissertation thesis on competition of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences:13. 00. 02 – theory and methods of teaching (computer science) / V.P. Vember; NPU named after M.P. Drahomanov. – K., 2008. – 20p.

193. Vember V.P. Educational and methodical requirements for the electronic textbook / V.P. Vember // Scientific journal NPU named after M.P. Dragomanov. Series No2. Computer-based learning systems: Coll. scientific works / Editors board. – K.: NPU named after M.P. Drahomanov., 2006. – No4 (11). – pp.50-56.

194. Gryzun L.E. Didactic bases of creating a modern computer textbook: dissertation thesis on competition of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences: 13. 00. 09 / L.E. Hryzun. – Kh., 2002. – 20p.

195. Semenyshyna I.V., Harasymchuk I.D. Conditions for effective use of computer technologies for teaching mathematics in higher education / I.V. Semenyshyna, I.D. Harasymchuk // Scientific bulletin of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University. Pedagogical series. / Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 2015. – Issue 21. pp. 243-254.

196. Levshyn M. Electronic textbook in the system of educational and methodical support of universities / Levshyn M., Prokhur, Mukoviz O.// Higher education in Ukraine, 2007. – No1. – pp. 60-67.

197. Abramova, O., Vdovenko, V. & Khrinenko, T. (2019). Use of Training technologies in the Educational Process of Higher Education in Ukraine. Contemporary Innovative and Information Technologies of Social Development: Educational and Legal aspects ed. Ostenda A. & Ostopolets I. Katowice: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach.

198. Berge, Z. (ed.) (2001): Sustaining Distance Training. San Francisco: Jossey-Bass.

199. Dergunova, N. A. & Poop, A. I. (2018). Educational Research and Project Activity of Students Under the Conditions of Implementation of FGOS LLC. Innovations and modern pedagogical technologies in the education system, 33-34.

200. Derijan, I. & Valchev, G. (2012). Spiritual and moral development of the child in Bulgaria – Traditions and modern projection. In: Yearbook of Burgas Free University. Burgas: BRU.

201. Dychenko, T. V. & Bolshanina, S. B. (2018). Priminienie Multimediynykh Teknologiy v Prepodovanie Khimii Inostrannym Studentam [Application of

Multimedia Technologies in Teaching Chemistry to Foreign Students]. Innovations and modern pedagogical technologies in the education system, 85-89 (in Russian).

202. Guom, J. Z. (2011). Analysis on the Application of Multimedia Technology in Basic Chemistry Teaching. *Advanced Materials Research*, 268-270, <https://www.scientific.net/AMR.268-270.679>.

203. Guryanova, O. V. The Use of Creative Pedagogical Interaction in Classes on Technologies.

204. Janssen, N. (2019). Technological and pedagogical support for pre-service teachers' lesson planning. *Technology, Pedagogy and Education*, 27(5).

205. Jing, C. (2018). Innovative Pedagogical Teaching Technologies: Content and Characteristics. *Professional Education: Methodology, Theory and Technologies*, 8, 252-267, <http://dx.doi.org/10.31470/2415-3729-2018-8-252-267>.

206. Kerimov, V. Yu, Lapidus, A. L., Yandarbiev, N. Sh, Movsumzade, E. M., & Mustaev, R. N. (2017). Physicochemical properties of shale strata in the Maikop series of Ciscaucasia. *Solid Fuel Chemistry*, 51(2), 122-130.

207. Kerimov, V. Yu., & Rachinsky, M. Z. (2016). Geofluid dynamic concept of hydrocarbon accumulation in natural reservoirs. *Doklady Earth Sciences*, 471(1), 1123-1125.

208. Khymynets, V. V. (2007). Innovatsionnaya obrazovatel'naya deyatelnost [Innovative Educational Activity]. Uzhorod: Inform-izd. tsentr ZIPPO, 364 (in Russian).

209. Komenskiy, Ya. A. (1982). Selected pedagogical works. Moscow: Pedagogics.

210. Kovalchuk, V. I., & Fedotenko, S. R. (2018). Innovatsijni tekhnolohii navchannia – osnova modernizatsii profesijnoi osvity [Innovative learning technologies – the basis of modernization of vocational education]. *Molodyj vchenyj*, 12, 425–429. (in Ukrainian).

211. Lukyanova, M. (2001). Psycho-pedagogical competence of the teacher. Moscow: Pedagogics.

212. Mayer, R. E. (2005). *Multimedia learning*. New York: Cambridge University Press.
213. Mehrotra, C. M., Hollister, C. D., & McGahey, L. (2001): *Distance learning: Principles for effective design, delivery, and evaluation*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
214. Myamesheva, G. (2015). The virtue in the modern smart world. *Bulletin KazNU. Pedagogical Science Series*, 44(1), 152-156.
215. Mykhailychenko, O. V., Ponomarenko, T. A., Shapovalova, O. V., Ivani, O. M., & Ivani, I. (2020). Innovative technologies in the teaching of historical, social and human sciences. *Revista Universidad y Sociedad*, 12(5), 290-294.
216. Mynbayeva, A. K. & Sadvakasova, Z. M. (2007). *Innovative Methods of Teaching, or how to Teach to Attract Students: Text Book*. Almaty: DOIIVA.
217. Mynbayeva, A., Sadvakassova, Z. & Akshalova, B. (2017). *Pedagogy of the Twenty-first Century: Innovative Teaching Methods*. <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.72341>.
218. Phomenko, V. T. (2004). Creative technologies as an important reserve for increasing the effectiveness of teaching. *Poisk*, 4, 160-164.
219. Polat, E. S., Bukharkina, M. Iu., Moiseeva, M. V. & Petrov, A. E. (2002). *Novye pedagogicheskie i informatsionnye tekhnologii v sisteme obrazovaniia: Ucheb. Posobie dlia stud. ped. vuzov i sistemy povysh. kvalif. ped. kadrov [New pedagogical and information technologies in the education system: Manual for students of pedagogical universities and system of improvement of professional skill of teachers]*. Moscow, Akademiia, 123-132 (in Russian).
220. Raven, D. (2002). *Competence in modern society: the identification, development and realization*. Moscow: Nauka.
221. Raymova, M. U. (2020). *The Role of Innovative Pedagogical Technologies in The Formation of Students' Knowledge and Skills*. Novateur Publications. *JournalNX- A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*, 6(7), 327-329.
222. Ryzhkova, S. V., & Belska, A. K. (2016). The Role of the Innovational Processes in the Pedagogical Activity of Teachers. *Pedagogichni Nauky*, 1, 202-206.

223. Salnikova, M. G. (2018). The Interactive Teaching Methods Application As a Factor of Students' Motivation to Successful Studying at University. *Innovations and modern pedagogical technologies in the education system*, 18-22.

224. Samarskaya, S. V. (2018). Applying case technologies in the process of Teaching Foreign Languages. *Innovations and modern pedagogical technologies in the education system*, 22-25.

225. Selevko, G. K. (1998). *Modern educational technologies*. Moscow: Public education.

226. Shabalina, N. N. & Yagidina, L. I. (2018). Keys tekhnologiya kak sposob formirovaniya klyuchevykh kompetentsiy pri izuchenii literaturno-kriticheskoy statii A. V. Druzhynina "Oblomov". Roman I. A. Goncharova" v starshykh klasakh [Case Technology as a Method of Formation Key Competencies When Studying a Literary Critical Article A. V. Druzhynina "Oblomov". Roman I. A. Goncharova" in High School]. *Innovations and modern pedagogical technologies in the education system*, 69-74, (in Russian).

227. Smirnov, S. D. (2014). *Psihologija i pedagogika dlja prepodavatelej vysshej shkoly* [Psychology and Pedagogy for high school teachers] Moscow: Publishing House of Bauman MSTU, (in Russian)

228. Stukalenko, N. M., Zhakhina, B. B., Kukubaeva, A. K., Smagulova, N. K & Kazhibaeva, G. K. (2016). Studying Innovation Technologies in Modern Education. *International Journal of Environmental and Science Education*, 11(14), 7297-7308.

229. Taubayeva, Sh. T. & Laktionova, S. N. (2001). *Pedagogical Innovation as a Theory and Practice of Innovations in the Education System*. Almaty: Gylym.

230. *Teaching and Learning for a Sustainable Future* (2010). UNESCO. Available from: http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme_d.html.

231. Vovk, B. & Matvienko D. (2020). Innovative Pedagogical Technologies as a Means of Improvement of the Professional Activity of Teachers. *Molodyi Vchenyi*, 10(86), 376-381.

232. Yuldashova, U. B. The Role of Pedagogical Technologies in Teaching, 55-58. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/the-role-of-pedagogical-technologies-in-teaching>.

233. Zhdanov, S. I. (2018). *Multimediyne tekologie formirovaniya u studentov subiektnoy positsii ozdorovitelnoy napravlennosti v obrazovatelnom protsesse vuza* [Multimedia Formation Technologies Students' Subject Position Wellness Directions in the Educational Process of the University]. *Innovations and modern pedagogical technologies in the education system*, 90-94, (in Russian).

234. Горальський А. Теорія творчості. Львів.: Каменярь; Warszawa: Universitas rediviva, 2002. 144 с.

235. Goralski A. *Wzorce tworczosci (eseje filozoficzne i pedagogiczne)*. Warszawa: Scholar, 1998. 113 s.

236. Góralski Andrzej. *Teoria twórczości. Eseje filozoficzne i pedagogiczne*. Warszawa: Wydawnictwo akademii pedagogiki specjalnej, 2003. 216 s

237. Tokarz A. *O motywacji hubrystycznej*. *Kolokwia Psychologiczne*, 2006. № 15. S. 197 – 215.

238. *Психологічне дослідження творчого потенціалу особистості: монографія* / за ред. В.О. Моляко. Київ: Педагогічна думка, 2008. 208 с.

239. *Synergia zniewolenia: monograf/ pod red. A. Goralskiego*. Warszawa: Universitas rediviva, 2002. 167 s.

240. Атаманчук П.С., Оленюк І.В., Зубков В.І. *Збірник завдань з фізики для тематичного та підсумкового контролю*. Гусятин: Видавничий центр, 2009. 192 с.

241. Швай Р. І. *Дидактичний матеріал з фізики. 11 клас. Задачі та розв'язки: Навчальний посібник*. Харків: Гриф, 2003. 40 с.

242. Швай Р.І. *Дидактичний матеріал з фізики для тренінгу творчості учнів. 7 – 8 класи. Навчальний посібник*. Львів: Ліга-Прес, 2011. 88 с.

243. Блонский П.П. *Память и мышление*. СПб.: Питер, 2001. 288 с.

244. Sz waj R. Implementacja metod psychologii kreatywności do dydaktyki fizyki. Humanistyka a nauki ścisłe: monografia /pod red. Haliny Rarot. Lublin: Politechnika Lubelska. 2016. S. 10 – 15.

245. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. СПб.: Питер, 2000. 368 с.

246. Bilal dont les empreintes ont été enregistrées lorsqu’il est passé par l’Italie. Par Charlotte Voitiaux, Migrants Info, 2 août 2017.

247. Ящук С. П. Формування професійно-правової компетентності студентів. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер.: Педагогіка, психологія, філософія. 2016. № 253. С. 333–339. [in Ukrainian]

248. Журавська Н.С. Теорія і методика професійного навчання: навчально-методичний посібник. Ніжин: Видавець ПП Лисенко ММ, 2011. 248 с. [in Ukrainian]

249. Yashchuk S. The development of law in Ukraine: realities and prospects. Edukacja – Technika – Informatyka: Rocznik naukowy (Rzeszow, 17–18 вер. 2013 р.). Rzeszow, 2013. Nr 4. Część 1. P. 418–423.

250. Журавська Н.С. Методологія і методика навчання спеціальних дисциплін: монографія. Ніжин: Видавець ПП Лисенко ММ, 2012. 360 с. [in Ukrainian]

251. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://knigi.studio › natsionalna-doktrina-rozvitku-osviti-ukrajini-126824>

252. У пошуках нових форм та методів освітніх інновацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nmc-vfpo.com/story/zhurnal-fahova-peredvyshha-osvita-%E2%84%96-3-2020-r/>

253. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції Інформаційно-ресурсне забезпечення освітнього процесу в умовах діджиталізації суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://onedrive.live.com/?authkey=%21ADgS72gbL3gyUVs&cid=5E8999F54A87B>

B53&id=5E8999F54A87BB53%211405&parId=5E8999F54A87BB53%21972&o=OneUp

254. Пінчук О. П. Історико-аналітичний огляд розвитку соціальних мережних технологій та перспектив їх використання у навчанні // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2015. – № 4 (48). – С. 14–34. – Режим доступу : <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1267#.Vg0k2eztlBc>

255. Матеріали міжнародної педагогічної онлайн-конференції Вишнянського коледжу Львівського НАУ «Педагогічні інновації в освітньому процесі в умовах пандемії». Збірник статей. – Випуск 1. Вишня: ВКЛНАУ, 2021. <https://mail.google.com/mail/ca/u/0/#inbox/KtbxLxGnPvqqKwwwTWcGzIMJggcNWkNNHL?projector=1&messagePartId=0.4>

256. Биков В., Шишкіна М. Концептуальні основи формування та розвитку хмаро орієнтованого навчально-наукового середовища університету в контексті пріоритетів відкритої науки // Інформаційні технології та засоби навчання. Том 68. № 6. 2018. С. 1–19.

257. Бистрова Ю. Інноваційні методи навчання у вищій школі України // Право та інноваційне суспільство. № 1 (4). 2015. С. 27–33.

258. Бондаренко Т. Особливості використання програмного засобу Prezi у процесі розробки навчальних презентацій // Інформаційні технології і засоби навчання. Том 63. № 1. 2018. С. 1–11.

259. Ганашок А. Інтерактивна дошка як засіб підвищення пізнавальної активності й ефективності навчання на уроках інформатики // Інформаційні технології та засоби навчання в професійній підготовці майбутніх фахівців. 2016. Том 51. № 1. С. 21–35.

260. Деркач Л., Констанкевич Л. Використання інтерактивної платформи Mozaik як об'єкта навчальної взаємодії між учасниками освітнього процесу // Наука і освіта. 2020. Вип. 1. С. 66–75.

261. Долина А. Використання системи Moodle для вдосконалення фонетичної компетентності майбутніх учителів англійської мови // Інформаційні технології і засоби навчання. Том 70, № 2, 2019. С. 205–215.

262. Ключек Г. Риторика: навчально методичний комплекс для філологічних факультетів // Дивослово. № 8. С. 15–18, 55–58, 2002.

263. Копняк Н. Використання інтерактивних мультимедійних робочих листів у закладах вищої освіти // Інформаційні технології та засоби навчання. 2018. Том 63. № 1. С. 116–129.

264. Шевчук П. Організація дослідницької роботи учнів засобами хмарних сервісів Office 365 // Інформаційні технології і засоби навчання. 2019. Том 69. № 1. С. 54–63.

265. Щербина О. Нові засоби для оцінювання компетентностей в Moodle // Інформаційні технології і засоби навчання. Том 55. № 5. 2016. С. 134–135.

266. Кирчата І. М., Шершенюк О. М. Забезпечення конкуренто спроможності закладу вищої освіти в контексті соціальної відповідальності. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва : Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету. № 1 (24). 2020. С.80-90.

267. Соціальна відповідальність. Навчальний посібник / О. Є. Кузьмін, О. В. Пирог, Л. І. Чернобай, С. Б. Романишин, Н. О. Вацик. Львів, 2016. 328 с.

268. Калінеску Т. В. Соціальна відповідальність : підручник [Текст] / Т. В. Калінеску, Г. С. Ліхоносова, В. С. Альошкін. Сєверодонецьк, 2015. 472 с. Режим доступу : https://pidruchniki.com/73476/sotsiologiya/sotsialnvidpovidalnist_osviti_nauki.

269. Іванова І. В. Ушакова Н. М. Проактивна позиція освіти в реалізації соціальної відповідальності. Вчені записки Університету «КРОК»: зб. наук. праць. К. : Університет економіки і права «КРОК», 2011. С.134-141.

270. Поляков М. В., Савчук В. С. Класичний університет : еволюція, сучасний стан, перспективи. Київ, 2004. 416 с.

271. Буян О. Я. Підходи до оцінки ефективності корпоративної соціальної відповідальності підприємств в Україні. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». 2012. Вип. 6 (2). С. 159–165.

272. Зінченко А. Г. Корпоративна соціальна відповідальність 2005-2010 : стан та перспективи розвитку. Київ, 2010. 56 с.

273. Лупак Р. Л. Соціальна відповідальність як складова забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2016. № 2. С. 98-103.

274. Мазуренко В. П. Сучасна концепція корпоративної соціальної відповідальності у міжнародному бізнесі. Ефективна економіка. 2012. № 6. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_6_17.

275. Орлова Н. С., Харламова А. О. Концептуальні засади корпоративної соціальної відповідальності в Україні : Монографія. Донецьк, 2014. 250 с.

276. Пшенична, Л. Від креативного студента до неординарного фахівця [Текст] / Л. Пшенична, В. Мотречко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал / МОН України, Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка ; [редкол.: А. А. Сбруєва, М. А. Бойченко, О. Є. Антонова та ін.]. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2019. – № 9 (93). – С. 216–235.

277. Кузікова С.Б., Пшенична Л.В. Організація фахової підготовки студентів ВНЗ як формування суб'єктів професійного саморозвитку / Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки. Випуск 1. Том 1. – Херсон : Херсонський державний університет, 2014. – С. 200–206.

278. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці: монографія. 2-ге вид., переробл., доповн. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2021. – 410 с.

279. Пшенична, Л. В. Професійна підготовка як засіб формування творчої особистості [Текст] / Л. В. Пшенична, О. О. Скиба // Science and education. Pedagogy and psychology. – 2017. – № V (58), Is. 133. – С. 40–43.

280. Kuzikova S. B. Psychological culture in phenomenology of personality self-development / Modern research of the representatives of psychological sciences : collective monograph / O. Ye. Blynova, Yu. O. Bystrova, I. M. Halian, O. M. Kikinezhdi, etc. – Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2019. – S. 103-122.

281. Бабинюк О. Технології, методики навчання і виховання. URL: <http://www.ippo.if.ua/index.php/2012-10-23-11-51-07/82-uncategorised/735...>

282. Батюта Т. В. Інноваційні освітні технології в контексті євроінтеграції. Науково-практична конференція «Нові освітні технології». URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/fr/node/1213>

283. Вдовенко Олена Використання інноваційних технологій у професійно-технічних навчальних закладах в процесі підготовки майбутнього кваліфікованого робітника. Проблеми підготовки сучасного вчителя. Серія «Інноваційна технології», № 15, 2017. С. 148-155.

284. Гаврилюк С. Інноваційні технології навчання студентів у ВНЗ. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2015, № 9 (53). С. 197-204.

285. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. К. : Академвидав, 2004. 218 с.

286. Дубасенюк О. А. Інноваційні навчальні технології – основа модернізації університетської освіти. Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін : Зб. наук-метод. праці / За ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. С. 3-14.

287. Інноватика в сучасній освіті. URL: <https://studfile.net/preview/5539372/page:41/>

288. Розлуцька Г. М. Інноваційні технології в педагогічному процесі вищої школи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота». №20, С 121-123.

289. Толочко С. В. Викладач – інноватор як організатор учінневої діяльності в умовах студентоцентрованого навчання. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Випуск 189. 2016. С. 79-84.

290. Буряк В.К. Педагогічна культура: теоретико-методологічний аспект. – К.: «Деміург». – 2005. – 232 с.

291. Коломінський Н.Л. Директор школи як менеджер освіти (індивідні та особистісні властивості) // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2000. – №1. – С. 108-116.

292. Сушенцева Л.Л. Нові підходи до організації методичної роботи в школах // Рідна школа. – №2. – 1998. – С. 39-41.

293. Сорочан, Т.М. Методична робота: підготовка вчителів до реалізації концепції «Нова українська школа». – Методист.- 2018.

294. Міністерство освіти, науки, досліджень та спорту Словацької республіки. (2020). Закон про виховання і освіту. *Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.* Режим доступу: <https://www.minedu.sk/12272-sk/zakony/>

295. Міністерство освіти, науки, досліджень та спорту Словацької республіки. (2020). *Vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky č. 306/2008 Z. z. o materskej škole v znení vyhlášky č. 308/2009 Z. z.* Режим доступу: <https://www.minedu.sk/vyhlasiky/>

296. Інститут інформації та прогнозування розвитку системи освіти у Словачії (2020). Річна статистика – материнські школи. Режим доступу: <http://www.uips.sk/prehlady-skol/statisticka-rocenka-materske-skoly>

297. Міністерство праці, соціальних справ та сім'ї Словацької республіки (2020). Прожитковий мінімум. Режим доступу: <http://www.employment.gov.sk/sk/rodina-socialna-pomoc/hmotna-nudza/zivotne-minimum/>

298. Spencer, Lyle M., and Signe M. Spencer. *Competence at Work: Models for Superior Performance.* New York: Wiley, 1993

299. Robles M. Executive perceptions of the top 10 soft skills needed in today's workplace // *Business Communication Quarterly.* 2012. № 75 (4). P. 453-465.

300. Длугунович Н.А. Soft skills як необхідна складова підготовки іт-фахівців / Н.А. Длугунович // *Вісник Хмельницького національного університету. Технічні науки.* – 2014. – № 6.– Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_tekh_2014_6_47

301. Словник-довідник з української лінгводидактики: Навчальний посібник / Кол. авторів за ред.М.Пентиліук. – К., 2003. – 149 с.

302. Клименко Т. І Розвиток soft skills у процесі навчання іноземній мові <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/f5e21f8fa4b196951d084e7e586ab122.pdf>

303. Мельник Л. Интерактивные методы обучения во время преподавания философии как средство развития креативного мышления студентов / Л. Мельник, Ю. Харьковщенко // Общественные и гуманитарные науки : материалы докладов 83-й научно-технической конференции профессорско-преподавательского состава, научных сотрудников и аспирантов (с международным участием) (БГТУ, 4-15 февраля 2019 г.). - Минск, 2019. – С. 57-58

304. Yin R.K. Case Study Research: Design and Methods., 1994.].

305. Бандура, А. (2000). Теория социального научения. Санкт-Петербург: Евразия.

306. Schwarzer, R. & Jerusalem, M. (1995). Generalized Self-Efficacy scale. In J. Weinman, S. Wright, & M. Johnston (Ed.), Measures in health psychology: A user's portfolio. Causal and control beliefs (pp. 35-37). Windsor, UK: NFER-NELSON.

307. Музика, О. О. (2020). Психологічна методика «Профіль професійної самоєфективності студентів (ППСС)» (Авторське свідоцтво № 100028). Київ: Мінекономіки.

308. Мірошніченко А.А. Методика формування фахових командирських компетентностей майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення загальновійськових дисциплін : автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Хмельницький, 2018. 22 с.

309. Мішенюк Р. М. Розвиток професійної компетентності майбутніх магістрів управління органами охорони державного кордону у процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2015. 20 с.

310. Ставицький О. М., Іщенко Д. В., Мостова К. В. Формування професійно-важливих якостей співробітника ДПСУ як складова професійного

виховання. Науковий вісник Національної академії Служби безпеки України. Київ, 2012. № 41. С. 215–230.

311. Аскоянц П. Г. Основи методики створення та застосування комп'ютерних програм у навчанні іноземних мов. К., 2004. 108 с.

312. Корнева З. М. Методика навчання майбутніх економістів англійського ділового мовлення на основі технології занурення : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук. К., 2006. 21 с.

313. Кружель О. М. Використання персонального комп'ютера у вивченні іноземних мов // Нові інформаційні технології навчання в навчальних закладах України. Одеса, 2001. 242 с.

314. Захарова И. Г. Информационные технологии в образовании. М., 2005. 192 с.

315. Тарнопольский О. Б. Методика обучения английскому языку для делового общения. К., 2004. 192 с.

316. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. М., 2008. 624 с.

317. Михайліченко М.В., Рудик Я.М. Освітні технології: навчальний посібник. – К.: ЦП «КОМПРИНТ», 2016 – 583 с.

318. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології : підручник / І.М. Дичківська. – 2-ге вид., допов. – Київ : Академвидав, 2012. – 349 с.

319. Ігнатович О. Теоретико-методологічні основи педагогічної інноватики / Олена Ігнатович // Навчання і виховання обдар. дитини: теорія та практика : зб.наук. пр. / Ін-т обдар. дитини НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Київ : Ін-т обдар. дитини НАПН України, 2013. – Вип. 2. – С. 94–104.

320. Лазарев В. С. Педагогическая инноватика: объект, предмет и основные понятия/ В. С. Лазарев и др. // Педагогика. – 2004. – №4. – С. 16.

321. Педагогічні технології: Навч. посібн. / О.С. Падалка, А.С. Нісімчук, І.О. Смолюк, О.Т. Шпак. – К., Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1995. – 253 с.

322. Перспективні освітні технології: Наук.-метод. посібник. / За ред. Г.С. Сазоненко – К.: Гопак, 2000. – 560 с.

323. Стрельніков В. Ю. Сучасні технології навчання у вищій школі : модульний посібник для слухачів авторських курсів підвищення кваліфікації викладачів МППК ПУЕТ / В. Ю. Стрельніков, І. Г. Брітченко. – Полтава : ПУЕТ, 2013. – 309 с.

324. Турчанинова Ю.И. Обучение технике общения как средство повышения готовности студентов педвуза к профессиональной деятельности: Автореф. дис. канд. пед. наук, – М., 1998. – С. 11.

325. Хуторской А. В. Педагогическая инноватика: методология, теория, практика: Науч. издание/ А. В. Хуторской. – М.: Изд-во УНЦ ДО, 2005. – 222 с.

326. Проект «Цифрова адженда України – 2020». URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (дата звернення: 01.04.2021).

327. Волошинов, С.А. & Попова, Г.В. (2019) Формування цифрової компетентності засобами змішаного навчання. Теоретико-методичні засади реалізації компетентнісного підходу в системі ступеневої підготовки фахівців морської галузі: монографія / [Л.В. Авраменко та ін.]; за наук. ред. В.В. Чернявського та ін. Херсон: ХДМА, 158–165.

328. Morze, N., Bazeliuk, O., Vorotnikova, I., Dementiievska, N., Zakhar, O., Nanaieva, T., Pasichnyk, O., & Chernikova, L. (2019). Опис цифрової компетентності педагогічного працівника. Електронне наукове фахове видання «ВІДКРИТЕ ОСВІТНЄ Е-СЕРЕДОВИЩЕ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ», 1-53. URL: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019s39> (дата звернення: 01.04.2021).

329. Прохорова, С.М. (2015) Поняття цифрової компетентності вчителя іноземної мови у світовому освітньому просторі. Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. 4 (82). 113–116.

330. Гаврилова, Л.Г. & Топольник, Я.В. (2017) Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як феномени сучасної освіти. Інформаційні технології і засоби навчання. 61. 5. 1–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2017_61_5_3 (дата звернення: 01.04.2021).

331. Сипченко О., Черкашина Л. & Гарань Н. (2018) Формування загальних компетентностей майбутніх викладачів засобами інноваційних технологій в освітньому середовищі ЗВО. Професіоналізм педагога в умовах освітніх інновацій: монографія за заг.ред. Л.Г.Гаврілової. Hameln, Germany: InterGING. 180–195.
332. Сипченко О. (2018) Особливості впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес сучасного ЗВО. Materials of International Scientific and Practical Multidisciplinary Internet Conference «MODERN TECHNOLOGIES IN THE CONDITIONS OF THE EDUCATIONAL PARADIGM OF INFORMATION AND COMMUNICATION SOCIETY» November 26, 2018. Zaporizhzhia. 162–165.
333. Закон України «Про вищу освіту» від 1.07.2014 року №1556-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 01.04.2021).
334. Применение 3D-принтеров в машиностроении. URL: <http://www.printcad.ru/primeneniya-3d-printerov/mashinostroenie.html>.
335. Доступная 3D-печать для науки, образования и устойчивого развития / Э. Канесса, К. Фонда, М. Зеннаро. Международный центр теоретической физики Абдус Салам. 2013. 191 с.
336. Зленк М.А. Нагайцев М.В., Довбыш В.М. Аддитивные технологии в машиностроении // пособие для инженеров. М. ГНЦ РФ ФГУП «НАМИ» 2015. 220 с.
337. История и технологии трехмерной печати / Н.В. Кушнир, А.В. Кушнир, А.М. Геращенко, А.В. Тыртышный // Научные труды КубГТУ. Краснодар: №5. 2015.
338. Більовський О.А. Національна безпека як предмет соціально-філософського аналізу Філософія і політологія в контексті сучасної культури.2014.Вип. 7. С.182–186.
339. Зинченко Ю. П. Методологические основы психологии безопасности. Национальный психологический журнал. 2011. № 2. С.11–14.

340. Калашникова Л. В. Социально-философские предпосылки становления концепта безопасности в протосоциологии . Грани. Соціологія. №9 (137). 2016. С.6–13.

341. Blynova O.Y., Holovkova L.S., Sheviakov O.V. Philosophical and sociocultural dimensions of personality psychplogical security. Antropological Measurements of Philosophical Research. 2018. №14. P.73–84.

342. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. URL: <http://vvn.president.gov.ua/documents/15828.htm/>;

343. Державна національна програма „Освіта. Україна XXI століття”. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93-n.>;

344. Частник О.С. Навчальні програми з арт-менеджменту в університетах США. – Вісник ХДАК. – Вип.30. – 2010. – С.82-95.;

345. Fang Hua. Arts and Cultural Management: A Brief, Comparative in Curricular Design: Cases From the UK, USA, and China. In Constance DeVereaux (Ed), Arts and Cultural Management. – New York, 2018. – p. 13-39

346. Давимука С. А., Федулова Л. І. Креативний сектор економіки: досвід та напрями розбудови : монографія; ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України”. – Львів, 2017. – 528 с.

347. Get a Masters in Administration Museum Leadershij. URL: <https://artsadministration.org/>;

348. Creative Economy Programme. UNCTAD. URL: <https://unctad.org/topic/trade-analysis/creative-economy-programe/2021-year-of-the-creative-economy>;

349. Шпирало-Запоточна Л.Р. Соціокультурна сфера як стратегічний пріоритетний напрям державної політики // Креативні технології, підприємництво і менеджмент в організації соціокультурної сфери XXI століття: зб. доп. I Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25-26 трав. 2017 р.). – К.: КНУКіМ, 2017. – С. 23-24;

350. Освітньо-професійна програма «Менеджмент мистецтва». URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/Accreditation/023management/OPP_Management_2020.pdf

351. Масенко Л. Слово – культура – духовність // Українська мова і література в школі. – 2003. – № 6. – С. 75–78.

352. Слостенин В. и др. Педагогика : Учебное пособие. – М. : Академия, 2007. – 576 с.

353. Мид М. Культура и мир детства. – М. : Наука, 1988. – 430 с.

354. Печчеи А. Человеческие качества. – М. : Наука, 1985. – 200 с.

355. Кузь В., Руденко Ю., Сергійчук З. Основи національного виховання. – Умань, 2000. – 200 с.

356. Декларация принципов терпимости : Резолюция Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 года № 5.61

357. Взаємозв'язок і обумовленість основних чинників соціалізації особистості в полікультурному середовищі. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_46/Gileya46/F19_doc.pdf (дата звернення 10.01.2021).

358. Асмолов А.Г. На пути к толерантному сознанию. М.: Смысл, 2000. — 255 с.

359. Особистість у полікультурному освітньому середовищі вищого навчального закладу. URL: <http://www.ukrdeti.com/firstforum/b24.html> (дата звернення 09.01.2021).

360. Грива О. А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.10 / О. А. Грива. – К., 2008. – 34 с.

361. Формування толерантності у процесі громадянського виховання студентської молоді. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/29291/1/Kozlova.pdf> (дата звернення 10.01.2021).

362. Роль полікультурного освітнього збагаченого середовища в формуванні творчої особистості URL: [http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyup4/vyuhovan na/nikolaevska.pdf](http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyup4/vyuhovan%20na/nikolaevska.pdf) (дата звернення 10.01.2021).
363. Орловська Н. Педагогічні умови впровадження ідей педагогіки толерантності / Н. Орловська // Завуч. Шкільний світ. – 2012. – № 21. – С. 8-1
364. П'ятакова Г. Львівський національний університет імені Івана Франка як виховне полікультурне середовище / Галина П'ятакова // Український педагогічний конгрес : [зб. наук. праць]. – Львів : Сполом, 2010. – С. 423–431.
365. Авдєєва І., Михайлюк Л. Освітній простір як умова соціалізації // Нова пед. Думка, 2008. № 2. С. 3 – 5.
366. Коберник Г. Соціалізація особистості молодшого школяра в умовах інтерактивних технологій навчання // збірник наукових праць, 2009. № 3. С. 89 – 95
367. Кований А. О. Соціалізація як фактор гармонійного розвитку особистості у науково-педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського // Херсонський державний університет: зб. Наук. Пр., 2009. № 54. С. 404–407
368. Москаленко В. Проблема виховання в контексті соціалізації особистості // Соціальна психологія, 2005. № 3. С. 20-32.
369. Панагушина О. Соціалізація підлітків у неформальних молодіжних організаціях // Неперервна професійна освіта: теорія та практика, 2006. № 1 – 2. С. 102 –108.
370. Поліщук О. С. Соціалізація особистості в умовах політизації українського суспільства: монографія. Хмельницький, 2011. 154 с.
371. Скидан С. О. Соціалізація студентської молоді в умовах інформаційної доби // Педагогіка вищої та середньої школи, 2011. № 31. С. 127 – 135.
372. Чубіна Т. Д. Соціологія. Курс лекцій. Черкаси: апб ім. Героїв чорнобиля, 2012. 324 с.
373. Student evaluations of teaching. https://www.scienceopen.com/document_file/25ff22be-8a1b-4c97-d88-084c8d98187a/ScienceOpen/3507_XE6680747344554310733.pdf.

374. V.Okulich-Kazarin, M.Zhurba Three Characteristic Features of the East European Education services Market. Universal Journal of Educational Research, 8(4):1549-1556,2020.

375. Quin Parker. Student Evaluations: Problems and Possible Solutions <https://tophat.com/blog/student-evaluations/>.

376. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения: Книга для учителя: Просвещение. Москва, 1990. 192 с.

377. Про вищу освіту: Закон України від 1.07.2014 №1556-XVIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20150529> (Дата звернення: 18.03.2021)

378. Deci E. L. Self-determination and intrinsic motivation in human behavior / E. L. Deci, R. M. Ryan. – N.Y. : Plenum, 2005.

379. Басанець В.Ф., Худобенко О.П. Формування іншомовної комунікативної компетенції в процесі навчання іноземної мови. Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів і сектору безпеки: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (27 березня 2019 року), Національна академія прокуратури України. Київ, 2019. 11 с.

380. Костина Е. В. Модель смешанного обучения (Blended Learning) и ее использование в преподавании иностранных языков. Известия высших учебных заведений. Серия: Гуманитарные науки (Т.1. № 2). Тамбов, 2010 С. 141-144.

381. Вардашкина Е. В. Модель смешанного обучения английскому языку студентов неязыковых вузов. URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/pedagogy-psychology-and-sociology-411/interactivelearning-technologies-and-innovations-in-education>. (Дата звернення: 11.03.2021)

382. Форостюк І.В. Новітні технології у практиці викладання іноземних мов студентам і курсантам спеціальності «Право». Викладання іноземних мов для працівників правоохоронних органів та сектору безпеки: матеріали міжвузівського методичного семінару (12 жовтня 2017 року), Національна академія прокуратури України. Київ, 2017. 102 с.

383. Цвяк Л.В. Особливості навчання другої іноземної мови у вищому правоохоронному навчальному закладі. Сер. «Педагогіка, соціальна робота»: Науковий вісник Ужгородського національного університету. Ужгород, 2016. с.120-125.
384. Leland C. Barrows. “ Internationalization of higher education: an institutional perspective” Bucharest 2000, p.5. ISBN 92-9069-158-1
385. Safranov T.A., Lukashov D.V., Shelest Z.M., Vladimirova E.G., Chugai A.V. (2017). Standards for higher environmental education in Ukraine: modern state and implementation problems. Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series “Ecology”, 16, 141-149. (in Ukrainian)
386. Havrylenko O.P. (2018). Ecology with the basics of geoecology: textbook. Riga, LAP LAMBERT Academic Publishing. 462 pp. ISBN 978-613-8-14447-2 (in Ukrainian)
387. Stojanovic M. (2019). Conceptualization of Ecological Management: Practice, Frameworks and Philosophy. Journal of Agricultural and Environmental Ethics, 32, 431–446. <https://doi.org/10.1007/s10806-019-09783-2>
388. Lipych L.G., Glubitska T.V. (2013). The use of environmental management in the chemical enterprises. Management and Entrepreneurship in Ukraine: the stages of formation and problems of development, 769, 59-64. (in Ukrainian)
389. Monarkh V. (2017). Concept and approaches to assessing environmental risk. International Scientific Journal “Internauka”. Series: “Economic Sciences”, 7(29), 50-54. (in Ukrainian)
390. Shyshchenko P., Havrylenko O. (2019). Geoecological paradigm in Ukrainian higher education. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Geography, 1(74), 18-23. <http://doi.org/10.17721/1728-2721.2019.74.4> (in Ukrainian)
391. Shyshchenko P.H., Havrylenko O.P. (2020). Applied geoecology: textbook. Kyiv, «LAT&K». 440 pp. ISBN 978-617-7824-13-7 (in Ukrainian)
392. Shyshchenko P., Havrylenko O. (2018). Geoecology in the scientific and educational dimension. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Geography, 1(70), 9-15. <http://doi.org/10.17721/1728-2721.2018.70.2> (in Ukrainian)

393. Кузан Г Інноваційні технології у формуванні мотивації до вивчення іноземної мови у студентів непрофільних вишів. Молодь і ринок. 2016. №8. С.42–46.

394. Dörnyei, Z. (2001). *Motivational strategies in the language classroom*. Cambridge: Cambridge University Press. Mode access: <https://erwinwidiyatmoko.files.wordpress.com/2012/01/motivational-strategies-in-the-language-classroom-by-zoltan-dornyei.pdf>

395. Loewen, S. and Reinders, H. (2011). *Key Concepts in Second Language Acquisition*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

396. Gardner, R.C. (2005). Integrative motivation and second language acquisition. (Joint Plenary Talk), Canadian Association of Applied Linguistics/Canadian Linguistics Association.

397. Crump, C. A. (1995). “Motivating students: A teacher’s challenge”. Sooner Communication Conference, Norman, Oklahoma.

398. Gardner, R.C. (1985). *Social psychology and 4. The social psychology and second language learning: The role of attitude and motivation*. London: Edward Arnold.

399. Павлюк М.М. Психологія мотивації. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2016. 265с.

400. Яцишин О.М. Визначення оптимальної структури мотиваційного синдрому вивчення англійської мови студентами економічних спеціальностей. Мова. Культура. Бізнес, 2003. Вип. 1. С.308-316.

401. Кухарук О.О. Педагогічні умови формування мотивації вивчення іноземних мов студентами вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації. Нові технології навчання: Наук.-метод. Збірник. К., 2006. Вип. 44. С.71-77.

402. Yunus, M., Osman, W., & Ishak, N. (2011). Teacherstudent relationship factor affecting motivation and academic achievement in ESL classroom. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 15, 2637-2641. Mode access: <https://core.ac.uk/download/pdf/82058341.pdf>

403. McEwan, E. K. (2002). *10 traits of highly effective teachers*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press, Inc.

404. Stronge, J. H. (2002). *Qualities of effective teachers*. Alexandria, VA: Association for supervision and curriculum development.

405. Гончаренко Т. Є. Мотивація вивчення іноземної мови як соціальна функція освіти. Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. 2010. № 4. С. 47-55.

406. Тимофєєва, О. Я. Підвищення мотивації до професійної комунікації англійською мовою у курсантів морських вищих навчальних закладів. Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. І.В. Козубовська. Ужгород: Говерла, 2019. Вип. 2 (45). С. 191–195.

407. Sepora T., Mahadi T. Motivation, its types, and its impacts in language learning / T. Sepora, T. Mahadi // *International Journal of Business and Social Science*. Vol. 3. No. 24 [Special Issue – December 2012]. Mode access: http://ijbssnet.com/journals/Vol_3_No_24_Special_Issue_December_2012/24.pdf

408. Щелкунова-Іванченко І.В. Умови формування мотиваційної сфери студентів педагогічних вузів. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти Рівне : РДГУ, 2005. Вип. 30. С. 92–96

409. Carol A. Chapelle and Dan Douglas (2006). *Assessing language through computer technology* Cambridge: Cambridge University Press. Center for Applied Linguistics: www.cal.org accessed on 10 June, 2012.

410. Golonka, E. M., Bowles, A. R., Frank, V. M., Richardson, D. L. & Freynik, S. (2014). Technologies for foreign language learning: A review of technology types and their effectiveness. *Computer Assisted Language Learning* 27.1, 70–105.

411. Howe, N. & Strauss, W. (1991). *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*. N.Y.: William Morrow & Company.

412. Марцинковская, Т. Д., Полева, Н. С. (2017). Поколение эпохи транзитивности : ценности, идентичность, общение. *Мир психологии*, 1 (89), 24–37.

413. Рикель, А. М. (2019). Поколение как объект изучения социальной психологии: исследование на «своем поле» или на «ничьей земле»? Социальная психология и общество, 10 (2), 9–18. doi:10.17759/sps.2019100202

414. Токарева, Н. М. (2018). Генеза логіко-сміслової організації мовлення підлітків у постнекласичній перспективі сучасності. Psycholinguistics: Seriya «Psihologiya». 24 (1). 343–359. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2018-24-1-343-359>

415. Фельдштейн, Д. И. (2010). Психолого-педагогические проблемы построения новой школы в условиях значимых изменений ребенка и ситуации его развития. Проблемы современного образования, 2, 5–12.

416. Холодная, М. А. (2004). Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. Санкт-Петербург: Питер. 384 с.

417. Ainoutdinova, I. N. & Ainoutdinova, K. A. (2017). Web-based tools for efficient foreign language training at university. Modern Journal of Language Teaching Methods, 7 (7), 130–145.

418. Chrabaszczyk, A. & Gor, K. (2017). Quantifying contextual effects in second language processing of phonologically ambiguous and unambiguous words. Applied Psycholinguistics, 38 (4), 909–942. <https://doi.org/10.1017/S0142716416000497>

419. Dalton-Puffer, Ch. (2011). Content-and-Language Integrated Learning: From Practice to Principles? Annual Review of Applied Linguistics, Volume 31. P.182 – 204. <https://doi.org/10.1017/S0267190511000092>

420. Coyle, D. (2015). Towards new learning partnerships in bilingual educational contexts: raising learner awareness and creating conditions for reciprocity and pedagogic attention. International Journal of Multilingualism, 12 (4), 471–493. <https://doi.org/10.1080/14790718.2015.1071020>

421. Zhurat, Davydiuk & Oliinyk, 2019Coyle, D., Hood, Ph. & Marsh, D. (2010). CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge: Cambridge University Press.

422. Коряковцева, Н. Ф. (2019). Роль и статус иностранного языка в профессиональной подготовке инновационных кадров. Вестник МГЛУ. Образование и педагогические науки, 1 (830), 20–31.

423. Кочергин, И. В. (2012). Очерки лингводидактики китайского языка. Москва : Восточная книга. 171 с.

424. Kryvoruchko, S., Chervinko, Y. & Shamaieva, Iu. (2019). Metacommunication in the context of speech influence optimization. *Advanced Education*, 13, 54–62. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.143341>

425. Tokareva, N., & Tsehelska, M. (2020). Metacognitive Schemes As A Tool For Teaching English To Young Learners: Psychological Discourse. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 12(4), 53–71. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.4/333>

426. Халяпина, Л. П. (2017). Современные тенденции в обучении иностранным языкам на основе идей CLIL. Вопросы методики преподавания в вузе, 6 (20), 46–52. <https://doi.org/10.18720/HUM/ISSN 2227-8591.20.5>

427. Hutchinson, T. (1998). *English for Specific Purposes: A Learning Centred Approach*. Cambridge: Cambridge University Press. 240 p.

428. Liubashenko, O. & Kornieva, Z. (2019). Dialogic interactive speaking skills assessment in the experiential teaching of technical english to tertiary school students. *Advanced Education*, 13, 18–25. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.156228>

429. Meyer, O., Coyle, D., Halbach, A., Schuck, K. & Ting, T. (2015). A Pluriliteracies Approach to Content and Language Integrated Learning – Mapping Learner Progressions in Knowledge Construction and Meaning-making. *Language, Culture and Curriculum*. 28 (1), 41–57. <http://dx.doi.org/10.1080/07908318.2014.1000924>

430. Sullivan, P. N. (1996). *English language teaching in Vietnam: An appropriation of communicative methodologies*. Ph.D. dissertation in Education, University of California, Berkeley, United States.

431. Foursha-Stevenson, C., Schembri, T., Nicoladis, E. & Eriksen, C. (2017). The influence of child-directed speech on word learning and comprehension. *Journal*

of Psycholinguistic Research, 46 (2). 329–343. <https://doi.org/10.1007/s10936-016-9441-3>

432. Камянова, Т. Г. (2017). Успешный английский. Системный подход к изучению английского языка. Москва : Эксмо. 512 с.

433. Gardner, R. C. (2000). Correlation, Causation, Motivation, and Second Language Acquisition. *Canadian Psychology*, 41 (1), 10–24. <https://doi.org/10.1037/h0086854>

434. Cleeremans, A., Achoui, D., Beauny, A., Lars Keuninckx, L. & de Heering, A. (2020). Learning to Be Conscious. *Trends in Cognitive Sciences*, 24 (2). 112–123. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2019.11.011>

435. Халеева, И. И. (1989). Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчика). Москва : Высшая школа. 236 с.

436. Вербицкий, А. А. & Кофейникова Ю. Л. (2017). Проблема формирования метакогниций студента в контекстном обучении. *Педагогика и психология образования*, 4, 118–130.

437. Heyes, C., Bang, D., Shea, N., Frith, Ch. D. & Fleming, S. M. (2020). Knowing Ourselves Together: The Cultural Origins of Metacognition. *Trends in Cognitive Sciences*, 24, (5). 349–35. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2020.02.007>

438. Кондратова, Н. (2007). Методика выявления интеллектуального стиля личности. Библиотека «Шкільного світу»: *Психолог*, 1, 92–108.

439. Tsehelska, M. (2018). Effective Strategies to Enhance English Language Teaching in Ukraine. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Кропивницький: «КОД», 165, 583–586.

440. Баженова, И. В., Бабич, Н. & Пак, Н. И. (2019). От проектно-рекурсивной технологии обучения к ментальной дидактике: монография. Красноярск : СФУ. 159 с.

441. Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800 □Електронний ресурс□□□// Законодавство України : [сайт]. –

Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>, вільний. – Назва з екрана. – (Дата звернення: 25.03.2021).

442. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczyia.pdf>, вільний. Назва з екрана. – (Дата звернення: 25.03.2021)

443. Закон України «Про освіту» // Законодавство України : [сайт]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n187>, вільний. – Назва з екрана. – (Дата звернення: 25.03.2021).

444. Лейсер Іона, Кірк Ріа Оцінюємо інклюзію. Вивчення батьківських поглядів і чинників, що впливають на їх формування / Іона Лейсер, Ріа Кірк // Інклюзивна освіта. Збірник матеріалів проєкту. – К. : 2013

445. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад : Навчально-методичний посібник / Кол. упорядників: Патрикеева О. О., Софій Н. З., Луценко І. В., Василяшко І. П. Під заг. ред. Шинкаренко В. І. – К. : ТОВ «Видавничий дім “Плеяди”», 2013. – 96 с. – Те ж: (Електронний ресурс). – Режим доступу: http://nmcio.ipro.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2014/03/Index_Inklus_zagalnoosvit.pdf, вільний. – (Дата звернення: 25.03.2021).

446. DINIZ, Rakel Pereira; VIANA, Fabiana Cury Физическое воспитание как всеобъемлющий метод для детей с особыми потребностями // Междисциплинарный основной научный журнал знаний (Электронный ресурс). – Год 1. Т. 9. – С. 235-253, Октябрь/Ноябрь 2016 – Режим доступу: <https://www.nucleodoconhecimento.com.br/образование-ru/образование-физика-meth-детям-особые-пот, свободный>. – (Дата обращения: 25.03.2021).

447. Gibbs T., Durning S., Artino A.R. (2011) Theories in medical education: Towards creating a union between educational practice and research traditions. *Medical Teacher*. vol. 33, no. 3, pp. 183 - 187.

448. Lindgren S., Gordon D. (2011) The doctor we are educating for a future global role in health care *Medical Teacher*. vol. 33, no. 7, pp. 551 - 554.

449. Aronson L. (2011) Twelve tips for teaching reflection at all levels of medical education. *Medical Teacher*; vol. 33, no. 3, pp. 200 - 205.

450. Cook D.A., Beckman T.J., Bordage G. (2007) Quality of reporting of experimental studies in medical education: A systematic review. *Med. Educ.* vol. 41, pp. 737-745.

451. Cook D.A., Bordage G., Schmidt H.G. (2008) Description, justification, and clarification: A framework for classifying the purposes of research in medical education. *Med. Educ.* vol. 42, pp. 128 - 133.

452. Gruppen L.D. (2008) Is medical education research “hard” or “soft” reseach? *Adv. Health Sci. Educ. Theory Pract.* vol. 13, no. 1, pp. 1 - 2.

453. Lewkonja R. (2011) Patient rights and medical education: Clinical principles. *Medical Teacher*. vol. 33, no. 5, pp. 392 - 396.

454. Pericleous S. (2011) Undergraduate medical education in Cyprus: The introduction of two medical schools. *Medical Teacher*, vol. 33, no. 7, pp. 530 - 534.

455. Solomon P. (2011) Student perspectives on patient educators as facilitators of interprofessional education. *Medical Teacher*, vol. 33, no. 10, pp. 851 - 853.

456. Tavakol M., Dennick R. (2011) Post-examination analysis of objective test. *Medical Teacher*. vol. 33, no. 6, pp. 455 - 458.

457. Зинкевич-Евстигнеева Т., Грабенко Т. Практикум по сказкотерапии. СПб. : Питер, 2001. 315 с.

458. Казачінер О.С. Казкові уроки з англійської мови в початковій школі. Вип. 12 (156). Харків: Основа, 2015.126 с.

459. Казачінер О.С. Лінгвістичні навчальні казки на уроках англійської мови як засіб формування й розвитку предметної компетентності учнів. Вплив наукових досягнень в освітньому просторі на розвиток сучасного суспільства: матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (Вільнюс, Литовська Республіка, 26–27 квітня 2019 р.) С. 191-193.

460. Казачінер О.С. Подорож до країни Англійської Граматики (для любителів англійської мови 9-11 років). Англійська мова та література. 2006. № 19/21. С. 48-63.

461. Казачінер О.С. Подорож до країни Англійської Фонетики. Англійська мова та література. 2016. № 10/11. С. 22–40.

462. Казачінер О.С. Подорож до Країни Англійської Фонетики - 2. Острів Найскладніших Звуків. Англійська мова та література. 2019. № 22. С. 44–52.

463. Казачінер О.С. Уроки Мері Поппінс. Англійська мова та література. 2019. № 6. С. 8-17.

464. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. К. : Рад. школа, 1976–1977. Т. 2. 670 с. ; Т. 4. 640 с.

465. Цись В. Особливості використання казкотерапії на уроках у початковій школі. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Вип. 46, 2013. С. 172-177.

466. Эстес Кларисса Пиккола. Бегущая с волками. Женский архетип в мифах и сказаниях. М. : Издательский дом «София», 2005. 496 с.

467. Адаптивне управління розвитком професійної освіти: [кол. монографія] / Г.В. Єльнікова, О.О. Загіка, Г.Ю. Кравченко, І.С. Лапшина, Г.І. Лук'яненко, В.Е. Лунячек, Г.А. Полякова, В.С. Ульянова, Л.І. Фесік та ін. ; [за заг. та наук. редакцією Г.В. Єльнікової]. – Павлоград: ІМА-прес, 2016. – 248 с.

468. Горностаєва О.О. Розвиток професійної компетентності інженерів-педагогів автотранспортного профілю у системі післядипломної педагогічної освіти // Проблеми інженерно-педагогічної освіти: Зб. наук. пр. / Укр. інж.-пед. акад. – Харків, 2018. – Вип.№.61 – С. 95-104.

469. Кубрушко П. Профессионально-педагогическое образование: вопросы теории / П. Кубрушко // Высшее образование в России. – 2006. – № 2. – 97с.

470. Смутьсон М. Л. Психологія розвитку інтелекту. Монографія/М. Л. Смутьсон. – К.: Нора-Друк, 2003. – 298с.

471. Орел Е. А. Диагностика особенностей мыслительной деятельности специалистов в области информационных технологий (программистов): автореф.

дис....канд. пед. наук : спец. 19.00.03 “Психология труда, инженерная психология, эргономика (психологические науки)”/ Е. А. Орел. – Москва, 2007. – 25 с.

472. Бабаева Ю. Д. Одаренный ребенок за компьютером / Ю. Д. Бабаева, А. Е. Войскунский. – М.: Сканрус, 2003. – 336 с.

473. Булахова Я. В. Педагогические условия обучения иностранным языкам будущих инженеров-программистов на основе мультимедийных программ : дис. ... канд.. пед. наук : 13.00.04 / Я. В. Булахова. – Ялта, 2007. – 324 с.

474. Руженцева Т. С. Применение новых технологий в обучении английскому языку студентов информационно-технологических специальностей: дис....канд. пед. наук: 13.00.02 / Т. С. Руженцева. – М., 2005. – 210 с.

475. Брукс Ф. П. Как проектируются и создаются программные комплексы [пер. с англ.]. / Ф.П. Брукс . – М. : Наука, 1979. – 151 с.

476. Вирт Н. Алгоритмы + структуры данных ; программы [пер. с англ.] / Н. Вирт. – М. : Мир, 1985. – 406 с.

477. Дейкстра Э. Дисциплина программирования: Пер. С ресі./ Э. Дейкстра – М.: Издательство “Мир”, 1978. – 274 с.

478. Макконелл Дж. Анализ алгоритмов, Вводный курс / Дж. Макконелл. – Москва: Техносфера, 2002. – 304 с.

479. Шнейдерман Б. Психология программирования: Человеческие факторы в вычислительных и информационных системах. Пер. с англ. / Б. Шнейдерман. – М.: Радио и связь, 1984. – 304 с.

480. Gardner H. Frames of Mind : The theory of Multiple intelligence / Н. Gardner. –N.Y. : Basic Books. – 1993. – 444 p.

481. Бондар Л. В. Методика навчання французького професійно спрямованого монологічного мовлення студентів технічних спеціальностей з урахуванням їх навчальних стилів: дис... канд.. пед. наук : 13.00.02 / Бондар Леся Вікторівна. – К., 2011. – 337 с.

482. Oxford. R. L. Language learning strategies : What every teacher should know / R. L. Oxford. – New York : 1990. – 139 p.

483. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. вид. доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. — К. : Ленвіт, 2003. — 273 с.

484. Задорожна І. П. Теоретико-методичні засади організації самостійної роботи майбутніх учителів з оволодіння англomовною комунікативною компетенцією: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.02 / І. П. Задорожна. — К., КНЛУ, 2012. — 458 с.

485. Майєр Н. В. Методика самостійного оволодіння франкомовним діловим писемним спілкуванням майбутніми документознавцями з використанням дистанційних технологій : дис....канд. пед. наук: 13.00.02 / Майєр Наталія Василівна. — К., 2010. — 286 с.

486. Ляховицкий М. В. Методика преподавания иностранных языков: учеб. Пособие для филол. фак. вузов. / М. В. Ляховицкий. — М. : Высш.школа, 1981. — 159 с.

487. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник. Вид. 2-е, випр. і перероб. / Кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. — К. : Ленвіт, 2002. — 328 с.

488. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. лінгв. ун-тів і фак. ін. мов вищ. навч. закладів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін./ під загальн. ред. С. Ю.Ніколаєвої. — К. : Ленвіт, 2013. — 590 с.

489. Тарнопольський О. Б. Принципи навчання ділової англійської мови студентів вищих навчальних закладів економічного профілю / О. Б. Тарнопольський, С. П. Кожушко // Лінгвометодичні концепції викладання іноземних мови у вищих навчальних закладах України. — К.: Видавн. Європейського ун-ту, 2003. — С. 173–179.

490. Тарнопольський О. Б. Методичні засади та принципи навчання академічного письма англійською мовою у вищому мовному навчальному закладі / О. Б. Тарнопольський, С. П. Кожушко // Зб. Матеріалів першої міжнар. наук.-методич. конф. «Навчання англomовної академічної комунікації в Україні:

проблеми та перспективи», (Львів, 24-25 жовт. 2008 р.). – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – С. 15–16.

491. Полат Е. С. Метод проектов на уроках иностранного языка / Е. С. Полат // Иностранные ресі в школе. – 2000. – № 2. – С. 3 – 10.

492. Полат Е.С. Организация дистанционного обучения иностранному языку на базе компьютерных телекоммуникаций. [Электронный ресурс] / Е.С. Полат. Режим доступа: http://www.e-joe.ru/sod/98/1_98/st007.html

493. Коньшева А. В. Современные методы обучения английскому языку / А. В. Коньшева // Изд. 2-е, стереотип. – Мн. : ТетраСистемс, 2004. – 176 с.

494. Титова С. В. Теоретические основы компьютерно-информационной модели обучения иностранным языкам : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02 / С. В. Титова. – М., 2004. – 512 с.

495. Didaktik der deutschen Sprache / [U. Bredel, H. Günter, P.Klotz und andere]. – Verlag Ferdinand Schöninh GmbH, 2006. – 1056 S.

496. Martin J. R. Factual Writing : exploring and challenging social reality / J. R. Martin. – Oxford : Oxford University Press., 1990. – 100 p.

497. Reid J. M. Teaching ESL Writing / J. M. Reid– University of Wyoming: Prentice Hall Regent, 1993. – 354 p.

498. Swales J.M. Academic Writing for Graduate Students: A Course for Nonnative Speakers of English / J.M.Swales, Ch.B.Feak. – Michigan: The Univ. Of Michigan Press, 1994. – 253 p.

499. Tribble Ch. Writing / Ch. Tribble. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1996. – 174 p.

500. White R. Process Writing / R. White, V. Arndt – Longman Group UK Limited, 1997. – 186 p.

501. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. Под ред. В. В. Давыдова. – М. : Педагогика-Пресс, 1996. – 536 с.

502. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. / А. Н. Леонтьев // 2-е изд. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.

503. Рубинштейн С. Л. Избранные философско-психологические труды. Основы онтологии, логики и психологии / С. Л. Рубинштейн // Серия «Памятки психологической мысли». – М., 1997. – 463 с.

504. Бігич О. Б. Сучасні тенденції формування іншомовної комунікативної компетенції у студентів немовних спеціальностей / О. Б. Бігич // Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 26–27 лют. 2010 р. / НТУ «КПІ». – К. : Політехніка, 2010. – С. 11–12.

505. Зимняя И. А. Личностно-деятельностный подход как основа организации образовательного процесса / И. А. Зимняя // Воспитать человека: Сб. норматив.-правовых, науч.-метод., орг.-практ. Материалов по проблемам воспитания / М-во образования Рос. Федерации. – М., 2002. – С. 150–155.

506. Загвязинский В. И. Методология и методы психолого-педагогического исследования : учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / В. И. Загвязинский, Р. М. Атаханов. – М.: Академия, 2001. – 208 с.

507. Скаткін М.М. Проблеми сучасної дидактики / М.М. Скаткін. – М.: Педагогіка, 2010. – 207 с.

508. Словник базових понять з курсу «Педагогіка»: навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. / укладач О.Є. Антонова. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2017. – 104 с.

509. Кравець В. Історія класичної та зарубіжної педагогіки та шкільництва : навч. посіб. для студ. пед. закладів / В. Кравець. – Тернопіль, 2016. – 436 с.

510. Смівоцький А. Нові методи стратегічного мислення / А. Смівоцький. – К. : КМ Академія, 2012. – 43 с.

511. Галузинський В. Г. Основи педагогіки та психології вищої школи / В. Г. Галузинський, М. Б. Євтух. – К. : ІНТЕЛ, 2005. – 168 с.

512. Аносов І. П. Сучасний освітній процес: антропологічний аспект : монографія / І. П. Аносов. – К. : Твім інтер, 2013. – 391 с. 5.

513. Топузов О. М. Становлення проблемного навчання в педагогічній науці / О. М. Топузов // Рідна школа. – 2015. – № 1. – С. 57–60.

514. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 2017. – 376 с.

515. Діденко О. В. Педагогічні умови формування риторичної культури майбутніх викладачів технічних університетів / О. В. Діденко, О. Б. Залюбівська // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України . – 2016. – Вип. 2. – Режим доступу : <http://www.irbis-nbu.gov.ua>

516. Дацюк В.Б. Перспективи дистанційної освіти та віртуальних університетів в Україні [Електронний ресурс] / В. Б. Дацюк. – Режим доступу: <http://mediacenter.uz.ua/data/daciuk.pdf>

517. Кашуба О. М., Кравчук Т. О., Навольська Г. І. – Фахові компетентності педагогів у контексті модернізації змісту освіти. // Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference Munich, Germany 14-16 February 2021. – С. 319-327

518. Олійник Л. Дистанційна освіта – переваги та недоліки [Електронний ресурс] / Л. Олійник. – Режим доступу:http://liyalno1.blogspot.com/2013/03/blog-post_24.html.

519. Наказ МОН України від 01.06.2016 № 600 “Про затвердження та введення в дію Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти”.

520. Постанова КМУ № 53 від 1.02.2017 “Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266”.

521. Юдін О. К. Концепція формування професійних компетентностей фахівців з інформаційних технологій та кібербезпеки / О. К. Юдін, О. В. Матвійчук-Юдіна // Наукоємні технології, 2019, № 3(43) С. 330-342.

522. Раков С. А. Формування математичних компетентностей учителя математики на основі дослідницького підходу у навчанні з використанням інформаційних технологій : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Раков Сергій Анатолійович. – Харків, 2005. – 516 с.

523. Alpers, B. (2014), A Mathematics Curriculum for a Practice-oriented Study Course in Mechanical Engineering, Aalen University, Aalen (download at <http://sefi.htw-aalen.de>).

524. Academic Ranking of World Universities in Engineering/Technology and Computer Sciences [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.shanghairanking.com/FieldENG2016.html/> (дата обращения: 05.05.2018).

525. The Imperial College of Science, Technology and Medicine. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.imperial.ac.uk> (дата обращения: 05.05.2018).

526. BEng Computing. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.imperial.ac.uk/study/ug/courses/computing-department/computing-beng/> (дата обращения: 06.05.2018)

527. Academic Ranking of World Universities in Engineering/Technology and Computer Sciences [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.shanghairanking.com/FieldENG2016.html/> (дата обращения: 10.05.2018).

528. Азаров О. Д. Резистивні матричні дільники струму для багаторозрядних цап із ваговою надлишковістю/О. Д. Азаров, М. Р. Обертюх, С. А.Кирилащук // Інформаційні технології та комп'ютерна інженерія”, 2019, № 2 С. 33-39.

529. Niss, M., Hojgaard, T. (2011), Competencies and Mathematical Learning. Ideas and Inspiration for the development of mathematics teaching and learning in Denmark, English Edition, Roskilde University, Roskilde.

530. Alpers, B. (2014), A Mathematics Curriculum for a Practice-oriented Study Course in Mechanical Engineering, Aalen University, Aalen (download at <http://sefi.htw-aalen.de>).

531. Mathematics in Education in Europe: Common Challenges and National Policies [Електронний ресурс] // Text completed in October 2011. — Режим доступу: <http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice>

532. Леврінц М. Особливості реалізації конструктивізму в системі підготовки вчителів та підходах до викладання іноземної мови у США / М.

Леврінц // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2019, № 3 (87) С.154-164.

533. Равчина Тетяна Василівна Теоретико-методичні аспекти організації процесу навчання студентів вищої школи в контексті теорії конструктивізму Український педагогічний журнал 2015 № 4 С.129-136.

534. Д'юї, Д. Демократія і освіта / пер. з англ. І, Босак, Г. Пехник. - Львів : Літопис, 2003. - 290 с.

535. Ключко В.І. Вища математика. Диференціальні рівняння (з комп'ютерною підтримкою). Навч. посібник / В.І. Ключко, З.В. Бондаренко. – Вінниця: ПП «ГД «Едельвейсі К», 2013. – 252 с.

536. Білецька Г.А. Теоретичні та методичні засади природничо-наукової підготовки майбутніх екологів у вищих навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук: спец. 13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти / Г.А. Білецька; Вінницький держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2015. – 40 с.

537. Соловійов В. М., Теплицький О. І., Теплицький І. О. Теоретико-методологічні засади конструктивістського підходу до побудови освітнього процесу 163-187 Теорія і практика організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів : Монографія. Кол. авторів / ред. проф. О. А. Коновала. – Кривий Ріг : Книжкове видавництво Киреєвського, 2012. – 380 с.

538. Тюнінг. Методичні рекомендації для розроблення профілів ступеневих програм, включаючи програмні компетентності та програмні результати навчання / Гармонізація Освітніх Структур в Європі; пер. з англ. Національного експерта з реформування вищої освіти «Програми Еразмус+», д-ра техн. наук, проф. Ю. М. Рашкевича. Київ: ТОВ «Поліграф плюс», 2016. -80 с.

539. Tuning. Tuning Educational Structures in Europe: Reference Points for the Design and Delivery of Degree Programmes in Mathematics. URL: <http://www.unideusto.org/tuningeu/competences/specific/mathematics/html> (дата звернення 26.02.2021).

540. Мелкумян Д.О. Аналіз систем методом логарифмічної похідної / Д.О. Мелкумян. – М.: Енерговидав, 1981 . – 112 с.
541. Богданович М.В. Методика викладання математики в початкових класах: Навч. посібник. – 3-є вид., перероб. і доп. / Богданович М.В., Козак М.В., Король Я.А. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2006. – 336с.
542. Інтерактивні технології на уроках математики / Упорядн. І.С. Маркова.– Х.: Основа, 2007.– 128 с.
543. Мартинова Л.І. Організація повторення у 3 класі / Мартинова Л.І.// Початкова школа. – 1981. – №8. – С.18 – 23.
544. Ніколенко Л.Д. Питання методики повторення/ Ніколенко Л.Д. – К: Рад. школа, 1990. – 280 с.
545. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підр. для студентів педагогічних факультетів/ Савченко О.Я. – К.: Абрис, 1997. – 326с.
546. Святченко О. Диференціація – умова успішного навчання / Святченко О. // Початкова освіта. – 2007. – № 12. – С.2–4.
547. Семенова А.В. Основи психології і педагогіки. Навчальний посібник. /Семенова А.В., Гурін Р.С., Осипова Т.Ю. – К.: Знання, 2006. – 320 с.
548. Малюга Н. М., Хоруженко О. І. Розвиток бухгалтерської професії в Україні // Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація: збірник тез доповідей учасників XVI Всеукраїнської наукової конференції. – К. : ДП "Інформаційно-аналітичне агенство", 2018. С. 151–154.
549. Пантелеев В. П., Сакада Т. Д. Неперервна підготовка бухгалтерів в Україні // Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація: збірник тез доповідей учасників XVI Всеукраїнської наукової конференції. – К. : ДП "Інформаційно-аналітичне агенство", 2018. С. 155–157.
550. Козлов В.В., Томашевська Т.В Аналіз стану електронної комерції в Україні. Статистика України, НАСОА щоквартальний збірник наукових праць № 3(42) – К. : ДП "Інформаційно-аналітичне агенство", 2017 с.60–67.

551. Аверина О. И., Колесник Н. Ф., Свешникова О. Н. Подготовка бухгалтеров в системе современного отечественного высшего образования: состояние и перспективы // Интеграция образования. 2017. Т. 21, № 3. С. 546–562. DOI: 10.15507/1991-9468.088.021.201703.546-562

552. Sugahara S., Watty K. Global convergence of accounting education: An exploratory study of the perceptions of accounting academics in Australia and Japan // Asian Review of Accounting. 2016. No. 24 (3). Pp. 254–273. DOI: 10.1108/ARA-01-2014-0009

553. Developing a global model of accounting education and examining IES compliance in Australia, Japan and Sri Lanka / K. Watty [et al.] // Accounting Education. 2013. No. 22 (5). Pp. 502–506. DOI: 10.1080/09639284.2013.824199

554. Helliar C. The global challenge for accounting education // Accounting Education. 2013. No. 22 (6). Pp. 510–521. DOI: 10.1080/09639284.2013.847319

555. Система высшего образования в Азербайджане. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://mashalli.wordpress.com/2013/08/01/>

556. Abbasov Q.Ə "Sıfırdan başlayan muhasibat (maliyyə) uçotu. Bakı-Təknur-2013

557. S.M Səbzəliyev, V.M. Quliyev İdarəetmə uçotu "Elm və təhsil" Bakı 2014

558. Эйвазов Эмин Рафаэл оглы. Проблемы развития системы образования в Азербайджане. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-razvitiya-sistemy-obrazovaniya-v-azerbaydzhane>

559. Paisey C., Paisey N. J. The state of professional accounting education and training // The Routledge Companion to Accounting Education. 2014. Pp. 673–696. [Электронный ресурс] – URL: <http://www.routledge.com/The-Routledge-Companion-to-Accounting-Education/Wilson/p/book/9780415697330> (дата обращения: 20.11.2017).

560. Otrusínová M., Hýblová E. International garmonization of accounting demands a new approach to accounting education // Acta Universitatis Agriculturae et

Silviculturae Mendelianae Brunensis. 2013. No. 61 (2). Pp. 427–435. DOI: 10.11118/actaun201361020427

561. Гребнев Л. С. Болонский процесс и «четвертое поколение» образовательных стандартов // Высшее образование в России. 2011. № 11. С. 29–41. [Электронный ресурс] – URL: <http://publications.hse.ru/mirror/pubs/share/folder/khz6t74w2e/direct/91586452> (дата обращения: 20.11.2017).

562. International accounting education standards board: Organisational legitimacy within the field of professional accountancy education / L. Crawford [et al.] // Accounting Forum. 2014. No. 38 (1). Pp. 67–89. DOI: 10.1016/j.accfor.2013.09.001

563. Pierr E. K. S., Rebele J. E. An agenda for improving accounting education // The Routledge Companion to Accounting Education. 2014. Pp. 102–121. DOI: 10.4324/9781315889801.ch5

564. Byrne M., Willis P. The role of prior accounting education and work experience // The Routledge Companion to Accounting Education. 2014. Pp. 145–162. DOI: 10.4324/9781315889801.ch7

565. Аверина О. И., Колесник Н. Ф., Свешникова О. Н. Подготовка бухгалтеров в системе современного отечественного высшего образования: состояние и перспективы. Научный журнал “Интеграция образования Integration of Education”. № 3 – Саранск : ФГБОУ ВО «МГУ им. Н. П. Огарёва», 2017 – С. 546–562.

566. Лутфуллаев Г. У., Лутфуллаев У. Л., Кобилова Ш. Ш., Ньматов У. С. Опыт дистанционного обучения в условиях пандемии COVID-19 / <https://cyberleninka.ru/article/n/opyt-distantsionnogo-obucheniya-v-usloviyah-randemii-covid-19>; Штычно Д. А., Константинова Л. В., Гагиев Н. Н. Переход вузов в дистанционный режим в период пандемии: проблемы и возможные риски. Открытое образование. 2020;24(5):72-81. <https://doi.org/10.21686/1818-4243-2020-5-72-81>; Вайндорф-Сысоева М. Е., Субочева М. Л. . Дистанционное обучение в условиях пандемии: проблемы и пути их преодоления / Проблемы современного педагогического образования. 2020, № 67-4, стр.70-74 и др.

567. <http://ru.unesco.kz/rapid-assessment-of-the-impact-of-covid-19-on-the-lives-of-central-asian-youth>.
568. <https://day.kyiv.ua/uk/news/060321-vooz-poperedzhaye-pro-masovu-travmu-cherez-pandemiyu>.
569. <https://www.eurotopics.net/ru/>.
570. Giddings, F. H. (1897) *The Theory of Socialization : A Syllabus of Sociological Principles for the Use of College and University Classes*. N. Y. ; L. : MacMillan & Co., Ltd. xiv, 47 p.
571. Дюркгейм Э. Д. Социология образования. М. : Директ-Медиа, 2007. 115 с.
572. <https://hbr-russia.ru/biznes-i-obshchestvo/uroki-stoikosti-2020/843844>.
573. <https://mon.gov.ua/ua/news/rik-karantinu-v-ukrayini-viklik-yakij-stav-krokom-na-shlyahu-do-didzhitalizaciyi-shkilnoyi-osviti>.
574. Neue Zürcher Zeitung (CH) / 02.04.2020.
575. Адаптивне управління розвитком професійної освіти. Монографія. / Г. Єльнікова, О.Загіка, Г. Кравченко та інші / за заг. ред. Г. Єльнікової. – Павлоград: ІМА – прес, 2016. 248 с.
576. Білик В.В. Сутність і структура професійної компетентності майбутніх інженерів-педагогів / В.В. Білик // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців. Київ; Вінниця: Вінниця, 2010. С. 219–225.
577. Іваній О.М. Структурно-змістова модель формування правової компетентності майбутнього вчителя у навчально-виховному процесі університету: автореф. дис. на здобуття канд.пед. наук: спец. 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти» / О. М. Іваній. Харків, 2012. 20 с.
578. Кічук Я.В. Правова компетентність майбутнього фахівця – пріоритетне завдання громадянської освіти у вищій школі / Я.В.Кічук // Вісник Львів. ун-ту. -2008. Вип.23. Серія: Педагогіка. С.141-147.
579. Клочкова Д.М. Взаємозв'язок формування правової компетенції майбутнього вчителя з правовим вихованням особистості / Д.М.Клочкова,

Н.М.Чернуха // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. 2011. №12 (223). С.168-174.

580. Кравченко Г.Ю. Застосування сучасних педагогічних технологій при підготовці менеджерів / К. Яндола. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика» м. Харків, 30 -31 березня 2017 р. Харків: видавець ФОП Панов А.М., 2017 . С. 336 – 339.

581. Кравченко Г.Ю. Технологія організації проектної діяльності студентів вищих навчальних закладів / Збірка наукових статей, що видана за матеріалами VII-ї міжнародної науково-методичної конференції НТУ «ХПІ»та 105-ї міжнародної конференції EAS «Безпека людини у сучасних умовах» 3 – 4 грудня 2015 року. Харків, ГО СФБЖДЛ, 2015. С. 238-248.

582. Лазарєв М. І. Полісистемне моделювання змісту технології навчання загальноінженерних дисциплін : моногр. / М. І. Лазарєв. Х. : Вид-во НфаУ, 2003. 356 с.

583. Правове виховання в сучасній Україні: монографія / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін. ; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2010. 368 с.

584. Романова І. А. Компетентнісний підхід до правової підготовки студентів / І. А. Романова // Педагогіка та психологія. 2008. № 33. С. 26-35.

585. Скібіна О.В. Сутність та структура професійної компетентності майбутніх інженерів-педагогів/ О.В.Скібіна// Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2012. 1 (48). С. 150–157.

586. Соколова С. В. Формування правової культури майбутніх інженерів-педагогів у вищих технічних навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04. Київ, 2016. 23 с.

587. Тархан Л.З. Дидактическая компетентность инженера-педагога: теоретические и методические аспекты: [монография] // Ленуза Запаевна Тархан. Симферополь: Крымиздатпедгиз, 2008. 424 с.

588. Talcott Parsons: Action Theory and the Human Condition (1978).

589. Про затвердження Типового переліку навчально-методичного забезпечення, засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів і STEM-лабораторій. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-nakazu-pro-zatverdzhennya-tipovogo-pereliku-navchalno-metodichnogo-zabezpechennya-zasobiv-navchannya-ta-obladnannya-dlya-navchalnih-kabinetiv-i-stem-laboratorij> (дата звернення 25.03.2021)

590. Розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку математичної освіти (STEAM-освіти) на 2020–2027 роки». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-rozporyadzhennya-kmu-pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-realizaciyi-koncepciyi-rozvitku-prirodnicho-matematichnoyi-osviti-stem-osviti-na-2020-2027-roki> (дата звернення: 26.03.2021).

591. Задерей О.А. Метод проектної технології та його застосування на заняттях української мови та літератури: методична вказівка – Каховський державний агротехнічний коледж. КДАК.: 2012. URL: <https://olgazaderey.nethouse.ua/.../44364.gtm7umkh4> (дата звернення 25.03.2021)

592. The Effect of Project-Based Learning on Learning Motivation and Problem-Solving Ability of Vocational High School Students Project Based Learning & Student Achievement: URL: <http://www.ijiet.org/vol6/779-EP00028.pdf> (дата звернення 14.03.2021)

593. Project-Based Learning: Benefits, Examples, and Resources. URL: <https://www.schoology.com/blog/project-based-learning-pbl-benefits-examples-andresources> (дата звернення 20.03.2021)

594. Олійник І. П. Використання методу проектів на уроках англійської мови як один із шляхів формування комунікативної компетентності учня. Котовськ: Котовськ, 2012. 21 с.

595. Ковальчук О. Дидиктичні ігри як метод активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі вивчення педагогіки. Педагогіка, 2004. № 18. С. 89–97.

596. Кій Л.Г. Використання інтерактивних технологій навчання на уроках хімії. Теорія і практика актуальних наукових досліджень. Матеріали IV науково-практичної конференції (м. Дніпро, 22-23 лютого 2019 року). Херсон : Вид-во «Молодий вчений», 2019. Ч. 2. С. 123–126.

597. Moodle в Україні: Що таке Moodle. <https://moodle.org/mod/page/view.php?id=8174>

598. Зайцева Т.В. Інтерактивні методи навчання як складова компетентнісного підходу в освіті. Сучасні енергетичні установки на транспорті і технології та обладнання для їх обслуговування: Матеріали 8-ої Міжнародної науково-практичної конференції.- 28-29 вересня 2017 р. Херсон : ХДМА. С. 490–492.

599. Лазарєва С. Ф. Міжпредметні зв'язки як запорука підвищення якості навчального процесу. Студентоцентризм у системі забезпечення якості освіти в економічному університеті : зб. матеріалів Всеукр. наук.-метод. конф. за міжнар. участю, (Київ, 2–3 берез. 2016 р.). Київ : КНЕУ, 2016. С. 219–220.

600. Марквардт К.Г. Психологія обучения в вузе. Вестник высшей школы. 1986. №3. С. 7–14.

601. Омельковець Я.А. Загальна цитологія й гістологія: навчальний посібник. Луцьк : П.П. Іванюк В.П., 2017. 334 с.

602. Омельковець Р.С. Українська мова за професійним спрямуванням: Матеріали до вивчення курсу. 3-тє вид., переробл. та доповн. Луцьк : П.П. Іванюк В.П., 2019. 150 с.

603. Омельковець Р.С. Українська мова за професійним спрямуванням: матеріали до вивчення курсу для студентів медичного факультету. Луцьк : П.П. Іванюк В.П., 2020. 215 с.

604. Сусь Б.А., Інтерактивна лекція як спосіб активізації самостійної розумової діяльності студентів у вищих технічних закладах освіти. Вісник НТУУ "КПІ": Філософія. Психологія. Педагогіка. 2004. № 2(11). С. 207–210.

605. Омельковець Р.С., Омельковець Я.А. Особливості конструювання та ефективність використання завдань, створених у тестовій підсистемі платформи

Moodle. The XIV International Science Conference «Current issues of science and education», March 23 – 26, 2021. Rome, Italy. P. 135–140.

606. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ: монографія. К. : Фірма «Інкос», 2005. 315 с.

607. Петрушова Н. В. Етапи роботи з текстами професійного спрямування на заняттях з іноземної мови : збірн. матер. V Всеукр. студ. науково-практичної конференції. Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2019. С. 209–211.

608. Петрушова Н. В., Кравченко В. Л. Методика становлення професійного спілкування майбутнього вчителя засобами іноземної мови. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов. 2018. Вип. 87. С. 168–176. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPG_2018_87_23.

609. Максименко В. П. Дидактика: курс лекцій: Навч. посіб. [Електронний ресурс] / В. П. Максименко // Хмельницький: ХмЦНП. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://core.ac.uk/download/pdf/33687761.pdf>

610. Видеоматериалы и сетевые видеосервисы в работе учителя: практическое пособие / [Е. В. Бурдюкова, Я. С. Быховский, А. В. Коровко и др.; под ред. Я. С. Быховского].—М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2008.— 90с.